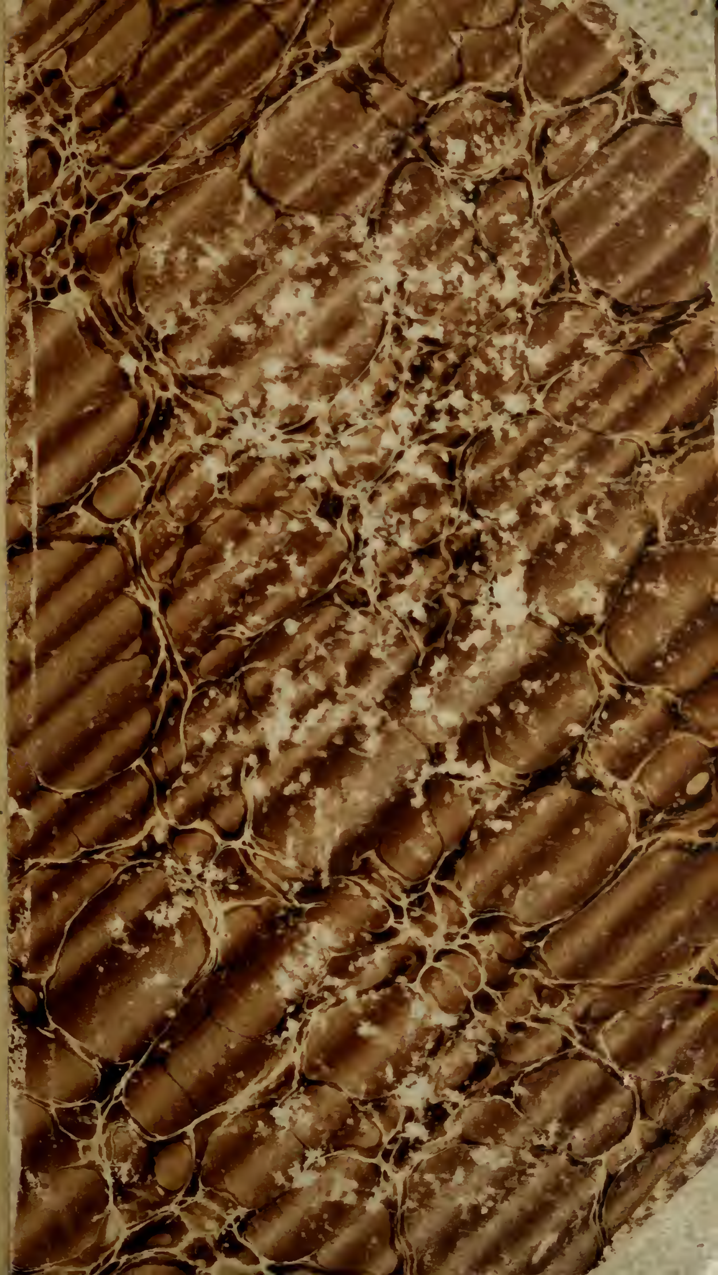

Gi. F. Giani

Antonius de Bonin[illegible]
donavit
Ill.mo Adv.to Francisco de Giani[illegible]

Nel dì 7. ottobre 1774. Io Francesco
Giani che dell'arte — insimus Legum Do=
ctor — ho sempre essi[illegible] e apprezzato
i nostri colti e illuminati scrittori quanto
disprezzo li altri salve pochissime
eccezioni, i Gallici Chiacchieroni
che plagiandoli, e dando una certa gra=
ziosetta vernice e innestandoalle istan-
loro certi [illegible] tutti che sebrillano non
hanno per alcun intrinsico valore, le
vanno poi sfacciatamente spacciando
come proprie, ved[illegible] da [illegible]
za di Pavia e specialmente nel
Corridore Laterale di prospetto del Cortile ove
sono le Scuole della Giurisprudenza [illegible]
[illegible] incisa [illegible] una onorifi=
centissima Iscrizione in lode di

qst'insigne Auctore, che dopo aver letto
in quella celebre Università, andò
per il primo, a insegnare la Giu=
risprudenza in Francia, restituen=
dosi poi dopo alcuni anni alla ri=
detta Patria Università assai più me=
ritevole, e più degno di esser ri=
chiamato da uno dei Duchi Sfor=
za di Milano. Vedasi il Gravina
De ortu, et progressu etc.

Fu onorato da Carlo Quinto e da Fi=
lippo secondo. Morì nel 1550.

ANDREÆ

ALCIATI

IVRISCONSVL.

MEDIOLANENSIS,

DE VERBORVM SI-
GNIFICATIONE,

Libri IIII.

Eiusdem in titulum XVI. Lib. L.
Digestorum commentarii,

Postrema hac editione quanta fieri potuit diligentia,
collatione autographi, castigati.

LVGDVNI,
APVD ANT. GRYPHIVM.
M. D. LXXII.

LECTORI.

QVI omnia A. Alciati opera recognoscenda susceperat, hos 4. libros & Commentarios de verb. sig. ita digessit, vt numeri qui perperam videntur truncati in dictis 4. libris, suppleantur ex Commentariis (sese enim mutuò explicant) annexis: & in Commentariis suppleri debent ex libris tali asterico *. Hoc autem † signo, quæ debito loco sita sunt, demonstrat, tum in summariis tum in indice quem ex illis confecit. Vale.

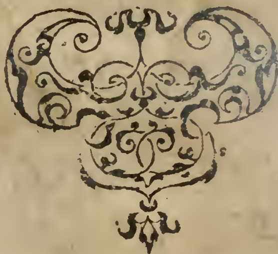

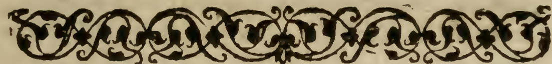

AMPLISSIMO VIRO FRANCISCO A TVRNONE, ARCHIEPISCOPO BITVRIG. ANDREAS ALCIATVS S. P. D.

EA ILLVSTRIS est nominis tui vbique gentiũ fama, amplissime pater, is per vniuersam Galliã de te circũfertur rumor, vt præstãtia morũ, eximióque doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicẽt: rarissimúmque tempestatis nostræ exemplũ esse, quod diuina quadam prouidentia ortũ hisce temporibus videri possit, quibus tot calamitatibus in dies Christianam rempublicã affligi, & tot vndique noxarũ veluti examinibus opprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporib. maxima morborum vitia inualescunt, tum summorũ medicorum nobis manus necessaria est: sic in tanta Principũ discordia, tantis bellorum tumultibus, reipublicæ interfuit, maximos etiã & (vt poetarum princeps ait) pietate meritísque graues viros nasci, qui postquã deorum ira paulisper conquieuerit, tot vrgentibus malis occurrãt, tempestatúmque huiusmodi omniũ nubila discutiãt, è quibus præcipuum te futurũ sperant, augurãtúrque vniuersi. Nec id absque ratione, qui eas omnes artes in te prælucere videãt, quæ ad hanc rem perficiendam sunt necessariæ, humanitatem singula-

rem, morum integritatem eximiam, doctrinam præcellentē, ſiue Latinè, ſiue Græcè diſſerendū ſit, facundiam inæſtimabilem. Adhæc huius rei felicibus Regi ipſi auſpiciis factum à te tyrociniū nuper conſpexerunt, cùm in Hiſpania pro vniuerſæ Galliæ commodo ea cum Cæſare ipſo pertractaſti, quæ impetrari efficique poſſe nemo exiſtimabat. Quapropter Chriſtianiſſimo Regi incomparabiliſque virtutis Heroinæ illuſtriſſ. regiæ ſorori tam gratus es, vt nihil præclarū, nihil ſerium, nihil quod ad rerum ſummam pertineat, abſque conſilio tuo tractandū cenſeāt. Quibus animi tui fortunæque dotibus & ipſe allectus, cùm literis meis ſalutem tibi dicere decreuiſſem, non cenſui id abſque munuſculo aliquo faciendum. Extabant inter legales noſtras exercitationes Cōmentarii, octauo ab hinc anno me dictāte ab auditoribus meis excepti: qui ſiue quòd ab auctore ipſo ſupremā adhuc manū non accepiſſent, ſiue quòd per librorum traduces vitiarentur, non poterāt diutius abſque nominis mei nota inemendati agere. Eos (quòd & interpellātium me ſcholaſticorū voces amplius ferre nō poſſem) vt publicū acciperent, editurus in manus rurſus aſſumpſi, correctioréſque factos non mediocri auctario locupletaui. Proximis enim Vulcanalibus, quo tempore publicis à lectionibus propter vindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos omnes nomini tuo dicare, his te patronum nominare conſtitui. Cùm enim vtriuſque Iuris ſis peritiſſimus, nemo eſt, qui facilius id patrocinium ſuſcipere, ſuſceptóſque rectiùs perfungi poſſit. Quod eo audentius à me factum eſt, quoniam nullo hanc rem labori tibi futurā ſum arbitratus: alioqui non tam audax eſſem, vt arduis occu-

patio-

pationibus tuis, noſtros hoſce Cõmentarios ingerere, vel doctiſſimis ſtudiis importunus ipſe obſtrepere vellem. Accipias igitur læta fronte, nuper à nobis cõmunicatos ſtudioſis omnibus hoſce libellos, qui non modicã Iuris ciuilis partẽ Cimmeriis prius obuolutam tenebris, illuſtrãt. Cùm enim in ſignificatione verborũ, mentiſque coniectura ferè omnes lites verſentur, extricandũ hoc argumentũ aſſumpſi, quod veterum nullus condignè tractarat. Non me latet patrũ noſtrorũ memoria Bartholomæũ Veronenſem, cui à cepis cognomentũ, neſcio quid hac in re cõpoſuiſſe: ſed eius dictata ad manus meas minimè peruenerunt, quòd hi, penes quos eſſe dicãtur, ceu theſauros ea cuſtodiant: at fortè theſauri, vt in prouerbio eſt, carbones erant. Mihi nõ libet temerè de illecto opere ferre ſententiã: ſed tamẽ res ipſa planè oſtendit, rectè hũc tractatũ ab eo percipi nõ poſſe, qui ab humanioribus ſtudiis abhorreat: ſicut nec vice verſa, qui haſce ſolas literas profiteatur, niſi idẽ iuris quoque ciuilis diſciplina præcellat, oleũ & operã hiſce in reſponſis interpretandis perdit. Quod nõ eò à me dicitur, quòd impenſè humaniorũ literarũ profeſſioni non faueã, earúmque cultores pro dignitate ſuſcipiendos colẽdóſque non arbitrer: ſed quòd vnaquæque ars ſuos habet fines, & intra quos conſiſtat cancellos, vt minimè de altera in alteram deſultare facilè quis poſſit. Conuenit Iuriſcõſulto oratoriæ artis ſcientia, faciliorémque ad ius Quiritiũ aditũ præſtat: nõ tamen corpus efficit, ſolã eius ſuperficiem colorat. Fuerũt maximi Iuriſconſulti, Accurſius, Bartolus, & id genus alii, qui etiã apud illos veteres locum ſuũ tenere potuiſſent, quos tamen cõſtat ne ſummis quidẽ labiis alias

artes attigisse. Quo fit, vt eorũ ineptam censeã nõ possim nõ admirari, qui grauissimo supercilio, & fluẽtisona (vt Lucretius ait) scaturigine, hoc solùm nomine in eos inuehuntur, quòd bonarũ literarũ fuerint rudes: quasi quisquã sanus ideo minoris excellentem Astrologum faciat, quòd Musicã ignoret: Galenum præstantissimũ medicum damnet, quòd geometræ Euclidis circinũ nunquã in manus sumpserit. Vix aliũ in vniuersa Legum sylua tractatũ offendes, cui explicãdo adeò sint humanitatis studia necessaria: hîc (fateor) absque eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter suarũ virium conscius Bartolus, quique post eum per manus hanc nostrã doctrinam tradiderũt, quod ad hæc responsa attinet, nihil ferè scriptum posteris reliquere. Hunc ego aggressus, cùm pro viribus meis aliquandiu elaborassem, ad vmbilicúmque peruenissem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non satis à me factũ esse: nec enim sola Iurisconsultorũ, quæ hanc sub rubricã congeruntur, respõsa omnem rem declarant. Necessariò itaque manum rursus tabulæ admoui, & quatuor hosce libros summa celeritate, & memet in horas preueniens (quod facere consueuerunt, quũ paululum tantummodo deesse conficiendo negotio industrii artifices existimant) composui: qui qualescunque sint, ingens afferũt vniuerso Quiritium iuri lumen, vt non dubitem, etiã si quicquã à me, idque humanitùs, erroris in eis cõmissum sit, à facili iustóque lectore veniã promeriturũ: quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta, cùm huc concessissem, commodatitiis libris, hísque paucis tãtùm mihi negotiũ aggrediundũ fuit.

Erunt

Erunt fortè qui maiorem elegantiam requirent,& ob Latinæ maieſtatis condignam à me ratione non habitam, diem mihi dicent, quòd nimis plana humiliſque noſtra oratio nõ ſchematis ornetur, nõ dictionibus ex antiquitate repetitis abũdet, nõ Ciceronianorũ verborũ maieſtate refulgeat. Sed hi velim ſciant, hæc ab eo minimè expetẽda eſſe, qui manib. quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiúſque farinæ auctores verſet: quique humanitatis ſtudia nõ ex profeſſo, ſed obiter quãdoque, & aliud agẽs interuiſat. Ad hac ſcenæ me ſeruire neceſſariũ fuit: quotus enĩ quiſque eas legalibus myſtis noſtra legeret, ſi præter anxiã legũ ſcrutationem, Cornu quoque copiæ in manibus habendũ illi eſſet, vnde & antiqua vocabula addiſcere, & figuratos loquẽdi modos percipere neceſſe haberet? Vix eorũ conuicia ferre poſſum, quotidiéque cum eis mihi iurgandum eſt, qui qualẽcunque hanc meam dictionem tanquam obſcuram calumniãtur, illúdque à vulgo exclamãt, Indoctius loquare, ſed apertius. Quid hi quæſo facerent, ſi paulò elegantiore ſtylo noſtratia hæc cõſtarent? abiicerẽt manibus tanquã ænigmata, & inter Heracliti & Lycophronis tenebras connumerarẽt. Nec immeritò quidem id mihi accideret, qui cũ Vlpiani, aut Pauli planiſſimos, & abſque vllo ſermonis ſcrupulo compoſitos Cõmentarios, declaraturũ profiterer, obſcuriora ipſis auctoribus tradidiſſem, interpretéque ipſe, vel potius natatore aliquo Delio indigerẽ. Satis igitur nobis fuit Latinè vtcũque ſcripſiſſe: elegantiã ſermonis oratoribus permittimus: quanquã & ipſorum non modica laus ſit perſpicuitas. Sed cùm quælibet ars ſua habeat vocabula, nobis neceſſariò noſtris vtendũ: quæ tametſi

aliquibus barbara & incondita videantur, non idcirco tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verùm quid ego diutiùs pro me verba faciam, qui huiuſmodi accuſatoribus nõ magis ſcribo, quàm Perſio & Scipioni Lucilius? Cuius exemplum imitatus, veteranorúmque iudicium reformidans, ſolos tyrones ad diſciplinam voco, quibus hæc in præſentia non aliam præſertim ob cauſam exhibenda duxi, quàm vt fidem meam aliqua ex parte liberarẽ Pollicitus quandoque fuerã (reſectis tot interpretum ſuperfluis opinionibus) Iuris.ciuilis prudentiã per quadringenta, & eo amplius, maxima volumina diſperſam, in vnũ corpus colligere, & contextui veterũ legũ annexis gloſſematis illuſtrare. Ad quod opus componendum, me velis remiſque (quod dicitur) properantem, neceſſitas ipſa, cui ne dii quidem (vt ille ait) reſiſtunt, retinuit properantique iniecit manum. Bellica enim clade cenſu afflicto, ſubire aduocationes, reſponſáque conſulentibus dare coactus, cùm alioquin ope mea cenſeri non poſſem, ad alias curas animũ traduxi. Verùm, ne omnino conturbaſſe promiſſionis meæ rationes viderer, id contracti alieni æris in præſentia parte aliqua diſſoluere conſtitui. Solent autem duri exactores æquo animo id omne ab his, qui foro ceſſerint, tametſi modicum, accipere, & quicquid datur in lucro reputare. Interim igitur, auguſtiſsime Præſul, has lucubrationes tanquam eius operis ſpecimen quoddam accipies: quas ſi probaueris, alicundéque mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera proſequenda animum feceris. Vale. Biturigibus, Calendis Maii,

M. D. XXIX.

ANDREÆ

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. MEDIOLANEN. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, Liber primus.

SVMMÆ.

98 *Moræ periculosæ vis.*
101 *Restringitur lex ob bonum.*
107 *Legem limitari infirmitate.*
108 *Actus valere intelligendi.*
109 *Adfectatio legem restringit.*
112 *Excusatio legem limitat.*
116 *Ignorantiam excusare.*
117 *Iudice absente legi derogari.*
120 *Necessitate legem restringi.*

VM INVENTA sint verba, vt dicentis * sententiam exprimant, meritò eius voluntas * in primis spectanda est [a]: cognoscitur autem ex * eo, quod verba ipsa indicant. Hæc † quatuor modis accipiuntur, ex proprietate, ex improprio, ex vsu, & per interpretationem. Sigillatim igitur de omnibus videndum. Et tripliciter proprietatem verborum assumi Fab. Quintilianus libro viij. ostendit. Primus † eius intellectus est sua vniuscuiusque rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit proprium, protinus improprij vitio laborabit: cùm multa sint & Græcè & Latinè nõ denominata, quæ per translationẽ vel κατάχρησιν necessariò dicimus: vt iaculatus est sudem vel pilam. Vnde quæ suo loco & bene translata sunt, propria dici possunt. Proprietas igitur nõ ad nomen, sed ad vim significandi referẽda: nec auditu, sed intellectu perpendẽda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura, quæ sunt eiusdem nominis, & vnde cætera deducta sunt: vt vortex, contorta in se aqua, vel quicquid aliud similiter vertitur: inde propter flexũ capillorũ pars summa capitis: itémque summi mõtes, propriè tamẽ ad aquã refertur. Sed iste casus mihi sub priore cõprændi videtur, & ad metaphorã ferè pertinere. Tertius, cùm res communis pluribus, in vno aliquo habet nomẽ eximium: vt cum tabernaculũ ducis, Augustale appellamus, & tabernacula principũ militiæ lex Principia appellat [b], & veteratores, & nouitios pro seruis [c]. Hinc proprium etiam illud dictũ arbitramur, quo nil inueniri possit significãtius, vt cùm

Right-margin note numbers: 1 (dicentis * sententiam), 2 (voluntas *), 3 (ex * eo), 4 (Hæc †), 5 (Primus †).

a l. Labeo. de supel. leg. ff.

b l officium. §. fin. de re mil. ff.

c l. fin. de ædil. edict.

vt cùm Celsus inumbratam quietem furiosi dixit[a], qui in conspectu sanæ mentis videbatur. Ad hanc speciem pertinet, cùm aliqua res speciali sibi nomine, & cōmuni cum aliis appellari potest: nā quod peculiarius sibi est, id eius est proprium: vt cùm adulterium in lege Iulia cū vxore aliena dicimus, proprie dicimus: cùm stuprum, quia etiam cum virgine, vidua, puero, meretrice cōmittitur, καταχρηστικῶς loquimur[b]. Præter Fabij declarationē quartus quoque casus adduci potest, cū res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitādum est, quin species generi suo propriè inesse ex propria natura censeatur[c]. Eodē pertinet, cū voce vtimur, quæ lata significatione multa continet: nā omnia cōprændi arbitrabimur: vt cū lex intestabilem aliquē esse iubet[d], intelligetur, vt non solū eius testimoniū non recipiatur, sed nec ipsi quidē testimonium dici possit. Sic cùm
6 lex municipalis petitionē * cōcederet: etiā repetitionē concedi responsum est[e]: quia petere generaliter dicimus, sicut & dare, quod reddimus. Eadē ratione appellatione diœcesis, ciuitatis quoq; ipsius, nedū agri procurationē in legibus cōtineri creditur[f]. Sed & si quod verbū sit cuius specialis, itémque generalis possit esse significatio, vtroque modo accipietur nec altera cēsebi
7 tur impropria: vt cū lex iurisdictionē alicui * cōcedit, non de speciali tantū censebitur actū, sed de mero quoque, & mixto imperio[g]: quod & de adoptionis nomine dicendū, quod generali adoptione etiam arrogationem continet. sicut in ea re testis est Herennius Modestinus libro secundo Regularum. Idē quoque dicendū est de his nominibus quæ variam significationem alicuius speciei habent: & non magis propriè vno, quàm alio modo accipiuntur, vt soror. significat enim vtrinque coniunctā, significat consanguineā tantùm, itémque vterinā tantū. Cùm igitur sororis mentio fiet, quę quoquo modo ex suprascriptis casibus coniuncta sit cōtinebitur: ídque propriè. Aliud est cū in altera specie improprietas est, veluti cùm dicimus dominiū, propriè de directo accipitur[h]: nā q vtiliter dominus est, abusiuè vi dicit dominus: meritò igit ex vi verbi hoc casu potētior significatio accipietur, quę ex proprietate descēdit. Sed

a l. quod meo. §. j. Ac acquir. poss.

b l. inter. §. j. de adulte. ff.

c Bald. l. ij. C. de iur. aur.

d l. cum lege de testi. ff.

e Bart. rub. sol. mat.

f c. j. de officio ordi

g Alex. rub. de iur. omn. iud.

h Soci. cons. vlti. vol. ij.

quomodo propriã significationẽ dignoscemus? Et crebriore sẽtẽtia proditũ † est tribus modis fieri[a]: ab au- 8
ctoritate, diffinitione & etymologia. non enim dubiũ est, id prudentiũ auctoritati tributum, vt quo dicendi modo vsi sunt, & nos vti possimus, propriéque dicere iudicamus. A qua sentẽtia nec ego discedo, tametsi obseruauerim quandoq; M. Tullium non ita arbitratum videri, qui facere cõtumeliã Philippica iij. improprie dici censuit, hócque nomine M. Antoniũ dãnat, cũ tamẽ & Plautus in Asin. & M. Cato hoc dicendi modo vsi sint. Idem epist. lib. vii. Fabium Gallum reprændit, qui duo nos, scripserat, quod tamẽ exemplo Græci sermonis defendi potuit: à quo nec Virgilius abstinuit:

Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros

Sic A. Gellius lib. j. cap. 22. Superesse, verbũ Latinum nõ esse, pro defendere, arbitratur, cũ tamẽ hoc significatu apud Tranquillũ in Augusto reperiatur. Fuere & qui Possibile, vocẽ probã nõ arbitrarentur, & Græca mallent vti: vt Cicero epist. fam. lib. ix. Mε περὶ δυνατῶν scito secundum Diodorum iudicare. Et Iulianus[b]: quia conditio ἀδυνάτη, id est, impossibilis, pro non scripta habetur. Sed tamen aliorum iurisconsultorum auctoritas obtinuit, vt Latinę ciuitati reddita hęc dictio cẽseatur. De etymologia verò & allusione ita demũ proprietatẽ vocabulorũ cognosci proditũ est, si diffinitioni nõ aduersarentũ. qua de re inferiùs loco suo à nobis tractatũ est[c]. Diffinitio autem in iure omnis periculosa est: rarũ est enim vt non subuerti possit. Quapropter cùm diffinitio sit propria, & breuiter compræensa rerum substãtiæ enarratio, quæ genere, specie, propriis, & differẽtibus (vt inquit Quint.) cõstat, non fermè multas huiusmodi in iure reperies. Sed hasce subtilitates Iuriscõsulti Dialecticis reliquerũt, ipsique satis habuerũt, si substantiã rei ex cõmuni regula describerẽt, vt in dote & iudicio fecerũt. quod à nobis in Paradoxorũ libro tractatũ est. Quandoque satis † duxerunt, si genus & dif- 9
ferentias solũ apponerẽt, quod in doli mali diffinitione cernere est[d]. Quandoque ex modo, per quẽ introducta est, eã descripserũt, vt in seruitute, & in stipulatione

a Barto. l. omnes populi. de iusti. & iure.

b l. ab omnibus. §. j. de legat. j.

c l. tabernæ. infra eod.

d l. j. de dol.

tione apparet.Quãdoq; ab ipso effectu, vt cùm appellationẽ diffinierunt esse primæ sententiæ, quæ in pendenti fit, rescisionem. Quandoq; & tales diffinitiones retulerũt, quæ non nisi impropriè acceptis verbis defendi possint: quod Decius annotauit[a], & ipse in recẽtiorũ diffinitionibus verũ esse fateor, non in his quas veteres tradiderũt. Sũt & alij diffiniẽdæ rei modi, quos Hegẽdorphinus in dialectica legali persequitur, & explicat. Enumerãtur & ab aliis à iuris ciuilis interpretibus. Illud autẽ in diffinitione potissimùm requiritur, vt diffinitio conuertatur cum suo definito. Hoc à iurisconsulto Vlpiano probari scribit Bartolus[b]. citaríque quotidie hoc responsum adnotat ad hoc Bal. Perusinus. Induco illum textum. Seruius definiebat dolum, machinationem decipiendi causa factam, cùm aliud agitur, & aliud simulatur. Labeo hanc diffinitionem dialectico instrumento impugnat, dicens posse id agi, vt quis sine machinatione circunueniatur. Ergo Seruii diffinitio non cõuertitur cum suo definito. Verius igitur Labeonem diffiniuisse Vlpianus[c], putat: vt pote cùm Labeonis diffinitio cum diffinito conuertatur, vt dolus sit omnis calliditas, machinatio, &c.

a Deci. in rubri. extra de probation.

b l. j. ff. de dolo.

c d. l. j

Explicito articulo, quę verborum sit proprietas, & quomodo cognoscatur, videndũ est queadmodum
10 ea significatio accipienda sit. Et ab † omnibus traditũ est, in quacũq; materia, etiam si pœnã irroget, eatenus verba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre potest[d], nisi aliã loquentis mentẽ cõiiciamus, ea mens in dispositione legis facilius dignoscitur, quã in hominũ verbis. Cuius rei illa est causa, ꝙ lex semper de ratione legis certa est, faciléque, quænã illa sit, assequitur: at hominũ incertos animi motus discernere nemo possit. Vnde & plerũq; videmus verba legũ vberiorem interpretationẽ assumere, quã in cõtractibus, vel testamẽtis fieri soleat: quod infra lib. iij. differemus. Ori-
11 tur† tamẽ plerũq; ambiguitas, cũ de ratione legis nõ cõstat: in qua re illud sciẽdũ est, si ratio in lege expressa sit, illa & augeri, & minui decisionẽ: quoniã leges nõ tam in verborũ forma, quã in ratione cõsistũt[e]. Si verò nõ sit expressa, sed vnica tantum reddi probabiliter

d d. l. cum lege.

e l. scire. de legi. ff.

a gl.l.quam uis. C. de fideicommiss.

b in l.j.C.de adulter.

c. §. affinitatis. Instit.de nup.

d l. si familia.de iurisd. omn.iudicu.

e l.illud. ad leg.Aquiliã. ff.

f Socin.l.ij. §.ex his. de verb.obliga.

g Salice.l.si serui.C. de noxa.

h Bartol. l. Titio centũ. §.Titio genero. de conditio. & demõstratio.

possit[a],idem censendũ.Quapropter si in municipio lege successionis,existẽtibus masculis,fœminæ excludãtur,quoniã ex illa vna ratione,id est,solo agnatorũ fauore,id introductũ esse etiã aduersus Bar.sentẽtiã receptius est[b].Ab huiusmodiratione,&lex restringetur,& extẽdetur.Quòd si duabus *rationibus quid cõstitutũ 12 appareat,solet dici,altera sublata, sustineri nihilominus generalitatẽ legis[c]quod vtique & nobis videtur, dũ singulæ rationes efficaces sint,& sufficiãt:alioquin quod ex duabus causis introductũ est , altera cessante extinguitur,& alia, cũ duo vincula arctius ligẽt. Ecce familia iniuriã prætori fecit,dãnũ dedit,albũ corrupit, is ius vindictæ publicæ prosequitur, dominúsne pro omnibus tenebitur?Et lex teneri ait[d]:duplex enim hîc est ratio,nẽpe quia plura hæc cẽsentur facta,itẽ quia de publica vindicta agitur.Pone alterã cessare vt quia vni cũ est factũ,puta furtũ,homicidiũ,vel de priuata vindicta solũ agatur.certè his casibus dominus pro vno solidũ soluẽs,cæteros liberat[e].Necessariò igitur,vt legis dispositio sustineatur,oportet adhuc eã rationẽ vigere,quæ tali decisioni sufficiat.Quo fit,vt licet quandoque nõ tãta ratio superesse videatur,sustineatur tamẽ decisio[f].Cui⁹ rei exẽplũ illud adducitur:Si quis hominẽ ꝓmisit.partẽ soluẽdo nõ liberatur.Finge,is promissor decessit duob⁹ heredibus relictis.nũ alter dimidiũ hominẽ ꝑstãdo liberabit?Et videt̃ liberari:nõ enim vltra dimidiũ debet,quoniã lex xij. Tab. obligationẽ diuisit,cuius hęc verba sũt, INTER HEREDES PRO PORTIONIBVS HEREDITARIIS OBLIGATIONES IPSO IVRE DIVISAE SVNT.Nõ igit̃ tãta est ratio in herede,sicut in principali,& tamẽ proditũ est nec heredẽ liberari,ne in diuerso homine cõtingat solutionẽ fieri.Quid si de ratiõe legis dubitetur,quia vnicã tãtũ adferri posse aliquis affirmet,alius variis rationib⁹ motũ legislatorẽ cõtẽdat?Sali.pluribus rationibus motum magis præsumit[g], Ego id plurimũ in arbitrio iudicis cõsistere arbitror:nã si vna tãtũ probabilis sit , potius credendũ est illi adhæsisse legislatorẽ. Quapropter in statutis filiã dotatã * excludẽtib.etiã de ea actũ intelligetur,cui in testamẽto patris dos assignata sit[h],excludentúrque

détúrq; fauore agnationis: q̃ sola probabilis est huius statuti ratio,& quam videmus etiã Iuriscõsultis ipsis quãdoq; præ oculis fuisse[a].Sed quid, si ratio legis correcta sit,an legẽ quoq; correctã dicemus?& Accursius corrigi existimauit[b].Quapropter cũ hodie lex noua etia cognatos in successione cũ agnatis admittat,intelliget & onus tutelæ deferre,eásq; cõstitutiones corrigere,quibus agnatis solis tutela defertur:quod accipiẽdũ,cũ ratio legis huiusmodi est,vt decisioni sit cõiuncta[c],ita vt altera ab altera ꝓxime depẽdeat,alioquin ratione remota(vt ita dixerim)vel impulsiua correcta,adhuc lex viget[d].Idẽ dicẽdũ,cũ legis ratio generaliter nõ corrigitur,sed aliquo casu tantũ[e]:nã & in illo quoq; seruãda est lex,donec cõtraria cõstitutiõe abrogetur[f]. Et hæc quidẽ de ratione legis dicta sufficiãt,ex quibus ea potest colligi cõclusio.Quãuis lex generaliter loquatur,restringẽdũ tamẽ,vt cess. te ratione & ipsa cesset[g]. Cũ enim ratio sit anima,vigórq; ipsius legis,nõ videt legislator id sensisse quod ratione careat,etiã si verborũ generalitas prima facie aliter suadeat. Nõ ꝓcedit ta-
14 mẽ id ꝓnũtiatũ quibusdã casib[9].Primus †cũ id agitur, ne quis lucro priuetur:nã quia facilius lex ꝑmittit, ne quis lucret,q̃vt dãnũ faciat. poti[9] ab huiusmodi lucro arceri aliquẽ patiemur, q̃ generalis legis verba arctabimus:ídq; Bar.sensit[h].Exẽpli causa:Mulier cũ qua ob adulteriũ maritus diuortiũ fecit,lege Iulia ꝓhibet seruos intra lx.diẽ manumittere,ne q̃stioni subducãtur: quid ergo,si seruus extra ministeriũ mulieris fuerit,vel in prouincia,nũquid manumitti poterit?Et videbatur posse, ꝙ hîc ratio legis cesset,cũ nihil de adulterio ipse sciat,qui absens fuit. Vlpianus tamen negat[i],quãuis enim id perquã durũ sit,tamen lex ita scripta est.Interpretãtur igitur Doctores hoc ita esse,quia seruus de lucro captãdo agit,nẽpe libertate acquirẽda. Vnde cõsequẽter ꝓpositã speciẽ sic finiunt,lex est in municipio, quicũq; in palatio sanguinẽ fuderit, tali lucro priuet: chirurgus cucurbitula, vel secta vena ægrũ in palatio adiuuit, in pœnã legis incidere existimat, cũ de lucri priuatione tractetur,quod secus esset,si de dãno vitando ageretur.Sed hoc ego plane ridiculũ arbitror:quis

a §. cæterũ. Instit.de leg. agna. suc.
b Gloss.l.j. de legi.tut. ff.
c c.miramur de ser. non ord.
d l.j.in prin. de cadu.tol.
e Areti.l.ij. de vulgar.
f c.à multis. de ætate, & qualitate.
g l.adigere. §.quamuis. de iu. patro.
h d.l.omnes populi.
i l. prospexit.qui & à quibus ma.

enim exiſtimet voluiſſe legiſlatorẽ medicã manũ, quæ præmio potius inuitãda erat, vlla penitus pœna afficere? & eã legem non coarctet ex ſubiecta materiã, vt de ea ſanguinis fuſione intelligatur, quæ in ſpeciem vel leuis delicti cadat? Meritò itaque fuerũt ex recẽtioribus, qui hanc deciſionẽ reprobarent[a]. Nec me illud exemplum legis Iuliæ mouet, quóniã in eo ſeruo nõ omnino ceſſat ratio legis, cũ, tametſi abſẽs, potuerit aliquid ex cõſeruis intelligere, vel de priore dominæ vita atteſtari, déque eius moribus, & priſtina inſtitutione: quæ argumẽta, quãuis paulò remotius à certæ rei cognitione abſint, in hócq; legis durities verſetur, tamẽ omnino aliena dici non poſſunt, & maximè in ſeruis, quorũ ingenia maiores noſtri ſuſpecta habuerunt, præſertim cũ nec damnũ libertatis eis inferatur, ſed differatur potius, cũ poſt ſexageſimũ diẽ nulla ſit prohibitio. Extat C. Caſſii Iuriſcõſulti apud Corn. Tacitũ lib. xiiii. oratio qua ille S. cõſultũ Syllanianũ defendit, ſuadẽtq; ſeruos, cæſo domino vltimo ſupplicio afficiẽdos, etiãſi dura ea lex videatur. Libet, inquit, argumẽta cõquirere in eo, quod à ſapiẽtiorib. deliberatũ eſt. Sed & ſi nũc primum ſtatuẽdũ haberem, creditíſne ſeruũ interficiẽdi domini animũ inſumpſiſſe, vt nõ vox minax excideret? nihil per temeritatẽ proloqueret? ſanè cõſiliũ occuluit, telũ inter ignaros pàrauit. num excubias tranſiret, cubiculi fores recluderet, lumẽ inferret, cædẽ patraret omnibus neſciis? multa ſceleris indicia præueniunt ſerui, ſi prodant, poſſumus ſinguli inter plures, tuti inter anxios, poſtremò ſi pereũdũ ſit, nõ multi inter nocẽtes agere, & quæ ſequuntur. Hoc igitur & in propoſito quoque legis Iuliæ exẽplo dicendũ eſt. Secũdus caſus eſt † cũ lex 15
verbis geminatis præter vniuerſalẽ dictionem vtitur: nam tunc de his, qui idonei non ſunt, & cõſequẽter in quibus ratio legis aliquo modo ceſſat, lex adhuc obſeruatur. Quapropter ſi ſtatutũ ſit, vt quicũque quoquo modo aliquem occiderit, occidatur, non diſtinguemus dolo an culpa necauerit, in ſui tutelam, vel ne: & ita Salic. ſenſit[b]. Idẽ, † quãdo ſola dictio vniuerſalis adeſt, 16
& ſuper actu iã cõceſſo diſponitur: tũc enim nõ reſtringimus ad idoneos, ne aliàs diſpoſitio eſſet ſuperflua,

vt

a Salicc. Alexan. Felin.

b Salicet. l. ij. C. de noxal.

vt cùm Iuriſconſultus dixit, nuntiationem omnib die-
bus fieri poſſe[a], intelligitur etiam feriatis: cùm iam ex
prætoris edicto nunciatio permitteretur. Idem etiam ſi
de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplũ fa-
uore publico pertinente, tractetur. Quapropter ſi ſeruus
necem domini vltus fuerit, ex Senatuſconſulto liberta-
tem acquirit, tametſi aliàs ad libertatem peruenire pro-
hibeatur[b]. Atque hæc communiter recepta ſunt, & in his
ſibi locum vendicant, quæ iure ciuili non ſatis admitte-
rentur. Quòd ſi impedimentum iure naturali, vel gen-
tium ſit, tunc ſemper lex quibuſcunque verbis concepta
ſit reſtringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promit
tendo dotem (inquit lex[c]) omnes cuiuſque ſexus condi
tioníſque ſint, obligantur: reſtringitur dummodo ætate
ſint idonei, quia aliàs naturale impedimentum obſtaret.
Quapropter ſuprà ſcripta lege homicidã puniente, puta-
17 uerim in eum non* animaduerti, qui in ſui tutelam oc-
ciderit, quoniã id iure naturali permiſſum eſt, nec in hoc
18 Saliceti ſentẽtiam ſequor. Tertius † caſus eſt, quoties lex
aliquid pro forma obſeruari cõſtituit certa ex ratione:
nam, ea ceſſante, adhuc obſeruanda eſt forma, aliàs per-
peram agitur. Quapropter ſi minor fundum ſterilẽ abſ-
que prætoris auctoritate vendat, venditio eſt nulla[d]. Sic
eccleſia etiam ſi vtiliter, & ex re ſua diſtrahat, tamen cõ
tractus eſt nullus, niſi forma à lege in huiuſmodi alie-
nationibus requiſita ſeruetur[e]. Cuius rei hæc eſt ratio, ꝙ
19 ea quæ ad rigorem* iuris conſeruandum cõſtituta ſunt,
ad vnguẽ obſeruari debent, nec aduerſus eorũ omiſſio-
nem cuiquã ſuccurritur[f]. Habet aliquid ex iniquo (inquit
C. Caſſius apud Tacitũ) omne magnum exẽplum, quod
cõtra ſingulos vtilitate publica repẽditur: nã & fuſo ex-
ercitu, cùm decimus quiſque fuſte feritur, etiam ſtrenui
ſortiuntur. Putauerim tamen ſi ea forma non publico,
ſed priuato tantùm fauore, introducta ſit, aliud dicẽdũ.
20 Quapropter licet de alimẽtis futuris ſine* decreto trãſ-
igi nõ poſſit, ſi tamen tranſactum fuerit, vtilitérque cre-
ditor egerit, ratam eam tranſactionem prætor habet[g]
Idem credendum, cùm ratio formæ correcta eſt. Quocir
ca quãuis nepotem ex filio emãcipato pater in teſtamẽ-
to inſtituere, vel ex hæredem facere cogeretur[h], ídque

a l. j. §. nuntiatio. de oper. noui nunt. ff.

b l. iii. §. iſq; ff. ad Sylla.

c l. promittendo de iur. d. ff.

d l. ſi fund. de reb. eo. ff.

e c. j. de rebus eccleſ. in vj.

f Bald. l. iuris. C. qui ad mi.

g l. cum hi. §. eam de tranſact.

h Inter cætera. de lib. & poſthum.

pro forma traditum esset,tamen hodie impunè præter-
ibit[a],cùm ratio legis sit correcta:quoniam emãcipatio-
nis patriæque potestatis differentia nouissimè sublata
est.Exceptis†igitur istis casibus adhærẽdum erit regu- 21
læ vt lex generalis, cessante ratione, restringatur,cuius
aliquor exempla proponemus. Lex mandat, fratres, fi-
liósque eorum,qui principem occiderint,ad supplicium
duci,non continebitur is frater , qui cum homicida ca-
pitales inimicitias exercebat, ídque Decius respondit[b]:
hæc enim lex etiam proximos gladio insequitur,vt hoc
terrore dum suorum saluti prospiciunt, tyrannicidæ ab-
sterreantur: verisimile autẽ non est quẽquam eius saluti
voluisse consultum,cui inimicitias denũciauerit. Lex iu
bet,qui sanguinẽ in palatio fuderit, centum solidis mul-
ctari,nõ cõtinebitur chirurgus(vt dixi)neque tõsor,qui
nouacula summã cutem inciderit,lex cõstituit*quẽcun- 22
que,cuiusuis cõditionis testari posse[c],intelligitur de eo,
qui naturæ vitio nõ impeditur,meritò nec furiosus, nec
pupillus poterunt testari.Lex ait,Contra instrumentum
vel sententiam nulla exceptio admittatur, non censetur
reiecisse nisi friuolas exceptiones[d] , ne alias graue dam-
num alicui inferatur,& cõtra ius naturale creditori bis
idem soluatur. Accedit etiam,quod in mandato vide-
mus:quãuis enim generalibus verbis conceptum propo
natur,ad ea tamen non extẽditur,quæ nõ nisi speciali ius
sione demandari solent[e]. Lex,quæ in successione,agna-
tos cognatis præfert, intelligitur de agnatis masculis,
cum appareat ita fauore agnationis cõstitutũ, quæ licet
in fœminis sit,tamen cũ eis extinguitur. Lex,quæ,stãti-
bus masculis,fœminas excludit,intelligitur si masculi ve
lint,vel possint succedere,alioqui non obstabunt fœmi-
nis.Quæ dat præmiũ exulem capienti,intelligitur,& eũ
magistratibus exhibẽti,alioqui frustrà diceretur captus,
& hæc quidem exẽpla sufficiant. Restringitur autẽ dis-
positio legis plerunque, non quòd eius ratio penitus
cesset,sed quòd alia contraria ratio id suadeat, quæ effi-
cacior sit:cuius rei perfectam doctrinã qui tradere vel-
let,eum oporteret quoruncumque casuum rationes o-
mnes perspicere, & eis ceu in trutina positis,perscruta-
ri,quæ præualeant, quod ego supra humanas vires esse
arbitror

a Bar.l. Gallus.§.&quid si tãtum.ff. de lib. & posthum.
b Consil.lx.
c l.j.C.de sacrosan.eccl.
d l. ita nobis C .de adult.
e c. qui ad agẽdum de procur. in vj.

arbitror.Meritò igitur inſigniores tãtummodò, frequẽtioréſque aliquos modos referemus, vnde ad alios, ſi qui occurrent, diſcernendos via ſtudioſis patere poſſit.
23 Et in primis frequens is eſt modus, cùm* interpretatione diſpoſitio reſtringitur,ea ratione quòd debeant ciuiliter,& ſecundum ius interpretari. In qua re duplex eſt tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legum diſpoſitionibus. Primò ergo de hominum actione videamus,& in hoc generaliter à maioribus tradita regu-
24 la eſt,Vniuſcuiuſque † verba ſiue in contractibus, ſiue in teſtamentis,ad diſpoſitionem iuris referri debere: quoniã quilibet ſecundum leges ſiue Quiritium, ſiue municipales agere voluiſſe pręſumitur[a].Id pronũciatũ quatuor ſectiones recipit.Prima eſt, cum diſpoſitionis legis
25 † verba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præſumatur,tunc ſtamus verbis: quoniam coniectura mentis verborum proprietati ſuccumbit. Et ideo fideicommiſſo (ſi vterque hæredũ ſine liberis deceſſerit,) fœminæ relicto,priore cum maſculis mortuo,licet in alterius vltimo loco decedentis partẽ ea admittatur, tamen ſi ex lege municipali,exiſtẽtibus maſculis,fœminæ excluderentur,fideicõmiſſo locus nõ eſſet[b]: quoniã fœmina hîc ex præſumpta mente aduerſus vim verborũ admittitur, quæ præſumptio propter legẽ ceſſat:videtur enim ex legis ſuæ ſentẽtia teſtator voluiſſe fœminas, ſtãtibus maſculis,admitti atque ita cõmuniter traditũ eſt.Eadem ratione propter eandẽ municipij legem receptum eſt,ſi pater filios ſuos inſtituat,de maſculis tantũ intelligi[c]:quãuis enim appellatione filiorũ etiã fœminæ cõtinentur,id nõ ex ſermonis proprietate,ſed per interpretationem ex præſumpta mẽte introductũ eſt,quæ præſumptio per cõiecturã ſtatuti tollitur,& à proprietate verborũ nõ recedimus. Et ideo quidã,duobus filiis inſtitutis,cùm fideicõmiſiſſet,vter eorum ſine filiis decederet,ſuperſtiti reſtitueret eum,qui relicta filia,deceſſerat,reſpõdit Dinus, ad reſtitutionem teneri[d]: quoniã appellatione filij hoc caſu propter legem municipij non comprenderetur fœmina.Quæ ſententia nobis quoque placet,maximè ſi ap pareret teſtatorẽ etiam propriã filiã excluſiſſe,vt maſcu-
26 los tantum inſtitueret [e]. Secunda ſectio eſt : Quoties

a l.quidam. de verb.oblig.

b Bar.l. heredes.§.cùm ita.ad Trebell.

c Bald. l. tres fratres de pact.ff.

d Felinus.c. ius generale.1.diſtinct.

e Paul.cõſi. cccc x. caſus iſte frequẽ.

†ſermonis proprietas repugnat,ad eam potius attendi- 26
mus,quàm vt imitatione legis quicquam factum arbi-
tremur.quapropter qui fratrẽ ,& eius filios hæredes in-
ſtituit,ſimul eos propter coniunctæ naturã vocaſſe cre-
ditur[a],quãuis ex diſpoſitione legis in ſucceſſione priùs
pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem mu-
nicipio cùm lex adſit,ſi pater filios &filias inſtituerit,re-
ceptius eſt ſimul mares & fœminas admitti: quod Paul.
Caſtrẽſis,& Socin.probant[b] : tametſi Ancharanus[c] prius
maſculos,deinde,eis non exiſtentibus,fœminas iuxta le
gis ſeriem vocari crediderit . Si tamen vltra legem mu-
nicipalem†aliæ coniecturæ adducantur,tunc aliter ſta- 27
tuendum eſſet:veluti cùm præter legis, aut naturæ ordi-
nem, etiam inſtitutionis neceſſitas hoc ſuaderet, vt in
patre filium & nepotes ex eo inſtituente[d]. Idem dicen-
dum quoties interpretatio fieret circa verba ei nõ præ-
iudicantia cũ quo contrahitur, & quæ ſui natura ad ter-
minos iuris referuntur:veluti cùm quis fundum emphy
teuticum ſibi,& filiis ſtipulatur:nam exiſtẽte huiuſmo-
di lege,quæ mares in ſucceſſione fœminis præferat, e-
tiam ſi pater ſibi & filiis maſculis & fœminis ſtipulatus
ſit, admittentur tamẽ prius maſculi[e],quoniã pater filiis
ſtipulando cenſetur vti heredibus ſtipulatus: at ex lege
heredes ſoli ſunt maſculi. Tertia diſtinctionis ſpecies
eſt,cùm†verba generaliter concepta ſunt, num fiat re- 28
ſtrictio, & intentio à lege reguletur? qui caſus maximè
ad rem præſentem pertinet, & hîc non modica eſt du-
bietas : viderentur enim reſtringenda, ídque Antonius
Butrius ſenſit[f] , dum, vocatis à teſtatore per fideicom-
miſſum proximioribus deſcendentibus , quæ verba etiã
propriè fœminas continent,ipſe reſpondit:ſolos mares
admitti , propter ſupraſcriptam municipum legem:nam
etſi lex ſcripta ſit,vxore ſine liberis decedente, maritus
dimidiam dotis partem lucretur,pater qui à marito ſim-
pliciter ſtipulatus ſit dotem reddi , de dimidia ſolùm
intelligetur egiſſe : ídque Raynutius probauit[g] , & ple-
rique alij. Eôdem confert , quod conſtitutum eſt,here-
dem, qui legata ſoluere generaliter promiſit, cauítque
intelligi deducta Falcidiæ legis parte promiſiſſe, non
integra [h].Viden' igitur propter diſpoſitionem legis,ge-
nera

a l.Raynutius de teſt.
b l.in his.de condit. & demõſtr. ff.
c Anchara. d.l.tres fratres.
d l.Gallus de lib.& poſth.
e Bart.l.liberi de oper. lib.
f But. con. ij.de cõſti.
g l.poſt dotem. in iiij. lect.ſoluto matrimo.
h l:fi.C,ad leg.Falcid.

neralem promiſſionem arctari? Sed tamen non arbitror à verborum proprietate regulariter hoc caſu recedendũ: quod enim de toto dictum eſt, non poteſt ad partem reſtringi, citra manifeſtam ſtipulatoris iniuriam, niſi quãdo verba ad ius expreſſè relata fuiſſent, vt quia eam dotis reſtitutionem tibi facere promiſiſſem, quæ iure facienda eſſet[a]. Idem, quando verba eiuſmodi ſunt, vt ad ius referantur, qualia ſunt in eo, quod Anto. Butri. dixit, cùm quis proximiores deſcendentes vocat: intelligitur enim collectiua illa vox, vt eo ordine ſuccedant, quo ex lege admittuntur. In promiſſione verò legatorum ideo ſubauditur ſalua Falcidiæ portione, quia cùm eiuſmodi ſponſio iuſſu legis fiat, non eſt veriſimile neceſſariò promittentem velle ius ſuum donare: ſi tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non eſt dubium ex ea fieri reſtrictionem. Vnde ſi locator condu-

29 ctorem intra* quinquennium non eiicere promiſit, intelligitur conductore penſionem ſoluente[b], natura enim contractus etiam proprietati verborum præpollet[c].

30 Quarta † ſpecies eſt, cùm nec verba nec mens quicquam repugnant, ſed caſus eſt omiſſus, & tunc nõ eſt dubium ad diſpoſitionem legis referri. Vnde qui promittit ſol-

31 uere* centum, intelligitur de moneta à lege permiſſa: qui domum conducit, intelligitur ſecundum morem patriæ conduxiſſe: qui, quod vocant, feudum acquirit, in ea omnia ſe obligaſſe iudicabitur, quæ ex eius contractus lege domino ab huiuſmodi clientibus debentur. Et generaliter verum eſt quod Bal. ſcripſit[d], qui aliquam actionem orditur, is legi de ea verba facienti ſe adſtrinxiſſe videri debet.

SEQVENS tractatus de plebiſcito municipali, quã-

32 do iuxta antiquiores † leges reſtringi debeat & regula eſt, debere: quoniam ſtatuta ſecundum ius communẽ interpretationem accipiunt[e]. Et quoties ſtatutum de aliqua re, perſona, loco, verba facit, de idoneo & habili ex iuris communis diſpoſitione intelligitur[f]. Qua ratione ſi lex, vel ſtatutũ de aliqua re argumentetur & decidat, reſpectu cuiuſcũque alterius impedimenti aptitudinem præſumemus[g]. Ex hac regula quãplurimæ quæſtiones finiri poſſunt. Lex ait: Inſtrumenta, niſi intra mẽſem apud

a gloſ. l. ſi prior. ſol. matr.

b l. quæro. §. inter locatorem. ff. loca.

c l. inſulam de præſc. verb.

d Bal. l. ſi duo. de acquir. hered.

e l. ij. C. de noxal.

f l. vt gradatim. §. j. ff. de mun. & hono.

g Bal. l. qui teſtamento. de teſtam.

censoré insinuētur, fide careant, nō nocebit alienigenis ignorantibus, cùm hisce terminus non, nisi à die scientię, iure communi labatur[a]. Rursus lex: Exules & quicunque solum verterūt, impunè reuertantur: qui ob falsi crimen exulat, reuerti nequibit, quoniam iure communi generali abolitione de his actum non videtur[b]. Item lex: Qui cuiusque possessionem intrare, vel apprændere ausus fuerit, soluat pœnam, nō videbūtur in eam vindemiatores, fœnisecæ, messores, huiusmodíque artifices commisisse[c], qui alieno iussu ingressi sunt, sed auctor solus plectetur Item lex: Qui sibi debitum æs decennio non exegerit, tempore exclusus est: qui agere suúmque ius petere non potuit, legis* præscriptione non submouebitur[d]. Itē lex: 33
Heres hereditariis creditoribus solidum soluat: intelligetur nisi inuentarium confecerit[e]. Rursus lex: Instrumēta publica etiam misso in neruum carcerémque debitore, executionem habeant: non censebitur prouidisse, quò minus cedere bonis addictus possit[f]. Item lex: Victus.
*victori censeatur in expensis condemnatus: intelligit 34
Fulg.[g] nisi iustā causam litigādi habuerit. Lex ait: Vxore præmortua maritus * lucretur dotem, intelligitur saluo 35
iure liberorum prioris matrimonij: non enim per hanc tam generalem verborum formulam censeri debet illis quicquam damni illatum[h]. Sed quid si lucro ex ea lege facto maritus ad secundas nuptias transierit, an huiusmodi luctum filiis quos ex priore vxore sustulit, reseruare tenebitur? Et licet generalitas legis aliud suadeat, tamen receptius est reseruare debere[i]: nisi cōstet nō cōtēplatione matrimonij aut filiorum ita à lege constitutum[k], sed potiùs vt spe lucri ad vxores ducendas viri allicerentur: quæ coniectura ex aliis quoque statutis depraendi potest: Lex ait: Omnia instrumenta insinuentur, si id factū non fuerit, nullius sit momenti: nō compraendet instrumenta
*dotium, cùm speciali dotis fauore iure veteri insinuatio 36
in his sublata sit[l]. Lex mandat stari iuramento eius, qui damnum passus sit: poterit nihilominus iudex taxare, ad quam vsq; summam iurari debeat[m]. Lex inquit: Homicida quod fecit, expectet, & qui occidit, occidatur: restringitur, si dolo tamen occiderit[n]. Lex enim Cornelia, quæ in sicarios est lata, non nisi in eum qui dolo malo cædem

a l. genero. de his qui not.
b l. Lucius. ad S.C.Turp
c gl. l. in rē §. tignum. de rei vend.
d l. fin. in fin. C. de ann. exce.
e l. fin. C. de iur. delib.
f Bald. l. j. C. qui bo. ce.
g Ful. consil. v.
h Bart. l. hac edictali. C. de secund. nup.
i l. fœminæ. C. eod. tit.
k Dec. auth. si qua. eo. tit.
l l. fi. C. de iure dot.
m Angel. l. videamus. §. deferre. de in litem iur.
n l. in lege. ff. de sica.

dem patrauerit, locum habet[a]. Lex ait: Suſpectus perpetrati facinoris in ius veniat, alioquin exulet: veniat intelligitur & perſiſtat: quia lex antiqua non veniſſe eum interpretatur qui non perſiſtit[b]. Lex inquit: Prætor controuerſias arbitratu Iuriſcõſulti communi partium conſenſu electi definiat: intelligitur de controuerſijs, in quibus probabilis ſit ambiguitas: claras enim ipſe, nemine conſulto, decidet[c]. Lex: Prætor agnatos ad compromiſſum cogat, intelligitur, ſi aliqui litigatoriũ petierint: nec enim non petenti ſe prætor exhibet[d]. quod & in ea lege pluries reſponſum eſt, quæ alienigenam ſatiſdare iubet: intelligitur enim ſi cautio petita fuerit[e]. Lex: Terraconenſis Rex immobilia aliqua ne alienato: poterit nihilo minus pro dote ab vxore accepta immobilia alienare, cũ de hoc caſu lex cõmunis actũ non fuiſſe exiſtimet[f]. Lex:
37 Debitor* ſoluere non teneatur, niſi reſtituta ſibi ſyngrapha: non comprændetur qui ſyngrapham amiſiſſe iurauerit, dum acceptilatione, vel antapocha liberare debitorem ſit paratus[g]. Lex: Quiſquis triticum, vel vinum extra territorium aduexerit, plectatur: qui non in territorio, ſed aliunde acceptum aduehat, nõ punietur[h]: qui itẽ vinũ guſtus cauſa abſportauerit, impunè fecerit[i]. quod & in eo, qui vſus ſui cauſa abſportet, reſponſum eſt. Lex: Negotiatorum codicibus integra præſtetur fides, intelligetur in his, quę ad negõtiationem pertinent. Lex: Filij mercatorũ ab his, quibus pater debet, conueniri poſſint: intelligitur, ſi patris heredes eſſe voluerint, ídque Bald. probat[k]. Lex: Mulier abſque cõſenſu agnati contrahere vel donare nequeat: poterit eccleſiæ donare, & alio modo in piam cauſam transferre[l]. Lex: In grauib. delictis triumuiri capitales liberè inquirant: nõ poterunt tamen, niſi præcedente fama, vel legitimis indiciis[m]. Lex: Ob cõtumaciam exul poſſit impunè occídi[n]: aliquis eum armis occidit, quæ licitè ferri non poterant: reſponſum eſt, legem prohibentem arma deferre, ſibi locum non vendicare, cùm quis fert, vt talem occídat[o]: quod vtique faceret, ſi exulem lex, ceu hoſtem publicum iuberet occídi: Sed aliud eſt iubere fieri, aliud pœna facientem liberare. Lex: Mortuo ſuccedant proximi conſanguinei paterni. deceſſit aliquis, relicto conſanguineo vtrinque

a Iaſ. l. in actio. de in lit.iur.
b c.j.de iud. in antiq.
c l. ille. §. ſ. de leg. iij.
d l. j. §. fi. de iur. delib.
e l.peto.§.fi. de leg.ij.
f Authen. res quæ. C. com. de leg.
g le.fi. C. de fid.inſtru.
h l. cætera. §. ſed ſi quis. de leg. j.
i l. j. C. quæ res expor.
k Bald. l. de quibus. de ll.
l Bald.l. generali. C. de ſacroſanct. eccleſiis.
m c.j.de of. fic.ord.
n l. ſi cui. de ſeruit.
o Nel.intra. bannit.in iii. temp.

coniuncto, itémque altero ex patre tantùm: Ancharanus vtrinque coniunctum admitti solùm censuit exemplo Instinianæ constitutionis.[a] Mihi videtur vinculum paternum in statuētium con ſideratione solùm fuisse, quapropter non temerè à verbis legis recederem. Lex: Mulier dotata * non succedat: intelligetur, ipsi qui dotem 38
dedit, idq; de suo [b]. Quid si negat nubere, & mauult casta viuere? Respondeo, non ideo magis succedet [c] cùm per eam stet, quo minus dotata dicatur [d]. Quid, si qui dotem dedit stipulatus fuerat eam sibi reddi? & cum appareat propter dotē eam excludi, succedet, nisi heredes mulieri ipsi stipulationem remittant [e]. Quid, si minimā dotē consequuta sit? Respondeo, nihil refert, cum * agere possit, vt 39
congrua assignetur [f]. Lex: Nepos auo paterno, quantùm sit respectu legitimæ, succedat, nisi quādo eius hereditati renuntiatum sit: respondi secundum ius commune intelligi[g]. & ideo, si, viuo patre, mater decesserit, eius renuntiatio filiis nō oberit. Lex: Publico documento † debitor 40
soluat, nulla exceptione obstante: poterit nihilominus obiici illud non esse publicum instrumentum [h], actorem pugnantia inuicem dicere, vel legitimam personam standi in iudicio non habere: quia pupillus, aut sacer, abominatúsque, eūdem dolo malo petere instrumentum falsum esse, vel se non legitimè citatum, vel vi, aut metu contraxisse. vel simulatum fœnebrémve contractum, vel iudicem incompetentem, vel se soluisse, ídque manifestum esse, vel incontinenti probaturum. Admittetur & exceptio ex cōtractu veniēs: vt si vēditor pretium petat, ego rem mihi traditā negē: itémque quælibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendens [i] sed hæc satis & super. Quod † diximus statuta secūdum leges declara- 41
ri, restringíque quibusdā casibus, nō procedit, veluti cùm verba legis municipalis tam ampla sunt, vt commodè & citra manifestā cauillationem restringi non possint: vt cùm lex dicit, Maritus, decedente vxore omni casu lucretur dotem sibi datam: durum esset restringere, vt saluum ius filiorum prioris matrimonij censeretur [k]. Idem diceret, Maritus decedente vxore sine liberis communibus lucretur dotē: quorsum enim hîc mētio liberorum communium, nisi vt qui communes non sunt reiiciātur?

Nam

a Aut. itaq;. C. commu. de suc.
b Bal. l. j. C. de leg. hær.
c Bal. l. mater. C. de iur. dot.
d Bald. l. pactum. C. de coll.
e Bal. l. fi. C. de dot. pro.
f Dec. authen. præterea C. vnde vir & vxor.
g Alexand. d. l. pactum.
h l. non putauit. §. non quæuis. ff. de bo. possess. con. tab.
i Modest. c. ex parte. ij. de offic. deleg.
k Roma. & De. d. auth. præterea.

Nam & receptissimum est, si statutum aliter nihil operaretur secundum leges non restringi. Quo fit, vt si constitutum sit, posse reum personaliter vel ad domũ citari, arbitrio actoris permissum, vtrũ malit intelligamus, nec distinguatur, persona reperiri possit, vel ne, cùm hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed su-
42 perfluũ esset[a]. Nam etsi victum victori in expensis* condemnari iubeat, intelligemus etiam si iustam causam litigandi victus habuerit, ne aliàs frustra ita constitutum sit[b], nec vlla iniquitas subest[c], cùm victor de damno vitando & ipse agat, cui æquius est succurri[d]. Eôdem perti-
43 net quod Bartol. censuit statutum * quod disponitur ex præscriptione dominium acquiri, de directo dominio intelligendum, vt aliquid iuri communi addere videatur [e]. Quo argumento, cùm latis tribus sententiis conformibus statutum non pateretur eas tanquã nullas improbari, respondit Andreas Siculus [f], hoc intelligendum, etiam si euidenter id constare diceretur, cùm etiam iure communi exceptio huiusmodi sublata sit. Aretinus quoq; [g] cùm in statuto diceretur à nulla mera interlocutoria appellari posse, etiam de eis intelligendum censuit, quæ aliàs iure ciuili per appellationem retractari potuissent[h], ge-
44 neraliter quoque † proditum est, quoties in statuto rei iuri communi iam concessæ extensio ponitur, nullam fieri restrictionem: quoniam hoc casu proditum sit, generalia verba ad aptitudinem non coarctari: quapropter si statutũ dicat, aduersus sentẽtiã nulla exceptio opponi possit præter talẽ & talẽ, à verbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus apertè ostenditur, noluisse legislatorẽ ius cõmune sequi: quod à Baldo traditũ [i] frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura & quicquid lex cõmunis dicat, à municipali nõ recedẽdum est. Eandem sententiã alia quoque ratione idem Bald. in hac specie sequitur. Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num ex casibus, quibus feriæ iuris communis non seruantur, hę quoque seruari nõ debeãt? & refert, inquit ille [k], an lex simpliciter indicat ferias, & intelligetur secũdũ ius commune: an vero procedat vlterius, quasdámque exceptiones inducat, & nõ respiciemus ius commune, cum in casibus nõ exceptis standũ sit statuto:

a Bart. l. iiij. §. prætor ait de damno infect.
b l. si quando. de leg. j.
c Ias. l. properandum. C. de iudic.
d l. si seruũ. §. sequitur. de verbo. oblig.
e Bartol. l. iij. de vsuca.
f Barto. consil. xviij. in fin. l. j.
g Aret. consil. cvj. incip. in præsenti dubitatione.
h Bart. d. l. j. §. nuntiatio. vers. ad secũdum. de oper. no. nunt.
i l. ita nobis. C. de adulte.
k In l. j. §. fi. de ferijs

quoniam regulam confirmat exceptio [a]. Hāc sententiam & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latiorem significationem ex iure communi mutuari, vt in hac quæstione. Lex sacerdotij: Absentes nec residentes, fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deseruientes: qui de eo, qui proprio episcopo obsequatur? & is fructus percipiet, quoniā iure cōmuni absens nō videtur [b]: & ideo in regula statuti non cēsetur cōpræhensus. Iason tamē in his aliā ratione vtitur: nam inquit ipse, cū regula statuti generaliter intellecta, multū operetur, debet exceptio restringi: quandoquidē parū refert, si quæ incidenter dicuntur, superfluant, dum principale otiosum non sit [c]. His amplius adnotandum, statutorum generalia † verba secundum legem nō restringi, 45 cùm ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, quàm formulam verbalem: vt cum statutum auget filiorum legitimam, quàm iuberet relinqui filio, existimabit sufficere quoquo titulo relinquatur, etiā si nō institutionis iure pater reliquerit [d]: ídque verum arbitror, quoniam non tanti est ratio quæ Instinianum mouit (nēpe quòd titulus institutionis sit honorabilior) vt tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur. Nā etiam illud in confesso est, ex iuris communis extraordinariis dispositionibus statuta non restringi. Exempli causa: Lex iubet matrem ab agnatis excludi, nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus est [e]? & traditum est non excludi, nec de eo verba statuti accipienda [f]. Qua ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur, quòd maximè controuersum sit. Quapropter cùm lex maritū vnà cum filiis prioris matrimonij generaliter in maternę dotis ipsius partem solùm admitteret, respondi non esse priùs deducendam à filiis ipsis legitimam, cùm id maximè controuersi propter doctorum varias opiniones iuris esset [g], cuius non est verisimile rationem vllam habuisse decuriones. Bald. tamen alia ratione prędicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse censuit, quòd videlicet statutum iuris correctorium ab eo interpretationem accipere non debeat. Quā rationem crebriore calculo reprobari cōstat, cùm semper ius commune obseruemus, præter quàm in eo

a l. tribunus. §. fin. de test. milit.
b c. ad audientiam. de cle. non resi.
c Ias. l. i. de offi. eius, cui mand.
d Bald. l. maximum. C. de liber. præt.
e l. meminimus. C. de leg. hered.
f Ias. l. omnes populi. in fi. de iusti. & iur. ff.
g Decius cōsi. ccxlvii.

eo quod expreſſe conſtat correctum. Ex ſupra dictis igitur Baldi ratio diſtinguenda fuit. Generaliter tamẽ om-
46 nis huius † materiæ cardo in eo verſatur, vt legis municipalis rationẽ ſpectemus, & ex ea veriſimiliter conſtituamus, ex iure communi reſtringenda ſit, an id minus. & ideo in pleriſque locis, vt ſimpliciter conſtitutum eſt, maritum vxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit vlla reſtrictio, eo colore quòd ratio ſtatuti fuerit, vt promptius mulieres nuberẽt[a], cum alioquin viduæ propter legale [b] onus doti inhærens, viros æquales facilè non reperirent. Et ex his ſatis dilucidè explicuimus, quibus caſibus ſtatuta à iure communi reſtringi non debeant. Hoc tamen non omittendum vbicunq; aliquis ex generalitate ſtatuti damnũ indebitè pateretur, ſemper reſtrictionem ad ius cõmune faciebam. Ecce, lex ſcripta eſt, Inſtrumento à ſe facto nullus aduerſum eat, nec heres quidem non cenſebitur prohibitus heres aduerſum ire, qui inuẽtarium fecerit: quoniã iniquum eſſet de ſuo eum teneri, indebitéque id damni ſubire: quamobrem fit hęc interpretatio, vt lex huiuſmodi potius ſit eluſoria, quàm vt iniquitas vlla toleretur [c]. Nam generaliter fatendũ eſt, quamlibet diſpoſitionem
47 * in legibus, reſcriptis, teſtamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur. Nec ex hoc ſolũ, ſed aliis & ferè infinitis cauſis fiunt huiuſmodi reſtrictiones quarum alia certa regula adſcribi non poteſt, niſi vt iudex ſemper rationẽ legis præ oculis habeat & ex ea vel decretum moderetur, vel generaliter obſeruari iubeat.
48 Duximus autem ex innumeris † aliquas cauſas deſcribi operæpretiũ fore, vt hac quoq; in re ſtudioſorũ laboribus cõſuleremus. Hæ vt plurimũ ex huiuſmodi prædicamẽtis cõſiſtunt, perſona, re, qualitate, quãtitate, loco, tempore, bono, maló ve, iuſta excuſatione: de ſingulis igitur
49 videndũ. Et in primis † ex perſona propter excellentiã à regula generali recedi quandoque videmus, quapropter lex [d] iudicibus mandãs vt ipſi ſententiã ſuam ex ſcripto pronuncient, in his ſibi locum non vendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, vt præfectus prætorio, vel epiſcopus. Nam & conſtitutum eſt, in generali excõmunicationis ſuſpenſioniſve ſententia, qui pontificiæ ſunt

a Curt. cõſ. lxxviii.
b d.l. hac edictali.
c l. fi. §. in computatione. C. de iure delibe.
d l.ii. C. de ſent. ex breui. rec.

dignitatis nõ cõprehendi[a]:plurima† enim illustribus,di 50
gnioribúsque huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus viris non permittuntur. Qui dignitate illustri pollet,non nisi ex scripto in ius vocari potest [b]:per procuratorem etiam in causa criminali litigat[c]. Qui cingulo militari decoratur,ex delicto suspendi nequit,cùm huiusmodi pœna soli plebij afficiantur[d]. Is etiam si aduersus eum aliquid indicij emerserit, quæstioni subiici non debet[e].Doctor vel medicus ob æs alienum,vel munus aliquod in car cerem detrudi non potest[f]. Sic lex in mulierem compromitti prohibens, eam non comprændet:quæ excellenti dignitate splendeat[g]. Hinc fit,vt in generali vicarij mandato ea potestas concessa non videatur,quæ illustrem personam submouere possit[h]. Vnde nec archiepiscopi vicarius episcopum iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorem dicet. quòd si quis ius in illum decernendi habeat, mitigare tamen in pœnam tenebitur,eiúsque honori (quantum in se erit) deferre [i]. Quod tamen in pœna corporali intelligitur:nã in pecuniaria nobiliores grauius plebeiis mulctantur[k], Cæterum & ad hæc pertinere videntur,quæ propter con cedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur.Ecce in albo potiores partes habent,qui & tempore priores fuerunt:nisi tamen maiori dignitatis excellentia præpolleat,qui posteriorem elegerit[l]:nam & in sacerdotiis in ambiguo prior præsumitur, ísque cæteris præfertur,quẽ Romanus Pontifex designarit[m].Quod etiam aduersus iam receptum in Canonicorum ordinem extenditur:is enim nihilominùs propter Pontificis auctoritatem illi cedet[n]. Propter † excellentem quoque scien- 51
tiam à communibus iuris regulis recepimus:vnde quam uis doctor extra patriam suam profitens ab onere tutelæ inpatria nõ sit immunis , si tamen valde in disciplina emineat, ex rescripto diui Pij excusabitur[o]. Sic ex delicto ad bestias damnatus,propter singularem artificij sciẽtiam ad preces populi ex indulgentia principis poterit veniam consequi[p]. Sic edictum prætoris minori xxv. annis restitutionem in integrum concedens,in minore summæ peritiæ & perquam industrio nõ obseruabitur[q]. an ipso iure excellens scientia prosit, an verò solùm iu-

a c.quia periculosum. de sent. excõmu.in vj.
b l.quoties. C.de dignit.lib.12.
c l.fi. C de iniuriis.
d l.desertorem.§.pœna de re mi lit.ff.
e l.milites. C.de quæst.
f l. ne quis. C.de aduoc di.iudi.
g c.dilecti. de arbitris.
h c. j. in fi. de offi.ord. in vj.
i c.ij.de of. deleg.in vj.
k l. properandum. §. sin autẽ vterque. C. de iud.
l l.ij.de albo scrib.
m c. si à sede. de præbẽdis,in vj.
n c. hi. qui auctoritate eod. titulo.
o l.sed & reprobati. §. amplius. de excus.tut.
p l. ad bestias. de pœnis.ff.
q l.j.C.qui & aduers-quos.

iustam principalis indulgentiæ causam præstat? Et puto principem adeundum: sicut videmus illegitimum absque Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat[a]. quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summã peritiam postulat[b]: standum enim in hoc quoque regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit, quantum tamen sit respectu excusationis à tutela, aliud obseruabitur: quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris compræhensum est. Propter indolem quoque & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij, posse ad doctoratus (vt vocant) apicem promoueri[c], tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentiæ subsit. Cui non absimile, legum candidatum studiosum & bonæ spei, imperito Doctori præferendum esse[d]: in quo tamen potest distingui, vt priuilegia Doctoribus concessa eorum personam respiciẽtia indoctis non competant: quapropter sibi obstrepentem vicinum fabrum domo non eiiciet[e]: ab oneribus immunis non erit[f]. quòd si ad ordinem ipsum pertineat, secùs est. Nõ subiicietur ergo Doctor quæstioni, quoniã inde nota & dedecus in eius dignitatis cæteros viros suboriretur[g]. Eadem ratione putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de via decedere[h], cùm cæterorum id propter populi opinionem intersit. Propter
52 vitæ integritatem, & † sanctimoniam auctoritatémque hominis à regulis cõmunibus quandoque recedimus[i], quales sunt, post publicata testimonia neminem vlterius rogandum: consanguinei testimonium suspectum esse, sicut & iudicium: nam propter notam viri probitatem (quanquã hæc rara auis) aliter quãdoque iudicabimus[k]. Sic iudicem absoluit responso suo Angelus, qui causæ capitalis accusatum magnæ existimationis virum, non in compedibus causam dicere iusserat[l], sed vrbem pro carcere, etiam absque vadibus, assignauerat, cùm is violato iureiurando, solum vertisset. nam & tutor legitimus satisdare debet: si tamen honestate, probitatéque præcellat, hoc ab huiusmodi viro non expectabitur[m]. Quapropter quanuis quisquis immobilia non possidet, iudicio

a c.innotuit de elect.
b c.de multa.in fi. de præb.
c Innoc. c. cum in cunctis. de elect.
d glo.l.j. C.de ann.c[?]l uil.
e Ias.l.j. in fin.sol.mat.
f l.j. C.de colleg.
g l.j. C. de tyro.
h Felin. c. clerici.de iudic.
i Ias.l.Iubemus. C. de iudic.
k l.ij.in princ. de testib.
l l.si à bonæ.de rei vend.
m l.legitimos.ff.de leg.tu.

sisi satisdare teneatur, si quis tamen alioquin sit promissi tenax, & à mendacio abhorrens, propè est, vt eius sponsioni stetur[a]. Qua ratione cùm statutũ esset, vt quilibet iuxta qualitatem personæ satisdaret, respondit Baldus, eum qui probis sit moribus, & spectatæ fidei, liberari[b], si iuramẽto cauerit: tametsi satisdare solùm is dicat, qui fideiussoribus creditori consuluit. Sed & illud cõstat
quamuis arbiter extra locũ † compromissi sententiã di- 53
cere non possit: propter tamen hominis auctoritatem indulgendum, vt etiã in secessibus rem finire possit[c]. Ex historia quoque proditum est, Ambrosiũ, Nicolaũ, Seuerum, cum prius sacris initiati non essent, in episcopos tamen electos fuisse[d]: quod propter singularem vitæ integritatem toleratum fuit, cùm alioquin antistes esse nequeat, nisi qui antea iandiu sacra tractauerit. Propter hominis quoque desidiam socordiámque, multa contra regulas constituta sunt. quamobrem quamuis procurator post litem contestatam submoueri non possit, si tamen
iners † & contumax appareat, iustè reuocabitur[e]. Sic & 54
tutor eadem nota inustus & suspectus, poterit etiam of
ficio iudicis remoueri[f]. Sic quamuis † ex regula nemo 55
iuri suo renuntiare cogi possit, si tamẽ aliquis episcopus ita oscitabundus & curarum negligens sit, vt aliquid inde periculi diuinis domib. immineat, poterit in hoc adigi, vt sacerdotio illi cedat[g]. Quo exemplo etiã videmus conductorem ab ædibus[h], emphyteutam à fundo[i], deturbari, si in re malè versetur: quod & in cliente, quem vasallum vocant, receptum est[k]. Et quę de tali desidia traduntur, in nimia quoque seueritate locum habent, cùm, vt Neruæ Imperatori dictum fuit, æquè malus is princeps sit, sub quo omnia licent, atq; is sub quo nihil licet. Hinc videmus inuitum dominũ, vt seruum distrahat cogi, quẽ nimiâ sæuitiâ duriùs, quàm æquum fuit, adficiebat[l]. Sic & paterfamiliàs quamuis emancipare filium non sit cogendus, si tamen vltrà, quàm paternæ pietatis officium suadeat, malè cũ habuerit, iudicis auctoritate cogetur.[m] Vnde etiam vir ab vxore separatur, qui nimium morosus, sæuúsque sit[n]. Sed ex hac causa societatẽ dirimere permissum est: durum est enim cum rixoso homine diutiùs conuersari[o]. Præceptoris quoque nimia sæuitia

(vt

a Paul. l. si quis stipulatus sit Stichum. §. fin. de verb. obl.
b l. abstinendum. C. quorum appel.
c l. si cùm dies. §. si arbiter. in fi. de arbit.
d c. statuimus. §. his omnibus. lxi. dist. & c. episcop⁹. ea dist.
e l. cum qui res. C. de procurat.
f l. hæc enim. §. fin. de suspect. tut.
g c. nisi. de renunt.
h l. ædem. C. loca.
i auth. qui rem. C. de sac. sanct. eccles.
k c. i. §. quicunque. de pa. ten. & eius viola.
l l. ii. §. i. de his qui sunt sui.
m l. fin. si quis à par.
n c. literas. in fi. de resti. spol.
o l. si conuenerit. pro soc.

(vt lex præceptoris ff.ad leg. Aquil.ait) culpæ adſcribitur. Cæterum inimicitia quoq; & hoſtilitas plurima innouari iubent : Quocirca in grauiſſimis delictis qualia ſunt impietatis in Deum,læſæ maieſtatis in principem, ſacerdotij per ſordes,& ambitum(ſimoniam vocant) acquiſitio,etiam ſi illegitimæ probationes admittantur, inimici tamen teſtimonium recipiendum non eſt[a]. Sic & lex aduerſus fœneratores lata, nō intelligitur eum comprændere, qui iuſto hoſti fœneratitiam pecuniam dederit[b]:nam & lex Pompeia parricidā culeo inſuens, de eo non intelligitur,qui parentes patriæ publicos hoſtes obtruncarit[c]. Quod vt verum ſit, non tamē laudandus eſt, qui iura naturalia ſic cōtempſit[d]. Eadē ratione traditum eſt,hoſti impunè violandam fidem[e],præterquam cùm ei aliquid ſpecialiter promiſſum eſt[f].Sed ambas haſce quæſtiones ex Philoſophorum ſententia M.Cicero lib.de officiis iij.elegantiſſimè explicat:is igitur adeundus.Pro-
56 pter perſonarum conſanguinitatē legis † generalis plerunque fit derogatio,vt hiſce ſpeciebus.Lex eſt:Cum eo cui ſacris interdictum ſit,nemo quicquam cōmune habeat,ad ſe venientem auerſetur , colloquio non dignetur:non intelligentur prohibiti conſanguinei[g].Quo ſenſu & lex in receptatores ſcripta[h],& edictum prætoris de ſeruo corrupto,ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduerſus rempublicam patrocinari, vetabit quo minus me meóſque tuear[i]. Sic & S.C.Syllanianum,quo heres ſcriptus non priùs hereditatem adire poteſt, quàm defuncti teſtatoris necem vltus fuerit,non cenſebitur patri neceſſitatem imponere,vt filiū accuſet[k]:nec vice verſa filio, vt patrē deferat:nā nec tutor pro pupillo ſubire iudiciū tenebit̃ aduerſus proprios cōiunctos[l]:ꝙ & ad aduocatū producendū eſt,vt vſque ad quartū gradū aduerſus cōſanguineos cauſam dicere cogi nō debeat[m],cùm lege Iulia Papia Iudiciorum publicorū,nec teſti quidē denuntiari poſſit, vt teſtimoniū vel aduerſus ſobrinū,ſobrinā,ſobrino, ſobrináue natū dicat[n]:& militi emāſori detur venia,qui affectioni parentum & affinium hoc dedit,vt aliquandiu à ſignis abeſſet[o] : & quicunque coniunctos in iudicium vocarit, quorū in edicto prætor mentionē fecit, qualemcunque

a c. per tuas de ſimo.
b xiiii.q. iiii. c.ab illo.
c l.minimè. de relig.
d l.ſi adulterium.§.liber. de adulte.
e xiii.q.ii.dominus.
f l.i.§. non fuit de dolo. gloſ.in verb. hoſtem.
g c.inter.de ſenten.excō.
h l.fin.de receptato.
i l. pen. de poſtulan.ff.
lz d.§. liber. Iaſon.l.i. C. de his quib. vt indig.
l l. humanitatis.C.de excuſatio. tut.
m l.petitionē.C.de aduo. diuer. iudiciorum.
n l. lege Iulia. de teſtib. ff.
o l. qui cum vno. in fin. de re militari.ff.

fideiussorem iudicio sistendi causa accipere teneatur[a], cùm alioquin non nisi idoneum accipere cogeretur. Huiusmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cùm potissima ex ea in dubiis rebus coniectura assumatur. Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum censebitur, quos auus loco filiorum habere tractaréque solitus est[b]. Sic in legato facto Sépronio, ne cùm plures Sempronij sint, ex incertitudine vitietur, de eo intelligemus, cui maximè testator afficiebatur[c]: nam & legatũ sacerdoti quamuis ecclesiæ factum censeatur, si tamen is sacerdos affinitate vel alia affectione testatori iunctus probaretur, promptius est ad eum, quàm ad ecclesiam pertinere[d]. Et quæ † de consanguinitate dicta 57
sunt, in magna quoque amicitia locum habent: quapropter ex testamento imperfecto fideicommissaria libertas alumnæ ob magnam testatoris dilectionem debetur[e]. Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco sordium, aut gratiæ reus fiet[f]. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor summa debeatur, tamen propter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur maximã deberi[g]: quod & in stipulatione receptum est[h]. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cùm alioquin absque mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absẽs rata habere[i]. Quòd si quicquam ex amicitia, vel affinitate in aliquibus personis introductum est, id maxime inter patrem & filium seruabitur, cum nulla possit esse arctior cõiunctio. Hinc fit, vt quamuis lex quemlibet administratorem rationes reddere velit, patrem tamen eximat[k], qui (quantùm ad filium attinet) aneclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet. Quapropter si filio restituere hereditatem grauatus sit, interim nullam cautionem præstabit[l]. Sic magistratus aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit[m], nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum exclusis ceteris succedet[n]. Possent ad hanc rem & alia pleraque facientia

a l.ij.§.ij. qui satisd. cog.
b l.alimenta. §. final. de alim. lega.
c l.si quis seruum.§.si inter duos. de leg.ij.
d c.requisisti. de testa.
e l.in testamẽto. de fi. lib.
f glo.c.nisi. de offic.legat.
g l.si seruus plu. §. fina. de lega. j.
h l.capienda.in fi. de reg.iur.
i Bart.l.nõ solũ.§.qui alieno. de proc.
k l.si.§. hoc procul. C. de bon. quæ lib.
l l.Imperator.ad Trebel.
m l.qui officii. de contrah. emptio.
n l.iij.C.de aduoc. di. iud.

58 cientia adduci, quæ sciens prætereo. Propter † personæ quoque paupertatem à generali lege quandoque recedimus: Quapropter in multitudine causarum, ante cæteras, pauperum controuersias iudex definiet[a]: eorum alimoniæ, si in carcere detineantur, prouidebit[b]: tabellionem, vt documenta illis etiam gratuitò edat ex officio coget[c]. Si quis ob inopiam non appellauerit, vel post prouocationem fatalia labi permiserit, eum restituet[d]: mulctam etiam, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit[e]. Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis otij nõ est. Nam & non solùm ex paupertate, sed etiam propter personæ ignobilitatem pleraque aduersus iuris communis

59 regulas introducta reperire est. Pater* etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere potest: si tamen vilis abiectáque persona sit, remissio filiis, qui honestam personam sustineant, non nocebit[f]. Sic quamuis filia de dote, nisi ex consensu patris agat, non tamen de eo intelligemus, qui vilis, fœdioréque vita sit[g]: nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpem vitam maculosámque agat[h]. De huiusmodi quoque intellexisse non videbitur, cùm infamiæ notam inurit[i]: his enim infamia pœnæ loco non esset, quare seueriùs vindicandum. Quapropter meritò Baldus cùm lex gene-

60 raliter mulierem* in carcerem duci vetaret, de ea non agi respondit, quæ meretrix, libidinibúsque infamis, & extra legis Iuliæ pœnas ob vilitatem sit[k]. Et hæc quidẽ, quod ad personas attinet, sufficiant.

61 Ex re fit † quandoque legis generalis restrictio, ídque variis ex causis, veluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, meliorationem & si qua huiusmodi, quorum exempla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiam venire non coguntur, & tamen si leue sit munus, & quod citò explicari soleat, immunes

62 non erunt[l]. Mater filiis tutores* petere debet, si tamen tenuissimæ sunt pupilli facultates, excusabitur[m]. Sic & Senatusconsultum quo legari domibus adfixa prohibẽtur, de modici pretij re nõ intelligetur[n]. Et edictũ prætoris de morbo verba faciens ad febriculam leuem[o],

a l.ij.q.j.c. in primis.
b l.iudices. C. de episc. aud.
c l.tam de meis. C.de epi.aud.
d §.aliis.in auth. de his qui ing.ad appell.
e l.illicitas. in fin.de offic.præf.
f l.sed si.§.filios de iniur.
g l.si cum dotem.§.eo autem.sol. matrimo.
h l.senatoris.ff de rit. nup.
i l.ij.C.vt int.cer.tẽp.
k Bal.l.cõsentaneum. C. quomodo & quando iu.
l l.decurio fortunã. C. de decurio. lib.10.
m l.ij.C.ad Tertul.
n l.senatus § Marcellus de legat.j.
o l.quæsitũ. de re iud.

Senatuſconſultum Syllan. de vlnere, ad vulnuſculum non producetur[a].Sic tutor qui pupillo modicam quantitatem crediderit,à tutela tanquam creditor non excuſabitur[b].Iudex qui munera accipere prohibetur: xeniola tamen non improbè accipiet[c]. Quod & in ſacerdotium aliquod conferente receptum eſt:non enim ſimonicæ,vt vocant,labis reus erit[d].Sic à tutela quarta,cuius occupationibus quis facilè defungi poſſit, non excuſantur, qui ternas ſubierint[e].Legimúſque etiã in iudiciariis actionibus dilationes amputari,ſummarieq; & magis de plano procedi,vel cùm de rebus leuibus [f] ciuiliter agitur, vel cùm de modicis criminibus accuſatio inſtituitur[g]: nam & ea quæ leuis * ſolennitaris ſunt,ſi omittantur,actũ 63
non vitiant[h]. In legis perito quoque proditum eſt, non iure eum quicquam honorarij accipere,cùm citra laborem & librorum reuolutionem clienti conſilio ſuo cauit[i]:quod tamen ego non ſatis probo, nec receptum videtur,cum iam exantlati labores,& ærumnæ,quibus ars iſta addicitur, præmio carere non debeant.His accedit quod vulgò dici ſolet, de † rebus minimis nullam eſſe 64
prætoris curam[k].quod ita accipitur,vt ex re minima aduerſus ius commune nihil inducendum ſit, nec reſtitutio in integrum concedenda: cùm verò ſecundum ius commune agimus,tunc etiam minimæ rei rationem habendam[l]: vnde qui vel oboli reliquator eſt, actione ex empto rem non conſequitur,aduerſus deiectum petitorio iudicio non experietur[m]. Sed an emphyteuticũ fundum tanquam integrum canonem non ſoluerit,amittet? Et cùm hanc legem partes contractui dixerint: propius eſt,vt amittat: quod crediderim verum, cùm inde argui contẽptus aliquis poteſt:alioquin humanius eſt,per imprudentiã factũ arbitrari[n]. Quapropter nec inquilinus, qui excepto nummo penſionem ſoluit, ſubmouebitur: in quam ſententiam Bal. & Paulus Caſtrenſis tranſiere. Propter ſterilitatẽ à regula generali variis quoque ſpeciebus recedimus:Quapropter colonus * qui agri cultu- 65
ram non deſerere promiſit,ſalua fide recedere poteſt, ſi ſterilis fundus effectus fuerit[o].Et conſtitutio,quę rerum eccleſiæ alienationem * fieri poſſe generaliter negat, 66
non tamen de ſterilibus prædiis, tenuibúſque agrorum

plagis

[a] l.i.§. penul.ad Syl.
[b] glo.i.aut. minoris. C. qui dare tu.
[c] l.ſolent. de offi.proconſ.
[d] c. & ſi quæſtiones. de ſimon.
[e] l.ſi is qui tres.in fine. de exc.tuto.
[f] auth.niſi. C.de ſen.ex pericu.reci.
[g] l.leuia. de accuſ.
[h] l.i.§. ſi.de vẽtre inſpi.
[i] gloſſ.xi.q. iiii.nõ licet.
[k] l.ſcio. de in integ.reſtit.
[l] l.ſi proprietarius. de damno infecto.
[m] Iaſ. authen.qui rẽ. C.de ſacroſan.eeclcſ.
[n] l.quanuis de condicio. & demonſt.
[o] glo.l.ii. de agri. lib. xi.

plagis intelligetur: poterunt enim abſque alia ſolennitate alienari [a]. Quod & in conſuetudine receptum eſt, quæ ſi huiuſmodi alienationes infirmet, de modici reditus poſſeſſionibus non intelligetur: nam & lex, quæ cliētem in verba domini iureiurando adigi [b], hoc eſt, præſtare occaſione feudi (vt vocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obſeruabitur, qui modicam, tenuémque rem eo titulo acceperit. Sic propter anni ſterilitatem fit colono remiſſio mercedis. Cenſetur autem is fundus
67 ſterilis * cuius culturæ tantùm impenditur, vt, eo deducto, nihil colono ſuperſit [c]. Bartolus etiam remiſſionem faciendam cenſet, cùm in dimidia iuſti pretij deductis operis, & impendiis colonus læderetur: quæ ſententia crebriore calculo adprobata eſt [d]. Propter rerũ meliorationem fit & quandoque legum reſtrictio, vt cùm lex locatorem damnat, nequid vltra penſionem conuētam petere poſſit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, ſi præter ſpem magna fertilitas anni ſuperuenerit [e]. Sicut enim ex ſterilitate remitti ſibi colonari iure poſtulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amota à ſacerdotio nihil conferri iubēs, in eo non obſeruabitur, qui propria induſtria diuinæ domus fundos ex incultis fertiles reddidit [f]: fruetur enim parta ſuo labore fœcunditate, donec vixerit, quod & Innocentius probat: quod eius legis exemplo conſtitutum opinor, quæ fundi deſerti ad Cæſaris patrimonium pertinentis cultorem (ſaluo iure canonis) inquietari non ſinit [g]. Propter rei euidentiſſimam perſpicuitatē aliqua quoque ſpecialiter indulta ſunt. Quo fit, vt quamuis priuſquam aliquis ad profitendi munus doctor poſſit promoueri, præceſſiſſe oporteat [h] diligentem morum doctrinæq; inueſtigationem: ſi tamen fama is ſit notiſſima idoneus, aliud examen non eſt neceſſariũ [i], cùm populi teſtimonium pro examine ſufficiat [k]. Nã & licet in maioribus & in minoribus cauſis conceſſa ſit appellatio, vbi tamen euidētiſſimè de delicto conſtat, non eſt vlterius quicquam quod rei pœnam differat conce-
68 dendũ [l]. Sic & quoties cauſa * appellationis manifeſta eſt alia probatione nõ opus eſt [m]. Et qui ad locum citatus eſt ſibi intutum, ſi id apertiſſimè cõſtet, nec excuſationem

a xii.q.ii. c. terrulas.

b c.cæterum de dona.

c l.mediterraneæ.c. de ann.lib.x.

d l.licet. C. loca.

e gl.l.ſi merces.§.vir maior, locat.

f c.ſi.de pecle.

g l.quicunque.C.de omni agro deſer.lib.xi.

h l. magiſtros. C. de prof.&med.

i Ioan.And. c. conſtitutus.ii.de appel.

k z c.nullus xxiiii.diſtin.

l d.c.conſuluit.de appel.

m l.ciues. C.de appel.

quidem mittere tenetur, tantum abest vt ipse coràm venire debeat [a]. Solétque vulgò dici, in notoriis*ordinem 69
iudiciarium minimè obseruandum [b]. Vocant autem nostrates doctores notorium voce minimè proba, id quod palàm constat: cùm veteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent [c], cùm in id publicè constituti Emissarii & Curiosi indicium perpetrati facinoris per elogium præsidi faciebant. quod munus in pagorum syndicos, vt plurimum hodie translatum est: nec eo casu solennia accusationum perpenduntur, sed solùm (vt Gordianus Imper. constituit [d]) falsis, necne quis sit notoriis insimulatus. Propterea quæ de nouo emergunt, fit & quandoque huiusmodi interpretatio: Ecce, tibi, postquã in causa conclusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant, si tamen quicquam nuper ad litigatorum aures peruenerit, indulgendum [e]: nam & post litis contestationem (quod veteres iudicium acceptum dicebant) licet exceptiones dilatoriæ*amplius opponi ne- 70
queant, nec vlli recusationi sit locus, si tamen eiusmodi sit præscriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit, admittetur [f]. Sic & restitutionis in integrum postulatio, quamuis iterari nõ possit, ex noua tamen causa permittetur [g]. Sic & in iudicio rei vendica-
tionis absolutus*quia non possidebat, poterit post rem 71
iudicatam iterum conueniri [h], si ad eum peruenisse denuò possessio asseratur: quod etiam in aliis iudiciis dicendũ est. Vnde qui soluto matrimonio per diuortium, dotẽ repetit, si, lite pendente, iterum matrimoniũ in stauretur, exceptione submouendus est [i], quinimò etiam qui actione caret, litem instituere potest, si accepto iudicio certum sit ei actionem tunc competituram [k]: quod ex eo exemplo constat, cùm Titius & Meuius separatim, si alteri fundus datus non esset, sibi stipulati sunt: adiuuantúrque hæc omnia regula generali, quæ interim accidũt nouo auxilio indigere [l]: & qui nouam rem desiderat, nouum ei consilium atque remedium suggerendum [m].

Ex Qualitate quoque † fit plerunque legis 72
restrictio. Vnde regulariter proditũ est, secundum personæ qualitatem verba accipi debere: & ideo qui aurigæ, seu agitatori alicuius factionis equitij vsum legat, videtur

a Cle. pastoralis de re iud.
b c. ad nostram ij. de iureiur.
c l. ab accusatione. §. nuntiatores ad Turpil.
d l. ea quidẽ C. de accus.
e Bart. l. ad monendi de iureiur.
f l. eleganter. §. si quis post de cõd. indeb.
g l. j. C. si sæp. in inte.
h l. si à te. de except. rei iud.
i l. si seruus. de cõd. fur.
k l. si Titius vbi glos. de verb. oblig.
l de ætate. §. ex causa. de inter. actio.
m l. i. de vent. insp.

tur conceſſiſſe, vt his quoque in Circẽſibus vti poſſit [a].
dũmodo teſtator ſciat eum eſſe eius inſtituti vitæ: & ſi
ex principis edicto quilibet miles armatus in campum
Martium deſcendere iuſſus ſit, intelligitur, vt quiſquis
iuxta conditionem ſuam armatus ſit [b], eques equeſtri,
pedes peditum more. Si præſuli à Pontifice Romano in-
dultum ſit, vt etiam interdictionis tẽpore ſacra celebra-
re, & miſſæ operari queat, ſolenniter, & cum honoris ſui
inſignibus operabitur [c]. Sic ſeruus ſibi poſſidere licere
ſtipulãs, de ſola detẽtione ſtipulatus creditur [d]. Teſtator
73 vxori ſtragula, & veſtem *legans, nõ de ſericeis ſtragulis
intelligetur, quoniã ea viduis nõ conueniũt: & veſtis atra
debebitur qui color viduas ſolus decet [e]. [e]Lex quoque
municipalis filiã dote contentã eſſe iubens falcidiæ vi-
ce, ex qualitate perſonæ de legitima iure naturæ debita
declarabitur [f]. Rex Anglorum aliquid ſecundum ius fie-
ri mandans, intellexiſſe de iure ſuo Anglico cenſebi-
74 tur. Mulier feudũ *(vt vocant) ſibi, & filiis ſtipulata, filia-
bus quoque cautũ voluiſſe exiſtimabitur [g]: & ſi qua ſimi-
lia. His cõſequens eſt, vt ſi quicquã cum aliqua qualitate
conſtitutũ ſit, & ea non adſit, diſpoſitio quoque locũ ſibi
nõ vendicet. Vnde edictũ prætoris, quo eius bona poſſi-
deri iubet, qui fraudationis cauſa latitat, in eũ nõ obſer-
75 uabitur, à quo fraus abſit [h]. Et lex in eũ lata, qui vuln⁹ *cũ
ſanguinis effuſione fecerit, nõ habebit locũ, niſi & ipſa
effuſio probetur [i]. Sicut nec Pontificis conſtitutio aduer-
ſus ſubornatũ Chriſtiani hominis percuſſorẽ cuſtodiẽ
da erit: niſi id ipſum probetur, mandatum de Chriſtiano
homine percutiendo factũ [k]. Et qui aſſerit, conſpiratio-
ne aduerſariorum teſtibus corruptis, religionem iudi-
cantis circũuentam, qualitatem illam corruptionis pro-
bare debet [l], cùm aliàs diui Hadriani reſcriptum, quo in
integrum reſtitutio cõceditur, locũ non haberet. Eòdem
pertinet quod vulgò traditum eſt: quoties lex cum ali-
76 qua qualitate* loquitur, vbi ea non conueniat, nec legẽ
quidem conuenire [m]: vt cùm in ea dicitur, qui damnum
dederit, vel poſſidẽtem turbauerit centum ſoluat, & ab-
lata reſtituat. non cenſebitur eum punire, qui inquie-
tauerit, & nihil abſtulerit, cum verbum reſtitutionis
huic caſui non quadret. Sic Põtificis cõſtitutio [n], vſuratij

a l.plenum, §.equitii.de vſu, & habitu.
b Bart.l.ſi non ſortem. §.libertus. de cõd.inde.
c l.ex militari.de teſt.mil.
d l.ſtipu. iſta habere. §.hæc quoque de verb. obl.
e Iaſ.ibid.
f Bart.l.i. ad l.falcid.
g c.vnic.de feud.in vſi, feud.
h l.Fulcin. §.i.ex quib. cau.in poſ.
i c.licet.de probat.
k c.i.de homicid.in v i.
l l.diuus. de re iud.
m l.mancipia.C.de ſer.fug.
n c.quanquam.de vſur.in vi.

manifesti testamétum irritum esse iubens, eique mortuo sacram sedem vetans, in Iudeo nullas vires habere existimatur [a]: quid enim ad illum pœna sepulchri faceret, qui omnino cõmunem canibus tumulum habiturus est? Sed hæc tamen omnia intelligenda sunt, cùm illa qualitas verisimiliter substantiam rei respicit [b]: alioquin † si 77
extrinsecus addita proponatur, etiam absque ea actus valebit: Quapropter si loco exempli apposita sit, non arctabit regulam [c]. Idé si primò regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiat [d]: ná etsi cõditio in lege aliqua reperiatur, non leuis momenti esse solet, & tamé quandoque ex legislatoris mente nullius efficaciæ est [e]. ídq; & Iason annotauit. Cæterùm illud non differédum est, cùm lex propter aliquam qualitatem quæ adsit, quicquam indulget, ea deinde cessante, dispositioni quoque legis locum non esse. Finge curatorem prodigo, vel furioso datum esse, eósque ad sanos mores reuertisse, nónne curator munere suo defungetur [f]? Legibus multa aduersus impudicas mulieres constituta sunt: finge eam, quæ malè libidinis causa audiebat, mutasse viuédi institutum, & probi exempli factam, nónne pœnis legum eximetur [g]? Multa tempore belli etiam iniqua constituuntur: solent enim præfecti militares non tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum spectare, quod hi bellorum (vt Mutianus aiebat) nerui sint: nonne facta pace* 78
quod belli calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur [h]? Qua ratione & legem Oppiam, cuius suasor M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est auctor. Sic & iudices quorum officia perpetua sunt, ex defectu qualitatis expugnentur, vt quia negligentes in iure reddendo dicantur [i]. Sic decuriones, deficientibus facultatibus, albo eximentur [k]. Sic ad monachos scribens Alexan iij, Ponti. Maxi. Nunc (inquit) ita possessionibus ditati estis, vt multi probæ opinionis viri de vobis querelam apud nos sepe proponant [l]. Nam & procurator quamuis re nõ 79
integra reuocari nequeat, si tamen mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur [m]. Sicut vice versa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinũ munus nõ cogetur [n] superueniens

a Aret. cõsi. clvij. incip. copiose.
b Bart. l. Titia, sol. ma.
c l. j. §. quod vulgo. ff. de vi, & vi arma.
d l. regula. §. & licet. de iur. & fact. igno.
e l. à diuo. §. in venditione de re iud.
f l. j. versi. tandiu. de cur. fur.
g l. imperialis. C. de nupt.
h l. vnic. in prin. C. de cad. tollen.
i l. si quos. C. de off. præf. præ.
k l. Cura. §. defic étium. de mun.
l c. suggestum. de dec.
m l. cum quis. de solut. ff.
n l. vniuersos. C. de decur.

ueniens enim dignitas eum liberat. Verùm non promiscuè & indistinctè hæc procedunt:in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, vt si causæ, quæ finalis vulgo dicitur, coniuncta sit, & effectus nondum perfectus prædicta obseruentur [a]: alioquin quòd ex causa impulsiua constitutum est, ea deficiente, nihilominus durat[b]. Idẽ si finalis causæ effectus sit consummatus [c]. Hinc
80 est, quod si vxor * in bonis mariti propter paupertatem quartam lege debitam consecuta sit [d], tametsi locuples deinde alienarum hæreditatum accessione facta, non tamẽ accepta heredibus mariti restituet: cùm vt id lucrum faciat, satis sit, tempore, quo illud lex defert, paupertatis qualitas adsit [e]: nec quicquam refert, id tunc cõsecuta ab herede fuerit, an minus, cùm sufficiat lucrum à lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisq; visum
81 est [f]. Propter aduersam † qualitatem ex aspectu statim deprænsam recedimus plerunque à regula iuris: vt cum lex tres sententias, tametsi allegentur nullæ, iubet absque mora executionis effectum accipere [g], non cõtinebuntur quæ ex actorum inspectione euidenter nullæ apparent, nisi [h], & id dubium probabili exeeptione refricari possit [i]. Si verò aliunde nullæ appareant, quamuis incontinenti probaturum se reus offerat, non tamen differendam executionem verius est, ne alias lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibendis, licet præscribi nequeat tabulas nullas esse, tamen si id vitium ex earum inspectione pateat, admittetur exceptio [k]. Quod & in noui operis nuntiatione traditum frequentius est, cùm vsufructuarius nouum opus domino nuntiat supersedebit dominus, cùm ex ipsius actus inspectione apparet nuntiationem irritam [l]: nam
82 & † libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit non expectata rei recusatione à iudice reiici [m]. Quinimò receptum est, quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiam si deducta in iudicium non sit, tamen actorem reiiciendum [n], si cum aliena iactura locupletaretur. Illud quoque indubitati iuris, est probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum videri, quæ ex inspectione fieri proponatur. Finge, probatum est me

a Corn.d.l.j.
b l.j.§.sexum. de postul
c l.fi. vnde lib.
d Authen. præterea. C. vnde vir & vxor.
e l.quæcunq;.§.fi.de publicis.
f Deci.consil.xxiiij.
g Clem.j.de re iudic.
h Mod.l.iiij.§.condemnatum. de re iud.
i Peruf.c.dilecto.q.lij. in fi.de appel.
k gl.l.j.§.siue suprema.de tab.exhib.
l Barr.l.j.in prin.de oper.no.nun.
m l.fi.in fi.C. vt nemo pri.
n Bart. l. si vnus. §. pactus. de pactis.

vulnus Titio intulisse in caput patefactáque testimonia,
potero nihilominus à iudice petere, vt inspiciat, depræn
surum nullam Titio in capite cicatricem esse [a]. Sicut &
vice versa, si quisquam ex aspectu minor pronuntiatus
sit, eius non nocebit [b], qui aliis argumentis veritatem se
demonstraturos asserent. Quapropter & Baldus [c] senten-
tiam de ætate ex aspectu latam, nunquam in rem iudi-
catam transire credidit, quò minus semper tractari cer-
tioribus probationibus queat. In feriis quoque, quin ius
dicat, exceptionē nō obesse certū est, cū illata est tā atrox
iniuria vt ex aspectu æstimari possit [d]. Propter † subro- 83
gationis qualitatem fit etiam quandoque strictior inter-
pretatio. Cùm igitur lex ceu sacrilegium damnat, qui di-
gnitate sua maiorem gradum ascendere, & illustriori-
bus se præponere audet [e], eum distnguere non censebi-
tur, qui eius, cuius personam gerit, sedem tueatur [f]: nam
& qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à
lege substituitur, nō arbitratu suo se gerere. sed id potis
simū emēdare debet, quod ex negligētia illi peccarūt.
[g]. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius
naturam imitari cui substituitur [h]. Videmus quoque
propter substituentis ipsius qualitatem aliter atque ali-
ter in iure decerni. Regula est, etiam infamē * procura- 84
tionis munus assumere non vetari: & tamen episcopis
permissum non est, huius notæ hominibus defensionem
suam credere [i]. Et quod de procuratore diximus, in tuto-
re quoque producendum est, vt is, si propudiosus sit ne-
queat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo
illustretur [k]. Plurima enim inferioribus licent, quæ al-
tioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi
vitium, inquit ille, tantò conspectius in se crimen habet,
quantò maior, qui peccat, habetur. Hinc est, vt quorum
industria electa † est, alium substituere non possint [l]: &, 85
quibus substituere permissum est, nō quemuis, sed æquè
idoneum substituere debeant. Sic canonicus nō nisi ex
ordine assumet, quem sui loco constituat [m]. Cuius rei ar-
gumento, & doctor, cui per substitutum legere conces-
sum sit, non nisi doctorem substituet. Ius autem substi-
tuēdi * regulariter nemini cōpetit, nisi ex causa: vt si quis 86
iustè est absens [n] vel ad maioris dignitatis administra-
tionem

a Bald. l. si quis testibus. C. de testi.
b l. minor ex aspectu. de minorib.
c Bald. l. si minor. C. de in integ. restit.
d l. eadem. in fi. ff. de fer.
e l. i. C. vt dig. or. ser. lib. xii.
f l. comperimus. C. de proximis. sac. scri. libr. xij.
g Cle. quia de sup. ne. præ.
h l. si eum. §. qui iniuriarum si quis caut.
i c. quia episcopus. v. q. iii.
k Bal. l. Cassius. de senat.
l l. inter. de solutionib.
m cap. si quis iusto. in fin. de elect. libr. vi.
n l. suggerēte. C. de of. eius.

tionem codicilis principis allectus, vel temporalium ægritudinem patiatur [a]. Filium quoque à patre ſubſtitui lex quandoque ſuadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit [b]. Priuilegia † quoque ipſa propter aliquas qualitates firmiora exiſtimantur, vt quia in corpore iuris repoſita ſint: huiuſmodi enim etiam generali omniũ priuilegiorũ derogatiõe quicquã detrahi crededũ nõ eſt [c]. Idẽ cũ ei perſonæ quicquã indulgetur, quæ iã à lege multis beneficiis affecta ſit: nõ enim hac generali derogatione quicquã ei præiudicij fiet: vt cũ viduis & religioſis fœminis princeps cõceſſit, ne extraordinaria aliqua in dictione atterãtur [d]. Idẽ cũ priuilegiũ cõcedẽtis iuramẽto cõfirmatũ eſt: nã etſi particularis canonicorũ cõſtitutio tali religione munita ſit, ei derogatũ per generalem maximi pontfiicis legem non cenſebitur [e]. Conſtitutioni quoque per ſacroſanctam ſynodum editæ, generalia Rom, Pontificis diplomata nihil obſunt [f]: ſicut nec aliis priuilegiis, quæ probabilibus adminiculis adiuuãtur [g]. Et ſacerdotij à ſede apoſtolica, non obſtãte quocunque alterius priuilegio, facta collatio, nihil ſecularibus, (vt vocãt) patronis dãni inferet [h]. Ceterũ & ea † firmiſſima ſunt priuilegia, quæ remunerationis cauſa indulta reperiũtur: vt ſi princeps ciues de ſe benemeritos aliqua immunitate donat, non cẽſebitur de hoc actum generali reuocatione [i]: quod maximè procedit, cùm non ſubitò, vel in piam cauſam quicquam collatum eſt, nec enim ea reuocari facilè poſſunt. Sed & propter obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima conſtituta eſſe conſtat, quæ ab his collecta cernere eſt, quos ea cura tetigit [k]: nos breuitate cõtẽti ad alia feſtinamus. Propter paritatem quoque qualitatis non nihil lex concedit: vt ſi promiſerim tibi Titium fideiuſſorem dare, liberabor, dum æquè idoneum aliquem præſtem [l]. Si domo tibi locata vti frui non liceat, excuſabitur locator qui æquè cõmodam aliam præſtare paratus ſit [m]. Sic is cuius electa eſt induſtria, neminem ſubſtituere quamuis nequeat, æquè tamen idoneum ex cauſa ſui loco quandoque deſignabit [n]. Ex † QVANTITATE quoque non raro fit generalis legis reſtrictio, ad quã ea exẽpla hoc in tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationẽ actuũ, ad per-

87 (beside "uilis regulas concedit")
88 (beside "bus, (vt vocãt) patronis")
89 (beside "gnabit. Ex † QVANTITATE")

a Bald. l. fi. de excuſ. tut.
b l. ſciendũ. §. legati. de legationi.
c gl. l. ii. §. legatis. de iudic.
d Cinus l. i. C. quando. Imp. int. pu.
e c. cum non liceat. in fi. de elect. in vi.
f c. nonnulli. de reſcrip.
g gl. cle. dudum. §. nos etenim. de ſepul.
h Rota dec. iii. in nouis.
i l. ſi pater. §. fi. de donat.
k Iaſ. l. ex hoc iure. ff. de iuſti. & iure.
l l. qui autẽ. §. ſed & ſi quis de cõſtit. pec.
m l. ſi quis domum loca.
n gl. in l. i. C. de man. & col. lib. xi.

ſonarũ ſeu rerũ numerũ, ad magnã cõtumaciã, ad criminis immanitatẽ attinẽt, de quibus pauca ſubiiciẽda duxi. Et in primis id ſciendum, iterationem quacunque in re plurimum pollere, cùm maiorem animi ſiue in bonum, ſiue in malum, deliberationẽ oſtẽdat. Hinc eſt quòd confeſſionem iteratam prætextu erroris aiunt reuocari non poſſe [a]: quod accipiendum, niſi erroris cauſa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto [b], quod iteratum fuerit, receptum eſt, actionem naſci: quod & in qualibet obligatione naturali, quę geminata ſit, ferè dicẽdum eſt [c]. Hinc iterata confeſſio extra iudicium, iudicialis confeſſionis vim habet [d]: ſicut geminata principis indulgentia, ea videtur excludere, quæ non niſi ex certa ſcientia, vel motu proprio abolentur [e]: cuius exemplum in vacantium bonorum conceſſione eſt [f]. Sed & qui ex cuſtodia ſemel euaſit, fideiuſſoribus amplius non credetur [g], ſed in vinculis cauſam dicet. Qui iterum deliquit, & quod dicitur, ad nauſeã rediit, generali principis abolitione nõ fruetur [h]. Mulier quæ obligationem iterauit, S.C. Velleiano non erit tuta [i]. Quæ recepto conſenſu fundum doti addictum vendente marito diſſoluit, lege Iulia non iuuabitur [k]. Sic leuia delicta propter vſum & conſuetudinem grauioribus adnumerantur [l]. Sic de geminationis huius effectu plura diſſerere ſuperuacuum eſt, cùm non pauci recentiorum huius argumenti etiam integros libros ediderint. Ex perſonarum, † ſeu actuum multitudine fit ar- 90
ctior interpretatio, cũ lex hoſpiti iubet, vt viatores ſuſcipiat, non eum coget, qui nimio aliorum numero occupetur [m]. Cùm iudici prohibet, ne cauſas pedaneis demandet [n], aut ne noctu pronunciet, non procedet quoties multitudine litium præſes prægrauetur [o]. Sed & publico iudicio damnati bona, quæ aliàs fiſcus adnotaret, filiis plerunque relinquuntur [p], ſi eorum magnus ſit numerus. Propter multitudinẽ quoque delinquẽtium, quò magis refrænentur, licitum proconſuli eſt leges tranſgredi [q], & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ ſiſti malum poteſt [r], alioquin ſi de plurimorũ periculis agitur & crimẽ leue eſt, faciliùs venia indulgetur, & cõniuẽtibus oculis inultum iudex delictũ ſinit [ſ]. Propter nimiã cõtumaciã plerũq; ſtricti iuris ratio intẽditur

a Iaſ. l. error C. de iur. & fact. ignor.
b l. j. de conſtit. pec.
c l. ſi. C. ad leg. falcid.
d l. cum ſcimus. de agr. lib. xj.
e §. & hoc. in auth. vt nulli iud.
f l. j. C. de per. bõ. lib. x.
g l. lege Cornel. ad Syl. ff.
h l. iij. C. de epiſ. aud.
i l. ſi mulier. ij. C. ad Vel.
k Auth. ſiue à me. C. eo. ti.
l vnũ orariũ. §. criminis xxv. diſt.
m l. vnic. ff. fur. aduerſ.
n l. placet. la. i. C. de peda. iud.
o Bal. §. itaque in prœe.
p l. fi. de bõ. dam. ff.
q l. aut facta. de pœn.
r c. latores. de cleri. excom.
ſ c. vt conſtituerentur. 50. diſt.

ditur. Quapropter quamuis æquum non ſit, ex contumacia quenquam totius cauſæ damno mulctari[a], vel pluribus contumacē pœnis affici[b], nihilominus tamē ex nimia peruicacia aliter quādoque ſtatuitur. Sic & miſſus in poſſeſſionē rei ſeruandæ cauſa, in nimiæ obſtinationis pœnam antiquum poſſeſſorē deiicit[c], & extra ædes deturbat. Rurſúſque ſolet dici, qui ex primo decreto in poſſeſſione ſit, ex nimia rei contumacia fructus acquirere[d]. Propter delicti atrocitatem regulariter quoque proditū eſt, ei licere, qui pro tribunali ſedet, pœnas augere. Quapropter tali caſu etiam in defunctum ſæuiet[e]: quod in famoſis latronibus aliorum terrendorum cauſa fieri ſolet, diebus feriatis ius dicet[f]: mulieris vel aliàs impuri hominis teſtimonium nō auerſabitur[g], cum & L. Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit[h]. pro huiuſmodi quoque manifeſtè ſontibus, & nouiſſima meritis, patronos non audiet[i]. Sunt autem grauiſſima facinora, quibus maieſtas offenditur, impietas item in DEVM, & Simonia, viarúmque inceſſio occidendi hominis cauſa à latrone facta.

Ex LOCO quamplurima † quoque cōſtituta ſunt,
91 quibus à generalitate legis receditur: Vnde qui ex conſuetudine in aliquo loco certam formam obſeruare debet, ſi aliò eat, non tenebitur: quia (vt vulgo dicitur) *Cùm Romæ fueris, Romana viuito more*[k]. Sic qui rure teſtamentum faciat, poterit citra ſolitam ſolennitatem teſtari[l]. Idem in eo qui in hoſtico depræhenſus eſt: etenim iure militari quo modo voluerit, potuerítq;, diſponet[m]. Sed & procurator qui quamuis infamis, non tamen à munere ſuo reiicit', ſi corā principe, vel in eius prętorio ſit, ſubmouebitur[n]. Nam & Romanus Pontifex ius crucem ante ſe deferendi Patriarchis non concedit, quoties Romæ, vel in comitatu ſuo reperiatur[o]. Ad partes has attinet etiā, quod origine domicilióq; variè ſancitū reperitur: qua ratione fit, vt tametſi liberè fieri quęlibet debeat electio, præferendi tamen ſint incolæ alienigenis: & ideo ſi idoneus in propria ciuitate reperiatur, nō eſt quiſquā ex aliena diœceſi aduocandus[p]. Quod & in eccleſiarū rectoribus ſeruādū qui ex propria eccleſia potiùs, quā ex aliena ordinādi ſunt[q], etiam ſi quo ad Deū loci origo

a c. quoniam §. ſin aūt. vt li. non con.
b gl. l. ſed & ſi. §. ſed & ſi. ex quib. cau. ma.
c l. iiij. §. ſi fortè. de dā. infec.
d l. Fulcinius. §. fin. ex quibus cauſ. in po.
e glo. l. ij. arb. fur. cæſ.
f l. prouinciarum. C. de fer.
g c. in fidei. de hær. li. 6.
h l. in quæſtionibus. ad leg. Iul. maieſt.
i. Bal. l. per omnes de def. ciuit. C.
k c. illa. xij. diſt.
l l. fi. C. de teſtam.
m l. reſcripta de teſta. mil.
n l. ſi duas. §. philoſoph. & l. ſi militares. §. ſcribit. de excu. tut.
o c. antiqua. de priuil.
p c. nullus. c. nec emeritis. lxj. diſtinct.
q l. in eccleſiis. C. de epiſ. & cler.

nullius momēti ſit: quod & plerique Philoſophi vidêre, qui rogati, cuiates eſſent, mundanos ſe reſpondebant: nam illud certiſſimum eſt, *Summos* (vt inquit Satyricus) *poſſe viros, & magna exempla daturos,*

Veruecum in patria, craſsóque ſub aere naſci.

Sed & receptum eſt, obreptum videri Romano Pontifici, cùm quis ſacerdotio ab eo impetrato diſſimulauit aliunde ſe natales domiciliúmque conſequi, quàm in ipſo ſacerdatij loco[a]. Eum quoque, qui mediocris ſit nobilitatis in ampliſſima vrbe præferendum ei tradunt, qui tenuioris ſit loci primarius[b]: In quam ſententiam puto non acceſſiſſet Iulius Cæſar, qui ignobili Alpium vico iter faciens, ibi malle ſe primum eſſe dicebat, quàm ſecundum Romæ. Ex his probabilis eorũ exiſtimatio videtur, qui cum ciuitatis, in qua ſtudium vigebat, originarij ſint, vt Bononiēſes, Peruſini, Ticinenſes, præferendos ſe accerſitis in ſua gymnaſia doctoribus arbitrantur: quòd & Lodouicus Pontanus ſenſit.[c] Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adſcribi, doctrinæ verò facundiæque plurimum: nec dubium eſt quin alienigenæ ſemper præcelluerint. Sic Bartolus Picens, Peruſij: Accurſius Florentinus Alexandérque Forocornelienſis, Bononiæ: Iaſon, Deciúſque Mediolanenſes, Ticini: quo loco & Baldus Peruſio patria derelicta maluit conſeneſcere: apud exteros enim ſola virtus in pretio eſt, in patria verò plerunque alia ſpectantur. Loci † quo- 92
que vicinitas nõ raro in cauſa eſt, vt ex ea legẽ reſtringamus. quapropter mortuo prouinciæ quæſtore, ſolẽnes largitiones proximæ prouinciæ quæſtori à ciuibus præſtabuntur[d]: non enim eas interim retineri fas eſt. Et qui aliud à iudice etiam iuſtè petit, ſi impetrare nequeat, & in vicino loco alius ſit, eum adire debet: quòd ſi id minus faciat, ſibi imputet, non poterit id, quod ſua intereſt, ab eo, qui cõcedere neglexit, cõſequi[e]. Sed & ſi in territorio pupilli nullus iudex ſit, qui ius dãdi tutoris habeat qui in proximo eſt procõſul adiri ipſe debet[f]. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, vt proximis[g] & vicinis prius detur[h]. Quòd ſi certi loci incolis aliquid faciendũ mandetur, ſi in eo idoneus nemo reperiatur, ex pro-

a glo. c. ſi proponente. de reſcript.
b Bart. l. vnica. C. de Alex. prima. lib. xi.
c l. ſi vero. §. de viro. in xiiii. reg. ff. ſol. mat.
d l. i. C de can. larg. tit.
e l. iiii. §. ſi tã vicinum. de dam. infect.
f l. diuus. de tut. & cur. dat.
g l. ii. C. de an. ciuil. lib. xj.
h l. ſi quis ad declinãdam. C. de epiſ. & cler.

proximis pagis accerſiri debebit[a]. Sed & ſi in vicinia quiſquam facinoroſus habitet, veriſimile eſt ab eo factū eſſe damnū, de quo vicinus cōqueritur[b]: vetus enim prouerbium eſt, *Aliquid mali propter vicinum malum*. Quapropter
93 qui venditor* fundi confinem vicinum celauerit, quem ſi emptor ſciuiſſet, nō eſſe empturus, in id, quod intereſt, condēnabitur[c]: nam & ex proximitate temporis, ſcripturæ, rei, pleraque introducta ſunt, quę ab aliis coacta ſciēs ego prætereo. His accedit & vulgaris regula, Ex vicinitate præſumi ſcientiam. Ad hæc etiam pertinet, quòd ab
94 ipſo loco abſentia* iuſtā plerūque præſtat excuſationam quo fit, vt abſēte patre, filius famil. in iudicio eſſe poſſit[d]: idē nō expectato eius conſenſu legitimā vxorē ducet[e]. Filiā famil. iudex ex patris abſentis bonis dotē accipere iubebit[f]: de dote eo caſu, abſque eius conſenſu filiam agentem audiet[g]. Sed & ſi conſuetudine indictum ſit, ſacerdotium ſine alterius conſilio conferri nō poſſe, intelligetur, dum ille ſit præſens, alioquin eo abſente libera erit collatio[h]. Qua ratione, & ſi mulier abſque conſanguinei conſenſu lege municipij obligari nequeat, iſque abſit, poterit iudex decreto ſuo contractum firmare[i]. Sic enim & pupillus abſente tutore hereditatē adit[k]: & Abbas deficiētibus monachis de immobilibus monaſterij bonis diſponet, ſufficiétque eius, qui ſuperior illi gradu ſit, aſſenſus[l]: quod & in alio rectore receptum eſt[m].
95 Ex ipso tempore multa quoque aliter † taliter interpretamur, & quandoque à generalibus iuris regulis recedimus, idque variis in ſpeciebus contingit. Ecce: Lex generaliter quanquam cogi inuitum non debere iubet, vt rem ſuam vendat, & tamen charitatis, & penuriæ tēpore ad ædiles ſpectat, vt annonam vrbi ſufficiant[n], poſſeſſoréſque cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant. Multa etiam belli, pacis, peſtilitatis tēpore inducta ſunt, quæ hîc recēſere longū eſ-
96 ſet. Ex diuturnitate quoque tēporis omnis vſucapionū* atq; præſcriptionum materia vires trahit, latius digeſta quàm vt hîc referri debeat. Is quoq; qui patrato facinore toleratus, diúq; impunè egit, ſi ad pœnam trahatur, mitiùs plectetur, aliquatenúſq; ſubleuabitur: quod eius legis argumento admiſſum eſt, quæ pœnā eius temperari

a l. cum nauarchorum. C. de nauic.
b l. dominus hor. locati.
c l. quod ſæpe. in fi. de cō tra. empt.
d l. ſi lōgius. §. ſi filius. de iud.
e l. ſi nepos. in fi. de iur. nup.
f l. profecti. de iur. dot.
g l. ij. §. volūtate. ſol. mat.
h c. j. ne ſede vacan. in vj.
i Bal. l. turp. §. j. de leg. j.
k l. bonorū. C. qui adm.
l Cle. j. de reb. eccleſ.
m gl. c. potuit. de loc.
n l. annonam de extraor. cri. ff.

mandat, qui diutino tempore in reatu fuit [a]. Est autem † reatus, habitus ipse reorũ, cum squallidi, promissa barba, de salute litigant, & rerum suarum anxij satagũt. Sed & decretum actui necessariũ ex diuturnitate tẽporis interuenisse præsumitur [b], & iussu patris filiumfam. hereditatem adiisse eadẽ causa creditur [c]. Sed & si longo tempore fratres separatim hereditatem paternam possederint, verisimile fit, familię inter eos diuisionem factã [d]. Vice versa propter nimiam temporis celeritatem oritur mala præsũptio: Quapropter lex priuilegia Doctoribus concedens, de his non intelligetur, qui nec debito tempore studiis operã dederint, nec seruato ordine, sed per saltum promoti fuerint [e]. Brutediũ Nigrum (inquit Cornelius Tacitus) artibus honestis copiosum, etsi rectum iter perageret, ad clarissima quæque iturum festinatio stimulabat, dum æquales, dein superiores, postremò suasmet ipse spes antereparat: quod multos etiam bonos pessumdedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, ad præmatura vel cum exitio properant. His igitur iure illud carmen obiici poterit: 97

Tu nimium properas, & adhuc tua messis in herba est.

Ad supradicta & illud pertinet, quòd qui diutiùs persistere noluerit, & à munere sibi concesso desciuerit, priuilegio regis indignus plerunque existimatur [f]. Quapropter qui aduocati, vel protectores, vel id genus palatini, quinquennio destiterint, ab albo abraduntur, muneréque priuantur [g]. Nam & indulgentia principis milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant [h]. quòd & de immunitate artificibus concessa traditum est: ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artem amplius non exercent [i]. Quo exemplo & in scholastico receptũ est, si vagus & deses relictis studiis vitam degat, ceu exauctoratum cæterorum priuilegiis vti non posse. Nam & collegij immunitatibus is non vtetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet [k], etiam si loco sui alium substituit: nõ enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoque aduersus eos, qui destiterũt, innouata sunt: quoniã lex perseuerãtes adiuuat, sopitos verò & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamenti accusationem institutã ad heredẽ transmittit,

a l. si diutino. de pœn.
b l. qui in aliena. §. j. ff. de acquir. hered.
c l. si filius. C de petit. her.
d Glo. j. l. pen. comm. diuid. c.
e l. pe. de aduo. di. iud.
f l. iij. C. de dome. & protecto. lib. xij. c.
g l. fi. C. de ad. di. iudic.
h l. ne quidam. C. de test. mil.
i l. semper. de iure immu.
k l. qui in collegio. de excusat. tut.

tit, dum tamen ante obitum omnino nō destiterit. [a]Sic quāuis per litis cōtestationē actio perpetua fiat, si tamē, iudicio accepto, quis circa iustā causam supersedeat, tanquā destiterit, frustra rem in cōtrouersiam deduxisse existimabitur[b]. Nam & è cōtrario, lex generaliter pœnā imponēs in eo, qui nō perseuerauerit, plerunq; limitabitur. Ecce qui accusat testamētū ceu falsum, vel inofficiosum, eius omni cōmodo priuatur, nisi incœpta lite destiterit[c]. Patronus qui liberū capitalis facinoris reū detulerit, iure patronatus mulctatur, si nō litē deseruerit[d]. Filius vel libertus qui sine venia patrē, vel patronū in iudiciū traxerint, ex edicto mulctā pendere iussi sunt, nisi tamē omissa lite malint maiorū suorum humanitatē experiri[e]. Qui se liti obtulit, cū non possideret, perinde condemnatur, atque si possideret: quòd si ante iudicium acceptum pœniteat, & se possessorem neget, contra est[f]. Quisquis reū ad vetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coegerit, actione cadit: nisi tamē & ipse celeri pœnitentia, nimirum ante iudiciū acceptum, sibi consuluerit[g]: nā & generaliter, quoties quis ob mendacium mulctatur, si re integra pœniteat vanitatis, absolutionē cōsequitur[h].

98 Propter † periculū quoq;, quod etiā in modici tēporis mora versatur, legis generalitati sæpissimè derogatur. Quapropter etiamsi cōstitutū sit nuntiationē noui operis siue iustā, siue iniustā, cōtemni nō debere, cùm tamē periculum in mora est, rectè negliget[i]: præpostere enim hac ex causa nobis agere permittitur: quod in ea specie apparet, cùm testamēti subscriptores absunt, poterunt tabulæ (si mora periculū allatura sit) aperiri deinde sigilla recognosci[k]. Sic quoties mora damnū inferret, nō obstante appellatione, fit executio[l]. In messiū, vindemiarúmque feriis ius dicitur[m]. Is quoque, qui aliàs rem alienare prohibetur, ex hac causa tutò alienabit: vt in herede, qui adhuc hereditatē adire nondū decreuit[n], vel qui iam adiit, sed fideicōmisso restituere iussus est[o]. Sic qui in possessionē ex primo decreto missus est, vel qui tanquam sequester depositum fidei suæ accepit, fructus distrahet tempore perituros[p]. Sic propria auctoritate ei, qui cum pecunia mea fugiat, manum iniiciam[q], quemlibétque fugitiuum etiam nō citatū, in neruum traham. Sic iudex famosum latronem neci dedet, quamuis ad iurisdictionem suam

a l. nam & si §. hered. de inoffic. testa.
b glo. c. placuit. ij. §. post. xvj. q. j.
c l. alia. C. de his quib. vt indig.
d l. in seruitutem. §. petisse de bo. lib.
e l. quanuis. de in ius voc.
f l. is, qui se. de rei vē. ff.
g l. in criminali. C. de iuris. omn. iud.
h c. j. §. porro. quæ fue. prima causa benefi. amittan.
i l. de pupillo. §. si quis riuos. de op. no. nunt.
k l. sed si quis ex. vers. & si. ff. quē. ad. test. ape.
l l. fi. de ap. recip. ff.
m l. eadem. de fer.
n l. Aristo. de iure delib.
o l. mulier. §. si heres. ad Trebell.
p l. si magistratus. de priuil. cred.
q l. ait. §. si debitorum. de his qui in fraud. cred.

non pertineat[a], si interim dum præsidem moratur, periculum sit, ne euadat. Cor. quoque Tacitus, Seditionem, inquit, cœptantes præsenti duorum militum supplicio repressi sunt. Iusserat id Memmius castrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso iure. Ex eo † quoque restringitur legis regula, quòd in tempore res gesta non sit, solétque dici, *Sero sapiunt Phryges*: nã & deiectus possessione cùm petitorio iudicio expertus fuerit, si post altercationes, probationésq; conclusum in causa sit interdicto, amplius nõ erit audiendus[b], quamuis aliàs spoliato soleat concedi, vt suspenso petitorio momenti causam prosequatur: hoc enim casu serò sapiens factus est: Sic & licet receptus inter reos interim aliũ accusare possit, non tamen postquàm in causa sua conclusum sit: hoc iure vtetur[c]. Sic & sententia aduersus procuratorẽ mutatum lata, efficax erit, si mutationis non, nisi postquam in causa conclusum fuit, certior sit factus[d]. Quo exem & illud in confesso est, quolibet tempore venditori denuntiari posse, vt liti adsit, ne res euincatur, dum tamen prope ipsam condemnationem id non fiat[e]. Sic & actori ius superueniens solet, pendente lite, opitulari, dum tamen, postquàm in causa conclusum sit, adeptum non proponatur[f]. Cæterùm † ad hæc quoque pertinent, quæ propter senium, vel vetustatem inducta aduersus communes regulas in iure nostro frequenter leguntur: qualia sunt, in re dubia confusisque testimoniis antiquioribus potiùs credendum esse: è contrario, patrato facinore cùm quæstione exquirendũ est, à iunioribus incipi debere[g]. Cùm inter plures heredes dubitatur, penes quos tabulæ testamenti deponendæ sint, verius esse, vt antiquiorem præferamus[h]. Sic inter agentes in rebus, gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora stipendia, vel labor prolixior fecerit anteire[i]. Sic præfecto collegij absente, eius vicem, qui in ordine vetustior est, supplebit[k]: solet enim antiquioribus pluribus ex causis deferri: nam & plurimùm illi mente valent, licet iuniores ocyus addiscant, quod in problematis sectione xxx. Aristoteles attestatur. Propter rerum quoque vsum callidiores habentur: vnde maior in eis est prudentia, non ita rerum affectibus mouentur, & ideo certiore

Margin numbers: 99 (at "Ex eo † quoque"), 100 (at "Cæterùm † ad hæc")

a Ias. l. 1. de offi. eius.
b c. pastoralis. de cau. poss. & propriet.
c Bart. l. is qui reus, ad fin. de pub. iud.
d c. auditis. de procur.
e l. si rem quam. la 1. §. fi. de euict.
f Bart. l. si mater. §. eandem. de exerc. rei iud.
g l. 1. §. 1. de quæstio.
h l. fi. de fi. inst.
i l. 2. C. de offi. mag. offi.
k l. 2. C. de præfe. præ. li.

certiore sunt iudicio. Ad hæc & erga deorũ cultum sunt reuerentiores, tanquam ad eos quamprimum transituri: vnde & Græcum carmen etiam adagio celebre,

Ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Vota senum, iuuenum facta, & consulta virorum.

His igitur pleraque meritò indulta sunt, quibus generalitate legum eximũtur: præstat enim plerisque in rebus senectus maiorem auctoritatem, præstat excusationem, præstat maiorem obseruantiam, quæ omnia sigillatim referre præsentis non est instituti.

101 Ex BONO quoque fit generalis † restrictio variis ex causis, quarum potissima quæ ad Reipub. vtilitatem pertinet. Lex enim quantumuis amplis verbis concepta, interpretatione restringitur, ne publicæ vtilitati obsit: & ideo tali casu nullum crimen incurrit qui rescripto principis non obsequitur [a], licet aliàs pro sacrilego esset. Sic & iuniores impunè senectutem non venerabuntur, cùm ex hoc publica vtilitas læderetur [b]: quod ex oratione Scipionis apparet aduersus Q.Fabium, lib. Titi Liuij xxviij. Sic priuilegia immunitatis amplissimis verbis concepta ad tempus belli non protrahentur, cum ex hoc publica læderetur vtilitas [c]. 102 Sic propter generales * priuilegiorum derogationes, ea sublata non intelliguntur, quæ pro publica vtilitate vigilantibus concessa sunt [d]. Sic quanuis solus princeps exuli veniam reuertendi indulgeat, ex causa tamen publicæ vtilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præsumet: vt cùm veniam se exuli daturum edicit, qui alium exulem occiderit, vel tradiderit, quod non nisi magna ex causa faciendum est [e]. Sic lex generaliter seruum manumitti prohibens, de eo non intelligetur, cui ex causa publicæ vtilitatis id præmium constitutum est [f]. Sic aduersus leges, rationémque naturalem receptum fuit, vt filius, tametsi nõ heres, pro primipili debito teneretur, vxórque in pignore posteriorẽ causam habere cẽseatur [g]; cùm enim annona militaris apud primipilum resideat, publicè interfuit, nullã eius ad diem dimensioni moram fieri, & qualemcunque pro necessitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraque, quæ quod nominatim Baldus [h] cõmemorat, à nobis recenseri

a l.nec dam nosa. C.de preci. Imp. offer.

b l. potioris.C. d.off. rect. proui.

c l.iubem⁹. C.de sa.san. eccles.

d l.decurionibus. C.de silen,li. xii.

e l.non omnes.in fin. de test.mili.

f l.iii.§. is quoque.ad Syl.

g l.iiii.C. de primipil. lib.xii.

h Bal. l.i. C.de hered. vel act.vẽd.

operæpretium non est. Ex hoc consequens est, vt etiam propter pacem multa* specialiter permissa ostendamus, 103 quibus generalibus legibus derogatum est: & ideo potest Respublica ciuis sui bona alienare, vt pacem cũ hoste redimat: responsúmque est, valere fœdus, quo hinc & inde direpta inter hostes remittuntur in eorum dãnum, quibus ablata sunt, si aliter pax fieri nõ potuit[a]. Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, nisi suadẽte pacis vtilitate hoc fiat. Hinc etiã traditum est, filium qui patri* exuli alimenta præstare potest, si cui ob violatum 104 pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione non teneri[b]. Et quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent cùm de euitãdo periculo, seu offensione (σκάνδαλον Græci dicũt) agitur: quo casu præses* nec appellationem 105 recipiet, nec nocẽtis pœnam remorabitur: vt quia latronem manifestum, vel seditiosum, & factione cruenta famosum militem deprænderit[c]: nam & iussionibus principum impunè nõ parebitur, cùm inde publica quædam infamia scandalúmque exurgeret[d]: cùm generaliter receptum sit, dispensationem principis nullam esse, cùm sine manifesto scandalo, administrationísque decoloratione, admitti non potest[e]. Quinimò ipse * Romanus 106 Pontifex, quem aliàs viuentium nemo iudicat, si manifestè tanti sceleris reus sit, vt apud ecclesiam malè audiat, scandalúmque inde oriatur, poterit apud vniuersale cõcilium accusari[f], itémque gradu deiici, quod & frequentius receptum est[g]. Nec his diuersum est, quòd propter futuri mali periculum, pleraque à summo iure remitti constat: vnde nepti nubenti solus aui consensus sufficit, nec pater expectandus est[h], ne interim, dilatis nuptiis, dedecus aliquod muliebri facilitate subeatur. Qua ratione & qui in prouincia officium administrat, in ea filias suas matrimonio collocare potest[i], licet in filio non idem responsum sit: propter honestatem enim conseruandam angustior aliquando fit interpretatio[k]. Nam & alicui honori designatus ante confirmationem administrare non debet, nisi is ad quem ius confirmandi pertinet, tam longè absit, vt interim periculum sit, ne ad honorẽ facientia iura dissipentur, & pereant[l]. Propter actus † infirmitatem iniquitatémque, legis generalitas 107 etiam

a Bal. Ang. l. bene à Zenone. C. de quad. præs.

b c. j. §. si quis hominẽ de pace ten. in feud.

c l. si quis fil. §. quid tamen de iniu. rup.

d c. si quãdo de rescri.

e j. q. vij. de le. etsi illa.

f gl. c. si Papa. xl. dist.

g Dec. consil. clj.

h l. oratione. §. penult. de ri. nup.

i l. si quis officium. in fi. de ri. nup.

k l. ij. §. j. vbi Iason. de in ius voc.

l c. nihil. de electio in anti.

etiam quandoque minuitur. Quapropter confirmatio generalis ſtatutorum ad iniuſta nõ producitur. Idem in iuſſione,qua quis pro eorum obſeruatione iureiurando in verba Reipublicæ adigitur[a]. Et conſtitutio pro contractibus ſolui centeſimam iubens,ad illicitos cõtractus non trahetur[b].Et qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur lege, 108 ſi actu nullo, vel irrito ceſſerint[c]. Ad hæc generalis † eſt regula,quoties lex de ſententia, teſtamento,contractu, inſtrumento verba facit, de validis vtique ſemper intelligi[d].Sic quod dicitur, vltimis pactionibus priores extingui, intelligitur, ſi iure valeant[e]. Sic prioris gratiæ mentione non facta, ſequens ſubreptitia cenſetur, niſi tamen prior inualida fuerit[f]. Sic familiæ erciſcundæ iudicio,omnium rerum inter heredes communium diuiſio fit:ſi qua tamen illicitè in his reperiãtur,vt mala medicamenta,in ea actione non diuidentur[g].nã & de re illicita ſocietas cõtrahi nõ poteſt.Mandatũ quoque ſemper reſtringitur,ne quid aduerſus leges cõmiſſum exiſtimetur[h]. Vnde & filius, qui peculio accepto, iuſſu patris negotietur,fœnore vel malis artibus quæſita nõ præſtabit:non enim id factum patris voluntate credibile eſt[i]. Cæterum & leges,quę generaliter aliquibus dignitates, vel officia conferunt, propter delictum, vel mali futuri quandam præſumptionem reſtringuntur. Quo fit,vt qui ſemel ab officio deiectus eſt,iterum recipi non debeat[k]. Quapropter Quæſtor propter ſordes à munere excluſus,nõ niſi ex certa principis ſcientia amplius audietur[l]: quod & in tabellione, itémque tutore reſponſum eſt[m]. Vnde & comes Palatinus, cui ex ſacro reſcripto tabelliones creandi ius ſit, ex crimine ſummotum non reſtituet[n].
109 Propter affectationem quoque † fit huiuſmodi reſtrictio, quod in eo exẽplo apparet, quo proditum eſt, priuilegia alicui propter officiũ indulta, ei nõ cõpetere, qui ſumma affectatione per precum importunitatem obtinuerit[o]:odio enim lex ambitioſos hoſce inſectatur,anxietudinemque omnem damnat.Vnde tametſi error iuſtam excuſationem præſtet, ſi tamen ſit affectatus, non præſtabit[p]. quod & ignorantia admiſſum eſt[q]. Idemque in eo, qui vltro abſens fuit, vt excuſari poſſet,

a c.j.de iureiur.in vj.
b l. 2. C. de eunuch.
c Bar.l.filiũ. §. ſi quis de leg.præſt.
e l.iiii.§.cõdemnatum. de re iud.
e l. ſi quis ante. de acquiren. poſſ.
f glo. c. ex tenore. de reſcrip.
g l. cæteræ. §.mala.fam. erciſ.ff.
h l.ſi procuratoris.de cond.indeb.
i Bart.l.cũ oportet.C. de bo. quæ lib.
k l.nullus. C.de pala. ſacra largit.
l l. ſi quis. C.de cohor.
m l.ſi cui.§. iiſdem de accu.
n l.ij. & l. qui cum. C. de diuerſis offic.lib. xii.
o l. vniuerſi. C. de legat.lib.x.
p l.qui contra.C.de ince.nup.
q l.ſi ſeruus plurium.§. ſi quis de leg.i.

responsum est[a]. Sic & tutor * qui tres tutelas affectauit, vt ab alia excusaretur, audiendus non est [b]: quod & generaliter statutum est in quibuscunque causis, quibus tutores excusari solent, vt affectare non possint [c]. Sic Bartolus, cùm propter pacem generalis abolitio concessa esset, ea vti non posse respondit, qui hoc futurum præuidentes cōfidentius deliquerint[d]. Huc etiam adferenda sunt, quæ propter probabilem metus vel violentiæ suspitionem, ex regulis iuris detorquentur: vt cùm formam, quæ in Romani Pontificis comitiis constituta est, non seruari posse aiunt, cùm probabilis metus Cardinalibus persuaserit, vt aliò eant, quàm quo loco Pontifex fato functus sit[e]. Sic prætor in proximo oppido ius dicit, cùm pro tribunali tutus in sua vrbe esse non potest[f]. Nam & propter iustum timorem omissa* appellatio non nocet: eiúsque denuntiatio, etiam si legitimè facta non sit, damno non est[g]. Generalitérque lex ait, in omnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorrescit, quò minus fiat[h]. 111

EX IVSTA quoque excusatione† legum iussa plerunque temperantur: qui tractatus latissimus est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffusius pertractanda otiosioribus relinquemus. Et in primis iustus error, vel ignorantia meretur, vt ei succurri debeat, si tamen probabilis sit: ídque in delictis, in contractibus, in vltimis voluntatibus receptum est. Quapropter sacris ei nō interdicetur, qui imprudens initiatū percussit[i]. Lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse, compellauerit[k]. Non *censebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem[l]. Non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat[m]. Qua ratione & tyroni delinquenti propter præsumptā militaris disciplinæ ignorantiam, faciliùs indulgetur[n]. Ei quoque qui exulem occiderit ignarus, restitutū esse, causa cognita, noxæ reus non erit[o]. sicut nec ei qui abominato interdictóque opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret[p]. Vice versa, qui exulem nesciens occiderit, præmium non consequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint[q]. Et genera-

112 (beside "EX IVSTA quoque excusatione")
113 (beside "*censebitur receptator")

a l. & qui data ex quibus causis maior. ff.
b l. spadonē. §. fin. de excu. tut.
c l. vxori. §. i. de fal.
d Bartol. l. i. §. hæc auth. si quis test.
e c. vbi. §. porrò. de elect. in sexto.
f Cle. i. de foro cōpet.
g c. fin. de appel.
h l. in omnib. in tit. i.
i c. si vero aliquis lo. ii. de sen. excō mu. in anti.
k l. item. §. si quis virg. de iniur.
l l. i. de recept.
m d. l. qui contra.
n l. qui com meatus. de re mil.
o quæst. Bart. i.
p c. inter. de senten. excom.
q Bart. l. iij. §. vtrum ad Syll.

114 neraliter fatendum, ignorantiam facti * probabilem excusare, quò minus pœnæ sit locus[a]. In contractibus quoque idem dicendum est: quapropter qui canonem, stata die non soluit ignorans rem emphyteuticam esse,
115 *à iure suo, effectu non cadet [b]. Sed & cliens aut emphyteuta, qui dominum non agnouit, & clientem se vel emphyteutã negat, eadem ratione excusari potest[c], dum probabilis sit is error. Heres quoque cum verisimiliter, quid testator fecerit, ignoret, à pœna quam ille promiserit, restitutione in integrum liberabitur.[d] Senatusconsulto quoque Macedoniano non excludetur, qui filiofamilias mutuã pecuniam dedit, cùm se sui iùris esse ille assereret [e], & ita se publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteutæ succurretur aduersus dominum, qui fundo emphyteutico manum iniecit: quoniã canon sibi non solueretur[f] nam quanuis, resoluto iure emphyteutæ propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen suadet, vt recepto ab his canone, eos dominus in emphyteutæ locum reponat, cum verisimiliter ipsi, si negligentiæ debitoris admoniti fuissent, vt pignoris ius conseruarent de suo satisfecissent, quod ex facto Alexander respondit[g], & iniquum nobis visum non est. Sed & eadem ratione aduersus præscriptionem domino succurretur, cùm iustè ignora-
116 uit rei se † præscriptæ dominum esse: quod etiam in xl. annorũ præscriptione receptius est [h]. Filius quoque quẽ ignoranter habere se nesciens testator præterierit, nec legata quidem soluet[i]: hereditatis quoque transmissio ab eo, qui probabiliter sibi delatam ignorauit, in heredem fiet, decretóque prætoris illi prouidebitur[k]. Sed & miles, qui nescius filium præteriit, nequaquam exheredasse eum cẽsebitur[l]. Lex quoque alienationem rerum, quæ fideicommisso subiiciuntur, prohibens, non obseruabitur, cùm heres iusta ignorantia fidei nihil com-
117 missum fuisse credidit[m]. Defectus † quoque iudicis iustam præstat à lege generali recedendi occasionẽ: quapropter poterunt decuriones propria auctoritate manus ei iniicere, quẽ curiali fortunæ adstrictũ contendant[n], si præsidis adeundi facultas non adsit: nam quanuis lex generaliter cõstituat sibiipsi ius dicere posse neminẽ,

a l. semper. §. sed & si is in fi. quod vi aut clam.
b glo. l. ii. C. de iu. em.
c c. vnico §. si vasallus. si de feu. fue. contro.
d l. cùm filius. §. in hac de ver. obli. ff.
e l. ii. C. ad Maced.
f l. lex vectigali. de pig.
g Alex. cõsil. xlv. in v.
h Bart. l. i. §. si quis autẽ. de itin. act. prius.
i Bart. l. filio præterito. de iniu. rup.
k l. Paroni⁹ de acquir. here.
l l. militis co. §. miles. ii. de test. mil.
m l. fin. §. fi. de leg. ii.
n l. generali. C. de decur.

si tamen iudicis copia desit, propria auctoritate illatam
iniuriam vlcisci fas est [a]. Vnde qui de possessione deie-
ctus est, etiam post aliquod tempus propria auctoritate
prædonem deturbabit, si præses absens proponatur.[b] Sic
vacante Rom. Impe. solio pōtificis ipsius auctoritas ex-
quirenda est [c]. Sic magistratibus municipalibus copiam
sui non facientibus, alij iudices tutorem dare possunt [d],
& si qua similia. Ceterū & iusta ille excusatione vtitur,
qui suam vtilitatem alienę præfert: Nā (vt ait Accursius)

Alpibus ille perit qui se plus diligit vllum.

Et Eupirides,

Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐκ αὑτῷ σοφός.

id est, Odi sapientem, qui sibi nihil sapit. Quamuis igi-
tur adusque certum tempus domum tibi locauerim, si in
terim in vsum meū ea mihi sit opus, potero te eiicere [e].
Quamuis procurationem * rerum tuarum ad aliquod 118
tempus susceperim, si propriis negotiis occuper, iure re-
rum tuarum curam deprecabor [f]. Quamuis ex lege la-
pides vel materiam, quæ in agro meo sit, vendere cogar,
*si tamen ea mihi vsui sit, nulla me ratio [g] coget, vt alie- 119
num commodum proprio præponam. Sic & cùm ex flu-
mine publico ius aquæ ducendæ princeps cōcedit, intel
ligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum vsum
necessaria non sit[h]: non enim thermis, nō nymphæis aut
balneis ex eo diplomate illatū damnū existimari debet.
Sic & consuetudo, qua quis in nemore alieno ius arbo-
rem cædendi vel pecora pascendi habet, restringitur, qua
tenus in vsum suum dominus non indigeat [i]. Sic & arbi-
ter negotiorum suorum mole oppressus, aliena tutò o-
mittet[k]: nam & qui non nisi quatenus facere potest, con-
uenitur, eo priuilegio non vtitur, cùm auctor pari cala-
mitate affectus est [l]: & qui aduersus quemcunque homi-
nem patrocinari promittit, vt aduersus seipsum dicat co
gi non poterit [m]. Excusandus † & ille est, qui officij sui 120
necessitate adactus aliquid facit: vt cùm filius vel liber-
tus tutorio vel procuratorio nomine patrem familiâs in
ius vocāt[n]: nec enim tum veniam eos impetrare oportet.
quod in eisdē personis receptū est, cū procurationis vel
tutelæ muneri deseruiētes inofficiosum testamētū dixe-
runt,

a l. nullus. C. de Iudæis.
b l. si alius. §. bellissime quod vi aut clam.
c c. licet. de for. compet.
d l. vbi. de cur. dat. ab his.
e l. ædem. C. loc.
f l. filius fa. §. fin. de procu.
g l. venditor. §. fi. cō. præd.
h l. si quis. ij. C. de aquæ duct.
i Io. And. c. dilect. de ar.
k l. licet. de arbi. ff.
l Roma. l. maritum. sol. ma.
m c. petitio. de iureiur.
n l. quæsitū. de inius voc.

runt,tametsi non obtineant,legato eis in tabulis sibi relicto non priuabuntur [a].vnde etsi in accusatione huiusmodi ex causa instituta succumbant, non tamen calumniæ notã subibunt [b]:nam & qui iussu testatoris aliquem manumittit[c], qui legis imperio obsequens facinorosum cepit præmio nullo dignus est [d], cùm muneri imposito vterque potius rectè defunctus dicatur, quàm spontè adactum, rem præmio dignam voluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit,non propriæ sententiæ exceptione reiici,si alio iudicio fundum ad se pertinere intendat [e]:si verò alij iurisdictionem mandare potuit,sibi imputet.Nam & generaliter propter necessitatem à iure communi discedimus: cùm enim humanis in actionibus plurimum consensui tribuatur, qui ex necessitate agit,non ideo consentire [f] existimatur:quare nec pœna spontè deliquentium plectetur.

121 Sic qui adigente fame propter *necessitatem furtum facit,laqueo non præfocabitur,tametsi municipij lex generalibus verbis concepta sit [g]. Sed & multa propter necessitatem conceduntur, quæ aliàs prohibentur: quapropter metu belli poterunt ciues diuinam domum vel sacram turrim munire,& eis pro propugnaculo vti [h].Eadem ratione & in ecclesia fas erit hospitem recipere [i],& baptismi sacramentum etiam à seculari conferri [k] ; ex necessitate enim lex permittit constitutos à iudicibus ordines negligi [l].

122 Vnde & res *prohibita alienari,quandoque propter necessitatem distrahitur [m]: & iudex qui merum imperium,seu gladij ius alteri demandare non potest.propter necessitatem tamen iure substituit [n].Sic& spurij,& ignominia notati homines quandoque propter necessitatem ab honoribus non reiiciuntur [o].Sed & quoties lex consensum aliquorum requirit,etiam eis inconsultis (si necessitas subsit)rectè agetur, [p] quod pluribus exemplis à recentioribus productum est [q]. Illud tamen sciendum, quæ necessitate suadente constituta sunt, ea cessante,aboleri: quoniam quod cõtra regulas iuris pro necessitate statuitur,solum sibi locum vendicat, quatenus subsit necessitas[r].Sed & non solet hæc excusatio his prodesse,qui se spõtè ei negotio intruserũt,vnde necessitatẽ futuram prospicere potuerũt [s]: quapropter Agareni

a l. aduersus.§.j.de inoffi.test.
b l.mater.C. de calum.
c l.proximè. de ritu nupt.
d d.l.iij.§. vtrũ.ad Syl.
e c.inter dile.de fid. inst.
f l.cùm fidei. de fi.lib.
g c.si quis.de furt.
h Innoc. c. cum eccles. de immunit. ecclesiæ.
i xlij. dist. nulli Episco.
k c.sanctũ. de consecra. distin.iiij.
l Bart.l.cum nauarchorũ. C.de nauic. lib.xi.
m l.ii. C.de pat.qui fil.
n l.placet. C.de ped.iu.
o l.eos. l. spurii.de decur.
p l.tutor qui reper.de admit.tut.
q Feli.c.cum accessissent. de constit.
r l.senatusconsulto. de offi.præs.
s l.si fideiussor.ff.qui satis.da cog.

milites ex prætextu, quod à principibus suis præter furandi impunitatem alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt: quis enim eos compulit, vt talem militiam sequerentur? quod & Angelus scripsit[a].

a Ang.l.iij. §.cũ in eadé. ff.ad l.Rhod.

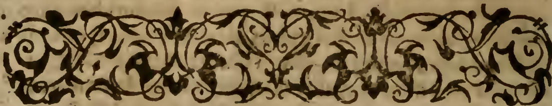

ANDREÆ ALCIATI IVRISCON. MEDIOLANEN.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE Liber secundus.

SVMMÆ.

1 *Improprium variè dignosci docine.3.7.11.*
4 *Verba ex causis in quouis actu impropriãda.5.6.9.*
10 *Mentem variè deprehendi.*
15 *Fictionem impropriè iure censeri.*
18 *Vera ad ficta, nisi ex causis extendi.22.23.24.25.*
26 *Mortem ciuilem naturali æquiparari.*
27 *Vsus accipienda verba: huius effectus.*
29 *Statutorum verba ex vsu accipienda.*
30 *Verborum vsus pro personis accipiendus.*
31 *Interpretationis natura.*
32 *Extensionum causæ.*
33 *Extensionem ex causis cessare.*
34 *Correctoria inextẽdibilia. ex causis contrà.36 38.39.40.41.42.43.44.*
45 *Pœnalia nõ extẽdi: ex causis diuersum.47.48. 49.50.51.52.*
54 *Limitatum variè accipi.*
55 *Limitata, nisi in casibus, extendi.56.57.58.59.60*
66 *Loquutionum genera.*
67 *Præcidere variè accipi.*
68 *Excludentium argumentorum genera.*
69 *Contrarium sensum ex causis cessare.*
70 *Argumento à contrario sensu locus.*

SVPE-

VPERIORE libro quo à nobis de eo intellectu tractatum fuit, qui ex proprietate sermonis assumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Græci ἄκυρον dicunt, M.Fabio auctore lib.8. capit 2. cognosci: nimirum † vt improprium dicatur, cùm quanque rem non suo nomine appellamus: quo vitio tyronem suum Marc.Cicero epistolarum libr. xvj. arguit, qui valetudini fideliter inseruiẽdo scripserat, quod aduerbium alieno loco positum, vt impropriè dictum ipse non probat. Ilud etiam improprium censeri vulgò traditur, quòd cum aliqua adiectione, non autem simpliciter profertur [a], vt cùm fratrem partuelem dicimus, cùm patruum magnum. Quapropter in lege municipali, quæ fratrem vel patruum matri prę ferat, huiusmo

2 di vocati non intelligentur [b]. Sed quid in sorore, * quam vterinam appellant? & propriè sororem esse cùm in secundo gradu sit, receptius est, quæ vterina non propter improprietatem, sed ratione differentiæ dicitur [c]. Sicut & pronepos & proauus propriè nepos atque auus est: quoniam præpositio illa ordinem non abusionem ostendit.

3 Ad improprietatem † quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cùm enim proprium sit, quod vni soli conuenit, non caret abusu, qui latiore verbo id designat, quod peculiari voce dicendum erat: vt cùm lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit [d]: vel cùm lex, manumittuntur, inquit, apud Proconsulem tã liberi quã serui: quod enim ad liberos attinet, manumissio impropriè dicitur [e]. Sed & cùm emphyteuta, vel qui vectigalẽ fundum à municipibus habet, se dominum appellat, impropriè loquitur: quoniam verè dominium est, quod directum vocamus [f]. Illud tamen dubium non est, sub genere suo quamlibet speciem propriè comprændi: quòd à

4 nobis [g] alibi diffusiùs explicatum est. Igitur in hac † specie illud proditum pro regula est, verba secundũ improprietatem intelligenda non esse [h]: quod tamen perpetuũ non est, sed pluribus casibus coarctandũ: Quorũ ille amplissimus, quãdo subiecta materia aliud suaderet, vt cum dominus remissionẽ colono ob sterilitatẽ dãs, verbo do-

a Bartol. §. quæsitum. l. Lucius de leg. iij.
b Doct. l. j. C. de succes. edict.
c Socin. consi. xxv. in iii.
d l. inter liberas. de adult.
e l. ii. de offic. Proconsul. & lega. ff.
f l. i. si ag. vectig. ff.
g lib. j. sup.
h gl. non aliter. de leg. iii.

a l.si vno-loca.ff. nationis vtitur.[a] intelligetur enim potius trāſactum,& ideo,ſubſequuta vbertate,repetetur. Sic emptor fundum dari à venditore ſtipulatus, ſecundum contractus naturam intelligetur, vt ſi vēditor dominus non ſit, ſufficiat
b l. ſi ſtipulatus. de vſu. tranſlata vſucapionis facultas[b]. Nam & qui vendere ſe tibi inſulam aſſeruit, vt aliam reficias, nō ideo vēdidiſſe cēſebitur, & idcirco præſcriptis verbis agēdum erit:[c]
c l. inſulam. de præſ. ver. ſemper enim ſubiectæ materiæ ratio quid ferat, perſpiciendum eſt. Conſtituo Titium ſyndicum eum, cùm procuratorem debuiſſem dicere, nihilominus erit procurator. Idem ſi, ſubſtituo, dixiſſem[d]. Sic monachus cum in
d Felin. c. in tantum. de ſimon. in antiq. profeſſione ſibi reſeruari proprietatē fundi dixiſſet, reſponſum eſt de vſu accipiendū. Sic, ſi iuſto pretio fundum in emphyteuſim me tradere dicā, non emphyteuſis, quæ modico pretio conceditur, ſed locatio erit. Eodem modo, cùm princeps, accepta pecunia, feudum ſe mihi donare dixiſſet, placuit venditionem eſſe. Sic cùm fœnerator oblatas vſuras donare ſe debitori dixiſſet, reſpondit
e Bald. l. fi. C. de vſur. Baldus non donationem, ſed reſtitutionem cenſeri[e].
Alius † eſt caſus, quo verba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, vel teſtatoris hoc ſuadet: non 5
f l. ſi tibi ſi ſer. peta. enim ſemper propriis vocabulis vti poſſumus[f], & intentioni verba ſubſeruire debēt. Et ideo, ex contrahentium mente, vendidit, interpretabimur id eſſe, quod permutauit: & locationem pro conductione: & emit reditus annuos, pro eo quod eſt, conduxit. Sic & in teſtamento, cum dominus ſeruo ſuo legaſſet aureos quinque, quos tabulis rationum ei debebat, ſufficiet quod naturaliter
g l. quibus. §. dominus. de con. & demonſt. tantùm debebatur[g]: nam nec teſtatores omnes ſciunt iura. Et ideo non refert filio dicant ſe relinquere iure inſtitutionis, an ſolùm dicant ſe aſſignare. Et qui filio dixit, ſe Titium tutorem dare vſque ad vigeſimum quintum annum, poſt annos pupillares non tutorem, ſed cu-
h An. l. ii. C. de cōf. t. tut. ratorē conſtituiſſe videbitur.[h] Alius eſt, † cū ex proprie- 6
tate intellecta verba contractū redderent nullū: vt enim actus ſuſtineat', accipietur etiā impropria interpretatio. Quapropter filiusfamilias, defuncto patre, qui hereditate ſibi delatā adire ſe dixerit, immiſcuiſſe ei ſe cēſebit':
i l. is qui putat. de acq. hær. quoniā, vt actus valeat, fiet impropria interpretatio, nec ex illis verbis ſumetur cōiectura, neſciuiſſe eū an neceſ-

ſarius eſſet. Sic & cum aliquis Titiam & ſuos inſtituiſſet de filiis intellexiſſe reſponſum eſt, tametſi extra poteſtatem ſuam eſſent: licet enim filij ſui heredes propriè ſint, qui in patris manu ex lege xij. tabul. erant, tamẽ ne ſubſtitutio corruat, etiam ſuos heredes in fœmina intelligimus, quos ipſa in poteſtate nõ habet, nec habere poteſt[a]. Sic pater filium, & nepotes inſtituens ordine ſucceſſiuo, contra naturam coniunctæ inſtituiſſe videbitur, tanquam id fecerit, ne, ſe viuente, mortuo filio, præteritione teſtamentum rumperetur[b]. In ſententiis quoque iudiciũ ſit eadem interpretatio: vnde ſi alij fundus, alij vſusfructus adiudicatus ſit, non erit vſusfructus communicandus, ne videatur id iudicatũ, quod in iudicis mandato non continetur[c], qui enim familiæ erciſcundæ diſceptator aſſumitur, non communicare, ſed diuidere debet. Sic cùm proximum agnatum iudex tutorem ſe dediſſe in decreto aſſeruiſſet, reſpondit Bartolus dediſſe, id eſt, datum confirmaſſe & declaraſſe intelligendum[d]. In libellis verò iudiciariis huiuſmodi expoſitio faciliùs admittitur, cùm ex partium intentione ſoleant declari[e]. quod & in teſtimoniis receptum eſt[f]: fit enim ſemper interpretatio, ne diſcordes, & periuri teſtes ſint: Idem ne pugnantia inuicem dicta videantur: ſemper enim etiam in quacunque materia repugnantia huiuſmodi excludenda ſunt, & ſcripturæ ſcripturis concordandæ: & ſi qua diuerſa vel diſcrepantia videntur, conciliari inuicem debent[g].

7 Sed & ne †eluſoria diſpoſitio reddatur, verba impropriè accipientur: quod ea ſpecie cõſtitutum eſt, cùm Roman. Põtifex alicui ciuitati ſacris interdixit: licet enim ciuitas propriè ſolùm intelligatur, quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc caſu etiam de ſuburbiis actum credetur[h], alioquin nullius effectus huiuſmodi eſſet abominatio: nam & eadẽ ratione vſu ſyluæ legato, Hadrianus cõſtituit vſumfructũ deberi[i]: quia niſi liceret legatario cædere ſyluã, nihil ex huiuſmodi legato cõſequeretur. Idẽ cum qualitas perſonæ à proprietate verborũ nos recedere ſuadet, vt cũ pater filio pro falcidia ſua legat: intelligetur enim de triẽte iure naturæ debito[k]: nã etſi vir imperitus quicquã dixerit, nõ propriè, ſed craſſa minerua accipiẽdũ erit: quod maximè in his obſeruandũ

a Guid. Pap. dec. dxlviij.

b Gallus. §. j. de lib. & poſt.

c gl. l. & pacto. in prin. fa. mil. erciſ.

d Bar. l. j. C. de neg. geſt.

e l. ſi quis intentione. de iud.

f c. cum tu. de teſtib.

g l. fi. C. de eodem.

h c. lib. vj. ſi ciuitas de ſẽt. excom.

i l. diuus. de vſu. & habit.

k Bar. l. j. ad leg. Falc.

qui vulgari & ſimplici modo quicquid in buccam ve-
nit effutiunt[a]. Sic ſeruus, qui ſibi licere poſſidere ſtipula
tus eſt, de ſimplici detentatione, non autem ciuili poſſe-
ſione intelligitur[b]. quod etiam ad teſtes productum eſt,
qui de his teſtimonium perhibent, quę viderunt, nec poſ
ſeſſionem, quatenus iuris eſt, diffinire ſciunt. Ex abſurdo
quoque vt euitetur impropria* ſignificatio, accipi pote- 8
rit quoniam regulariter traditur, ſemper ita legẽ inter
pretandam, vt abſurda non tolerentur[c]. Quapropter lex
eum qui furti pactus ſit, ne damnaretur infamia notans,
de pacto gratuito non intelligetur[d], id quippe inhuma-
num eſſet. Sic vbicunque verba legis ad abſurdum trahi
poſſunt, partes iudicis erunt decreto rem tẽperare: quo-
niam tali caſu non videtur hæc fuiſſe legis mens[e]. Sed
& in edicto prætoris, quo parentes ſine venia in ius vo-
cari nequeunt, parentes nõ propriè tantùm vſque ad tri-
tauũ, ſed omnes in infinitum accipiemus[f]: quoniam hoc
honeſtius eſſe lex ait. Et ex † his ſequitur, cùm lex dicit, 9
in ambigua voce legis, eam potiùs accipiendam ſignifi-
cationem, quæ vitio caret[g], cenſeri ambiguam vocem
quæ propriè vnum, impropriè aliud ſignificat. Propter vi
tium enim ad proprietatem illam non attendemus, cùm
& generaliter receptum ſit, nunquam legem ita inter-
pretandam, vt iniuſtum aliquid aut rationi contrarium
inducat[h]. Sepe, ait Iulianus, animaduerti hanc partem e-
dicti habere nonnullas repræhenſiones[i]: decreto itaque
iſta temperari debebunt. & quæ ſequuntur. Cæterùm il-
lud generaliter fatendum eſt, ſemper fieri interpretatio-
nem verbis inpropriè acceptis, quoties de mente veriſi-
mili conſtat, † quæ ex conſuetudine patrisfam. vel loci 10
in quo verſatur, poteſt depræhendi, itémque dignitate,
charitate, neceſſitudine, ex his quæ præcedunt, vel dein-
de ſubſequuntur[k]. Idémq; quoties aliqua ratio hoc ſua
deat: nam ſicut verba generalia ex quamplurimis à me
ſuperiori libro expoſitis cauſis reſtringuntur (quod citra
abuſiuum intellectum fieri non poteſt) ita etiam impro-
priè accipiuntur. Sed † nunquis vt veriſimili menti obſe- 11
quamur, poterunt verba non ſolùm impropriè, ſed im-
propriiſſimè quoque accipi? Et Aret[l]. Iaſónque[m] negant,
maximè improprietatis rationẽ vllam eſſe: quapropter ſi
teſta-

a glo. l. quoties. fam. erc.
b l. ſtip. iſta. § hi qui. de verbo. oblig.
c l. nam abſurdum. de bon. lib.
d l. furti. §. pactus. de infa.
e l. ſcire. §. aliud. de excuſ tut.
f l. iiii. §. i. de in ius voc.
g l. in ambigua de legib. ff.
h l. fi. §. in cõputatione de iure deli. C.
i l. Salui⁹. de leg. præſt.
k l. ſi ſeruus plurium. §. fin. de leg. i. ff.
l Aret. l. à Titio. de ver. obliga.
m Iaſ. l. quoties. eo tit.

teſtator dixerit ſe filiis ſuis pupillis talẽ curatorẽ dare, non exiſtimabitur datus tutor[a].nã & ſi quis fundũ leget cuius ſolus vſus fructus ad ſe pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[b]. Sed tamen in contrariã ſententiam frequentiùs itum eſt,ea in ſpecie,quando pater filiæ relinquit pro ſua falcidia: impropriiſſimè enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[c]. Idem cùm quis dicit ſe legare monumentum,intelligitur ius mortuum in illud inferendi[d].Cùm pater ſe filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit,de inſtitutione intelligitur[e]: nam non omnes ſciunt verbo inſtituẽdi vti , Vnde ſatis eſt, ſi id quoquomodo enuntient,ꝙ æquè polleat. In inſtrumẽto mãdati dictum erat dominum conſtituere Titium aſinum ad defendendum cauſam:reſpondit Hoſtiẽ.procuratorẽ rectè conſtitutũ videri.Quo argumẽto cùm executor in teſtamẽto adiectus eſſet his verbis. *Titium dilapidatorem bonorum meorum eſſe iubeo*[f],reſpondit Baldus ſufficere:nã & te
12 ſtator,qui legatũ reliquerat,donec filius in tutelã*ſuam perueniſſet,non de decimoquarto anno,ſed quinto & vigeſimo etiã per ſummã improprietatẽ intellexiſſe creditur[g].Accedit his quòd etiam nutu legata vel fideicommiſſa relinqui poſſunt[h],quantò magis quomôdocunque cõceptis verbis poterunt?Quo fit,vt qui ſibiipſi legare ſe clientulũ dicat , abſoluiſſe à clientulæ iure (vaſalitium vocant)hominẽ cẽſeatur[i]:& qui filium ſuũ viuũ & mortuum Sempronio legare ſe dicit , in vita tutorẽ Sempronium facere,poſt mortẽ illi ſubſtituere credatur[k] : Vir lo
13 cuples*qui paupertatem ſuam Titio relinquere profeſſus ſit,de vniuerſis facultatibus intelligat[l]. Nec me mouent quæ in aduerſam partem adducuntur.quoniã in eis coniectura voluntatis non ſuberat , vel error proferentis in aperto erat[m], vt meritò aliud conſtituendũ neceſſariò fuerit.Nam etſi verbis vtamur , quæ ſalua ratione Latini ſermonis alium caſum non cõprændunt , non eſt dubium eis ſtandũ eſſe[n]:nec enim aliter quàm congruo ſermone voluiſſe quenquam loqui creditur[o]ſi tamẽ alia mens appareat,ea præualere debet , præſertim cùm de ruſtici hominis,& bonarum artium imperiti , interpretanda voluntate agitur. Nam & ſacerdos qui in ſacri lauacri myſterio,*baptiſo te* dixerat,*in nomine patria,filia,ſpiri*

a l.tutores.§.1.de admini-ſtra.tuto.
b l. quod in rerũ §.1.de legat.i.
c d.l.1.ad leg. Falcid.
d l.monumẽta. C. de leg.
e Bald.l.fi.cũ ante.C.de donat.antenup.
f Iaſ.d.l.inſulam. de præſcript.verb.
g l. cum filio de leg.iii.
h l.nuptu.de lega.iii.
i l. cætera. §. qui ab hoſti. de legat.i.
k Soc. l. qui. duos. de reb. dub.
l l. Lucius.§. heredum. ad Treb.
m l., iiii. de leg.i.
n l.Plautius. de auro & argent.
o l. fin. ad Treb.

ta sancta, Christianum rectè baptizasse existimatus est[a]. Quid, si sermone aliquo vsus quis proponatur, qui ex obsoleta tantùm antiquorũ obseruatione sustineri pro idoneo possit? Et eius rationẽ non haberi duobus exemplis patet. Alterũ est, cùm Iauolenus[b] veste, mũdo, ornamentísque muliebribus legatis, omnẽ vestẽ, & mundũ deberi respõdit: quia illa demõstratio muliebria, neq; vesti, neq; mũdo applicari salua ratione recti sermonis potest tamẽ ex Non. Marc. cõstat veteres mundũ etiam neutro genere dixisse. Lucilius: Legauit quidã vxori mundum omne. Alterum est. cùm filiis centum testator reliquisset, etiam de filiabus* actum Vlpia, scripsit[c]: quia filiorũ appellatione, etiam fœminæ cõtinentur: & tamẽ veteres datiuũ casum non filiabus, sed filiis dixerunt, quod exemplis Næuij, & Plauti Priscianus ostendit: vt appareat non ex eo quòd masculinũ concipiat fœmininũ, sed ex proprietate sermonis sententiam Vlpiani potuisse defendi, nisi ille obsoletam veterũ declinationẽ neglexisset: affectatus enim hic loquendi modus iurisconsultis nostris[d], sicut & ceteris prudentioribus, semper molestus fuit. Memoria teneo magni quendã nominis grammaticum, cuius etiam cõmentarij pleriq; extant, his verborũ fœtoribus penitus immersum, cùm Mediolano Bononiã esset iturus, equũ à veterinario certa in dies mercede cõ duxisse, deinde remisso equo, per literas veterinariũ certiorẽ fecisse, vt in tale diuersoriũ iret, equũ suum accepturus. Veterinarius non iuerat, quòd chirographũ non intellexisse assereret: integrámque lapsi temporis mercedem petebat. Eius epistolæ verba hæc erant: *Pegasus qui metollutũ succussit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrúmque ex eo tempore pracidito.* Quæsitum est: vter æquiorẽ causam haberet: & eorũ cõsensu, qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem cõdemnari, qui ignorabili huiusmodi sermone vti non debuit: cùm traditũ sit, qui ad aliquẽ scribit, tali idiomate vti eum oportere, quod intelligi ab eo, ad quẽ literæ dantur, possit[e], alioquin huiusmodi testationes damnum ei nullũ inferre. Quapropter Romanus homo, qui ad Græcũ scribat, nõ Latinè, sed Græcè conceptis verbis vti debet[f]. Sed an † quod de improprio sermone diximus, etiã in ficto ob- 15
seruan

a c. retulerunt. de conse. distin. iiij.

b d. l. Plautius.

c l. si quis ita. de test. tut.

d l. ij. §. post. hos quoque. de orig. iur.

e §. alteratio nis. in auth. de non alie.

f l. i. de exc. tut.

14

seruandum erit?& si fictus casus non solùm ratione effe ctus,sed etiã nominis æquiparatus est, satis putauerim, quod de vero constitutum est, etiã in ficto obseruandũ. Vnde lex, quæ ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiã in liberto obseruabitur,cui ius ingenuitatis per nataliũ restitutionem,seu anuli aurei,indultum à principe sit[a].Et relictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit ei præstabitur,qui naturalẽ reliquerit, beneficio principis natalibus restitutũ.[b]. Sed & ciuibus à Republica con cessum , eis quoq; dabitur, qui & priuilegio ciues sint, quantum sit tamẽ eorum respectu,quæ ab ipsa Republica proueniunt[c].Sic si lex municipij ad duumviratum ne
16 minẽ admittat,nisi sit originarius , alienigena*quoque recipietur,qui ius ciuitatis hac forma impetrauit vt pro originario ciue habeať[d].Sic lex , quæ in herede loquiť, vt hereditatẽ adire cogi possit, & restituere,in bonorũ quoq; possessore locũ habet,qui & effectu,& nomine ꝓ herede habetur[e].Sed si respectu nominis solũ sit ęquatio tũcaliud dicẽdũ est:vt in filiofa.quẽ lexdominũ interpretatur, etiã viuẽte patre,non intelligetur generali dominorũ appellatione de eo actũ[f].Sed & si Cẽsoria lege cau
17 tũ sit,ne vniones aut gẽmæ* in muliebri mũdo habeantur,de adulterinis &suppositiis nõ existimabitur vetitũ[g]. Theodosij tamẽ cõstitutio,quæ vellera sacro murice intĩgi nõ ꝑmittit,etiã adulterino colore fucari prohibet[h]: sed id propter existimationẽ hominũ receptũ est, & ne facilè rebellib⁹esset tyrannũ Imperatoriæ maiestatis pur pura aut vera, aut fucata amicire: ꝙ ex Ammiano Marcellino cõstat.qua ratione Andr.Siculus[i]cùm lege artificiũ caueretur ne peregrinos pãnos pręterquã coccineos habere liceret,excusari eũ respõdit,qui fucato cocco intinctos habebat.Hinc est,quòd si alicui relictũ sit,cũ legitimę erit ętatis,ante xxv.annũ nihil debebitur,tametsi veniã ætatis impetrarit[k]:is enim licet in his,quę à principe proueniunt,omninoꝓ maiore habeatur,quantũ tamẽ sit ex testatoris voluntate,aliud est,qui cõsilij maturitatẽ in eo spectauit quæ à natura,non à principe indulgetur.Potes(dicebat Phauorin⁹,ni fallor,Imperatori)hominib⁹ barbaris ciuitatẽRomanã dare,vocabulis nominibúsve barbaris nõ potes,ꝙ ea à naturali ciuiũ vsu vim

a l.cum exoratione. de excus.tut.
b Bar. l.si is qui pro emptor. ff.de vsu capionib.
c Bar.l.si maritus.ii.§. legis de adul. ff.
d Bar. d.l.omnes populi. ff. de iustit. & iur.
e l.i.§.bonorum.ad Tre. fl.in suis. de libe.&posth.
f Barto.l.sciẽdũ.qui satisda.cog.
g l.i.§.hoc.autẽ de fõte.
h l iii. C. de vest.olob. lib.xi.
i Barb.cõsil. xxix.ii.
k l.fi. C. de his qui ven.

atque proprietatem accipiant. Quid rurſus, ſi non ra-
tione nominis,ſed ſolùm effectu æquatio fiat?Et hic tra-
ctatus ad interpretationem pertinet: & regula † eſt,quæ 18
de caſu vero diſpoſita ſunt , ad fictum quoque extendi [a]:
quoniam fictio veritatem imitatur, & æquè ac ipſa ve-
ritas pollet.Hinc eſt quod lex Aquilia,quæ datunt hero,
id eſt,domino damnum reſarciri iubet,etiam quod he-
reditati iacenti illatum eſt,vlciſcitur [b].Hinc edictũ præ
toris condemnatos iudicio publico notans , in eis quo-
que qui fictè cõdemnati ſunt, locum habet [c]:vt quia quis
ſit confeſſus,quem lex pro cõdemnato habet.S.C.Mace-
donianum * in Republica quoque obſeruabitur,quæ fi- 19
liofam.mutuam pecuniam dederit [d],& tamen Reſpubli-
ca *fictam perſonam ſuſtinet [e].Sic leges pleræque pœna- 20
les,quæ ferientem gladio inſequuntur * etiam de eo in- 21
telliguntur qui per alium facit [f].Qui pecuniã à reo pete-
re arbitri ſentẽtia ſub pœna vetitus eſt,nec à fideiuſſore
quidem eius petet [g].Non tamen regula†huiuſmodi per- 22
petua eſt,ſed pleraſque habet exceptiones,vt cum diuer
ſa ratio aliud in caſu vero, aliud in ficto ſuadet [h]. Qua-
propter procurator ad exigendum accepto ferre non po
terit , tametſi acceptilatio ficta ſit ſolutio [i] : id enim do-
nationem contineret , de qua huiuſmodi mandato non
cenſetur actum Sic S.C.Trebel.de herede verba faciens,
in fideicommiſſario locũ non habet : [k] nec enim per fi-
deicommiſſarium tabulæ teſtamenti , ſicut per aditio-
nem heredis,ſuſtinentur:nec tamen negari poteſt, quin
fideicommiſſarius effectu cenſeatur heres [l]. Eadem ra-
tione edictum prætoris,ei qui negotia alterius geſſerit,
actionem eo nomine promittens , locum non habuiſſet
in eo,qui herediraria negotia geſſiſſet , niſi & id prætor
expreſſim cauiſſet: [m] qui enim viuentis negotium curat,
affectione quadam motus videtur,quæ ei obeſſe non de
bet.At qui hereditatem vacantem extricare nititur,non
videtur tam ex obſequio laude dignus,quàm ex curioſi
tate quadã nimia repræhendendus [n]. Non procedit † præ- 23
dicta regula etiam,quando veriſimile eſt id actum, vt in
caſu vero tantum diſpoſitio perficeretur :veluti cùm qui
iurat ſe ſoluturum,non poterit id compenſare, quod eo
tẽpore ſibi debebatur [o]:ꝙ ſi ex noua cauſa incipiat debe-
ri,

a l.ſi.demag. conuen.
b l.liber.i.§. ſi ſeruus.ad L Aquil.
c Bar.l.ictus. de infam.
d l.Nihil.ad Maced.
e l. mortuo. defideiuſ.
f l.diuus. de fal.
g l.aduerſus. de arbit.
h l.illud de petit.hered.
i l. non abſtulit. C. de nouat.
k l.i §.deniq;. ad Treb.
l l.poſtulante.ad Treb.
m l. iii. §. hæc verba. de negotiis geſt.
n gl.c.culpa. i.tit.i.
o c. ad.noſtram. i. de iureiu.

ri, aliud fortè esset, quod Bart. sensit[a]. Sic cùm verba personæ inhærentem qualitatem respiciũt, apparet id actũ, ne per alium fiat[b]: vnde & initiatus, qui publicè macellum, vel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis nõ coercebitur, si per alium exerceat[c]. Sic & lex collegij eum, qui exercuerit artem vilem, ab honore excludens, non intelligetur illi notã inferre, qui ipse mercimoniis non præfuit[d], quamuis seruorum, institorúmque opera ea in re vsus proponatur: nam & M. Crassus, hauddubiè Romanorum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorum opera diues factus est, vt Plutarchus tradit. Cẽsetur autem personæ qualitatem respexisse, cùm natura rei hoc suadet[e], vel cùm verba hoc exprimunt, vt si dicatur *Personaliter, per se, propriis manibus, ipsemet*, & si qua similia[f]: quãuis huiusmodi verba nõ adeò efficacia sint, vt tamen rei natura, ratióque legis non præualeat[g]. Sic & testator apposita conditione, si heres sine filiis legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis decesserit, non intelligitur de his sensisse, qui per subsequens matrimonium, vel per rescriptum principis, iusti filij effecti sunt, quia illa verba naturam respiciunt, non legis fictionẽ[h].

24 In materia quoque stricta † & quæ ad literam debeat intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio. Quapropter Rom. Pont. si beneficium, quod morte vacauerit, conferri tibi mandauit, ísque sacerdos non mortuus sit, sed aliàs priuatus exauctoratúsve, mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili præsumitur[i]: huiusmodi enim gratiæ ad beneficia angustè accipiuntur, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani constitutionem[k], aduersus eos latam, qui rei alienæ vacuam possessionem occupant, receptius est in eo non obseruari, qui rem hereditariam occupauerit: hereditas enim impropriè vice personæ fungitur. Quapropter cùm lex municipalis rem venditam iuberet publico præconio præscriptionéque certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personam, etiam si vniuersitas esset. excludi: Respondit Raph. & Ias.[l] hereditatis iacentis illabefacta esse iura: quod & mihi placet, tum propter decreti duritiem, quo sex mensium præscriptio aduersus iuris communis regulas in-

a Bart. l. amplius. rem ratam hab.
b l. iii. §. si procurator quod quisq; iur.
c Cle. j. de vita & ho. cler.
d l. humilẽ. C. de incest. nup.
e d. l. iii.
f l. iubemus. C. de eroga. mil. anno.
g l. diuus. de fal.
h Alex. consi. v. in vii. c. innotuit. de elect.
i c. susceptũ. de ref. in vj.
k l. fin. C. vn de vi.
l Ias. d. l. si is qui. proemp. vii. not.

ducitur, tum quòd hereditati ipſi negligentiam impu-
tare non poſſumus. quòd ſi eo caſu lex iuberet, vt quicũ-
que in re, vel ad rem ius haberet, illud oſtenderet, puta-
rem excludi heredẽ: is enim ius ad rem habebat, nempe
ius adeundi, quo rem cõſequi potuiſſet[a]. Et ex his cõſe-
quens eſt, vt leges municipales, ſi correctoriæ ſint, vel li-
mitatoriæ, ad caſum fictum non trahuntur, ídque vulgò
receptum eſt: cùm enim hæc interpretatio ex extenſio-
ne fiat, in his nullum eſſe extenſioni locum conſtat[b], ni-
ſi in caſibus, quos infrà loco ſuo attingemus. Qua † ra- 25
tione nec in pœnalibus, odioſíſve, caſus fictus compræn
detur[c]. Idem ſi diſpoſitio taxatiuè concepta propona-
tur, vt cũ quis ſe pro facto ſuo tantùm obligauit[d]. Idem
in diſpoſitione hominis dicendum, cum caſus fictus ſub
verbis comprændi non poteſt[e]: qua de re diffuſius ſe-
quẽti libro tractabitur. Et ex his quoque ardua illa quæ-
ſtio finiri poteſt, an appellatione mortis, de morte quo-
que ciuili accipiamus: in quo regula eſt, nõ accipi[f], quia
vis verborũ talem ſenſum non patitur. Si tamen mors † 26
ciuilis omnino eiuſdem effectus, quo ad id, de quo agi-
tur, ſit, tunc ex interpretatione de ea quoque actum cen-
ſebitur. Vnde ſi ſit dictum, ſocietatem morte finiri, etiã
publicatione finietur[g]: & ſicut mortuus nõ impedit, quo
minus ſequens agnatus proximus ſit, ita & deportatus[h].
Et pactũ de dote in caſum vxoriæ mortis lucrifacienda,
etiã in eum caſum intelligetur, cùm in religioſum mo-
naſterium ſeceſſit[i]: nec enim veriſimile eſt, voluiſſe ma-
ritum hoc caſu expectare, exigendæque dotis morã pa-
ti, donec naturaliter vxor fato fungeretur, quæ indiui-
duam vitæ conſuetudinem contempſit: ſicut nec tunc di
lationis ratio habetur, cùm quis in eorum religioſorum
albo ſe profeſſus eſt, qui omnino ex inſtituto ſuo ſint
incapaces[k]. Idem in his, qui in metallum damnati ſunt,
& ſerui pœnæ fiũt[l]: nec enim ſperatur fore, vt hi vnquam
liberẽtur, vt meritò eorũ interſit mortẽ expectare: vnde
ſeruitutẽ illam morti cõparamus[m]: & ſi fortè accidat, vt
indulgentia principis reſtituantur, iam non illi, ſed alij
nouíque homines exiſtimãtur[n]. In deportatis verò ſpes
hæc reſtitutionis nõ omnino extinguitur, eorũmque in-
tereſſe exiſtimatur, vt mors vera expectetur: quod in eo
reſpon-

a l. inde. §. idem Iul. ad l. Aquil. ff.
b Imol. l. ii. Gallus. §. & quid ſit tantum. de lib. & poſth.
c Rom. conſi. ccccxxxvi.
d Barto. l. ſi ſic. de verb. oblig.
e l. ſi cũ dotẽ. ſolu. mat.
f l. ex ea. §. inſulam. de ver. oblig.
g l. actione. §. publicatione. pro ſocio.
e l. j. in fi. de contra tab.
i l. deo nobis. C. de epi. & cler.
k Bar. l. cũ pater. §. heredit. de leg. ii.
l l. intercidit. in fin. de cõdi. & dem.
m l. ex facto. §. ſi quis rogatus. ii. ad Trebel.
n l. i. §. filius. ad Tertul.

responsum est,qui post mortē grauatus erat fideicōmissum restituere [a]: possidebit enim post publicationem fiscus donec morte extincto reo, dies fideicōmissi venerit. Cæterùm in casibus quoque,quibus permissa non est extensio,sed verbis statur, nūquam appellatione mortis de ciuili intelligimus,vt in Pōtificis Romani gratia,qua in casum mortis mādatur alicui prouideri, sacerdotiūq; conferri [b] : in his enim, præterquam si motu proprio indultæ sint [c],fit stricta interpretatio.Et hæc,quod ad improprietatem,fictionémque pertinet,hactenus.

a l.Statius. §.fin. de iur. fisc.

b d.c. suscēptū.de rescr.

c Cle.ne Romani.§.sanè. versi.moriēte.de elect.

27 Ex vsv accipiuntur † verba generaliter in quacunque materia, etiam pœnali: quoniam is communis loquendi vsus proprietati quoque verborum prævalet: dū tamē ex auctoritate prudentium originem traxerit:nec enim dubium est,ex auctoritate doctorum,propriā quoque significationem duci [d] quantáque eius vis sit,ostēdit Cicero, qui quandoque vsum optimum magistrum appellat,quandoque omnium magistrorum præcepta superare asserit.Horatius [e] quoque,

Multa renascentur,quæ iam cecidere,cadéntque
Quæ nunc sunt in honore vocabula,si volet vsus,
Quem penes arbitrium est ius, & norma loquendi.*

d Bart. d.,l. omnes pop. iii. q.ff.de iusti. & iur.

e in arte poet.

*aliàs *vis,*

Quintilianus lib.j.cap.v. Auctoritatem, inquit, sermonis consuetudo superat.eodem lib. cap. 6.in fine. Et inferius: Consuetudinem sermonis , vocabo consensum eruditorū.Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gelliū:Nō solùm verborum cōmunium veræ & propriæ significationes vsu mutātur,sed legum quoque ipsarum iussa tacito consensu obliterantur. Bartolus [f] tamen , quod ex communi vsu dicitur,non esse ex propria significatione asserit,sed potius ἐχηματισμένον, seu ex figurato sermone dici: quoniam naturalis rei significatio, auctoritate Senatus,aut populi immutari nequit [g]. Et ideo existimauit Salicet. cùm lege municipali caueretur,verba ex propria significatione accipi debere,in ea intestatum non censeri pupillum,qui etiam si voluisset testamētum facere, iure prohibetur : quoniam id ex communi loquendi vsu, non ex propria significatione est [h]. Addūt alij,idem esse si lex mādet verba nullo extrinsecus addito intelligi [i]. Sed in hāc ego sententiam minimè iuerim, qui suprà ex

f in.l.Labeo vers.dicitur. hic de supel. leg.

g l.ii.de vsu. fru.ea.re.

h l.j.de suis & legit.

i Fel.in prooemi.Decre.

opinatissimis scriptoribus ostenderim; proprietatis verborum vim, & ius penes vsum esse: vnde enim vocabula inuenta, nisi ex hominum vsu? Siquidem vetustissimam linguam Chaldæorum, seu Hebræorum fuisse cõstat, quod & veteres sensisse verisimile est, cùm apud Assyrios inuentas literas, & in AEgyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelasgos adlatas, auctorum consensu traditum sit. Id & eo argumento Eusebius Cæsariensis confirmat, quòd literarum nomina apud Hebræos suam significationem habeant, vt Aleph, doctrina: Beth, domus: Gimel, plenitudo: Daleth, tabularum, &c. cùm apud alias gentes nihil significent, solúmque quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat: ab eo sermone alij orti, ex vsu & consuetudine vim, argumentum, naturam suam acceperunt: Quapropter nequaquam credendum est naturalem rei significationẽ nõ posse populi auctoritate imminui. Nec verum est figuratũ huiusmodi sermonẽ dici, cùm contrà potius is figuratus* sit, qui præter vsum accipitur: vnde 28
& κατάχρησις, figura, quam abusum Latinè dicimus: arbitror igitur etiã † in statutis municipalibus, & quacunque 29
alia materia cõmunem hunc vsum obseruari debere: ex quo cõsequens est, vt licet appellatione bestiarũ solummodo feræ contineantur [a], vt leones, vrsi, pantheræ, tamen propter communem vsum omnia etiam domestica comprændũtur [b]. Sic in testimonio, quod quis possederit, intelligitur, id est, detinuerit. Sic in statuto Titiũ & omnes de eius domo eiiciente, etiam naturales filij eiicientur. Sic arma ex communi vsu hodie dicimus etiã Iurisconsulti diffinitione explosa [c]. Sic testator vxorem suam vsufructuariam, dominam, moderatricem relinquẽs, de solis alimẽtis, & solita prærogatiuã intellexisse censebitur: Sic licet maledicere & blasphemare idem significent, tamẽ ex vsu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem nisi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia vulgò non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram vtilitatem peruenerit. sic lex pœnã constituens ei, qui rem alterius acceperit, nõ solùm de re aliena iure dominii, sed etiam propter

a l.i. §. bestia. de postul.
b Felinus in d. proœm.
c l. armorũ. infra eo.

pter ſimplicem poſſeſſionẽ intelligetur[a]:ídque propter
communem vſum.Declaranda tamen hæc eſt concluſio
quibuſdam modis. Et in primis viderentur ſupradicta
in cõmuni vſu procedere,quem periti introduxiſſent:íd-
que Fab.Quintiliani ſententia aliqui affirmant,alioquin
imperitæ multitudinis vſus nequaquam in animaduer-
ſione eſſe deberet:nam & vulgi opinionẽ Iuriſconſultus
reprobat,eum,qui promittere obligatus ſit,ſatiſdare de-
bere exiſtimãtis[b]:& Bald.plerunque ſcripſit, idiotarum
vſum pro abuſu eſſe.Felinus nec excellẽtiſſimos,nec itẽ
imperitiſſimos obſeruari iubet,ſed mediocres,& ex eo-
50 rum ſentẽtia vſum cõmunem conſtituendũ.Sed cùm † ex
mente proferẽtis verba accipiẽda ſint,ego aliter finien-
dum cẽſeo,vt ſicut in teſtamentis patrisfamilias cõſue-
tudo ſpectatur,in cõtractibus ipſorũ contrahentiũ:ita &
in ſtatutis eam ſententiã ſequamur,de qua veriſimile eſt
ipſos legũlatores intellexiſſe.Si igitur ab excellẽtiſſimis
facta ſint, eo modo locutos illos veriſimile credemus,
quo peritiſſimi ſolent. Si ab imperitis, craſſa minerua
verba accipientur:nam & Celſus peculium pro repoſiti-
tia pecunia interpretatur,ex ruſticorum ſenum auctori-
tate,qui pecuniam ſine peculio fragilem eſſe, peculiúm-
que,quod præſidij cauſa ſeponatur,ſolent dicere[c].Sed &
quoties aliqua dictio ex communi vſu latius accipitur,
quàm ex proprietate ſoleret,in dubio ex proprietate ac-
cipiẽda eſt,ſi ratio legis nõ æquè ex cõmuni vſu militet.
exẽpli cauſa: Nepotes auo propriè dicũtur, qui eo viuẽ-
te cõcepti ſunt:ex vſu tamen etiã qui poſt eius mortem
cõcepti ſunt, eo nomine dici poſſunt: nũquid igitur edi-
ctum prætoris nepotibus bonorũ poſſeſſionem aui de-
cernẽs,etiam in his ſibi locum vendicabit qui concepti
non fuerant?& cùm qui conceptus non eſt, non poſſit
fingi natus, ſequitur,inter eos nullam fuiſſe proximita-
tem:& ideo huiuſmodi nepos reiicietur[d]. Quapropter
in prædicta municipali lege, qui rem alterius acceperit
puniente,ſi apparet legẽ in fauorem eius latã,qui rei do-
miniũ haberet,nõ cõprænderetur poſſeſſor,tametſi pro-
baretur ex cõmuni vſu rem alterius dici, etiã cuius ſola
poſſeſſio ad aliũ pertineret:tũ enim verbi proprietas po-
tius,quàm vſus communis ſpectaretur.Si verò par ratio

a Bar.in rub. de oper.no. nunt. verſ. ſed circa viuum.

b l.ſi dictũ. in princip. de euict.

c l.ſi chorus. §.i.de leg. iii.

d l.itẽ Prætor. de ſuis & legit.

ſecundum vtranque ſignificationem ſit, tunc etiam com munis attenditur: Vnde lex Iulia de adulteriis, non ſolùm in iuſta vxore, & quæ in manũ viri conuenerit, locum habet, ſed etiam in iniuſta [a]. id eſt cum qua matrimonium eſt, licet non ſolenniter celebratum, ídque propter cõmunẽ vſum ex Homeri carmine libr.ix.Iliados,

a l. ſi vxor. de adult.ff.

Η* μῦνοι φιλέυσ' ἀλόχυς μερόπων ἀνθρώπων, Ἀτρεῖδαι.

* In Pand. Flo.8.

Quod alibi expoſuimus.* Cæterum & illud ſciendum, ex communi peritorum in Latino ſermone vſu, nihil ad vernaculũ idioma inferri. quapropter ſi Latinè teſtator liberis ſuis tutores dederit, etiam nepotibus dediſſe intelligetur: ſi verò filiis dixerit, aliud eſt [b], licet hæc differentia in vulgari ſermone conſtitui nequeat. Quapropter cum ex communi conſuetudine in lingua vulgari probatum eſſet, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, reſpondit Alexander [c]. nõ idcirco ad ſermonem Latinum quicquam inferri, cum Latinè etiam legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus reſtituit: quod frequenter in facto diſputatum vidi, in his quæ pro teſtimonio vulgari lingua dicta erant, vt à communi Latinè loquentium vſu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego ſubſiſto, cùm videam & in hoc tractatu, & aliis in locis, à Græcæ linguæ ſignificatione ad Latinam argumentari Iuriſconſultum, vt in glande, & veneno: & longè maior ſit vulgaris noſtræ locutionis cum Latina, quàm illi cum Græco ſermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi vſum attendi qui eo tempore fuerit, quo lex ipſa municipalis lata eſt, non qui poſtea inoleuerit [d]: ſicut & in teſtamentis, cùm de interpretanda defuncti voluntate agitur, is vſus probandus eſt, qui tum erat, cùm ille teſtaretur, non qui deinde admitti cœpit, quẽ forte teſtator ignorauit: tametſi enim lex ſemper loqui fingatur, id vtiq; verum eſt, vt id tamẽ loqui exiſtimetur, quod à principio legũ latores ipſi cenſuerunt. Quapropter qui hodie eſt cõmunis vſus, olim fuiſſe nõ præſumitur [e]: niſi adeo antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuiſſet. Damnat Trãquillus Claudiũ Imperatorẽ, qui filios libertorũ in Senatũ allegerat, ſdque exẽplo Appij Claudij

* lib.2.Prætermiſ.

b l.quid ſi nepotes.de teſt. tut.

c Alex. conſil.ij.

d Soci.l.Gallus.§.ſi eius. in fi.ff.delib. & poſtu.

e Bart. d.l. Labeo.

facere

facere dixerat,qui & ipſe cenſor libertinorum filios curia nō ſummouerat:ignarus,vt ille inquit,tēporibꝰ Appij & deinceps aliquādiu,libertinos dictos nō ipſos qui manumitterētur,ſed ingenuos ex his procreatos.Putauerim tamē, ſi qua lex eo ſenſu,quē à principio habuerit, iniqua eſſet,poſſe ex præſenti vſu declarari,vt iniquitas illa emendetur:cuius rei exēplū in Valentiniani & Valentis Imperatorū cōſtitutione habemus [a], qui monachos oēs ab eremis extrahi,& ad ciuitatū munera ſubeūda cōpelli iuſſit: quod edictum adeò execrabile, & ab omnibus auctoribus damnatum, in corpore tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio ſenſu accipi poteſt, nimirum vt hi ſoli plectantur,qui monazonio non obChriſti cultum, ſed ad euitanda munera congregati proponuntur:atque hoc modo interpretatione prudentium legiſlatoris impietas coufringitur. Efficax autem communis hic erit vſus,ſi per longum tempus eualuerit,puta decennio: nec enim veriſimile eſt,poſſe citius ciuitatē in alicuius verbi nouanda conſuetudine conſentire. Probandum igitur erit,quod ad huiuſmodi tempus attinet,itémq; quod ad perſonas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam vim trahit:vt ſi de eo agatur,quod veriſimiliter ſæpiſſimè,& à quàm plurimis fieri vel dici ſoleat, idipſum neceſſariò probandum ſit:ſi verò de eo agatur, quod rarius contingere ſolet, ſufficiet,ſi non à plurimis, ſed ab his dictum conſtet,qui de ea re verba fecerunt,quamuis pauci fuiſſe proponantur: atque ita Bartolus ſenſit [b]. Nobis & illud placet, ſi ex Iuriſconſultorum libris de huiuſmodi vſu appareat, aliam probationem non requiri: vt in dictione inteſtatus,quæ nō niſi ex cōmuni vſu pupillos,& impuberes continet [c]:cū enim tales quoq; pro inteſtatis lex accipiat, etiā citra aliam probationē in quacunque lege municipali de his actū arbitrabimur:quod in his dictionibus quoque producendum eſt, quæ ex vſu cōtrariam antiquæ ſignificationem acceperunt, vt tyrannus: olim enim boni principes ſic nominabātur,quo ſenſu & Homerus,& Vergilius vſi ſunt:vt religioſus,& deuotus,quę olim in malā partem,hodie in bonā ex vſu accipiuntur.

a l. quidam. C. de decur. lib. x.

b d. l. Labeo.

c d. l. j. in pri. D. de ſuis & legit.

31 Ex INTERPRETATIONE † ſenſus legis accipitur,cùm vis verborū id non ſignificat,ſed extēſio,in-

ducit.de similib⁹enim ad similia,ei qui iurisdictioni præest,procedere fas est[a],atque ita ius dicere.Similis † autẽ 32 ille casus existimat[b],qui eadẽ vel maiore ratiõe nititur quíque eiusdem effectus est:tametsi verbis dissimilis:satísque est si similitudo sit eius respectu,de quo agitur,licet in cæteris differat[c].In fauorabilibus quoque pro simili habetur,etiam quod non æquè tanta ratione fulcitur[d].Igitur de similibus ad similia regulariter in lege fit extensio(nam quod ad dispositiones hominum attinet, in sequentem librum reseruaui) præterquam tribus casibus. Primus, † cùm legis correctio induceretur : quapropter solet dici,in correctoriis non permitti extensionem.Secundus casus, cùm lex pœnalis est. Tertius, cùm lex limitatoria seu(vt nostrates doctores dicunt) exorbitans est,vtraque voce non satis proba, nisi quòd à veterum sermone limitatorium minus degenerat:est enim limitare, intra limites suos restringere: vnde limitati agri,Plinio lib.xvij.Frontino, Aggeno Vrbico, Boethio, & iurisconsultis:nam & Cicero ad Appiũ Pulchrũ:De tua prolixa,inquit,beneficiáque natura limitabit aliquid posterior annus:Meritò & nos limitantia appellabimus ea, quę à regulis iuris cõmunibus recedunt,generalitatíque legis derogant.De singulis igitur quibusque videndum.

33

34 In primo † casu communiter ea sententia approbatur, vt in correctoriis licita non sit extensio : quod enim mutatum non reperitur,cur interim firmum esse non debet[e]? In vniuersum enim solet dici,legum correctionem semper euitandam[f],quod si leges inuicem repugnare videntur,debent distinctionum fœdere* conciliari:nec censebitur absurda subauditio, vt huiusmodi dissidiis obuiam eatur:nã absque tali interpretatione ne mystica quidẽ Euãgelia cõsisterẽt:nec quisquã tã cautè vel promiscuo domesticóque sermone vti posset, qui nõ in alicuius repugnãtiæ notã incideret: non enim protinus vociferãdum si quicquã contrarium videatur:cũ iudicij examine adhito facile sit ambigua dissolui,aduersa separari, varia discerni,obscura dilucidari[g]. Hinc est,quòd ne legum cor

35 rectio * inducatur, argumentum à contrario sensu tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tunc ad omnia præcedentia aduersus naturam

a l.non possunt.de legi.
b l.non solũ. §.qui primi
c c.non potest. in fi. de præbẽ.in vj.
d c.fin.de sime.
e l.præcipimus.in fi.C. de app.
f §.fi.in aut. de admin.
* §.quibus C. de no.C.fac.
g l.apud.C. de furt.

ram suam non refertur[a]. Hinc est quòd in correctoriis, si adsit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris dispositio: quod in dispensationib quoq; procedit: nō enim aliud est dispēsatio: quàm iuris cōmunis quedā in fauorē particularē relaxatio, seu correctio, quæ & priuilegium dici potest: In his igitur extensio, etiam si eadem vel maior ratio adsit, locum non habet[b]: sunt enim dispensationes odiosæ, & annexam mandati Pontificij formam habent[c], à qua recedi non potest, meritò præfactè nimis, & ad literam tantùm accipiuntur. Restringitur † prædicta regula quādo ratio in lege expressa est: tunc enim ex ea fit extensio[d]: quoniam omnis casus in ea compræhensus censetur: cùm ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decidens: & ita aliquibus videtur, quædam in sui sententiam adducentibus, quæ nō in correctoriis, sed in limitatoriis locum habent. Mihi haud sanè verisimilis, nec ex veterum mente[e] videtur hæc sentētia: cùm enim in lege idē sit, siue ratio exprimatur, siue vnica tantùm adduci queat[f], consequens esset, vt regula nūquam procederet, nisi vbi lex ex plurimis rationibus sancita esset, qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta etiam esset: cùm tunc non quia tractaretur de correctione, præcisa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationibus cessaret. Nam & ex eo confutatur hęc opinio, quod receptissimi iuris est, quoties eadē ratio id suadet, in correctoriis fieri extēsionem de stricta vocabuli significatione ad latam[g], quam significationem quid opus esset respici, si etiam circa vocis generalitatem fieret extensio? cùm vnica in ratione frequētissimum sit omnem legis cardinem versari. Sensere hoc iuris Pontificij interpretes, dum constitutionem eā quę quencunque religiosum in præsulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quò minus in collegam eligi possit[h]: tametsi eadē esset ratio, nempe ne disparis conditionis homines socientur. Sensit & Bartolus: dum legem municipalem, qua stantibus filiis masculis, fœminę excludūtur, nō extēdi ex ratione agnationis cōseruādæ tradidit[i]: quæ sola probabiliter adduci poterat. Illud nō diffiteor, si ex rationis in lege noua expressione appareret cōtrariā legis veteris rationē generaliter correctā[k],

36 (margin, beside "& ad literam tantùm accipiuntur")

a glo. c. cum singula. ver. prioribus. de Præbend. in vj.

b c. fi. de postu. præla.

c c. cui de nō. de præb. in vj.

d Iaso. auth. quas actiones C. de sac. san. eccl.

e Imol. l. si verò. §. de viro sol ma. Gemin c. j. de tēp. ord. in vi.

f gl. l. quamuis C. de fidei com.

g gl. in. §. hæc omnia. in aut. vt hi qui oblig. verb. ad curationē.

h gl. cle. j. de elect. ver. prælatum.

i Bar. l. liberorum. eod.

k l. maximū. C. de lib. præ.

tunc extensionem permitti debere. Quapropter cum ex lectione statutorum cõstaret, masculos fœminis vbique præferri, & sic iuris communis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli sententiam non procedere, & ideo si lex noua fœminis* patruum præfert, etiam patrui 37
filios esse præferendos [a]. Nam & Iustiniani lex [b] vxori inopi in bonis mariti quartam deferens, si tres sint filij vel pauciores, extenditur etiam, si nemo filiorum adsit, tametsi plures extent ascendentes: apparet enim propter vxoris inopiã generaliter legis veteris rationẽ corrigi, liberos vel ascendentes præferentis: imò tali casu, cùm ratio legis veteris per nouam corrigitur, etiam plerisque reclamãtibus [c], putauerim nõ solũ in correctoriis, sed etiam pœnalibus simul extensionẽ permittendã [d]. Restringitur rursus † prædicta regula in his quæ relatione qua- 38
dã cõiunguntur. nã altero correcto alterũ quoq; corrigi censendũ erit [e]. Quapropter lex noua legẽ Iuliã Viscelliam de vxore loquẽtem corrigens, etiam in marito correxisse existimabitur. Qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoque egisse creditur [f]: sic pœna imposita vendẽti, intelligetur & emptorẽ distringere [g]. Quod tamẽ declarãdũ est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud obseruabitur [h]. Ecce, lex prohibet marito, ne vxori vltra quartam bonorum legare possit, non censebitur vice versa prohibuisse, quin quantumcumque velit, marito vxor relinquat: videtur enim virorum meliorẽ conditionem solùm fecisse, & id cauisse, ne muliebribus blanditiis seducti, malè heredibus suis consulerent: quod Socinus rectè respondit [i]. Eadem ratione crebriùs traditum est, si lex sororem à fratris hereditate excludat, non censeri ex aduerso fratrem prohibitum, quo minus ipse sororis hereditatem adipiscatur: quamuis enim ius succedendi reciprocũ esse debeat, tamẽ verisimilius est, voluisse legislatorem masculis tantùm consulere [k]. Sic & quũ lex iuberet, quæcũq; per fratres cohabitantes acquirerentur, esse cõmunia responsum est. æs alienum per alterũ conflatum, alteri damno non fore, ne in potestate fratris sit alium ad inopiam redigere: videmus enim plerunq; permitti, vt per aliũ melior cõditio nostra effici possit, deterior nõ possit [l]. Quod in correlatiuis (vt vocãt) dictũ est, in

a Socin. consil. xxx. in j.
b auth. præterea. C. vnde vir, & vxor.
c gl. Clem. ii. de ætat. & qualit.
d Abb. in c. fin. de rescript.
e l. fi. de ind. vidui. tol.
f gl. l. per interuallum. de iud. ff.
g l. fi. de accept. ff.
h c. fi. de verb. signif.
i Consi. lxxv. in iij.
k Doct. l. lege xij. C. de legi. here.
l l. iij. C. de pact.

In his quoque procedit, quæ ex lege veteri regulariter inuicem æquiparantur[a]. Quapropter lex nouã inducens vt quarta, quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur, prohiberi per testatorẽ possit, in ea quoque extendetur, quam ex senatusconsulto Trebelliano here des retinere possunt[b]: quod tamẽ intelligendum, cùm eadẽ in æquiparatis subest ratio, alioquin ex nuda principis voluntate absque alia ratione quicquam indulgen tis contra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahẽtur: quod ea in cõstitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centũ annorum præscriptionem ad quadraginta redigit, cùm in ecclesia loquatur,
39 ad Rempublicam non producitur[c]. Rursus† hoc intelligendum, vt fiat extensio, quatenus correctũ fuerit, in eo in quo æquiparatio est facta tantùm. Vnde quamuis rei vendicatio, & actio publiciana iisdem passibus ambulẽt, lex tamen noua in rei vendicatione bonam fidem autoris requirens, alioquin vsucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur: non enim quo ad hoc æquiparantur[d]. Huius autem extensionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea est, quòd propter paritatem casibus illis à lege attributã, nõ nos eam correctionẽ, sed lex ipsa videtur augere, sicut in extensione, quam vulgo passiuam vocant, traditum quoque est. Cuius rei exemplum, cùm lex minorem vigintiquinque annis testari prohibet, nõ poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditum est, qui testari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere[e]. Ad
40 hæc pertinent† etiam, quæ de accessoriis dicuntur: ferè enim receptum est, legem correctoriã ad accessoria quo que trahi, idq; dispensationis exẽplo, quo traditur, eum qui iure dispẽsationis sacerdotia duo obtinet, vtroq; in loco, cũ per collegas quicquã tractatur, aduocandũ[f]. id enim cõsequens est cõcessi sacerdotij, ꝙ pluribus aliis speciebus declari posset[g]. Idẽ in his dicendũ, quæ sequioris cuiusdã naturæ sunt, & alterius instar reguntur[h], vt in legitima, quæ ex intestatorũ successione formã accipit: nã ea successione cõmutata, & ipsã quoq; cõmutari dicim⁹[i]. Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimoniũ Senatoris cum liberto prohibebat, illud quoq; correctum cẽsetur,

a gl.l. si quis seruo. in ver. corrup. C. de fur.

b Bar. l. Marcellus. ad Tr.

c auth. quas actiones. C. de sac. san. eccl.

d Bar. l. eum qui. §. prætor. de publica. ff.

e Bar. l. ij. de leg. j.

f gl. c. quia in tantũ. de præb.

g Ias. l. fi. de constit.

h gl. c. nõ debet. de consang.

i auth. præterea. C. vnde vir.

quod ad hoc exemplum traditum erat, nec Senatoris filiam liberto nubere posse: cùm enim ex vna radice vitium nascatur, cõsequens est, vt vna lege tolli sufficiat[a]. Idem cùm extensio †ex vi eius regulæ fit, Cui licet plus, 42
& id quod minus est: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reiicitur[b]. Et ideo si ex statuto exules, & profugi possint impunè occîdi, vtique & vulnerari poterunt. Cùm filius, qui patriam prodidit, occîdi ceu hostis publicus possit, videtur & exheredari. Aduertendum enim est, quoniam si argumentum inducitur in eadem specie, cùm minus in maiori contineatur, non videtur id tam per extensionem fieri, quàm ex vi verborum descendere. Si verò in diuersa specie inducatur, non videtur in correctoriis id permittendum. Quapropter qui occidere potest, stuprare non poterit, neque exulis vxorẽ alio dedecore afficere: quod vtique crebrio re calculo approbatum est[c]. Sanè in † correctoriis quo- 42
que fit extensio cùm ad antiquum ius redigimur[d]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, quæ èlatere materno coniuncti proponuntur[e]. Filius sororis gradu proximus hereditatem petebat, quoniam ex lege Iustiniani.[f] agnationis iura ei tributa sunt, hácque interpretationem, vt ipse comprænderetur, sumendam asserebat: quia hoc modo ad ius antiquum, nimirum xij. Tabul. reducebamur: nam † & videbimus in legitimationibus 43
fieri extensionem[g]: quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturę ius respiciunt. Diuersum videbatur: statutum enim illud ideo restringitur, quia iuri communi contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legem xij. Tabul. quæ iandiu antè sublata erat[h]. Iure autem communi filius sororis agnatus non est, in quã partem & ipse ex coniectura mentis legislatoris, aliísque rationibus transiit. Igitur ius antiquum hîc accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis vigebat[i]. Nec legitimationem verum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ conformis sit: sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio[k]. Ex mente † quoq; corre 44
ctoriæ legis fit extensio, cùm aliàs elusoria esset, vel absurdum

a l.fin. C. de nup.
b l. nec in ea. versi. sed qui occidere. de adult. ff.
c l. in suis. de lib. & posth.
d Car. cle. ne Roman. iiij. op. de elect.
e cap. olim tibi. de verb. sig.
f l. lege. C. de legi. heredi.
g c. per venerabilem. qui fil. sint legi.
h §. ceterum. de leg. agn. suc.
i gl. c. statutũ. de præb. in vj. Fel. in c. cũ accessissent. de constit.
k Bar. l. ij. in prin. de ver. obli.

surdum

ſurdũ aliquid induceret. Quapropter Pontificis conſtitutio, qua gratiam vacaturi beneficij, ad ea, quę poſt indulgentiã eriguntur, trahi prohibet, in cõceſſione quoque à ſedis apoſtolicæ legato indulta ſeruabitur [a]: abſurdum enim eſſet, plus auctoritatis legato, quàm Pontifici attributum: reguláque generali traditum eſt, leges, contractus, ſententias, teſtamenta, ſemper eam interpretationẽ accipere, ne quicquam abſurdi inducere cenſeantur [b]. Nam & lex ſuperflua eſſe non debet, nec facilè eludẽda. Quapropter lex, quæ fœneratores in ſacris cœmeteriis ſepeliri prohibet, & ſepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri pompæ & feralibus interſunt, & honoris cauſa funus proſequuntur [c]: cùm alioquin non difficulter veſpillo aliquis humani, diuiníque iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, eluſoriáque hoc pacto pœna legis redderetur: ſemper enim ita interpretamur, ne eluſoria ſit lex. Vnde vt id euitetur, argumentum à contrario ſenſu etiam in lege correctoria aſſumimus [d]. Addũt aliqui, hoc caſu per exceptionem in lege poſitam contra naturam ſuam regulam extendi, etiam ſi iuris correctio inducatur [e]: quod tamen mihi ſane quàm dubium videtur, cùm ſatis ſit principalẽ legis diſpoſitionem vtilem eſſe, parúmque referat, ſi ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur [f]. Cæterum & ob ſalutem animæ fieri hanc extenſionem receptum eſt: ſemper enim & ea quoque interpretatio aſſumenda eſt, quæ vel pro religione facit, vel nos à peccato liberat. Quapropter lex Federici, puberũ ſacramenta in contractibus obſeruari iubens, etiam ad diſtractus extẽdetur [g]. Sic & lex pontificũ, ſub pœna clandeſtinas nuptias prohibens, tanquam fauorabilis ob æternam ſalutem lata, interpretatione declarabitur [h]. Sunt & pleraque ſimilia, quæ ab aliis tradita [i], recenſere hoc opuſculo operæpretium non eſt.
45 Nunc † ad materiam pœnalẽ tranſeundũ, in qua regula generalis eſt [k]. Pœnas interpretatione nõ adiuuandas, ſed reſtringendas eſſe, ſempérque in mitiorem partem deflectendum: ſolétque vulgò dici, pœnæ nunquam locum eſſe, niſi ea expreſſim à lege conſtituta ſit [l]. Quapropter quibus caſibus conſtitutio pœnalis extenditur, nunquam tamen reſpectu pœnæ locũ habet [m].

a cle. ſi. de reſcript.
b Cur. conſi. xlv.
c gl. in cle. j. de ſepul. in ver. ſepelire.
d auth. ex teſtamento. C. de coll.
e Dec. c. cum dilecta. de cõſtit. vtil.
f Alex. l. fin. quodquiſque iur.
g Bar. auth. ſacramenta. C. ſi. aduer. vend.
h c. ex tenore. qui fi. ſint le.
i Feli. c. tranſlato. de conſtit.
k c. in pœnis de reg. iu. lib 6.
l l. & ſi quis. §. diuus. de relig.
m Io. Andr. c. diſpendia. de reſcript. in vj.

Sicut & Pontificis decretũ, quo etiam ignorantes malè afficiuntur, quantũ ad pœnã pertinet, eos nõ adigat[a]. Et cõstitutio declaratoria, licet etiã ad præterita trahatur, respectu tamen pœnæ in ea expressæ non trahitur[b]. Et prohibitio matrimonij sub pœna infamiæ, licet spõsalia quoque celebrari vetare credatur, non tamen pœnam infligit[c]. Qua ratione & in contractibus, si pœna * ex parte alterius adiecta proponatur, alterum tamẽ non coercebit[d]. Et substitutio, quæ de vno casu ad alium extẽditur, nõ habet locum si pœna apponatur[e]. Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta, alia in parte repetita non censetur[f]. Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoq; alicuius iuris intelligitur, nam & ea, quoties ex delicto vero vel præsumpto irrogatur, potest pœna appellari[g]: vnde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quoties expressim hoc in lege cautum reperiatur[h]. Quapropter cliens qui in verba domini iurauit, & tamẽ aliquid minus obseruauit, non ideo feudo, quod vocant, mulctabitur[i], nisi expressim lege feudorum is casus compræhensus sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorũ productum est[k], vidíque quandóque ex facto dubitari: Titius fundum vẽdiderat, móxque à venditore eum in emphyteusin acceperat, adiecta lege, vt quandocunque intra quinquennium pretium emptori redderet, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fundo manũ iniecit, quærebatur an sicut à cõtractu emphyteutico, ita etiam à pacto redimendi cecidisset? Et quibusdam videbatur, ab vtroque cecidisse[l], cùm & ea pactio pars cõtractus esset. Sed hæc sententia inhumana visa est, ne pœna principalis contractus etiam separatã redimendi pactionẽ afficeret, quæ quãuis contractui inesset, verè tamen separatã causam habebat[m]. Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur, consequens est verã esse regulã, in pœnalibus extensionem non fieri[n]. In his † tamen casibus, quibus legẽ correctoriã extendi à me suprà scriptum est, pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, si ratio in lege scripta sit, fiet ex ea extensio. Et in ęquiparatis, pœna alterũ afficiens, alterũ quoq; distringet. Idémque in correlatiuis, in accessorijs, in consequentibus, si aliàs quid absurdum

(margin, beside the lines on which the asterisk and the dagger stand: 46, 47)

a c. tibi qui. de rescrip. lib. vi.
b gl. cle. i. de v su verbo, de extero.
c l. solet. de infam.
d Bald. c. i. qual. dõ. feu.
e l. pater Seuerinam. de cõd. & dem.
f l. in testamẽto. eo. ti.
g l. fi. C. de bo. liber.
h §. cum igitur. in auth. de nõ alien.
i c. i. §. illud. quæ fu. pri. cau.
k gl. c. fin. de iure patr. in antiq.
l Cæp. de simul. cõtract. in ii. præsu.
m Barb. cõs. lj. in i.
n l. cum quidam de lib. & posthum. Ias.

dum consequeretur, vel lex esset elusoria, vel de animæ fauore tractetur: quę omnia simili casu à nobis suprà tradita, nouis exẽplis rursus hîc ostendere operæ pretiū nō duxi, cùm & apud alios hæc tractata, & nusquam nō repetita, facillimū sit reperire [a]. Pręter igitur eos casus alij quoq; annotari possunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cùm maior ratio est in casu omisso: fiet enim huiusmodi extensio. Vnde ex lege Iulia de adulteriis, cum mœchum depræhensum liceat interficere, multò magis iure poterit contumelia affici [b], quod Attici ῥαφανίζειν vocabant. Sic & rescriptum diuorum fratrum quo Præsidi prouinciæ, vnde quis incola est, permittitur ea prouincia reum interdicere, vnde oriundus est, ad eū quoq; casum trahitur, quo ei interdicitur, qui cùm incola esset, non in ea prouincia quid admisit [c], cum maior ratio vigeat, ꝓpter fugā à loco in quo deliquit: atque ita plerisque visum est [d]. Hinc etiam † communi sententia receptum est
48 si ex lege municipij profugus possit impunè offendi, posse etiam occîdi. Hinc qui in aliquem causa capitali ius dicere potest, eundẽ quoque ciuili iudicio condẽnare poterit [e]: ꝙ tamẽ in latrūculatore nō procedit, cuius iurisdictio ex mādati principalis forma certos fines habet [f]. Videtur tamen, & fortè receptius est, etiā si maior ratio non subsit, sed similis seu æqualis, extensioni quoque locū esse: quod eo exemplo probatur, quo cõmuniter traditum est, filium à patre, non solûm ex illis quatuordecim in Iustiniani cõstitutione relatis causis, exheredari posse, sed etiā ex alijs æquè grauibus [g]. Nā & iura cliẽtelarū nō solū adimi expressis ex causis cõstat, sed etiā si qua similis, seu maior ꝓponat͛ [h]. Sed tamẽ aduerti æquū est, rationẽ horū exẽplorū esse, ne filij vel cliẽtis ingratitudo diuti⁹ impunita permaneat: qa sicut ex meritis huiusmodi beneficia cõferunt͛, ita iustū fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter locū sibi vẽdicat, causæq; illæ exẽpla legis ipsius sunt, quibus exẽplis ratio restringẽda nō fuit [i], maximè cū ea ratio lege scripta proponat͛. Melius itaq; hæc sentẽtia aliis exẽplis probatur, & in primis, De lata ex senatuscõsulto Tertyliano successione mater priuat͛, nisi tutores filio petierit. Quid si curatores? Verba rescripti (inqt Vlpianus.) [k] deficiūt. sed dicẽdū est, si qdẽ im

a Gemin.c.j. de tempo. ordin.in vj.
b l.nec in ea. de adult. ff.
c l. religat. §. interdicere. de inter. & releg.
d Mathesil. in tract. extens.
e l.ex eo.in fi. C. de ag. in reb.lib.12.
f l. solemus. in fin.de iud.
g doct.auth. non licet. C. de lib. præter.
h c.i.§.pe, quæ fu. pri. cau.
i c. si Papa. de priuil. in vi.
k l.i.§.quid si curatores. ad Tertull.

beribus curatores non petit, eandẽ esse rationẽ: si iã pu-beribus, cessare debere. Quid si cũ prægnãs esset, bonis curatorem dari non petiit? Et in sententiam legis inci-dit. Sed & cõstitutio, quia indignũ vltrò eligentes, ipso iu-re in temeritatis pœnã priuãtur, etiã ad eos, qui à Roma-no pontifice scienter indignũ postulãt, producitur[a]: quo-niam eadem vtroque casu ratio est. Sic & lex ad barba-ricum vini, olei, & liquaminis translationem prohibẽs: ad arida quoque protrahitur [b]. Sic mulier, cui dotem repetenti exceptio adulterij frustra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex sententia legis accusari poterit[c], quod argumento est, in pœnalibus pro ipsa pœ-na euitanda fieri extentionem. Secundus † casus est, cùm 49
de criminis vindicta agitur: cùm enim publicè intersit maleficia impunita non esse [d] (quia, vt est in Publij Mi-mi versiculo, Bonis nocet, quicunque parcit improbis) meritò ad casus similes ex huiusmodi legibus extende-mus [e]: quod tamen intelligendum, vt non idcirco au-geatur pœnarum acerbitas [f]. Hinc est, quòd lex quæ ab exercitu missum infamia notat, eum quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari missus est [g]. Hinc & modestinus: Lubricum, inquit, linguæ ad pœ-nam facilè trahendum non est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descenderit, vel ad exemplũ legis vindicandum sit [h]. Cornelius Tacitus lib. primo: Augustus, inquit, cognitionem de famosis libellis specie legis maiestatis tractauit, commotus Cassij Seueri libi-dine, qua viros, fœminásque illustres procacibus scriptis diffamauerat: mox Tiberius consulente Pompeio Ma-cro prætore, an iudicia maiestatis redderentur, exercen-das leges esse respondit: hunc quoque asperauerant car-mina in sæuitiam superbiámque eius, & discordem cum matre animum. Quibus verbis apparet Modestinum de æquiparatis loqui, in quibus dubium nõ est fieri exten-sionem [i]. Ad hanc speciem propius accedit, quod sæ-pius lectum est, in pœnis maleficiorum de similibus ad similia procedendum esse [k]: cùm enim facinus patratũ impunè esse non debeat, ex similiudine aliarum pœnarũ constituetur, quemadmodum & in hunc sit animaduer-tendum. Quapropter cùm in lege municipali crimen

præ-

a c.j. de post præ. l. n. glo. fin.

b l. j. C. quæ res export.

c l. cum mulier. ff. solu. mat.

d l. ita vulneratus. ad l. Aquil. ff.

e Bart. l. quẽadmodum. C. de agr. & cen. lib. xj.

f gl. c. sicut. de homic.

g l. ij. §. exercitũ. de infa.

h. famosi. in fi. ad leg. Iul. maiest.

i Bar. l. quod verò. de leg. Iz. Bal. l. si quis id. de iurisdic. om. iud.

præuaricationis arbitrio Præſidis vindicandum permitteretur, dixi inſtar pœnæ in S. C. Turpiliano compræuſæ, vel ſi qua huic ſimilis, condemnationem redigẽdam, & ideo plus minus ex cauſa arbitratu Præſidis diſcernẽdum.
50 Tertius † caſus eſt, cum eadem ratio ſubeſt, & idem rei nomen hoc ſuadet, fier enim extenſio à nomine vero ad nomen impropriũ, & quod tantummodo de facto dicitur: vt in lege Iulia de adulteriis. quę de vxore verba faciẽs, etiam in ea intelligitur quæ de facto vxor ſit[a] videtúrque id ex ea extenſione induci, quæ de propria ſignificatione vocabuli, ad latã in quacunque materia fit. Illud tamen mirum legem, quæ nuptias inter pupillam, & tutoris filium prohibebat, ad eum nõ trahi, qui protutoris ſit filius, ſiue eius, qui hoc nomine vſurpatorem adminiſtrat[b]. quod ſpecialiter indultum videtur prolis fauore, ne illegitima cenſeatur, itémque dotis, cuius alioquin conſtitutio nulla eſſet. Adde quòd nõ omnino eadem eſt ratio, cùm tutor efficacius pleniúſque adminiſtrandi ius habeat, protutori rerum alienandarum poteſtas nulla ſit, vt in ea nihil vereamur, ne in ſumma dotis modum excedat.
51 Quartus † caſus eſt, cùm propter aliquẽ fauorem, pœnalis diſpoſitionis odium tẽperatur, vt quia tractetur de fauore animę, quod & in correctoriis ſuprà à nobis probatum eſt. Idem ſi de diuinis ædibus, aut eccleſiæ vtilitate agatur[c]. Idem ſi cultui Chriſtiano, fideíq; zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuſcũque ſimilibus locũ habet[d].
52 Vltimus † caſus eſt in ſubrogatis, vel aliqua ratione connexis. Vnde diſpoſitio de vicario epiſcopi loquens, etiam in vicario collegij locũ habet, quando ſede vacante ob interregnum: ius ſodalitio deuolutum eſt[e]. Idem quando id, ad quod fit extenſio, non eſſet penitus ſeparatum: vnde decretum ordinis ſacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiã de hiſdem præſentantibus intelligetur, de ſecularibus non intelligetur[f]. Idem quando connectuntur quædam conſequentia: nã tunc altero mutato, & alterum interpolatur. Exẽplum in reſcripto Traiani, quod Plinius Cæcilius epiſtolarũ lib. x. refert: Lege Põpeia cauebatur, NE QVIS CAPIAT MAGISTRATVM, NEV SIT IN MAGISTRATV MINOR TRIGINTA ANNIS:

a l. ſi vxor. §. j. de adult.

b l. fi. C. de int. mat.

c gl. c. ſciãt. de elect. in vi.

d c. ii. de diuor.

e glo. cle. etſi de reſcrip. verb. epiſc.

f de elect. c. ſciant. lib. vj.

item QVICVNQVE MAGISTRATVM CEPERIT, SIT IN SENATV, ſubſequutum eſt edictum Auguſti, quo permiſit maiores xxij. annis magiſtratum capere; an iidem & in Senatum deligi poterunt? Et reſponſum eſt, ſi iam magiſtratus ceperant, poſſe, & hactenus nouatam legem Pōpeiam: alioquin qui adhuc magiſtratum non ceperit, tametſi xxij. annis maior ſit, non poſſe in Senatum adlegi. Quod ſi vice verſa edicto illo in Senatum cooptari maiores xxij. annis poſſe ſtatutum eſſet, vtique & in magiſtratū potuiſſent eligi: nam & illud receptum eſt, cùm certa ætas dignitatibus ordinē annexū habentibus conſtituta eſt, & certa ordini, ſi reſtringatur in dignitate ætas, reſpectu quoque ordinis mutatam exiſtimari [a]. Eodē modo ſi ætas certa in presbytero neceſſaria ſit, alia in diacono, alia in ſubdiacono: facta in vno mutatione, cum gradatim hæc muneta conferātur, cenſebitur in aliis quoque mutatum [b]. Item cum lex noua veterem interpretatur, licet interpretans vno in caſu ſimpliciter loquatur, tamen de cæteris quoque egiſſe intelligitur, qui in lege antiqua compræhenſi proponuntur [c]. Illud non omittendum, quanuis plurimis caſibus in pœnis extenſionem fieri ſuprà docuerimus, id intelligendum, cùm huiuſmodi pœnæ ex iuſta, & probabili cauſa inductæ ſunt: quòd ſi pœna ſupra delictum eſſet, & per terrorem, cōcuſſionémque potius, quàm ex ratione inducta, tunc verba nullo modo interpretatione adiuuāda ſunt, ſed potius reſtringenda: Quapropter lex Iulia quæ patri ius occidendi mœchum depræhenſum concedit, in auo, & proauo, cæteríſque maioribus locum nō tenet [d]. Occidere enim aliquem propria auctoritate, perquam crudele eſt. Sic & conſtitutio pro crimine paterno etiam filios pœna afficiens, *ad filias non extenditur [e]: quāuis 53 enim & in odioſis maſculinū ad fœminas protrahatur [f], in pœna tamen tam irrationabili nō fiet huiuſmodi extenſio. De limitatoria diſpoſitione nunc videndum: & † noſtrates interpretes materiam hanc exorbitantem 54 appellant: cùm enim ex huiuſmodi extenſione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id eſt, communi, & lata via diuertere dicuntur: vnde & Auguſtinus de ciuitate Dei libro ix. Nihil approbantes, inquit, quod exor-

a c. cum in cunctis de elect.

b glo. cle. generalem. de ætate.

c gl. c. diſpēdia. de reſ. in vj. verb. perſonales.

d. l. patri de adult. ff.

e. 1. quiſquis. C. ad l. Iul. ma.

f l. ſiquis id. de iuriſ. om. iud.

exorbitet ab itinere ſapientiæ. Quicquid igitur præter communes regulas inductum eſt,id exorbitare dicitur. Nos etiam limitatoriũ ea ratione dicimus, quod intra certos limites cõmunem regulã coerceat. quo fit, vt Iaſonis ſententiã minimè ſequẽdam arbitrer,inter has voces differentiam conſtituentis [a]. Igitur in hac materia
55 cõmuniter†receptum eſt,ſi ſubſit eadem ratiò,extenſionem fieri debere.Quapropter Conſtantinus Imperator cũ ius donationis ex ingratitudinis cauſa reuocãdæ mulieri,quæ ſecũdò nupſiſſet, aduerſus communes regulas abſtuliſſet.De cæteris,inquit,quæ portentoſæ vilitatis, abiectæque pudicitiæ ſunt,ſatis etiam tacitè cautum putamus[b].Sic & Rom.Pontifex, cùm quandoque propter malam teſtium valetudinem , eos ante litem conteſtatam aduerſus communes regulas recipi aſſeruiſſet,eiuſdem æquitatis ſimilitudine etiam antiqua inſtrumenta reuocari iuſſit[c]. Quo fit,vt eius exẽplo nos quoque huiuſmodi limitatas diſpoſitiones interpretatione poſſimus extendere, quod & ratio ſuadet : correctoria enim ſtrictius accipiuntur,quoniã legẽ abrogant,& totam extinguunt:at hæc derogant tantũmodo,& aliquantulum, ſuadente æquitate reſtringunt , quod nullã nouitatem, nullum odium cõtinet, meritò in his dilatio prohibẽda non eſt[d].Hinc eſt,quòd in caſibus ſpecialibus de armato milite ad ſacris initiatum aduocatúmque argumentamur[e],tametſi alîus militiæ profeſſores cenſeantur: & de libertate ad piam cauſam, de alimentis ad dotem [f] : Sic ſuccurrendũ ruſtico propter imperitiã, vel mulieri propter ſimplicitatẽ dicimus[g],ſicut & militi. Sic de minoribus quæ conſtituta ſunt,ad furioſos plerunque producimus[h]:& quæ de furioſis aut mente captis,ad abſentes[i]: & illi enim legis intellectu abeſſe exiſtimantur.Sic quæ fauore minorum indulta fuerunt, eccleſiis quoque non denegari arbitramur[k]. Sic quod in lege falcidia cõſtitutum eſt,ad eam quoque portionẽ extendi, quæ ex S.C.
56 Trebelliano deducitur[l]. Sic lex,quæ†de poſſeſſione limitanda loquitur , etiam ad iura protrahatur, quæ tamen conſtat impropriè poſſideri [m]. Hinc Conſtantini ſanctio natis poſt donationẽ filiis,ius reuocandi donatori concedẽs,ad omnem caſum extenditur,quo eadem

a Iaſ.l.ſi cõſtante verſ. in iſta materia iũcto ver. ſeq. ſol.mat.
b l.his ſolis. C.de reuoc.
c c.cum dilecta.de confir.vtil.
d Imo.l.j. ſi verò.§.de viro.ff.
e gl.l.miles. de re.iud.ff.
f l.ſi vnus vbi Iaſ. C. de teſtamen.
g l. j. C. de iuris & facti ignor.
h l.ii. C. de cur.fur.
i l.ii.§. fin. ſol.matr.
k l. iii.quãdo ex fac. tut.
l Bart. l. Marcellus ad Treb.
m l. regulariter. de peti.here.

subsit ratio[a]. Hinc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis alienatio rei, non obstante prohibitione paterna, permittitur, etiam tunc obseruabitur, cùm prohibitio in matris vel fratris testamento facta est[b], his scilicet casibus, quibus mater filiæ, frater sorori dotem dare cogeretur. •Hinc etiam est, quòd licet soleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamen intelligendum sit, non solùm hoc in casibus exceptis non procedere, sed nec in his, qui pari ratione cum exceptis innitũtur[c]. Fit autem huiusmodi extensio, etiam si non omnino tanta ratio, quãta in casu expresso sit: quod hoc exẽplo inducitur, Theodosij constitutione aduersus communem regulam, hereditas ascendentis ex testamento descendentium delata, tametsi non adita, transmittitur: quid, si intestato deferatur? & idem responsum est, licet non æquè tanta ratio id suadeat: expressa enim voluntas testatoris id magis persuadere potuit, quàm tacita, quę nullo facto testamẽto, solum præsumitur[d]. Non † procedit hæc principalis 57
enuntiatio quatuor casibus. Primus, cùm lex dictione taxatiua vtitur, tunc enim fieri non debere extensionẽ, receptum est, quoniã aduersus legem fieret[e]. Quapropter etsi lege municipali caueretur, vt eius verba ad literam, vel absque alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi extensio vetita censeretur. Sed tamen & hoc iudicij acumine discernẽdum, vt deprændamus quã ob causam taxatiua dictio adiecta sit: quid enim, si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationẽ inducat[f]? nec enim ex taxatiua verisimile est, legis dispositionẽ emendari[g], sicut nec ea, quæ consuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanum obtinuisse dicitur[h]. Mãdauerat quis procuratori, vt centũ aureos tãtùm mutuò acciperet: is sub vsuris acceperat, quòd aliter non solerẽt pecuniæ id genus hominibus mutuò dari: responsum est, dominum in fœnus quoque propter consuetudinem, obligatum videri. Quid item, si materia pia, fauorabilísque sit, nónne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit[i]? nam & priuilegia suapte natura strictè accipiũtur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personã permittitur extensio[k]: nã & cùm statutum esset, ne à sententia diffinitiua tantùm appellari ad metropolis Senatum

a l. si vnquã. C. de reuoc. do.
b auth. res quæ. C. com. de leg.
c Abb. de c. cum dilecta.
d l. vnica. de his qui ante apertas tab.
e l. ii. C. de pat. qui fil.
f l. ob æs. C. de præd. mi.
g Alex. l. j. C. de bo. pos. sec. tab.
h l. iij. §. iurari, de iureiur.
i l. illud. in fi. C. de sacr. san. eccles.
k Alex l. mi les. de re iud.

tum poſſet, reſponſum eſt, nec ab interlocutoria quidem poſſe, propter fauorem publicum. ne quis extra patriam litium tricis implicetur: & diffinitiuæ mentio cenſetur in lege facta, ꝙ in ea probabilior erat dubitatio. Quid rurſus, ſi adeò iuſtum, & vltione dignum ſit delinquentis odium, vt aduerſus taxationis vim operæpretium ſit pœnam extendere? quod in ea ſpecie traditum eſt, qua Iuſtinianus [a] certis tantùm ex cauſis donationes factas reuocari poſſe conceſſit: frequentius enim creditur ex aliis quoque ſimilibus eadem æquitate reuocationi locum eſſe. Quod & in his cauſis receptum eſt, quibus patri permiſſum eſt filium exheredare: cuius ſententiæ ille eſt cardo, quod cum ratio in legibus generaliter ſcripta ſit, cauſæ illæ tanquam exempla regulam arctare non
58 debent, quòd & ſuprà à nobis tractatum eſt[b]. Sequens † in his, quæ ius perſonale inducunt, vel fauore certarum perſonarum conſtituunt[c]; non enim ad conſequentias trahenda ſunt, quòd huiuſmodi cùm iuris ſpecialis ſint, à communi propriè exorbitant [d], meritóque priuilegia dicuntur, quaſi de priuis, id eſt, ſingulis lata. ad quam ſpeciem pertinẽt etiam, quæ certo generi perſonarum indulgẽtur: vnde priuilegium militum, vt poſt ſententiam adhuc exceptione peremptoria tueri ſe poſſint, ad cæleſtis militiæ pugilem non producetur[e]. Ter-
59 tius eſt † cùm aliquid valde odioſum vel irrationabile inducitur: vt cùm lex patri filios filiáſve ſanguinolentos victus cauſa vendere conceſſit: non enim alia ex cauſa id fieri poterit [f]: opinor & ſi ſanguinolenti, id eſt infantes, & iamiam nati, non ſint, venditionem irritam futuram. Accurſius quid ſanguinolentus in ea lege ſignificaret, ignorauit: nos ex Aniano, Codicis Theodoſiani interprete, in eius vocis notitiã peruenimus, hócq; argumento arbitramur de iure non licere patri tametſi principi, filiũ ſuum inuitũ obſidem hoſti, etiã vt ſe redimat,
60 dare. Quartus † caſus eſt in ſtatutis, ſeu legibus municipalibus, in quibus nõ videtur licita extenſio: Vnde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ virum iubet, quicquid ad ſe peruenerit à ſeruo dotali, quem, volẽte vxore, manumiſit, reſtituere. in ſocero nõ procedit. De viro, inquit Vlpianus, heredéque eius lex loquitur[g], de ſocero

a l.fin.C. de reuoc.don.
b d.c.ſi Papa de priuil. in vj.
c l.j. de cõſtit. princip.
d c.quæ à iure.de re.iud. in vj.
e Bar.d.l.j. C. de iur. & fact.igno.
f glo. ſi.in verb. vendiderit. C. de pat.qui fil.
g d.l.ſi vero. §.de vir.ſol. matr.

heredibúsque eius nihil in lege ſcriptum eſt, & hoc Labeo quaſi omiſſum adnotat. In quibus igitur caſib. lex deficit, nec vtilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego reſponſo non moueor: cùm non ſit in viro, ſoceróque æqualis ratio: ſiquidem mulier marito manumiſſori conſentiens, cùm ob magnam coniúctionem poſſit alia præſumptio accipi, nõ facilè creditur voluiſſe donare: quod in ſocero eſt contrà: ſicut videmus & in extraneis, qbus ſi permittamus rem noſtrã poſſidere, in poſſeſſorio nobis præiudicamus, quod non ita eſt in viro & vxore [a]: præſumitur enim alter ab altero iure quodã familiaritatis habere, nec ideo deteriorem in aliquo ſuã cauſam facere: quod maximè in caſu prædicto dicendum fuit, cùm donatio viro facta ab vxore regulariter prohibeatur, ſocero à nuru non prohibeatur [b]. Verius eſt igitur in lege quoque municipali iuxta ſupradictas diſtinctiones extenſionem permittẽdam, vt ſi lex ſit iuri communi ſimilis, vel etiam limitatoria, interpretatione producatur: ſi correctoria vel pœnalis, non temerè extendatur. Vnde & aliquę quęſtiones finiri poſſunt. Lex ait: Si quis triticũ extra territorium ſuper equo, aſino, vel curru portauerit, deprænſus ſoluat centum. Salic.[c] exiſtimat, qui ſuper humeris geſtat, vel mulum agit, pœna quoque afficiendũ: propius enim eſt, vt effectus ipſe exportationis cõſideratus ſit, non auferendi modus. Cui & ego aſſentior, præterquàm in eo qui humeris geſtat: cùm enim eo modo lõge minus exportari, quàm iumẽtis poſſit, non eſt veriſimile voluiſſe legiſlatorem talem afficere. Lex ait, Triticum extra *territorium nemo deferat, nunquid farina poterit? 61
Et receptius nõ poſſe, extenſionémq; fieri, aliàs quippe prohibitio eluderetur [d]. Sed an vinum, oleum, liquamina? Et non cenſebuntur vetita, non enim tãta eſt ratio [e]. Quid vice verſa, ſi vinum, oleum, liquamina deferri non ſinantur, an triticum? Et verba legis deficiunt, opinor, & mens, niſi cum lex ad Barbaricum transferri vetat: eius enim ratio eſt, ne ſuauitate frugum illecti barbari, impetum in nos faciant [f], quæ prima fuit Gallorum in Italiam aduẽtus cauſa, vt T. Liuius atteſtatur. Lex ait: Si quis deceſſerit inteſtatus, ei exiſtentibus maſculis, fœminæ non ſuccedant: mortua eſt mulier. Salic. negat ſtatuto locum eſſe:

a l. qui iure. de acquir. poſſ.

b l. iii. §. ſocerui. de do. int. vir. ff.

c l. ſi ſerui. C. de noxal.

d Bar. l. quæſitum. §. illud. de legatis iii. & Gui. pap. q. 373.

e Bald. d. l. omnes populi. verſ. tertiò quæro quæ ſunt. D. de iuſtit. & iur.

f l. i. C. quæ res export.

eſſe:Si quis,inquit,ergo ſi quæ deceſſerit, ceſſant verba. Ego diſſentio,cùm abſurdum non ſit, voluiſſe legiſlatorem etiam in fœminarum ſucceſſionibus maſculorum vtilitati proſpicere:& dictio,ſi quis, non omnino ex extenſione, ſed ex vi quoque aliqua verborum fœminas complectitur [a].Lex ait:Patruis in ſucceſſione præferantur conſanguinei, nunquid & in tutela? Et cùm hæc æquiparata ſint,& quò tutela redit hereditas pertineat.Salic.putat etiam in tutela conſanguineos præferri: Quapropter & ſi lex agnatos cognatis in ſucceſſione anteponat,in tutela quoque extendetur,præterquàm matris reſpectu,cui tutela defertur,non propter ſucceſſionem,ſed propter præſumptum prolis ſuæ amorem: vnde tametſi ab hereditate excludatur,tutelam geret [b].Lex:Stantibus maſculis,inteſtato patri fœminæ non ſuccedant, quid ſi teſtatus ſit,& eas præterierit?& cum regula ſit iuris antiqui, Quæ ab inteſtato excluditur, ius dicendi nullum, vel bono.poſſeſſionem contra tabul. petendi non habere,ſequitur ex teſtamento quoque excluſas [c].Quid ſi teſtator,exheredatis maſculis,ſolos extraneos inſtituit?Et putarem non eſſe locum legi,& fœminis bon.poſſ.cōtra tab.concedēdam:huiuſmodi enim lex correctoria eſt [d],
62 & ideo ſtrictam * ſolum interpretationem recepit:Vnde cùm fauore maſculorum, ab inteſtato fœminas excludat,non debet extendi condito teſtamento,quando maſculorū fauor nō ſubeſt:& cū huiuſmodi lex duplici cardine inſiſtat,altero quo fœminæ excludūtur,altero quo mares vocantur, ſi incluſiuum caput ceſſat:igitur & excluſiuum [e],maximè cùm in hiſce tricis perplexíſve, humanius ſit pro his pronuntiare,qui iure communi,& naturali ratione potiores ſunt [f]: & ita ſentio,licet alij contrà.Lex ait:Exiſtētibus maſculis, mater excludatur.quid, ſi ſoror etiam adſit?Et videbatur lex producenda,vt ex-
63 cluſa matre,*quæ prior in gradu eſt ſoror quoq; reiiciatur.ſed cōtrà reſpōſum eſt [g]:cū diuerſo iure ſoror ſuccedat,meritò agnatū remotiorē excludet, & beneficio ſororis mater quoq; fruetur.Qua ratione & lex amitā excludens, ad materterā nō porrigetur:& ſi à patruelib9 mater excludatur, nō ideo amita erit excluſa:diuerſo enim iure ſuccedūt [h]. Lex ait:Iudici ſalarium non debeatur,niſi

a l.i.inf.cod.

b Dec.cōſil. xvj.

c Bar.l.Gallus.§. & quid ſi tantum. ff. de li.&poſth.

d l.maximū C. de li.præ.

e l. alteri.de adimen. leg.

f l. æquiſsimū.ad Tertull.

g Alex.l.illā. D.de coll.

h Dec.conſi. lxxj.

post sententiam: quid si per iudicem non stat, quò minus definiat? Et responsum est, salarium deberi[a]: Lex ait: Rem venditam agnatus intra annum ius redimendi* habeat: 64
quid si in solutum data sit? Plerique deficere verba legis dixerunt, relatúmque extat pronuntiatum sic fuisse[b]. Mihi durum hoc, videtur propter rationem legis. & quia verba omnino non deficiunt: nam venditionis appellatio, ad omnem alienationem ex lege xij. tabularum pertinet[c]. Lex ait: Maritus vxori in vltima voluntate vltra quartam bonorum partem relinquere nō possit: testator eam heredem instituit, cum clausula, si testamētum non valeret, vt donatione mortis causa deberetur: atque ita stipulatus vxoris nomine erat notarius, cum testamētum irritum fuisset, respondit Decius valere donationē[d]: quoniam donatio causa mortis propriè vltima voluntas non esset. Contrarium obtētum fuit, propter rationem legis, ne facilè ægrotantes mariti (quo potissimum tempore testari solent) blanditiis muliebribus seducantur: & lata significatio vocis non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi. Lex ait: Mandatum testibus probari non possit, sed solis publicis documentis: an ratificatio probabitur? Et Bald. posse credidit[e]: quoniam lex illa correctoria & dura ad hunc casum trahi non debet: quod & mihi videtur: nam quáuis quo ad effectū ratificatio mādato æquiparetur, nō tamen quo ad probationis modum. Lex ait: Qui aliquem fuscina ferrea percusserit, duplici pœna afficiatur: percussit quis tridente, vel caput securi, quid statuendum? Et Bald[f]. si iudici sederit tale instrumentum æquè grauem plagam infligere, similéque fuscinæ esse, duplo puniendum rectè respondit. Lex ait: Adulter ducentis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorem? Et Salicerus ait nō trahi, quare eum grauiore iuris communis pœna plectendum, tametsi aliàs grauius stupro adulterium castigaretur[g]. Ego subsisto, quoniam suprà vidimus, in pœnarum similitudine fieri extensionem, & crassa Minerua adulterium & stuprum promiscuè accipiūtur[h]. Lex ait: De omnibus delictis pax fieri possit, excepto adulterio, homicidio, furto: quid in raptore? Et receptius est posse fieri: nam alia in raptore, alia in fure constituta videmus[i]. Lex ait: Quoties litis æstimatio

viginti

a Rom. cōsi. lxxxv. incip. euidenter.

b Specul. titul. de emptione. §. nunc videndum.

c l. statuliberi à cæteris. in fin. de statulib.

d Decius cōsi. cxcvj.

e Bald. l. obseruare. §. fi. q. xi. de offi. proconsul.

f Bald. d. l. omnes populi. ff. de iusti. & iure.

g §. item lex Iul. Inst. de pub. iud.

h d. l. inter cæteras. ff. de adult.

i Inst. vi bon. ra. vers. ridiculum.

viginti librarum maior est, probationes per testes non admittantur: quid si partim ex testibus, partim ex instrumentis quis probare velit? Et receptum est hoc permittendum esse, cessat enim subornationis metus [a]. Lex ait: Mulier absque duorum agnatorum auctoritate ne contrahito: procurator mulieris contrahit, an quod ex se prohibita est per alium poterit? Et responsum est posse, dum auctoritas constitutioni mandati saltem generaliter affuerit [b]. Lex ait: Qui in ecclesia aliquem percusserit, grauissimè plectatur. percussit aliquis in cœmeterio, responsum est, legi locum esse: quoniam æquiparata hæc sunt iure veteri [c]. Lex: Vicinus ædificanti prætorium vendere teneatur, cũ in fauorem ædificantis facta sit, non imponet aliquã necessitatem emptori [d]: tametsi aliàs emptor & venditor correlatiua (vt vocant) sint. Lex: Mulier sine liberis decedens teneatur trientem hereditatis fratri relinquere: nũ & filio fratris? Et si solus extet, nõ puto: si adsit patruus, cũ eo admittetur: licet Alexand. etiã si solus sit, putet legi locũ esse [e]. Lex: Agnati quocũq; gradu cognatis præferantur: extat cõsanguineus, itẽq; frater vterinus: Respõsum est, vterinũ nõ succedere [f], qui propriè agnatus non est, licet iura agnationis ex lege Iustiniani consequutus sit: cessat enim in eo agnationis cõseruandæ ratio, quæ sola legislatorem mouit. Lex: Frater in patris successione sororem excludat: auus decessit solis nepte, nepotéq; relictis, quos ex duobus filiis sustulerat: Respõsum est, nepotẽ potiorẽ esse [g], tum ex ratione legis, tũ ꝙ appellatione patris auus, appellatione fratris etiam patruelis continetur: ídque lata significatione acceptis
56 verbis. Lex: Frater defuncti excludat matrem:* de fratre patruele non intelligitur, quia in eo non æquè tanta est ratio, sicut in germano [h]. Lex: Syngraphæ manu debitoris scriptæ plena fides adhibeatur: quid, si aliena manu scripta, sed à debitore subscripta sit? Respõsum est, idẽ esse [i]: quoniam paria hæc esse lex existimat. Lex: Quisquis contractum aliquem iniuerit: quid si distractum? Et receptum, idem esse [k], si eadem ratio sit vtroque in casu. Lex præmium accusatori decernit, quid in denuntiatore? & eidẽ quoque debebitur: fit enim extensio fauore publicę vtilitatis, ne crimen impune sit [l]. Lex: Frater non possit

a Bart. l. certi condictio. §. quoniam. si cert. petat.

b l. apud. §. ff. ex quib. caus. in poss. Alex. cõs. clxxxix. in vij.

c Arch. xij. q. j. nulla.

d Bald. l. j. C. de com. ser.

e Alex. consi. xxxvj. in vi.

f Bald. l. lege. C. de leg. hered.

g Bald. l. scimus. vii. q. C. de inoffi. test.

h Alex. consi. lxxxix. in vi.

i l. si ita stip. §. Chrysogonus. D. de verb. oblig.

k Ias. l. si vnus. §. pactus ne. ff. de pact.

l l. §. is quoque. ad Syll.

propter æs sibi debitum fratrem in carcerem trahere: quid si nomen alteri cesserit? Et verius est, ne cessionarium quidem posse [a], qui creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratissima esset. Lex: Maritus dotis sibi datæ tertiā partē lucretur: quid si solùm promissa sit? Nō extendetur [b], nisi generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat: & ita Baldo videtur [c]. Lex: Existentibus fratribus defuncti mater excludatur. quid, si extent sorores ex latere patris tātùm? Et à matre eas excludi verius est, [d] nec ius commune hoc casu correctum censebitur: cùm nec fratris appellatione vi verbi cōtineat soror, sed per extensionē tantū, quæ in correctoriis locū nō habet, præsertim cū nō æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exēpla sufficiant: cùm alioquin quamplurima alia potuissent adduci: sed id mihi laboriosum magis, quàm vtile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquā interpretationē glossámve accipiant? Et Bartolus [e] credidit solùm friuolam interpretationem reiectam censeri, cùm vera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria [f], auctoritatéque ipsorum legislatorum fiat, cui nō est verisimile verbis illis derogari, alioquin absurda, inepta, iniquáq; quā plurima adolescerēt [g]: nam & videmus demandata iudici causa, vt eam, appellatione remota, cognoscat, solū friuolas, calumniosásque appellationes submoueri [h]. Quæ verba Bartol. vt in se vera sunt, crebrioréque calculo approbata, indigent tamen clariore expositione. Et in primis cùm à verbis legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem, de extēsiua intelligetur, quatenus vi verborum cōprændi nō possit. Vnde quod à contrario sensu deducitur, exclusum videbitur, quod Baldus sensit [i] qua ratione etiam in substitutione expressa vulgari non cōtinebitur pupillaris: ex legis enim interpretatione, nō ex verborū figura inest [k]. Cùm verò glossas fieri prohibet, restrictiones vel augmentationē prohibere intelligitur, non autem eam expositionem, qua verbum aliquod obscurum grammatico more intelligibiliùs declaramus. Quintilianus tamen libr. pri. cap. j. Instit. Orato. interpretationē linguæ secretioris γλώσσας dici à Græcis auctor est. Dionysius glossematicam dictionem esse ait priscam, obscuriorem, circum

a l. post diuortium. solut. matr.
b Iason. l. i. si cert. pet.
c Bald. ibid.
d Alex. consi. xlv. in vii.
e Bart. d. l. omnes populi.
f l. ii. § his legib⁹. de or. iur.
g l. sed & si. §. quæsitum de leg.
h l. j. §. fin. à qui. app.
i Bald. d. l. ii.
k Bald. l. precibus. C. de impub.

66 circumloquutionibus constantem. Diomedes† quoque genera loquutionum quinque facit, rationale, artificiale, historicum, glossematicum, commune. Quid, si dicatur ad literam verba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne absurdum ineptúmque aliquid consequatur, néve extensione vltra verborum vim vtamur, quapropter & tunc dispositio in casu simplici loquens, ad mixtum non protrahetur [a]: quod accipiendum, cùm mixtum ex vi sermonis non prouenit, quod suo loco explicabitur Sed an tunc masculinũ concipiet fœmininũ? Et Franc. Curt. respondit, tunc quoque concipere. indéque existimat, si lege municipali in hereditate fraterna agnati fœminis præponantur, etiam in sororis successione potiores fore, tametsi verba ad literam intelligi debeant: cuius sententiã ego tum probarem, cùm ratio fauoris agnatorũ in lege expressa est: tunc enim & iste casus sub ratione eiúsque verbis comprændi dicitur, sicut species sub genere[b], nec vi extensioni ꝑducitur. quòd si ratio expressa nõ sit, existente supra scripta lege aliud cẽseré: & ita Bal.[c] Cornæúsq;[d] respõderunt, & frequentiore sententia receptũ est.[e] Quid, si lex dicat statutũ pręcise intelligendũ obseruandúmque? & præcisè hîc significat sine tectorio aliquo, & sermonis inuolucro. Cicero ad Atticũ lib. viij. Nemini cuius causam nõ reciperẽ tam humili tã sordido, tam pręcisè negaui, quã hic mihi plane si
67 ne vllà exceptione præcidit. Videtur† metaphora ab his ducta, quib⁹ imperatur, vt lõgis verborũ ambagibus finẽ imponãt, superfluáque amputent, & (quod vulgò dicitur) ad pũctũ veniant: vnde & pręcise quãdoque dicitur, quod propter breuitatem obscurũ est. Cicero de nat. Deorũ lib. ij. Id, inquit, præcisè dicitur, vt si quis Atheniẽsium Rempub. dicat consilio regi, desit illud Areopagi. Ad Herennium quoque libro iiij Præcisio est, cùm dictis quibusdam, reliquum quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in casu nostro, (vt dixi,) aliter intelligitur, doctoréſque nostri ita accipiunt vt velit lex præcîdi quæcunque alia quæ illi dispositioni officiant, ambiguámque reddant[f]: aítque Bald. huiusmodi verbis quæcunque glossemata reiici, nisi quæ ex aliis legibus assumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ ex-

a Ang. l. si, ita. de lib. & posth.

b Pet. Cy. l. iura non in sing. ſ suprà de ll.

c Bald. consil. ccccclx. in v.

d Corn. consil. xiiij. in

e Alex. xlv. in vij.

f Iaſ. d. l. omnes popul.

tantibus filiis fœminam excludat,tum ad nepotem non produci,quia nec præcisus hic intellectus[a],nec ex litera sed ἐν πλάτει est. Sed nunquid in statutis argumento à contrario sensu locus erit? Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet,nō in his tantùm, sed generaliter attingendus est.Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primum † est, 68
quod argumentum à speciali dicimus:nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequēs est,vt ius cōmune in contrarium sit:& hoc casu tale argumentū dicitur, non ex mentis coniectura,sed ex ipso contextu sumi.vnde ex lege Iulia[b], quæ damnatā adulterij dicere testimonium vetat,probatur regulariter mulieris testimonium recipi: tali igitur casu putauerim etiam in correctoriis huic argumento locū esse,quia propriè ab extensione non prouenit:cùm lex,quæ speciale esse dicat, ex vi illius verbi negare in aliis censeatur: hácque in specie eorū sententiam probo,qui illud quod per huiusmodi argumentum inducitur, verbis legis expresse compraendi existimauerunt[c].Alterum genus est quod ab inclusione vnius dicitur:lex enim vnum includens,aliud à cōtrario sensu excludere videtur[d],& vice versa[e]:hócque casu tacitè & per coniecturam verius est sensum talē accipi [f], & ideo hac specie non vteremur ad iuris antiqui correctionem, nisi cùm aliàs lex ipsa municipalis elusoria redderetur[g]. Aliud genus loci est, qui exceptione dicitur: vulgò enim aiūt ab exceptione regulam confirmari [h]: nam quod in exceptione compraensum non est,sequitur sub ipsa regula contineri [i],& hoc casu argumētum ex proprietate sermonis descendit,& vi verbi vnde videtur quacunque in materia,etiam si correctoria sit,assumendum[k]:ídque aliqui probant. Sed ex aduerso obstat quòd si lex sacri sodalitij eos fructibus sacerdotiorum priuet, qui non resident, præterquàm si infirmi vel in Pontificis Romani obsequio sint:tamen non intelligetur eos priuasse, qui in episcopi sui obsequio sint,cum nec hi iure communi priuentur[l].Verùm respondendū est,exceptionem hoc casu regulā non confirmare,tum quia regula à iure communi interpretationem recipit,tum quia exceptio de Romano Pontifici obsequentibus, satis ostendit idem

a Bald. d. l. maximum.

b l. qui testamēto.§. mulier. de testa.

c Dom. c.i. prima. disti.

d l.maritus. C.de procu.

e l.cum prætor. de iudi.

f l.apud antiq.C.de fur.

g glos l.nulla.C. de epi. & cleri.

h l.nā quod. §. fi. de pen. leg

i c. cum dilecta.de cōf. vti.

k l.alex.auth. ex testamento. C de collat.

l c. ad audientiam de cle.nō resid.

idem iuris obseruandum in his,qui suo antistiti subser-
69 uiunt:non enim minor est ecclesiæ vtilitas. Postremus†
locus qui ἐμφατικωτερῶς à cõtrario sensu ducitur, solétq;
ex dispositione ex despositione generali accipi, quæ cer
ta ratione aliquid inducit,vt ea dificiẽte, mens quoque
legis deficiat: & tale argumentũ à coniectura vires su-
mit[a],non autem directò ex vi verborum accipitur. For- a c.cum apo
tissimum autem semper est, quod sic ducitur enthyme stolica. de
ma,dum tamen non simpliciter à contrario sensu literæ his quæ fiũt
sit,sed etiam rationis,seu mentis ipsius legis. Quapro- à Præl.
pter cùm lex dicit, Cassa sint omnia per Italiã aduersus
libertatem sacerdotum constituta,nõ sequitur, ergo ex-
tra Italiam obineant[b]: cùm Italiæ mentio nõ ideo sit fa b Anthen.
cta,vt prouinciæ excludantur,sed quia frequẽtius id ma cass. C. de
li in Italia contingebat,in qua pleræque Respublicæ nul sacr.san.
lis subiectæ principibus sæpissimè huiusmodi plebiscita
sanciebãt.Quod dicitur, inquit Hieronymus[c], antequã c c.quod di-
conuenirent, non sequitur vt postea conuenerint, sed citur. extrà
scriptura quod factum non sit,ostendit. Sic in Euãgelio co. de verb.
Matthæi:Et non cognouit eam,donec peperisset: non se signifi.
quitur,postquàm peperisset,cognouisse:sed quidã est lo-
quẽdi modus,qui ab affectatione ducitur:credebãt enim
fore,vt conuenirent,& vt eam cognosceret.Galli,inquit
Vergilius,per dumos aderant,arcémque tenebant:id est
credebant fore vt iamiam tenerent. Pleraque sunt huius
rei in mysticis libris exempla,quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαρίταν collegit Hieronymus. Sic & nos ple-
runque loqumiur,cùm dicimus,Iudices priusquã de cau
sa cognoscerent,reum condemnarunt:non sequitur,er-
go deinde cognouerunt: sed sumitur hic modus ex eo,
quod fieri debuit.Si conuenerit,inquit Africanus[d],vt a- d l.si conue-
lius prætor quã cuius iurisdictio esset, ius diceret,&pri- nerit.de iu-
usquã adiretur mutata voluntas fuerit, nemo cõpelletur risd.om.iud.
eiusmodi conuentioni stare:non enim sequitur, post-
quam aditus sit, non licere vtrique parti ab eius iudicio
recedere. Sic cùm testator iussisset fideicõmissario caue-
ri si filia non diuerteret,rescripserunt Seuerus & Anto-
nius,[e] non videri remissam cautionem in causa diuortij, e l.ij. C. de
quia non est verisimile testatorem ad turpem hunc ca- condit inser.
sum attẽdisse:imò potius credendũ est,illa ab eo adiecta vbi. Cinus.

verba, quòd crederet filiam aliquo modo non diuersuràm, vt conditio vim causæ impulsiuæ respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argumenta legitimè non sumi à contrario causæ impulsiuæ sensu, sicut nec verborum, quæ narratiua vocant, vel quæ modum, non autem conditionem inducunt [a]. Itémque quoties pluribus rationibus, quas finales vocant, aliquid inductum sit [b]: aliqua enim deficiente, non tamen dispositio ménsque proferentis cessat [c]. Finge igitur, lex iubet quod minor xviij. annis non possit absque certa solennitate obligari, nõ censebitur vt post illud tempus velit eum legitimè obligari [d], sed tantummodo prohibitio illius legis deficiet, & casus ceu omissus ex dispositione iuris cõmunis limitabitur: talẽ enim esse mentẽ legislatoris credendũ est, ne inducta ad prohibendũ, permittere videantur [e]. Eodẽ modo finge, lex ait: Nemo ex mutuo vltra quicuncẽ vsurarũ nomine accipiat, non sequitur permissas esse quicũces vsuras, quas constat lege Pontificũ prohiberi, sed simpliciter apparet, intra quincuncẽ nihil à lege municipij dispositũ. Ex his quoque consequens est, qui vnũ dicit, licet à contrario sensu videatur aliud excludere, vt propter mentẽ præsumptã non censeatur ea excludere, quæ ei, quod dictũ est, connexa, accessoria, similia sunt [f], cùm vt argumentũ valeat non solùm à contrario verborũ sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendũ igitur, cùm hic locus non ex verbis, sed ex cõiectura oriatur, regulariter in statutis correctoriis nõ assumi, nisi his in casibus, quibus suprà in eis extensioni locũ esse docuimus, vt cùm aliàs dispositio superflua redderetur, vel elusoria. Vnde cùm lex municipalis sic scripta est: Non existẽtibus masculis, fœminæ succedant, receptũ est eis existentibus fœminas excludi [g]. Sic & lex, quòd mulier filios non habens, possit de dote testari, à contrario sensu intelligitur, vt si habeat, nõ possit, ne alioqui superflua esset [h]. Adsumetur † tamen, quando non per extensionẽ, sed ex verbis quoq; aliquo modo comprænditur, vt in eo casu dictũ, qui à speciali dicitur [i]: itémque in eo, quo ab exceptione regulam firmari docuimus [k]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non est dubium tali argumento locum esse [l]: nam tunc regulariter su- 70

a l. Titio centum. in prin. ff. de cond. & dem.
b §. affinitatis. Instit. de nupt.
c l. j. §. sexũ. de postul.
d Bal. l. j. C. de inut. stip.
e l. legata inutiliter. de legat. j.
f Feli. c. non ne. de præsumptio.
g Alex l. j. de offi. eius
h anchar. cõsi. ccxiij. pro isto prin.
i Bal. l. observare. §. proficisci. in iij. quæst.
k Bal. cons. clxxiij. in prouincia. in iij. quæst.
l Felin. d. c. significasti. de foro compet.

prà ostendimus permitti extensionem, nisi esset expressim prohibita, vt quia cautum est verba ad literam intelligi debere [a]: itémque nisi in pœnam legislator incideret, vel aliquid huiusmodi odiosum, absurdum, ineptum consequeretur: quæ omnia superius declarata sunt. Suprascrip. quæst. cohæret alia quoque regula, qua vulgò dicimus, contrariorum eandem esse disciplinam [b]. Vidẽdum igitur quomodo intelligenda sit, & an in legibus municipalibus locũ sibi vendicet. In qua re breuiter dicendũ est, vbi eadẽ est ratio, ibi eandẽ esse contrariorum dispositionẽ [c]. vbi diuersa sit ratio, diuersam [d]: vbi contraria, contrariã [e]: túncque esse regulæ locũ, quæ in Topicis traditur. Id propositum in proposito operari, quod in opposito oppositum [f]. Quapropter apparet hæc non ex vi verborum, sed ex ratione ipsa procedere: & ideo in casibus, quibus suprà ostensum est à verbis non recedi, & extensioni locum non esse, huic quoque regulę nihil tribueretur. Hincq; est quòd si lex municipij sororẽ excludit ab hæreditate fratris non videtur vice versa fratrem sororis hereditate priuasse: [g] sicut videmus, quod media iuris prudentia masculos volebat fœminis succedere, & nõ ex aduerso fœminas maribus: quoniã cõmodius visum erat, sic iure constituere, vt plerunque hereditates ad masculos cõfluerent: obtinuítque diu hæc sentẽtia, donec per Iustinianũ abrogata est. Sic Senatusconsulto Tertylliano mater filio succedebat, & nõ filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoque ꝓuisum est. Vn-
71 de appatet, quãuis æquum sit successiones * esse reciprocas [h], nõ tamẽ hoc sufficeret vt extẽsio fiat, nisi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulã veterem generaliter statutũ est, vt sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas, sed certis tantũ casibus [i]: vnde extensioni, quã passiuã vocãt, locus nõ est. Quapropter ex fama ꝓnũciatũ
72 scio, cũ lex legitimatos * prohiberet legitimis succedere, nõ censeri viceuersa vetitũ filio legitimo, quò minus ipse ei, qui natalibus restitutꝰ esset, succederet. Ceterũ & è cõuerso, si lex fratrẽ ab hereditate sororis alienũ esse velit, nõ prohibetur soror fratris hereditatẽ adire [k]: verba enim legis obseruãda sunt: & qui eis nõ excluditur, iure communi potior erit: cùm si quicquã indecens cõstitu-

a gl. cle. i. de vsur.

b gl. rubr. ff. de acq poss.

c l. ab emptio. de pac.

d l. inter stipul. §. sacrã. de verb. obl.

e l. & si contra. de vulg.

f l. fi. §. fi. de leg. iii.

g Bal. l. lege xii. C. de leg. hered.

h § . filium. in aut. quib. mo. nat. effi. sui.

i l. si ab eo. C. de leg. her. l. cõmunium. C. de nat. li.

k Bal. l. testamentum nõ ideo. C. de testam.

tum ſit,non ideo ad cõſequentia ſit trahendnm, vt aliud quoque inducatur.Sic & Paul.Caſtrenſis[a] legem qua ſoror ab hereditate fratris reiicitur, reſpondit ea interpretatione non accipiendam,vt etiam ab hereditate ſororis excludatur:quæ ſententia eſt vera,niſi in lege ratio conſeruandæ agnationis expreſſa ſit, quo caſu ſuprà aduerſam huic Curtij[b] ſententiã probaui.Non tamẽ perpetuũ eſt in lege municipali huic argumento ſedem non eſſe. Atqui in caſibus,quibus extenſio fit,fortiſſimus hinc accipietur locus:quo fit,vt in correlatiuis æquiparatíſque, etiã ſi de pœna agatur, non tamẽ tali cardine innixa ratio explodatur[c]: cuius rei exempla quamplurima Iaſon refert.Hinc eſt quòd ſi lege cautum ſit, ne teſtibus exceptio probari poſſit,nec actio quidem poterit[d]: cui enim damni actionem,multò magis exceptionem:& regula iuris antiqui eſt,in probationibus non plus actori* fauendum quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria ali- 73
quem condemnare,cenſebitur prohibitus & abſoluere[e], niſi legis ratio ſit,quia ſuſpectã habeat iudicis ſæuitiam. Quapropter hereticæ impietatis quæſitor[f], delatum ad ſe reum abſoluere poterit, condemnare ſolus non poterit.Hinc ſi lex legatum probari per duos teſtes poſſe conſtituat,etiã ademptio, legati hoc numero probabitur[g]: paribus enim paſſibus in iure ambulant datio & *ademptio[h].Et hæc quidem ſufficiant. Ceterum cùm extenſio 74
etiam ex variis argumentorum generibus in iure noſtro fiat, erunt fortè qui hanc quoque partem à nobis attingi deſiderabunt.Sed hi velim ſciant, à pleriſque tam veteribus quàm recentioribus,adeò diligenter, etiam integris voluminibus materiã hanc explicatam, vt minimè noſtra opera quiſquam indigere poſſit. Adde quòd omnino argumentandi ratio ad Iuriſconſultos nõ pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priuſquam M.Tullius Topica eius nomini dicaret: qui enim iudicio naturali lepram à lepra(vt vulgo dicitur)diſcernere nequit,is legibus noſtris addictus, olei & ſomni iacturam facit. Spectant huiuſmodi ad dialecticos, quorũ ars in contentione verborum cõſiſtit: Iuriſconſultum verò id ſolum decet,vt rationes legis cõſideret: vbi ratio diſſimilis eſt,ibi argumentum eſſe ineſiicax ſciat:at vbi ſimili-

a Paulus cõſil.cccxl.hereditas prædicta. Dec. conſ. lxxj.in fin.
b Cur. conſ. ix.
c Iaſ.l.fi.C. de indi. vid. tol.
d Bal.j.c.de mut.petit.
e l.nemo qui de reg.iur.
f glo. cle.de heret. ver. eos.
g Bal.l fi.C. de fideicon.
h glo l. cum proponebatur. de le.ij.

ſimilitudo rationis adeſt, etiam ſi alioquin res diuerſiſſimæ ſint, tamen ab vna ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat, quàm teſtatũ eſſe, & inteſtatum? & tamen de vno caſu ad alium argumentamur[a]. Quid amplius diſſidet, quàm ſacerdos & aſinus? & tamen de vno ad alium Alexander Pontifex, ceu de ſimilibus argumentando, proceſſit: quod Antonius Butri. adnotauit[b]. Quid rurſus tam malè cohæret, quàm perplexitas, & verendorum nerui? & tamen Gregorius ſimilia hæc
75 exiſtimauit[c]. Ex ſimilitudine igitur rationis * legum ſcientia porrrò extendenda eſt, locorum argumentorúmve ſedibus hiſce, qui ſe logicos dicunt, derelictis.

a d.l.cauſa. de vulg. & pupil.

b c.fin.de treu.& pac.

c c.nerui teſticulorũ. xiii.diſt.

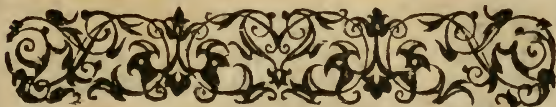

ANDREÆ ALCIATI IVRISCONS. MEDIOLANEN. DE VERBORVM ſignificatione Liber tertius.

SVMMÆ.

1 *Legum, humanorúmque actuum diſcrimen multiplex, ex cauſa ſecus.*

3 *Pura non extendi ex cauſis contrà.*

4 *Extenſionem ex mente fieri idque variis ex cauſis.* 5.7.8. 10.*ex cauſis ſecus* 11.

6 *L.Tale.§.fin.de pact.explanari.*

9 *Omiſſa pro expreſſis ex cauſis habenda.*

12 *Conditionalia non extendi: in caſibus diuerſum.*15.

13 *Legitimatos filios dici.*

16 *Subſtitutum ventri, nullo nato admitti.*

17 *Conditio neceſſaria extendibilis, niſi in caſibus.*

18 *L.Mulier.ad Trebel.& l.fideicommiſſa. §.ſi cui. de legatis iij.conciliari.*

19 *Tunc, vocis effectus.*

20 *Substitutum, execto ventre, admitti.*
21 *Conditio spontanea inextendibilis : ex causis diuersum 22.23.24.*
26 *Posthumo etiam mortuo substitui.*
27 *Substitutum pluribus nasciturus, nato vno succedere.*
28 *Substitutioni etiam non natis institutis, locum esse.*
29 *Simplex admixtum, nisi ex causis, porrigi: idque in quouis actu.*
30 *Causæ potentiores variæ: eædémque spectandæ. 31.32.*
33 *Actus inutilis sustinendi, spectandi modus : ex causis contrà. 34.*
35 *Voluntatem ob superuenientiã inopinatam mutatã censeri.*
36 *Clausulam, rebus sic stantibus, ex causis cessare, alioquin contrà.*
37 *Probationes variè sumi.*
38 *Taciti actus legis, an hominis sint, dignoscendi modi.*
39 *Contractuum, & vltimarum voluntatum discrimina.*
40 *Voluntatum vltimarum remedia.*

SVPEREST nunc, vt ad actiones hominun deueniamus: & sicut à nobis, quemadmodum legibus extensio fieri possit, suprà expositum est, ita in præsentia declaremus, quéadmodum contractus, & vltimæ moriẽtium testationes, ad casum omissum per interpretationẽ produci possint. Nec absq; cõsilio nobis visum est materiã hanc separatim tradere, non quòd inter cõtractus quoque & vltimas volũtates aliquæ non sint differentiæ[a], sed quòd multo maiores simul hæc habeant cum legũ interpretatione discordias. Quarũ † est causa, 1 quòd legis* dispositio ex sola mente vnũquemque obliget: neque enim legis mẽs aut ratio ideo minus pollet, quòd verbis nõ sit expressa, cùm non minus cõmittat in legem, eiq; fraudẽ faciat, qui verbis obtẽperans rationẽ negligit[b], quàm qui vtrunque negligit: at in humanis actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo expressa proponatur[c]. Ad hæc rationem legis perscrutari plerunque facile est, ex eáque argumentari concessum est, cum generaliter proditum sit, id pro statuto habendum

a Ias. l. quæ de legato. ff. de legat. i.

b c. fi. de reg. iur. in vj.

c l. quidam cum filium. de hered. instit.

bẽdum, quod legislatores, si de eo casu interrogati fuissent, verisimiliter constituissent [a], quem sensum ἐκ τῆς ἐπιεικείας, id est, ex bono & æquo accipi Aristoteles Moralium v. auctor est. At rationes hominum in vltimis voluntatibus discernere difficile est, in contractibus longè difficilius, cùm semper debendi reus negaturus sit, ne productio fiat[b], creditor propter vtilitatem sit affirmaturus: meritò igitur fatendum est, interpretationes huius modi facilius in verbis legum fieri: quod non paucis quoque in speciebus exempli causa demonstrabo. In edicto prætoris[c], cùm de actione fiunt verba, & de pœnali, & de qualibet alia intelligitur. at cùm quis in iudiciis actionem intendit, de speciali tantùm accipitur[d]. In lege cùm diœcesis fit mentio, & de ciuitatis, & de agri administratione intelligitur [e]: at in hominis dispositione, extra ciuitatem tantùm diœcesis est[f]. In lege singulari, quam ἀοριστικὴν, id est, indefinitam vocant, semper vniuersali æquipollet [g]: in dispositione hominum non item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi vendicat[h]: at si testator curatorem dare se impuberi dixerit, nihil agit nec tutor datus intelligitur[i]. Sic quoties lex filij mentionem facit, non est dubiũ & nepotem contineri: cùm testator filiis tutores dat, nepotibus cõsuluisse non videtur [k]. Si lex vniuersali termino etiam geminato vtatur, vt quicunque, quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contractibus aliud est[l]. Vnde qui sibi & quibuscunque heredibus feudum, quod vocant, stipulatur, etiam de extraneis & aliàs incapacibus egisse præsumitur, ídque receptius est . Quoties tamen voluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia debet: quin sicut verba legum generaliter, quatenus ratio suadet, intelligitur, ita si & hominum dispositiones, regulásque illas obseruemus, quibus traditum est, de placitis hominum ad legum scita argumentum valere[m] sicut de contractibus ad vltimas voluntates, & vice mutua de hisce voluntatibus ad contractus [n]: cúmque inter hos aliqua differentia sit, leges municipales vltimis voluntatibus potiùs quàm contractibus accedere [o]. Igitur vt ad rem deueniamus, puto quinque axiomatis, seu conclusionibus materiam hanc omnem

a l. tale.§.si. de pac. in gl.
b l.an inutilis.de acce.
c l.i.§. quod autem.de alea.
d Bart.l.hoc legatum de l.iii.
e l.i. C.de pri.car.
f c.Rodulphus.de res.
g Bar.l.si pluribus.de leg.ii.
h glo.auth. minoris. C. qui dare tut.
i l.tutores.§.i.de admin. tut.
k l.quid si nepotes. de test.tut.
l Bald. l.i. C.si.cen.l.as. l.i.§. nuntiatio. vers.iii. de ope.no. nunt.
m l.non impossibile. de pact.
n d.l.quæ de legato.
o glos.l.i.C. de his, quib. vt indig.

extricari posse. PRIMA est: Prouisio † qua quid purè 3
dispositum est, in vno casu facta, ad alium non producitur. Quapropter si alij fundum, alij vsumfructum eiusdem fundi testator legauerit, vsusfructus communicabitur: quia fundi appellatione etiam vsusfructus continetur[a], nec error testatoris faciet, vt alij sol[9] vsusfructus detur, nisi aliter verba conceperit. Sic & testator, qui tutores filiis dedit, de eo non intellexisse cẽsebitur, quem habere se ignorabat, tametsi verisimile sit, ei quoque, si sciuisset, daturum[b]. Sic cum dotem pater daret, si in alterum casum vel diuortij vel mortis stipulatus sit, in alterum, in quem non pepigit, mulieris actionem esse respõsum est[c]. Et conclusionis ratio illa est, quòd in dubio standum est verbis, nec videtur quis aliud sensisse, quàm quod verbis expressit. Non obseruatur prædictum axioma quatuor casibus. Primus est, cùm id quod omissum est, virtute † expressi intelligi potest, vel ex natura 4
actus[d], vel ex antecedente, consequentéve[e] necessario, vel propter connexitatem[f], vel quia inuicem se respiciant[g], vel quia per argumentum à contrario sensu id suadeatur[h], vel quia prouisum in simplicibus esset, & de casu mixto agatur[i], vel quia testator plus expresserit: nam & de eo quod est minus, vtique verisimile est prouisum[k]: quod & quandoque viceuersa accipitur, & ex minori per coniecturam ad id, quod maius est perducimur, Sanè & quædam propter fauorem vltimarum voluntatum pro consequentibus, seu connexis habentur, quæ in contractibus separata censentur. Ecce: Qui vendit fundum, iter seu viam ad eum præstare non tenetur, nisi expressim ita conuentum sit[l], & tamen heres fundum à testatore dare iussus, viam quoque ad eum præstabit[m]. Qui mandat numerum Canonicorum coerceri, quia reditus diminuti proponãtur, non censetur id mãdasse, vt auctis facultatibus, augeatur[n]: quod tamen in vltimis voluntatibus contrà est[o]. His non absimile quod in dispositione legis Bartol. scripsit in causa læsæ maiestatis, famosi, itémque alij testes reprobi admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum accusat, quia successorem non admiserit, hoc ipsum hisce testibus probare poterit. Quod si negetur eum legitimum successorem

rem

a l. si alii. ff. de vsufruct. leg.
b l. si quis ita. §. si quis. cum. de test. tut.
c l. si cũ dotem. so. mat.
d l. si nõ fuerit. pro soc.
e l. illud. de acq. hered.
f l. Lucius. §. Paulus. de administ. tut.
g l. alteri. de adim. leg.
h l. aliquãdo. de condi. & demonstr.
i l. si ita de lib. & posth.
k l. qui quartam. de le. j.
l l. in vendẽdo. de cõtrahend. emp.
m l. binas. de seruit. vrba. præd.
n c. fi. de ver. signific.
o l. fi. §. fina. de leg. iij.

rem esse, non poterit, nec huiusmodi consequentia ad-
5 minicula idem priuilegij habebunt [a]. Secundus† casus est, quando verisimilis mens testatoris est, vt idem sit in casu omisso. Quod in eo responsum est, qui vterum filiæ prægnantis instituit, cùm se inscio ruri albescente cœlo, iam enixa esset: erit enim infans ex eo testamento heres[b]. Sic & qui posthumum instituit, quem credebat in lucem se mortuo venturum, eo quoque casu instituisse censebitur quo, se viuo, nascatur[c]. Sed tamen hoc ita intelligendum, vt procedat, cùm de eadem persona agitur: idem enim ille nepos est, siue iam natus siue pòst nascetur, siue viuo, siue mortuo testatore. At si alia persona sit, casus pro omisso habebitur: cùm enim testator de ea non cogitauerit nec disposuerit, saluis regulis iuris non possumus aliter constituere[d], cùm præsumpta testatoris mens, nisi in aliquam dispositionem transierit, non obseruetur[e]: nam actus hominum vltra eorum præsentem cogitationem non operantur[f]: & receptum est, testantium volũtatem ex eo interpretationem accipere, quod ipsi opinabantur, non ex eo, quod ex se verum sit[g], maximè cùm regulariter vlla persona extrinsecus assumi non soleat[h]. nam etiam in substitutione vulgari nunquã videmus omissum verbis casum ex mente comprændi, cùm substituti persona variatur[i]: mandatum quoque ad aliam personam non producitur, tametsi idem effectus consequi inde possit [k]. Nec me quicquam mouet, quòd à Seuero Imp. constitutum est, posthumum testamento matris præteritum, quæ in puerperio repentina morte decesserit, coniectura mentis maternæ cum fratribus censeri institutum: nec eo casu testamentum ceu inofficiosum expugnari posse[l], quia arbitror propter iustam impedimenti causam, & quia nullum filiis damnum inde oritur, atque etiam odio querelæ, ita constitutũ. Minus quoque moueor Papiniani responso[m], quo pactio-
6 nem† dotis mihi vel fratri heredi meo restituendæ, non prodesse fratri respondit, si heres non sit, sed filiis potius meis, quos postea susceperam, heredésque scripseram: nam ibi mentio fratris demonstratiuè addita erat, cùm crederet stipulator, fore, vt is esset heres: vnde, susceptis postea filiis, ipsi agũt: quia pacti verbis non excludũtur,

a Bart. l. in quæstionibus. ad l. Iul. maiest.

b l. Titius. §. fin. de libe. & posthum.

c l. fi. C. de post. hered.

d d. l. si quis ita. §. si quis cum.

e d. l. quidã cùm.

f l. non omnis. si cert. pet.

g l. quo loco. §. j. de here. instit.

h l. si ita stip. §. Chrysogonus de verb. oblig.

i l. si paterf. impuber. vbi Imol. de vulg.

l l. mandasti de neg. gest.

l l. iij. C. de inoff. test.

m d. l. tale. §. fin.

cùm heredes ſint. Non ergo is caſus poteſt omnino omiſſus dici. Et licet Accurſius ex eo reſponſo generaliter cẽſeat, id pro ſtatuto habendum, quod veriſimiliter conſtitutum fuiſſet, ſi de eo quæſitum foret: vt demus verum eſſe in legibus, quarum mens ſola obligat [a], in actionibus certè hominũ aliud eſt, & ex hîc tractatis diſtinguẽdum. Quo fit, vt etiam recentiorum quorundam ſententiam probare non poſſim, mentem teſtatoris obſeruari arbitrãtium, etiã ſi aduerſus verba faciendũ ſit [b]. Si enim id ſequeremur, ſola mens abſque vllis verborum adminiculis ſufficeret, quod ſupra falſum eſſe oſtendi. Ad mentẽ igitur attendimus*, non quando aduerſatur verbis, ſed quando præter verba eſt, cùm ſcilicet caſus omiſſus eſt, non quãdo aduerſus. Quod & ex ea communiter recepta ſententia deprændi poteſt, quâ traditur in ea conditione, ſi Titius deceſſerit ſine, filiis, non cenſeri filios aliquo modo ex teſtamento vocatos [c], cùm quæ in conditione ſunt, ad diſpoſitionem non referantur: nam etiam ſi aliqua coniectura adſit vt quia huiuſmodi filij grauati à teſtatore fuerint, vel interdicta illis alienatio, nõ tamen à verbis recedimus, & ſolũ in conditione poſitos arbitramur: huiuſmodíque quamplurimas coniecturas in Socini [d] reſpõſis confutatas cernere eſt, quæ in præſentia referre operæpretium non eſt. Poſſet tamen tam euidens coniectura mentis allegari, vt ad caſum quoque omiſſum diſpoſitio teſtatoris merito producẽda videretur. Quo argumẽto in ſubſtitutione vniuerſali, caſu quo nullus filiorũ teſtatoris ſit ſuperſtes, reſpõdit Alex. [e] ſubſtitutũ etiam à fœminis legatariis excludi propter quaſdam cõiecturas. Tertius eſt † quando caſus non omnino omiſſus eſt. tunc enim ex mente fiet extenſio. Cuius rei exemplum eſt, quando teſtator in ſimplicibus diſpoſuit: nõ enim mixtũ caſum omnino omiſiſſe creditur, qua de re infrà quinto axiomate diffuſius agetur. Sed & ſi ſub verbis aliquo modo contineri poteſt, pro omiſſo nõ erit quod in ea ſpecie a Decio [f] reſponſum eſt, cum teſtator Titio ſubſtituiſſet, & eius filiis deficientibus, ſeu decedentibus: licet enim non dicatur decedere, qui nõ natus eſt, dicitur tamẽ ἐν πλάτει & craſſa Minerua, deficere. Sed hoc vix mihi perſuaderi poteſt, vt deficere dicatur, quod

nunquam

a l. nominis §.i. inf. eod.

b l. heredes. §. cum. ita. ad Treb. l. Publius. §. fi. de condit. & de monſt.

7

c gl. in l. Lucius de hered. inſ. Cur. cõſ. xlv. Cor. conſil. cxviii.

d Socin. con cxxvi. iii.

e Alex. conſ. xvii. vii.

8

f Dec. conſil. ccxxvii.

nunquã incœperit [a]:& ideo verius arbitror, nullo modo ex verbis sed ex cõiectura mentis solùm intelligi. Ceterùm & casus † ille omissus non censebitur, qui ex verbis saltẽ impropriè acceptis cõprændi potest [b]. Idẽ quoties testator vnicum casum expressisset, verisimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expressurus is pro omisso non habebitur [c]. Quod & in conditionibus procedit, quamuis specialiter & ad vnguẽ obseruari debeãt. Idem opinarer quoties id esset expressum, quod frequentius solet euenire, vt non censeatur rarius cõtingentem casum exclusisse, in quo eadem ratio idémque effectus sit [d]. Idem quando id expressisset, cui aliquid ex consuetudine soleat accedere: nam de eo, quod ex sequela est, actum quoq; interpretabimur [e]. Quapropter cùm negotiator Titio mandasset, vt mutuò centum sola acciperet, responsum est sub vsuris accipi posse, quòd non soleant negotiatores inuenire, qui alia conditione mu-

10 tuare pecuniam velint [f]. Quartus † est, cum casus omissus est similis expresso, & eundem effectum habet: fit enim ad eum extẽsio. Quapropter si mãdauero, vt pro Titio fideiubeas, & tu non fideiusseris, sed creditori mandaueris, vel aliter egeris, quã quod mãdatũ sit, nihilominus tenebor [g]. Vnde & Iason cum diligenter seruandos mandati fines docuisset, ab eiúsque forma non recedendum, subdidit tamen, posse plenius, vberiúsque adimpleri: posse formæ superficiem negligi, dum effectus seruetur: posse quod mandatum non est, sed mandato vicinum, expediri [h]. Itémque quod connexum, quod antecedens quod consequens, quod accessorium, siue de iure, siue de consuetudine, quæ latius apud eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à testatore alienatione, omnis modus vetitus censetur, vnde aliquo casu dominium transferri possit [i]: concessáque executori facultate vendendi, vt creditoribus satisfiat, poterit & in solutum dari, & pignori opponi, cæteráque fieri: vnde huiusmodi causa satisfactionis obseruetur [k]. Qua ratione in quæstione facti obtentum vidi. Romanus Pontifex præposito cuidam concesserat, vt ex ecclesiæ immobilibus bonis vsque ad quingentos aureos alienaret: is census quosdam vendiderat, responsum fuit, quamuis huiusmodi iura appella-

a l. Titio versus fr. de cõd. & demonst.

b l. diuus. de vsu. & hab.

c l. mulier. in fin. prin. ad Trebellia.

d gl. authen. cassa. C. de sacro. sanct. ecclef.

e l. cuicũque §. pe. de institor.

f Roma. l. iij. §. iurari. de iureiur.

g l. fi. §. fin. mand. Iaso. l. si procurator. C. de procur.

h l. iam tamen §. pen. iudic. sol. fin.

i Bart. l. in quorũ. de pigno. ff.

k Bar. l. alie de ali. leg.

tione bonorum immobilium ſtricto ſermone non contineantur [a] tamen propter effectus ſimilitudinem, non eſſe dubitandum, quin alienatio fieri potuerit. Quandoque tamen etiam † ſi idem effectus ſuadeat: non fit huiuſmodi extenſio: vt cum prætor tutoribus permittit vendere, ſi illi obligent, nihil agunt [b]: ſi enim voluiſſet prætor vt eis obligare liceret, non rectè partibus ſuis functus diceretur, qui venditionem conceſſiſſet: meritò decreti forma ſeruãda fuit. In materia quoq; ſtricta, in qua à verbis non recedamus, quales ſunt gratię ac beneficia, quæ propter ambitionem ſacerdotum reſtringuntur, non accipietur huiuſmodi interpretatio [c]. Sed & extẽſio non fiet ad caſum principis diſpẽſatione indultum, tum quia de tali teſtatorem cogitaſſe non eſt veriſſimile [d], tum quia idem omnino effectus inde non prouenit [e]. Qui enim aliquid filio prohibet antè quàm legitimã ætatem habuerit, de eo, qui veniam ætatis impetrarit, non intelligitur: non enim princeps reſcripto ſuo maturitatẽ con ſilij illi dare poteſt [f]. Hinc quoque illud inductũ quidam arbitrantur, vt ſi pro tutore fideiuſſero, íſque non adminiſtrauerit, tametſi adhuc iſte conueniri poſſit, ego tamen non poſſim: ipſe enim conuenietur, tanquam ſocij qui adminiſtrauit fideiuſſor [g]: at ego pro eo ſolum promiſiſſe cenſeor, quod propria obligatione, non quod aliena debeat: cum ergo idẽ effectus non ſit, ad hunc caſum fideiuſſio mea nõ protrahetur [h]. Quo exẽplo cũ miles in procinctu ſocietatem prædæ de hoſtibus faciẽdæ cum Titio contraxiſſet, dixi, in hanc cauſam id non protrahendum, quod is ab alio ſocio cõſequuturus erat, ſed id ſolũ, quod ipſe manu, virtute bellica cepiſſet: nam & ſolet dici [i], Socius ſocij mei, mihi ſocius non eſt.

SECVNDVM † axioma in hoc tractatu eſt: Prouiſio conditionalis in vnum caſum, non trahitur ad omiſſum, qui expreſſo diſſimilis ſit [k]. Quapropter pater dotem ſibi reddi in caſum mortis filiæ ſtipulatus, in caſum diuortij integram filiæ actionem reliquiſſe cenſebitur: & viceverſa, ſi in caſum diuortij ſibi ſtipulatus ſit, filiæ heredes in caſum mortis dotem repetent: caſus enim hi diſſimiles ſunt, cùm qui ſibi diuortio ſequuto, paciſcitur, mulierẽ retrahat, ne facile aut ipſa diuertat, aut

marito

a l. à. diuo. §. in venditione, de re iud.

b l. ſi pupillorum. §. ſi. prætor. de reb. eor.

c c. ſuſceptũ. de reſcript. in vj.

d l. apud Iulianum. §. ſi. de legat. j.

e l. ſi. C. de his qui ven. æta.

f l. j. de minor.

g l. ſi. C. ſi tut. non geſſ.

h l. iij. §. illud. rem pup. ſal.

i l. nam ſocii. ff. pro ſoc.

k l. ſi cùm dotem. ſol. matr.

marito diuertendi causam præstet. Qui verò ita casum mortis stipulatur, mulieri facultatem relinquit, vt eadem dote possit iterum nubere. Nec obstat, quod extraneus dotem sibi reddi in casum facti matrimonij, & quoquo modo soluti, stipulatus in eũ quoq; casum aget, quo matrimonium à principio non valuerit [a]. & sic factum non sit: nam hoc ex mente inductum est: constabat enim de errore extranei matrimonium valere existimãtis, vnde datum od causam ea non sequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoque respõso [b], quod traditum est, posthumum suum heredẽ cõmodissimè institui, siue viuo me, siue morruo natus sit: quia si alteruter casus omissus fuerit, eo qui omissus sit, natus rũpet testamẽtum: ex mente enim testatoris apparet, hosce casus eũ pro diuersis habuisse, vt qui fortè cuperet vel videre sibi heredem, vel suppositirium partũ post mortẽ vereretur, vel alia simili causa. Quod si appareret cõditionẽ se mortuo appositã, qa existimaret se tũc moriturũ, cũ præter spẽ su peruixerit, aliud ex Iustiniani sãctione esset [c]. Ego tamẽ Iustiniani decisionẽ proprietate verbi defendi arbitror: quia dictio, *intra decem menses*, significat vsq; ad decẽ mẽses, quod alibi declaraui [d]. Pro eadẽ sentẽtia etiam illud inducitur, ꝙ fideicõmissum alicui relictũ, si heres sine liberis decesserit, adoptionis cõmẽto nõ extinguitur [e]: nõ enim naruralis & adoptitius hoc casu videntur similes, quia cũ conditio à testatore apposita ex incerto euentu pendeat, non debet in potestate heredis esse adoptando sibi filios, fideicõmissarium eludere [f]. Quapropter existimauerũt quidam, si filij antè iam adoptati fuissent, tunc cõditionem pro defecta haberi [g]: deficit enim hoc casu ratio, soléntq; in iure adoptiui pari in casu cũ iustis filiis esse [h]: & id non nominis solũ respectu [i] (nam & ipsi filij sunt) sed etiam effectus. Quam sentẽtiam defendi posse opinor, cùm testator huius rei conscius erat, scilicet heredi filios adoptiuos esse [k]. Idémque certius adfirmandum, cum verba conditionis de filijs legitimis tantum concepta sunt: qua tamen in re aliter Decio [l] visum est. Sanè operæpretiũ est S. cõsultũ referre ad has adoptiones pertinens, Pub. Mario L. Asinio c o s s. tempore Neronis factum, quod hisce verbis Cornel. Tacitus li-

a l. si extraneus. de con. cau. data.
b l. commodissimè. de lib. & posth.
c l. fin. C. de post hered.
d l. si quis sic. de verb. signifi.
e l. fideicommissum. de condit. & demonst.
f l. nec ei. §. j. de adop.
g Ray. d. §. & quid si tãtum.
h l. nec in ea de adult.
i l. si. de bon., dam.
k l. si te parẽs. C. de suis & legit.
l Dec. conf. ccccxviij.

bro xv. refert: Percrebuerat ea tempestate prauissimus mos, cùm propinquis comitiis, aut sorte prouinciarum plerique orbi fictis adoptionibus adsciserent filios, præturásq; aut prouincias inter patres sortiti, statim emitteterent manu quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturæ munus, labores educandi aduersus fraudem & artes, & breuitatem adoptionis enumerant: satis pretij esse orbis, quod multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honorē, cuncta prōpta & obuia haberent: sibi promissa legum diu expectata in ludibrium verti, quando quis sine solicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota repentè adæquaret. Factum ex eo S. consultum, ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, ac ne vsurpandis quidē hereditatibus prodesset. Quibus verbis satis ostenditur, quantam differentiam antiqui inter iustos filios, & adoptiuos constituerint. Hinc que consequenter deducitur, an grauatus sine filiis decesserit, si filios legitimatos, hoc est, natalibus beneficio principis restitutos, relinquat, restituere teneatur? Et crebrior sententia est, conditionem defecisse, siue per subsequēs matrimoniū siue per rescriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea specie receptū est, cum conditionis verba sunt, si sine filiis legitimis & naturalibus decesserint. Lex enim hosce iustis filiis æquiparat: nihílq; à legitimis legitimatos differre iubet: nec hi inuicem dissimiles à legitimis & naturalibus censentur [a], cum non ex sola legis imagine, sed etiam ex origine naturæ filij sint [b]. Sed quid, si verba conditionis concepta sint, si decesserit sine filiis ex se legitimè natis, vel ex legitimo matrimonio procreatis? Tunc enim non est dubium per rescriptū legitimatos excludi. Quid si per subsequēs matrimoniū? & iste videtur casus dissimilis, cùm testator tempore originis voluerit legitimos nasci: qualitas enim adiecta verbo, secundū verbi tēpus regitur [c]: & hac ratione ita Ant Butr. decîdit, & respondit in quæstione facti Bal. Alexandérq; [d]: nam & idem (inquit ille) in feudo traditū est, quod aliquis sibi & filiis legitimè descendentibus stipulatus esset: nam legitimati per subsequēs matrimonium legitime descendere non dicuntur; ídque Baldus probauit. Accedit, quod & ex consuetudine

a §. illud. versi. quis. ergo quibus modis nat. effi. sui.
b Alex. cons. ij. in j.
c l. in delictis. §. si extraneus. de noxal.
d Bald. cōsil. ccclxvij. in v. Alex. cōsil. v. in vii.
e Bal. c. vnico. §. naturales. si de feu. fuer.

suetudine, quæ hereditatem Primogenito defert, non admittetur naturalis maior natu, in iusti filij postea nati damnum, quamuis deinde per subsequentes nuptias legitima iura consecutus proponatur[a]. Sunt tamen qui in contrariam sententiam transierint[b]: quia hi, qui secutis nuptiis legitimi fiunt, instar iustorum filiorum habentur léxque huiusmodi pro omnino similibus habet[c], nec crebriore calculo recepta videtur ea sententia[d], vt accepto feudo pro se & legitime descendētib. reiiciātur, imo plerique omnes admitti cēsuerunt. Ego hac in re † sic arbitror distinguēdum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium subsequens legitimatus sit, & verius est non deficere conditionem, quia lex præsumit legitimè natum: ex actu enim subsequuto præsumit vsque à principio affectu maritali concubinam cognitam[e]: quæ præsumptio veritati innititur[f], & in hoc à fictione distat quòd ea aduersus veritatē est[g]: meritò igitur ex illis verbis non existimabitur tanquam illegitimè natus summoueri. Aut loquimur in spurio, & si fideicommissum ab ascendente factum sit, idem iuris putarem, ídque paternæ pietatis cōiectura[h]. Nec me mouet, quòd legitimè natus nō dicatur, qualitásque verbi repugnet: quia respōdeo satis esse, si ex interpretatione legis sustineatur: lex enim pro legitimè nato habet, interpretatióque huiusmodi fauore filiorū capienda est[i]. Sicut etiam videmus eorū fauore disiuncta pro cōiuncta, & viceuersa cōiuncta pro separata, aduersus propriā sermonis vim accipi[k]: nam & licet qualitas adiuncta verbo, ad verbi tempus referatur, fauore tamen descendentiū aliud quandoque obseruari scimus[l]. Nam & rescriptum Romani Pontificis, Cùm impuberi, inquit, succederent, si absque liberis moreretur[m], eam interpretationem non habet, vt verbū, *Succederent*, secundum dictionē impuberi restringatur[n]. Aut loquimur in fideicommisso quod ab extraneo relictū est, & tūc probabilior est Alexādri sentētia: hîc enim ex fictione legis solùm legitimè natus dicitur[o], vnde ad hūc casum dispositio testatoris produci nō debet[p], cùm proprietas verborū repugnet, à qua vt recedamus nō est vlla causa. Aliud tamē esset in feudo: propter fauorabilē enim prīcipalis beneficij naturā, propius est, vt etiā huius modi

13

a Io.An.reg. sine culpa.
b Imol.c.innotuit. Dec. clv.
c l. j. in fin. iuncta l. fin. §. ex bonis, de bo. dam.
d c. tāta. qui fil. sint leg.
e l.cū quis. versi. nec enim C. de nat.lib.
f l. fin. de probat.
g l.filio quē, de liber. & posthum.
h l.generaliter. §. cùm autem. C.de inst. & subst.
i §. sed & hæc presenti. in aut.de sanct. epis.
k argu. d.l. generaliter. in princip.
l si.c.§. item opponitur. xx.q.ij.
m c.Raynutius. de testa.
n Bart.l. centurio. ij. q. iii. membri prin. de vulg
o d.c. tanta.
p d.l.fi.C.de his qui ven.

modi admittantur[a], præsertim cùm in re dubia non erret, qui aduersus fiscum iudicat. In dispositione quoque legis, quæ legitimè natos solùm ad dignitatem admittit, idem respondendum est, vt hi admittantur, quos lex pro legitimè natis habet[b]: fit enim latior interpretatio, vt suprà diximus. Et ideo quum ex lege ordinis nō nisi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur, responsum est, hos quoque subsequutis, legitimorum iuri restitutos recipiendos esse: debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio[c]: nisi cùm statuto cautum esset vt verba ad literam intelligerentur: id enim non ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secundum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum vrgent: videtur enim conditionem in vno casu, ad dissimilem quoque produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad vulgarem tacitam trahitur, & è contrario vulgaris expressa ad tacitam pupillarem[d], & tamen hi casus omnino dissimiles sunt, cùm tempore, tum modo, tum etiam effectu[e]. Sed communiter in hoc deuentum est, vt dicamus hasce substitutiones natura sui conditionem habere: nō enim aliud est substitutio, quàm conditionalis institutio. Expressio igitur vnius *conditionis 14 aliā non excludit: quoniam lex præsumit, si de alia cogitatū fuisset, eam quoque testatorem æquè expressurum fuisse. Quod enim pupillaris contineat vulgarem, est ipsius testatoris fauor: quòd vulgaris pupillarem, pupilli vtilitatem respicit. meritò igitur vtriusque fauore & propter paterni pupillarísque testamenti coniunctionem, hæc interpretatio admissa est. Nam & si voluit testator tam suam quàm impuberis hereditatem eo decedente ad substitutū pertinere, multò magis suam voluisse illi deferre credendum est, casu quo filius repudiaret. Adde etiam, quòd vt vulgaris pupillarem contineat, aliquo modo vi verborum inducitur: conditio enim illa, si filius heres nō erit, potest intelligi immutabiliter[f]: & ideo adita hereditate à pupillo non prorsus extinguitur spes substituti, quia quamuis heres sit, potest nuda voluntate vsque ad pubertatē abstinere, sententiámque mutare, quod rectè Pileus & veteres cēsuerunt[g], licet Accursius & post eum alij manifesto cauillo dissenserint; quorum rationibus

a c.j. §. pen. quib. mo. feud. amit.
b c. innotuit de elect.
c Bal. cons. clxxxiij. ij.
d l. iam hoc iure. de vulg.
e l. sed si plures. §. ad substitutos. de vulg.
f l. ei qui. de condi. inst.
g l. impuberib. l. necessarius. de acquir. here. l. pen. de aut. tut.

nibus haudquaquam difficile est respondere, cùm maio
re facilitate se paternæ hereditati quam extraneorum
impuberes immisceant,quod & alibi attigimus [a].Rur-
sus obstat conditio, si intra x.menses proximos mortis
meæ nascetur,illi est dissimilis,si me viuo nascetur,& ta
15 men ad hanc producitur [b].Sed ex his †,quæ suprà retuli,
satis constat fieri hanc extensionem,quia testator se tūc
moriturum credebat. vnde si præter spem superuixit,
non ideo rumpitur testamentum [c]. Rursus instari potest:
conditio, si nubere noluerit, ab ea plurimùm differt, si
nubere non potuerit:nolle enim & non posse, perquàm
dissimilia sunt [d]: & tamen in substitutionibus conditio,
si heres esse noluerit, intelligitur, vel non potuerit: &
viceuersa [e]. Sed respondendum est, hos casus ex præ-
sumpta testatoris voluntate absimiles non esse. Cùm
enim de substitutione vulgari agatur, per quam ipsi te-
statori succeditur, & sic de eius fauore tractetur, verisi-
mile est, quod de altero expressit ad alterum quoque,
cùm eadem subsit ratio,trahi voluisse.Quapropter si ap-
pareat testatorem non ad testamenti sui fauorem atten-
disse,sed ad heredis pœnā,aliud dicēdū esset:vt si in hac
specie, Titium instituit, & si Titius, eiúsque filij nolent
nomen, & gentilia testatoris insignia deferre,substituit
Caium:si is Titius liberos nullos suscepit,vnde non po-
tuerunt nomē &insignia deferri,nunquid substitutus ad
mittatur? Et Socinus [f] respondit,substitutioni locū non
esse,quoniā is casus dissimilis sit,& de pœna agatur.Quę
tamen decisio penes me dubia est,cùm ex natura condi-
tionis appareat,fauorem suum,siue suæ familiæ, in ani-
maduersione testatoris fuisse, & ideo nomen & stem-
mata geri voluerit: quòd si in hoc Titium cum liberis
decedentem grauauit,quantò magis casu,quo sine libe-
ris decederet? Et ex his in alia quoque quæstione quid
sentiendū sit,discerni potest.Testator instituit ventrem
vxoris,& si masculus nascatur, & in pupillari ætate de-
16 cederet,substituit Sempronium: si nascantur † fœminæ,
instituit eas in cccc. aureis: venter nihil peperit, nun-
quid substitutus admittetur?Ex facto consultus Alexan-
der [g] respondit,substitutum non admitti,& hunc casum
omissum censeri,cùm altero casu nascentium fœminarū

a l.ex cōtractu. de re iu. l.si filius.qui patri. de vul.
b l.fin. C. de posth.her.
c Bar.l.Gallus. in prin. de lib. & po.
d d.l. pater Seuerinam. de cód. & demonst.
e d.§.& quid si tantum. l. fin.C.de instit. & subst.
f Soc.in cōsil.cclviij.
g Consil. clxxxviij

a l. si ita scriptũ de lib. & posthumis.
b l. pen. de vent. inspi.
c l. iij. §. fi. de libe. & post.
d l. filius à patre. cod. tit.
e Bal. l. fi. q. xxxiij. C. de here. instit.
f Bart. l. quãdiu. ij. de ac. hered.
g Paul. de Cast. consil. clij. præsens dubit. videtur formari in j. in nouiss.
h l. coheredi. in princi. de vulgar.
i Bartol. l. illis libertis. de cond. & de monst.

Sempronio nihil reliquerit[a]. Ego hac in re vereor, ne sententia eius vera non sit: pupillaris enim illa substitutio vulgarem continet[b]: vnde non nato masculo, potuit testamentum à secundo gradu, id est à substitutione vires adsumere[c]. & ideo hic casus non videtur omissus esse. accedit defuncti mens, qui fœminis solùm cccc. reliquit, quoniam reliquũ hereditatis ad substitutum pertinere voluit. & licet particularis institutio, si alius heres non sit scriptus, legis dispositione ad ius vniuersale trahatur, cùm tamen vniuersalis substitutus hic adesset, ipse admitti debuit, & fœminis præferri[d]: receptúmque Baldi auctoritate est, etiam qui ex tacita vulgari substitutione vocatus est, in re certa instituto præferendum[e]. Sed iterum tandem obiicitur: Communiter recepta est sententia, si quis filio impubere herede scripto pupillariter Titium substituit, & si Titius quãdocunque sine liberis decedat, Titio ipsi Sempronium, mortuo Titio viuente pupillo, Sempronium pupillo heredem fore[f], ex quo apparet, Sempronij substitutionem factam Titio, & sub conditione deficientium liberorum, ad casum penitus dissimilem trahi, tum respectu personæ, quia pupillo ipsi succeditur, tum respectu conditionum, quia etiam si Titius cum liberis decesserit, nihilominus erit substitutioni locus[g]. Sed respondendum est, hunc casum non omnino esse expresso dissimilem: hæc enim verba, *Quandocunque decesserit sine liberis*, verborum compendio vulgarem quoque substitutionem continent: vnde Titio præ decedente, caput illud, si heres nõ erit, dicitur euenisse, meritò substitutus ceu hoc casu vocatus admittitur. Verum igitur non est, ex persona dissimilitudinem vllam esse. Ex conditione quoque dissimilitudo non est: quia cùm secundus gradus morte Titij peremptus sit, & cõditiones in illo adiectæ perierunt, perindéq; est, ac si Sempronium solum pupillo testator substituisset[h]: nec vlla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmare potest: adposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorẽ[i], vt ab intestato se derelictã hereditatẽ accipere filij possent. vnde si heres non sit, qa ante pupillũ moriatur, deficit ratio fauoris: nec hoc prodesse heredi legitimo debet, cui manifesta testatoris voluntas

sub

substitutũ prætuli t[a]. Et licet regula sit, Conditione defecta, substitutũ excludi[b], tamẽ nõ procedit quãdo aliàs testator etiã fuisset relicturus[c]. at in ꝓposita specie, cõditio illa solius Titij fauorẽ respiciebat, de quo ampliùs non quæritur, cũ satis sit hereditatẽ cũ instituti, cui succeditur oneribus ad Sẽproniũ peruenire, nõ autẽ cũ Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in quæstione facti, cùm quis heredi quãdocunq; sine filiis fato fungeretur Titiũ substituisset, ísque heres, viuo testatore, liberis superstitibus decessisset, dixi substitutũ admittendũ, nec legitimo prodesse cõditionis in caduco gradu defectũ: tametsi hac in re post Oldr. [d] aliter Soci. respõderit.[e]

a l. Publius §. fin. eod. tit.
b l. in testamẽto. eod. tit.
c gl. l. i. C. de instit.
d Oldra. consil. cxli.
e Socin. lxxvi.

TERTIVM huius tractatus axioma est: Conditio
17 necessaria † siue actum ipsum, siue effectum respiciat, ad casum similem porrigitur: túncque non refert, quid ex æquipollentib. fiat. Quapropter cùm mater filiis suis legasset, si morte patris iuris sui effecti fuissẽt, diuus Marc. cum emancipati essent, legatum deberi iudicauit[f]: ea enim cõditio effectui actus necessaria erat: nẽpe vt illis legatum acquireretur, nihílque ad patrem pertineret.[g] Quod & viceuersa in ea specie responsum est, cũ mater sub conditione emãcipationis reliquisset, vel etiam donasset: nã & filijs morte patris, sui iuris effectis debebit[h]: effectum enim solũ mater respexisse creditur. Vnde etiã solet dici, non de itinere, sed de meta curandũ.[i] Sed tamen hisce aduersatur Vlp. responsum: si cui ita relictum sit, si morte patris sui iuris effectus fuerit, & emancipatione sui iuris effectus fuerit, non videri defecisse conditionẽ[k]: sed & cùm mors patri contingat, quasi extante cõditione, ad fideicõmissum admittitur. Quibus verbis apparet nõ solùm emancipato deberi fideicõmissum, sed mortẽ patris nihilominus expectandã. videtúrque hæc fortissima † esse ἀντινομία vt Accur, Bartolúsque non citra cauillũ dissoluere eã potuerint. Mihi ea sentẽtia placet, in quã iuisse multos video, vt Vlpiani responsum intelligatur, cùm ab extraneo sub ea cõditione relictũ est: is enim videt odio patris hãc adiecisse cõditionẽ, ne quicquã omnino in eũ ꝑuenire possit: vnde expectãda erit mors, nec à verbis recedẽdũ. In matre verò alia ĩterpretatio assumit, quæ sub tali cõditione legasse magis credit, vt libe-

f l. mulier. ad Trebel.
g l. si mater. C. de instit. & substit.
h l. fin. C. de do. quæ sub.
i Bart. l. cum seruus, de verb.
k l. fideicommissa. §. si cui ita. de l. iii.

ris suis consuleret, quàm quòd patrem odio haberet. Aduersatur rursus responso suo Pomponius [a], mihi sæpe, vt ille inquit, vocandus ad partes: pater enim ne præteritione testamentum rumpatur, necessariò posthumum iustituere debet. Ea institutio duplicem conditionem continet, si se viuo, vel se mortuo nascatur: & tamen alterius horum casuum expressio ad alterum non trahitur. Nec cum Bartol. sentiendum est talem conditionem voluntariam appellante: quia simpliciter potuit institui: nam & in sententia diui Marci [b], potuit mater simpliciter filiis legare: & in consilio Galli Aquilij, potuit testator simpliciter instituere, & tamen casus mortis ad deportationem emancipationémque producitur. Igitur vt pugnantia submoueamus, sciendum est, omnem hanc materiã à coniectura mentis testatoris vim & robur accipere [c]. Et ideo vbi probabilis huiusmodi coniectura est, ad casum omissum fit extensio, siue voluntaria, siue necessaria sit conditio: promptius tamen in necessaria sumitur hæc præsumptio, quòd in ea solùm effectum respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cùm non satis constat, quæ mens patrisfamil. esset, à verbis non debuit recedi, qui fortè alterum casum expressit: quia magis hoc animo suo sedebat, vt superius ostendi, nam si propter necessitatem institutionis motus fuisset, quid oportuit alterum casum omittere? & dum anxiè morosus est, alterum exprimere, cùm satis illi fuisset, si simpliciter eum, qui nascetur, instituisset. Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negasse censebitur [d]. Quod & in ea specie censendum, cùm testator sic verba concepit, Si quis filius mihi post mortem filij mei impuberis nascetur [e]: indicatur enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato simul admitti, vnde conditio ad eum casum non producitur: sed potius tabulæ testamenti præteritione rumpuntur. Cuius rei alia quoque exempla adferri possent [f], nisi prædicta sat supérque esse arbitrarer. Sed quid si limitatiua, (vt ita dicam) dictione vsus sit testator: exempli causa: Si filij mihi nascentur, heredes sunto, & si sine liberis decesserint, tunc Sempronius heres esto: nemine nato, respõsum est, substitutum non admitti. propter † dictionem Tunc, quæ ita restringit, vt ad ca- 19
sum

[a] d. l. cõmodissimè.
[b] d. l. mulier.
[c] l. in conditionibus. de condit. & demonst.
[d] l maritus. de procur.
[e] l. si pater filium. de vul.
[f] l. si ita quis. de vulg.

sum omissum productio fieri nequeat: & ita hāc vocem plerique responsis suis declararunt. Ancha.Socinus, Decius[a], & si qui alij. Nam & vulgaris substitutio cui taxatiua dictio adiecta proponatur, pupillarem in se nullam habet, vt ferè receptius est[b]. Sed nobis dubia videtur horum sententia, cum Galli Aquilij verba sic concepta sint, Qui nepos me mortuo intra decem menses nascetur, tunc, &c. tamen in eis fit extensio & ad casus omissos, & ad tempora. Item vulgaris substitutio hac formula concipitur: Si Titius heres non erit, tunc Seius esto[c]: & tamen pupillarem in se habet. Alij[d] non hanc vim illi dictioni attribuunt, sed geminatoni, vt cùm dictum est, & tunc & eo casu: sed & hæc opinio verisimilis non est: quis enim credat dictis iuribus locum non futurum, si præter aduerbiū illud temporis, adiectum quoque fuisset, eo casu? Mihi certè non fit verisimile: cùm enim testator eo casu dicit, per argumentum à contrario sensu videtur cæteros casus excludere: quod argumentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis cōiectura spectanda est, quia vna præsumptio aliam tollit[e]. Et ex his illa decìdi controuersia potest. Testator ventrem vxoris instituit, si masculum pareret, eíque Seium substituit, & si fœminam vel neminem, ptochotrophium: vxor in puerperio cæso ventre, extractóque fœtu masculo, decessit, qui etiam aliquantulum superuixit, quæritur an Seius admitti possit? Et videbatur plerisque excludendum: non enim masculum peperit, cui cæso ventre infans extractus est[f]. Sed tamen cùm hæc conditio, si masculum pepererit, necessaria sit, propius est effectum considerari, & substitutioni locum esse: ídque crebriore calculo approbatum est[g]. Rursus & illa vetus quæstio definiri potest: Testator vxori vsumfructum reliquit, si vidua permanserit, & post eius mortem Titio: vxor secundò nupsit, disceptatur inter Titium & heredem, vtrius, donec vxor morietur, vsusfructus esse debeat: & frequentior ea videtur sententia[h]: vt statim Titius vsumfructum habeat, vt conditio mortis etiam ad secundas nuptias porrigatur, cùm huiusmodi dilatio in fauorem vxoris adiecta, heredi prodesse non debeat[i]: vnde si ad secūdas nuptias properauerit legatario locum faciet. Sed hæc me deci-

a Dec.cōsil. cccxxxii. Socin.cclvii.
b Alex.l.quā uis.C.de impub.
c l.i.de vulga.
d Dec.cōsil. cccxv.
e l.diuus. de in inte.rest.
f l.annicu-lus.§.fi.infrà eod.
g Alex. l. quod dicitur de lib.& posthum.
h d.l.mulier
i l.à filio.§. alumno. ad Trebel.

ſio dubiũ,ancipitémque reddit:cùm enim teſtator in cõditione poſuerit, ſi vidua permaneret, ſatis id cogitaſſe videtur.potuiſſe eam ſecũdò nubere: vnde cùm Titium non niſi poſt eius mortem vocauerit,manifeſtè apparet, in caſu nuptiarum voluiſſe interim excludi: ſicut aliàs quoque traditum eſt, cùm teſtator in conditione filios maſculos ſcripſiſſet,ſi deinde in alia ſubſtitutione filiorum ſimplicem mentionem faciat,non cẽſeri de maſculis tantùm egiſſe [a]: cùm enim eorum rationem ſemel duxerit,ſi de maſculis quoque alio in loco ſenſiſſet,vtique & tunc expreſſiſſet [b]. Nam & diui Marci ſententia non tam communem ſentẽtiam adiuuat,quàm proſternit, expugnátque: in ea enim mater mortis caſum expreſſerat,quia non crediderat fore,vt pater eos emanciparet [c]: ſi igitur crediſiſſet id futurum, caſus pro omiſſo haberetur. At in hac quæſtione cogitauit teſtator eam ſecundò nupturam:igitur omiſſus eſt caſus.hínc que apparet, non ſolius vxoris cauſa dilationem adiectam, ſed heredis quoq;,cuius vtilitati in caſu omiſſo proſpexit [d]. Quapropter non temerè arbitror hoc caſu à verbis recedendũ,adhærendúmque regulæ, qua proditũ eſt,pœnam priuationis à teſtatore iuſſam, ad hæredem potius quàm ad eum,cuius fauore indicitur,pertinere [e].Cõmunem igitur in hac quæſtione ſententiam minimè ſequẽdam cenſerem,cum vxor ipſa iuuenis eſſet, & quã veriſimiliter potuit teſtator credere aliũ thorum appeterituram. Sed & ſi in legato diceretur, poſt mortem vxoris, tunc & eo caſu Titio vſumfructum,clarius eſſet,propter vim geminationis,interim illi non deberi [f]:quod & ferè receptius eſt,Sed quid è conuerſo ſtatuendum? Reliquit vxori vſumfructũ,ſi vidua permaneret,& ſi alias nuptias celebraret,Titio:non celebrauit, ſed periit,Titiúſne admittetur?Et admitti futilibus quibuſdam rationibus Socinus reſpondit [g]. Sed idem alibi alia ſentit: puto enim verius eſſe,eum non admitti, cùm non euenerit conditio, vnde meritò heredi remanebit: diſſimilis enim eſt nuptiarum,mortíſque caſus.

a Iaſ. l. qui filiabus de leg. j.
b l.vnic. §. ſin autem ad deficientis. C.de cadu. toll.
c d.l.mulier ver.quæ quia
d l.vxori vſumfruc.vilIæ.de vſufru. leg.
e l.vxorem. §.heres.de leg.iii.
f d.l.vxori.
g ſoci.conſi.xxx.in iii. conſil. v. eo. lib.

QVARTA † principalis regula eſt:Conditionem ſpõtaneam præciſè & ad vnguem ſeruari, nec ad ſimiles caſus extendi debere. Vnde conditio, ſi ſeruo dederit 21

derit[a], ad dominum nõ prorogabitur: & conditio vt heredi detur, non eam interpretationem accipiet, vt fideicõmiſſariis dari poſſit: debet enim factum ipſum obſeruari: vt ſiquis incapaci dare iuſſus ſit det, licet nummos accipientis non faciat[b]. Et conditio, ſi deceſſerit ſine liberis, non deficit, ſi liberos ſuperſtites relinquat, licet mox decedant, vel ſuccedere nolint, aut non poſſint[c]: ſeruatur enim conditio vti ad literam ſcripta eſt: nec fit extenſio. Cui etiam rei illud accedit, quòd ex ea actus indiuiduus redditur[d], alioqui non diceretur in ſpecie
22 obſeruata. Non procedit axioma hoc † quãdo actus per omnia ex diſpoſitione legis exæquatur, ſubrogatúrque illi quem teſtator expreſſit. Quapropter cõditio de herede in bonorum poſſeſſore locum tenet[e], quoniam is & nomine & effectu heres exiſtimatur. Eadem etiã in eo, cui Prætor cõtra tabulas bonorum poſſeſſionem dedit, obſeruabitur[f]. Item in herede quoque heredis, nam & is heres cenſetur[g]. Sed & in eo, cui libertatis cauſa bona ex diui Marci conſtitutione addicuntur, idem reſpõſum eſt[h]. Sic conditioni, vt pupillo detur, ſatisfaciet qui tutori dederit: quoniam is pro pupillo accipit[i], imò cautius ei ſoluitur. Sic illa verba, ſi centum ſoluerit, accipiuntur, vel compenſauerit: qui enim compenſat, ſoluit, id eſt, liberat[k]. Adde quòd cui compenſatur, iuſtè cõtradicere non poſſet, cùm per eum ſtet, quo minus ſoluatur: dicet enim debitor, ſi mihi ſoluiſſes, & ego tibi conditionem adimpleſſem[l]. Sic & eadem conditio per acceptilationem obſeruatur, quoniam acceptilatio diſpoſitione legis ſolutio eſt[m]. Quæ tamen omnia intelligenda ſunt, niſi alia mens ſit teſtatoris, vt quia inter caſum expreſſum & eum qui à lege ſubrogatur, aliqua ſit differentia, quæ veriſimiliter teſtatorem retrahat, vt ea in quæſtione ſuprà à nobis dictum eſt: cùm Titio relinquitur, ſi heres ſine filiis legitimè natis deceſſerit: nam legitimatus per ſequens matrimonium defectum cõditionis non inducet. Quod & in ea conditione conſtitutum eſt, ſi legitimæ ætatis erit, vt qui veniã ætatis Impe-
23 trauerit nihilominus excludatur[n]. Rurſus non † procedit regula, quando conditio iure adimpleri non poteſt, ídque teſtatorem nõ præteribat: ſufficiet enim, ſi de

a l.qui heredi.§.i. de cõdit.&demõſt.
b l.Mæuius eo.tit.
c l.filiusfa. §. cùm quis. de leg. j.
d l. cui fundus. de cõdi. & demon.
e l.in conditionibus.§. ſi patronus. eod.tit.
f l.is qui.§. fi.de l.præſt.
g l.paterfa. de vulg.
h l.iii.§. ſi ſub cõditione.de fid.lib.
i l.ſi fundus de cõd.&de.
k l.ſi peculiũ. §.i.l. ſtatuliberi.§.j. de ſtatulib.
l l.iii.verſ. inde. de ſtatulib.
m l.Iulianus ait.de condi. & demonſt.
n l.fi.C. de his qui ven.

facto seruetur [a]. Quapropter qui filiæ furiosæ fideicommisit, si sine liberis decederet, de filiis etiam naturalibus intellexisse creditur, cùm furiosa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere [b]. Sic qui hereditarium seruum iussus est manumittere, & deinde heres esse, satis est si de facto manumittat [c], de iure enim quo modo potest, cum adhuc heres non sit? Sic, si pater sacerdotis fideicommittat, si decesserit absque filiis, de naturalibus & legitimis intelligi non poterit, cùm vxores ducere lege Pontificia sacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur [d], vel si monachus sit, de ipsa ecclesia [e]. Nam & illud receptum est, si pro sacris celebrandis centum testator mystis reliquerit, nec propter diras, abominationésque Pontificis celebrare illi possint, in aliud honestæ deprecationis genus erogationem conuertendam [f]. Non † procedit tandem 24
regula, cùm ex coniectura aliqua deprændi potest, non modum, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisse: tunc enim spontanea conditio à necessaria nō differet. Vnde cōditio si tutela per pubertatem, seu per xiiij. annos finiatur, etiam euenisse censebitur, si morte tutoris finita fuerit [g]: idque ex coniectura mentis testatoris. Sic & conditio, si centum Arethusæ dederis, per alium adimpleri potest [h]: sic & faciendi conditio, nisi cùm persona electa sit industria. Eòdem pertinet & illa conditio, si me mortuo, posthumus nascatur: nam si testator eam adiecit, quòd crederet se illa ægritudine moriturum, nihil oberit quò minus & qui, se viuo, nascetur, heres sit [i]. Cui non absimile, in conditione, si quis prior diem suum sine filiis obierit, quam receptum est etiam extendi, cùm posterior absque prole decedat [k]. Quarum definitionum illa est ratio, quòd in conditionibus potissimùm defunctorum mens spectanda sit. Igitur cùm casus veniet, diligenter animaduertendum est, quæ fuerit testatoris sententia, vt ex ea ad casum omissum vel progrediamur, vel intra cancellos verborum consistamus. Decipimur tamen plerunque, vt Baldus inquit [l], dum scrupulosè nimis, & anxiè coniecturis ceu exploratis rebus vtimur: quod vt manifestius fiat, aliquibus etiam quæstionibus ostensuri sumus. In primis igitur

a l. ex facto. §. si quis rogatus. ii. ad Trebel.
b l. heredibus. §. fin. ad Trebel.
c l. mulier. §. i. de condi. instit.
d l. si quis posthum. de libe. & post.
e §. sed & hoc præsenti. de sanct. epi. Capr. cōs. xx.
f l. legatum. de vsufr. leg.
g l. liberto. §. fina. de an. leg.
h l. Arethusa. de sta. ho.
i d. l. fi. C. de posth. her.
k l. heredes. §. cum ita. ad Trebel.
l Bal. l. precibus. C. de impub. & aliis.

igitur dubitari consueuit an æquè in directis substitutionibus atque in fideicommissis ad casum omissum fiat extensio. Et Pontanus [a] in fideicommissis quidem fieri censuit, quòd in eis sola testatoris mens obseruetur : in substitutionibus verò non idem esse, quòd hæ expressis
25 *verbis concipi debeant [b]. Quapropter, inquit, videmus, si, pluribus heredibus scriptis, aliquis post mortem omnium directo substitutus sit, non videntur inuicem heredes substituti [c], & tamen in fideicommisso post mortem omnium relicto aliud est [d] : in quam sententiam Din. Paulúsque Castrens. concessit. Idem Socinus quodam responso [e] censuit, hoc potissimùm argumento vsus, quòd heredi, cuius nomen inconsultò deletum est, prætor bonorum possessionem non decernit: quia ex coniectura tantùm constat eum heredem [f]. In aduersam penitus sententiam alij iuêre [g], potiúsque adiuuandam extensione directam substitutionem, quàm obliquam censuerunt. fauorabilior enim directa est [h], meritò benigniùs accipi debet. Nam & Bartòl. faciliùs extendi ad casum omissum conditionem in persona instituti credidit, quàm in substitutionibus extendatur [i]. Sed has ego opiniones à veritate longè latéque abesse arbitror ; cùm enim omnis vltima voluntas à mente testatoris pendeat non videtur inter hos casus probabilis esse differentia, solúmque id erit obseruãdum, an mens illa aliquo modo ex verbis accipi possit [k] : confutatúrque maximè ex prædictis axiomatis, quibus apparet non recipi communiter huiusmodi distinctionem: quinetiã veterum probatissimi nominatim eam repudiauerunt, vt Bal. Alex. Aret. Ias. [l] Nec verum est in fideicommisso post mortem relicto censeri heredes inuicem substitutos, nisi non solùm post omnium mortem, sed etiam in tota hereditate substitutũ sit: non enim posset tota hereditas per eũ qui vltimus moriatur restitui, nisi ad eum peruenerit, peruenisse autem non potuit, nisi inuicem factam substitutionem proponamus. Nulla igitur inter substitutionem fideicõmissúmque hoc casu est differẽtia. Nec me mouet, quòd ex coniectura prætor bonorum possessionẽ heredi scripto, cuius nomen incõsultò deletũ est, non decernit:

a Rom. d. l. si cum dotẽ.
b l. iubemus C. de testam.
c l. vel singulis de vulg.
d l. Titia. §. Seia. libertis. de lega ii.
e Socin. cõs. cxl. in j.
f l. i. si tabu. testa. ex tab.
g Corn. cõs. cccxx. in iiij.
h c. si pater. de testa. lib. vj.
i Bar. l. Gallus. in prin.
k l. i. §. fin. autẽ. de her. inst.
l d. l. vel singulis.

quia satis est ei iure ciuili prouisum esse [a], coniecturámque in hoc sufficere: prætorij enim edicti verba huic non conueniebant, quibus ei, qui scriptus est, bonorum possessio datur: at hic scriptus non dicitur, cùm nomen eius deletum sit. Secundo quæritur †, an substitutus posthumo, 26
casu quo ille moriatur, cēseatur etiam substitutus si non nascatur? Et in vulgari substitutione crebrior est sententia, huiusmodi quoque casu vocatū censeri [b]. Si igitur testator filium, qui sibi nascetur, heredē instituit, & si heres erit, & impubes decesserit, Caiū substituit, nō nato filio, Caius admitterur [c], ídq; ex verisimili mente inductū est. In substitutione verò fideiconmissaria idē quoq; Soc. respōdit, cū nulla ratio differētiæ afferri possit [d]. Quod enim testatorē mouit, vt casu, quo adita hereditate, filius decederet, substitutū certis præferret, idē & mouere verisimiliter debuit, si filius non nasceretur: nam vt inquit Dec. [e] quod postea, re cœpta, permittitur, à principio quoq; per mittēdū. In quam sententiam & nos quoque transeūdum putamus. Imò etiam si filius nascatur: & heres esse nolit, adhuc substitutioni locū esse arbitramur: eadē enim semper ratio mētis subest. Audentiùs respondit Pōtanus substitutionem, si filius in rerum natura non esset, ad casum quoque producendā quo viueret impubes decederet [f].
Tertio dubitabitur: Testator † instituit vario modo post- 27
humos, tam masculos, quā fœminas: deinde posthumis, si omnes in pupillari ætate morerentur, amitā substituit: vnus tātum posthumus natus, & impubes mortuus est, an ad amitā pertinebit hereditas, an ad matrē, quæ filio intestato legitima est heres? Et Oldr. respondit [g], amitam excludi, cum in casum plurium nascentium substituta sit, vnde vno tantùm in lucem edito, casus pro omisso est: quod maximè fauore matris statuendum est, ne à luctuosa filij hereditate reiiciatur, cum æquum non sit tacita coniectura eam priuari: & in hanc sententiam plerique transiuere. Sed verior est aduersantium opinio [h], ex Pauli respōso, qui his verbis, cæteri omnes filij, filiæq. meæ exheredes sunto, rectè vnicum filium exheredatum scribit [i]. Nam etsi nullus natus esset, prædicto casu receptius est [k], substitutæ amitæ locum futurum, ídque etiam in matris damnum, dum omnino tacita non esset vulgaris substitu

a l.i.§.sed si legi. de his quæ intest.
b Ray. in tract. substit.
c l.fin.C.de instit. Curt. consil.lv.
d Socin.consil.lii.
e Dec.consi. ccxxvii.
f Rom.consi.lvi.in casu. Mod.d.l.i.de vulg.
g Oldrad. consi.cxlii.
h Aret.l.placet.de libe.& post. Ray. d. §.& quid si tantum.
i l. Titius.in prin.de libe. & posth.
k Bart.d.l. i.vers.v.

ſubſtitutio, quantò magis vnico nato, & ante pubertatem mortuo, excludi non debet? ex mente enim teſtatoris apparet, matri ipſi prædilectã fuiſſe amitam [a]. Quod & in ea ſpecie à me reſponſum eſt, cùm in inſtitutione teſtator ſe vnum vel plures qui naſcentur, inſtituere dixiſſet: quamuis enim in ſubſtitutione ſubiiciatur *& caſu quo omnes moriantur*, intelligetur tamen vnus, vel plures ſecundum inſtitutionis formam, à qua declarationem ſubſtitutio accipit [b]. Quarto hæſitatum eſt, cùm teſtator iuſſiſſet, ſi filij abſque maſculis morerentur relictis fœminis, hereditatem ſuam in partes tres diuidi, ex quibus vna fœminis daretur, duæ Titio & Sempronio, & contigiſſet, vt hi filij abſque maſculis, fœminíſque decederent, num ſubſtitutioni locus eſſet? Et Decius reſpondit [c] non eſſe: quia deficit conditio, cùm nec fœminas quidem ſuperſtites filij reliquerint. At alij aliter crediderunt [d], propter mentem teſtatoris: in quam ſententiam & ego pedibus eo. Si enim voluit teſtator Titium, Semproniúmque etiam ineptum ſuarum damnum admitti, quantò magis eis nõ natis, & omni hoc dãno ceſſante? Nam & Angelus [e] non diſſimili quæſtione cùm omiſſum eſſe hunc caſum vi verborum præfatus eſſet, non tamen ſe audere aduerſus ſubſtitutos iudicium ferre dixit: quoniam recti conſcientia abſterreretur, ne contra voluntatem defuncti reſpondeat, quæ in conditionibus primas partes ſuſtinet. Quintò in hac quoque ſpe-
28 cie non parum altercatum fuit. Teſtator maſculos †, qui ſibi naſcerentur, inſtituit, & ſi ſine filiis decederent vxorem, vulgariter, pupillariter, & per fideicommiſſum ſubſtituit: ſi verò non naſcerentur maſculi, ſed fœminæ inſtituit vxorem, fœminis dotem conſtituit: cùm nec mares, nec fœminæ nati eſſent, reſpõdit Ancha. ſubſtitutioni locum nõ eſſe, vxorémque excludi [f], quoniam hic caſus omiſſus eſſet: & quia teſtator caſu naſcentium filiorum noluit à luctuoſa eorum hereditate, matrem excludi, quæ ratio eis non natis, deficit: in quam ſententiam & Fulgoſ. tranſiit [g]: quia cùm inſtitueret paterfamiliâs vxorem dotémque fœminis relinqueret, veriſimiliter credidit fore vt ex perſona matris ſua quoq; hereditas tãdem ad ipſas deuolueretur. Quid, ſi teſtator v-

a Bart. d. §. cùm ita. in fin.

b l. i. C. de impub.

c Dec. conſil. lxxxix.

d Ray. & Lanc d. §. & quid ſi. d. l. Gallus.

e Angelus conſil. xciii in fin.

f Anchara. conſi. ccclvi.

g Fulgoſ. conſi. xlix.

xorem excitare voluit ad sobolis procreationem ? nam & constat eas ex fœcunditate magis amari : atque ita recentioribus plerisque placuit. Mihi hæc sententia omnino menti testatoris aduersari visa est, & non parum verbis, qui cùm vulgariter vxorem substituerit, satis eam videtur potiorẽ fecisse, etiã nemine nato: & cùm eam vocauerit, etiã exclusis filiabus, quãtò magis hoc casu vocasse censendus est ? Et quæ suprà pro Ancharani sententia inducũtur, adeò leuia sunt, vt ex se ipsis ceu folia farfari, quod Plau. inquit, difflari possint. Sexto dubitatũ fuit: Pater filium iussit, si sine liberis & intestatus decederet, fundum Sempronianum Titio dare: hunc fundum vxori legauerat, filio sub certa cõditione restituẽdum: interim mortuus est sine liberis filius, condito testamento, num legatum Titio debeatur ? Et Socinus deberi respondit [a] quoniam eam conditionem pater apposuit, quod volebat, vt filius de eo prædio posset disponere: quod vbi non faceret, quia nollet, aut non posset, conditio debuit posse per ęquipollẽs adimpleri, hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrem pertinebat: dicitúrque is intestatus, qui quo ad rem, de qua agitur, testatus non est [b]. Sed hæc sententia sane quã futilis mihi videtur, cùm coniunctim sub geminis conditionibus fundus sit legatus, & altera, nẽpe quòd intestatus non decessit, defecerit, clarũ est legatum non deberi [c]. Necquicquã facit quòd de illo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse legatum casu, quo ad eũ peruenisset, id est, conditio qua sibi à iure restituendus erat, iam euenisset: vnde cùm ante eius euentum decesserit, euanescit legatum ídque alij rectè probant [d]. Septimò quæritur: Pater filium instituit, & si is sacerdos efficeretur, iussit vt post mortem Seio hereditatem restitueret: est initiatus, sed sine liberis decessit, an locus erit fideicõmisso? Alex. respondit [e], hereditatẽ Seio restituendam : quoniã videtur testator sacerdotij cõditionẽ apposuisse, propter filiorum defectum : vnde satis est ex æquipollenti adimpletam. Iason contrà, cùm hæc cõditio spontanea sit, ergo præcise obseruanda, aliàs defecisse videtur. Quid enim, si liberis superstitibus ante sacerdotium susceptis decessisset, nónne verba expresse Seium admittunt ? mihi hæc

Iasonis

a Soci. consi. xcij. in iii.

b §. quod autem : de leg. ag. tut. inst.

c l. si heredi. de cond. insti.

d Ray. d. §. & quid si tantum.

e Alex. consi. 100 in iiij.

Iasonis sententia vero propior videtur, ne facilè, cùm ratio in obscuro sit, à verbis recedamus. Possent tamen tot coniecturæ mentis adferri, vt Alexandri opinio præualeret. Nec refert conditionem esse voluntariam, quia tum quoque ex coniectura ad casum omissum protenditur, vt suprà docui. Octauò, quæstionis fuit: Testator fratrem heredē instituit, & si se viuo moreretur, vulgatiter, & per fideicommissum præfectos ptochotrophij substituit: deinde mortuus est, viuo quidē fratre, sed absente, qui huius rei inscius, relictis liberis & ipse decessit: petebāt à filio hereditatem, qui ptochotrophium curabāt. Et Fulgo. pro eis respondit, quoniam illa conditio, *si se viuo moreretur*, extendi ad eum quoque casum debuit, quo se mortuo ante aditam hereditatem, decederet: quod & Iason probauit [a]. Sed hæc opinio sanè quàm ridicula est: vulgaris enim illa substitutio, si heres non erit: intelligitur, vel alium heredem non fecerit: vnde cùm in filium frater iste ius adeundi transmiserit [b], non video, cur præfecti excludēdi non sint: manifesta enim est differētia, si viuo testatore decedit, nihil habet quod trāsmittat, meritò præfecti erūt potiores: si mortuo testatore, transmittet [c]. Quid ergo illi aduersus verba mētēq; defuncti satagūt? Sēsere cōmuniter id doctores [d], dū prædicto casu admitti substitutum tradiderunt, quando frater hereditatē repudiasset tunc enim casus non omnino dissimiles sunt, nimirum innuentes, si repudiatum non sit, aliud iuris esse.

a l. cùm proponas. C. d. hered. insti.

b l. Pantonius. de acq. hered.

c l. vnic. §. cum autem. C. de cadu. tol.

d Alexan. l. i. vers. ij. modo. de vulg. & iij. q. j. effectus.

29 QVINTVM principale axioma est. Dispositum† in casibus simplicibus, ad mixtum quoque porrigitur. In qua re sciendum est, tripliciter mixtum id solere distingui: aut enim in casu simplici dispositū est: cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili: aut in mixto inseparabili: de omnibus igitur videndum. Et primo casu vera est regula, dispositū in casu simplici, in eo quoque locum habere. cui qualitas addita est, vnde quod de senatore statuitur, in eo quoque senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionē dedit [e]: nō enim ideo desiit senator esse. Et seruis lecticariis legatis, is qui & lecticarius & coquus est, debetur [f]. & si lege municipali cautū sit vt macellarij sint immunes, is quoque qui & macellarius & piscator sit, immunis habebitur [g]. & si

e l. per adoptionem. de adop.

f l. seruis vrba §. penul. de leg. iij.

g Bal. §. omnium. Inst. de act.

qua similia. Non procedit tamen hæc conclusio, quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat[a]. Quapropter his quæ vxoris causa parata sunt legatis, ea non continebuntur quæ patrisfamiliæ promiscuo quoq; vsu erant[b]. Cùm enim maritus principaliter sit, videtur potius pro vsu suo parasse, vxorémq; in sequelã admisisse, nec secerni potest quid principaliter vxori in eis parauerit, meritò qualitas hæc naturã simplicis legati immutat. Sic & constitutio Ro. Pontificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum sacerdotij gradu insigniri, alioquin ipso iure ipsos priuat[c], in rectore cui dignitas adsit, vt quia collegiatæ (vt vocant) ecclesiæ sit æditus, locum non habet, tum quia non ita facilè dignitate quisquam priuãdus sit, tum quia qualitas addita est dignior: vnde vix est vt iuxta alterius simplicis naturam regatur, idque præsertim cùm de pœna agitur. Sic lex Iulia, quæ adulterij crimen quinquennij præscriptione submoueri sinit[d], ad adulterium, cui incestus iungatur, non protrahitur: qualitas enim illa aggrauat. Hincque decidi aliquæ quæstiones possunt. Lege municipij mulier absque agnati consensu contrahere prohibetur, num & donare causa mortis? Et prohiberi quibusdam visum est[e]: quia huiusmodi actus, dũ fit, formã contractus habet, licet post quàm inductus est, vltimas potius volũtates imitetur[f]. Ipse in contrariã eo parte, & Ro. Socinũ, Iasonémque sequor: hæc enim qualitas, causa mortis, rationẽ contractus immutat: lex enim agnati cõsensum requisiuit ne fragilitate sexus dolis obnoxia esset mulier: quæ ratio in hoc cõtractu deficit, qui ex simplici volũtate reuocatur, & ambulatorius est[g]. Quod & in adulto videmus, cui testator datus sit: is enim sine curatore non contrahet, & tamẽ nõ minus causa mortis donare prohibetur, quàm testari, vel codicillos facere[h]. Posset ergo prior sentẽtia sustineri quando mulier ex lege nõ solùm cõtrahere prohibetur, sed etiã testamentũ facere, quo casu plerique loquuntur. Lex prohibet fundos aliquo cõtractu extraneis alienari: heres iussu testatoris extraneo vendidit, an in legem cõmisit? Et cùm iste propter iussum testatoris alienet, propius est, vt lex de simplici loquens, ad hunc casum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iussus testatoris, repugnat[i].

Lex

a l. cùm ex oratione, §. fin. de excus. tu.
b l. hoc legatũ. de legat. iii.
c c. statutum. de elect. in vi.
d l. vim passam. §. præscriptione. de adult.
e Anch. cons. ccclxxxiiij.
f gl. l. j. de dote præleg.
g l. sed interim. §. j. de donatio. inter v. &.
h Bald. l. ii. de tut. & cur.
i Alex. l. sed dignum. ad le. fal.

Lex concedit priuilegia ſcholaribus, quid in ſcholaſticis ciuibus? Et non videtur, quia hi amore ſcientiæ nõ fiunt exules, quæ cõſtitutionis Federici ratio eſt [a]. Sed tamẽ in aliis legibus municipalibus, vel aliquorũ ordinũ humanius eſt arbitrari, priuilegia huiuſmodi fauore ſtudiorum indulgeri [b], & ideo cinibus quoque nõ deneganda. Rurſus quæritur: Comes Palatinus cui illegitimos natalibus reſtituere ius eſt, quendam pleniſſimè reſtituit, ab alio citra ſpem ſucceſſionis legitimatum, num id potuerit? Socinus negat [c]: quoniã illegitimos reſtituere poterat, is illegitimus ſimpliciter non erat, licet quantũ ad hereditatem patris capeſſendam attineret, pro illegitimo eſſet. Ipſe contraria ſentio, cùm hæc qualitas diſpoſitionem ſimplicem non mutet, ſed adiuuet potius. Qui enim legitimum quod ad perſonam, & quo ad ſucceſſionem facere poteſt, etiam illum, quantùm ad bona, reſtituere poterit, qui iam (quantum ad perſonam attinet) reſtitutus eſt. In ſecundo caſu cùm mixta ſunt ſeparabilia, vnumquodque ſua natura ſuóq; iure regitur [d]. Quapropter, ſi in contractu innominato adſit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur: quod ſuprà eſt, poterit ex pœnitentia ſecundũ contractus innominati naturam aboleri [e]. Et ſi ita facta ſit exheredatio, *ſi filius natus, natáve erit, exheres eſto*, vtriſque natis nõ rumpitur teſtamentum, quia vterque ſeparatim exheredatum ſe reperit [f]. Quo fit, vt appareat hæc etiam in ſtricta, atque odioſa materia obſeruari [g]: propriè enim hoc caſu ſub ſimplicibus mixtus continetur [h]. Et ex his cõſequens eſt, quòd ſi domum quis vendiderit modico pretio, vt quod dimidiam iuſtæ æſtimationis non attingeret quatenus pretium conuentum eſt, cenſeatur venditio, quatenus ſupra pretium valet, ſi donatio [i], ſi tamen actum hoc ſit: ita frequentiùs receptum eſt: cùm enim ſeparationem hæc materia recipiat, vtrunque de ſe cenſendum eſt, tametſi alij contrà [k]. Sic ſi quis plurimum artium magiſter ſit, ſub eius artis iudice conuenietur, ob quam in ius vocatus, ad cauſámque actionis attendemus [l]. Sic & in hac quæſtione diſcernendum eſt, vendo tibi domum acceptis centum aureis & etiam vinea, quæ aliis centum aureis exiſtimtaur: quẽ contractũ hunc arbitrabimur?

a Authen. habita. C. ne fil. pro pat. Bal. Salic. ibi.
b l. i. C. de aſſeſſo.
c inter conſilia Curtii, xviii.
d l. ſi viua. in fi. C. de bon. mater.
e l. Ariſto. de dona. ff.
f l. ſi. ita. de iniuſto rupt.
g Cor. conſ. lxvi. in i.
h l. ſi ſtatu. lib. §. fi. de ſtatulib.
i l. ſi ſpõſus. §. circa. de dona. inter vir.
k And. Sic. l. ii de verb. obl.
l l. i §. fi. de tributo.

Baldus omnino esse venditionem[a], Romanus omnino esse innominatum contractum censuerunt[b]. Ego duos esse contractus magis arbitror, & domum partim venditam, partim permutatam esse: quòd si di paris sit valoris res, & pretium, quod maius erit, obseruabimus[c]. Quapropter cùm ex consuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non soluatur, in venditionibus soluatur, in prædicto casu nõ nisi dimidium laudatiui penderetur: quod si pars permutata maior sit, nihil præstabitur[d], quod & in iure prælationis recipiendũ videtur, cum & partem tantum potuisset incola vẽdere, nec ideo dominus in toto iuste petiisset se præferri. In tertio casu cùm mixtum separari non potest, primò videndum est an proprie sub simplicibus contineatur. Et receptum est non contineri[e], sed ex sententia legis tantum inesse non tamen expressis simplicibus penitus omissum hunc casum Bartolus censet: indeq; est quòd in fauorabilibus procedat axioma, vt sub simplicibus de mixto quoque actum humanitate suggerente existimemus[f]. Quapropter cum pater liberos legaret filio si doctor iuris ciuilis fieret, legauisset, & philosophicos si in philosophia & vtroq; gradũ filius assumptus esset, vtrumque legatum consequi debere Baldus respondit[g]. Sic & Alexander cùm legi municipali iurisdictio in actionibus imperfor... vni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, vtrasque de mixtis posse cognoscere respondit[h]. quoniã hic de fauore ordinariæ iurisdictionis agitur. quod tamen intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat[i]. Si tamen appareret non nisi in casibus simplicibus voluisse testatorem prouidere, mixtumque pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset: cuius rei exemplũ apud Bartolũ est[k]. In odiosis verò crebrius receptum est, sub simplicibus mixtum non contineri: quæ tamen sententia perquam dubia est, cũ in exheredatione contineri supra docuerimus[l]. Nam & legata strictè accipiuntur, & tamen in eis regula procedit[m]. Sic & priuilegia, quamuis a iure cõmuni deflectant, tamen in eis quoque regula obseruabitur[n]. Sic & edictum prætoris infames notans, qui binas nuptias vel bina sponsalia contraxerit, quamuis pœnale, tamen ad casum mixtum porri-

a Bal. in proœ. feudo.
b Rom. d. l. Aristo.
c Bar. d. l. Aristo.
d Guid. pap. q. 213. in fi.
e l. quid ergo § ... de his qui not. infam.
f l. fratr... sempr... de lib. & posth.
g Bal. l. fi. C. com. de le.
h Alexan. l. Gallus. § ... le ca... de lib. & posth.
i ...
k Bart. in ... de cond. & demon.
l d. l. si ... fa...
m l. Titia textores de leg. j.
n l. 13. § ... de excu...

porrigitur[a]. Sic in contractibus, si vaccam prægnantem, tibi vendam, pacto si vitulum pariat, sit meus: si vitulam, fœtus sit tuus vtroque nato, suũ quilibet habebit[b]. Quid censendum? & cùm mixtum separationem recipit, vel simplici annexa est qualitas non repugnans, quia tunc propriè sub simplicibus continetur, non dubitauerim in odiosis quoque regulam procedere. Quapropter & in prædictę exheredationis exemplo, & in vaccæ venditione non puto dubitandum, ex vi verborum casum mixtũ aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inseparabile est, quia ex sententia legis solum sub simplicibus continetur, putarem verius esse in odiosis non contineri, & crebriorem sententiam sequerer, ita tamen vt quibus in casibus suprà docui in pœnalibus fieri extensionem, in his quoque casibus simplices ad mixtum trahantur, & ex

i his quàm plures quæstiones finiri possunt. Et in primis illa, qua dubitari consueuit, an in contractu, quem feudi vulgo appellamus, casus mixtus sub simplicibus comprændatur. Et Pont. nõ comprændi credidit, cùm in contractibus eius, quod omissum est, nulla ratio habeatur[c]. Sed in hoc ego dissentio: feuda enim beneficia sunt, vnde latam, fauorabilémque interpretationem accipere debent: quapropter in eis appellatione filiorum etiã nepotes continentur[d]. Vnde & traditum est, naturam bonæ fidei hunc contractum seruare[e]. Quod maximè admittẽdum, si cum principe initus sit, omnes enim eius contractus propter personæ qualitatem, in qua bonæ fi-

ii dei existimantur[f]. Secundò dubitatur, an in compromisso, cui adiecta sit pœna, dispositum in simplicibus ad mixtum casum producatur? Et Cornæus[g] respodit, non produci: quod tum verum arbitror, cùm verisimi-

iii le non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertiò, an si iudex terminum concesserit causa omnium exceptionum dilatoriarum, hæ quoque comprændantur, quæ licet negotium perimant, tamen interim pro dilatoriis opponuntur[h]? Et aliqui non comprændi dixerũt: quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habent, ideóque in materia iudiciorum, quæ strictè accipitur, sub simplicibus contineri non debent: qua tamen in re

iiii amplius ipse quærendum reor. Quartò, an consuetudo

a d. l. quid ergo.
b Barto. l. si extraneus. de cond. can. dat.
c l. quicquid de ver. obl.
d c. j. §. & si clientulus. de ali. feu.
e c. j. de benef. frat.
f Bald. de pace Const. versi. si qua verò.
g Cor. consi. lxiij. in ij.
h c. pastoralis. de exce.

feudalis, qua masculi in beneficiariis illis possessionib⁹ fœminis præferũtur, in hermaphrodito locũ habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certum est consuetudini locum esse [a]. At cùm planè dubium est, vtro sexu sit potior, respondit Bald. beneficio excludi [b], quòd huiusmodi consuetudo strictè accipi debeat. Nec est verisimile id actum, vt huiusmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non nisi nobilibus & strenuis viris solebant indulgeri. Quintò lex erat, in causis motis, vel v mouendis sportulæ prius deponantur: quid in causa appellationis, quæ mixtam quodãmodo naturã habet? nõ enim cum principali eadem est, nec tamen penitus diuersa [c]: Et Alexander ex facto interrogatus, locum non esse legi respondit [d]: quoniam plebiscitũ id à iuris communis orbita recedit, & strictè accipi debet, meritò casus mixtus non cõtinebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ si vtroque casu eadem subsit, fiet extensio: quod supra à nobis traditum est. Sextò lex municipij in causis ciuilibus actionem trium mẽsium spatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem simul capitalemque controuersiam contineat? Et Angelus nõ cõprændi ea lege respondit [e], & ideo non nisi vltra triennij metas secundum veterem iuris sanctionẽ perimi [f]. vj

Septimò, lex de iudicio ciuili & criminali verba facit, vij num in eo iudicio obseruabitur, quo pœna partim fisco, partim actori exolui debet? Et cùm tale iudicium sit mixtum, non comprændi hunc casnm Alexander scripsit [g]: si tamen maior ea sit pœna quæ fisco debetur, magis est vt criminale potiùs existimem, sicut quæ priuato, ciuile erit [h]. Octauò, Comes Palatinus eos, qui ex adul- viij terio nati sunt, naralibus restituere potest: itémque eos, qui ex incestu sunt geniti: quid de eo, qui vtroque vitio laborat? Et cùm hîc de principis beneficio tractetur, materiáque sit fauore digna, censuerunt plerique, eum, qui adulterio incestóque partu natus sit, nihilominus legitimum fieri posse [i]: at alij contrà: qui enim vtroque næuo maculosus sit, odiosior censeri debet. Cui ergo quod minus est conceditur, id concessum non intelligetur quod plus est [k]. Sed ego primam sententiam, quæ receptior

a l. quæritur. de stahom.
b Bal. cons. ccxxxvii. in iii.
c Cin. l. inuitus. q. xi., C. de procur.
d Alex con. xcvi. in ii.
e Ang. cons. cclvii.
f l. properandum. C. de iudicijs.
g Alex. in rub. C. de iudi.
h c. tuæ. de procura.
i Bart. d. l. ii. de verb.
k l. cui pact. de ser. exp.

ceptior est, sequor. Si enim quis plures filios, quorũ aliqui ex adulterio, aliqui ex incestu procreati essent, sustulisset, vtique omnes hac comitis indulgentia natalibus restitui curare posset[a]: & tamen dubium non est, magis deliquisse ob delicti iterationem in his omnibus patrem, quàm qui in vno tantùm peccauerit. Quapropter si delictum parentum respiciamus, casus mixtus minor est expressis: si ad filios ipsos attendamus, cùm eorum respectu concessio sit fauorabilis (misericordia enim digni sunt, qui alieno laborant vitio[b]) dicendum est, ad hũc quoq; cõcessionẽ extendendã: quia in fauorabilibus fit extẽsio, etiã si æquè tanta ratio nõ subsit[c]. Nõ
30 dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates † inuicem contrariæ concurrunt, constat potentiorem attendi[d]: quænam igitur qualitas validior existimabitur? & in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem causa sacerdos secularísque litigent, beneficio initiati etiam profanus fruetur[e]. Sic si maior xxv. annis communẽ cum minore causam habeat: & ipse minoris priuilegio vtetur[f]. Sic cùm Romanus Pontifex extraordinarium æruscationis munus quibuscunque administratoribus indixisset, non comprændi Cardinales eius purpuratos, responsum est[g]: talis enim qualitas, tanquam dignior, cæterorum administratorum nomẽclatione eos eximit: qua de re possẽt quãplurima exẽpla adduci, quæ passim apud
31 recentiores collecta reperiuntur[h]. Potẽtior † quoque ea causa existimãda est, quæ benignior sit: quamobrẽ si pupillo legatum sit ea conditione, vt decem quæ heredi naturaliter debebat, solueret, eámque pecuniã heres acceperit, potius iure obligationis datam, quãm conditionis adimplẽdæ causa creditur, quia id benignius est[i], tũ vt legatarij integra legata ex voluntate defuncti consequãtur, tum vt videatur pupillus bona fide omne quod debebat, restituisse. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, si elephantes vel cameli occisi fuerint, fit cõdẽnatio tanquã iumentis occisis, cum tamẽ mixtũ sit genus: natura enim eorũ fera est: quæ feritas si respiceret, legi Aquiliæ locus non erat[k]: nã id inductũ credibile est, vt domino elephantis vel cameli damnũ resarciatur, quod certe benignius est, ne impune in re aliena dãnũ detur. Rur

a l.iii. C. de episc.aud.
b l. lege C. de nat.lib.
c c. si. de simon.
d c. per hoc. de hæ. in vi. d.l.quæritur.
e l. præcipimus. §. eodẽ. C.de app.
f l.si communem.ff. quẽadmo. ser.amit.
g Rom.consi.ccccxcviii. incip.in casu.
h Fel.c.ii. de iudæ.
i l. si pupillus. ad leg. fal.
k l. impossibilis. de verb.oblig.

sus †potentior ea est causa, quæ iure communi iuuatur, 52
quàm quæ iure speciali, vel commentitio sustinetur.
Quapropter miles in dubio voluisse secundum ius com
mune testari magis creditur, quàm militari priuilegio
vti[a]. Hinc est, quòd si lex municipij non permittit aduer
sus doctorem inquiri, aduersus verò militem concedit.
Si quis idem & doctor & miles sit qui crimine promis-
cuo deliquerit, ea respicietur qualitas, quæ iuri commu
ni magis accedet[b]. Causa quoque naturalis fortuitæ, &
extrinsecus accidenti quoties contrarij inuicem effe-
ctus erunt, præualebit[c]: nisi tamen aliud ex subiecto ar-
gumento appareat, vt cũ frater miles aliũ fratrẽ militem
heredẽ instituit, ex causa militiæ, & aucto ob contuber
nium amore, reliquisse potius creditur, quàm iure san-
guinis, castrenséque id peculum ex istimabitur[d]: quod
arbitror fauore militiæ constitutum. Specialis quoque
causa potentior generali existimanda est[e], sicut & causa
prohibitiua permissiuam superat[f]: & qualitas quæ nocet
magis in animaduersione est, quàm quæ possit[g]. Vnde si
ordinis lege cautũ sit, vt nullus doctor possit scholastico
rũ rector esse, qui philosophiæ doctor sit, medicinæ verò
auditor, legis prohibitione ex Bald.[h] respõso cõtinebit.
Sed hęc & huiusmodi ab aliis diffusius tradita in præsen
tia nõ vlterius pertractanda duxi. Et hęc quidẽ, quod ad
extensionẽ attinet, satis sunt. Superest, vt pauca illa affi-
nia attingamus. Et regula est generalis, quod vt agimus
non valet, saltem eo modo valere, quo facere possumus.
Ea sub se quasdam species continet, qualis illa: Si disposi
tioni impossibile aliquid per conditionem addatur,
omnia vicientur[i]: per modum, modus reiicitur, disposi
tio sustinetur. Rursus alia: Qui actus propriè intelle-
ctis verbis non valet, ex improprietate sustinebitur.
Item alia: In ambiguis ea semper fit interpretatio, vt
actus valeat potius quàm pereat. Rursus quarta: Actus
nullus nullius effectus est, nisi quòd ex eo quoque mẽs
testatoris declaratur[k], ex qua quandoque eandem vim
habet, atque si validus esset: vt quando conditonem de
facto impleri sufficit[l]: quod suprà attigimus. Idem in
pœnis, quando quis ita ex actu nullo inquietatur, acsi
validus esset[m]. Quod & in criminibus quoque rece-

ptum

a l. nam si. de iniust. rup

b Bald. l. si quis dec. C. de fal.
c Bar. l. qui habet. detur.

d l. cum allegas. C. de cast. pec.
e l. seruis vrba. §. fina. de leg. iij.
f l. Sabinus. ff. com. diui.
g l. si quis in gratiam. §. fin. ad Syll.
h Bal. in procem. Decret.

i l. impossibilis. de ver. obliga.

k l. fi. de reb. eo.
l l. mulie. §. j de cond. inst.
m l. vbi. C. de transact.

ptum est, cùm enim iure fieri nequeat, sequitur vt si quis de facto committat, legitimis pœnis subiiciatur [a]. Sed an actus nullus nomen saltem seruet? Et non videtur. Quapropter stipulatio nulla, propriè stipulatio nõ est[b]: testamentum nullum non est testamentum: sententia nulla non est sententia, Sic in citatione, in instrumento, in cessione, quod procedere Bal. censuit in actibus iuris[c], aliàs actus facti etiam propriè nomen seruãt, tametsi perperam fiãt[d]. Sed quid in cõtractibus iurisgentiũ? hi enim facti sunt. Et videtur venditionem nullam, posse vẽditionem appellari[e]: sicut & matrimonium nullum, matrimonium dicitur[f]: quod & in diuortio receptum est. Sed cùm à iure ciuili fomentũ recipiam, verius reor, non nisi impropriè & demonstrationis cuiusdam causa sic appellari. His accedit, quòd paria existimantur, non habere, & inutilem habere[g]. Quapropter idem esse Accursius scripsit, siue mulier maritum non habeat, siue habeat quidem, verùm inutilem[h]. Sed hoc ex effectu accipitur: quantum enim ad verba attinet, certum est maritum habere. Sed de his speciebus satis est. Nunc istam principalem declaremus, in qua à Barto. eiúsque in hoc crebriore calculo recepta sententia necessariò recedendum mihi video, quòd omnes casus non cõpræhenderit, & etiã non omnino vera ratione innitatur. Igitur sciendũ, nõ generaliter hîc nos quærere, vtrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod supra declarauimus, nec de quocunque effectu nos loqui, sed de eo tantùm, qui actui attentato confinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamento, fideicõmissum substitutioni, actus viæ, & si qua huiusmodi affinitate quadam iunguntur: in his ergo adfirmandum, actum qui ea forma & modo, quo agitur, non valet, in eum, qui possibilis sit, modum sustineri, si modò testatoris, vel contrahentium voluntas eiusmodi præsumatur: nam & hoc credere humanius est, & ex eo suadetur, quòd semper id interpretatione agendum, ne irriti omnino & elusorii sint cõtractus. Quod maximè absque dubio procedit, cùm expressum est per partes, mentis ipsorum esse, vt omni meliori modo, quo possunt, actus valeat[i]. Quæ clausula † si in tabu-
33 lis addita sit testamentum præteritione filij nullum, sal-

a l. nemo martyres. C. de sac. san. eccl.
b l. j. §. sed si mihi. de ver. oblig.
c Bal. l. iii. de test. tut.
d d. l. mulier.
e l. Labeo. l. j. in verb. emerit. infra cod.
f l. quod Seruius. de cõd. caus. da.
g c. j. de præscrip.
h gl. l. fi. C. de plag.
i l. j. de iure codicil.

tem iure codicillorum sustinebitur: & si pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clausulam iure institutionis reliquisse censebitur[a]. Non tamen tanti effectus est, vt actum sustineat in casum à partibus non cogitatũ, vt quia deinde insperatò euenit[b], vel perquam rarò accidere soleret, nec sola generalitas verborum sufficeret, si mẽs verisimiliter ab eo casu abfuit[c]. Quod in ea specie receptũ est, cùm testator, si non valebit testamentum, iussit iure codicillorum obseruari: præterito enim posthumo rumpetur, nec in vim quidem fideicõmissi poterit sustineri: non enim verisimiliter id voluit testator[d]: possunt tamen id agere partes, vt etiam in casum non prouisum valeat, vt cum aliquis ex causa quacunque etiam incognita liberatur[e]: quod tamen adhuc temperatur, ne dolum remissum facile credamus[f]: & hæc quidem cum mens partium clara est. Cæterùm etiam in dubiis (vt prædixi) potius credẽdum est, voluisse partes actum non omnino inutilem facere: & ideo pro regula affirmandum est huiusmodi quod geritur, prout fieri potest sustineri. Quæ regula tunc non procedit, cùm alicuius disponẽtium mens aduersatur: veluti cùm apparet quem voluisse testamentum facere: non enim si irritum fit, interpretabimur saltem iure codicillorum defend[g]. Id ea ratione nititur, quòd non videtur testator, qui de toto voluit disponere, id egisse, vt diuisa in partes re, aliter atque aliter censeatur, qui heres ex testamẽto est, solidum consequitur, qui ex codicillis, partem iure fideicommissi, cum aliam partem legitimus heres directe ex S.C. Trebelliano retineat: quę diuisio cùm diuersa sit ab eo, quod testator egerat, non arbitrabimur id sensisse, vt actus in hunc modum sustineatur. Qua ratione & libertas directa seruo alieno in testamento data in vim fideicommissi non firmabitur[h]: transiret enim in penitus diuersam speciem, cum per directam soli seruo prouideatur, per fideicommissariam etiam heredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis testatoris nec vere est, nec produci quidem potest[i]. Vnde & ad extraneos heredes non transit: quòd si in bonis testatoris esset, non ita diuersa species existimaretur. Qua ratione substitutio directa in fideicommissariam quandoque flectitur nempe quoties

34

a Alex. consil. cxii. in iii.
b Rom. consil. ccxciii. Fel. c. cũ super de offic. deleg. i.
c l. fistulas. §. frumenta. de cõtrahẽd. emp.
d Soc. consi. xciii. in iiii.
e Alex. cõsi. xj. in ii.
f l. tres fratres. de pact.
g l. non codicillum C. de testam.
h l. si seruus legatus. §. si seruus alienus. de leg. i.
i Bart. l. i. de leg. i.

quoties à principio ceu directa valere non potuit[a]: si enim potuisset, quia actus non dicitur irritus, qui valere potuit, non fiet hæc interpretatio[b]. In cõtractibus quoque quum aliquem nobis obligamus, regula non procedet: cùm enim non nisi ex vtriusque partis consensu contractus vim accipiant, non est verisimile eum, qui obligatur, in alia specie cõsensurum[c]: quinimo credendum est, qui inutiliter se obligat, delectari actum inutilem se facere, nec creditoré admoniturum[d]. Quapropter dominus pro seruo inutiliter fideiubẽs, quasi iusserit nõ obligatur[e]. Sic fideiussor eo tẽpore datus, quo in peculio nihil est, nisi sic acceptus sit vt in futurũ tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur, frustrà acceptus censebitur[f]. Sic inutiliter transigens, non videtur voluisse ex pacto obligari: quis enim credat aduersario, qui cùm litigatum est, voluisse quicquam donare[g]? Cęterùm & vbi lex pro forma aliquid requirit, ea non seruata, omnino actus perimitur. Vnde stipulatio, cuius forma seruata nõ sit, nec in vim pacti quidem valebit[h]: fauore tamen liberationis receptum est, vt si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum videatur, ne petatur, quod Pau. scripsit[i]: non quòd ea tacitum pactum in se habeat (cùm enim acceptilatio causa liberationis fiat, vinculũ obligationis nullum debet inducere) sed ex quadam æquitate naturali, qua quis obligatur non petere[k]: sed & ita ego sentio, licet aliter. Et hæc omnia quidem ex coniectura mentis inducuntur, quæ tẽpore initi actus fuisse pręsumitur. Sed quid, si casus aliquis deinde superueniat, quem si partes euenturũ credidissent, aliud cõstituissent?

35 Et in † hoc breuiter distinguendũ est, cũ quæritur, an voluntas intelligatur rebus sic stantibus? Aut in his loquimur quæ ex vnius arbitrio pẽdent, & tũc si res incidat in eũ casum, in quẽ verisimiliter scit eũ aliter dispositurum, mutata voluntas intelligitur[l]. Qua ratione si pater filio tutoré dederit, ísque improbus factus fuerit, nõ sequetur magistratus iudicium testatoris[m], quẽ verisimile est, si hoc præuidisset[n], tutoré nõ fuisse huiusmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator constitutus si prodigus, negligens, stupidus fiat, reuocatus censebitur[o]. Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, vel per alie-

a l. Scæuola. ad Trebel.
b l. verbis de vulga.
c l. i. §. si quis ita de verbo. oblig.
d l. an inutilis de accep.
e l. i. §. deinde quod iussu
f l. eo tẽpore. versi. sed fideiussor. m. de pecul. ff.
g l. suus. C. de rep. her.
h l. i. §. cum qui, de consti. pec.
i l. si vnus. §. si acceptilatio. de pactis.
k Bar. l. vbi. C. de transactio.
l l. Paulo. §. i. de leg. iii.
m l. Mæuia. §. fin. de an. leg.
n l. in confirmando. de confirm. tut.
o l. cum quis. de sol.

nationem reuocatur[a]. Sic teſtamentum natiuitate liberorum[b]. Sic cùm teſtator alienationem fauore pupilli prohibuiſſet, deindéque conſtituiſſet pupillo eam expedire, reſpōdit Aret. iudicis auctoritate venditionem cōcedendam[c]. Sic cùm teſtator iuſſiſſet, ne in fundo inſtitutus eo amplius quicquam peteret, cenſuit Bart. ius accreſcendi ſublatum nō videri[d]. Sic priuilegia monachis conceſſa propter exuberantem eorum numerum reuocantur[e]. Hinc ex facto cùm quidam vnicum filium heredem ſcripſiſſet, & conſanguineæ puellæ pro dote centū legaſſet, quæ ſumma tempore teſtamenti propter amplas eius facultates minima videri poterat, deinde ad paupertatē redactus, eodem teſtamento deceſſiſſet, legatum arbitrio iudicis moderandum pleriſque viſum eſt, ne plus filio extranea puella conſequatur. Aut in †cōtra- 36
ctibus loquimur, qui ex duorū voluntate interpretationem recipiunt: & tunc non intelligetur rebus ſic ſtantibus tantùm facta promiſſio, nec alterius voluntas mutata quicquam innouabit[f], quod tamē perpetuum non eſt. Quid enim, ſi prior contractus ex errore proceſſiſſet[g]? quid ſi ex fiducia[h]? quid ſi aliqua cauſa hoc ſuaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuiſſet? vt ſi promiſerim tibi gladium reſtituere, deinde furens petas[i]. Quapropter & in ſcholaſtico reſponſum eſt, quanuis in aliqua Academia lauream Doctoratus (vt vocant) accipere etiā ſub iurandi religione promiſerit, nihilominus ſi in aliud gymnaſium tranſeat, & ibi examine facto approbetur, non cenſeri periurum[k]. Sed & conditiones quæ tacitè ex natura contractus inſunt, ſemper intelliguntur. Si igitur tibi domum locauero, & habere licere promiſero, intelligetur rebus ſic habentibus: & penſione interim recepta[l]. Sed & cùm lex ex noua cauſa reſciſſionem contractus inducit, vel reuocatoriam actionem concedit, apparet, rebus ſic ſe habentibus, promiſſum tantummodo fuiſſe: vt cùm quis donat, deinde liberos ſuſcipit, reſcinditur ex Conſtantini reſcripto contractus[m]. Cæterùm & quando tacitum pro expreſſo habendum ſit, eodem fere modo diſtinguitur: in his enim, quæ vnius ex ſententia conficiuntur, non eſt dubium haberi[n], in contractibus verò non haberi, ſi ab altero tantùm id

actum

a l. rem legatā. ff. de adi. leg.
b Auth. ex cauſa. C. de liber. præter.
c Aret. conſi. xxii. incip. diligenter.
d Bar. l. quoties. §. ſi duo. in fi. de her. inſtit.
e c. ſuggeſtū. de decim.
f l. ſicut. C. de act. & oblig. l. Luci°. de euict.
g Bar. l. fi. §. Idem quæſiuit. de condi. inde.
h l. fi. C. de nō num. pec.
i xxii. q. ii. ne quis.
k Imo l. c. inter P. de renuntiat.
l l. quæro lo ca. ff.
m l. ſi vnquā C. de reuoc. do.
n l. inter ve ſtem. de auro & argen.

actum sit [a]: si ab vtroque, secus est: tunc enim idem est, quod in vltimis voluntatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit [b], cùm enim forma ex necessitate legis requiratur [c], voluntas partium in nulla animaduersione est, idem cùm hæc voluntas probari non potest. Sumi-
57 tur † autem probatio ex natura rei, vt quia quod amissum est ex natura rei, in eum contractum accedere [d]: sumitur & ex consuetudine, quæ in actionibus humanis potissimam vim habet [e]: sumitur & ex præfationibus, huiusmodiq; aliis cōiecturis legitimis, quas omnes referre
58 præsentis instituti non est [f]. Sed † nunquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine censebitur? Et discernendos tres casus arbitror. Primus, quoties lex aliquid à partibus actum præsumit, nec huic partes ipse renuntiare possunt [g], tunc huiusmodi legis dispositio, non autem hominis censebitur. Quapropter ius adcrescendi, tametsi ex tacita quoque testatoris mente proueniat, tamen ex legis dispositione magis procedere existimatur [h]: non enim potest quis partim testatus, partim intestatus mori. Sic Bart. in actione tutelæ, diem ex dispositione legis inesse, non autem ex hominis credidit [i]: quoniam si partes agerent, vt ante diem ea actio oriretur, vtique frustrà agerent [k]. Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali dispositione, ad defendēdum quoque constitutum censeri: vt enim id faciat, à lege ipsa etiam præter domini voluntatem adigitur [l]. Sic receptum est tempus quod à lege iudicatis confessísve indulgetur, tametsi in sententia iudicis sit expressum [m], pro legali tamen dilatione accipi, cum in arbitrio iudicis non sit, qualem terminum constituat [n]. Nam & generaliter idem Bart. definiuit, illam obligationem à lege descendere, cùm præter verisimilem contrahentiū voluntatem inducitur. Quæ enim ex præsumpta voluntate oritur, hominis obligatio, non legis est [o]. Nec obest, si quis dixerit, nónne legibus voluntatem suam regere quilibet creditur [p]? Respondeo, verum id esse in his, quæ libero partium arbitrio relicta sunt, alioquin non sponte facere, sed legis iussu partes creduntur [q]. Quapropter legi Falcidiæ aduersus voluntatem testatoris locum esse scriptum est [r]; nec enim facere potuit testator,

a l. si repetēdi. C. de cōd. ob cau.
b l. j. de verb. oblig
c l. iubemus. C. de testa.
d d. l quæro.
e l. quod si nolit. §. quia assiduas. de ædil. edi.
f d. l. si seruus plurium. §. fi. ff. de leg. j.
g l. si paterfa in prin. de adop.
h l. quidam testamento. in fi. de vulg.
i Bar. l. ita stipul. q. j.
k l. cerdonē. de oper. lib.
l Bart. l. non solùm. de procur.
m l. iiii. §. si quis condemnatus. de re iudic.
n l. ii. eod. tit.
o Bart. l. stip. nō diuidū ur q. viii. ff de verb. oblig.
p l. quidam. cum fil. de verb. oblig.
q l. iiii. de reg. iur.
r l. Titia. ad leg. Falc.

quo minus ea lex locum in testamento suo haberet. Secundus casus est, cum lex aliquid præsumit, cui partes renuntiare possunt, & tunc huiusmodi dispositio hominis, non legis dicitur: vt quòd in mutuo æquè bonū reddatur in promissione dādi Carthagini, tempus quo illuc iri cōmodè possit: & si qua similia. Sensit hoc & Bartol. [a], dum alias esse conditiones tacitas scripsit, quæ ex lege descendunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præsumpta voluntate. Quapropter cùm lex municipalis cōsanguineos de controuersiis cōpromittere iuberet, si compromissum fuerit, necessariò id dicetur factum non spontè, cùm huic legi per alterum renuntiari nequeat: licet Salicetus, & Alexander hac in re aliter senserint [b]. Ex hoc quoque consequens est, vt contractui depositi clausula dolū malum abesse, legis dispositione inesse credatur, non sponte contrahentis [c]: non enim illi renuntiari potest, cùm dolus malus in futurum remitti nequeat [d]. Tertius casus est, quoties lex absque partium respectu aliquid inducit, & tunc quoque dispositio censebitur legalis [e]. Qua ratione id quod interest, rectè pœnam legalē appellauerimus [f]: inducitur enim in obligationibus faciendi, vt quanti ea res est soluendo, debitor liberetur, tametsi de hoc nihil actum sit. Et hæc scitu vtilia sunt, tum quòd mitiùs cum lege agitur, quàm cum homine, tum etiam quod dispositioni legis contrafaciens insolidum cōdemnatur, dispositioni verò hominis, pro hereditariis portionibus tantùm [g]. Possent & aliæ differentiæ referri, quas in præsentia recensere nihil attinet. Postremò videndum est, quoniam superius dictum à nobis fuit, non solum dispositiones hominū à legalibus differre, sed inter ipsas quoque humanas actiones plerunque non parum interesse, cur aliud constitutum in vltimis voluntatibus, aliud in contractibus non rarò reperiamus. Exponendum itaque, quomodo certiùs hæc quoque discerni queant. Et regulariter † solet affirmari, eodem iure vltima morientium mandata, viuentiúmque contractus accipiēda esse, déque altero ad alterum ceu ad similem rem, interpretatione procedendū [h], nisi tamen diuersa in his ratio affectatur: ea diuersitas quinque vt plurimū causis solet oriri. Prima, quòd in testamentis fauorabilior interpretatio, 39

quàm

a Bart. l. quæ extrinsecus. de cond. & demonstr.

b in l. si quis maior. C. de transact.

c Paul. Are. §. Cato. v. opp.

d l. iurisgentium. §. pen. de pactis.

e Bartol. d. l. stipulationes. q. viij.

f l. cum stipulatus sim mihi, ô Procule. eod. tit.

g l. in depositi. ff. depo.

h l. ita stipu. de verb. obl.

quàm in contractibus fiat[a]. Hinc est quòd institutis testamento filiis, etiam fœminas admitti indubitati iuris est: cùm tamen si quis pro se & filiis emphyteusim recipiat, masculos tãtùm admitti ferè receptius sit [b]. Eodem modo institutis filiis dubium non est nepotes quoque contineri, cum in contractibus contrà responsum sit[c]. Sic à legato quod filiis relictum sit, monachi non excludentur, in quorum album nomina filij dederint[d], cùm in contractibus huiusmodi interpretatio minimè accipienda videtur [e]. Sic si fidei filio commissum sit, coniectura paternæ pietatis plus dictum, minus scriptum creditur, conditióq;, si sine filiis decesserit, extrinsecus sumitur [f]? quod in cõtractu locũ sibi nõ vendicat. Sic legata domo, aditũ quoq; deberi responsum est [g]: at vendita, vel familiæ erciscundæ iudicio diuisa non deberi [h]. Sic conditio impossibilis vltimas voluntates non vitiat, sed ipsa reiicitur [i], cum tamen contractus ratos esse non sinat [k]. Secũda cau-
40 sa est, quia vltimæ* voluntates prõptius executioni mittuntur: pluribus enim actionibus in his succurritur, nũc rei vendicatione, nunc pignoratitia ob hypothecã, quandoque & officio iudicis, quod persecutionem vocant, vt alibi docui in c. quod sedem. de officio ordinarij, in antiq. & hoc videtur dicere Vlpianus [l] inferius his verbis, Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, vt puta fideicommissorum, & si qua alia sunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem. Sed & interdicto plerunque succurritur possessionis adipiscendæ causa [m], quam ob causam & edictum diui Adriani olim in vsu erat[n]. quæ omnia in contractibus aliter se habent: ex his enim ordinaria actione experiendum est, nulláque executio præstatur [o]. Eadem ratione & illud dicimus, vltimas voluntates postquàm dies cesserit, in pendenti esse non posse: cùm in contractibus aliud sit iuris[p]. Vnde & illud receptius est, legatariũ, qui partẽ ab altero herede petierit, non censeri ius crediti diuisisse[q], cum in cõtractibus constet diuisionem fieri [r]: facilius enim hoc modo testatoris volũtas exitũ habebit [s], nec suspẽdetur quatenus alius coheres non soluat. Sic & si tibi seruum arbitratu Seij legauero, eo intra annũ nõ eligente, nihilominus legatum debebitur, nec vlteriùs erit expectan-

a l. in testa. de reg. iur.
b l. j. infr. de verb. sig. ff.
c Bar. l. liberorum. de ver. sig. Sal. l. ij. C. de iu. emph.
d authẽ. nisi C. ad Treb.
e Spec. tit. de loc. ver. cxx.
f l. cum acutissimis C. de fid vbi Bald. in fi.
g l. testatrix. si ser. vend.
h l. in vẽdendo de cõtrah. empt.
i l. j. de cõd. insti.
k l. impossibilis de verb. oblig.
l l. si C. commu. de leg
m l. fin. C. quor. bo.
n l. fin. C. de edi. di Adria.
o l. minor. cui fid. de min.
p l. receptu. com. præd.
q l. si ex toto. §. j. de le. j.
r l. si creditores. C. de pac
s l. vel negare. ff. quemad. test. aper.

dum [a], cùm in contractibus à persona non recedatur,
longiórque præstetur dilatio [b]: cui rei consequens est
quòd cautioni * Mutianæ in contractibus locum non 41
esse vulgò traditum est [c] (quod & Bartolus prodidit ex
Accursio non semel: tametsi Gulielmus de Cunco, non
leuis auctoritatis vir, contrà existimarit variis argumen-
tis & rationibus fretus, quas optimis fundamentis diluit
Bartolus & ἀντινομίας conciliat.) cùm & debitor in diem
ex causa legati cauere debeat, quum dies venerit se so-
luturum [d]: quod in contractibus admissum non est, nisi
magna ex causa [e]. Tertia causa, quòd vltimæ voluntates
ab vnius tantùm nempe testatoris, iudicio pendent, con
tractus non nisi omnium contrahentium consensu perfi-
ciũtur: in illis igitur sola defuncti mēs in animaduersio-
ne est. Quapropter, si bona sua alienari * prohibuerit, ex 42
causa tamen dotis distrahi potuerunt [f]: quoniam verisi-
mile non est, voluisse eum à se descedentes fœminas in-
dotatas agere: quod in prohibitione, quæ in cōtractu ad
dita sit, no procedit [g]. Eadem ratione vltima voluntas po
sterior, tametsi nōn omnino perfecta priorē extinguit [h],
cùm aliud sit in contractibus [i]: ex actu enim inutili vo
luntas tamen perspici potest, quod in legatis solùm suffi-
cit [k]. Item annuum legatum iuris interpretatione plura
legata, plures obligationes continet: at si annuum quid
dari nobis stipulemur, vna erit obligatio [l]. Cuius rei ea
videtur ratio, quòd in legatis volũtatem spectamus, quæ
præstationem pluries fieri decreuit, meritò plura sunt le
gata: in stipulationibus ad formam verborum attendi-
mus, quæ vnica est. Quarta causa originem à præced nti
ducit: ea est, quòd in vltimis * voluntatibus pœnitentiæ, 43
reuocationíque locus est, cum in contractibus quod fa-
ctum est, infectum: quod ratum, irritũ, altero dissentien-
te, fieri non possit [m]. Hinc, si libertus de se bene meren-
tem amicum donatione aliqua remunerauerit, non fiet
causa patrono, vt in sui fraudem id factum cōqueratur [n],
cùm si causa mortis dederit secus sit [o]: quòd enim huius-
modi alienatio ex nutu eius reuocari possit, facillimè
fraudis coniecturam tunc accipimus. Sic adolescens cui
curator datus sit, absque eius auctoritate cōtrahere non
potest [p], cũ tamē testari, legare, causa mortis donare pos-
sit [q]:

a l. fi. §. sed & si quis. C. commu. de legat.
b l. si quis arbitratu. de verbo. oblig.
c l. Mutianæ. de condit. & dem.
d l. inter. l. seq. qui sa. cog.
e l. in omnibus. de iud.
f authen. res quæ. C. ad leg. Falcid.
g l. nulla. C de iu. dot.
h l. legatum sub conditione. §. fi. de adim. lega.
i l. i. de noua.
k l. fi. de reb. credi.
l l. si Stichũ. §. i. de verb. oblig.
m l. sicut. C. de act. & oblig.
n l. vicus. si quid in frau. patron.
o l. i. §. i. eod. titul.
p l. si curatorem. C. de in integ. rest.

ſit[a]: nec enim hîc vllum ſubeſt periculum, ne damnosè agat, cùm arbitratu ſuo omnia reuocandi ius illi ſit[b]. Quapropter ſi municipali plebiſcito cautũ ſit, ne abſque agnati cõſenſu mulier contrahat, id tamen valebit, quod donatione cauſa mortis tradiderit: non enim legis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc caſu ſibi vendicat, cum pœnitere poſſit[c]. quo exemplo & illud quoque reſponſum fuit, cùm conſuetudine quadam peregrinorum facultates quacũq; eorũ vltima volũtate, reiecta ad principẽ pertinerent, ſi donationis nomine quicquã ab his alienatũ eſſet, non videri fraudẽ fiſco factã[d]: quod eo magis recipiendum eſt, quoniam illud in confeſſo ſit, diſpoſitionem ſtricti iuris in vltima voluntate inductam, ad contractus minimè producendam eſſe[e], nec è cõuerſo. Quinta cauſa eſt, quia contractus etiam ex ſummi iuris rigore effectum habent, quod de re ſua quemlibet diſponere poſſe iuſtum eſt: at vltimæ voluntates indulgentia ſolùm quadam, diſpenſationéque legis ſuſtinẽtur[f]: cùm in id tempus earum effectus conferatur, quo quis mortuus eſt, nec res amplius ſua eſt: quo fit, vt ſuprema hæc iudicia, ceu ſpecialius quoddam auxilium à legibus conſecuta, legum ipſarum naturã magis, quàm contractum imitentur[g]. Quapropter & in legatis, & in legum iuſſionibus, ſi quicquam factum non ſit addita pœna, ſtatim fieri debet, ne in pœnam incidamus[h]: cùm in contractibus nõ prius pœnæ locus ſit, quàm declaratũ fuerit amplius fieri nõ poſſe[i]. Inde quoq; eſt, quod prohibita à teſtatore alienatione, non magis dominium transferri non poteſt, quàm ſi lex expreſſim vetaret[k], cùm tamen in contractu prohibitio eam tranſlationẽ non impediat, ſed in id quod intereſt agendum ſit[l]. Cæterum & contraria ratione inſtitutum eſt, vt antequam vltimæ voluntates legis fomento conualuerint, contractibus ipſis imbecillio res cenſeantur: quapropter ante conditionis euentum, in eis tranſmiſſioni locus non eſt[m], cùm ſtipulatio conditionalis nihilominus ad heredes tranſeat[n], firmius enim vnicuique acquiſitum id cenſeretur, quod propria ope conſecutus eſt, quàm quod alieno benefi io adipiſcitur[o]. Vnde alimẽtis mihi ex cõtractu debitis, poſſum ex ſentẽtia mea trãſigere: cùm ſi poſtremo alicuius elo-

a l.Aurelio. §. Gaius. de liber.leg.
b l.ſed interim. §.i. de donat. inter vir.
c Iaſ.l.ij.de leg.j.
d d.l.viuus.
e l. non dubium. C. de teſtament.
f l. j. C.de ſac.ſan. eccl.
g §.diſponat in authen.de nup.
h glo.l.j.C. de his quib. vt indig.
i d.l.ita ſtipulatus.
k l.Marcel. §.res quæ.ad Trebel.
l l.ea lege.C. de cõ.ob cau.
m l.vnica.§. ſin aũtẽ ſub. C. de cad. tol.
n §.ex conditionali. Inſtit. de verb oblig.
o gl.l.j.C.ſi aduerſ.ven.

gio debeantur, absque Prætoriis decreto non possim [a]. Qua ratione sunt, qui putent, in ambiguo disiunctiuæ obligationis casu ad legatarium electionem spectare [b], cùm in contractibus ad debitorem ipsum pertineant [c]: differentiæque rationem esse, quòd heredis hac in re damnũ in animaduersione nõ est, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus est, vt cui cõtigerit (quod poeta ille ait) Res non parta labore, sed relicta. Cui tamen rationi illud obesse videtur, quòd traditum est, si manumissus à domino superstite seruus fuerit, peculium illi cõcessum censeri: sed si testamẽto ab herede libertas ei legata sit, non censeri: quod argumentum tripliciter bene sanè dissoluit Accursius [d]. Ego etiam illud dici posse arbitror, ideo ita constitutum, ne dominus quicquam illi vlterius impẽdendi causam haberet, sed peculium illi pro alimentis sufficeret. Siquidem & apud Plautum Epidicus ait: *Nouo liberto opus est quod pappet.* Cui respondet senex: *Soccos, tunicam, pallium tibi dabo, præbebo cibum.* Sed an potius id inductum credamus, quoniam qui heredi seruum relinquit, necessario relinquit? at in necessitatibus non ita fit liberalitatis & munificentiæ larga interpretatio [e]: nam & traditum est alienationes, quæ testamentis fiunt, non ita facilè in fraudem cuiusquam factas videri, quoniam necessariò fiant [f]: vulgò enim dicitur, superstitis est mancipium: & morientium sedes viui occupant, nec nisi nudos orcus recipit. itaque qui heredem instituit, aut legat, tametsi alienet in edictum de alienatiune mutandi iudicij causa facta, nõ incidere eum Paulus scribit. Rationem ibidem adfert Accursius: quoniam in his, quæ necessitate fiunt dolum abesse tradit. Nam, vt refert ibidem Bartolus, [g] confertur post mortem alienatio.

a l. cum hi. §. planè. de trãsact.
b l. Lucio. de leg. ij.
c l. plerunque. in fi. de iu. dot.
d l. j. C. de pecul. eius libert.
e l. tem. legatam. de adi. leg.
f l. ex hoc edicto de ali. iud. mut. l. creos. de sol.
g d. l. ex hoc. §. alienare.

ANDREÆ ALCIATI IVRISCONS. MEDIOLA-NEN. DE VERBORVM significatione Liber quartus.

SVMMÆ.

1 *Figurarum ortus.*
2 *Metaphoræ vsus.*
3 Καταχρήσεως *natura.*
4 *Parœmiæ, transactionis species: eius vsus, & dictio.*
5 *Aposiopesis effectus.*
6 *Prolepsis vis.*
7 *Antonomasiæ virtus.*
8 *Synecdoches vsus.*
9 *Hysterologia inuertit.*
10 *Auxeseos natura.*
11 *Superfluitatis figuræ.*
12 *Cauillationis natura.*
13 *Hyperbole auget, minuítve.*
14 *Anaphoram variè fieri.*
15 *Geminationis genera.*
16 *Parallages vsus.*
17 *Amphibologiæ ortus.*
18 *Tractus, temporum complexio.*
19 *Allegoria, translatio.*
20 *Noxæ noxiæque discrimen.*
21 *Mulierem etiam de virgine dici.*
22 *Muneris acceptio multiplex.*
23 *Peculium variè accipi.*
24 *L. librorum. § si cui. explicari.*
25 *Veteratorem variè sumi.*

26 *Iuriſconſultos verbis ab aliis non receptis vti.*
27 *Iuriſconſultis peculiaria verba.*

VM ſuperioribus libris à nobis de quadruplici verborum ſignificatione non indiligenter ſit ſcriptum, ſupereſt vt de figuris,& tropis aliqua ſubiiciamus:quæ cum mixtæ cuiuſdam ſint naturæ, operæpretium viſum fuit in hunc locũ eas reſeruare, quòd ſat commodè non videbantur poſſe ſupradictæ diſtinctioni coniungi:nam figurarum quædam ſolum ornatum reſpiciunt, & hæ ad proprietatem ipſam pertinent:imò elegantiorem, & magis perſpicuam orationem, quàm ex ipſa proprietate deprompta verba faciunt,vt meritò Fabius Quintil. ſcripſerit, Quæ bene tranſlata ſint,etiam propria dici ſolere.Quædam ad improprietatem penitus pertinent, & in vitium orationis inclinant † eſt earum maxima pars,aliæ ab vſu pruden- 1
tium auctoritatem ſumunt: nonnullæ ferè nihil à verbis mutuãtur, ſed ex interpretatione vim omnem accipiunt,veluti vt plurimũ ſunt parœmiæ. Meritò igitur in vltimum librum recipiendum hunc tractatum cenſui, præſertim cùm ſic quoque gratiorem me rem facturum hiſce opinarer,qui iuris ſcrupuloſitatibus offenſi, in amœniora ſtudia diuertere deſiderant: his enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus ſtudiis contineat,quantáque veterum Iuriſconſultorum in eis diligentia fuerit,declaret.Velim tamen hi ſciant, me non omnino ex Grammaticorum,aut Rhetorũ declarationibus,ſed craſſiore minerua, quod noſtratibus Doctoribus magis placere deprændi, huiuſmodi ſchemata,& tropos interpretari:& ſicut apud Annium Neoptolemus philoſophari ſibi ait neceſſe eſſe,ſed paucis:nã omnino,haud placere: ſic & ipſi mihi video cum Rhetoribus aliquantiſper conuerſandum eſſe, omnino, haud placet.Quòd ſi ipſi in hoc argumento à Grammaticorũ traditionibus receſſerunt,æquo animo ferre debent, ſi Iuriſconſultus eos & ipſe non omnino ſequar, ſed aliqua conſultò innouanda duxerim,quæ huic noſtræ profeſſioni magis conducere exiſtimaui.Ex his igitur † longè fre- 2

gè frequentissima est quam μεταφορὰν, id est, translationem vocant, sine qua nec quotidianus quidem sermo cō sisteret, cùm propter vocabulorum augustiam similibus plerunque vti cogamur, vel quia proprium deficiat, vel quia trāslatum proprio elegantius sit: vt cùm Iurisconsulti adulterinam monetam, adulterinam scientiam vocant, & adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, vel falsò describi [a]. Sic ambulatoriam voluntatem, actionē, legis potestatem, stipulationem dicimus: sic viam aperire, sic calcem pro fine, cunabula pro initiis plerunque reperire est: hinc anfractus litium antiquare, id est, extinguere: hinc defloratæ species, enucleatū ius, fræni temperies, nuda conuentio: sic in promptu dicimus, ad manum, in pendenti, prima facie, laquei legum: sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est: sic rempub. florere, dotem & donationem propter nuptias æquis passibus ambulare [b], tempora largiri causam capitalē, quæ ad statum pertinet, dicimus, & si qua similia, quæ nusquam in

3 quocunque actorum genere non occurrunt: Ab †hac non multùm distat quæ κατάχρησις, id est, abusio dicitur: cùm omisso proprio & peculiari nomine aliud apponimus: vt cum lex Iulia adulterium stuprum appellauit, generalissimo nomine vsa, cum speciale crimē insequeretur: meritò Paulus, lex, inquit, Iulia stuprum, & adulteriū promiscuè (vt habent vulgati codices) sed καταχρηστικωτέρως appellat φθορὰν: qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit: Sic & Gaius inter gestum & factum, inquit, καταχρηστικῶς nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin diffiniant, quæ nomen suum proximo accommodet. Metaphoræ quoque affines sunt parœmiæ, de quibus Erasmus Roterodamus locupletissimum, & immortalitate dignum opus iamdiu edidit, in quo solus videtur mihi veteres omnes superasse: is enim

4 sic diffiniuit: Parœmia † est celebre dictū, scita quapiam nouitate insigne. Sunt autem in iure id genus quamplurima adagia, quorum insigniora vir ille diligentissimus perquā eleganter explicuit: qualia sunt, Glauci & Diomedis permutatio [c]: Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus; Nō soli atridæ vxores amant: Pecunia absque peculio fragilis. Officere luminibus: Cum sacco adire: Ma-

a l.j. in fi. de ser. corrup. ff.

b l.fi.§. si autem. C. de don. ante nup.

c l.solert. ff. de offic. proconsul.

nu longa,manu breui:Actũ ne agas:Leonina societas:Il lotis manibus:Longè latéque:Sarta tecta:Ruta cæsa.Cæterùm quædam & nos ab eo,fortè consultò, prætermissa adnotauimus,quæ quãuis non ita forsan elegantia sint, non tamen eiusmodi visa fuerunt,vt silentio omittenda duceremus.Ea sunt,HERCVLIS CLYPEVS, in Hexastico quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit:

Οἷά τις Ἡρακλῆι παλαιολος ἀσπίδα τεύξας.

Dicitur autem de re pulcherrima,& variis ornamẽtis insigni:ab Hesiodo sumptũ, in opere cuius titulus ἀσπίς. DVPONDII iuuenes:studiis tantum initiati,in prooemio,à dupõdio nummo, quasi duobus assibus æstimarentur: seu à pondere dupondio, quod & stater dicitur, & τετράδραχμον:sunt enim adhuc modici valoris,nos pupillos vulgò dicimus.Eôdem pertinent,LYTAE & Prolytæ:quo nomine vocantur postquàm perfecti, absolutíq; in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum,sparsim &quasi PER SATYRAM collectum dicitur prouerbiali schemate, à satyra lance ex variis fer culis nullo ordine collatis composita.Vnde & Sallustius in Iugurthino Quasi per Satyram sententiis exquisitus in deditionem accipitur:id est,non seruato ordine,vt se niores priùs sententiam rogarentur:sed vti ipsi Imperatori libuisset. Eôdem pertinet, quòd Sabinus à Pompo-

a l.ij. de origi.iur. nio[a] Cato sui tẽporis dictus est.Sic SATVRNINVM recentiores quidam vice versa vulgò dicunt, qui phanta

b l.j. de senat.Bald.l.j. C. de sac. sanct.eccl. sticas, absurdásve opiniones in iure ciuili sectatur[b].ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat*. πρὸς ἔπος,id est,ad verbum prouerbialiter Vlpianus[c] dixit,de

c l de ætate. §. quod autem.de interrog.act. his, qui congruenter interrogationi sibi factæ respondent,quod à nobis in Dispunctionibus lib.3.cap.10.diffusius explicatum est. Id Cice.RESPONDERE AD ROGATVM dixit in oratione pro L. Flaco: Nunquã nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus

d l.& si fine. §.fi.ff.demin. quàm ad rogatum. EREMODICIVM Iurisc õsulti[d] appellant,quoties in iudiciis,absente altera parte,ius dicitur. Vnde qui facilè & citra contradicentem victoria potiuntur, eremodicio potiores dici possunt.Lucianus etiam ad calumniatores transtulit.Demosthenes separatim ἐρήμων δίκην appellat.In periuros quoque prouerbiale est

le est dictum, Vlpiano auctore. προτελῶς μὴ ὄμνυε, temerè ne iura: quod illis[a] superindici solebat, cùm fustium vel flagellorum ictibus subiicerentur. DVBIVS EVENTVS LITIS ex Scæuola[b] dici solet, apúdq; nos ferè prouerbij loco vsurpatur, apertissimámque habet significationem. PROBATIONES de domo[c] vocantur non tam suspectæ, quòd domestici testes non recipiantur, quàm confessiones, & ipsius accusati rationes, cùm quis proprio ore conuincitur, & suo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo sensu & Græcum adagium accipi potest, οἴκοθεν ὁ μάρτυς. VESPERTILIONEM* appellari in iure apparet eum, qui ne creditoribus satis faciat, latitet, & vespere tantùm exeat, vel rationes conturbauerit: opinor ex Æsopi fabula, qua inter cætera proditur vespertilionem cum mergo societatem nauticam contraxisse, & summersa naui, cum vterque decoxisset, vespertilionem non nisi noctu, metu creditorũ vagari, mergum frequẽter in vndas se demittere, mercimonia amissa perquirentẽ: vt proculdubio malè sentiant, qui vespillonẽ*, vel versipellem pro vespertilione legũnt. Traditur & quandoque IACTVS retis[e], pro re dubia, & mera spe, qua plerunque homines decipiuntur. A MANV quoq; variæ parœmiæ deduci videntur, vt cùm dicimus, de manu in manum, & per manus tradi[f], & ad manum non habere, & extra manum demisisse, & manus iniectionem retinuisse. Emissam quoque manũ Modestinus dixit[g], pro cautione manu facta. Dicitur & manus pro arte vnde & manus pretium Caio[h]. DOMVM quoque suam vni cuique tutissimũ refugium Caius[i] scripsit ex notissima testudinis opinor fabula, οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος. OMNEM fortunam in sinu meo habui[k] prouerbialiter etiam dixisse videtur Scæuola, non solùm eo sensu quo in manu, id est, potestate habere dicimus, sed etiam vt occultam, & sibi soli creditam rem ostenderet: vnde & in sinu gaudere Ciceroni III. Tusculanarum: quanuis & alio sensu alibi accipiatur. ERRONEM quoque, frequenter vagantem, & rebus nugatoriis tempora consumentem ex Vlpiano[l] dicere possumus, metaphora ab erronibus seruis ducta. Ouidius in Epistola Saphûs,

Nec vos erronem tellure admittite nostrum.

a l. si duo. in fi. de iureiu.
b l. quod debetur. de pec.
c l. p... de testi. ff.
* Sic in vulga. in Pand. Flo. vispellionem.
d l. si ita quis. de euict.
* Vispellionem in Pãd. Flor.
e l. si iactum de act. emp.
f l. quod per manus. ff. de iure codic.
g l. quidam. de probat.
h l. mulieri. infra eod.
i l. plerique. de in ius voc.
k l. qui testamentum. de probatio.
l l. quis sit. §. erronem. de ædil. edict.

Cui nō multū absimilis est & miles qui EMANSOR dicitur, hoc est, vt Modestinus[a] interpretatur, qui diu vagatus ad castra reuertit. FELICI diplomate vti dicūtur[b], qui omnia præproperè agunt: ab his ducto prouerbio, qui cursu publico per dispositos equos omni tempestate cōtempta, nocte diéque iter agunt: quod absque principis diplomate (tractatoriam recentiores Cæsares[c] appellāt) facere minimè concessum erat: cuius rei præter Iurisconsultos Plin quoque ad Traianum, & Cornel. Tacit. meminerunt. Ἐν πλάτει quoque frequenter Iurisconsulti[d] dicunt eo sensu quo nos largo modo solemus dicere, veteres non ad liquidū appellabant id latius à nobis Dispunctionum libro II: cap XI. tractatum est. Cui significationi non absimile est, quod Vlpianus[e] παχυμερέστερον dixit, id est, crassius & pingui minerua: quo sensu & Aulus. Gell. libro XIIII. capi. I. vtitur. PEDEM in fouea habere, id est, in periculo mortis esse, Pomponius[f] dixit his verbis: Ego dicēdi cupiditate, quam solam viuēdi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, quam dixisse fertur Iulianus. Et si alterum pedem in sepulchro haberem: adhuc addicere quædam vellem. COLOR quæsitus dicitur[g], cùm id quod verè agimus, simulatione aliqua obtegimus, siue fraudandæ legis gratia, siue alia ex causa id fiat: soléntque hoc loquendi modo Iurisconsulti plerunque vti, metaphora (vt opinor) à Rhetoribus accepta qui verborum coloribus veritatem plerunque offuscant.

FACTVM transactum est[h], de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non possit. Cicero in Catil. libro III. Atque illud quod faciendum primum fuit, factum atque transactū est: translatione ab eo ducta quòd finis litibus per transactiones imponatur. CONNIVENTIBVS oculis Vlpianus scripsit[i], id est, per dissimulationem, cum is qui videt oculos interdum claudit, dum perspicere non curat. Accursius stricta iuris ciuilis ratione non inspecta interpretatus est.

DE PLANO[k] apud eosdem fieri dicitur, quod facilè & absque causæ cognitione conceditur, origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores & arduas causas pro tribu-

[a] l. iiij. §. ij. ff. de re mili.
[b] l. cōtinuus. §. j. de verb. oblig.
[c] l. j. C. de tract. & stab. lib. 12.
[d] l. vero procurator. ff. de solut.
[e] l. quam Tuberonis. §. j. de pecu.
[f] l. apud. de fid. lib. ff.
[g] l. sed Iulianus. ff. ad Maced.
[h] l. transacta infra. eo.
[i] l. iiii. in princ. de manumiss.
[k] l. ne quicquam. §. de plano. de offi. procon.

tribunali ſedentes cognoſcunt: vbi verò deſcenderint, in plano conſtituti, leuiora negotia decîdunt. Honorius Imperator LEVATO VELO[a] id fieri dixiſſe videtur: Cùm cauſæ, inquit, huiuſmodi leuato velo cognoſcãtur: quod & ipſum prouerbiali figura non caret. IN FOLLE offerre Caliſtratus[b] intellexiſſe videtur eum, qui ad liquidum rationes non reddit metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra marſupium oſtentant, ita tamen, vt nec qualis quãtáve ſit agnoſcatur: vnde vulgari ſermone circunfertur in folle merces non emendas. Illa quoque à prouerbij vſu diſſidere non videntur, cùm OMNI exceptione maiorẽ, dicimus integerrimæ fidei hominẽ. ISAVRICVM pro atroci latrone, à vitio generis. VSVRAS nauticas, pro centeſimis & magnis. SPARGERE aquam, pro demulcere & blandiri, metaphora ab aquis ducta. HVMANITVS contingere, id eſt mori. Sed & eòdem pertinet, quod alibi dicitur: SITIENTIBVS agris tuis alienos irrigas[c]. AEQVA quoque LANCE dicimus & PASSIBVS æquis de his quæ ſimilia ſunt: vnde & lance vna trutinare apud eoſdẽ reperitur. Iuſtinianus[d] etiã κατὰ πόδα, fieri dixit, quod alienis veſtigiis inſiſtere veteres dicere conſueuerunt, cùm quis de ſuo nihil addit, ſed aliena ſolùm recitat: vnde & VESTIGIIS inhærere ductum eſt. Vſurpatur eiuſdem Imperatoris exemplo[e], de re quæ amplius in vſu non ſit, vt AB AVLA receſſiſſe dicamus, tranſlatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter locutus videtur, cùm ſub finem Inſtitutionum, ſufficiat, inquit, hæc ſummo digito, & quaſi per indicem tetigiſſe: vbi Accurſius indicem digitum intelligit: ego poſſe etiam de tabula, ſeu, vt Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus[f] Valent. & Theodoſ. EMENDICATA ſuffragia appellauêre, quæ leuiter cauſam adiuuant, vt potentium commendationes, & ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus dixit[g], NOXA caput ſequitur: quoniam, vt Marcus Cato ait, nequiter factum ſemper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius,

Pœna poteſt demi, culpa perennis erit.

Sed & Conſtantinus Imperator[h], SVO MARTE,

a l. pe. C. de naufr. lib. xj.

b l. cum ſeruus. C. de cõ. & demonſt.

c l. præſes. C. de ſeruit.

d l. ii. C. de vet. iur. enuc.

e l. ne in arbitris. C. de recep. arb.

f l. ſinguli. C. d. accu.

g l. licet. C. an. ſer. pro ſuo fact.

h l. j. C. ne lic. pot.

inquit, causæ discurrant: id est, suis viribus, non autem aliunde accersitis adminiculis. In iure quoque pontificio eiusdem monetæ pleraque leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rē erit, qualia sunt: COLLYRIO vno omnibus morbis mederi[a]. FACIBVS solem adiuuare[b]: quod de superuacuis & absurdis dici consueuit.

a xxix. dist. necess.
b vj. q. 1. si omnia.
c cle. venerabilis de elec.

FALCEM in alienam messem mittere[c]: de cognitionē, quæ ad alios pertinet, sibi arrogantibus. PARIES dealbatus, ex Actis Apostolorū pro dissimulatore, & fœdo homine[d]. LABYRINTHVS, de re confusa & inexplicabili: vnde Labyrinthus erroris[e]. MARGARITAE ante porcos. ALTARE spoliat, vt aliud operiat. MINGERE ad parietem. Mus in pera, serpens in sinu[f]. Frustatim lupus comedit agnū[g]. Malus choraules bonus symphoniacus[h]: & si qua similia. Cæterum & vulgo ex Accursio recentioribusque interpretibus quædam nobis in vsu sunt, non omnino indecora, vt quibus sola vetustatis opinio desit, cætera quæ prouerbio necessaria sunt, abunde supersit: vt cùm de re difficili, AFRICANI LEGEM dicimus[i], quod huius Iurisconsulti responsa, quæ passim in corpore leguntur, obscura sint, & interpretatione indigeant. QVID AD rhōbum[k]? de his quæ ad collationem admitti non debent, vel nihil ad rem propositam faciunt: videtur à pisce rhombo optimi saporis deductum, cuius cognitionem ex Iuuenalis carmine habuit Accursius. REM non nouam aggredi[l]: de his qui vxores vetulas accipiunt, obiectum risus causa ab auditoribus Bulgaro, cùm huiusmodi vxorē duxisset, & manè constitutionem, cuius initium illis verbis cōceptum erat, auspicaretur,

d xxiii. q. i. paratus.
e xxix. dist. c. i.
f c. etsi de Iudæ.
g §. quia ergo. xiii. q. i.
h xvj. q. i. legi.
i Ias. l. quæ dotis so. ma. lz gl. auth. licet. C. de pna. li.
l gl. l. rem non nouam. C. de Iud.

Ob solum punctum caruit Robertus Asello[m].

m Alber. in dict. c. punctus.

Ortum ex historia, quam Albericus Rosat. recenset. Robertus opulenti sacerdotij, cui Asinus nomen, vt vocāt, Abbas erat, cæterum auarus, & inhospitalis, quapropter carmen, quod pro foribus monasterij proscriptum erat, commutato puncto inuertit,

Porta patens esto nullis, claudaris honesto.

Id cùm Pontifex Romanus resciuisset, sacerdotio hominem priuauit: vnde in fabulam vulgi transiit, prouerbialéque

léque carmen ortum, de modico momēto rem magnam amittentibus.

OVA hodie præstant, quos lux det crastina pullis[a]. vulgare carmen repræsentationis vtilitatem aduersus procrastinatores ostēdens, quale est apud Plautum, Nihili coactio: in Aulularia. Sūt coactores, qui in iure Collectarij dicuntur[b]: hi in auctionibus reliqua publicanorum solent emere, quæ illi vel ob grauiores curas, vel ob debitorum procrastinationem nequiuerunt exigere. væneunt autem huiusmodi nomina, cùm mala sint modico pretio, quod vsu etiamnum videmus. Horat. Si præco paruas, aut vt fuit ipse coactor Mercedes sequerer, Meminit & Suet. in Vesp. itémque Seneca. CVI aduenit vnum, non aduenit solum[c]: prouerbialiter dixit Accursius quòd vno ex malo plura consequantur: vnde & poetis CATENATI labores dicti. DOMINVS cùm rogat, præcipit[d]: & id habet apertā significationem. QVALIS veruex, talis offa[e]: videtur non absimilis significationis esse illi, Similes habent labra lactucas: cùm par pari refertur, ASINVS asinum non prændit[f]: de æmulatione, quæ inter æquales est, cùm alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo conditionis. HEBRAEVS nihil Hebræo, Catilina Setego[g]: cùm idcirco alteri quis obiicere aliquid criminis nequit: quòd & ipse eodē laboret morbo. non absimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuset mœchos, Catilina Setegum. TEMPORE quisque duos lepores sectatur eodem[h], Aut neutrum, aut certè non capit ille duos. vulgatum carmen, illi Iuuenalis non diffidens, Pectora nostra duas non admittentia curas. Nec item illi Palladæ in Epigramm.

Γενόμενος πάντων, οὐδὲν ἔχεις ἴδιον.

Omnia equi gustas, nil propriȷ sed habes.

TANTI offa, quanti panis intinctus[i]: de his quæ diuersa existimātur, cum eadem effectu sint, Citantur & prouerbij nomine ab Accursio Ouidij illi versus:

Fertilior seges est alienis semper in agris
Vicinúmque pecus grandius vber habet.

Sicut & ab Iasone[k] illud Vergilianum,

Apparent rari nantes in gurgite vasto.

In materia difficili & latissima, ad quam tamen extri-

a l. hi cum. de transact.

b l. quisquis. C. si cert. pe.

c gl. in auth. vt iud. sine quo. verbo. illicito.

d gl. l. i. quod iussu.

e gl. l. quod in herede. §. eligere. de tribut.

f glos. l. i. §. veteres de acquir. possess.

g gl. l. quoniam. C. de Iudæ.

h glos. l. nemo. C. de assess.

i Ias. l. quæ extrinsecus. de verb. obl.

k Ias. l. re coniuncti. de lega. iii.

çandam pauçi interpretes accesserint. Sed & Piçus quoties Bartolum, aut alium magni nominis doctorem incesseret, solebat hoc Ouidij afferre:

A cane non magno sæpe tenetur aper.

REVOLVTO mantelo, ex vulgari sermone dixit Accursius[a], cùm cõtrariis exceptionibus quis aduersus diuersos vtitur, ab his ducta metaphora, qui vt scenæ seruiant, mutant pallium. Et hęc quidem quod ad parœmiã attinet, satis & super, ne de fæce (quod ille inquit) haurire videar. Ad reliquas igitur figuras transeundum.

a gl l. Papinianus. §. sed nec imp. ff. de inoff. testam.

APOSIOPESIS, id est, reticentia, † apud nos est, cùm tacemus, quod dicendum erat, sed ita tamen, vt subintelligi possit. Hæc apud oratores habet affectum vel iræ, solicitudinis, vel id genus similem, apud nos non item, quare quoties Iuriscõsultus quæstionem refert, nec expresse decidit, si affirmatiuè thema proponit, cẽsetur etiã affirmatiuè decidere, si negatiuè, censetur & negatiuè respondisse[b]. Ἓν διὰ δυοῖν, quoties ex duobus vnum dicitur: vt, Pateris libabat & auro, id est, pateris aureis. Sic Scæuola[c]: Semissem patrimonij & portionis restituãt, id est, patrimonij in portiones diuisi. Sic Iustinianus, Exigat quod legitimè, vel quod pacto debetur, id est, legitimo pacto. Cui non absimile, cùm lex, Arguamus, inquit, id est, arguendo conuincamus[d]. 5

b l. cùm fundus. §. seruũ. si cert. peta.
c l. Lucius. §. Caio. ad senatusc. Treb.
d l. iiii. §. possumus. naut. caup.

PROLEPSIS, quædam † anticipatio, quæ fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tẽpore futurum quod prius acciderat. vnde dicitur posthumus, etiam qui viuo testatore post testamentum natus est[e]. Cui non absimile, cùm insulam appellamus, quæ amplius non est, sed fuit. Sed & ex destinatione, animi nomen attribuitur, cùm dos dicitur, quæ verè dos non fuit[f]: sed destinatione tãtùm: & cùm venderes, interpretamur, id est, vendere velles[g]. Cæterùm & quandoque diuersas res pręcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus est, vt cùm dicimus, vxori vestẽ, ornamenta, mundũ aurum, argentũ, quod eius causa paratũ esset omne lego[h], intelligitur legata etiam vestis eius causa non parata. 6

e l. iii. §. ſ. de iniust. rup.
f l. si seruus. ff. de iu. do.
g l. si rem. §. si cùm mihi. de præscri. verb.
h l. heres. §. vxori. de leg. iii.

ANTONOMASIA † est cũ ius ciuile Romanorũ appellamus, per excellentiã[i] κατ' ἐξοχήν. Sic vrbs absolutè pro Roma: quę & quandoque vrbs æterna dicitur[k]. Ausonius: 7

i §. sed ius. Inst. de iur. nat.
k l. i. C. de suar. lib. xj.

Vrbis

Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino.
vt errent qui ibi Hectoreæ legunt.

8 SYNECDOCHE, †cùm pro toto lego portionem domus, in qua consueuimus morari[a], intelligitur etiam de tota: nam & plerunque de parte ad totũ in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiã, cum totũ pro singulis sui partibus ponimus[b], vt quo anno, pro qua anni portione: pro tempore, id est, pro quacunque temporis parte: sic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunque parte.

PROTHESIS, vt cum dicimus, de dote prælegata[c]. præ, abundat.

9 HYSTEROLOGIA, †conuersus ordo, vt cùm Iuriscõsultus prius determinat secũdam quæstionem quàm primam[d]: dicitur etiam hysteron proteron.

SYNCOPA, cum de medio tollitur, vt, heres meus dare damnas est, id est, damnatus. alij tamen *damnes* legũt. ea ratione qua & copes dicitur copiosus. Sed ego veterem lectionem magis probo.

LYPTOTE, id est, defectiua, cùm minus dicimus, plus intelligimus: vt quum Scæuola interrogatus[e] de eo, quẽ mater in actis professa erat ex alio, quàm ex marito sibi natum, respondit veritati locum superfore. intellexit enim non stari dicto matris, & præsumi filium mariti, si in domo, vicinis scientibus, natus sit. Idem est, quũ non

10 ademit legatum, dicimus[f], id est, dedit. Eius contraria† AVXESIS, id est, augmentãtiua, vt quũ Papin.[g]: huius inquit, rei fortissimum argumentum est, quum loqueretur de argumento à contrario sensu, quod tamen plerunque subuertitur: sic & quãdoque euidentissimum dicitur, quod solis coniecturis constat[h]. PLEONASMOS,

11 quum†dictio abundat: vt quum quis dicit, se oculo vidisse monachum[i]. Cui nõ multum apud grammaticos dissidet PARELCON, quæ est superflua vocis additio: sed apud nos frequẽtior est, quæ Græcè παρεργία dici potest; id est, vt ita dicam, otiositas, quũ aliqua dictio vel etiam clausula additur, quæ minimè ad rem de qua agitur, necessaria sit, ita vt etiam si ea desit, nihilominus idem iuris fuerit constituendum[k]: & propterea vulgò solet dici, ex verbis facti narratiuis enũtiatiuísve non sumi argumentũ[l], nisi in eis specialiter lex decisionẽ suã cõstituat.

a l. vxori. in prin. de leg. iii.
b l. quæ de tota. de rei vend.
c gl. in rub. de do. præl.
d l. iii. §. Labeo. deincẽd.
e l. fi. de prob.
f l. legata. de adi. leg.
g l. i. de offi. eius.
h l. si constãte. solut. mat.
i xx. q. iii. præsens.
k l. qui Romæ. §. Callimachus de verb. oblig.
l gl. in l. i. C. quando non pet.

a l. quod ait lex. de adult.

Huc pertinent Vlpiani verba [a], quod ait lex, cum filia adulterum depræenderit, otiosum non est: voluit enim in ipsa turpitudine depræendi, quòd Solon & Draco dicunt ἄρθρα ἐν ἄρθροις ἔχοντα, id est, obscœna, in obscœnis habentem: veteres tamen codices * ἐν ἔργῳ castigatius habent.

* nempe P. Flor.

Intelligit Vlpianus otiosum, id est (vt nos non satis eleganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab. Quintil. frequẽter vtitur Plinius ad Traianum: itémque Scæuola [b] otiosam pecuniam dixit repositã, ex qua quis lucrũ non faceret: aliquãdo etiã vacua dicitur [c]. EPANADOSIS est quædam correctio, vt cùm dicimus [d], Stichus, imò Pãphilus liber esto. CAVILLATIO, cũ † quis 12
scienter falso argumento vtitur [e], aut verba captat: nam, vt inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna: Sermo, hercle, familiaris, & quotidianus, nõ cohærebit, si verba inter nos aucupabimur: denique imperium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, vt ad verba nobis obediant, non ad id, quod ex verbis intelligi possit obtemperent. Extat & facetus Aesopi mythologi iocus, qui simulans domini iussis parere, vnicam lentẽ emit, cùm ille indefinitè lentem emi mandasset. Quintilianus metaphoræ speciem esse arbitratur, cùm indefinita pro vniuersali, singulare pro plurali ponitur. HYPERBOLE, † excessus, vt cùm lex probationes luce cla- 13
riores requirit [f], vel momento fieri iubet, quod tale est, si nullo extraneo actu interueniente fiat [g]. Item cùm Antonius Imperator se totius mundi dominum dixit [h], qui nec Persis, nec Scythis, neque Sarmatis vnquam imperauerit. Eodem pertinet & Constantij constitutio [i]: Qui adorant, inquit, Fabricenses nostram æternitatem: quam hyperbolem Ammianus Marcellinus Historiæ libro xv. irridet. Fit quandoque hyperbole etiam diminutionis causa, vt cum locationem dicimus vno nummo fieri: vel cum fundum appellamus palmum terræ: cuius rei Accursius meminit [k], & hac ratione dicit cõstitutum, ne stipulatio fundi in genere valeat, quia dando palmum terræ debitor liberaretur: viderat, opinor, ipse Accursius Ciceronis carmen in ioculari libello, *Fundum Varro vocat, quẽ possim mittere funda. Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.* Hyperboles exemplum est etiam in contractibus,

b l. qui semisses. de vsur.
c l. quintus. deposi.
d l. Stichus. de man. testa.
e l. j. de reg. Cat.
f l. fi. C. de prob.
g d. l. continuus.
h l. deprecatio ad legem Rhodiam de iact.
i l. ij. C. de Fabricens. lib. xi.
k l. cùm post. §. gener. de iure do.

bus, vt cùm qui venditor commendans, dicit, meliorem esse equum, qui sit in Italia: huiusmodi enim generalitas tanquam ὑπερβολικῶς dicta non obligat, ídque plerisque
14 videtur. Est & ANAPHORA, id est† relatio, cuius varia exempla in iure habemus, cùm & ipsa variis modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis [a], quandoque non fit ad dictionem, sed ad tēpus: vt cùm lex dicit [b], nepotes post aui mortem conceptos, illis cognatos dici non propriè, sed per abusionem, vel potius ἀναφορικῶς. quandoque aliis modis. Est
15 & EPANALEPSIS, cum † maiore significatione facta repetitio [c], quam simpliciter nos geminationem dicimus: & multi effectus est siue clausulam geminatam dicamus, siue solam vocem, vt si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas, non demādabit alij causam, vt Baldus putauit [d]. Illud non dubium geminationem ex interuallo factam, maiorem vim habere: quod & communiter proditū est [e]. Est & alia geminationis species, quæ in vitium transit, & nullius effectus est, vt PERISSOLOGIA, id est, verborū adiecto superflua, quam & Conculcationem nostrates vocāt [f], cuius quoq; exempla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus [g]: Vitium morbúmque ædiles dixerunt tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου. id etiam à grammaticis τὸ αὐτό dicitur. Quandoque eorundem verborum inducitur repetitio, quæ BATTOLOGIA est, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. libr. II.

Et me mihi perfide prodis,
Me mihi prodis, ait

Quādoque huiusmodi geminatio diuersam significationem inducit [h], vt cum dicimus, qualis qualis pro qualicunque: vbi vbi, pro vbicunque. Est & quæ NVGATIO dicitur [i], cum quis verbis quidem aliquid dicere videtur, efficitur verò nihil: vt cum creditor alienationi pignoris consentit, saluo iure suo. Est etiam PARALLAGE, quæ
16 † per literarum transmutationem fit, vt in eo, qui cùm Cratinum seruum solum haberet, Crastito libertatem legauit [k]: valet enim legatum. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illius, quod erat Publ. Septimij Demetrij, fieri iusserat, cùm solum reperiretur, quod erat Publ. Septimij Damæ [l]. Est & sub-

a l. ii. in prin. C. de off. præfect. prȩt.
b l. item. de suis & leg.
c l. Balista ad Treb.
d Bal. c. fi. de off. deleg.
e Iaso. l. j. de offi. eius.
f gl. l. lecta. si cer. pe.
g l. j. de ædil. edict.
h l. gerit. de acqu. her.
i gl. l fi. de creditor. §. j quibus mod. pig.
k l. qui habebat. de fid. li.
l l. in testamēto. de conditio. & demonst.

auditio, qua sepæ Iurisconsultus vel taxatiuam vel augmentatiuam dictionem subintelligit. In taxatiua exemplum est apud Venuleium [a], cùm morbum sonticum dixit, qui perpetuus noceret, non qui tempore finiretur: subauditur, tãtùm. Sed quid si, ex tempore cum antiquis codicibus legas, id est, statim? Melius itaque Vlpianus, Furti actionem [b], nõ dominus rei subreptæ, sed & ipse habet: intelligitur enim non dominus tantùm. Sic Cic. lib. de Offi. II eam orationem susceptam dicit, non de filio, sed de toto genere: subauditur, de filio tantùm. Augmentatiuæ exemplum est apud eundem Vlpianum [c], dũ scripsit, Si duo filij in potestate patris sunt, eorum munera patrem non subire: intelligitur enim, maximè si in potestate: nam nec emancipatorum quidem subit. Idem apud Callistratum [d]: Scio, inquit, propter rem minimã vel summam quenque non restitui, si maiori rei præiudicetur: subauditur, maximè. Est & AMPHIBOLOGIA cùm tam- 17
biguitas oritur, vel ex singulis vocibus, vel ex coniũctis, de qua elegantissimè per Fab. Quintilianum lib. VII. nostri Iurisconsulti sub rubrica, de rebus dubiis, pleraque attigere. Huic affinis est & ille locus quem tractatum τῶν ἀπόρων veteres dixerunt [e], fit, quoties quicquid constituerimus verum esse, falsum reperitur. Eôdem etiam pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in successionibus & in stipulationibus habemus [f] Est & τμῆσις, id est, sectio cùm vox in duas partes diuiditur: vt cùm lex iubet [g] satis possessorem dare, vel cum vsu hominem cepisse ait, id est, satisdare, & vsucepisse [h]. Est & DIALYTON, cùm sine coniunctione aliqua clausula conficitur, nostri appellãt solutã orationẽ [i]: figura non solum nobis cum Grammaticis cõmunis, sed etiam cum Rethoribus. Est & quandoque IRONIAM reperire, cùm verba oppositũ eius indicãt, quod nos reuera sentimus: Latini etiã dissimulationẽ vocant: vt cùm lex, Pater, inquit, filium exheredauit [k], maximam scilicet ad illum affectionem ostendens. Videtur & quandoque Iurisconsultus per Oxymorum seu Gryphum, qui ęmingatis est species, voluisse lectorem morari: vt cum dixit [l]. ante diem x. Kalendarum, & post diem x. Kalendarum: vtroque sermone XI. dies significatur, quod loco suo explicaturùs sum.

Est

a l. fi. ff. de ædil. edict.

b l. j. furti aduer. naut.

c l. iij. §. fi. de mun.

d l. scio. de in inte. resti.

e l. qui CCCC. ad legem Falcidiam.

f l. æquissimum. ad Tertul. l. si Titij. de ver. oblig.

g l. quod si de speciali. de minor.

h l. si post accep. de iudic.

i l. sæpe inf. eod.

k l. cum quidam. C. d. legat.

l l. annicu-lus. inf. eod.

Est etiam παρυπόνοια, cùm præter expectationem aliquid respondetur: vt promittis centum? tu respondes, Arma virúmque cano[a]. eius exempla apud Aristophanem pleraque. Sed & Plautus in Asin. Ad pedes quando alligatus es, æquum centupondium vbi manus manicæ complexæ sunt, atque adductæ ad trabē, nec depēdens, nec propendens, quin malus, nequámque sis: hæc enim verba, quin malus, nequámque sis, sunt per παρυπόνοιαν dicta. Non multùm illi absimilis ἀπόνοια, cùm à proposito quis cadit, hoc est, ἀπὸ νοῦ. Malum est, inquit Augustinus, cadere à proposito[b], sed peius simulate propositū. In id vitium incidisse videtur Modestinus, dum sub rubrica de pignoratitia actione. C. Seium quem prius creditorem appellauerat, debitorem dicit: si tamen fidelia sunt exēplaria. Est

18 & TRACTVS, cùm † verbo vtimur quod non solum ad præsens tempus refertur, sed futurum quoque comprendit, quòd Iurisconsulti solent παρατατικῶς dicere[c], id est, cum extensione: vnde apud Græcos præteriti perfecti nomen. Vlpianus: Si intestatus mortuus esset[d], παρατατικῶς non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi hæc verba, neque defenderetur[e], παρατατικῶς scripta sunt, vt neque sufficiat vnquam defendisse, si non duret defensio: neque obsit, si nunc offeratur. Qua ratione, egerit, quandoque interpretamur, id est, agere perseuerauerit. Est & δύναμις quæ & possibilitas. Sabinus[f], qui à fideiussione petit τῇ δυνάμει, à reo petit: nam pleraque verba, quæ effectum significant, ad potentiam solùm referuntur: vt cùm lex dicit. Si aqua pluuia noceat, id est, nocere possit[g]. Sic committūt se partes prætori[h], id est, cōmittere possunt. Sic, cōpetit, id est, competere poterit[i]. Sic finitum dicitur, quod finiri potuit[k]. Is quoque modus loquendi ad figurā pertinet, cùm præsumptū pro vero ponitur: vt magnū damnum non est in mora modici temporis[l], id est, esse non præsumitur. Et natus in domo vicinis sciētibus est filius, id est esse præsumitur. Et ratio est, quoniā præsūptio pro veritate in iure accipitur[m]. Sed & quandoque id appellamus eo nomine, quo prima fronte videtur, licet eiusmodi nō sit: vt cùm lex accusatum arbitrio iudicis[n], pro innocentia personę remittit: intelligitur enim prima facie innocētem, licet discussa causa reus appareat. Sic & quan

a l. quæ extrinsecus. de verb.
b vij. q. i. certè.
c l. Caius. de pigno. act.
d l. i. vnde leg.
e l. iii. ex quibus. caus. in poss.
f l. aduersùs. de arbit.
g l. i. in prin. de aqu. plu.
h l. i. §. & post. de oper. no.
i l. si quis prioris. in princ. C. de secun. nup.
lz l. i. C. de pœn.
l l. si debitori. de iudi.
m l. fin. de probat.
n l. i. de cust. reor.

doque ab eo quod fieri debet, quis nomen accipit: vt cùm dicimus, intelligi, id est, intelligere debeo [a]. Appellauit propter violentiā iudicis, id est, appellare debuit. Allegoriam autem † non temere apud Iurisconsult. reperies: 19
cùm enim perpetua & remota sit translatio, apud nos in vsu esse nequit, qui ex verbis voluntatem coniicimus: alioquin quot capita tot essent sententię, verúmque id tamen faceremus quod à Iasone audiui, cùm de recentioris cuiusdam in tractatum de pactis, interpretationibus sententiam rogatus esset: Campana [c], sonat, phantasticus quod somniat. Sunt tamē qui huc trahant cū Iurisconsultus ait [d]: Imperium est gladij potestas: nec enim de fabrili gladio materialiter, vt ita loquar, dicitur, sed ἀλληγορικῶς de iure puniendi facinorosos homines. Sunt & alia figurarū genera, quibus etiā Iurisconsulti vtūtur, veluti quod vni rei proprium est, alteri damus nomen, quale est apud Iustinianum in prooemio Institutionum: is, quod armis proprium est, legibus tribuit, & vice versa. Sic enim apud eū scriptum est, Imperatoriā maiestatē non solum armis decoratā, sed etiā legibus oportet esse armatā. Sed eo figuræ dicēdíq; genere ideo vsus est Imperator, vt ostēderet leges, & arma mutuis indigere auxiliis: sicut in ea re testis est idē [e] Imperator. Istorum enim (inquit) alterum alterius auxilio semper eguit, & tā militaris res legibus, quàm ipsæ leges armorum præsidio seruatæ sunt. Idē penè quoque expressisse mihi visus est diuinus ille Psaltes, Non in curru meo sperabo, sed per arma legésque custodit Dominus. Consimili ferè figura vsus est præcipuus apud Latinos poeta Vergilius [f]:

Vngere tela manu, ferrúmque armare veneno.

Sed & armari iura gladio dixēre Imp. Constātius, & Constans [g] ad populum Romanum in hæc verba rescribentes, Cum vir nubit in fœmina viros paritura quid cupiatur, vbi sexus perdit locū? vbi scelus est id, quod non proficit scire? vbi Venus mutatur in alterā formā? vbi amor quæritur, nec videtur? Iubemus insurgere leges: armari iura gladio vltore, vt exquisitis pœnis subdātur infames qui sunt, vel futuri sunt rei. Vtuntur & Iurisconsulti & Imperatores Anastrophe, quam Fabius Quintil. reuersionem vertit, qualia sunt vulgò, mecum, tecum, secum,

a xxij. q. v. quacunque.
b l. j. §. si quis ipsius. quādo appel. sit.
c l. peluis.
d l. imperium. de iurisdi. om. iud.
e l. vnica. C. de Instit. cod. confi.
f libr. ix. Aeneid.
g l. cùm vir C. de adult.

cum, apud Oratores & Hiſtoriographos, quo de, qua de re, quibus de rebus agitur. Exempla ius ciuile diligentiſſimis oculis perluſtranti fient obuia. Plurimus quoque gnomarum eſt (quas ſententias dicimus) vſus apud Iuriſconſultos. Huius eſt hæc ad rem tantùm relata. Vlpianus[a], Quid enim (inquit) tam congruum humanæ fidei, quàm ea quæ inter eos placuerint, ſeruare? idē lib. xxvij. ad Edictum[b]. Hoc (inquit) edicto prætor fauet naturali æquitati, qui conſtituta ex conſenſu facta cuſtodit. Quoniam graue eſt fidem fallere, Gnomarum ornatu, grauitate ponderéque omnia ferè M. Ciceronis ſcripta ſunt: ex quibus, excerpti ſunt ſelectiorū ſentētiarum libri. Epiphonemate etiam vſus eſt Imperator Iuſtinianus[c]. Is enim poſt narratam Digeſtorum, ſeu pandectarum diſtributionem, ita acclamare mihi viſus eſt & à nobis (ait) ad tanti operis conſummationem electa ſunt. Simili figura vſus eſt & Vergilius[d].

a l. j. de pact. ff.

b l. j. de conſtit. pecu. ff.

c l. ij. §. qui omnes. de veter. iu. enucl. C.

d lib. j. Aeneid.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Noemate ſæpiſſimè vtuntur Iuriſconſulti: dum ea, quæ non dicunt, intelligi volunt. Huius ferè generis ſunt permulta Scæuolæ reſponſa. Eo etiam vtimur in ſeruitutibus. Nā ſi quis mihi ius hauriēdæ aquæ cōceſſerit, ius adeundi cōceſſiſſe intelligēdus eſt, ídq; Neratius Priſcus libro iij. Membranarū apud Vlpianum[e] ſcribit. Huc pertinent quæ de ſubaudito intellectu ediſſeruerunt variis in locis interpretes. Porrò Viſcelius, & Celſus apud M. Fabiū enthymema figurā faciūt. Eſt autē enthymema (diffinitore Fab.) cōmentatio: habétque vnū intentū, quo omnia mēte cōcepta ſignificat. Huius tria ſunt genera: vnū de quo iam nūc dicebamus: alterū, quo ſentētiā cū ratione, aliquando etiā ſine ratione: tertiū, quo certā quandam argumēti concluſionē, vel ex cōſequentibus, vel ex repugnantibus: quanquā (inquit Fabius) de hoc parū conuenit. Hoc figuræ, aut (ſi mâlis argumēti) genere permultæ leges cōſtant extántq; in Codice Iuſtinianeo. Huius generis eſt Impp Diocletiani, & Maximiani ad Menelaum conſtitutio[f]. Actor (aiunt) quod aſſeuerat probare ſe non poſſe, reum neceſſitate monſtrandi contrarium non adſtringit: cùm per rerū naturā factum negantis probatio nulla ſit. Efformemus igitur enthymema.

e l. iij. §. qui habet. ff. de ſeruit. ruſt. præd.

f l. actor. C. de probat.

Propositio. Reus, quod adseuerat actor, probare non debet. Ratio. Nam is, qui negat probare non debet per rerum naturam. Pronuntiattum siue propositio probatur superiùs adducta constitutione. Hoc diui Antonini[a] rescripto iuuatur. Qui accusare (inquit) volunt, probationes habere debent, Sed & ei, qui dicit, incũbit onus probandi: vt ait Iulius Paulus[b]. Innumera extant rescripta enthymemate circumacto conscripta. Perspiciet igitur Iurisconsultus futurus quantum sibi adiumenti adferant artium ministræ. Grammatica scilicet, Rhetorica, & diligens differendi ratio, quam Dialecticen adpellant. Nam si his destitutus, iuri operam dederit quis, sensus suos ludit inertes, oleum & operam perdit: & illotis (vt est in prouerbio) pedibus, manibúsq; ad iuris ciuilis studium frustrà sese confert.

a l.iiij. C. de edend.

b l.ij. ff. de proba.

Schematun anacephalæosis.

Quum schematum vsus vtilis iucundúsve sit, si modò velut parcè asperso condimento vtamur, meritò virtutis nomen ea meruêre. Defendi autem possunt, auctoritate vetustate, consuetudine & ratione. Schematôn tria sunt genera, figura, virtus vitium. Figura aut sunt λέξεως aut διανοίας. Schematôn lexeos duo sunt genera: alterum loquendi rationem vocant: alterum, quod ad collocatio nem maximè exquisitum est: illud Grammaticum, hoc Rethoricum est. Ad Grammaticum pertinet orthographia. Orthographiæ species sunt, prothesis, epēthesis, pa ragoge, syncope apocope, ectasis systole, synalepha. Ad Grammaticum schema referri potest prolepsis, zeugma synthesis, synecdoche &c. Ad Rhetoricum schema pertinent, Epanalepsis, paranomasia, asynthetõ, similiter desinens, complexio &c. Figuræ autem διανοίας, mentis sunt, vel Fabio teste. Ad virtutes pertinent tropi. Est autem tropus (vt M. Fabius definit) verbi, vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio, vt metaphora, &c. Quî à figuris differant, tradit idem lib. ix. c. j. Instit. Orator. Ad vitia tandem deueniendum est qualia sunt κακέμφατον, μείωσις, ταυτολογία, μακρολογία, πλεονασμός. Solœcismus quoque raró occurrit, tametsi sunt qui à Solone legumlatore dictum putent, quòd is in legibus suis pingui minerua loquutus sit: nostri enim aucto-

auctores puri ſermonis obſeruantiſſimi fuêre: niſi quis ſolœcum putet, cùm Vlp [a]. ſi quis in graui valetudine affectus: præpoſitio enim abundat. Cúmque Caius teneri venditorem ad intereſſe dixit [b], cùm id in quod interest dicendum fuiſſet. Sed excuſatur exemplo Græci ſermonis: ſicut & Perſius, *Noſtrum iſtud viuere triſte*. Et Vergilius: Donat habere viro. Quod & Fab. Quintilianus annotauit, Eſt & ſolœci ſpecies, quam ἀντίπτωσιν dicere poſſumus, cùm caſus pro caſu ponitur: vt eam quam frater inſtituit [c], nihil prohibet fideicomiſſum peti: pro ab ea qua. Cui ſimilis ἀλλόθετα, cùm numerus pro numero ponitur [d], cuius exemplum non rarò occurrit. Barbariſmus verò procul omnino abeſt, tametſi vulgari conſuetudini non parum tribuiſſe Iuriſconſultos appareat: vt cùm liberum pro filio ſingulari numero dixerunt [e]: & exorciſare cantaminibus mederi [f], ex vulgari impoſtorum verbo: & denaria neutro genere [g]: ſed vtrumque à Greco acceptum eſt. Quapropter & in Modeſtini reſpóſis de excuſatione tutorum, & in Iuſtiniani authenticis, non ſpectandam Latinitatem faterer, quandoquidem eos conſtat Græce ſcripſiſſe, eorúmque libros in Latinũ ſermonem ab homine verſos, qui nec Græcè, nec Latinè ſciuerit. Laurentius tamen Valla, vt maximæ vir doctrinæ, ita & ſupra vires ſuas audax, nec à Iuriſconſultis quidẽ temperauit, quo minus illis diem diceret, & de verborum quorundam ſignificatione, ceu Latinæ maieſtatis læſæ reos faceret: cuius accuſationis nouem & viginti capita breuiter ego confutanda duxi, tum vt tantam eius arrogantiã neſcio certè φιλαυτίαν, aliquatenus retũderem, tum vt hi literatores non eſſe temere à noſtris recedendum cognoſcerent, & veriora à Iuriſconſultis, etiã in alienis profeſſionibus tradi, quàm ipſemet Valla alioquin Grãmaticorum præſtantiſſimus, in propria arte commentari potuerit.

a l. v. ad Syl.
b l. quod ſæpe. in fi. de cõtrah. emp.
c l. eam quã. C. de fideic.
d l. qui cũ tutoribus. in fin. de tranſact.
e l. agnationis. ff. de pactis.
f d l. j. de var. cog.
g l. Publia. dep.

APOLOGIA IN L. VALLAM.

20 Primò Iuſtiniani † ſententiam non approbat, noxam appellantis ipſum quoque ſerui corpus quod nocet, noxiam verò maleficium, qua in re & Beroaldum ſectatorem habuit. Ego apud veteres Noxã à nocendo dictã

inuenio, vnde præter pœnam etiam nocumentum signi ficare. Ouidius, Sine noxa luce bibuntur. Merito ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ἄτη illa Homerica, noxa appellatur. Noxia vero, ipsa est culpa seu maleficium. Plautus Bacchid. Sat sic suspectus sum, cùm careo noxia M. Manl. Quinctiā infelix virtus & noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergiliū noxā pro noxia dixisse scripsit, Vnius ob noxā. quo exēplo & alij veteres sæpius vtuntur, quod & alibi attingam[a]. Secundo Iustinianum irridet, qui testamentum dixerit[b], testationem mentis esse, auctoritatéque Auli Gellij lib. vj. cap. xij nititur, alioquin & ornamentum, vestimentum, pauimentum, ijsque genus similia, à mente deducerentur. Quod argumentum dilui t Viglius lib. 2 institutionum sub titulo de testamentis ordinandis, optima sanè ratione, aít que Seruium, Sulpitium & Iustinianum non etymologiam tradere, sed tantùm ad similem vocem alludere voluisse. Quæ sentētia plurimis eruditissimis viris probata est. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paronomasiam, Rhetores parison habent, conformitas spectatur: quod & Fabium Quintilianum non latuit, cùm non ad originem vocis, sed ad soni similitudinē referatur, vt hoc casu eò melior fuit allusio, quòd veritatem etiam respicit: in testamentis enim mens potissimum dominatur.

a l. plebs. §. fin. de verb. sig.
b Institu. de testa. ordin. in princ. & ibi Viglius.

21 Tertiò † negare videtur mulieris appellatione virginem contineri, quod Caius[c] affirmauerat: at ego idem aio, cùm ad sexum hæc vox refertur: quandoquidem nec etymologia repugnat, cùm Lactantio autore, à mollitie mulier dicatur. Quartò, aduersari Martianum Vlpiano ait, quòd ille munus rectè dici, † quodcunque donum sit: 22 hic donum generis nomen, munus speciei asseruerit: sed difficilima non est resolutio, cùm munus generaliter acceptum, etiam officia & onera comprændat, tum etiam quácunque largitionem significet, siue cum causa, siue absq; causa: at si specialiter pro largitione tantùm ponatur, tunc largitionē cum causa. Nec mirum est eandem vocem & specialiter & generaliter accipi, vt in iurisdictione adoptionéque dicimus: quam rem sicut & alias plo-

c l. mulieris. infra eo.

plerasq; alibi, nimirũ locis suis, diffusius tractabo. Quintò, Vlpiani [a] sententiam confutat, peculium pusillam pecuniam appellantis: confingítque absque aliquo au-
23 ctore peculium id esse, quod † quis industria sua lucratur: at aliter ex auctoribus dicendum est, qui peculium patrimonium testatoris appellant: quia olim census Romanorum in pecore erat, vnde & pecunia dicta: cæterùm quoniam deminutiua forma peculium profertur, pro parte census accipi cœptum est, qualem seruis domini concedunt, qualémque filij familias à patre separatim habent. addit & Celsus [b], ex consuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet. Græci thesaurum dicunt quòd reposita sit εἰς αὔριον, id est, in crastinum, seu futurum tempus fruenda: vnde & θησαυρίζειν reponere est. Sextò in Modestinũ inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare: ridiculúmque & imperitum eum asserit, qui substantiam rei diffinire volens, de qualitate disseruerit. At ego (Valla) respondeo, quod alii obiicis vitium, id tibi est, qui nescis veteres possessionem appellasse fundum per vsucapionem acquisitum, quo casu non iure dominij in eius vsu defendimur, sed auctoritate legis: atque ita in lege x I I tabularum accipi, Festus quoque Pompeius auctor est. Vnde apparet, non qualitatem, sed substantiam à Modestino diffiniri: quod in eius responsi declaratione infrà latius ostendetur. Septimò, in Nouali visus est à Paulo [c] dissentire, dum terram proscissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: sed & id, opinor, non negasset Paulus. Octauò librum interpretatur partem operis, vt puta duodecim sunt libri Aeneidos: volumen verò minus esse libro, ex Plinij auctoritate: Qui tres, inquit, libri sunt in sex volumina propter amplitudinem diuisi. & ideo Vlpiani [d] sententiam con-
24 futat, qui Si cui centum † inquit, libri legati sunt, centum volumina ei dabimus, non centum quæ quis ingenio suo metitus est, vt Homeri xlviij. Sed sciendum est, nõ de significatione verbi agere Vlpianũ, sed de men

a l. depositi. §. peculium de verb. sig.

b l. si chorus. ff. de leg. iij.

c l. sylua. §. noualis. de ver. signific.

d l. librorum. §. si cui.

te defuncti:quam, nemo est tam à naturali ratione abhorrens,qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpian.credidit. quòd si in modo loquendi eum Valla reprobat,rectè Iurisconsultum loquutum assero,& quid sibi vellet nesciuisse Vallam : siquidem solebant veteres in pugillaribus scribere,quos inuolutos,&duobus inclusos vmbilicis manu gestabant:vnde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione volumina:fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem quod satis Plinius ipse ostendit. Cùm igitur Vlpianus nō de diuisione librorum ab auctore facta, legatum illud ex mēte testatoris intelligeret, sed ex diuisione quā testator in concinnādo,vnicóque corpori conglutinando fecerat,dixit xlviij.libros,id est,vnum Homeri volumen pro libro accipiendos,nimirū voluminis voce metaphoricôs vsus,vt sicut vnū corpus in pugillaribus, etiam nō obseruata auctoris in libros diuisione, volumē dicitur:ita in codicibus, cum asserculis tabulísve concinatis,vnum corpus etiam volumen dicitur,cum nec etymologia repugnet: vnica enim inuolutione constat. Quòd si probatur Vergilij,Valeriíque Maxi. loquutio, qui volumen in cauda serpentis dixerunt, quantò magis probandus est Iurisconsulti sermo,propter maiorem rei affinitatem longè clarior?cùm & Cicero librum pro corpore accepisse videatur,Epistolarum ad Quintū fratrem libro ij.Sed vtros eius habueris libros (duo enim sunt corpora)an vtrosque nescio.Nonò,probrum & Opprobrium Vlpianus [a],idem est, inquit:Valla Probrum ipsum dedecus esse,opprobriū dedecoris exprobrationē: non tamen negat & apud Ciceronem ad Atticum, & apud Liuium, probrum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni:vnde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem diffinitionem horum verborum posuit, sed in edicto prætoris declarauit idem significare. Decimò, Modestinum [b] insectatur, qui adulterium in nuptam committit, stuprū in viduam, virginem, puerúmve scripsit: nam existimat Valla etiam adulterium stuprum dici posse auctoritate Quintiliani. Sed vt ego non negauerim generalius esse stupri nomen,vt quod à turpitudine dicatur

a l.probrum de verb.sig.

b l.stuprum. de adult.

dicatur, vnde & Plautus Amphit. Stupri dedecoris à viro argutam meo: ita Modestini verba non rectè intellecta affirmauerim: cùm enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomen habeat, non fuisse satis generali stupri voce vti: id enim propriè dicitur, quod peculiari, & sibi tantùm conuenienti voce appellatur, vnde & proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Vergil.

Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem.

Quintilianus quoque optimè id proprium interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius. Qua ratione & vndecimum accusationis caput non consistit, dum Paulum[a] damnat, qui parentes vsque ad tritauos proprio vocabulo dici asseruit, vlteriores verò maiorum appellatione contineri: nam quanuis etiam maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non est proprio, id est, ipsis tantùm conuenienti nomine, sed generali: Iurisconsultus autem de proprio vocabulo agit. Duodecimò, Vlpianum[b] improbat, qui dixerit nō dubium esse, quin stragula vestis sit omne pallium: sed incidit Valla in deprauatos codices. Vlpianus enim non omne pallium, sed omne περίστρωμα scripsit: certissimum autem est, Græcè sic dici omne quod insternitur, & circum iniiciatur.

Decimotertiò, Officij apud Vlpianum differentiam damnat, qui [c] Verberare, dixit, est cum dolore cædere, Pulsare sine dolore: aítque verberare potius esse cum verbere, seu flagello cædere: pulsare cum graui & vehementi ictu. Sed profectò Iurisconsultum non latuit, verberare à verbere, flagello, seu ferula dici, vt qui alibi attestatus sit, verberasse abusiuè dici & cum qui pugnis cæciderit: sed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quæ actionem iniuriarum ei dabat, qui se pulsatum verberatúmve diceret, non potuit alia capi interpretatio: si enim Vallam sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, verbis legis non contineretur, quia saxo non diceretur verberasse, qui sine impetu non pulsasset, quæ sententia oppido quàm futilis est. Meritò Iurisconsultus maluit verberare cum dolore in ea lege accipere verbo illo lata significatione accepto: & pulsare sine dolore, cùm frequentatiuum sit à verbo pello, vnde fit pulto, pulso: impellitur autem quis etiam sine dolore.

a l. Iurisconsultus. §. parentes. de gradib.

b l. instratum. de ver. sig.

c l. Cornelia. ff. de iniuriis.

a l. Masurius. ff. de verb. signifi.

Decimoquartò [a] Masurij Sabini sententiam non omnino videtur sequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud Oratores Pellex dicatur, quæ cum eo, cui vxor sit, iungitur. Sed ego veram quoque Sabini sententiam arbitror: siue enim à Græco παλλακὴ veniat, siue Latina sit vox, à pelliciendo, quod auctoritate Plauti in Pœnul. magis probo, qui Allex viri ab alliciendo dixit, vtraque etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij & Iustini auctoritas accedit: quorum veterem scripturam interpollauere plerique Vallam secuti: cùm eos ex antiquis codicibus constet pellicum scripsisse, non pallacarum, quæ vox ante Plinium Tranquillum in sermone Latino nulla erat: in Græco verò non aliud significat quàm pellicem, vt appareat Vallam, quíque ei consentanea tradiderunt, pellicis significationem non ex auctoribus accepisse, sed regula plane Lesbia vsos, auctores ipsos inuertisse, vt id quod ipsi sentiebant, attestarentur. Decimoquintò [b], Caium obliquè perstringit, qui sentire videatur, idem esse cauillari & calumniari, sed quomodo hoc Valla collegerit, nō video: cùm enim Caluiri verbum apud veteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quãuis & Cauillatio, & Calumnia inde deducatur, non tamen consequens est, alterum cum altero idem esse: sicut cùm dicimus, à verto fit versus, & versura, nō sequitur versuram idem quod versum esse. Rursus impetit Vlpianum [c], quoniã Cauillatio dicatur etiam si ab euidenter veris ad falsa non fiat transitus. Respondeo, Vlpianum loqui quãdo cauillatio pro argumento sophistico accipitur, quod Græcè non σκῶμμα, vt ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosextò, præuaricari, tergiuersari, calumniari, generalius accipienda existimat, quàm Iurisconsulti docuerint, nimirum oblitus, nō docere eos simpliciter eorum verborum significationem, sed specialiter in S. C. Turpilliano quomodo accipi debeant, vt eius pœnæ locus sit. Decimoseptimò, portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cùm tamē Iurisconsultus aliter docuerit. Sed ego arbitror ex origine verbi Iurisconsultum adiuuari: siquidem πορθμεύειν Græcè, traiicere est, vnde Portus, in quē naui res deportantur: sic & exercitum

b l. si calumnietur. ff. eod.

c l. natura. ff. eod.

citum nauibus deportari Liuius plerunque dixit. Quapropter etiam ſi quis iumento ducat, hac ſimilitudine portare dicitur:quod ſi ipſe ferat, non propriè, ſed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimooctauo, Conuicium negat à vocum concertatione quaſi conuocium dici,& aduerſus Labeonis [a] ſententiam, etiam ſine vociferatione conuicium fieri putat:ſentítque à vitio potius,vel à vitando deduci:qua in re, opinor, egregiè fallitur:quid enim tũc coniunctiua illa particula operaretur?Cur item ſi à vitio deducitur,ſecundam ſyllabã producit conuicium?cùm conſtet vitium corripi:nam & Cicero,quem ipſe adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone eſt: vt mirer cum tam leuibus argumentis, à recepta vbique Labeonis ſententia deſciuiſſe, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cùm per c,cõuicium non per t,ſcribatur. Decimononò, verſicolores Vlpianus [b] appellat lanas, quæ natiuum colorem mutarunt,ſiue purpura,ſiue cocco,ſiue alio colore infectæ ſint. Valla ex variis auctoribus oſtendit, verſicolorem aliquam rem dici,quæ variorum colorum ſint. Sed Vlpiani locũ à Valla non intellectũ arbitror, alioquin quæ à ſe dicuntur, ſatis agnouiſſet Valla, nihil Vlpiani ſententiæ aduerſari.Igitur ſciendum,ex origine vocabuli eam rem eſſe verſicolorem, cuius color in aliũ verſus ſit:ſicut & verſipellis non cui varia pellis,ſed quia in aliam pellem verſus eſt: vnde homines in lupum mutati,verſipelles Plinio appellantur. Eadem ratione lanæ verſicolores dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem ſunt verſæ. Dubitat igitur Iuriſconſultus, lanis verſicoloribus legatis quid contineatur:& primò reſpõdet,legatis ſimpliciter lanis,verſicoloria apud veteres nõ cõpræhenſa:legato verò lanarum verſicoloriũ,eas intelligi, quæ tinctæ ſunt & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dummodò neque detextæ,neque cõtextæ adhuc ſint:tũc enim non lanæ,ſed veſtimentorum appellatione contitinentur.Neta lana dicitur,quę ſtamen & ſubſtamen eſt: detexta dicitur,cùm perfecta eſt,& à textrinis inſtrumẽtis detrahi poteſt:vnde & detexere, auferre eſt. Plautus: hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius x. AEneid. Dum texit Imaona Aleſus: id eſt,

a l.item apud.ff.de iniuriis.

b l.cui.§.i.de leg.iij.

c l.veſtimẽtum.de aur.& arg.leg.

ſpoliat. Contexta eſt, quæ quidem in opere conſummato eſt, ſed cui tamen deeſt prætextura, quam *Cimoſiam* vulgò vocamus. Ex his apparet verſicolores veſtes varij coloris idcirco dici, quia ex verſicoloribus lanis cõficerentur: à qua ſimilitudine, & verſicoloria arma Vergilius, & verſicolorem plumam Propertius, & verſicolorem caudam Cicero dixit. Viceſimo, penes[a], idem quod apud, ſignificare oſtendit, cùm tamen Vlpianus ſcripſerit penes te, amplius eſſe, quàm apud te. Sed nec Vlpianus puto negaſſet differentiam illam ſuam ab auctoribus quandoque confundi, quæ tamen ex vi verbi veriſſima ſit: deducitur enim à dictione penitus, vnde & peniſſimus, & penitiſſimus, vt Plaut. cæteríque antiquiores dixerunt. Viceſimoprimò, Vlpiani ſententiam confutat, qui victus appellatione etiam veſtem contineri ſcripſerit, cùm plurimæ gentes in AEthiopia abſque veſtibus æuum degant, quaſi Vlpianus AEthiopũ leges interpretetur, & non Romanorũ, qui abſque veſtibus non viuunt: & quaſi qui in Italia victum amico legauerit, de eiuſmodi victu ſentiat, quo AEthiopes ſe tolerant, & nõ ipſi Itali, quo nihil abſurdius dici poteſt. Viceſimoſecũdò, Pignus & Hypothecam idem eſſe, cum Martiano[b] ſentit, ſed alterã Græcam, alteram Latinam vocem: cùm tamen Vlpianus[c] propriè eſſe pignus & dixerit, quod creditori traditur, hypothecam cùm interuenit traditio: & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam eſſe. Sed hæc non tam Vallæ oppoſitio, quàm ipſorũ inter ſe Iuriſconſultorum quædam quaſi antinomia eſt: ea ſic diſſoluitur: Ex proprietate quidem ſermonis veram eſſe Vlpiani ſentẽtiam, ſiquidem à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilib⁹ oppoſitis ſic dici, in immobilibus verò ſolitos veteres Iuriſconſultos potius Græca voce vti, id eſt hypotheca, quæ Latinè ſuppoſitio dici poteſt: & ad vtraque eorũ ſermone trahitur. Catullus oppoſitionem dicit: Furi villula noſtra non ad Auſtri flatus oppoſita eſt, nec ad Fauoni, Verùm ad millia quindecim & ducenta: ſubaudiuntur autem ſeſtertia. Viceſimotertiò, Ferruminare dixit eſſe conſolidare, & conglutinare, non ſolùm per eandem materiam, vt Iuriſconſulti tradiderunt, ſed etiam per aliam ídque plurimis

a l. penes. ff. de verb. ſig.

b l. res. §. inter. ff. de pig.

c l. ſi plures. §. pignus. de verb. ſignifi.

Plinij exemplis probat, qui ferruminari ſurculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cum ferruminatio propriè ſit ferri ipſius vi ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphoricè hoc verbo vti Plinium, & ideo Iuriſconſulti ſententiæ nihil aduerſari.

Viceſimoquartò, Pōponium, inquit, atque Vlpianum corrūpere linguam Latinam, qui quot mēſibus, vel quot diebus ſcripſerint, pro ſingulis mēſibus ſingulis diebus: cui ego dixero, tale conuitium Plauto quoque M Catoni, & denique doctiſſimo omniū Varroni cōmune eſſe. Plaut. in Stich. Meminiſtis quot Calendis petere demēſum cibum. Cato de re ruſtica, Capita oleagina quot menſibus fodere oportet. Varro, Sacra quot menſibus feruntur in arcem : quod ante nos & alij notarunt.

Viceſimoquintò: Turbam non multitudinis hominum perturbationem, vt Labeo ſcripſit, ſed ſimplicem perturbationem, etiam duorum exiſtimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quod multitudo non ferè vacet perturbatione: vnde vulgatum carmen: Septem conuiuium, ſunt nouem conuitium. Sed mihi hæc controuerſia non admodum ei abſimilis videtur, quam Cenſorinus tradidit, priúſne ouum fuerit an gallina. Labeo prius ſignificatum turbæ, id eſt multitudinis, atque inde factam poſteà perturbationem : tu perturbationem priorem contendis : ſed nec quos adducis auctores, ſententiam tuam adiuuant, qui μεταφορικῶς potuerunt turbam etiam duorum dicere: nec etiam Græcus ſermo τύρβη, in quo eadē poteſt eſſe hęſitatio: vt & demus opinionem tuā veriorem, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus eſt, probabilior eſt Iuriſcōſulti ſententia. Verba edicti ſunt[a], *Cuius dolo malo in turba damnum quod factum eſſe dicetur*: ea non poſſunt commodè de perturbatione intelligi, quæ ſemper eum afficit, cui dānū infertur: neceſſariò igitur de multitudine accipiendū,

[a] l. prætor ſupra de incen. rui. nau.

Viceſiomoſexto[b], Iulianum improbat, qui exauctorationem à principe ſimpliciter factam, ignominiæ notam inurere ſcripſit : contrà Valla, cùm exauctorare ſit ſimpliciter militem miſſum facere, quod T. Liuij teſtimonio variis locis probatur. Reſpondeo, in veteri Republica hæc ſententia poſſet procedere, quo tempore ex ſolo

[b] l. ij. de iis qui not. infam.

commeatu vel ducis licentia milites exauctorabantur: verùm ordinata ab Augusto successoribúsque militia, à qua non nisi post viginti stipendia mittebantur, tributa quoq; illis sunt militaria insignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non nisi turpi missione dimissis detrahuntur. Vicesimoseptimò. Depectum simpliciter pactum significare ait, ex auctoritate Terentij Phorm. Depascisci mortem cupio: cùm tamen Vlpi. in edicto de calumniatoribus, depectus, dicat, est turpiter pactus. Sed mihi videtur & verba Terentij, & Vlpiani [a] declaratione posse intelligi, & etiam Cicer. ad Her. lib ij. Depectus cum hostibus, vt arma relinqueret. Sed & idem auctor in Verrem actione v. Scito te biduum cibo tectóque prohibitum, biduum in foro custodiis detentum, neque antè dimissum, quàm ad cōditiones eius depectus est. His accedit, quòd huiusmodi præpositio, *de*, quandoq; in malam partem accipitur, vt desperatus, demens, dedecet, deformis, degener. Vicesimooctauò. Lapillum si magnus est, gemmam esse adserit: quo nomine & margaritam dici posse arbitratur, aduersus Sabini, Vlpianíque [b] sententiam, gemmas pellucidæ materiæ esse existimantium, vt smaragdos chrysolithos, amethystos: non translucentes verò, lapillos, vt obsidianos, & veientanos: at margaritas nec lapillos, nec gemmas esse, sed conchas, seu vniones. Verùm vt in sententiam Iurisconsultorum ego trāseam, illud me in primis mouet, quòd etymologia pro illis est: videtur enim gemma dicta, quasi gemina, propter translucentem naturam. deinde videmus à similitudine gemmas dici, vt Fab. auctor est, & in Catone Maiore M. Cicero. Vnde ostenditur, non ideo dici gemmas, quia magnę sunt. Idem & Plinij auctoritate constat, in anulis gemmas deferri adfirmātis: vnde & dactylothecæ dictę, quod profectò maioribus non conuenit Ad hæc, quæ rationes à Valla adducuntur, sanè quàm frigidæ sunt: Lapillus, inquit, generale nomen est: bene sane, sed cum translucet, peculiariori nomine gemma dicitur. Rursus: Gemmas, inquit, accipimus multorum cubitorum inueniri. Accepit fortè à Luciano de veris narrationibus: miraculi certè loco refertur alueolus trium pedum in triūpho Pompeij in ex duabus gēmis. Subiicit: Quid si nō perlucéant, quia

a l.iij. de calum.

b l. etsi non sunt. § peruenimus. ff. de aur. & arg. leg.

quia adhuc incomptæ & imperfectæ? atqui satis est, si natura sui pelluceant, posśintque manu artificis in hunc vsum poliri, Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma esset, quia translucidæ est natura: quasi Iurisconsultus omnia translucētia definiat gemmam esse, & hūc honorem etiam speculis tribuat, qui de lapillis, non de marmoribus loquitur. Postremò, inquit, reperiuntur qui partim perluceant, partim non perluceant. Respondeo, de his nihil à Iurisconsulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas potentior in his obseruaretur. Addit secum sentire Q. Curtium, itémque Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebant candore & magnitudine insignes: alter, Niueos, inquit, viridésque lapillos. Ipse quid horum verba sententiæ nostræ obstent, non video, puto nec ipse Valla satis norat, cùm absque scrupulo ex Iurisconsultorùm distinctione possint intelligi. Illud non diffiteor, differentiam hanc inter gemmam & lapillum non semper ab auctoribus obseruari, vt cùm Catullus dixit: Aut pelluciduli delitiis lapidis: aut Plinius cum generaliter sub capite de gemmis, omnes lapillos descripsit: sed Iurisconsultus de proprietate loquitur, non de abusu & translatione. Vicesimononò, Venuleij [a] diffinitionem confutat, qui veteratorem ex Celsi sententia non spatio seruiendi, sed ex genere & causa esse existimādum ait: magísq; approbat hac in re Vlpianum [b], qui veteratores, trita & veterana mācipia appellat, quæ difficile sit reformare. Quibus verbis apparet spatio seruiēdi diffiniri veteratorē, erigítq; hoc loco in Iurisc. cornua tāquā contraria inuicē scripserint: quē & alij recentiores sequuti, pro antinomia nominatim hūc locū citāt. Sed profectò æquius fuisset, & etiā magis nomini suo cōsuluissent hi Grāmatici, si intra professionis suæ cācellos cōstitissent: quādoquidē vulgò dicitur, Quā quisq; nouit artē, in hac se exerceat: non enim sutores supra crepidā iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testā capite, periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguēdi ꝑtres sunt casus: Aut loquimur in vēditore, seu mangone, qui mancipium distrahit, ex edicto ædilium non potest veteratorem pro nouitio vendere, túmque nouitius, secundum Vlpia-

a l. fi. de ædil. edic.

b l. præcipiūt. eod. tit.

ni sentētiam, ex tyrocinio seruitutis accipitur, veterator qui diu seruiuit, & iam ea in conditione callum fecit. Aut loquimur [a] in ipso patrefamilias de seruis suis nouitiis, veteratoribúsque disponente: & quia hoc omne ab eius sententia dependet, pro nouitio habuisse videtur, quem nulli ministerio præposuit: rursus pro veteratore duxisse, quem in veteratorum numero habuit, vt quia muneri alicui præposuit, in quod veteratores describi solent. Meritò igitur Celsum sequemur, vt ex genere & causa constituamus, quem dominus pro veteratore habuit. Aut de causa vectigalis agitur: & cùm Respublica hac in re voluntatem emptoris seu patrisfamiliâs non sequatur, simpliciter Veterator accipietur, qui anno seruiuit, Nouitius, qui minus anno? vt hic vectigal pendat, ille non pendat, & hoc casu Martiani sententia est pro banda. Ex his igitur cōstat, non inuicē pugnantia scripsisse Iurisconsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse. Posttemò fuere ex Grammaticis, qui Iurisconsultos nostros manifesti furti arguerent, quod bonam partem legis secundę de origine iuris, itémque pleraque de officio præfecti prætorio, proconsulis, præsidis, à Fenestella subripuerint, eius nusquā facta mentione. Sed hi velim mihi eius rei fidem faciāt, à Fenestella Iurisconsultū accepisse: qui enim titulo Fenestellæ liber circumfertur à Pomponio Læto ex variis auctoribus in quandam farraginem compositus fuit, eo indito titulo, vt vendibilior hoc nomine, impressoribúsque lucrosior fieret: idq; ego à Iano Parrhasio non semel áccepi, qui suā quoque hac in re operā illi adhibuisse se testabatur: stylúsque ipse plenè indicat, vnius auctoris opus illud non esse. Et hac quidē in Laurentiū præter animi mei sententiam, vt qui minimè litigator, aut φιλαίτιος sim, scribenda duxi: quoniā eius exemplo adeo excreuerat quorundam grammaticorum insolētia, vt in suis commentariis vbique errorē aliquem Iurisconsultis nostris impigerent, nimirū quod ipsi non perceperāt, errori statim adscribentes. Spero autem cùm viderint, quibus hoc in argumēto ipsorū primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, & alieno exemplo cautiores fore. Sed hæc hactenus. Non negauerim tamen apud Iurisconsultos quædam reperiri, quæ delicatum

[a] l.fi.§. quoties. de publica.

tum

tum lectorem possint aliquantisper remorari: sed si qua
26 vitium sonant †, librariorum incuriæ proculdubio tribuendum: nam & Gaij, *Interesse*, cuius suprà meminimus, in antiquis codicibus non reperitur, in quibus simpliciter venditorem teneri scriptum est, apparétque à glossematico aliquo margini adscriptum, deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum[a] scripsisse, siquis graui valetudine affectus: arbitror non in graui: tametsi sint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quasi valde grauem, sicut incanamenta Vergilius dixit: & *in difficilem casum* Scæuola[b]: in quo tamen veteres codices refragantur, in quibus scriptum est, ille casus, *In difficili est*. quam lectionem castigatiorem arbitror. Nam & in diui Seueri rescripto[c], quo vulgò legitur, eos qui testamento quid alienari verant, nullius momenti scripturam esse, correctiora exemplaria, *Eorum*, scriptum habēt. Sicut & in Pauli responso[d], dum dicitur, *Econtrà*, si inter virū & vxorem facta sit donatio, simpliciter *Contrà*, scribendum est, *Ad instar verò*, quod Iuriscōsulti quandoque scripserint, non instar tantùm, exemplo veterum non caret. súntque huiusmodi controuersiæ non tam doctrinæ, quàm iudicij sicut cùm, *Exequi* passiua significatione Vlpianus dixit[e], quærebatur an iudicis sententia, *Exequi* possit: vel idoneior Modestinus: sic & quod in meo fundo nasciturum est, dixit Pomponius[f]: sic &, *Præstauimus* verbo, pro, *Præstitimus*, vti Tribonianus non erubuit. Erunt & quibus omnino non placebit, *Deuirginare ancillam*, dixisse Paulum[g]: & à Modestino scriptum, decreto Adriani plectendos, qui mensuras & pondera, *falsassent*[h]. Idē & sordidum verbum existimabunt, *Certiorare*, pro eo quod est, certiorem facere, quo passim Iurisconsulti vtuntur, eadem ratione deductum, qua & veteres, *Meliorare* dixerūt. vnde L. Columellæ, *Melioreſcere*. Sed &, *Coloniam* agrum colono locatum quandoque appellant, cum alio
27 sensu antiqui ea voce vtantur. Sane illud † diffitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse, quæ aliis in auctoribus nusquā eo sensu reperiantur, vt cū *Exhibere*, verbo plerumque pro eo vtuntur, quod est alere, *Donare ad processus*[i], id est, vt eo donatarius vtatur in pompa, vel cum in principis est comitatu: id enim significat

a l.iii.ad S.C.Silla.
b l.Gallus. §.fi.a. de libe.& post.
c l. filiusfa. §. diui. de leg.j.
d l.si inter. de don. int. vir.
e l.cum quædam. de iurisd.om.iudi.
f l. quod, in rerū.de le.j.
g l. fi.de offic.præs.
h l. pen.de fal.
i l.nam Imperator. de do.inter.vir.

a l. j. C. de sent. pass.

b l. ob negotium. de cóp.

c l. cùm hic status. de do. inter.

d l. solutum. de pig. act.

e l. sed si vir. de don. int.

f l. diuus. de bo. damnat.

g l. cùm hi. de transact.

h l. ij. ne quid in loco pub.

i l. ven. com. præ.

processus: vnde & alibi dicitur [a], Cùm *Processisset Imperator, salutatus est*, &c. Et *Copiarum* negotiũq; pro mercimoniis earum rerum, quæ ad victum pertinẽt [b], & ad exercitum deferuntur: & *Dardanarij*, pro his, qui annonã flagellant, qui & à Græcis προπῶλαι dicũtur. Est & apud eos, *Friusculum* [c], pro digressu temporario vxoris ob iurgium cum marito, vox nusquam alibi à me lecta, vt fortè friguscu-lum dicendum sit, cùm maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. *Friuola* [d], pro supellectili inquilini, tametsi & hac voce vsus videri possit Iuuenalis: Iam friuola transfert Vcalegon [e], *Lanipendia* mulier, pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit. *Latrunculator*, pro iudice rerũ capitaliũ seu (quod magis arbitror,) præfecto apparitorum & militum, qui latrones conquirunt, *Notaria*, pro denuntiationibus delictorum, quas Irenarchæ deferebant, *Panniculiaria ratio* [f], quæ ad eas vestes viliores pertinet, quas rei & dãnati rerũ capitaliũ habent, cũ ad suppliciũ ducũtur *Perfunctoriè*, est leui cura, & aliud agẽdo: vnde perfungi, & defungi, pro eo quod est, vtcũq; explicare, *Pessundat*, pedibus percutit, nouè dixit Paulus, cùm in edicto ædilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit, vitiosum, item mulas, quæ pessum dant. *Spectabiles* quoque & *Speciosæ personæ*, gradu quodam dignitatis insignes in iure plerunque dicũtur, cùm hoc sensu hæ voces apud Ciceronem & antiquiores nullæ sint. *Reliquare* quoque apud eos dicitur, qui æs alienum integrè nõ soluit: vnde reliquatores vectigalium, qui reliqua publico debent. *Sequioris vitæ* eum appellant [g], qui sibiipsi alimenta suppeditare nequeat, sed de alienis laboribus pendet: vnde & Sequior sexus, ni fallor, Apuleio, id est, muliebris. *Solarium* [h] pro vectigali, quod publico præstatur, ob soli publici occupationẽ: sed idẽ quoq; in priuatis videtur. Vlpianus [i]. Si quis in lapidicinis cædere voluerit, nõ aliter hoc faciat, nisi prius solitum solarium domino præstet. quamuis Accursius nunc salarium, nunc solatium legat. *Schemata cognationum* in antiquis codicibus dixit Paulus, emendatius, vt arbitror, quã stemmata Iuuenalis. Imagines enim in gẽtilitiis armariis vsui erãt, at coronę non erãt: cùm enim stemma vox Gręca esset, mirum sit apud Gręcos pro gradu cognationũ, vel imaginibus nunquam

reperiri.

reperiri. *Venenarij* sunt, qui aliquem veneno sustulerunt, eiusque criminis sunt rei. Sunt & apud eos aliæ dictiones, vtique & ipsæ raræ, sed tamen ab aliis quoque auctoribus vsurpatæ, quas simul referre operæ pretium duxi, *Auerosine locare, affirmatores, antapocha, antidora, antipherna. apocha, archiuum, arrogatio, auditorium. Basilica, bellissimè, breuiarij rationes, calciarium*, Kalendariũ, *chloacarium, cœnaculariũ, cœnaticum, cancelli, cancellarij, capsarius, captiosus, captatorius, castratus, chatelus, chasma, commentariensis, coactio, collectarius, colonarium, conturbare, chorus pro congregatione, decidere, decretalis possessio, damnas esto, decoctor, dominica pecunia, delicatus debitor, depositarius.* eadem forma qua, *Alimentarium,* dixerunt, *commodatarium, donatarium, mandatarium, legatarium,* & similia, *Dilapidat bona, dimisit creditores,* id est, soluit, *diariũ, dietarij, diffisus dies, desultor, emansor, equitiũ, errones serui, exterris, exiguiores res, fœnebris pecunia, fœnerauit, id* est, accepit fœnera, *fiduciaria hereditas,* id est, fideicommissaria. *Functiones,* pro tributis. *Genuina pietas*[a], quamuis vulgati codices habeant gemina. *Hamæ,* pro instrumento ad arcendum ignem. Debet, inquit lex[b], præfectus vigilum noctu coerrare cum hamis. Sic Iuuenalis, Dispositis prædiues hamis. Meminit & Cæcilius Plinius. *Imaginaria venditio, incontinenti, informatur actio, in pendenti iurisdictio restituenda, impossibilis, impersonalis, insolidum,* id est, pro parte[c], *in summa,* id est, breuiter, *in tantum, inuentariũ, largitur annus, largiuntur tẽpora, licẽtia, lucratiuus titulus, manuaria mola, medianũ cœnaculũ, missilia, magis est, nudus sermo, nudum pactum, nugatoriæ res, in necem.* id est, in damnum, *optiones: obrepere iudici, officiales*[d], *opistographum, orcinus libertus, antherõ rete, paraferna partiar ius colon*, *pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculũ.* quãdoq; pro spe nautici fœnoris, quãdoq; aliter, vt in Rubrica codicis de sẽtẽtiis sine*periculo recitãdis. Sic enim habet & codex Theodosianus, vt appareat de periculo, seu experimẽto memoriæ accipiẽdũ, *perpetuarius emphyteuta, pagani,* pro quibuscunq; nõ militãtibus, *plaga* pro parte fundi, *polia,* pro grege equorũ, *prabenda locare, præiudiciũ, prætorium,* pro domo rustica, *promercalis res, persona : potitus hostiũ,* id est, captus ab hostibus, exemplo Plauti in Captiuis: licet in titulo de Captiuis, à quibusdam malè sit im-

a l.iij.de lib. ho.exhib.

b l.ij.de offi. præfect. vig.

c l.ad ea. de regu.iur.

d l. præsidis si cert.pet.

* ex breuiculo recitan. Budeus.

mutatum : *pulsare*, id est, agere, vel conuenire : *quæstuarius*.quo de agitur per inuersionē,reatus,receptitia dos, regimenta Reipublicæ ,*repertorium*, *repetita die*, *repedare*, *restaurari*:*religiosissimus princeps*,*in sacris patru*,*synedria nauis*, *strata terrena*,*strena*,*suspendiosi*,*suus heres*, *de* cuius vocis significatione interrogatus à Socino Angelus Politianus, obmutuit,cùm tamen gloriatus esset in glossematis iuris ciuilis se vel Accursum superare posse. *Simplaria venditio*,*topia eius seruus* , *temporaneus tutor* , *testamentarius* pro tabellione , qui testamentum scripserit:*testimonium*,pro ipsius testis asseueratione in scripturam redacta : *velamentum*,*opera venalium seruorum*, *venter* pro infante necdū nato: ventrem facere , paries,cum in vicini ædes porrigitur:*vestiarium*,*viaticum*,*vinarij* qui & *vinosi*,vinacia. *voluntarium*,*voluptarium*,*vsia*,Græca vox pro substantia , *vsurpare*,id est,vsucapere,*vtensilia*.

ANDREÆ

ANDREAE AL-CIATI IVRECON-SVLTI MEDIOLA-NENSIS,

De Verborum & Rerum ſignificatione, Rubrica.

SVMMÆ.

2 *Verborum acceptio multiplex.*
4 *Proprietatis cauſæ res, perſona, negotium & figuræ.*
5 *Limitationum cauſæ.*
7 *Figurarum genera & vſus.*
15 *Verba potentialiter plerunque accipi.*
16 *Subaudienda, reijciendáque quandoque verba.*
19 *Verba peritorum vſu in quouis actu accipi.*
21 *Abuſui non, niſi ex cauſis, locum eſſe.*
24 *Interpretamur ex mente leges: hominum actus non isem, niſi ex cauſis.*
26 *Argumenta ad interpretationem referri.*
28 *Res ſignáque plerunque ſignificant.*
30 *Verbi dictionis, reíque diſcrimen.*
32 *Verba voce, dictionem ſenſu intelligi.*
33 *Significationes pro perſonis & rebus ſumendæ.*

DE VERBORVM. Cùm inuenta ſint
1 verba * vt dicentis intentionem expri-
mant, meritò eius voluntas in primis ſpe-
ctanda eſt. Cognoſcitur autem ex eo, quod
2 verba ipſa indicant. Ea quatuor † modis
accipiuntur: ex proprietate, ex vſu, ex abuſione, & per
interpretationem. Prima ſpecies ita intelligitur, vt in

quacunque materia, etiam pœnali, verba * eatenus ca- 3
piantur, quatenus proprietas sermonis ferre potest [a], nisi non ita voluisse autorem præsumamus: tunc enim ex coniectura restringuntur. Ea variis † ex causis as- 4
sumitur. Ex re. Quid enim si de re tam modica vel leui agatur, vt operæpretium non sit dispositionem legis generaliter in ea seruari? Ex persona, vt cùm lex imponit certam pœnam delicto, & iniquum esset, si amplissimi gradus homines ea coercerentur [b]. Nam † ex 5
amicitia, adfinitate, odio, paupertate, maxima excellentia, multa constituta sunt quibus à generalibus regulis recessum est. Ex negotij qualitate, vt si necessitas suadeat, vel periculum sit in mora, vel absurdum aliquid consequatur, résve ad eum casum deueniat, quem maxime autor abominetur, & si qua similia. In hac parte etiam continentur, quæ figuratè dicuntur: quoniam figuræ ad ornatũ orationis pertinent, & *proprie- 6
tati cohærent: posséntque ferè omnium tam quæ à Grammaticis, quàm quæ ab oratoribus traduntur exempla, apud Iurisconsultos reperiri, sed satis sit, pauca admonendi causa in medium attulisse. Et † in pri- 7
mis latissima ea est species, quæ † per translationem fit: 8
vt cùm domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, venter pro eo qui adhuc in vtero est, ponitur. Parricida non pui patrem * solùm occiderit, sed & qui cæteros con- 9
iunctos, quorum lex Pompeia meminit, intelligitur. Custodia pro ipsis custoditis, seu carcere inclusis [c] accipitur. Sic cùm lex noxium in ære puniri mandat, in bonis patrimonióve exercendam vltionem interpretamur. Sic & si is qui apud se fugitiuum * receperit, 10
plecti mandetur [d], non de eo qui iuxta se tenuerit, simpliciter accipimus, sed qui refugium præstiterit in domo sua, vel aliena, ídque occultandi causa.

AD HANC cognitionem etiam pertinent alia figurarum genera, vt quod affectionem * voca- 11
mus: veluti cùm in lege quandoque, adulter, fur, aleator dicitur, qui hæc crimina affectat, quamuis non perfecerit. Et fugitiuus, qui consilium fugiendi habuit [e], licet adhuc fugam non atripuerit. Huic non absimilis est anticipatio seu prolepsis *, cùm id nomen quod po- 12
sterius

a l. cum lege. suprà, de testam.

b Rom. rep. §. de viro. l. si verò. suprà solut matr.

c l. custodias. suprà de public. iud.

d l j. §. suprà de ser. fugit.

e l. fugitiuus infrà eod.

ſterius res ſumpſit, ante tempus deſcribitur. Qua ra-
13 tione litem * quandoque appellamus antequam conte-
ſtetur, tametſi propriè poſt iudicium acceptum, hoc no-
14 men habeat. Sic & pecuniam [a] mutuam * dicimus
quæ adhuc mutuò non data eſt, ſed ea deſtinatione ha-
betur, vt mutuetur. Huic figuræ ea eloquutio contra-
ria eſt, qua rem ea appellatione ſignamus, quam olim
habuit, licet in præſentia non habeat: vt cùm Procu-
lus inſulam appellauit eum agrum, qui olim inſula fuit,
licet hodie propter alienationem deſierit. Sic & in in-
ſtrumentis [b], etiam Titio mortuo aliquis ſe filium Ti-
tij appellat: ſúntque plurima id genus ſimilia. Adſcri-
15 bi † ſchematis quoque poteſt, cùm verbum actus ſigni-
ficatiuum de potentia intelligimus: vt lege x I I. tabul.
ſi aqua pluuia nocet, id eſt, nocere poterit. Et apud
Labeonem [c], ſi rationes tractaſſe videbitur, id eſt, vi-
16 deri poterit. Eſt & † frequens in iure ſubauditio, vt
cùm dicimus, Iuriſdictio eſt [d] iudicis dandi licentia,
pro in licentia. Sic & quandoque taxatiuam dictionem
ſubaudimus, quandoque è conuerſo augmentatiuam
maximè: quandoque dictionem reiicimus, vt cùm du-
17 plex negatio * pro vnica ponitur, qui duodecimus eſt
ſolœciſmi modus: quandoque vnam coniunctio-
nem pro alia addimus. Sed in his omnibus id genera-
liter traditũ ſit, vt quoties figura vel ornatus, vel neceſ-
ſitatis vel emphaſeos cauſa apponitur, ſemper de ea cen-
ſeamus, quod & de proprietate iudicãdũ eſt: alioquin ad
abuſum potiùs vel interpretationẽ pertineat, de quib⁹ in
feriùs dicetur. Sícque explicitus ſit primus tractatus.
18 SEQVENS articulus de communi * loquendi vſu
erit: is etiam proprietate potentior eſt [e]. Tametſi
19 quod * ex prudentum conſuetudine obtinuit, non du-
bitem propter eorum authoritatem propriè dici: alio-
quin tyrannus impropriè de malo principe diceretur,
cùm olim ſui natura qualemcunque ſignificaret. quod
20 de religioſo, & deuoto * dicendum eſſet, cùm olim hæ
voces in malam partem ſolùm acciperentur: at hodie
ſolùm in bonam. Is vſus variè accipitur. In teſtamentis
patrisfamilias conſuetudo ſpectanda: in contractibus
ipſorũ contrahentiũ: in priuilegiis eius qui cõcedit: præ-

a l. malum. §. ij. infrà eod.

b l. eius qui ſuprà ſi cer. pet.

c l. Labeo. de ſtatulib.

d l. imperiũ. ſuprà de iuriſdict. omn. iud.

e l. anniculus l. in vſu. infrà eod.

sumitúrque secundum eum vsum, qui communiter in ciuitate obseruatur, quemlibet agere nisi de contraria obseruatione probatum sit, vt ille vsus nuper & citra decēnium inualuerit: nec enim verisimile est, tam citò omnes in eius obseruantiā consensisse. Per abusum † verba 21
a l. cum filio. supra de leg. iij. regulariter nō accipiuntur, nisi aliter actus vel periret[a], vel elusorius redderetur. Idem & si eadem ratio nos inducat, vt quod ex proprio sensu dictum est, ad improprium trahamus: nam ex præsumpta mente disponentis huiusmodi etiam in statutis & correctoriis dispositionibus admittetur. Hócque casu nihil nos deterrebit, quò minus personam de vniuersitate dicamus, testamentum
b Alex. l. ij. supra de legat. j. de codicillis, curatorem * pro tutore[b]. Idem & tunc dicendum erit, cum aliter verba legis captarentur, fráusve illi fieret. Quapropter si lege * municipali triticum ex- 22 23
c c. ciuitas. de sent. exc. tra territorium absportare nemini liceat[c], nec farinam deferri concessum erit. Ex interpretatione † quæ admittuntur, si extra vim verborum veniant, solíque menti innitantur, nec in contractibus, nec in testamentis obser- 24
d l. quidam cum filium. supra de hære. inst. uantur[d]: quoniam in eis licet primum locum mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo verbis saltem impropriis exprimi. Non ita est in legibus, quoniam vel sola mens legis obligatus: quapropter in eis argumentum de similibus ad similia passim seruatur: & (si eadem
e c. certum. de regul. iur. in vj. ratio subsit) vna lex * ad aliam trahitur: nisi correctiones 25
vel pœnalia, odiosáve aliqua inducerentur. Quæ non ita generaliter in contractibus & testamentis locum habent, si verba aliquo modo non patiantur, nisi vel natura rei, vel consuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratione suadeatur. Et ad hanc † speciem pertinent plura argu 26
mentorum genera, vt quod à contrario sensu dicitur, & quod à connexis: fitque per interpretationem,[e] vt quod commune est, dicatur meum, vt verbum maioris summæ significatiuum minorem contineat, vt quod per me non possum per alios facere prohibear: vt in vno capite dicta, in sequens repetita videantur, vt in simplicibus mixtum contineatur: aliáque quàm plurima argumenta, quorum exempla in Topicis Cicero refert.

RERVM. Verba * significant, res significantur, tamet 27
si & res † quandoque etiam significent, vt hieroglyphi- 28

ca

ea apud Horum,& Chæremonem, cuius argumenti & nos carmine libellum composuimus, cui titulus est, Emblemata. Sed & ex certis signis præsumptiones oriuntur, verùm hæc minimè ad hunc tractatum pertinent. Capitur hîc ergo significatio & in actionis &
29 in passionis sensu, sicut & testamenti * factio [a]. Potest & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationem assumere, qui(vt Fortunatianus tradit)
30 hanc differentiam † inter verbum, dictionem, & rem constituunt, vt verbum sit quod ex se & materialiter (vt vulgò loquimur) prolatum est : dictio,verbi ipsius sensum habet,qui in proferentis animo cùm latuisset, per verbi expressionem exiit:sic verbum cum sensu di-
31 ctio est. Res est,quæ exprimitur,& ex verbo * dictionéque declaratur : vt si interrogem , verbum Si quis,
32 quid comprehēdit?Si quis † quatenus nudam pronuntiationem propter se respicit, verbum est: quatenus sensum habet, quem ego antè animo concepi, dictio est:masculi verò & fœminæ ex eo verbo significati,res sunt.Quam rem sic Vergilius explicuit,

Littera rem gestam loquitur,res ipsa medulam
Verbi,quam viuax mens videt,intus habet.

Sanè in antiquis codicibus aliqui negant verbum, RERVM, reperiri,simpliciterque scriptam rubricam, De verborum significatione.

33 SIGNIFICATIONE. Sumitur † hæc significatio variis modis: nunc habito respectu ad ipsum proferentem,vt si vir imperitus sit,crassa minerua accipiantur verba : nunc considerata eius persona,ad quē verba diriguntur: plerunque & secundum naturam eius rei de qua sermo habetur, vel quæ in contractum deducitur: accipitúrque huiusmodi declaratio, etiam si præcisa,indefinita, generalia verba sint : quoniam nihil impedit,quin ad habilem verisimilémque casum retrahantur,& boni viri arbitratu intelligantur,qui cō-
34 suetudini * loquentis multum tribuit, & proximis clausulis mentem coniectabit,quandoque & distantium rationem ducet, interpretabimúrque, vt cum effectu prolata sint, vt secundùm dubium ordinem, vt actus potius sustineatur,quàm pereat, [b] vt non superuacua

a l. filiusfam. suprà de testam.

b l. quoties. ij. suprà de reb.dub.

ſint, ſed aliquid operentur, vt in potiorem ſenſum diſponant, vt ad ampliationem * inducta non diminuant, ad liberationem non obligent, ad fauorem non noceant, vt naturalem ſenſum potius quàm ciuilem admittant, vt ſimpliciter prolata, prima vice officio ſuo fungantur, vt ad id quod principaliter geſtum eſt, potius referantur, quàm ad acceſſoria, vel demonſtratiua, vt captioſa non proſint, vt clara non offuſcentur, vt ſuperflua nõ noceant, vt mitiora velint, odioſa abhorreant, poſſibilia inducant, vt ad maiora * expreſſis non trahantur. 35 36

SVMMÆ.

1 *Si quis verbo, etiam fœminas teneri: ex cauſis contrà 5.*

2 *Appellatiuo mari fœminas non contineri: ex cauſis contrâ.*

4 *Fœminas virile verbum excludit.*

9 *Filijs fœminas contineri in ſtatutis & contractibus.*

LEX I.

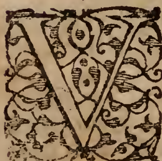

ERBVM. Quia † articulus hîc refertur ad hominem, quæ dictio eſt communis, meritò etiam ex ſermonis ꝓprietate fœminas cõprændit: alioquin maſculina † appellatiua, vt Alius, cubicularius, equus, adoptiuus, non propriè eas comprænderent, ſed per extẽſionem eámque communi vſu approbatam, vt Baldus ſcripſit [a]; vel (vt Ancharano viſum eſt) per expoſitionem ex legis mente deductam [b]. Quod verò conformis nominis non eſt, vt frater, non niſi ex interpretatione ad ſororem traheretur [c]: qua ratione nec auunculi appellatio ad materteram, ſicut nec patris ad matrem pertinebit [d], ídque vſus probat licet alij contrà [e], præterquàm cũ in numero plurali quis de fratribus dixerit: * nam & ſoror eorum, hac appellatione veniet [f]. 1 2 3

MASCVLOS. † Vnde ſi expreſſa mentio facta eſt de maſculis, fœminæ excludentur. Idem, ſi de viro 4

a Bald. c. ad audientiam. de reſcript.
b Anch. conſil. cxij.
c Capra. cõſil. lxij.
d Corn. conſil. cclxxj. in iiij.
e Deci. l. fœminæ. infrà tit. j.
f Paul. in l. tres fratres. de pactis.

viro: nam & id nomen nullo modo poteſt ad fœminas pertinere.

5 COMPLECTITVR. † Niſi aliter ſenſiſſe auctorem appareat [a], vel ex coniecturis, vt cùm ſeparatim de vtroque ſexu actum eſt [b], vel quia diſpoſitio non bene fœminis conueniat. Quid enim, ſi teſta-
6 tor * filios tutores, vel etiam executores * conſti-
7 tuat ſi lex propinquorum conſilium requirat? Cer-
8 tè hæc fœminis non conueniunt. Quid ſi filiis * feudum acquiratur? ab his enim fœminæ excluduntur. Quid ſi hæreditatem relinquat, à qua fœminæ ex lege municipali, exiſtentibus maſculis reiiciuntur [c]? Quid ſi ei qui primus naſcetur, caſtrum dono promiſſum ſit? non enim conſueuere hæc donari fœminis [d]. Idem & ſi lex perquàm dura ſimúlque pœnalis ſit [e], vel teſtatoris diſpoſitio odioſa eſt, vt cùm filium ſuum exhæredat [f]. Idem & in contractibus, vt ſi pater ſibi & filiis aliquid acquirat: ſibi enim imputet qui legem apertiùs non dixit. Et id communi conſenſu traditum eſt, quod mihi nunquam placuit.
9 Satis † enim manifeſtè loquitur, qui iuris regulam ſequutus eſt: quæ ſi in edicto prætoris pœnali locum habet, quantò magis in contractibus ſeruanda eſt? quapropter & in lege municipali ſeruabitur: niſi correctoria ſit, vel odioſa, vel niſi cautum ſit, vt in ea ad literam verba accipiantur, quod Baldus & Cornæus exiſtimant [g]. Sanè & cùm pater filiis tanquam hæredibus ſtipulatus ſit, tunc dubio procul etiã fœminæ admittentur, nec communis ſententia (vt ego arbitror) reclamabit, quod & aliqui hîc dixerunt.

a l. Lucius. §. quæſitum ſuprà, de l.iij.
b l. ſi ita. de lib. & poſth.
c. Iaſ. l. ſi quis id ꝙ ſuprà, de iuriſdict. omni.iud.
d Guido Pap. quæſt.cccccv
e l.quiſquis. C. ad l. Iul. maieſt.
f l.j.§.quare. ſuprà, de vẽt. in poſ. mit.
g Bald.conſil.cccclx. in v. Cor. xiiij. in ij.

SVMMÆ.

1 *Mœnibus cincto continentia ex cauſis intelligi.*
3 *Ciuitatem pro ciuibus & vicanis dici.*
6 *Roma continentia comprændi: in adiectiuo contrà. idem in aliis.*
8 *Patriam variè accipi.*
9 *Vrbem, ambitu aucto, dici.*

LEX II.

VRBIS. Idem † in ciuitate, castro, villa, oppido [a]. Nam hæ dictiones id propriè significant, quod ambitu murorum continetur. Quod tamen non admittitur, vbi aliam mentem proferentis coniiceremus, vt si dispositio elusoria redderetur. 1
Sed & in * beneficiis principum tam angusta interpretatio minimè esset admittenda [b]. Quinetiam si quis castrum vendat, de omni iurisdictione actum intelligetur, quatenus in eius agro exerceri consueuit [c]. Sed & † ciuitas quandoque non pro loco, sed pro ciuibus accipitur: vt cùm quis ciuitati vel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam eos compræhendi, qui ex vicis, oppidísve eius vrbis sint, Bart credidit [d]. Alexander dissentit, si de ciuibus dictum sit: quoniam vicani non propriè ciues [e] sint. Id ego non probo: cùm latiorem plerunque habeat significationem quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate [f]. Vnde in Hispania, Gallia, cæterísque prouinciis erant pleraque oppida, quorum incolæ ciues *Romani dicebantur, vt est apud Liuum, Pliniúmque, & Strabonem, qui tamen ipsi in Italiam nunquam venerãt, nec idcirco vrbs sua Romana dicebatur. Quapropter communē sententiam sequor [g], vt nihil intersit, siue de ciuitate, siue de ciuibus agatur. Et in*priuilegiis similísque argumenti actibus, incolæ tantùm ciuitatis suburbiorúmque continebuntur ciuium appellatione: alioquin etiam vicani admittētur, nisi forte vel vsus loquendi, vel qualitas negocij aliud indicent.
2 3 4 5

a c. si ciuitas. de sent. excō. in vj.
b l. j. §. cùm vrbem. suprà de offi. præfect. vrb.
c l. si quando. C. de bo. vac. lib. x.
d l. qui ex vico. suprà ad municip.
e §. si quis igitur. in authē. quib. mo. nat. effi. sui.
f l. j. §. procul. C. de lat. lib. toll.
g Alexan. in rubr. sol. mat.

SVMMÆ.

1 *Diei acceptio varia.*
3 *Horarum genera.* 7. 10. *notæ.* 11.
6 *Legis, Vrbis, sensus.*
8 *Diei pars longior ob operas, manè.*

§. ROMAE. Quid si dictum sit † vrbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ, quoniam vrbs de Roma acci- 1

cipitur. Et ideo videtur adiectio ampliationis cauſa facta. In quo diſſentio: cùm veriſimilius ſit propter declarationem acceſſiſſe. Nec enim vrbs propriè de Roma ſolùm dicitur, ſed per ſubauditionem, vel potiùs, κατ' ἐξοχὴν [a]. Quid item ſi dixerim, in ciuitate Peruſina? & traditur id tantùm contineri, quod muris clauditur: ſi verò è conuerſo, Peruſinam ciuitatem appellauerim, etiam de continentibus ædificiis agi: vt id ſit obſeruandum quod priore loco fuerit pronun-
2 ciatum [b]. Quod ipſe nequaquam probo, cùm * adiectiuũ demonſtrationis loco ſubſtantiuo accedere grãmatici fateantur. Quapropter ſi vrbs Roma dictum ſit, cùm nullum adiectiuũ hîc proponatur, perinde habebitur, ac ſi Roma ſimpliciter dictum eſſet [c]. Sanè pa-
3 triæ † quoque lata ſignificatio eſt, nec ſolis mœnibus terminatur [d]: quin & quandoque patriam de prouincia dicimus, vt Bald. probat [e] Quod ergo hîc de Roma dicitur, id & in cæteris vrbibus obſeruandum eſt, ſi continentia quoque ædificia habeant, quamuis ferè omnes abſque ſuburbiis ſint, & murotenus claudantur [f].

a §. ij. Inſtit. de iure nat.
b l. ſi ſeruus communis. de ſtip. ſer.
c l. nam quod in fi. de pe. le.
d l. vxorem. §. legauerat. de lega. iij.
e Bald. auth. ſed omnino. C. ne vxor pro ma.
f d. l. nam quod.

4 Finitur. Quid † ſi ampliora mœnia maioríſque ambitus nuper conſtructa fuerint? Et quod eis continebitur, vrbs erit. Nec refert, vt Bartolus ſentit, hîc dubitare, poſſintne populi ſua ſponte ciuitatem condere: quia etiam ſi non poſſint (quod tamen iure gen-
5 tium falſum eſt) iam conditam ampliorem * munitiorémque reddere non prohibentur.

6 Cuiusque diei. Tribus † modis dies accipitur. Primò ſecundum Romanæ Eccleſiæ morem [g], qui & Athenienſium fuit, vt ab occaſu ſolis incipiat, & in ſequentem occaſum finiat: & hoc vulgo vti-
7 mur. Eſt & * dies ciuilis [h], qui à media nocte incipit, & ſequentis noctis media finitur. is in præſentia apud Gallos, Germanóſque pleriſque in locis eſt in vſu. Eſt etiam naturalis ab ortu ad occaſum ſolis, vt Cenſorinus autor eſt. Is vulgò ſemper horarum duodecim erat [i], quæ cum ipſa luce vel augebãtur, vel minuebantur, cuius horologij rationem lib. vlti. explicat M. Vi-
8 truuius. † Quapropter huiuſmodi horæ καιρικαὶ, ſiue (ſi

g c. ij. de feriis.
h l. more. ſuprà de fer.
i l. j. ſuprà de manumiſ.

malis) καιρίαι id est, temporales * vulgarésue appellatæ 9
sunt. Huius meminere Palladius rei rusticæ autor, Asconiúsque Pedianus, & Plautus cùm horam æstiuam pro longa dixit. Sic & Vergilius tardos menses * appellauit Iunium, & Iulium, quòd horæ tunc 10
sint longissimæ. Hinc & in Euangelio habetur, Nónne duodecim sunt horæ diei? De † hoc à Iurisconsul 11
to hîc agi plerique crediderunt: quamuis de eo intelligi quoque possit, qui imparibus sit horis, † quas 12
Græci ἰσημερινὰς vocant: nam & in Italia & in prouinciis, maximus dies est quindecim horarum, quod ex Ptolemæo, Proclíque in sphæram commentariis facilè dignosci potest: vt † meritò sequens pars, licet lōgior, 13
tamen minor à Iurisconsulto existimata sit, quod vesperè nō ita vegeti promptíque sicut manè simus. Vergilius, nono,

Nunc adeò melior, quoniam pars acta diei.

Hesiodus quoque, qui maturius manè operetur, tertiam partem operis conficere ait:

Ἠὼς γάρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἶσαν

Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet; dimidiam operam * præstitisse non dicetur, nec diurnæ mer 14
cedis dimidium meritò consequetur. Sanè Martialis † 15
quodam epigrammate de vulgaribus horis loquens, prima diei parte solitos Romanos seriis rebus vacare ostendit, reliquum verò palæstræ, toro, conuiuiis iocísque tribui: meritò Iurisconsultus maiorem partem diei esse primarum septem dicat, quo seriis negotiis incumbebant, non postremarum, quo tempore iocis & conuiuiis operam dabant. Carmen poëtæ hoc est:

Prima salutantes atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintà varios exercet Roma labores.
Sexta quies lassis, septima finis erit.

& quæ sequuntur. Extat etiam Græcè similis argumenti distichon,

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται, αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς.

In sextam labor vsque horam, nam quæ inde notantur
Litterulis, vita commoda habere iubent.

Cuius

16 Cuius epigrammatis ratio est, quoniam † septima hora per Z significatur, sicut octaua per H, nona per Θ, decima per Iota. Quæ literæ coniunctæ ζηθι conficiũt, quod est, vesci, vt viuas. Sanè Victorinus in rethorica Ciceronis primum Trimegistum diem in duodecim horas diuisisse tradit, cùm sacrum Serapidi animal duo-
17 decies * vrinam fecisse quadam die obseruasset, pari semper tempore interposito: id animal Horus Cynocephalum esse commentariis prodidit.

SVMMÆ.

1 *Iter ex causis arbitrabitur vir bonus.* 2.
4 *Via consueta tutáque eundum.*
6 *Legem In itinere. ex causis cessare.*

LEX III.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Bartol.[a] quinquaginta milliaria minus esse iusta diei
1 nauigatione arbitratus est. † Ego nihil certum propter ventorum, & mollitiei incertitudinem constitui posse conseo: sed bonus vir arbitrabitur. Hinc Cato, quò pedib. contendi possit, mari minimè eundum censuit: quod etiam Iurisconsulti probant[b].
2 VIGINTI. Atqui † & hoc videtur arbitrio boni viri relinquendum[c]: quod verum est, cùm certa milliaria constituta non sunt, alioquin hæc computatio seruabitur: vt in eo qui absens in ius vocatus est[d]: vt in tutore qui se excusat, & vltra centesimum lapidem abest[e]: vt in eo qui ad præsidem tendit bonorum possessionem sibi decerni postulaturus[f]. Sed & si lex non ipsum iter, sed certam mensuram respiciat, intercapedo non per millia passuum humi mensa accipitur, sed ex aëre, ratione Astrologis peculiari: ídque plerisque visum est, cùm municipes constituissent, ne qui per quinquaginta milliaria vicinus esset, Prætor designaretur. Sed hoc Paulus Castrensis,
3 Alexander & Iason non admiserunt[g], cùm vsus * repugnet, constitióque ipsa homines respiciat, qui ipsi minimè per aëra volitant: quod & nos probamus:

a in tract. de insul.
b l. ij. §. pen. suprà si quis cau.
c l. cõtinuus. §. cùm ita de verb. oblig.
d l. j. ff. si qu. caut.
e §. qui autẽ de excus. tut.
f l. ij. §. pen. quis ord.
g in d. l. j.

cùm enim de passuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris mensura?

Passvm. Per eam scilicet viam, per quam iter fieri consueuit [a]. si varia est consuetudo, præferetur quæ 4 in planicie, etiam si alia breuior reperiretur [b]. quapropter Bononiensis Romam vocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Hetruriam citius peruenire possit. Idem si longiore itinere tutius quis iter faciat: nam id potissimùm deligendum est [c].

a l j. §. j. de his qui deiec.
b Archid. c. statutum. de rescri. in vj.
c l. fin. §. cũ enim. C. de iure de lib.

Integrvm diem. Singulis tamen septem diebus vnum habebit in quo requiescat, ísque erit dominicus dies, quod plerique crediderunt [d]: nos iure * 5 non probari id scimus, nec vsquam lectum est prohiberi quenquam eo die iter facere.

d Felin. cap. cùm olim. de exc.

Conveniat. Nam † tunc seruanda est fides. Idem 6 si vt certo die adsis, principis edicto, vel legis iussu cõpellaris: tunc enim minimè ad hanc computationem recurrendum est [e].

e Imola d. §. cùm ita.

SVMMÆ.

1 *Hereditatem captiui non dici.*

4 *Hereditas non nisi ex causis seruorum est.*

§. Eivs qvi. Non potest. Ex summo iure, vt Accursius sentit: nam ex bono & æquo aliter lex Cornelia constituit, quæ antequàm caperetur, mortuum fingit [f]: quæ interpretatio vt vera sit, vniuersali tamen negatiuæ non conuenit. Ego † generaliter dixe- 1 rim, hereditatem eius, qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici, licet ex lege Cornelia hereditatem eius qui captus est, dicere possimus, quoniam hæc captura * in ea lege vice mortis successit. 2

f l. lex Cornelia. suprà de vulg.

Servvs. Nam hæreditas * est successio in ius 3 defuncti: at serui nullum ius habent. In his † verò 4 casibus cùm lex pro liberis eos habet, hæreditas eorum rectè dicetur [g]: vt cùm ideo non fuit aliquis manumissus, quia tabulæ testamenti, quibus libertas relinquebatur, ex S.C. Sylleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alii casus quos enumerare operæpretium non est [h].

g l. pen. C. de his quib.
h l. seruus. C. com. de succes.

SVMMÆ.

2 *Res in l. pecunia j. opum nota.*

LEX IIII.

1 PECVNIAE. Rem*id est, substantiam: nec enim est verisimile Proculū, cùm hoc dixit, generaliter rem
2 accepisse, †sed in eum tantummodo sensum, quo facul
3 tates censúsque significentur: nam*pecuniam antiqui à pecore deduxerunt, quòd vniuersa eorum facultas in pecorum fructu esset, vt Grammatici aiunt: qua ra-
4 tione, & peculium*dictum quod quis sua industria acquirit, vt Valla existimat.

SVMMÆ.

1 *Rem variè accipi.*
2 *Legis, Rei, sensus varius. verior 5.*
3 *Opus non nisi perfectum dici: ex causis contrà.*
8 *Ἀποτελεσμάτων acceptio duplex.*
9 *Astrologia vana damnanda.*

LEX V.

1 REI. Rei †appellatio latissima est, & corporalia incorporaliáque complectitur, & ad omnem obligationem contractúmque pertinet. Hinc æquitatem necessitatémve aliquando significat, quandoque & veritatem, plerunque & administrationem: sed & pro iudicio, controuersia, sententia, accipitur: habet etiā negotij significatum: pro rei quoque ipsius æstimatione nunc accipitur, nunc pro eo, quod interest: homines
2 *quoque rerum appellatione contineri dubium non est[a], sicut & delicta cæteráque quæ in facto consistūt: sed & officia res appellantur [Res quoque vtilitatem significat, quo significatu vsus est Vlpianus[b]. Voluptatem quandoque sonat, quale est apud Terentium[c]: His rebus finem præscripsi pater, sæpissime litem: Res apud Prætorem agitur:] restringitur autem ex subiecta materia, quod alibi differam.

a l. omnia. in fi. de leg. ij.
b l. j. de reb. cred. suprà.
c in And.

EXTRA COMPVTATIONEM.

3 Accursius †quatuor interpretationes affert, vt vel de his, quæ in patrimonio nostro non sunt, sed esse possint, accipiamus: vt hereditas iacens: vel de seruituti-

bus, quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habentur [a]: vel de actionibus, quasi hæ pecuniæ appellatione non comprehendantur: vel de rebus sacris, quoniã in nullius bonis sint: & hanc probat, cùm sacra* vẽdi 4
& in pecuniam redigi non possint, quod in aliis rebus est. Sed † profectò Iurisconsultus haud ita sensit, sed la 5
tius accipi rem, quàm pecuniam ait, cùm res mea dicetur, etiam quæ in patrimonio nõ computetur: vt si de filio vel consanguineo sentiens commendem tibi res meas, vel cùm de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minimè ei significationi conuenit, quam habet pecunia. Ausonius poeta,

a l. j. de vsu fruct. leg.

Imperium, litem, venerem, cur vna notat res?

Horatius,

Nam tua res agitur, paries cùm proximus ardet.

& Plaut. in Pœnulo: Tenetis rem? Vix quidem hercle: nam ita pauxilla est, digitulis primoribus, &c.

Opere legato. Alij codices habent locato: vtrunque rectè: cùm enim de opere dicimus, de eo intelligimus, quod veri operis formam habeat: quæ quidem forma * non nisi ex consummatione contingit[b]: 6
quapropter † qui opus debet, partem faciendo, nihil a- 7
git. & hæc est ratio cur facti obligatio indiuidua sit [c], licet alij aliter senserint. Sanè mẽs loquentis quãdoque aliud suadet, vt cùm quis argentum factum legat, nam & id veniet, quod elaborari cœptum sit, licet adhuc nõ perfectũ [d]: non enim in obligatione ipsum facere hoc casu vertitur, sed res ipsa præstatur. Qua ratione & si quis partem parietis, foueæ, vel maceriei fecerit, opus illi nouum nuntiari poterit: [e] quia nõ debet damnum alicui, neque ex parte idem operis inferri. Idem & cũ de opere certam formam non habente loquimur, vt paries, fouea, maceries, & similia: nam etiam si solum incœpta sint, dicitur opus factum esse: secus, si certi termini, vel mensura addita proponatur[f].

b l. si is qui cccc. §. 1. ad l. Falcid.

c l. in execu. ver. ii. de verbo. oblig.

d l. & si. §. quid ergo. de auro legat.

e l. stipulat. § opus. supra de ope. noui nunt.

f l. stipulat. non diuiduntur. suprà de verbo. oblig.

GRÆCI ἀποτέλεσμα. † Nomen id à perfectione, 8
absolutionéque deducitur: qua ratione Homerus quãdoque τετελεσμένον ἔργον dixit eodem sensu. Sed & ἀποτελέσματα mathematicorum responsa dicuntur, edidítque hoc titulo Ptolomæus librum, qui vulgo Qua-

dripartitus appellatur: meminit etiam huius significationis Eustathius in Iliados primo, vbi Genethliacorum curiositatem † damnat, qui omnia subiecerint
9 planetarum potestati: & proculdubio ridiculum est, responsa sua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, vanius, stultitius excogitari potest: ars e-
10 nim illa ab Astrologis * conficta fuit, vt cùm sua professione nihil lucrarentur, à curiosis rerum futurarum principibus, hoc nomine pecunias æruscarent: & ideo antiquis, sapiẽtioribúsque Philosophis damnata, Christianæ legi cootraria, ab Imperatoribus[a] etiam capitali vltione coercita: aduersus quã M. Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouissimè Ioannes Picus.xij. libris decertauit. Quòd si quis eorum (quanquam hæc rara auis) qualis Thrasyllus aut Ascletarion quandoque vera prædixerit, id nõ astrorum scientia, sed cacodæmonum aliquo impellente, vel falsò prædicta ad euẽtum perducente, factum est, quorum maximè interest, huic imposturæ fidem omnino nõ abrogari: vt mirũ sit cur domini rerum, qui Christianis imperant, impune doceri diuulgaríque huiusmodi apotelesmata permittãt, quibus, singulis annis, ipsi efferuntur, belláque, tumultus, & rerum mutationes: adhæc diluuia, grandines, terræ motus, huiusmodíque terriculamenta portenduntur, sicque nocentium animos, vel in spem alicuius facinoris incitant, vel innocentium metu, & desperatiõe cõminuũt, in causaq; sunt, vt à malis geniis multa mala in homines inuehãtur, ne mentiti videri possint.

a l. iij. & v. C. de malef. & mathem.

SVMMÆ.

1 *Nominis significatio multiplex.*
3 *Iura non, nisi ex causis, rebus comprændi.*
5 *Immunitate subditos iuuari.*
8 *Reos variè accipi.*
9 *Voti reos obligari.*

LEX VI.

1 NOMINIS. Nomen † hic pro obligatione debitoris accipitur, sicut cùm dicimus, vendo nomen, lego, obligo, do in solutum. alioquin & alias significationes habet: sic enim causam, sic accepti expensíque

a l.pen.& fi. C. de conue. fisc.deb.lib.x.
b l.j.ad Macedon.
c l.is qui. de legat.iij.
d l.si in rem. supra de rei vend.
e l.vendicatio. eod.tit.
f l.j.de stat. hom.
g cap.fin.de præscrip.
h l.Quintus. §.arg.& aur. leg.
i l.Caius.de leg.j.
k z consl.xxvj. in ij.
l l.fideicommissa.§.si rē. de legat.iij.

titulum [a], sic singula in conficiendis rationibus negotia appellamus. Sed & in S.C. dicitur incertis nominibus pecuniam à Macedone filiisfamil. credi solitam [b]. Sic & Horat. epist. lib. II.

Cautos nominibus certis expendere numos.

Quandoque & agnationem significat, vt cùm prohibemus fundum de nomine nostro exire [c].

Rei. Licet hæc vox generaliter intelligatur, quandoque * tamen speciali significatione accipienda est: vt 2 † cùm in rem quis agit: species enim designari tunc de- 3 bet [d]. nam & iura non vendicātur [e]. Idem si res omnes legauero: iura enim non continentur, quia nec possidentur: pronomen autem meas, possessiuum est: atque ita Baldus sensit [f], quod ego non probo, cùm grammatici in eam significationem possessiuum non accipiāt, in quam Baldus existimauit: quapropter & cùm rem alienam dicimus, etiam de iuribus intelligimus [g]. Verius ergo est id legatum per illam adiectionem solùm ad ea coarctari, quæ in dominio nostro habemus [h]. Sanè & cùm res, quas in illo fundo habeo, tibi promittam, iura non debentur, quoniam eo loco non continentur [i]. Dubium autem non est, quin verba * etiam 4 generalissima per adiectionem restringantur. Sed finge, † princeps mihi vniuersísque rebus meis plenissimā 5 immunitatem concessit, an subditi quoque immunes sint? & esse responsum est: sed quonia ob mei fauorem hæc concessio facta est, non poterunt in domini damnum ea vti: & ad me pertinebit * declaratio, quos ve 6 lim immunes esse, vt bellissimè Andr. Siculus respondit [k]. Sanè possumus & genitiuum hoc etiam à reo, id est, obligato inflectere, vt reus * debendi dicatur, ex 7 quocunque contractu, vel obligatione quis debeat. Nam & veteres (vt Cic. lib. II. de Oratore inquit) † reos 8 appellabant non eos modò qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur. Hincque est, quòd reus non solùm debendi dicitur, sed etiam credendi, & ipse quoque per acceptilationem à nexu liberari censetur: oblatam enim pecuniam non potest non accipere [l]. Dicitur & reus votiis † qui diis in euentum conditionis 9 promittit: at vbi conditio euenit, tum etiam damnatus

tus est voti: quod ostendit T. Liuius libr. VII. de bello Punico, & Verg. Damnabis tu quoque votis quod & Seruius sentit: vt non parum mirer, cur Macrobius
10 *voti damnatos interpretetur, qui vota soluerint, & non potius idcirco obligatos ad obseruationem voti, quia quod petierant impetrauissent. In qua re Nonij quoque Marcelli diligentiam non satis probo, tametsi sciam ex recentioribus plerosque Macrobiũ sequi.

SVMMÆ.

1 *Mentis virtus.*
2 *Mente comprehensa exprimi.*
3 *Mentem certam ratione & argumento argui.*
5 *Extenditur lex interpretatione.*
6 *Vtiles actiones ex tacita, verisimilique mente nasci.*
7 *Rationum vna cessante nisi ex causa, legem cessare.*
10 *Extensio, restrictióve ex ratione oriuntur.*
11 *Mens, non verba, spectanda, ex causis.*

1 §. VERBVM EX LEGIBVS. Quod † mens vnà cum verbis legis possunt, id sola eius mens potest,
2 dum de ea constet. Dum † ergo certa est legis sentẽtia, etiam si verba eam non exprimant, expressus à lege is casus dici potest [a]: & propterea nihil refert, etiam si materia pœnalis vel odiosa sit [b], cùm non per extensionem, sed per expressionem casus censeatur explica-
3 tus. Tunc † autem mens dicitur certa, cùm vel in lege exprimitur, vel vnica tantùm ratione (ita quòd nulla alia adduci posit) colligitur [c]: vel per argumentum, necessariò & euidentissimè concludens, ita sensisse le-
4 gislatorem infertur [d]. Et in his * casibus actio in lege directa oritur. Quòd si de mente non constet, sed per
5 † interpretationem Iurisconsultorum lex ad eum casum porrigatur, rem tacitè decisam dicitur, túncque potissimùm de legum extensione tractamus. Hoc autem casu actio quæ conceditur, non directa, sed vtilis est [e]: quoniam ex mente legis præsumpta propter vtilitatem recipitur. Sed & si de aliquo casu nihil actum sit, cùm verisimile est legislatorem, si de eo cogitasset, idem quod de alio simili dispositurum, vtiliter ex ea lege agetur [f].

a l. prætor. de ope. no. nun.
b l. cùm mulier. la j. sol. matr.
c gl. l. quamuis. de fideicom.
d Felin. c. in nostra de rescrip.
e l. curatoris. C. de negoc. gest.
f l. tale. in fi. de pact.

SENTENTIA. Eadem videtur * esse mens, seu sententia, & ratio legis, vt plerique omnes aiunt: aliqua tamen differentia est, quia ex ratione deducitur sententia, & propterea nunquam legis decisionem protrahimus, vbi non æquè tanta ratio sit: quo fit, vt † si ex duabus rationibus aliquid sit introductum, si altera tantum adferri possit, dispositio locum sibi nō vendicet[a], nisi clarè constet ex mente legis vel alteram sufficere[b]: qua ratione & tūc ad casum similem, si mens hoc velit, fiet extensio, tametsi non æquè tanta ratio ea fieri suadeat, quod Socinus adnotauit[c]. Hinc etiam est, quòd correcta legis ratione * lex sublata censetur[d], si tamen huiusmodi ratio concludens, non autem impulsiua sit[e]. 6 7 8

VERBIS. Ea * tamen præsumitur legis sententia, quam verba ostendunt[f]: quapropter temerè ab eis nō est recedendum: quoniam plerunque fallimur, dum legis rationem per cōiecturas nos adsecutos credimus, quòd si de ea constet, non est dubium, quin & inde coarctatio † inducatur, & si res suadet, extensio, quod aliàs admonui. quapropter non tanta est verborū vis, vt si quis aduersus † sententiam legis faciat, quamuis in eius verba non committat, possit idcirco euadere, atqui eodem punietur modo[g], ac si verba quoque violasset. quapropter qui triticum vel oleum filiofamilias credit, in S.C. Macedonianum incidet[h]: & mulier cùm intercedere pro alio vellet, si principaliter in se obligationem susceperit, ex S.C. Velleiano iuuabitur[i]. Idem cùm prohibitus donare, viliori pretio vendat, vel interposita per fiduciam amico donet[k]. Non ita in eo est, qui aduersus verba committit, sententiā seruat: nam id impune licet. 9 10 11

a l. si idem. supra de iur. om.
b §. adfinitatis. de nupt.
c l. ij. §. ex his. suprà de verb. obl.
d l. j. suprà de le. tut.
e §. fœminæ. Inst. de nupt.
f l. prospexit. supra qui & à quib.
g l. non dubiū. C. de legib.
h l. sed Iulianus. §. mutui. suprà ad Ma.
i l. quamuis. §. si cùm. suprà ad Velleia.
k Din. c. fin. de reg. iur.

SVMMÆ.

1 *Sponsio variè accipitur.* 5.
3 *Legis 1. C. de suffrag. sensus.*
7 *Legem sponsio. explicari. verius* 8.
9 *Pactorum formulæ explanatio.*
10 *Promissionis, stipulationis, pactique notæ.*

LEX

LEX VII.

1 SPONSIO. Sponſio † videtur ſolùm de ſtipulatione dici : quod ex eo probatur, cùm promiſſum lex ait accipi, quod nuda promiſſione, vel pollicitatione, vel
2 ſponſione debetur [a]. Hinc & * ſponſalia [b] dicta, quòd veteribus moris fuerit per ſtipulationem ea contrahere. quapropter cùm lex ait [c], eos obligari qui ſponſione propter ſuffragium contraxerint, de ſtipulatio-
3 ne † ego intellexerim, vt qui mihi apud principem ſuffragatus ſit, vt diſpenſationem aliquam obtinerem, non tamen ad promiſſum ſibi pacto nudo præmium agere poſsit : licet noſtrates Iuriſconſulti eam legem non intelligentes contraria opinentur: cuius etiam libro XXII. Ammianus Marcellinus mentionem facit. Nec quicquam nos mouet quòd hîc dicitur, omnis ſtipulatio promiſſióque: quaſi hoc ſenſu alterum ſuper-
4 flueret: nam coniunctiua * oſtendit pro maiore declaratione id à Iuriſconſulto dictum, quòd dubitari potuit, ne ſtipulatio de ſola interrogatione diceretur [d].
5 Sane † & alio ſignificatu ſponſio accipitur, nimirum cùm quis, interpoſita ſtipulatione, certam pecuniam promittebat ni ita eſſet, ſicut adfirmabat : quo ſenſu Ciceroni, Quintiliano, Valerio Maximo, cæteríſque veteribus vbique capitur, nec ex Iuriſconſultis quidã
6 abſtinuere [e]. Hinc * & ſponſor dicitur : quamuis Accurſius ſponſorem eum tantummodo dici crediderit, qui ſponte à nemine rogatus pro aliena obligatione intercedat [f].

7 SPONSI. Quidam † interpretantur, id eſt, promiſſi: quod non cõuenit, cùm promiſſionis interrogatio nõ fiat, ſed ideo interrogemus, vt promittatur: verius
8 ergo eſt † vt de ſponſalia contrahente intelligamus. cùm igitur exemplum hoc Iuriſconſultus adducat, apertè oſtendit ſponſionem tãtummodo de ſtipulatione dici, alioquin, ſi quamlibet pactionem ſponſionis appellatione compraendi (prout communis eſt ſentẽtia) voluiſſet, non erat de vna ſpecie ſtipulationis ſolũ
9 hîc exempli cauſa loquendũ. Nec obſtat [g], quòd † ſi in nouiſſima parte pactorum ſcriptũ ſit, Titius rogauit, ſpopondit Mæuius, hæc verba non tantùm pactionis

a l. ſciendum. ſuprà de ædi. edict.
b l. ii. de ſpõſ.
c l. i. C. de ſuffrag.
d gl. in l. i. de verb.
e l. ſi rem. ſuprà de præſc. ver.
f gl. in rubr. in authen. de fid.
g l. iuriſgentium. §. quod ferè. de pact.

loco accipiũtur, ſed etiam ſtipulationis, quia pacti vim habent, non ex verbo, ſpopondit, ſed quia iam in modum pacti promiſſio præceſſerat, & ideo lex in nouiſſima pactorum parte ita ſcriptum ait.

a l. i. C. de vſur. l. Titia. §. pen. ſuprà de verb. oblig.

Promissio qve. In † ſcriptura promiſſio videtur pro ſtipulatione accipi, quod tamen in teſtimoniis nõ eſt, quoniam verba teſtium ambigua aduerſus eum, qui produxit, interpretatur: id autẽ verbum ambiguum eſſe certum eſt, cùm etiam ſimplex pactio promiſſio dici poſſit. 10

SVMMÆ.

1 *Oportebit, etiam præſentis nota.*
2 *Præſens ad alia tempora non niſi ex cauſis trahi. 5.*
4 *Pignoratio ad futura porrigitur.*
6 *Futurum ad alia tempora non referri: ex cauſis diuerſum.*
7 *Futuri & præſentis enallage.*

LEX VIII.

Verbvm oportebit. Exemplum legis eſt, cùm quis promittit, quicquid dare, facere † oportebit nam etiam ex vi ſermonis præſens comprehenditur, cùm qui dare facere debet tempore contractus, etiam poſt contractum dare facere teneatur: nec enim per eum contractum extinguitur præſens obligatio. 1

b l. verbum erit. infrà eo.
c l. is qui in puteũ. §. ait. ſuprà quod vi.
d l. ſi ſtipulatus fuerim. §. cùm ſtipulamur. ſuprà de verb. obl.
e l. talis de leg. j.
f l. fin. §. fin. de lib. lega.

Praesens. Tempus præſens ad præteritum non refertur, niſi adiunctum participium id ſuadeat [b], vt cùm dicimus, Troia capta eſt: aut cùm id præteritum etiam nunc durat [c]. Qua ratione futurũ quoque non comprehendit [d], niſi natura actus aliud inducatur: vt cùm lex punit eum, qui delinquit: futuris enim * negotiis lex prouidet. Idem in teſtatore qui dixerit, quas pecunias legaui, vel lego, ſine diei appoſitione, deberi annua, bima, trima die volo: referetur enim hæc clauſula etiam ad ea legata, quæ deinde vel in codicillis faciet [e] nam hæc voluntas durare præſumitur. Sed & diſpoſitio de re præſenti facta, ad futuram actionem trahetur [f]. Quapropter † & qui res ad ſe pertinentes pignori ſuppoſuerit, de acquirendis quoque egiſſe videbitur. quoniam, cùm obligatio duret, cenſetur acquiren 2 3 4

da ex præsumpta contrahentium voluntate loco accessionis cæterorum bonorum esse [a], licet aliam rationem Bartolus adduxerit. Cæterùm & si † præsenti
5 tempori addita sint verba habentia tractum, non est dubium, quin futurum comprehendant [b]. Idem & si de futuris actum esse alia ratione præsumamus.

6 FVTVRVM. Id tempus † regulariter nec ad præsens, neque ad præteritum refertur: nisi dispositio tractum habeat, vt quia in futurum quoque duret: veluti si promittam, quòd dolus malus aberit [c], intelligitur etiam vt in præsenti non adsit: cùm, qui hodie dolus adest, etiam in posterum perseueret: & qui confirmat quod in codicillis scriptum erit, etiam quod codicillis iã factis legauit, cõfirmasse creditur [d].
7 Sed † & cùm materia ita suadet, præsens pro futuro, & futurum pro præsenti sumitur [e].

a l. fi. C. quæ res pig. l. si quis societatem. in fi. pro soc.
b l. si ita quis de leg. j.
c l. nouissima. suprà iudic. sol.
d l. Plotiana. suprà de iure cod.
e xxxij. q. v. si Paulus.

SVMMÆ.

1 *Agunt καταχρηστικῶς excipiens & appellans.*
4 *Exceptiones omnes excludunt.*

1 §. ACTIONIS. Actionis † verbo impropriè accepto contineri exceptionem dubium non est [f], quia excipiens agere dicitur: quod tanto magis procedit, cùm de eo excipitur quod in formam actionis duci potuisset: vt si quis cõpenset: sed Bart. huiusmodi exceptionẽ propræ actionis verbo contineri credidit, cui nõ assentio: quia lex videri eum agere dixit [g], & propterea cùm cui sacris interdictum sit, licet age-
2 re * prohibeatur, compensare tamen posse existimo [h]: quæ sententia humanior est. Cæterùm & is prouocator, cui iudex ex officio succurrit, non propriè agere dicetur, sicut nec reus eo casu excipere, quod pleri-
3 que omnes sentiunt [i]: qui verò * replicationem obiicit, actionem intendere proculdubio dicitur [k].

EXCEPTIO. Eius enim descriptio repugnat:
4 cùm † exceptio sit actionis exclusio, tametsi dilatoriæ & solius intensionis exclusiones, propriè quoque exceptiones dicantur [l], verbum enim generale est, idẽmque quod præscriptio significat. Fortunatianus tamen

f l. j. suprà de excep.
g l. amplius. in fin. suprà rem rat.
h c. cùm inter. de exce.
i in l. 1. suprà de iurisd. om. iud.
k Instit. de repl. in prin.
l Abb. rub. extrà de excepr.

rhetor, Præſcriptio, *inquit, actionem excludit, tranſlatio differt. 5

SVMMÆ.

1 *Rapere, multipliciter accipi.*
2 *Furis manifeſti & raptoris pœna.*
3 *Rumpit, qui frangit & igne vaſtat.*

LEX IX.

MARCELLVS RAPVISSE. Hoc † clariùs 1
locum ſibi vendicat, cùm quis ſcindit, frangítve vi adhibita, vel eo animo, vt ſi prohibeatur, vim adhibeat [a]: alioquin rapere, eſt etiam de manibus auferre [b]: & qui verbis puellam ſeducit, eam rapuiſſe dicitur [c]. Sed & furari rapere eſt [d], improbior tamen fure, quamuis manifeſtò eſt raptor † Quod 2
cùm ita ſit, cur leuius punitur? manifeſtarius enim fur quadruplum cùm rem ablatam infert, damnatur: raptor triplum [e]: an quòd fur potuit dominum latere, raptor minimè, vnde ex furto potuit maius damnum domino inferri, qui niſi noxium deprændiſſet, neſciuiſſet aduerſus quem ius ſuum perſequeretur? Quapropter cùm vterque * manifeſtus ſit, grauius 3
fur, quàm raptor plectitur: alij tamen aliter ſentiunt.

a l. iij. §. non ſolùm. ſuprà de incend.
b l. iiij. ſuprà ne quis eum, qui.
c cap. fina. xxxvj. q. j.
d l. ſi quis ex domo. ſuprà de fur.
e §. ex maleficiis. de act. Inſtit.

SCISSVM. Laceratum, * fractum, quaſſatum. 4
Sanè & verbo corrupiſſe, ſciſſum, fractúmque contineri in lege Aquilia dicitur: quapropter ſunt, qui hîc rupiſſe legant, non rapuiſſe. Subdit † huius re- 5
ſponſi argumento Dinus, ſi lex municipalis certa pœna mulctet eum, qui de domo vicini aliquid rapuerit [f], qui vel ſolas fores effregerit contineri. Quid ſi igne adhibito corruperit? & idem dici poſſe ego exiſtimauerim.

f Alex. conſ. cviij. in j.

SVMMÆ.

2 *Debitor eſt rem reddere debens.*
3 *Perſecutionis vis.*
4 *Ciuiles contractus, eorúmque origo.*

5 *Exceptio*

5 *Exceptionis effectus.*
7 *Extraordinarij iuris vis.*
8 *Creditores conditionales, creditores dici.*
11 *Naturalis simplex in l. creditores. accipienda.*
12 *Naturalis obligationis genera, & effectus.*
13 *Donationis remuneratoriæ virtutes.*

LEX X.

1 CREDITORES ACTIONE. Non * tamen
2 reali, cùm qui rei vendicatione conuenitur † impropriè debitor dicatur, vt Accursius & cæteri existimant [a], quod ego non probo: quia negari non potest, qui rem meam possideat, restituere eam mihi debere: nec nos mouet, quòd lex [b] eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis: & ex narrationis argumento apparet nullo iure personam ipsam obligari: sed non ideo consequens est, ratione rei debitorem non esse.

a Instit. de act. in princ. & §. j.
b §. omnium. Insti. de act.

3 PERSEQVVTIONE. Quam † vulgò officium iudicis merum appellamus, ea causæ omnes mixti imperij absoluuntur [c].

c l. pec. §. j. infrà eod.

4 IVRE CIVILI. Hoc † iure stipulatio inuenta est, & emphyteosis, literarúmque obligatio, & quæ ex sponsalitia largitate, vel tutela prouenit: nam & hæc XII. tabularum verbis inuenta est. Sanè & iure ciuili debetur, quod ex iuris gentium contractibus debetur. id enim ius Quirites approbauêere [d].

d l. iuris gēt. suprà de pa.

5 SINE VLLA. Qui † ergo ipso iure tenetur, si exceptione perpetua, puta pacti de non petendo, tutus sit, debitor non est. nec quid ipso iure sit, curamus,
6 sed quid * in effectu.

7 EXTRAORDINARIO. Cùm † deficiente ciuili actione suggerente æquitate in causis iurisdictionis officium suum prętor impertit, vt cùm filiumfam. tuetur, qui viaticum suum alteri mutuauerit [e], & quosdam casus suprà habemus sub rub. de var. & extraor. cog.

e l. cùm filius suprà si cert. pet.

8 SVB CONDITIONE. Si omnino † sit extitu-

ra, dubium non eſt, vt Pomp. ait [a], eſſe creditorem.
Si verò interea ſit, non eſt creditor, niſi ex larga ſi-
gnificatione: at vbi euenerit etiam retro, videbi-
tur propriè fuiſſe creditor [b]: quod in legatis non eſt,
nec enim in eis regulariter * conditiones trahuntur 9
retrò [c].

Natvra. De naturali * obligatione quam lex 10
ciuilis fouet, hîc non agitur: quia de ea ſuperius a-
ctum eſt: cùm de iure ciuili dixit [d], multo minus ve-
rò de ea intelligendum eſt, quam lex ciuilis reprobat:
quoniam hoc caſu creditor dici non poteſt. † Supereſt 11
ergo, vt de ſimplici naturali obligatione loquamur,
quam ius noſtrum nec tuetur, nec infirmat. † Ea 12
duplex eſt [e]: altera iure naturæ efficax, quæ ideo a-
ctionem non parit, quoniam iuris ciuilis ſunt actio
nes: exceptioni verò ſufficit, & compenſationi & pi-
gnoris retentioni, quoniam id non eſt alium impete-
re, ſed ſe tueri, quæ naturalis defenſionis ſpecies eſt.
In hac creditor propriè non dicitur, quia actionem
hac ex cauſa nullam habet: largius tamen accepto ſer-
mone dici creditor poterit, & ideo fideiuſſor illi ac-
cedit [f]. Altera verò quæ ad antidora, id eſt, remune-
rationem pertinet: nec eo quidem iure ex ſe efficax
eſt. Quapropter ex ea debitor nullo modo dicitur:
iuncta tamen alij actui plurimum poteſt. Hinc † eſt, 13
quòd remuneratoria donatio inſinuatione non in-
diget: ex ingratitudine, vel filijs deinde natis, non
reuocatur, inter virum & vxorem permittitur:
quapropter cauſam ſufficientem contractui præſtat:
in bono viro præſumitur: alienationem rei ad Ec-
cleſiam, vel minoris pertinentis, alioquin reuocabi-
lem, confirmat [g].

Sed contractvs. Subaudi * quilibet alius. 14
ipſe caſtigatius in antiquo codice ſcriptum inueni,
ſeu contractus, quod magis placet.

a in l. j. ſi cer. pet.
b l. is cui. ſuprà de act. & oblig.
c l. j. §. ſerui. ad Syllan.
d l. legitima. de pact.
e Bart. l. ex hoc. ſuprà de iuſtit. & iur.
f l. fideiuſ. oblig. §. ij. ſuprà de fideiuſ.
g Iaſ. in d. l. ex hoc.

SVMMÆ.

1 *Creditorem variè accipi.*
3 *Legem, Creditorum. explanari.*

LEX

LEX XI.

1 CREDITORVM PECVNIAM. Videbatur enim ita † tantùm accipiendum, cùm credere dicamur cuicunque rei assentiamus, alterius fidem secuti: sed tamen communis vsus peritorum creditorem generalius accipit, quacunque ex causa quicquam debeatur: meritò ergo vsum magis quàm etymologiam attendemus. Quamuis tamen de creditore ita dicamùs, non idem erit de verbo credere, vel
2 nomine creditum: hæc * enim solum indicant, qui alterius fidem sequutus sit, vt Bartol. sensit, atque alij plerique. Tenent Salicetus, Fulgosius, Pontanus contrà [a].

3 CAVSA. Puta delicto, vt ait Accursus. Sed † hîc ego generaliter malim quacunque ex causa, non solùm contractu, sed etiam quasi contractu Qua ratione
4 & cessionarium propriè * creditorem esse cæteris consenserim [b].

a l. i. suprà si cer. pet.

b in d. l. i.

SVMMÆ.

1 *Creditoris loco est in quem delictum est, cuiue relictum.*

2 *Popularis actionis effectus.*

LEX XII.

1 SI CVI EX DELICTO. Id † dubium erat, cùm delinquentis fidem sequutus videri nō possit creditor. tamen idem quod in cæteris causis est, quoniam delinquens videtur pœnæ semet obligasse. Idémque est in eo, cui quid ex legato fideíve commisso debeatur: nam hæres adeundo illi promittere censetur [c]. Propriè ergo creditores hi propter vsum auctoritatémque prudentium dicentur, quamuis huic significationi legis fictio causam dederit. Hinc est, quòd hîc dicitur, creditoris loco esse: & alibi, lega
2 tum * quasi æs alienum solui [d]: alibíque lex non solùm creditoribus, sed etiam legatarijs prouidere se dicit [e].

3 EX POPVLARI. Intellige † in actione, qua

c l. apud Iul. §. fi. quib. ex cauf. in poss. ea.

d l. i. C. de bon. aut. iud.

e l. fin. §. licentiam. C. de iu. delib.

principaliter iniuriam publicam, seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores non sumus [a], nec fideiussor nobis obligatur: sed si * principaliter aliquis sit læsus, puta quia violatum eius sepulchrum, videtur etiam ante litis contestationem creditoris loco esse: quapropter & tunc procuratorem constituit [c], & alius nemo admittitur, si ipse agere velit [d]: & hoc Accursius probat. 4

a l. pe. suprà de pop. act.
b l. si quis pro. in fine, de fid.
c l. licet. de procur.
d l. iij. suprà de sepulc. viol.

SVMMÆ.

2 *Soluens tardans, minus soluit.*
3 *Obsignantem non liberari.*
4 *Plus tempore petentis pœna.*
5 *§. Minus. ex causis locum non esse.*

§. MINVS SOLVIT. Id est, soluere vult, vt Iacob Bartol. & Alber. interpretantur: nam sic creditor (quamuis post tempus solutionem recepisset) non posset amplius illam * accessionem, quæ ex mora orta est, petere [e]. Ipse hanc expositionem non probo: quia † quamuis creditor amplius petere non possit, non tamen sequitur, quin minus sit solutum, licet ideo non petat, quia recipiendo sine protestatione videtur remisisse: faciliterque remissio huius accessionis præsumitur, cùm non nisi iudicis officio debeatur. Quapropter si † creditor nolit recipere, & debitor debitam summam sine temporis accessione deponat, obsignétque, non liberatur: quod omnes hic probant [f]. r 2 3

e l. iiij. C. de pos.

TEMPORE. Eadem † ratione dicitur etiam quis plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur illi induciæ [g]. Sed nunquid cùm vsuræ hodie † omnino sint prohibitæ, locum habeat hæc lex? & si creditoris nihil intersit esse tardius solutum, vt quia non est mercator, nec qui propter hanc moram quicquam damni subiuerit, non procedere, mihi videtur verius. 4 5

f l. obligatione. & ibi nota. C. de solut.
g §. plus. de act. Instit.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Mulier quæuis dicenda, sexu non spectato contrà.*

LEX XIII.

1 MVLIERIS VIRI POTENS. Et hoc † si verba propriè accipiantur, alioquin ex lata interpretatione etiam nō viri potens mulier est, nimirum quia mulie-
2 bris est sexus: nec etymologia repugnat, cùm * à mollitie dicatur, vt Varro & Lactantius aiunt. Sanè si fœminam empturo venditor dixerit, non esse mulierem, de corrupta* intelligemus[b]: nec enim de sexu verisimile est tunc fuisse dubitatum[c]. Et M. Cicero, cùm obiurgaretur, quòd virginem senex vxorem duxisset, cras, inquit, mulierem reddam.

a l. argumento. §. muliebri. ff. de au. & arg. lega.
b l. alioquin. de cōtrahen. empt.
c l. quæritur. §. mulierem. de ædi.

SVMMÆ.

1 *Forma mutata, non satisfieri. ex causis contrà. 13.*
3 *Causæ rerum variæ: eæque definitæ.*
9 *Substantiæ late patentis vis.*
12 *Substantia mutata, rem repeti ob extrinsecum non item.*

1 §. RES ABESSE Et propterea † non videtur exhiberi, quod, mutata forma, exhibetur[d]: nec commodatum, depositúmve reddi, nisi in eadem causa reddatur[e].
2 FORMA. Ex forma* enim res ipsa nomē assumit. Quapropter & vbi ea deest, rei quoque nomen deficit, nisi quid minimum de forma mutatum proponatur[f].
3 Sanè materia, substantia, † forma, solennitas, simul differunt. Materia est, vnde quid conficitur, vt in scypho
4 metallum, in contractu* consensus. Substantia est, per quam materia in certam speciem deducitur, vt in vasis
5 vel vestibus artificium, in emptionis * contractu pre-
6 tium. Forma † est, quæ certæ illi speciei nomen dat. In iuribus verò pro forma id requiri dicitur, quod ordiné
7 respicit, vt in stipulatione* quòd præcedat interrogatio, incōtinēti respōsio sequatur[g]. Solēnitas* actui perfecto extrīsecus accedit, vt authoritas tutoris in pupillorū, agnati cōsensus in mulierūcōtractibus. Promiscuè

d l. Iul. §. si quis. suprà ad exhib.
e l. iij. §. si reddita. suprà commo.
f l. j. in fi. suprà de vent. inspi.
g Bal. in c. j. de no. forma fidelit.

a l. in venditionibus. de contrahend. emption.

tamen hæc doct. quandoque accipiunt[a], substantiáque 9
generaliter † definitur, quæ ad rei essentiam necessariò
requiritur: quapropter materiam, formam, solennitatémque comprehendit.

b l. etiam. suprà de solut.

Videri abesse. Et † propterea res ipsa rursus sim- 10
pliciter petetur, tanquam si nihil restitutum sit[b]. Secus, si ideo petatur, quia aliquid illi extrinsecus desit: puta cùm quis dedit fundum, nec de euictione cauit. non enim simpliciter fundum petet, sed addita causa,
vt de euictione * caueatur[c]. 11

c l. Iulianus. §. i. suprà de verb. obliga.

In manus * pretio, id est, artis. Verg. 12

Artificúmque manus inter se, operúmque labores
Miratur.

Iulius Solinus: Ea ædes manus Dædali ostendebat. Sed
quid †, si per huiusmodi mutationem res facta sit pre- 13
tiosior? Et ratio Iurisconsulti ostendit tunc rem non abesse: non poterit tamen is, qui restituit, expensas repetere[d]: quia sibi non licuit in re, quam alienam sciebat, esse tam ingeniosum.

d §. si quis in aliena. Insti. de rer. diuis.

SVMMÆ.

1 *Furtiuum, nisi redit non vsucapi.*
2 *Abesse desinere, scio domino, reuersum.*
3 *Attiniæ legis sensus.*
4 *Possessionem à domino ex causis condici.*

e l. sequitur. §. quod autẽ. suprà de vsucap.

§. Desinere. Lex † Attinia furtiuam rem vsucapi 1
prohibebat[e], nisi ea in potestatem domini reuersa es-
set, desiissétque res abesse. Declarat † Iurisconsultus de- 2
siisse abesse, si in domini potestatem liberã esset reuersa: quod intellige, dummodo dominus, qui sciuit rem fuisse sibi subtractam, sciat etiam reuersam[f]: nã & tũc, si rursus cõtractetur, noua actio furti dabitur[g]. Verba eius legis hæc à Gellio commemorantur libro XVII.
QVOD SVBREPTVM † ERIT, EIVS REI AETERNA 3
AVTHORITAS ESTO: id est, æternum tempus ad vsucapiendum, vt alibi declarabimus.

f l. qui fundum. §. pe. suprà pro emp.

g l. inter omnes. in fi. suprà de furt.

Possimvs. Sed † & quomodo dominus possessio- 4
nem rei suæ amittere potest? & si ipse eam per vim recuperauerit, dubium non est, posse ab eo auferri, quoniam

niam in interdicto recuperandæ exceptio dominii re-
5 iicitur [a]. Sed & ſi non * furi, ſed ſucceſſori eius particulari abſtulerit, etiam per triticariam condictionem reſtituere poſſeſſionem compelli poteſt, vt Accurſius ait [b]. Idémque eſt, ſi dominus ſpontè rem habuerit ab eo, qui violenter à poſſeſſore rapuerit: nam ſi dominus hoc ſciebat, ex æquitate iuris ca-
6 nonici poſſeſſori * ſuccurritur [c]: cui nec lex ciuilis aduerſatur, vt aliqui ſentiunt [d]. Sed & illud expeditum
7 eſt, * redintegrandæ poſſeſſionis beneficio huic prouiſum eſſe [e], quod ex communi ſententia etiam malæ fidei poſſeſſori competit aduerſus eum, qui vel titulo poſſideat [f], quoniam recens hæc poſſeſſio clandeſtina & vitioſa præſumitur [g]. vbicunque ergo aliquo huiuſmodi interdicto abſtrahi à domino poſſeſſio poſſet,
8 res non deſinere * abeſſe videtur.

SVMMÆ.

1 *Abſentem variè & pro re accipi.*

§. ABEST. Abeſſe verbum plurifariam in iure acci-
1 pitur. In † ſtipulationibus abſentes ſunt, qui inuicem
2 ſe exaudire nequeunt: in præſcriptionibus [h] * qui in eadem prouincia, ſeu territorio non ſunt. In iudiciis
3 abſens eſt, qui ad eum *, de quo queritur, actum non eſt citatus [i], vel quamuis citatus, non adeſt [k]. Idem & in eo, quem citare difficile eſt. In legum diſpoſi-
4 tione abſens * eſt, qui lõgè abeſt vt cenſuit Baldus [l], ſi verò propè ſit, non videtur abſens, ſed expectari debet. Illud dubium non eſt, qui mortui ſunt, abſentes eſſe, vel quia mortui non ſunt, vt Atticus apud Cicer. in Tuſcul. diſputat. vel (quod verius eſt) quia reuerti & adeſſe amplius non poſſunt [ſaltem quantum ad actus humanos gerendos]. Hinc iudex
5 datus * donec præſes abſit [m], procedet etiam eo mor-
6 tuo, quia non ſolùm abeſt, qui ad tempus, * ſed & qui perpetuò abſens eſt. Cùm ergo hæc dictio variis modis accipiatur, prudens iudex ex ſubiecta materia quæ interpretatio capienda ſit, diiudicare debebit.

SVMMÆ.

1 *Solutione ex cauſis non liberamur.*

a l. ſi plus. C. ad l. Iul. de vi. publi. vel pri.
b l. ij. in fin. ſuprà de tri.
c c. ſæpè. de reſt t. ſpolia.
d l. ſi coloni. C. de agr. & cen. lib. x.
e iii. q. i. c. redintegrãda.
f l. rem quæ nobis. ſuprà de acquiren. poſſeſsion.
g c. licet. extrà de prob.
h glo. Inſti. de vſucap. in princ.
i l. aut qui. ſuprà quod vi.
k l. iiii. §. prætor. verſ. abeſſe. ſuprà de damn. infect.
l l. fin. §. vbi autem C. de bo. quæ libo.
m c. ſi delegatus. de off. delegat. in vj.

4 *Soluentem ad interesse solum quandoque teneri.*
5 *Soluti interesse variis pro relactionibus peti.*
6 *Abest domino emptum præterquam à fure.13.*
7 *Legato emptione renuntiari.*
9 *Legato empta non cedere.*
11 *Pretium rei etiam in particularibus ex causis sufficit.*
12 *Emens suum pretium aut rem repetat.*

LEX XIIII.

LABEO ET SABINVS. Videri rem abesse. Et propterea adhuc res* petetur, nec ideo aliquis libera- 1
tur, quòd ita soluerit. † Quamuis ergo solutione eius, 2
quod debetur, liberationem consequamur, nō tamen
generaliter hoc verum est. Nam & si res soluta * po- 3
test auferri, vt quia alteri pignorata[a], vel sub conditione legata[b], non videtur soluta. Idem si aliquod ius extrinsecus deficiat, vt quia de euictione cautum non sit[c]. Sed & si non eo titulo habuerim, quo mihi debebatur, sed pretium præstiterim, abesse videtur. Sanè
† in nostro casu, si rei debitæ forma immutata non 4
est, & pretium in substantia, non in arte positum sit, quale est in vulgaribus indumentis, videretur rem peti non posse, sed in id, quod interest rem non fuisse di-
minutam, agendum[d]: in qua tamen re aliter † solet 5
distingui, vt in contractibus bonæ fidei actione prima ad rem ipsam agatur[e]: idémque in actione ex testamento, quæ bonæ fidei naturam imitatur[f]: in stricti verò iuris contractib. actione de dolo agi in id quod interest, oporteret[g].

IGNORANS. Quid † si sciens? & si ab alio emat, 6
idem est: quia non ideo videtur furem liberasse, quin ab eo rem petere possit. Si verò ab ipso fure emat, hic videtur probari tunc rem non abesse, quod probo. Sed
quid si † huiusmodi res sibi pure legata esset, nunquid 7
eam ab herede emendo censeretur legato renuntiare? Et Bar. non renuntiatum credidit[h]: quapropter & hoc casu res videretur abesse: sed contra Bart. crebrior est sententia.

EMERIT. De facto: nam iure* rei suæ siue sciēs, siue 8
ignorans,

a l. si rem. l. quires. suprà de solution.
b l. non quocúque. supra de legat. 1.
c l. Iulianus. §. qui fundū. de verb. obl.
d l. exhibitionis. C. ad exhib.
e l. iii. §. si reddita. suprà cōmod.
f l. Mæuius. §. in fundo. suprà de le. 1.
g l. & elegāter. §. non solùm. suprà de dolo.
h Bart. in §. duo fratres. in xii. quæst. l. qui Romæ. de ver. obli.

ignorans, emptor nemo est[a] licet pretium solus repe-
9 tat, qui ignorans emit. Et hinc colligitur. si quis † Titio prædia leget præter ea, quæ à Sempronio emit, tametsi emptio ipso iure nulla fuerit, excepta tamen videri.
10 Licet enim in effectu emptio nulla * non sit emptio, appellationem tamen istam de facto sortitur, idque satis est.

11 QVIA VIDETVR. Et † sic pretium loco rei succedit, quod in vniuersalibus verum est[b], vt in hereditate vel dote[c]: in particularibus minimè[d], nisi cùm quis ideo conuenitur, quia locupletior sit factus[e]: nō enim minus locuples est, qui pretium, quàm qui rem habet: nisi item contra eum agatur, qui debuit id agere vt rē actor sine precij alicuius solutione haberet: nam si id non fecerit, pretium quod actori abest restituet, vt hic in fure, & alibi in herede, qui rem legatam soluere debuit[f].

12 CVI PRETIVM ABEST. Si à fure † ipso ignorans emerim, rem ipsam ab eo petam, vel etiam ipsum pretium, si ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui absque pretio dare tenetur, vel ipsam rem rursus petit, vel pretium quod sibi abest[g]: idque crebriore calculo receptum est, licet alii rem in obligatione
13 æstimationem in solutione esse crediderint[h]. Sed † quid si ab alio ignorans emerim? Et non videretur rem abesse, quia tunc pretium non abest: cùm enim rei meæ emptio non valuerit, pretium repetam. Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud consequendum actionem habet: sed cùm electionem domini esse suprà dixerim, si contra furem agere maluerit, verius est videri rem abesse: & ita Iurisconsultus hìc intelligi debet.

a l. suæ. suprà de contrah. emp.
b l. imper. §. fi. suprà de legat. ii.
c l. res in dotē. suprà de iur. dotium.
d l. vēditor. suprà de hered. vend.
e l. si ipsa. quod metus caus.
f l. plane. §. quod si rem. de legat. i.
g l. si filio. §. i. l. illud. suprà de dona. caus. mortis.
h d. § . quod si rem.

SVMMÆ.

1 *§. Rem amisisse. sensus & restrictio.* 4.
3 *Abesse dicitur dandum.*

1 §. REM AMISISSE VIDETVR. Hoc † verbū proprietatem hìc denotat: si enim anulus mihi in mare elapsus sit, non solùm iuris interpretatione, sed etiam vere eū dicor amisisse.

2 ACTIONEM. Nam qui * actionem habet, rem ha-

bere videtur. Ergo † quod nos alteri dare, vel persona 3
li actione cogimur [a], abesse à nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione verum est, alioquin in † executione 4
facti aliud est, tum propter litis frustrationes, & dubios euentus, tum quia tutius est rei incumbere. quapropter lex municipalis quæ in rei suæ venditore aliquid corrigat, in eo non seruaretur, qui sibi debitã rem venderet [b]: & ideo minus * est actionem habere 5
quàm rem, vt in regula iuris habetur.

a l si quis mã dato Titii. supra de nego. gest.

b Doct. in l. Gallus. §. videndum. supra de lib. & posth.

SVMMÆ.

2 *Publica etiam quarumcunque ciuitatum communia dici.*

3 *Reges delectu etiam à Gallis creatos fuisse.*

6 *Gallici regni ex causis mutatio.*

LEX XV.

BONA CIVITATIS. Ius † imperij Romani ad 1
populum pertinebat [c], donec per legem Rhemniã populus in Augustum Cæsarem ius omne transtulit: meritò ergo quæ ad rempubl Romànam † pertinebãt, 2
publica dicta sunt, quasi populica. Ad Romanorum tamen similitudinem, & quæ in aliis ciuitatibus communia vniuersorum erant, publica dici cœpta sunt: semper enim apud quascunque nationes ius supremũ populi fuit, ídque vel legis diuinæ instituto ostenditur. Nam cùm hominem creauit Deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominium concessit, hominum autem vt alteri alter seruiret, non indixit. Vnde principio † rerum non diuina iussione, sed ex populi 3
consensu Reges adsumpti sunt: quod & post Romani imperij occasum seruatum fuit, cùm Carolus † Ma- 4
gnus à populo Rom. Augustus electus est, & à pontifice Leone sacro oleo inunctus, quod ius populi * ho 5
die Gregoriana lege, in septem Germaniæ primates translatum est [d]. Sic † & Fraci Chilperico eiecto, quod 6
regno idoneus nõ esset, Pipinum πανηκλητικῷ concilio substituerunt. Et cùm Pipini proles à maioribus degenerasset, rursus Odonem, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad summum fastigium euexerunt: is Hugo est qui vulgò Capetus

c l. i. supra de constit. prin.

d c. venerabilem. de elect.

petus dicebatur, vnde oriundi sunt qui etiamnum Frãcorum rebus moderantur, & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano, & Franco dictum est, idem & in inferioribus obseruatum fuisse, qui historicos legerit, deprændet, vt meritò censeam diuina le
7 ge eum iustum principem* esse, qui ex populi consensu regnet, quod & Arist. tradit: qui verò inuitis domi-
8 netur, eum* tyrãnum esse, etiamsi Cæsar sit, à Septemuiris electus, vel quaqua alia ratione ciuili iure potentiam suam tueatur. Vnde cùm magna regna non ex
9 subditorum consensu, sed per violentiam* primò constituta sint, meritò diuus Augustinus lib. de ciuit. Dei 4. magna latrocinia esse dixit, adducto etiã piratæ cuiusdam exemplo, qui comprænsus, & ante Alexandrum magnum adductus, cùm interrogaretur, qua causa mare haberet infestum. Quid tibi, inquit, vt orbem terrarum habeas infestum? sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro vocor: tu quia magna classe, Imperator.

SVMMÆ.

1 *Vectigalis definiti causa.*
3 *Vectigales fundos ob censum locari.*
5 *Publicanos pro repub. non abesse.*
7 *Fiscus priuato ex causis priuilegiatior.*

LEX XVI.

1 EVM QVI. Vectigal † est, quod pro rebus ciuitati inuectis, vel euectis publico soluitur: ea est octa-
2 ua pars [a], vnde Octonarij quãdoque* dicti exactores: a l. ex præstatione. C. de vectig.
3 sicut & Vigesimarij, & Ducenarij. Sunt & fundi* vectigales, qui ciuitatum sunt, & mancipibus ita locantur, vt certum vectigal Reipublicæ pendant: quod in Dispunctionibus à me adnotatum est lib. iij. cap. x.

PVBLICANVM. Quod publicum redimat: simplici-
4 ter enim publicum † accipitur pro vectigali M. Cicer. Tranquillo, & Tacito. Iabolenus: Qui operas, inquit,
5 in publico † quod vectigalium causa locatum est dat, Reipublicæ causa non abest [b]. b l. miles. §. j. suprà ex quib. cau ma.
6 CIVITATES. Atqui regulariter † quod iuris de fi-

a l. item veniunt. §. in priuatorum. suprà de pet. her.

b l. j. §. illud. eod. tit.

c l. fin. C. de sacrosanct. eccles.

d l. vsucapionem. suprà de vsucapi.

e l. mancipia. C. de ser. fu.

f l. ciuitas. suprà si cer. pet.

g l. rempub. C. de iure rei publ. lib. xj.

h l. respubl. C. quib. ex cau. ma.

sco statuimus, etiam de priuatis cõstitutum censetur, & è conuerso [a]: quapropter licet verbum, publicè, propriè ad fiscum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen † quidam casus, 7
quibus plus tributum est fisco, quàm cæteris ciuitatibus, vt in lege Iulia peculatus, vt aliqui sentiunt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fit [b]. Sunt & alij, cùm ciuitatibus omnibus p'usquàm priuatis conceditur, vt in præscriptione, vel vsucapione, quæ vel longiori tempore [c], vel nullo modo conceditur [d]: idem si mancipium furto illis sit subtractum [e], atque id genus multa similia [f]. Sed nunquid ciuitatibus concedenda sit restitutio in integrum? & communiter concedi aiunt [g]: quoniam cùm per administratores regantur, si in contractu vel iudicio læsæ sint, iusta est causa restitutionis: idemque in oppidis, huiusmodíque vniuersitatibus [h]: quod vel maximè procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & viduæ, & id genus, qui aliàs iure communi restituuntur.

SVMMÆ.

2 *Legem, Inter. explicari.*
5 *Fisci sensus: & commoda varia.*
9 *Sal piscésque mancipes soli vendunt.*

LEX XVII.

i l. sed Celsus. suprà de cõtrah. emp.

k l. in tantum. §. vniuersitatis. de rer. diuis.

l §. j. de rer. diuis. Instit.

INTER PVBLICA. Publicæ *res proprio sermone 1
sunt, quæ populi Romani sunt. Sed & quæ † ciuita 2
tum in vsu publico dicuntur [i]: latissima verò significatione, etiam si in publico vsu non sint, ita tamen appellantur [k]: quem sensum iurisconsultus hîc sequutus est, & propterea non publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali communia
*sunt, eorum vsus iure gentium est publicus [l], & occu 3
panti conceditur: quod non est in his, quæ iure ciuili publica sunt, de quibus hîc agitur.

FISCVS Ærarium populi *erat, fiscus principis, do- 4
nec omnia princeps in fiscum suum transtulit. Con-
stat † autem (vt Pedianus ait) canone, indictione, obla 5
tione.

6 tione. Canon ordinarios * principum reditus significat, vt portoria & eiusmodi, quæ in vrbium exitu, vel
7 ingressu soluuntur. Oblatio * nomen sumpsit, quod à popularibus olim oblatum principi id munus sit: eo continetur octaua, vel vigesima, vel quicquid ex consuetudine de rebus promercalibus solet pendi, quarũ
8 mentio hîc habetur. Indictio est * quod edicto principis subditis indicitur, quod vt plurimum certam quantitatem non complectitur. Sed hæc quomodo in iure aliter distinguantur, infrà disseram.

VENALIVM. Hæc est octaua pars, sicut metallorũ
9 decima [a]. In salinis verò ea est vectigalis natura, vt soli mancipes [b], hoc est, qui à fisco hoc ius emerunt, sal vendant: idque principis monopolium est, quod antiquis quoque institutum fuit: quapropter Liuius Salinator dictus. Idémque in piscariis, secundum regionũ quarundam morem obseruatum est.

a l. cuncti. C de metal. lib. xj.
b l. si quis. de vectig.

SVMMÆ.

1 *Munus variè accipi. & 2.*
4 *Munerum personalium genera varia. & 6. & 9. 10.*
5 *Munera pro personis, rebúsve indici.*
8 *Decaprotiorum officium, & periculum.*
11 *Immunitatem ad inopinata non trahi.*

LEX XVIII.

1 MVNVS DONVM. Cùm † munus pro largitione accipitur, tanquam species doni est, significatque quod ex aliqua causa fit donum: cùm verò, non habito ad largitionem respectu, sumitur, tunc generaliter quælibet munera comprændit: atque ita hic accipiendum est.

2 ALTERO ONVS. Et † hoc sensu tripliciter accipi-
3 tur: est enim munus * patrimoniale, quod ideo sic dicitur, quia cum sumptu fit, patrimoniúmque diminuit.
4 Id quandoque † personæ imponitur, nulla faculta-
5 tum ratione habita, vt est * capitatio: quandoque secundum fortunam soluentis imponitur, vt quam collectam dicimus, vel indictum, superindictúmve: aliquãdo nullo personæ respectu rei ipsi incumbit, vt tributũ, & census: subitúrque vel in ipsa re, vt cùm hospitē

recipimus: vel ex re, vt cùm certam partem fructuum pendimus: vel propter rem, vt si pecuniam pro censu præstamus. Est & †munus personale, id nunc dignitati 6
adnectitur, & honor appellatur: nunc sordidum est, vt calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec vile aliquid in se habet, vt cùm subire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Est & munus *mixtum, vt decaprotiæ [a], id est, decemprimatus: erāt 7
enim Decemprimi †ex decurionibus exactores tributorum, qui fiscalia detrimenta de suo ipsi resarciebāt, publicanis mancipibúsve non multum absimiles. Ex 8
his †aliqua ordinaria sunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria sunt, sic definiri Bar. ait [b], vt ea sint quæ à lege, principéve imposita sunt, & certam formam habent. 9

I M M V N I T A T E M. Ea à patrimonialibus * muneribus nunquam concessa videtur [c]: nec qui à personalibus immunis est, ab honore excusatus censetur [d]: sed & † si immunitas per amplissima verba cuiquam concessa sit, non trahetur ad onus ex improuiso, inopinatóque casu impositum: vt si bellum superueniat: publicè enim interest huiusmodi concessiones tunc negligi [e]. 10 11

M V N I F I C O S. Munera †militaria sunt excubiæ, angariæ, gestationes in vsum belli, decursio campi, erectio valli, atque id genus similia: qui ab his muneribus immunes erant, beneficiarii dicebantur: qui subibant, munifices. Festus autor est. 12

M V N I C I P E S. Qui sint, infrà latius ostendetur [f].

a l. j. suprà de munerib.

b Bar. l. j. C. de munerib. & honor. non conti. lib. x.

c l. his onerib. suprà de munerib.

d l. cui muneris. supra illo tit.

e Doct. in l. si ex toto. suprà de leg. j.

f infrà eod. l. municeps.

S V M M Æ.

1 *Stipulationem, donationem, remissionésve contractus non esse: ex causis contrá.*
2 *Hereditatem adiens, non contrahit.*
6 *Legem, Iurisgen. de pact. explicari.*
7 *Legis v. § . quod si. de præscr. verb. sensus.*
8 *Συναλλάγματος etymologia.*
11 *Actionis ortus.*
13 *Obligatio sine contractu, eiúsque remedium.*

14 *Obligationum genera.*
16 *Gesta ad quos sui actus referri.*

LEX XIX.

LABEO PRAETORIS VRBANI. Sic aliquem ex libris suis inscripsit Labeo.

1 ACTVM. Hinc ergo † apparet, stipulationem propriè contractum non esse: licet in ea tam reus credendi, quàm debendi dicatur [a]: sicut nec donationem, neque liberationem, aut pactum refutatorium, idque genus remissionis, contractuúmque dissolutiones: nam in his vicissim obligatio non oritur: quapropter, si lex municipalis de contractu verba faciat, hi minimè continebuntur: idque receptius est [b]: nisi eadem ratio quæ in cæteris contractibus procedit, in his quoque locum habeat: nam cùm ex lata significatione etiam hi contractus dicantur [c], quamuis dispositio odiosa sit, à ratione interpretationem sumet. Quapropter, si lex vetat sine agnati consensu ex contractu mulierem obligari, nec debitorem liberare poterit [d]: constitutum enim ita est, vt mulieris imbecilli consilio succurratur: at tunc vel maximè succurrendum est, cùm donare, vel debitorem liberare mulier cupit. Sed nunquid
2 *hereditatem adire prohibetur? & aiunt communiter prohiberi [e]: aditio enim hereditatis etiam ex lata significatione contractus non continetur, licet lex interpretetur eum, qui adeat, quasi contrahere cum creditoribus hereditariis. Nam quamuis dispositio de
3 *contractu loquens, etiam de distractu intelligatur [f], tamen hoc ita accipitur, si verè gestus est ille quasi contractus, non si fictè [g], vt in proposita est quæstione. Plerunque enim lex, non obseruatis verbis, ex aliqua
4 ratione, idem iuris constituit de *quibuscunque obligationibus, quod de contractibus [h]: sed non ideo consequens est, vt in municipalibus statutis, quæ non, nisi ex vi verborum, ducta interpretationem accipiunt, idem obseruetur.

5 CONTRACTVM. Quod Græci συνάλλαγμα * vocant. Sic dicitur, cùm vltra verba contractus, aliquid
6 vtrinque agitur. quapropter alibi Vlpianus [i], † Iulia-

a l. v. suprà de verb. obli.
b l. siue apud C. de transf.
c l. si donationis. C. de iis, quæ vi. met. causa.
d Bart. §. pactus ne peteret. l. si vnus. suprà de pact.
e l. more. suprà de acqui. hered.
f l. si ad resoluendam. C. de præd. mi.
g l. de eo. suprà de iudic.
h l. omnē. suprà de iudic.
i l. iurisgentium. suprà de pact.

num, inquit, putò rectè à Mauritiano repræhensum in hoc, dedi tibi Stichum, vt Pamphilum manumittas, manumisisti, euictus est Stichus: Iulianus scribit in factum actionem à prætore dandam, ille ait ciuilem incertam[a] actionem, id est, præscriptis verbis sufficere: esse enim contractum Aristo adiicit συνάλλαγμα, vnde hæc nascitur actio: ita enim reposita in Tusco codice est hæc dictio, hoc sensu: cũ præscriptis verbis actio detur quoties ex vtriusque parte aliquid factum est, quo vterque sit obligatus: meritò in casu nostro ea cõpetet, quia vicissim quædã quasi permutatio Stichi, Pãphilíque, vt manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio est † cur in contractu innominato, Si faciam, vt des, & posteà quàm feci, cessas dare, præscriptis verbis nõ agatur, sed de dolo[b]: nam hîc nõ est συνάλλαγμα, id est, mutuum factum obligatoriũ: potuit enim factũ suum explicari absque meo, & ideo præscriptis verbis non agitur: quod non est in contractu, Do vt facias, vel do vt des, cùm dare sit dominium trãsferre, quod nõ nisi in consentientem transferri potest. cùm ergo tibi dederim, & consequenter vtriusq; factum interuenerit, mei transferentis, & tui dominium acceptantis, meritò præscriptis verbis agetur. Dixerit aliquis: Si ratio hæc vera esset, cùm traderem, vt des (traditio enim facta est) de dolo agi non posset: non enim tradere possum, quin tu accipias. sed & si facerem, vt faceres, de dolo agendũ esset[c]. quod præter Iuriscõsulti mentem videtur esse. Cui ego responderim: cùm traditionem acceptans nullũ ius acquirat, merum id factum lex tradenti potiùs imputat, in cuius facti executionem venit: in contractu verò, Cùm facio, vt facias, ideo semper præscriptis verbis agitur, quia vltra promissionem videtur vtrinq; interpositum mãdatum. & secundum hanc declarationem accipienda sunt quæ Paradoxorũ lib. v. cap. vii. latiùs disserui. † Sanè συνάλλαγμα græcè à σὺν, quod est simul, & ἀλλήλοις, vicissim, & verbo ἀλλάττω descendit, quod mutare vulgò significat: sed eius origo est ab ἄττω verbo antiquo eodémque polysimo quod deducitur ab ἵσσω & atticè ἄττω. Significat autẽ ἄττω, impello, conuenio, tracto: qua ratione & cõtractum

7 (right margin, beside "est † cur in contractu innominato")
8 (right margin, beside "lib. v. cap. vii.")

a incerti in pand. Flor.

b l. naturalis. §. quod si faciã. suprà de præscr. verb.

c l. cùm proponas. C. de dolo.

ctum dici probabile est quasi contra, seu vicissim actũ: id enim hęc vox significat Vnde Vergilius Homericũ illud, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος: trastulit, quem cõtra. sic & cõtrahere, erit vicissim & mutuò trahere. Est & ἄλλαγμα
9 *pro pretio & munere, quod ab aliquo capitur, vt interpretatur Hieronymus II. in prophetam Amos com
10 mentario. ἀντάλλαγμα quoque* in Euangelio Matthæi cap. XVI pro re accipitur, quæ iuxta veterũ cõmercia in permutationem datur. Interpres retributioné vertit: Quam dabit homo retributionem, &c. vulgatiore vocabulo Græci contractum συμβόλαιον vocant.

11 OBLIGATIONEM. Ex † contractu enim oritur obligatio, ex obligatione actio [a]: Quapropter ex con
12 tractu actionem * dari, ex obligatione nasci dicimus.
13 Sane & † quædam est obligatio, quæ ex contractu nõ nascitur, sed ex quadam æquitate datur: ex ea non a-
14 ctione, sed officio iudicis succurritur [b]. Plane & † obligationis verbum generale est, & tam ciuilem quàm naturalem continet. Quapropter mulier, quæ obli-
15 gare* se prohibetur sine agnati consensu, neque pactũ facere debitori de non petendo poterit [c]: quoniam ex eo naturaliter nõ petere obligaretur. Sed nunquid simpliciter liberare possit? & ex verbis dicendum est posse, nisi ratio legis aliud induceret [d], vt suprà dixi.

16 GESTVM. Cùm rem † sine verbis factam significet, ad extra iudicialia tãtùm trahi Accursius credidit: reprobántque inde quidam eam petitionem, qua quis in iudicio gessisse negotia alicuius se adserebat. Sed hæc meritò nõ recipiuntur, cùm ex subiecto argumento, gestum etiam accipiatur, siue ex contractu, siue aliter quid factum sit [e]. Caius etiam infrà tanqua leuem hanc differentiam inter gesta, & facta negligit. Nec dubium ex communi loquendi vsu nihil hæc differre, quod Bart. adnotauit [f].

a l. licet. suprà de procurat.

b l. qui per collusionem. suprà de act. emp. in fi.

c Bar. d. §. pactus ne peteret.

d Bal. in rub. C. de pact.

e l. ait prætor. suprà de

f l. j. de offic. proc. Cæs.

SVMMÆ.

1 *Testamentum restitutione non dilui.*
2 *Alienare vetitum testari.*
3 *Authentica, sacramenta in testamentis cessare.*
4 *Legem finalem. C. de sen. pas. restringi.*

5 *Testamenta successionésque contractus instar habent.*
8 *Stipulamur in testamentis.*
10 *Donatio causa mortis contractibus & vltimis voluntatibus similis, idque varié.*

LEX XX.

VErba contraxervnt. Si † minor testamen 1
tum condat, aduersus eius confectionem restitui
non potest: quoniam edictum prætoris de eo quod
gestum est, loquitur [a]: quæ verba testamentum non
comprændunt: atque hoc omnes probant [b]: si tamen
dolo fuit inductus, succurretur legitimis heredibus
per actionem de dolo [c]. Eadem ratione † adolescens, 2
qui curatorem habeat, contrahendo res suas immobi-
les sine decreto alienare prohibetur, & tamẽ testando
non solùm ipse potest, sed & concedere cui velit vt a-
lienet [d]. Eodem † modo lex quæ contractus minorum 3
propter iurisiurādi religionem corroborat, in eorum
testamentis locum non habet [e]. Hinc & constitutio
† quæ à filio deportati ante patris restitutionem ge- 4
sta confirmat [f], in testamento non intelligitur: súnt-
que id genus plura similia [g]. Quandoque † tamen vi- 5
detur in lege receptum, vt pro contractu etiam testa-
mentum accipiatur: quod ideo est, quoniam olim per
imaginariam quādam venditionem testamenta con-
cipiebantur, quod ex Caij Institutionibus in Topica
Ciceronis Boetius explicat. Sunt enim & quædam
successiones in contractuum locum subrogatæ, vt bo
norum possess. in bonis liberti, quam imago societa-
tis induxit [h]. Nam & de contractibus * ad testamen- 6
ta plerunque argumentamur, ídque argumentum va-
let, nisi rationis diuersitas aliud suadeat. Ea colligi-
tur pluribus causis, tum quòd testamenta fauorabi-
liorem interpretationem recipiunt, tum quòd ambu-
latoria à testatoris voluntate pendent, tum quòd in
eis non facilè quis vel falsus vel fallendi consilium ha
buisse præsumitur [i], tum quòd eorum robur ab adi-
tione heredis incipit. Cæterùm & in testamentis con
trahi posse * dubium non est. Quapropter & ab † he- 7
rede stipulari legatario in testamento quis potest [k]: & 8
satis

a ad l. ait prætor.
b l. j. §. fuit. supra ad Trebel.
c l. Lucius. §. Sempronia. de legat. ij. l. non est enim de inoff. test.
d Bald. l. ij. C. quando decr.
e Doctor. in authẽ. sacramenta. C. si aduer. vend.
f l. fin. C. de sent. pass.
g Ias. in l. quæ delegato. supra de leg. j.
h l. j. suprà de bon. liber.
i Bar. l. si is, qui. de vulg.
k l. fin. C. de fideicom.

ſatis erit ſi duobus teſtibus hoc probetur, vt plerique ſentiunt. cùm verò ex teſtamento hereditas aditur, nõ ipſe teſtator, ſed heres quaſi contrahere cum creditoribus hereditariis cenſetur [a], atque id Albericus probat: nam ita proxima
9 *contractuum naturæ eſt vltima
10 voluntas, vt † de donatione cauſa mortis dubitatum ſit, vtri magis aſſimiletur, & eſſe contractum & ſimilem donationi ſimplici omnes fatentur [b]: quantum verò ad efficaciam effectúmve, vltimæ voluntatis naturam imitari [c]. Sed cùm ita ſit, mirum eſt cur, conſentiente patre, filiusfamil. teſtari nequeat, & tamen cauſa mortis donare poſsit [d].

a l. fin. ſuprà ex quib. cauſ. in poſſ.
b gl. l. j. ſuprà de dot. præleg.
c Doct. l. ij. ſuprà de leg. j.
d l. tam is. ſuprà de donat. cau. mor.

SVMMÆ.

1 *Actiones ex conceſsione actiuè paſsiuéque dari mente perſpecta ex rebus.* & 4.

5 *Reſtitutionem cum fructibus ad onera præterita trahi.*

LEX XXI.

PRINCEPS OBLIGATIONES. Id dubium non eſt,
1 cùm † is, cui bona conceduntur, etiam ea petere poſſit, quæ alius debet: actiones enim in bonis ſunt. Sed quid ſi ſuper illis bonis aliquid alteri debeatur? & idem eſſe Accurſius ex hoc reſponſo exiſtimauit, ra-
2 tionémque adfert, quoniam *in beneficiis Principum fit pleniſſima interpretatio [e]: quæ ratio mihi non placet: fit enim pleniſſima interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid indulget: Sed in propoſita quæſtione damnum eſt impetrantis, vt obligationes ſuſcipere compellatur: quare ipſe ita exiſtimauerim, bono-
3 rum appellatione *ære alieno deducto, intelligendam,
4 ídque ex ſermonis proprietate. Ex mente tamen † diſponentis aliter quandoque cenſendum: ea ſic præſumitur, cùm aliàs aliquid abſurdum induceretur [f], veluti quòd quis pro parte tantùm eſſet heres [g], vel quòd omnia onera ad aliquem pertinerent, ad alium verò omne lucrum [h]. Idem eſt in reſtitutione facta à Principe, qua omnia bona alicui concedit. Intelligitur etiam de obligationibus: quia aliàs is, qui reſtituitur, melioris fieret conditionis, quàm priùs eſſet [i]. Idem

e l. ſi quando C. de bo. vacan. lib. x.
f l. ſi quis ſer uo. §. fi. de legat. ij.
g l. iij. ſuprà de bon. poſſ.
h l. cogn. ad Trebell.
i l. j. C. de ſent. pass.

est si publicata bona alicui donat, nec enim verisimile est voluisse eum in hoc ærarium suum aggrauare, vt æs alienum soluat, omni lucro ad alium spectante. Sed pone † publicatis alicuius bonis, indicta & exacta à 5 principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul restitutus est, nunquid in eorum restitutione deducendum est, quod ex ea indictione ad eum soluere pertinuisset? Et Alber. deducendum ait. Idem & ipse sentio, si ad fructus quoque interim perceptos sit restitutus: quod in dubio non est dicendum [a]: nam si fructus non sint restituti, non debemus à proprietate verborum recedere, cùm satis sit, si interim fiscus fructus ipsos lucratus est.

a auth. idem. C. de hæret.

SVMMÆ.

1 *Exhibitio, vendicationis præparatio.*
3 *Interdicti exhibitorij vis.*
5 *Fructus percepti non nisi ex causis, restituendi.*
7 *Deportato restituto alienata non nisi ex causis reddi.*
9 *Restituere verbi acceptio multiplex & vis.*

LEX XXII.

PLVS EST IN RESTITVTIONE. Exhibere * rem 1 dicitur, qui in præsentiam affert [b]: quapropter actio † ad exhibendum, vendicationes prægreditur, mo 2 biliaque priùs exhibentur, deinde à domino vendicantur. Hinc & dicta sunt interdicta † exhibitoria, vt cùm 3 prætor, nisi tabulæ testamenti, vel liber homo, vel liberi exhibeantnr, interdicit [c]: quod intelligitur, vt videri, tangi, agnoscíque possint [d].

RESTITVERE est generalius verbum, quod etiam *ad fructus refertur, quod accipiunt Oldradus Albe- 4 ricúsque, cùm verbum id à lege profertur [e], alioquin si ab homine, fructus non contineri [f]: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus, quàm in re ipsa. Ego distinguendum putauerim, † si fructus bona fide 5 sint percepti, nec restitutionis causa retrò inferat, tūc non restituantur [g]: quam ob causam, si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus nō restituentur:

b l. ij. ad exhibend.
c l. deinde. de lib. exhib.
d l. quod & lex. §. ait prætor. de liber. ho. extra.
e l. in condemnatione. infrà tit. j.
f l. qui excubias. §. suprà de re milit.
g l. & ex diuerso. §. j. suprà de rei vē.

tur [a]: si verò mala fide percepti sint, dubium non sit, quin restitui debeant. Idem, si restitutionis causa repetita dic assumatur, vt cùm quis in fraudē creditorū alienat: prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritum esse vult, ac si nihil aliènatū foret [b].
6 Sanè & à principe restitutio * facta alteri damnū afferre nō debet: Quapropter ad ea bona non extendetur †, quæ interim alienata sunt [c], nisi de apertissima principis mente constet, vt cùm condemnationem, publicationémque pro infecta haberi velit [d]. Idem si publicæ vtilitatis ratio hoc suadeat: vel si ideò quis restitutus sit, quia iniustè sit condemnatus [e]: nam in his casibus damnum afferre alteri princeps non dicitur, cùm pretium restituere illi debeat: ex facto enim suo secuta est euictio: & ideo non priùs restitui bona existimarim, quàm pretium emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi esset, rē cuius possessioni incumbebat restituere, deinde aduersum fiscum experiri.

7 (in margin beside "re nō debet")

a auth. idē. C. de hæret.
b l. videamus suprà de vsur.
c c. quāuis. de rescript. in vj.
d Car. cap. quia diligentia. de elect.
e l. quòd si minor. §. Scæuola. suprà de minor.

8 RESTITVTIONIS VERBO. Nam * non solùm fructus continentur, sed etiam causa vsucapionis [f]: habetq; ex iuris interpretatione hæc vox amplam significationē [g].
9 Sanè & † restituere princeps dicitur cùm ordini & dignitati restituit [h]. itémque famæ [i], vt cùm quis infamia notatus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo casu infamia facti non aboletur, nec eius effectus: non enim potest princeps facere, quominus alicuius opinio apud graues bonósque viros notata sit [k]: restituuntur, & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatísque iura acquirunt. Restituuntur & in integrū minores, & qui iustam causam, vnde restitui eos æquum sit, prætori probauerunt. Restituitur & dos soluto matrimonio. Restituitur ex S.C. Trebelliano hereditas. Restituitur possessio ex interdictis.

f l. restituere. infrà eod.
g l. si. infrà eod.
h l. j. C. de sent. pas.
i l. j. §. de qua. de postulat.
k l. Feli. c. testimoniū. de testib.

SVMMÆ.

1 *Rem cum causa accipi ex causis contrà.*
3 *Iudicia generalia.*
4 *Seruitutes petitas cum fundo intelligi: in casibus diuersum.*
6 *Legis, Rei appellatione sensus.*

LEX XXIII.

REI APPELLATIONE. Accursius † ita in- 1
telligit, vt qui rei mentionem facit, etiam de eius causis, iuribúsque intellexisse credatur, veluti cùm quis generaliter res suas petat: quod exemplum in supplicatione principi porrecta procedere potest: item in libello † qui in iudicio vniuersali, generalíve datus sit, 2
vt † in petitione hereditatis, tutelæ, vel pro socio 3
actione [a], alioquin in particulari iudicio libellus generalis, parte opponente, non valet. Nunquid ergo si fundū ꝓ petierim, ei quoque debitas seruitutes petiisse 4
videar? & si petitus sit cum his quæ ad eum pertinēt, dubium non est etiam de seruitutibus actum, & de his omnibus quæ ex consuetudine rei emptæ solent accedere [b]. Si verò simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalem, & seruitutes non debentur: cùm enim ius id in re sit, actione personali consequi illud non possumus. Aut per rei vendicationem, & verius est deberi [c]. Aut non constat quæ actio sit intentata, & humanius est etiam de seruitutibus actum intelligi, vt hîc habetur, nec dissentit Bald. [d] Nam & rem vendens, eam cum seruitute † imposita distraxis- 5
se existimatur [e]: & rei præscriptio ad seruitutes quoque, huiusmodíque accessiones trahitur [f], quod & de eius interruptione dicendum est [g]. Alij hanc legem aliter * interpretantur, vt appellatione rei continean- 6
tur causæ, id est, dominia: vt si quis rem legat, eius dominium legasse videatur, si est dominus, alioquin id ius quod in re habet [h]: quem sensum si reciperemus, naturam suam coniunctiua non seruaret.

a glo. l. j. suprà de eden.
b Innoc. in c. cū ad sedem. de rest. spoliat.
c l. via. §. si fundum. suprà de ser. rustic.
d l. ij. de cōdit. instit.
e si aqua. de cōtra. empt.
f l. si aliena. §. hoc iure. de vsucap.
g l. fin. C. de ann. exc.
h l. si domus. in fi. suprà de leg. j.

SVMMÆ.

2 *Legis, Nihil, sensus multiplex. verior. 5. 1. 3.*
8 *Hereditas ad res referenda.*
9 *Hereditas vniuersum respicit & vacat.*
11 *Testetur alienari vetitus.*
12 *Hereditas etiam sine corporibus subsistit.*
15 *Hereditate exclusus fratri succedet*

16 *Here-*

16 *Hereditas dicitur etiam adita, idque ex causis. 18.*
22 *Hereditatem iurisgentium, & ciuilis esse.*
26 *Hereditas spuriis ex causa dabilis.*
27 *Legitimam tolli statuto: in alimentis contrà.*
28 *Heredem non facto inuentario eorum, quæ habuit, solùm foro potest teneri.*

LEX XXIIII.

NIHIL. Refertur hic hereditatis definitio, quam
ita plerique intellexerunt, vt post defuncti mor-
tem ante aditam hereditatem quoddam ius interim
1 subrogari existimarint, quod loco defuncti * succedit
eúmque repræsentat, id hereditatem appellari [a]. Ex- a Bart rub. de acq. her.
2 ponitur † itaque hic successio, id est, ius succedens.
Sed vix est vt hanc ego interpretationem simpliciter
3 approbem: dictio enim verbalis, successio * rem ipsam
in vim nominis significat: non autem ad participium
refertur, quod vim verbi assumit, vt Grammatici tra-
diderũt. Etymologia quoque huic sentẽtiæ repugnat:
4 cùm enim heres idem sit * quod dominus [b] sequitur, b §. fin. Inst. de hered. qualit.
5 vt hereditas † sit rerum ipsarum dominium, non au-
tem ius succedens. Idem etiam ex eo cõfirmatur, quod
hereditas ꝑ quotas partes in rebus diuisionẽ recipit [c], c l. seruum. §. fin. de hered. instit.
quæ vix est, vt congruè iuri huic succedenti quadrare
possit: cùm enim diuisio illa de re ipsa dicatur, conse-
quens est, vt & quod integrum est, ad eam rem refe-
ratur. Nam & si ius hoc succederet, non in multis, sed
6 generaliter * hereditas personam defuncti sustinere
deberet [d], & tamen in his quæ facti sunt, non sustinet, d l. hereditas. de acqui. rer. domin.
nempe quia quæ facti sunt [e]. Ad res igitur potiùs re-
ferenda est definitio. Accedit hic, quòd iurisconsultus [f], e l. vsufruct. de stipu. ser.
7 cùm de hereditate ad bonorum possessionem * argu- f l. iij. de bonor. possess.
mentatus esset, bonáque definiret, successionem dixit
8 esse vniuersalem in ius mortui. Vnde † credendum non
est, eadem verba hic de iure succedente, alibi de rebus
ipsis intelligi. Nã & veteres iurisconsulti hereditatem
in rebus ipsis intellexerunt, quod ex ea finitione appa-
ret, quam M. Cicero ad Trebatium in Topicis refert:
Hereditas (inquit) est pecunia quæ morte alicuius ad

quempiam iure peruenit, nec ea aut testamento legata,
aut possessione detenta, confecta est. Meritò † igitur 9
sciendum est, quoties paterfamiliâs moritur, omnia
eius bona, itémq; iura sine domino remanere: ea simul
iuncta quadam vniuersitate comprænsa, id ius con-
stituunt, quod hereditas dicitur, id defunctum repræ-
a l. hæres quoque. de acq. hered. — sentat, & vbi per heredem [a] acquisitum fuerit, fictionē
legis abusque principio in eius bonis fuisse censetur.
b Bar. d. l. iij. — Quapropter rectè Bart. [b] quandoque docuit dum suc-
cessionem hanc pro * ipso patrimonio interpretatus 10
est: quod de vniuersali iurium nominúmq; collectio-
ne, non de particulari intelligendum est. Vnde † cùm 11
lex municipalis, matrisfamiliâs bonorum mobilium im
c Corn. cons. ciij. in ij. — mobiliúmq; alienationē interdiceret, responsum est [c],
posse nihilominus eam testari, & extraneum heredem
instituere. Cùm enim hęreditas sit successio in vniuer-
sum ius, & à bonis differat, non videtur duram huius-
modi legem ad hunc casum protrahendam: iure igitur
hoc casu heres vniuersali in iure succędet, licet † parti 12
culariter mobilia vel immobilia consequi nequeat, sed
d l. hæreditas. de petit. hered. — tamen non ideo minus heres erit [d], tum quia etiā abs-
que corporibus hereditariis hereditas sibi constat,
tum quia iura & debitorum nomina consequetur, quæ
legis prohibitione non comprænduntur. Et ex hac de-
finitione apparet, † propriè hereditatē dici, cùm adhuc 13
adita non est: alioquin * vbi ab herede agnita fuerit, nō 14
e l. sed si plures. §. filio. de vulg. — amplius hereditas sed heredis patrimoniū est [e]. Quam
ob rem cùm plebiscito † muncipali, stantibus mascu 15
lis, fœmina ab hereditate patris excluderetur, & fra-
ter post patris agnitam hereditatem statim decessis-
set, crebriùs responsum est, sororem non excludi, cùm
non amplius patris hereditas, sed fratris patrimonium
f l. i. §. veteres. de acqui. possess. — esset [f]. Idémque traditum fuit, cùm filia patris here-
ditati renuntiasset, vt ad hanc fraternam extendi ab-
g Soc. cons. lxxv. in iij. — dicatio illa non debeat [g]. Sed tamen scrupulosa ea est
sententia, videmúsque plerunque hereditatem appel-
lari quæ adita sit. Vnde † lex falcidia, quæ de heredi 16
h l. filiusfa. ad l. falcid. — tate quartam partem deducit [h], de adita intelligitur:
imò etiam in peculio * locum sibi vendicat, quod à 17
substituto tanquam hæreditas accipitur. Sic & in S.
consul-

consulto Tertulliano hereditatem [a] ex vi nominis di
ci iurisconsultus ait, quæ addita semel fuit, licet de-
inde in integrum heres restitutus fuerit. Idem &
in plurimis legibus probatur, quibus hereditatē ven-
di, cedi, restitui dicitur, & de adita intelliguntur,
absurdúmque esset toties impropriè loquutos Iu-
risconsultos credere. Ciceronis quoque definitio,
etiam si adita sit hereditas, locum sibi videtur vendi-
care. Sed ego à creberrima nostratium sententia rece-
dendum non arbitror, quæ tamen quibusdam casi-
18 bus declaranda sit. Et in primis plerunque in † iure
hereditas appellatur ἀναφορικῶς ad id quod fuit [b], li-
cet amplius non sit: quod autem per relationem di-
citur, figuratè dicitur, nec figura omnino à proprie-
19 tate dissidet. Sic & quandoque insulam * dicimus [c],
quæ non est, sed quæ insula fuit. Item propter ad-
iunctū grauamen, vt possit de eo secundū legis dispo-
sitionē prouideri, adita hereditas nomē hereditatis ser
uat, quod in suprascripto legis falcid. exēplo apparet.
Rursus quoties de hereditate ipsa disponendum est,
vel iussu legis, vel quòd ita ex vsu sit [d], de adita in-
telligemus: antè enim, quàm adeatur, de ea dispone-
re hæres non potest. Quapropter cùm Mediolani
20 sit lex, ne * vlla mulier cum hereditate extra territo-
rium nubat, de adita intelligetur, alioquin non cum
hæreditate nuberet, sed cū adeundi iure [e]: præpositio
enim illa, Cùm, de habente intelligitur. Adde quòd ra
tio legis hoc suadet, ne facultates ciuium in alienige-
nas transferantur, cùm & alioquin facilimè eludere-
tur lex, si ante aditam hereditatem nubere non pos-
set [f]. Atqui contrarium ex vi verborum videretur
dicendum, ante aditam scilicet nubere non prohibe
ri: verba enim legis cum hereditate dicunt, non cum
iure adeundi [g]. Sed tamen & hoc casu legi locum esse
vero propius est, tum ex vulgari loquendi vsu, quo
eam habere hereditatem dicimus, quam adire, quo-
21 ties velit, potest, cùm idem existimetur, siue quis *
habeat [h], siue habere statim possit: tum quia ius ad-
eundi modus est per quem hereditas acquiritur: vn-
de prohibito effectu [i], modus quoque vetitus censeri

a l. j. §. si quis adita. ad Tertul.

b arg. l. item præto.. §. i. de suis & legitimis.

c l. insula. de acquiren. rer. dom.

d Bald. cons. cccxciii. in v.

e Doct. d. §. veteres. in l. j. de pecul.

f c. si ciuitas. de sent. exco. in vj.

g Socin. d. cōs. 75. in iii.

h Ang. l. itē. § petitam. de petit. here.

i l. oratio... de rit.

debet. Et hinc sumitur etiam alia declaratio, vt, scili-
cet, ex communi vsu loquendi hereditatem dicamus,
etiam quæ adita sit. Sunt qui idem existiment, etiam si
adita sit, dum tamen rerum hereditariarum possessio
adhuc non fuerit apprænsa: propriè enim tum heredi-
tatem dici, ídque eo argumento, quòd lex heredita-
tis petitionem tum aduersus possessores concedat[a].
Qua ratione proditum est, eam formulam non com-
petere ei, qui semel possessionem appræhenderit, sicut
nec ei quorum bonorum[b] interdicto prætorē succur-
rere. Sed ipse non arbitror rerum appræhensione signifi-
cationem hereditatis variari, cùm per solam aditionē
patrimonio heredis accrescat, dominiúmque statim
transferatur[c]. Illud generaliter fatendum, quoties con
iectura aliqua suadeat, de adita actum esse, semper eam
interpretationem accipiendam, dum titulo heredita-
rio acquisita sit: quod in proposita specie existimaui.
Legauerat testator omnem hereditatem patris, & ma-
tris sibi obuentam: responderat Decius[d] de ea quoque
actum censeri, quam in solutum à fratre acceperat.
Ego contrà, cùm titulo hereditario[e] eam non accepe-
rit, sed ex contractu. Ex eadem quoque definitione
creditur iuris ciuilis hereditatem esse, cùm hoc à lege
inductum sit, vt id ius ipsi defuncto succedere censea-
tur. Sunt tamen qui potius iuris gentium successiones
esse existiment, cùm in Bibliis, & apud Diog. Laertium
appareat vsum testamentorum apud alias getes, quàm
Romanos fuisse, & ex eis hereditates deferri solitas.
Sed eò ꝗ deuentum est, vt existimemus origine[f] qui- 22
dem tam testamenta quàm hereditates gentium iuris
fuisse, naturalíque ratione, & æquitate inductas. Sed
cùm deinde Quiritium legibus alia testamētorum for-
ma constituta sit, aliúsque hereditatum deferendarum
modus, iuris ciuilis esse cœperunt. Quapropter qui iu-
ra ciuilia amittunt, vt deportati, * nullam testamenti 23
factionem habent[g]. Hincque consequens est, vt legi-
bus municipalibus & dari, & adimi hereditates * pos- 24
sint, & quoquo modo legislatoribus placuerit, immu-
tari: quonia ea quæ iuris ciuilis sunt, contrario muni-
cipali iure eorum arbitratu subuerti possunt[h]. Qua ra-
tione

a l. ij. vbi Bart. de fid. here. pet.

b Alex. cōsi. xciiij. in ij.

c d. §. filio. l. cū heredes. de acquiren. poss.

d Dec. cōsil. lxix.

e l. ij. §. sicuti. de heredi. vendi. Aret. cōsi. cxlviij. Angel. xxx.

f l. testamenti factio. de testamen.

g l. j. C. de hered. instit.

h Alex. cōsi. ii. in ii. in fi.

25 tione cùm † supremus princeps spuriũ filium instituisset, respondit Bal[a] iure ei hereditatem deferri, quoniã prohibitio successionis in spurio iuris ciuilis est, quæ à principe potuit conuelli. Quòd si is princeps legibus solutus non esset[b], aliud dicẽdum fuerat. Eadem ratio-
26 ne † & illud receptius est, posse legem municipalem filiis, vel parentibus legitimam ex Iustiniani cõstitutione debitam auferre, quoniam institutionis titulo præstatur, & hereditatis pars est: vsque verò ad alimentorum summã non posse[c], cùm iure naturæ ea debeãtur, quod ciuilibus sanctionibus immutari nequit. Quo-
27 circa etiam deportato* alimenta relinquenda sunt: ea enim in publicationem bonorum non rediguntur[d]. Hinc quoque à plerisq; illud deducitur, in foro, quod
28 cõscientiæ vocant, † heredem tametsi inuentarium nõ confecerit, vltra vires hereditarias non obligari: iure enim ciuili obligatur, quia personã defuncti repræsentat[e]: at iure naturali, vel diuino heres non ideo tenetur, quòd autoris personam sustineat, sed quia ad eum bona peruenerunt, meritò eatenus solùm obligabitur, quatenus peruenerint[f]: quæ sententia receptissima est. Eum enim qui repertorium non fecerit, idcirco lex insolidum obligat, quòd subtraxisse hereditarias
29 res* præsumit: at in foro conscientiæ præsumptiones huiusmodi legum nullius momenti sunt, soláque veritas obseruatur. Quapropter si constet legatarios, creditorésve veritatis huius conscios esse, eo in foro non vltrà consequentur, quàm ad heredem peruenerit.

a Bal.consi. cclxii. in 1.

b Bal.consi. ccclxi.in v.

c Docto. c. Raynutius. de testamẽ.

d l. legatũ. de cap.dimi.

e l.fin.C.de iure deliber.

f in d.rubri.

SVMMÆ.

1 *Vsusfructus genera: vnum esse verius. 2.*
3 *Vsusfru. legato fundo, diuiduus.*
5 *Vsufru. legato proprietatem ex causis intelligi.*
6 *Vsusfru. ex causis inseparabilis.*
8 *Vsusfruct. causalis & formalis discrimen.*
9 *Legis, Rectè. sensus.*
11 *Seruitutes ex causa accepto ferri nequeunt.*
13 *Legem iiii. de vsufru. explicari.*

LEX XXV.

RECTE. Duplicem † esse vsumfructum nostrates 1
Doctores prodiderunt, eum, qui seruitus sit, quem formalem appellant, isque nullo modo ad dominum rei pertinet: quia cùm de seruitutum specie sit, seruire illi res sua non potest[a], aliũ qui causam dominij habeat, vnde causalis dicitur, commoditas enim ea domini est, vt re sua vtatur, fruatúrve. Sed ego hāc commoditatem † non memini in iure legisse propriè 2
vsusfructus nomine appellari: quamuis enim lex[b] eũ, qui fundum, deinde vsumfructum stipulatus sit ei similem dicat, qui totum, deinde partem stipulatus est, non tamen de hoc vsufructu intelligi potest, qui non similis parti, sed verè domini pars est: vnde de seruitute accipiendum est, quæ in eo est similis parti, quia integram vtilitatem nõ adfert, diuersáque est ab eo fundo: ideóque ea stipulatio, vt aliqui existimant[c], valet, tametsi qui totum, deinde partem stipulatur, secunda stipulatione nihil agat. Non tamen negauerim aliquam similitudinem inter hanc domini commoditatem, & vsumfructum esse. Quapropter si tibi † fun- 3
dum, alteri eius fundi vsumfructum legauero, vsusfructus iste cõmunicabitur[d], & tu fructuum dimidij fundi perceptionem, alter dimidij vsumfructum habebit. Eadem quoque ratione factum est, vt quandoque alter alteri accrescat: vt si, liberis * heredibus institu- 4
tis, vsumfructum fundi vxori cum liberis legauero: nam in liberorum persona vsusfructus tanquam seruitus non constabit: cùm enim sint heredes & domini, illi res sua non seruit: & tamen mortuis liberis accrescet vsusfru. vxori, & econuerso, mortua vxore, accrescet filiis[e]. Cùm ergo etiam dominus vsumfru. causæ ipsi, id est, dominio cohærentem habere dicatur, † plerunque accidit, vt vsusfructus appellationem 5
de proprietate intelligamus: vt si, legato vsufructu, prohibeat testator alienationem[f]: nam de proprietate eum intellexisse prohibitio alienationis arguit. Idem, si is, cui vsusfr. pecuniæ legatus est, grauetur alteri restituere: cùm enim ipse, nõ heres, restituere grauatus sit,

a l. vti frui. suprà si vsufruct. peta.

b l. qui vsum fru. suprà de verb. obliga.

c Raph. ibi.

d l. si alii. suprà de vsufru. lega.

e l. si mulieri. de vsu. ac.

f l. Proculus. de vsufr.

6 verisimile est de proprietate actum[a]. Idem si re † legata, modus additus sit vt ea legatarius vti possit[b]. quod & in donatione obseruatur[c]: cùm enim res ad vsum donatur, non fit ea interpretatio, vt ab vsu proprietas separata censeatur. Sed & si duo instrumenta exhibeantur, quorum altero habere proprietatem, altero
7 vsumfructum *dicat, non ideo inuicem aduersantia produxisse existimandus sum: quoniam de vsufructu causali (vt Iason & Socin. existimant[d]) intelligi potest.

a l. fin. de vsufr. ear. rer.
b l. species, de aur. & ar.
c l. donationes. §. j. de donat.
d d. l. qui vsum fruct.

8 DOMINI. Si de † causali accipimus, dubium non est esse partem, sicut paries pars est domus: vsusfructus enim ille vnà cum proprietate plenarium dominij ius
9 constituunt. Sed Iurisconsultus † de formali hîc intellexit, qui licet in se dominium habeat (fructuarius enim illius iuris dominus est[e]) non tamen quicquā habet commune cum eius rei dominio, in qua vsusfructus constitutus est, imò penitus ab eo dissidet: nec si-
10 mul esse* possunt. Quapropter si in libello actor se dominum dixerit, & de vsufructu tantùm probet, obtinebit[f], quia interpretabimur, eum de ipsius vsusfructus dominio intellexisse: sed si fundi dominium dixerit, non obtinebit: quod plerique adserunt: & ego generaliter verum esse probauerim: quoniam aliàs reus rectè certioratus non esset[g].

e d. l. vti frui.
f Alexan. §. nihil cōmune naturaliter. de acqui. possession.
g l. 1. de edē.

11 SERVITVTIS. Quapropter † qui fundum stipulatus vsumfructum accepto tulit, nihil agit[h]: quoniam hæc acceptilatio de re, vel parte rei nō est: quod & in qualibet alia seruitute procedit: differentia tamē est aliqua: quoniam vsusfructus portionis instar obtinet[i], quod in cæteris seruitutibus non est: & ideo lex ait,
12 in multis casibus vsumfructum* partem dominii esse[k],
13 quod intelligendum † per interpretationem, nō quòd verè pars dominii sit. fit autem hæc interpretatio suadente æquitate, vt in fideiussore pro eo vsumfructum promittēte, qui proprietatem dare obligatus sit[l]: iniquum enim esset, deciperetúrque creditor, qui solius rei fidem sequi noluit, si ex hac subtilitate fideiussoris obligatio nulla esset. Idem si alia ratione verisimile sit
14 à partibus id actū[m], vt vsusfructus* pars dominii sit.

h l. & per iusiurandum. de acceptil.
i l. cū filius. §. dominus. de legat. ij.
l. Mæuius. §. fundo. eo. tit.
k l. iiii. de vsufru.
l l. si à reo. §. ii. suprà de fideiussor.
m d. l. Mæuius.

a Iaſ. l. fina. C. de iure emphyteut.

vel in ea tantùm contractus ſpecie[a].

b l. vbi. ſuprà de vſucap.

c l. fina. C. in quib. cauſ. in integ.

Vsvcapionem. Quod ergo alienare prohibemur, vſucapi quoque non poterit[b], vt nemo non fatetur. Sed quandoque non procedere videtur: nam minor alienare immobilia non poteſt, ea tamen hoc iure præſcribi poterát[c]: in quo magna eſt altercatio. Ipſe negauerim eorum alienationem ſimpliciter prohiberi: oratio enim diui Seueri ſolū ſe interdicere tutoribus & * curatoribus , ne ea diſtrahant ſine cauſæ cognitione adſerit[d]. Nec obeſt, quòd adoleſcentes ipſi etiam alienare prohibeantur, quia hoc non eſt propter res ipſas introductum: ſed quia in his que ſecum geruntur, præſumũtur propter facilitatem labi[e], quæ ratio in præſcribente, qui nihil cum eis agit , locũ non habet. Sane & res litigioſa alienari non poteſt, & tamen præſcribi poteſt[f]: quod ideo eſſe Accurſius tradit, quoniã vitiũ hoc rem ipſam nõ adficit. Ego accepi, licet id vitium, perempta inſtantia duret, non tamen alienationem rei factam, irritam eſſe[g]. Quapropter nec præſcriptionem. Et ex hoc conſequens eſt, vt quibus caſibus prohibitio alienationis non efficit, quò minus diſtractus valeat, vſucapio † quoque procedat[h]. 7 8 9

d l. j. ſuprà de rebus eorum.

e l. iii. C. de in integr. reſtit. mino.

f l. i. C. de long. tempo. præſcriptio.

g Bar. l. cenſemus. C. de litig.

h l. ea lege. C. de condi. ob cauſam.

Vix est. Interpretatur enim lex, qui patitur vſucapi , * eum alienare: quæ interpretatio cùm ex 10 iuris antiqui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in correctoriis locum habebit. Hinc eſt, quòd ſi * ex forma legis municipalis non poſſit ſententia 11 dici nulla, niſi intra triduum, eo lapſo, non poterit neque excipi, tanquam iuriſdictio in iudice non eſſet: qui enim terminum labi permiſit, magis ex facto ſuo, quàm ex iudicis ſententia videtur excluſus, nec vlterius erit audiendus, vt Paul. Caſt.[i] reſpõdit, cuius ſententiam etiam alii probant.

i Conſi. 329. Alexan. 105. in 5. Calc. cõſil. xv.

Non vtendo. Alii codices, * abutendo: ſed 12 communis lectio magis conuenit. Hincque argumentum ſumitur, * idem eſſe ſiue expreſſe quis alienet , ſi- 13 ue tacitè per lapſum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior eſt[k].

k l. i. C. qui ad.

Non intelligitvr. Meritò lex † in hereditate 14 exemplum poſuit, quoniam ea non niſi adeunti acquiritur:

ritur: in legatis aliud est, quæ ipso iure in legatarij* dominium transeunt[a] vnde repudiat, dominium sibi iam quæsitum abdicat, meritò alienare censetur[b]. Sed finge Titio legatam quartam partem bonorum, cùm in hoc legato ipso iure dominium non transeat[c], repudians alienare non videbitur. In edicto tamen quo prætor † in fraudem creditorum gesta reuocat, non comprændetur qui legatum repudiat [d], quoniam
7 alienationis verbo † prætor vsus non est, sed simpliciter non permittit fraudationem, quæ minimè interuenisse videtur in eo qui id repudiat, quòd ex concedentis intentione arbitrarium sibi fuit, acciperet, an non acciperet: nec enim hoc egit testator, vt credito-
18 ribus prodesset. Plane si quis † ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit, ne acquireret, condemnabitur[e]. Idem si non ex natura contractus teneatur, sed vt fraudi lex obuiam eat, in eius rei restitutionem aliquem grauauerit, quæ nō solùm peruenit, sed peruenire ad eum potuit[f].

16 OPTIONEM. Quod prius* mente optauimus, re ipsa eligimus: quapropter promiscuè optio, electióque assumuntur.

a l. à Titio. de fur.
b l. magis. §. fundum. de rebus eor. l. si quis bonorum. de legat. j.
d l. qui autē. quæ in frau. credit.
e l. ij. §. non tantùm. de hered. vend.
f l. sed si. §. perinde. suprà de petit. hered.

SVMMÆ.

2 *Oratio sine coniunctione, coniunctim accipienda.*

1 §. ORATIO. Coniunctiua* dictio vtriusque rei con-
2 cursum requirit, disiunctiua alterutrius. Finge † ergo me ita stipulatum, *Titium, Pamphylum, Seium dabis?* si de mente contrahentium non constet, disiunctiuè deberi Iacobus sensit, vt ad minimam summam interpretatio redigatur. Accursius idem hoc casu arbitratur, vt aduersus eū, qui ea verba protulit, fiat interpretatio: tametsi cessantibus coniecturis non neget ea cōiunctim prolata potiùs videri. Ipse à verbis nō recederem, quæ in coniunctam erunt: nam & simili casu quandoque
3 Accursius apponendum punctum affirmat,* quod cōiunctionis loco sit.

SVMMÆ.

2 *Coniuncta quandoque disiungit.*

3 *Disiuncta plerunque iungunt.*
5 *Patre & filio institutis, illum solum succedere.*
8 *Obligationes ex aequo diuisae.*
9 *Legis, Coniunctionem. sensus.*

LEX XXIX.

CONIVNCTIONEM. Grammatici *cõiunctionem 1
simpliciter vocant etiam quæ disiuncta est: quapropter †Iustinianus[a], coniunctionem (inquit) Aut, 2
pro Et, accipi, vt videatur copulatiuo modo esse prolata, vt magis sit συνάφαια, vt & primam personam, &c. Ita enim legendum, & vox Græca ex antiquis codicibus restituenda: sicut vice versa rhetores disiunctam 3
orationem† vocant, etsi concursum enuntiatorum requirat, dummodo κῶλα, id est, membra orationis separatim proferantur; cuius rei Aquila Romanus autor est. Sed Iurisconsulti aliter accipiunt, & disiunctionem
appellant,*quam vulgò alternatiuam dicimus, de qua 4
inferiùs latiùs dicetur.

a l. cùm quidam. C. eod.

PRO DISIVNCTIONE. Quapropter † si pa- 5
ter filium, & ex eo nepotes in potestate habens ita instituat, *Filium & nepotes instituo,* Coniunctio naturam
suam non seruat: quoniam *ordo charitatis, adfectio- 6
nísque, neque non institutionis necessitas suadent, vt donec pater viuat, filii non admittantur, sed ipse solus heres sit, vt communiter traditum est[b]. quod si necessitas hæc vel affectio nõ subsit, à natura verborum nõ recedemus.

b l. Gallus. §. j. sup. à de li be. & posth.

MEO. Atqui mentio heredis videtur superfluè ad-
di, cùm quis dari sibi stipulatur[c], vtique heredi * quo- 7
que stipulatur, imò si alteri ex heredibus tantùm stipulari vellet, non posset: quoniam cùm lex xii. tabular.
obligationes † æquis portionibus inter heredes diui- 8
dat, supra contingentem portionem censentur extranei, & alteri extraneo nemo stipulari potest. Sane illa stipulatio, *Mihi heredíque meo,* non semper disiunctiuè
accipitur, verúmque est Labeonis exemplum, † cum in
stipulationem id deductum non est quod tractum ha- 9
beat, vt si mihi, heredíque meo centum promittas: sed

c l. eum qui. §. j. suprà de verb. oblig.

si per

si per te [a], heredémque tuum habere licere promittas, item per te heredémque tuum [b] vim non fieri, coniunctionis vim attendemus: infráque latiùs hæc attingentur.

a l. stipul. ista. §. j. suprà de verb.
b l. si sic stipulatus. in princi. suprà illo tit.

SVMMÆ.

1 *Arborum genera & discrimina. 4.*
2 *Cæduarum arborum species.*
3 *Cæduas non, nisi vsu, accipi.*
6 *Arboribus fructiferis, aut non cæduis, non nisi ex causis vtendum: in emphyteusi contrà. 8.*
7 *Arbores grandes variè accipi.*
9 *Stirpium definitarum vsus.*
10 *Culmus quid.*
11 *Legem, Sylua. emendari, & explanari.*
12 *Spicilegium & racematio permissa.*

LEX XXX.

1 SYLVA. Arborum †aliæ fructiferæ sunt, aliæ cæduæ,
2 aliæ non cæduæ. Cæduas † esse hîc apparet, quæ excisæ repullulant, siue ab eodem stipite, siue ex stirpibus, vt salix, arundo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætula, sambucus, populus, æsculus, quercus [c], multæq; id genus species: quod † ita intelligendum est: si in eum vsum haberentur vt cæderentur, siue materiæ causa, seu lignorum [d]: alioquin, si in eum vsum habitæ non sint, ex prima, quæ hîc refertur, opinione, pro cæduis non erunt. Quid enim, si animi recreandi causa platanum, vlmum, fagum, fraxinum, ilicem educauerim? quid si syluam antiquam eandémque glandiferam habeam, quam nunquam cædere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborum cupressus non cædua erit, quia sola non repullulat? quod Aretinus & Picus [e] senserunt. Sed dubio procul malè. Inter hæc arborum
4 genera non leuis differentia est: † nam fructiferas fru-
5 ctuarius * non cædit [f], nisi vetustate consumptas [g]:
6 quòd si vi † ventorum deiectæ sint, in vsum suum, vel villæ, si aliunde nó habeat, accipere potest [h]: reliquum ei auferre extra agrum, ne solo officiant, permittitur [i], ad dominum tamen pertinebit. Cæduis verò sicut

c l. cum manu. §. sylua. de contrahẽ. emp.
d l. item. §. fi. de vsufru.
e rep. §. Titia. q. xxxvj.
f l. æquissimum. §. fructuarius. de vsufr.
g l. agri. eod. tit.
h l. arboribus. eod. tit.
i l. Proculus. eod. tit.

paterfamiliâs cædebat, vti, vel per frondatores ramos decutere potest, pedamentáque (sunt hi pali teretes vitium sustinendarum causa) conficere [a], & etiam alteri vendere. In non cæduis id solùm conceditur, quod pro ipsius vineæ vsu necessarium sit: dum fundus deterior ea causa non fiat; vel arbores grandes non sint: huiusmodi enim voluptatis causa solùm habentur, quam, decussa coma, amitterent [b]. Harum & M. Varro rei rusticæ lib. iij. cap. iiij meminit, † videtúrque gran- 7
des arbores intelligere, quæ in sylua cædua relinquuntur, nec vnà cum cæteris amputantur: possunt tamen etiam intelligi grandes arbores, quæ decacuminationem, (quam Græci ἐπικόπην vocant) non ferunt: vt picea, pinus, abies, palma, addunt aliqui cupressum, & cedrũ. Quid si grandem arborem intelligamus, quã Græci ἀξιολογώτατον vocant, videlicet prægrandibus ramis, ordinatis, paribúsque numero, qualis fraxinus, sorbus, picea? In † conductore emphyteutáque aliud di- 8
cendum est: fructiferas enim demortuas vt lucretur, substituere alias debet [c]: quod etiam in non cæduis opinor [d]: cæduas indistinctè cædit [e]: modo ex consuetudine regionis, vel patrisfamiliâs locatoris, si aliud actum non præsumatur, accepto: nõ minus enim, quàm fructuarij horum est ius.

Stirpibus. Sunt stirpes * ferulæ, seu virgulta, quæ 9
de radicibus nascuntur: ea & germina dicuntur, hinc & germinalis arbor [f]. Accursius quæ stirpes sunt pedamenta esse arbitratur, contra M. Varronis, & Columellæ, cæterorúmque antiquorum autoritatem.

Stipvla illecta. Culmus † est, cum spica non 10
collectus, sed in metendo derelictus, quem, cùm otiũ adest, rustici deinde metunt. Et quod dicitur † deiectæ, 11
melius quadraret relictæ secundo casu, quamuis & illud defendi possit. Sanè ex lege veteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptum est, † ne stipulam illectã, 12
oliuas relictas, racemósque remanentes dominus colligat, sed aduenæ, & pupillo, & viduæ permittat, vnde spicilegium, racemationémque facere possint: quod præceptum etiam in præsentia à plerisque obseruatur. Aduertendum tamen, ne non vacauerint, hic legen-

a l. ex sylua. eod. tit.
b d. l. ex sylua.
c l. in fraudẽ. §. pen. de iur. fisc.
d l. diuortio. §. puto. solut. matri.
e d. l. cum manu.
f d. §. puto.

legendúm sit,sed occauerint, quòd rustici primò messes faciant,deinde occent, fodiántque vineas, quo opere tanquam magis necessario perfecto, spicilegium faciant: solere enim post messes occari vineas, autor est Palladius lib.vij. & viij.

SVMMÆ.

1 *Noualem variè accipi.*

4 *Integra terra,non depasta.*

1 §. NOVALIS. Græci †νεαγλὼ (vel vt in pandectis Græcis νεαλλὼ) seu vt alij νίομα vocant: & duplici significatione accipitur, vt terra sit, quæ anno cessat, quod Paul.hic ait,itémque ager nunc primùm coli cœptus[a], cùm priùs sylua esset,vel alio modo incultus: atque ita etiam Hieronymus interpretatur[b]. Addit Appia-
2 nus lib.j.decimam * partem fructuum reipublicæ solitam pendi pro vectigali eorum agrorum, qui deserti ad culturam redigerentur: híncque apparet inculta lo-
3 ca * in dubio præsumi reipublicæ, nec fieri occupan-
4 tis quod & alij tradiderunt[c]. Sanè proscissa *dicitur terra, quæ primum aratrum experta est grandioribus glebis relictis,Catoni,Plinio,cæterísque.
5 INTEGRA. Vt si quis †vendat terram integram,intelligetur nondum à pecore depastam: licet Accursius pascendi verbum hic pro pinguefaciendi, contra rationem sermonis intellexerit[d].

a l.fin.in fin. de ter.mo.
b c.j. c.quid sit terra.eod.
c l.j.de acq. possess.
d l.j.de glã. leg.

SVMMÆ.

2 *Caduca casum minantia.*

§. GLANS CADVCA, QVAE EX ARBORE CE-
1 CIDIT. Vnde interdictum*de glande legenda competit. Sanè hæc expositio ex proprietate sermonis non
2 est:quoniam caducus †nō qui cecidit,sed qui facilè casurus est, ruinámque minatur, significat: vnde & paries caducus.

SVMMÆ

2 *Pascentia pecora non nisi ex causis retineri, sed de damno agi.*

1 §. PASCVA SYLVA. In qua ius est *pascendi causa

pecora mittere. †Sed finge deprændisse me pecora vi- 2
cini in agro meo, quo iure mihi prouisum est? & lege
Aquilia agendum est [a], non autem iure pignoris pecus
retinendum, nisi illud diu aluerim [b], cùm dominum
ignorarem: videtur enim, quia in rei vtilitate alimen-
ta versa sunt, eorum ratione retineri pecus posse [c].

a l. quamuis. ad leg. Aqui.
b l. hoc amplius. §. de his. de damno infect.
c l. si non sortem. §. si centum. suprà de condict. indeb.

SVMMÆ.

1 *Pratum fructu, constitutionéque sine impensa paratum.*
2 *Prato legato, etiam inculta contineri.*
4 *Arborum prato satarum cæsio ad id non referri.*

LEX XXXI.

PRATVM. Pratum †quasi paratum (vt Vlpianus) ad 1
fructuum perceptionem, vel (vt Varro) ad consti-
tutionem: modico enim opere pratum fit, vt quod
nec aratro, nec annua semente indigeat. Et hinc †pro- 2
batur, legatis pratis etiam inculta contineri, vnde ta-
men aliquid fœni testator colligeret: secus si in eis pe-
cuascere tantummodò solebat, nam ea non prata, sed
pascua* dicentur: quæ si ad pagum aliquem in vniuer 3
sum pertineant, vulgò vicanalia appellantur: Vicani e-
nim rustici sunt. Sed an prati appellatione, arbores,
quæ in eo sunt, contineantur, vt in †eis damnum in- 4
ferens ea pœna adficiatur, quam lex municipij in eos
constituit, qui in prato damnum fecerint? Et quibus-
dam videtur [d], tanquam arbores pars fundi sint. Sed e-
go rationem * legis considerandam arbitror: ex vi e- 5
nim verborum non videtur, qui arbores inciderit, da
mnum prato fecisse.

d Alber. in dictionario.

SVMMÆ.

1 *Minus, quæ vox quandoque negat, quandoque comparat.*
2 *Minus exigit transigens, qui nihil exigit.*

LEX XXXII.

MINVS. In sermone †Latino hæc dictio quando- 1
que vim comparatiui non habet: vnde quod nõ
recepi, rectè dixero, minus recepisse: & minus tribue-
re videtur [e], qui nihil tribuit: quod infra videbimus.
Hinc

e l. illud. §. j. [illegible] tribut.

Hinc argumentum colligitur, si in transactione [a], an- a l.verbum amplius. & l. si ita. infrà eod.
2 nuos † ciuilium annonarum reditus tibi concesserim, addita lege, vt si plus, vel minus exigeretur, tuo periculo esset, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est enim te minus exigere, si nihil exigis: id tamen ex proprietate sermonis non est, sed ex interpretatione. Vnde si aliã mentem contrahentium fuisse præsumamus, à proprietate comparationis non discedemus.

SVMMÆ.

1 *Palàm variè fieri.14.*
3 *Clarorum genera & effectus 15.*
4 *Notorium variè fit: eiúsque vis.*
8 *Manifestum definitum probandum.*
10 *Liquidi faciundi instrumenta.*
11 *Filiationis probandæ argumenta.*
13 *Clari probatio.*
16 *Palàm & publicè differre effectu.*

LEX XXXIII.

1 PALAM. Palàm † quid fieri variis modis accipitur: palàm nuncupatus heres dicitur, si testes exaudiuerint:
2 palàm *quæstum facit mulier, quæ passim, & sine delectu stuprari se sinit [b]: palàm spurio reliquisse videtur, qui apertis verbis vsus, nec heredis fidem tacitè secutus est [c]: palàm quoque rem esse dicimus, de
3 qua constat. Hic † tractatus solet quadrupliciter accipi: aut enim res euidens est, quod vulgò notorium dicimus: aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantummodo clara.
4 †Notorium est, quod omnibus constare potest, & colore nullo offuscatur, nec probatione indiget [d]: vt palatium in vrbe esse. Idem de re, quã per inspectionem iudex deprændit: vt cùm quis accusatur occidisse Seium, & Seius viuus exhibetur: & talis allegatio quandocunque fieri potest: vnde etiam si in cau
5 sa *conclusum sit, debent iudices accedere in rem præ
6 sentem [e]: huiusmodi enim *probatio præualet omnibus: imò hac ex causa res iudicata nullius momenti erit [f]: res enim iudicata (quamuis hac in specie contineatur, & quod ex ea constat, sit euidentissimum) id ta-

b l.palàm.de ritu nupt.
c l.non intelligitur.de iure fisci.
d l.ciues.C. de appel.
e l. si irruptione. fin. reg.
f c.fraternitatis. de frigid.

men non verè, sed præsumptione legis est, quam præ-
sumptionem notoriæ huic † veritati cedere æquissi- 7
mum est. Manifestum est, quod allegari, probaríque
oportet: vt Titium coram populo occisum, Seium pu-
blicè fœnus reprobũ exercere, atque id genus multa,
quæ pontificij iuris interpretes notoria * quoque di- 8
ci contendunt, qua in re ego non multum operæ po-
suerim, qui sciam verborum hanc differentiam ple-
runque confundi: de re ipsa igitur, non de verbis di-
sputandum est. Ego hac in specie id contineri arbitror,
quod probabili aliqua excusatione obtegi potest,
quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti per-
manentis non sunt, & ideo sententia aduersus * hu- 9
iusmodi perspicuitatem lata ipso iure valeret, prouo-
a d.l.ciues.
candíque remedium solùm superesset [a]. † Liquidum 10
dicitur id, quod iudici ex actis liquet: id enim propriè
b Card.cap. vestra.vij.& xxxj.q.de co hab. cler. & mulier.
manifestum dici non potest [b], tametsi iuris interpreta-
tione non multum ab eo differat. Hac † in specie vi- 11
dentur contineri, quæ per instrumentum vel confes-
sionem in actis constant: si enim huic instrumento vel
confessioni nihil probabile obiiciatur, si item confes-
c c.fi.eo.tit.
sionis error non adducatur, censebitur res liquida [c].
Sed & acta ipsa rem faciunt iudici liquidam: sic & at-
testationes: hæc autem non simpliciter rem faciunt
liquidam, sed ipsi iudici tantùm indéque aliqui effe-
d c.significa-uerunt. de testib.
ctus iuris oriuntur [d]. Quapropter, si † filius, vel v- 12
xor contra patrem, vel maritum agant, híque negent
filium vxorémve esse, sufficient huiusmodi testimonia,
etiam ante publicationem, vt iudex decernat, eis in-
e c.ex parte. de accusat.
terim alimenta deberi, itémque expensas litis [e]. Id
enim est liquidum, quod sine morosa difficultate iudi-
ci probatur: & ideo si constitutum sit, causas inter † 13
agnatos compromitti, non intelligetur de his, quæ
f l.post rem. de transact.
hoc modo linquent [f]. Clarum generaliter accipi po-
test, vt suprascriptos * casus comprændat: sed in- 14
ter ipsas partes id clarũ fuisse iudex arbitrabitur, quod
inter eas gestum ex instrumento viderit: quòd interim
g Bar.l.j.in j.q. de oper. noui nunt.
non modicæ vtilitatis est [g]. Sed & quoties sola admo-
nitio sufficit, ne quis dolo denuntiare videatur, ex in-
strumenti extra iudicium ostensione, res palàm facta
existi-

existimatur [a]. Sed cùm omnino in iudiciis expectanda sit sententia, quæ rem iudicatam inducat, quorsum attinet tam scrupulosè perquirere, an res notoria,
15 manifesta, clara, liquidáve sit? Verùm † his ego respondeo, in eo versari vtilitatem, quòd in euidenti & manifesto lata sententia præsumatur [b], retrò quoque rem fuisse euidentem, & manifestam: quod in aliis casibus non ita est. Sed hæc hactenus. Illud non prætereundum,
16 eundum, † differentiam esse quid palàm factum dicatur, an publicè: quandoquidem palàm fieri dicitur, quod coram pluribus, putà duobus fit: at publicè quod coram populo. Inde si testis asseruit publicè ita affirmari in vrbe, perinde erit, acsi extare publicam famam dixisset, quod quidam responderunt, licet alij hac in re controuertant [c].

a Bart. d. l. j. q. xj.

b Fed. cons. viij.

c Salic. l. ea quidem. C. de accus.

SVMMÆ.

1 *Persecutionis definita natura, effectus .2.4.*

5 *Persequuntur quibus agere non licet.*

LEX XXXIIII.

1 ACTIONIS VERBO. Persecutio est † imploratio officij iudicis, quod nobile vulgò appellant, éstque extraordinarium remedium: sicut enim actiones aduersus eos, qui ex facto suo, vel alia iusta obligatione tenentur, competunt, ita persecutiones aduersus eos dantur, qui sola æquitate, & quod dicitur de bono & æquo, sunt obnoxij: quare harum adiectionum instar habent persecutiones [d]: & vbi de stricto iure nulla actio datur, ex æquitate officium iudicis
2 imploramus. Quandoque † autem huiusmodi imploratio vim actionis [e]. Non tamen dubium est, quin ex
3 larga significatione * persecutio actionis verbo com-
4 prændatur: ideóque si eadem ratio subsit, quod † in actione dispositum est, in hac persecutione etiam in stricta materia obseruabitur [f]: quòd si non eadem ra-
5 tio subsit, aliud erit: verbi gratia: Non † possunt cœnobitæ minores actionibus in iudicio experiri, æquum est vt saltem officio iudicis eis succurratur [g]:

d l. actionis. de action. & oblig.

e l. plenè. de peti. her.

f Alex. l. j. de iurisdict. omn. iud.

g l. Quintus. de ann. l.

quod etiam in filiosfamiliâs aduersus patrem concedendum est [a].

a Glos. l. j. C. qui adm.

SVMMÆ.

1 *Restitutionem rei ad omnem causam referri: eisque vis.*
4 *Litis contest. effectus.*
5 *Legis, Restituere. sensus.*
6 *Vsurarius fructus, nisi liciti sint, reddat.*

LEX XXXV.

RESTITVERE. Qui † rem vt restituat, condemnatus est, is & fructus restituere debet, à tempore litis contestatæ perceptos [b], & actorem in eam causam ponere, quam habiturus esset, si statim ante litis contestationem restituisset [c]: vnde si ideo actor * non vsucapit, quia eo tempore res sibi restituta non sit, reus quanti ea res erit tenebitur [d]. 1 2

b l. præterea. de rei vend.
c l. cùm fundus. si cert. pet.
p. l. Iulianus. § fin. ad exhib.
e l. is qui se obtulit, de rei vend.

IVDICII ACCEPTI. Id est, litis * contestatæ [e]: tunc † enim iudex iuris dicendi potestatem accipit, cùm antè definitiuè condemnari nemo possit: solebant antem tunc partes quibusdā verbis solennibus vti, quibus de eo negotio iudicandi potestatem faciebant, vt ex M. Varrone lib. v. de lingua Lat. colligi potest. Sanè quod † hîc dicitur, procedit in his casibus, in quibus à tempore lit. conte. fructus restituēdi sunt, quod in obligationibus dandi regulare est: in eo autem qui tradere tenetur, aliud est: quippe is à tempore moræ fructus perceptos restituere debet [f]. Sed † quid in vsurario? & lucrum seu fructus quos sola industria sua acquirit, nunquam restituere debet, quales sunt, si qui ex ipsa pecunia licitè proueniunt: cæteros restituere tenetur, damnúmque omne illi resarcire, cui fœnora extorsit: atque ita etiam Theologi sentiunt [g]. 3 4 5 6

f l. videamus. de vsu.
g Anch. reg. peccatum. in vj.

SVMMÆ.

2 *Litem variè accipi.*
4 *Lis, & quæstio eodem iure censentur: súntque synonyma.*

LEX

LEX XXXVI.

1 LITIS. Litem † post contestationem solùm dici, causam verò etiam ante, Doct. ferè crediderunt [a]: quod ipse non negauerim, quoties subiecta argumenti ratio hoc fert, vt pro instantia causæ lis
2 accipiatur [b]: aliòquin propriè † etiam ante iudicium acceptum litem esse Iurisconsu. hic ostendit, qui actionem siue in rem, siue in personam sit, significari ait: nam & cùm litem contestatā esse dicimus, verba indicant quando adhuc contestata non erat, nihilominus litem fuisse. Eandem sententiam etiam Cor Fronto
3 probat, dum Lis (inquit) nascitur, * pertinacia efficit controuersiam. Idémque de controuersia Fortunatianus scribit, vidéturque etiam extra iudicium litem dici [c], quod & Nonius Marcellus ferè sentit, nec alij dissentiunt. Hinc illa inscriptio: Hei! vxor etiam mortua
4 litigas? Et † quod in lite est, ipse etiam in quæstionis verbo esse dixerim [d]: quamuis Bartolus cùm quæstionis verbum in lege reperitur, post litem contestatam solummodò accipi senserit [e], quod non probo: nam & dubium non est, etiam ante litis contestationem,
5 causam * dici [f], vt eiusdem ferè significationis has esse dictiones credere pronius sit.

a l. causas. C. de transact.
b l. postquā. C. de pact.
c Abb. c. ex patre. extra eod.
d l. si tibi. C. de lib. cau.
e l. amplius. rem rat. hab.
f c. de causis. de offi. dele.

SVMMÆ.

1 *Actionum formula.*
3 *Arbitrij iudicis effectus.*
4 *Iudex ex causis auget minuítve.* 5. 7.
6 *Positionem disiunctam ex causis recipi.*

LEX XXXVII.

1 VERBVM OPORTERE. Solennia † verba actionum iure veteri erant, *Aio te mihi dare oportere*: quorum verborum Valer. Prob in opusculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixisse te
2 mihi decem dare oportere, * quomodo hæc verba accipiemus? Et Iurisc. ait, tametsi verè mihi ea debean-
3 tur † licere tamē iudici vel pluris vel minoris condem-

nare. Hincque apparet eousque arbitrium portendi, vt ab eo quod verè debetur, recedere possit, & ex causa condemnationem vel augere vel minuere. Auget quidem in † arbitrariis[a], vel in his quæ ex inficiatione 4
duplantur[b]: quod & expensarum, vel eius quod interest ratione fieri potest[c]. Minuit verò, si totius summæ actor capax non est, vel si pars aliqua post iudicium cœpit non deberi[d]. Minuit † & in executione, 5
cùm reus non nisi quatenus facere potest, conuenitur[e]: & hæc exempli causa satis sint, alioquin generaliter licitum est iudici, causa legis dispositionem interpretatione mutare[f]. Quapropter, quamuis † lex 6
simpliciter velit interrogationibus responderi, poterit etiam disiunctim respondentem admittere[g]: & quamuis certa pœna noxiis statuta sit, illi tamen eam minuere vel etiam augere permittetur[h]. Quod † & 7
in dilationibus à lege concessis obseruamus: ei enim, qui pro tribunali cognoscit, eas prorogandi coarctandíve ius non denegatur[i]: qua ratione & à voluntate testatoris recedere ex iusta causa concessum est. Quid enim si fauore pupilli heredis prohibuit testator diuisionem fieri, appareátque id in euidens eius damnum reflecti[k]? Potéstque quandoque plus iudicis ipsius,* quàm testatoris iussus[l]: nam & tutori, quò 8
minus repertorium facere teneatur, testator * remittere non potest, iudex potest: vt si videat pupilli interesse ne patrimonij sui secreta aperiantur[m]. Planè 9
quoties huiusmodi facultate iudex vtitur existimationi eius consultius erit, si non, nisi expressa causa, id agat, curétque vt in actis eius veritas appareat[n]. Accursius in huius legis interpretatione neque cœlum (quod dicitur) neque terram attigit.

a l. j. de in lit. iur.
b Instit. de pœn. tem. lit. §. at aduers.
c l. terminato. C. de fruc & lit. exp.
d l. si seruus. de cōd. furt.
e l. sunt qui. de re iud.
f Fel. c. j. de cōst. ver. vij.
g l. iusiurandum. & ad §. non solùm. de iureiur.
h l. quid ergo. §. pœna. de infa.
i l. ij. de re iud.
k l. iii. §. si pater. de admin. tutor.
l Aret. cons. xxij.
m l. in confirmando. l. vtilitatē. de confir. tut.
n Bart. l. Lucius. de infam.

SVMMÆ.

1 *Mirandorum genera.*
7 *Miraculorum genera apud Græcos.*
8 *Cacodæmonum damna & remedium.*

LEX XXXVIII.

OSTENTVM. Ostentum † Cornelius Fronto ait, 1
quod* præter consuetudinem offertur, vt putà si 2
videatur

3 videatur terra ardere, vel cœlum. Portentum,* quod porrò, & diutiùs tendit, futurúmque postmodum ali-
4 quid significat. Monstrum quod * contra naturam est, vt Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentum expectatur: id enim est
5 prodigere. Sed Festus, * quod futurum prædicat, per literarum immutationem, prodigium dici arbitratur: alij quod porrò sit adigēdum, quod Nonius Marcellus sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferenter his verbis vsos verisimilius est.

6 QVOD GRAECI VOCANT φάσμα. Ab apparendo nomen sumpsit: Ciceroni spectrum dicitur, nos etiam miraculum appellamus, vt si appareat vir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationem mentio est etiam Herodoto.
7 Habent † & Græci ἔμπουσαν, quam interpres Aristophanis ait variis formis sub meridiem apparere, & calamitosis ab Hecate immitti solitam. Hoc & dæmonium meridianum in Psalm. appellatur: Sunt enim
8 huiusmodi † cacodæmonum ferè aëreorúmque spirituum opera, quorum virtute etiam magi plurimùm possunt: vt minimè consequens sit aliquem sanctitate vitæ præcelluisse, quòd miracula fecerit *. Adversus ea præsentissimum alexipharmacon est, inuocatio nominis IESV, qua de re diligenter disseruit Capnion libro de Philosophia Pythagorica vltimo. C. Cassius apud Plutarchum in vita M. Bruti, ex Epicuri sententia, nullos esse dæmonas disputat, nec huiusmodi spectra verè apparere, sed nobis ita quandoque videri, ídque ex imaginibus, quas falsò mens concipit. Cui opinioni & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, qui φιλοψευδὴς ἢ ἀπιστῶν inscribitur. Sed Christianis auribus hæc sententia impia est, & id mali genus Galenus de adfectorum locorum notitia lib.
9 III. φαντασίαν vocat, quam definit esse * intellectus corruptionem: quo morbo Athenis laborauit Thrasylaus, qui cùm ad sanitatem redactus esset, Pol me occidistis amici, non sanastis, ait, vt est apud Horatium.

a j. q. j. teneamus.

Q

SVMMÆ.

1 *Subsignare variè accipi.3.*
2 *Sigilli vis.*
4 *Sigillo obligamur.*

LEX XXXIX.

SVBSIGNATVM. Subsignare * est signum 1
suum (quod & sigillum dicitur) subiicere. Ita si-
gilli †impresio auctoritatem scripturæ confirmat: re- 2
ceptúmque est, literis iudicis solito eius sigillo muni-
tis, plenam fidem adhiberi [a], si de his attestatur, quæ
ad eius officium pertinent, & ab arbitrio suo pendent.
quòd si etiam testium subscriptio accesserit, tunc ge-
neraliter iustam probationem facere [b]. † Subsignare 3
quoque, simpliciter est subscribere: nam & scriptura
signum est, vnde scribentis persona indicatur. Quo-
niam verò † qui chirographo alicui subscribit, vel 4
subsignat, se obligat, non secùs ac si totum chirogra-
phum scripsisset [c], receptum est, vt id verbum etiam
pro eo capiatur quod est obligare [d]. Subsignabant
& olim responsa sua Iurisconsulti, * quod & hodie fe- 5
rè obseruatur: reddere enim testimonium videntur
quid iuris in proposita quæstione sit [e].

a c. post cessionem. de probation.
b c.ij. de fid. instru.
c Bart. l. emptor. §. Lucius. de pact.
d l. semper. §. conductores. de iu. immun. suprà.
e l.ij. §. & vt obiter. de origin. iur.

SVMMÆ.

1 *Bona, deductis debitis, quomis actu intelligi.*
3 *Legata, solutis debitis, solui ex causis contrà.*

§. BONA. Finge † Titium mihi tertiam partem 1
bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius
hereditate quadraginta esse: deducetur primò æs a-
lienum, quod fortè centum est, & ex trecentis, quæ
supersunt, tertia pars mihi præstanda erit [f]: antè enim,
quàm bonorum computatio fiat, æs alienum dedu
cendum est. Qua ratione, si vxori quis * vsumfructum 2
bonorum legauerit, poterit heres eatenus de rebus
hereditariis vendere [g], quatenus creditoribus satisfa-
ciat, & in his quæ supererunt mulier vsumfructum
habebit, quod etiam in legatariis, † vt illis satisfiat [h], 3
procedere verius est: nisi annua sint legata: huiusmodi
enim

f l. fin. l. generali. in fi. de vsufruc. leg. suprà.
g l. vsuf. ad l. Falcid.
h l. fin §. sin autem æs. C. de bon. quæ lib.

enim de reditibus satisfaciendum est [a]: & hæc cùm inuentarium heres fecit, alioquin solus citra diminutionem vllam vsusfructus, insolidum tenebitur [b].

a Picus §. Titia.q.lx.
b l. fi. C. de iur. delib.

SVMMÆ.

1 *Protestamur etiam absenti.*
2 *Attestamur scriptis absenti.*

1 §. ATTESTARI. Dubium non est, † protestationem etiam absente parte fieri posse [c]: vt cùm quis denuntiat præscriptionis interrumpendæ causa vel cùm pater, receptis à filio, qui mutuum ipsius nomine contraxerat, literis, se non consentire protestatur [d]. Sed
2 dubitabit aliquis, *cur magis attestari dicatur, qui absenti, quàm qui præsenti denuntiat: an quòd videntur antiqui hoc verbo vti, cùm quis denũtiat, & ea de re testes rogat, eísque imam aurem (quòd ibi memoriæ locus est, vt Plinius ait) vellit? Sic Horatius: Licet attestari? ego verò Oppono auriculam, rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit. Qua ratione deinde receptum est, vt cùm absenti denuntiamus, propriè dicamus attestari: quia denuntiatio per scripturam fit, in qua necessariò testes non, nisi rogati, intersunt [e]: quod in præsente, quem viua voce admonemus, necessarium nõ est: nã tunc vel fortuitò repertos, miniméque rogatos testes sufficere nostri Iurisconsulti existimarunt: veteres enim, testes videntur pro rogatis accipere. Vergil. Diuos, quanquam nil testibus illis Profeci, id est, inuocatis & rogatis. In aliis codicibus detestari scriptum est, atque ita etiam Bart. alicubi legit: videtur enim vtrunque verbum eiusdẽ significationis esse, de qua re infrà diffusiùs disserã.

c l. pen. C. de an. præscrip.
d l. si filius. ii. ad Maced.
e Auth. rogati. C. de testib.

SVMMÆ.

1 *Possessorem incertum eundem variè dici.*
2 *Possessionis certæ causa multiplex.*
4 *Generale & incertum peti posse.*

1 §. INCERTVS. Possessor † ille nobis incertus esse dicitur, cùm ignoramus eum possidere: & cùm possidere facti sit, huiusmodi ignorantia est probabilis. Re-

spectu autem sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cùm † incertam (ratione loci, simúlque quotæ portionis) rem nemo possessionis causa acquirere * possit [a]. quòd si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est, vt cùm lex possessionem transfert: ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nunquam dubia est [b]. Idem cùm ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumentum, vel per euentum [c]: vt si constituas te meo nomine etiam bona futura possidere, eis enim acquisitis, incipis possidere, tunc quippe, quale, quantúmque sit, quod possides, certum est. Sed & quod mihi per seruum, vel filium ex peculio quæritur, quamuis incertus sim, possidetur tamen [d]: & hoc in possessione: † nam in contractibus dubium non est, posse generaliter deduci omne ius quod tali in loco habeo [e], sicut & incertam partem * in iudiciis vniuersalibus vendicare non prohibeor [f]. 2 3 4 5

a l. iij. §. j. de acquir. poss.
b l. cum quidam. §. quod dicitur. de acquic. poss.
c l. si quis extraneus. in fin. de acq. hered.
d d. l. j. §. itē acquirimus. de acq. poss.
e l. quod si. de her. vēd.
f l. quæ de tota. § . j. de rei vendic.

SVMMÆ.

1 *Protestationem definiri. versus. 7.*
8 *Protestationum species, vtriusque nomina. 14. 61.*
9 *Testationem in genere & specie accipi: & huius forma.*
12 *Contestationis locus & forma.*
15 *Nuntiationem ex re variè accipi.*
19 *Denuntiationis effectus & forma.*
21 *Renuntiationem & renuntiare variè accipi.*
22 *Protestatio contra ius inutilis.*
28 *Protestamur frustra in illicitis & alienis.*
30 *Emphyteuta alienans non iuuatur protestatione.*
32 *Protestari in voluntariis licere, effectus.*
34 *Protestationem ad contrarium & futurum trahi. 37. 40. 41. 42. ex causis contrà 39. 43.*
44 *Protestationem diuersa non tollunt.*
47 *Protestamur in vltro citróque consensis, consensum exigi. 54. ex causis contrà. 56.*
50 *Tacentem in casibus consentire. 53.*
55 *Protestandi in vltro citróque consensis forma. 57. 59. 60.*
62 *Protestationis incitatoriæ effectus & forma.*
64 *Legis, Herennius. de euict. sensus.*

65 *Protestari semper, & vbique licere.*
67 *Nuntiatio contra ius irrita.*
68 *Protestationis vetantis & monentis discrimen.*
69 *Inhibendi factum ex causis ius esse.*
72 *Prohibitionem non, nisi ob causam, subsistere.*
73 *Causæ verisimilis effectus.*
75 *Negotiorum gestorem nuntiare.*
77 *Procuratori, nisi ex causis, nuntiari.*

LEX XL.

1 DETESTATIO. Protestationem † quidam definiuerunt: clamosam esse testationem, quæ ob testantis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique rectè reprobauerunt, cùm etiam citra
2 clamorem, & in occulto quoque, protestatio * fieri possit, vel coram testibus, vel scriptura, quæ non nisi impropriè clamare existimatur. Adde quòd & quan-
3 doque protestatio * in alterius quàm in protestantis cautionem inducitur, vt cùm pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est [a]: vel cùm vtilitatis publicæ causæ denuntiamus. Quare Bartolus [b], hoc in responso veriorem definitionem referri existimauit, declarauítque denuntiationem dici, vt ab vltimis voluntatibus, itémque contractibus differat: testationem requiri, vt ostendatur & in scriptis & absque scriptura fieri posse [c]. Sed vix est
4 vt hoc ego adprobare possim, cùm denuntiatio * sit specialius nomen, & angustius protestatione: eam enim solùm significat, quæ alteri nuntiatur: quod & etymologia satis indicat. Sed & testationem ad testes
5 non referendam arbitror, cùm de substantia * protestationis non sint testes, neque scriptura [d], sed probationis causam solùm respiciant: nam & in libro
6 rationum quandoque fit * protestatio [e], nec vlli testes necessarij sunt. Meritò igitur nec Bartoli sententiam ipse sequor, videtúrque commodiùs sic
7 definiri: Protestatio † est animi nostri declaratio, iuris acquirendi, vel conseruandi, vel damni depellendi
8 causa facta. Huius † duplicem esse speciem verius est: alteram quæ ex animo protestantis principaliter

a l.j.C.si per vim.
b in §. morte.l. non solùm.suprà de oper.no. nun.
c l.fi.de custod.reor.
d Bart. l.nemo potest.de leg.j.
e l.Nesennius.de neg. gest.

pendet: alteram quæ factum eius, cui protestamur, respicit. Illa declaratoria, conseruatoria, certificatoriáque dicitur: hæc incitatoria, prohibitoria, inhibitoriáve: illa à testatione nomina accepit, hæc à nuntiatione. Et primæ illius variæ sunt appellationes, quæ tamen aliquam inuicem differentiam continent.
Et in † primis testatio nomen est generale, quoquemo- 9
do animi sui sententiam quis declaret[a]. Specialiter verò eo nomine dicitur: quæ coram testibus facta est: vnde & testatò conuenire, testatò admonere dicimus[b]. Addit Bartolus idem esse cùm scripturam adhibemus, quoniã in ea testes rogandi sunt. Detestatio 10
est * quæ ab absentem mittitur, vt hîc & suprà appa-
ret[c]: ídque præpositio De, ostendit, * cuius natura 11
est augere; efficaciorémque actum demonstrare: quod & in verbo deprecor Aulus Gellius libro VI. cap. XVI. declarat. Tunc enim non solùm sententiam suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura, etiam conuocatis testibus, declarat. Contestatio est † pro- 12
prie plurium, vt in iudiciis, cùm actor quid mẽtis suæ sit, petendo explicat, contrà reus negando diffitetur, Vnde & litis contestatio dicta. Idem & in exceptionibus[d], præscriptionibúsve[e]. Sed & quando quis de dolo, vel metu coram amicis protestatur, ídque clàm metu concussoris contestari dicitur[f]. Attestatio videtur esse, quæ præsenti fit, declarandi animi causa[g]: quod suprà ex Plauto Horatióque docuimus: quamuis ex vulgatis codicibus ibi attestari de absente accipi videatur: sed verior est lectio detestari[h].
Protestatio * est, quæ declarat quo animo aliquid fa- 13
cturi simus[i]: præpositio enim Pro, anticipationem
temporis arguit. Secundæ speciei, † quæ à nuntiando 14
nomen sumit, varia quoque sunt nomina: & in pri-
mis † nuntiatiatio ipsa, quæ in edicto prætoris, de 15
operis noui nuntiat. prohibitionem significat, in lege Iulia de annona[k], qua mulierum nuntiatio admit-
titur, accusationem. Erant & nuntiationes * quas 16
publicè constituti Irenarchæ præsidibus faciebant, de delictis quæ vbique fierent: hæc & notoria indicia Latinè dicuntur[l]; iubétque lex, vt hi notoriis suis adsistant,

a Instit. de testam. in princ.
b l. fina. pro derelicto.
c §. attestari. suprà l. proxim.
d l. si quidẽ. C. de excep.
e l. emptor. C. de præscr. long. temp.
f l. si maior. C. de trãsac.
g l. fin. C. de neg. gest.
h Bart. d. §. mortc.
i l. j. §. j. de lib. agnosc. d. l. necessario.
k l. fin. ad l. Iul. de ann.
l l. ab accusatione. ad Turpil.

17 adsistant, & quæ detulerunt, * ita esse probent [a]. Quod & in curiosis recipiendum est [b]. Sunt curio-
18 si qui in curia * principum vel magistratuum com-
19 missa delicta denuntiant. Est † & denuntiatio, quæ ad alium mittitur, & maximè incitatoriam continet: vt cùm aliquem admoneo, vt ab emptione desistat, vt defendendæ causæ adsit, vt à matrimonio causa legis Iuliæ exercendæ abstineat. Fit & testibus, vt in iudicium causa perhibendi testimonij veniant [c], cùm alioquin spontè se offerentes suspicione non ca-
20 reant. Quæ prohibitoria erat, obnuntiatio * propriè dicebatur. Vnde obnuntiare consilio Ciceroni in oratione quam in senatu post reditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cùm aliquid fieri prohibebant, quoniam auspicia non addixissent. Cicero Philippica 11. Nos enim (inquit) nuntiationem solùm habemus, Consules & reliqui magistratus etiam inspectionem. Rursus: Ementitus es auspicia, obstrinxisti populum Romanum religione, Augur Auguri, Con-
21 sul Consuli obnuntiasti. Est & renuntiatio † cùm quis ius suum repudiat: vnde & renuntiare hospitium veteres dixêre. Sumitur & quandoque pro relatione, quam architecti, re inspecta, iudicibus faciũt [d]. Renuntiantur & suffragia, cùm refertur & proclamatur quem suffragia designarint. Sic & Magistratus renuntiari quandoque legimus. Et hæc quidem, quod ad protestationis nomen attinet, sufficiant: nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hîc triplex est distinctio, Aut enim protestatio in his facta est, quæ à iure dependent: aut in his, quæ à potestate nostra tantùm: aut in his, quæ à nobis, itémque ab alterius fa-
22 cto vires sumunt. In prima † specie pro regula traditum est, protestationem in his, quæ à legis dispositione pendent, nihil operari [e]: quapropter si mater alat
23 filium, protestetúrque se animo alimenta * ab ipso repetendi id facere, non tamen his casibus repetere poterit, quibus vel ipsa ad id tenebatur, vel maritus. Sic sacra ædicula constituta, ædituóque designato, fru-
24 strà protestamur [f], nolle nos ius aliquod episcopo in ea esse: nec enim potest quisquam facere, ne in actioni

a l. ea quidẽ. C. de accus.
b l. j C. de curiosis. libr. xij.
c l. lege Iulia. de testib.
d l. qui fundum. de cõtrah. empt.
e glo. l. alimenta. de negot. gest. C.
f x. q. j. cap. Sic quidam.

bus suis leges locum habeant[a]. Et cùm lex iure publi-
co aliquid disponit, cuiusquam voluntate non inspe-
cta, frustrà ille protestatur. Quapropter, si plures arbi-
tri in sententia* sua expresserint, ne in maiore summa 25
minor insit, cùm id à lege pendeat, prædictio huius-
modi nullius erit momenti[b]: & qui dicit se litem* cõ 26
testari animo non contestandi, litem contestatus in-
telligitur[c]: huiusmodi enim actus à iuris dispositio-
ne dependent, & cum alio aguntur, qui postquã eum
contestari accepit, de eius animo nullam vlterius cu-
ram gerere debet. Sicut & cùm quis alteri, saluo, in-
quit, honore tuo, mentiris: verbum enim ipsum iniu-
riam irrogat[d], quàm honoris illa seruatio non extin-
guit. Quod & in ea specie proditum est, cùm quis, tæ-
det me, inquit, falsi dãnatum te esse[e], protestatio* do- 27
lentis animi nullius effectus est. Idem cum quis aduer
sus testes allegat falsos eos, scelestos, facinorosósve es
se, protestatúrque id se non animo iniuriã illis facien-
di, sed causam suam defendendi dicere, poterit nihilo-
minus lege Corn. de iniuriis conueniri[f]. Sed & canoni
ci collegam sibi adoptantes, si protestentur, ne ei ius
sit reditus aliquos pr bendãve accipere, nihil tali præ-
dictione agunt[g]: quia lex ei qui canonicus sit, dari ea
omnia iubet. Huc † pertinet etiam, cũ in his protesta-
mur, in quibus nullã nobis de iure est potestas, sed de
facto tantùm, vt in delictis, nihil enim tali testatione
agimus: vt cùm quis vulnerat* præfatus animũ sibi oc 28
cidendi nõ esse, secuto homicidio, nihil ea prædictio-
ne iuuabitur[h]: non enim in manu sua est certos ictus
dirigere, & qui non nisi ex præscripto lædant. Sed &
cùm quid ex dispositione legis, itémque facto alterius
pendet: idẽ est: vt cùm emphyteuta † incõsulto domino, 30
alienat, saluo domini cõsensu: volẽte enim domino ex
Iustiniani constitutione à iure suo cadit[i], nec protesta
tione huiusmodi adiuuatur: si tamẽ ea dispositio legis
in priuatũ fauorẽ alicuius introducta sit, eo cõsentiẽ-
te valebit protestatio[k], ídque in pacti conuẽti vim. Qua
propter patronus qui sacram ædẽ cõstituit, ex episco-
pi authoritate id facere potest, vt instituendi sacerdo-
tis ius non ad episcopum, sed ad alium præsulẽ perti-
neat.

a l. nemo. de legatis j.
b glo. c. j. de arb. vj.
c l. iurisgen. §. quod ferè. de pact.
d Bartol. l. si quis extraneus. de acquir. heredi.
e Ange. l. veste. de iniur.
f Socin. cõsi. cxviij. j.
g c. cùm M. de constitut.
h c. final. de homicid. vj.
i l. fin. C. de iure emphy.
k l. iij. C. com. vt iudi.

neat[a]: Et hinc infertur, cùm causidici actionem edunt saluo addendi vel minuẽdi iure, frustrà his verbis vti,
31 cùm addere* vel minuere propositæ intentioni, non nisi ex legis præscripto possimus[b]: quod & respõsum est cùm instrumenta in actis exhibent, in his tantùm quæ sibi vtilia sint: poterit enim iudex religionem suã etiam aduersus producentem ex his instruere[c]: ídque verius arbitror, cũ fides instrumenti separari nequeat.
32 In secunda specie, †cũ omnino à voluntate nostra protestatio pendet, regula est, valere protestationem, animúmque declarari[d], nec referre præsenti fiat an absenti, in scriptis an id minus, cum causa, an sine: sufficit enim (vt ille inquit) pro ratione voluntas[e]: quapropter traditum est, lapso triennio, posse dominum aduersus emphyteutam, qui non soluit, protestari, declararéque voluntatis suæ esse vt à meliorationibus is cadat, quãuis absens sit. Sed & cùm quis in causa, qua solenniter libellus offerendus erat, se intentionem suam in formam qualisqualis petitionis offerre dixisset, respondit Anchara.[f] protestationi huic standum, adeò vt potiùs perperam egisse videri debeat: id enim à sola actoris voluntate pendebat: si tamen quisquam ex huiusmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquem captari: quod in tertia specie latius explicaturus sum. Is ergo, qui admonitus erit, non poterit ignorantiæ prætextu
33 se excusare[g]: & his casibus quibus scientia* & patientia consensum inducit, nisi aduersatus fuerit, consensisse censebitur[h]: per huiusmodi quoque notitiam in mala fide constitueretur, vnde rem tanquam furtiuã vsucapere non poterit: & vice versa, qui dominum admonuerit, non poterit censeri clàm possedisse[i]. In eo etiam ea iuris regula obseruabitur. Eum qui certus est, amplius certiorem facere non poterit[k]. Sed & protestans ipse, si eum, cuius interest, admonuerit vel eius familiam, insimulari non poterit clàm voluisse quicquam facere[l]. Hincque apparet, hac in specie cõprændi qualemcunque protestationem, siue animum nostrum declaret, siue iuris nostri alienive conseruandi causa facta sit, dum à sola volũtate nostra id pendeat:

a l.cùm dilectus. de consuetudin.
b l.edita. C. de edend.
c Bal. in l.j. vt quæ desi ad.
d l.at si quis. §. plerique. de relig.
e l.quia poterat. ad Treb.
f Anch. consil.xxxij.
g l.si fideiussor. §.j. mãd.
h l.j.§.j. de lib.agnos.
i l.si ancillã. pro suo.
k cap. eum qui. de regu. iur. libr.vj.
l l.aut qui aliter. quod vi aut clam.

cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest;
vt cùm creditori solutionis causa debitor fundum
pignoratum dat, ísque protestatur, velle priora iu-
ra sibi salua esse[a]: vel cùm quis sortem in præsentia-
rum recipit saluo sibi iure vsuras, vel pœnam, huius-
modíve cessiones petendi[b]: vel cùm recepta ab aliquo
ex pluribus reis debendi parte, protestatur creditor ius
solidi sibi saluũ esse debere[c], vel cùm immunis aliquis
onera subit, protestatus absque immunitatis suæ præ-
iudicio se id facere[d]: vel cùm emphyteuta alienat, sal-
uo domini consensu, ísque deinde consenserit[e]. Sed &
cùm testator fundũ legat, saluo iure coloni, valet pro-
testatio[f]: sicut & sententia, qua iudex expensarum vel
frúctuum taxationem sibi reseruat, vel in possessionẽ
ex decreto suo mittit, saluo iure legitimi possessoris[g].
vel debitorem certa pecunia condemnat, saluo si in-
tra decem dies illud vel illud fecerit[h]: quod & in con-
cessionibus principum receptum est, cùm saluo, in-
quiunt, iure alieno, & si qua similia. Sed hîc ambigua
suboritur quæstio, an per contrarium factum ea protestatio tollatur: & Barto. si incontinenti subsequatur, 34
non tolli existimauit: si ex interuallo, secus[i]. Verùm
hac in re altiùs considerandum est: videmus enim quæ
in præfationibus dicuntur, in ipso cõtractu censeri re-
petita[k]. videmus item ea, quæ tractata sunt; si in con-
tractu omittantur, per errorem omissa censeri[l]: & er-
rorem in principali, etiam in consequentibus existi-
mari[m]. Videmus rursus ex præcedentibus dictis, in-
tentionem cuiusque aliquid facientis declarari[n], etiã
si extra illum actum, & ex interuallo dixerit[o]. Ad hæc
iuris regula est, Cuiusque* voluntatem mutatam non
censeri: quæ procedit etiã, si diutinum tempus lapsum
sit[p]: Quapropter concludendum, protestationem etiã
ad cõtrarium actũ, qui ex interuallo interuenerit, tra-
hendam, cùm & lex protestationem in testamento fa-
ctam, etiam in codicillis obseruari mandet[q]: solentque
codicilli etiam longo tempore post tabulas testamen-
ti confici. Vndè & generalis est conclusio, Solere codi-
cillos quocunque * tempore factos, secundum ex- 36
pressam in testamento mentem declarari[r]. Obserua-
bitur

a Bartol. l. si quis aliam. de solution.
b Bar. l. si. de eo quod cer.
c l. si credito ri. C. de pact.
d l. j. C. de his qui spon.
e d. l. 1. C. de fund. pat.
f l. si quis legauerit. de legat. i.
g l. terminato. C. de fru. & lit. exp. l. ille. §. 1. ad Tre.
h Spec. titu. de sent. §. species.
i l. per retentionem. C. de vsuris.
k l. Titia. §. i. de verbor. obligation.
l l. ita stipulatus. eo. tit.
m l. sed & si me. §. i. de cõdict. indebit.
n l. si seruus plurium. §. fi. de lega. i.
o Bal. l. precibus. C. de impuber.
p l. sancimus. C. de testamen.
q l si quis. in principio. de legat. iij.
r l. talis. in fin. de leg. i.

37 bitur autem † id tum certiùs, cùm protestationis verba generaliter concepta, & futurum respiciunt[a]. Idem si ex natura rei talis protestantis mens argueretur: vt cùm quis protestatur nolle se alimenta donare, cùm enim eorum præstatio tractum habeat, etiam protestatio in futurum protenditur[b]. Idem si semper eadem ratio & causa subest, vt in eo qui se religionis metu initiari professus est[c], vel qui metu tyranni soluit, vel matrimonium contrahit[d], & si qua similia. Idem si natura contractus id suadeat, vt in mandato quod non solet protinus per procuratorem expediri[e]. Vnde si Titio mādaueris, vt hominem occidat, etiam si post aliquod tempus fecerit, mandati criminis reus eris. Tametsi dici possit id idcirco esse, quia factum subsequens protestationi non solùm non aduersatur, sed cōcordat, eiúsque executionem respicit[f]. Qua ratione etiam traditū est; si in venditione excepta sit seruitus, & deinde ex interuallo tradita, stipulatio nulla seruitutis intercesserit; iure agi ad seruitutem posse[g]: traditio * enim executionem contractus respicit: quamuis sint, qui ideo agi posse existiment, quia venditori ex protestatione iam ius quæsitum erat[h]. A prædicta conclusione tres

39 casus excipiuntur. Primus † est in contractibus, qui cum alio geruntur; & iusta est eius æstimatio, à protestatione recessum credentis[i], quod maximè obseruandum, cùm protestatio pœnalis est, seu vsurarium pactum adiuuat. Vnde per nouam conuentionem maiorum vsurarum non censetur obligatum pignus[k]: quæ enim ex conuentione partium ob commodum actoris contractui insunt; nō censentur nouata stipulatione repetita[l], vt fideiussores, pignora, pœnæ, vsuræ. Alter est, quando ex subsequuto actu aliqua protestātis pœnitentia arguitur: verbi gratia, cùm quis protestatus est de actu, quem incontinenti facere debeat: nā si ex interuallo fecerit, sicut in tempore pœnituit, ita & protestatione ipsa discessisse videri debet[m]. Idem si aliter gesserit, quàm dixerit[n]: præsumitur enim protestatum rebus sic stantibus, capietúrque facilius huiusmodi mutationis coniectura in his quæ ex interuallo, quàm quæ incontinenti fiant[o]. Tertius casus est, cùm factum illud post protestationem cum alio geren-

(38 in margin beside "rit; iure agi ad seruitutem")

a l. si ita stipula. ii. de fideiussor.
b d. l. Nesennius.
c Bar. l. pen. ff. de condic. ob tur. caus.
d gloss. c. ad id. de spons.
e Bart. l. non solùm. §. fin. mandato. de iniur.
f l. si verò. de euiction.
g gl. binarum. de serui. vrb.
h Alex. cōs. xxviij. iij.
i glo. l. pacta nouissima. C. de pact.
k l. si per retentionem.
l l. si creditor. de nouat.
m l. si tibi certum. de alimē. legat.
n l. diuus. §. licet. de cōd.
o l. nam ad ea. de condit. & demonstr.

dum esset: tunc enim factum contrarium, non autem protestatio obseruatur: ne alioquin illo damno prẹter mentem suam adficeretur [a]. Vnde, qui protestatur se nolle esse heredem, si pecuniã deinde à statulibero causa conditionis implendæ accipiat, videtur protestationi renunciare, cùm ille liber non esset, frustráque pecuniam dedisset, nisi renuntiatum censeretur [b], meritò ad factum attendimus, protestationémque nihili facimus. Sed tamen & hoc perpetuum non est, & plerunque præualebit protestatio. Quid †enim, si ille cum 40
quo actus geritur, protestationi consenserit [c]? valebit vtique dum in ea materia agatur, quæ voluntati contrahentium subiiciatur, sufficiétque vel tacitus consensus. Vnde qui salua prouocatione ad sedem apostolicam, ad archiepiscopum accessit, si ab eo tanquam contraria allegans reiiciatur, protestationi renuntiasse non censebitur [d]: quia archiepiscopus eũ reiiciens, protestationi tacitè consensisse videtur. Quid item † si 41
pars quidem non cõsensit, sed tamen subest iusta causa, putà metus vel iussus iudicis? certè protestatio valebit [e], & actus contrarius non seruabitur. Quid rursus in foro, quod conscientiæ vocamus? cùm enim solam mentem perspiciamus, protestantísque testimonio stetur, tum quoque protestatio præualebit [f]. Quapropter, si mulier iurauerit patri, se fundum dotalem nunquam alienaturam, atque sit protestata, si inde alienauerit, etiam conceptis verbis, tamen verius est, protestationem valere, contractum autem non valere [g], quoniam sequens iuramentum per prius eliditur, & legis Iuliẹ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id cõsequi, quod sua interest, cùm fraude mulier egerit, quæ eum prioris illius iurisiurandi non admonuerit [h]. Et hoc in iuramento obseruandum, quod principaliter Deo præstatur, & ex foro conscientiæ interpretationem capit. Cæterùm & †quoties eodem momento actus protestatióque illi 42
contraria perficiuntur, protestationem valere, actum perimi, Bart. sensit, eo exemplo, cùm quis dicit, *Obligo me, non animo obligandi.* non enim censebitur obligatus [i]: quæ sententia eo quoque exemplo fulciri potest,

a c. j. quod met. caus.
b l. pro herede. §. Papinianus. de acqu. hered.
c gl. d. l. pacta.
d c. solicitudinem. in fin. de appel.
e l. qui in aliena. §. fi. de acq. her.
f cap. tua. de sponsalib.
g Alex. cons. xvj. iiij.
h gl. c. licet. de iureiur. in vj.
i l. obligationum substantia. de act. & oblig.

test, quo traditum est, creditorem venditioni pignoris, saluo iure suo, consentientem, nihil agere, & saluum illi ius remanere [a]. Nam & si testator fundi sui fructum, deducto vsu, legauerit, propter protestationem deductionis vsus, legatum perimitur [b]. Vnde apparet etiam parum referre, siue protestatio ipsi facto contraria sit, siue cõsequentibus intrinsecus facti substantiam, qualis est vsus in fructu: semper enim factũ perimitur, protestatio efficacior erit. quòd si protestatio adminiculum aliquod respiciat, secùs est [c]: vt cùm testator vsumfructum fundi legat, & protestatur, ne eum sequatur aditus: cùm via adminiculum quoddam sit, non autem pars substantiæ vsus fructus, inutiliter illud adiectum videbitur. Verùm & cùm precariò aliquid datur, sub protestatione, quòd in Calend. Iulias possideat protestatio, ceu contra precarii substantiam reiicitur [d]: quia ea in fauorem accipientis facta est, qui verisimiliter consensurus est, vt saltem simpliciter cõtractus valeat, nec omnino extinguatur [e], cùm vel modicum habere præstet, quàm nihil. Sed & † quoties lex 43 protestationi repugnat, semper contrario actu tollitur: vt cùm quis saluo iure appellationis metropoliten adiit, illéque eum non reiecit: adeundo enim iudicem, censetur à lege appellationi renuntiasse [f]. Idem in diacono, qui in ordinis assumptione protestatus erat, vt saluum sibi ius ducendæ vxoris esset [g]. Idem in eo qui sacerdotium accepit cum protestatione, quòd nõ renuntiabat gratiæ sibi causa alterius obtinendi concessæ [h]: frustrà enim, lege prohibente, protestatus est. Sed hæc magis ad primam speciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduersione sunt, cùm protestationi contrarius est actus: sed si non cõtrarius, verùm diuersus sit, in confesso est, huiusmodi actum ambiguum ex protestatione declarari [i]: vt cùm quis respõdeat libello, animo litem non contestandi, valet † re- 44 sponsio, & censetur responsum, vt simpliciter iudex instruatur [k], & cùm quis adit iudicem, saluo iure propria auctoritate exequendi, quod ex pacto sibi competit: nam non censebitur illi renuntiasse [l]. & cùm quis in iudicio protestatur se iudicem non approbare, non

a l. si debitor. §. 1. quib. mod. pig.
b l. per seruum. §. pen. de vsu & ha.
c l. i. §. i. si vsus fr. peta.
d l. cùm precariò. ff. de prec.
e l. si peculiũ. § i. vbi Bart. de pec. leg.
f d. c. solicitudinem.
g c. diacono. xxviii. dist.
h Clem. gratiæ. de rescri.
i gl. l. in concubinatu. de concub.
k d. c. j. de lit. contest.
l Alex. cons. cxxx. in v.

a Alexan. l. si ita scriptum. de leg. i.

b Bart. l. diuus. de fals.

c gl. i. C. vti poss. ver. nec vi.

d gl. Bart. l. sed si nolit. de acq. poss.

e gl. cap. per tuas. de cõd. app. Ias. d. §. morte.

f Aretin. d. l. Titia. §. i.

g l. perfectã. C. de donat. quæ sub mo.

h l. fi. §. item si prædixerit. ff. naut. cau. stab.

i l. i. in prin. eod. tit.

k l. cùm in plures. §. locator. ff. locati.

existimabitur prorogata iurisdictio [a]. & cum ad rogatum rei respondet actor, velle se testibus vti quatenus verum dicant, excusabit eũ protestatio à falsi pœna [b]. & si quis de possessione aduersarium deiiciat, protestetúrque se ciuilem tantùm vel naturalem velle acquirere, valebit protestatio [c], cùm alioquin omnẽ absulisse videretur [d]. Intelligendum † tamen ex protestatione declarari actum ambiguum, quando huiusmodi interpretatio ab animo protestantis pendet: secùs si à legis dispositione, quod suprà diximus. Idémque si ea legis dispositio non ex veritate, sed ex quadam firmiore præsumptione oriatur [e]. Sed & † si declaratio rem turpem & illicitam induceret, non esse ei standum, receptius est [f]. In tertia † specie, cùm de his protestamur, quæ à facto nostro, itémque alterius pendent, non est dubium valere protestationem, dum tamen illi facta sit. Solet autem distingui, vt cùm de iure quæsito tollendo agitur, requiratur consensus [g]: quia ius nostrum à nobis sine consensu nostro auferri non potest. Sed & nautæ, caupones, stabularij, si protestentur, vt hospes, vel vector, res suas seruet, nolle enim se custodiam præstare, nihilominus tenebuntur, nisi ille expresse consenserit [h]: suspecta enim lex istorum ingenia habet, ne aduersus eos, quos recipiunt, cum furibus coeant [i], & ideo obligari iubet, nisi pars expressè remiserit. Quod & ego in locatore horrei obseruandum arbitror. accipitur horreum pro *quocunque loco ad reponendum merces, cuius custodia & claues ad horrearium ipsum pertinent. Pone igitur eum habuisse propositum, seu; quod idem est, pro valuis horrei proscripsisse (nec enim propositum pro mente accipere possumus, cùm si substantiua vox esset, Iureconsulto Latinè dicendum fuisset, Propositum habui recipiendi, nõ recipere, quod Valla lib. I. cap. XXVII. annotauit) se aurum, argentum, margaritam, periculo suo non recipere, deinde simpliciter eas receperit, certè nisi expressus mercatoris cõsensus accesserit, nihil ab huiusmodi protestatione iuuabitur [k]: nã cùm claues ipse habeat, facilimum illi esset cum furibus coire, & mercatorem decipere: idémque in eo iuris est, quod in nautis,

45 (Intelligendum † tamen) · 46 (Sed & † si declaratio) · 47 (In tertia † specie) · 48 (*quocunque loco)

tis, atque id genus similibus: cùm enim exercitiũ hor-
rearij elegerit, videtur sicut & nautæ, & caupones, ta-
li custodiæ se à principio obligasse, quæ obligatio nõ,
nisi expresso partis consensu, remittitur. Tacere enim
eos verisimilius est, non quòd consentire velint, sed
quia ius suum durare sciant [a]. Si verò de iure quæren a l. sicut. §. nõ
do agatur, tunc satis est partem admoneri, nec consen videtur. qui,
sus requiritur. Et ideo si creditori Titij prædixero, ne mod. pig.
me in fideiussorem accipiat, quia si acceptus fuerim,
nolo obligari: isque non contradixerit, sed simpliciter
tacuerit, & deinde me in fideiussorem acceperit, non
tenebor [b]: sibi enim imputet, qui protestationis meæ b Bart. d. l. pa
sciens non est aduersatus: idque frequentius rece- &a nouiss.
ptum est, tametsi non parum à veteribus hac in re al-
tercatum sit, Bartolúsque ipse [c] aliter quandoque dis- c Barto. d. §.
seruerit, qui distinguit, protestatio causa obligationis morte,
tollendæ fiat, an vero limitandæ, vt hoc casu non re-
quiratur expressus consensus, illo requiratur: sed cre-
briore calculo id reprobatum extat [d]. Sed & cùm ab d Imol. & A-
49 emphyteuta,* qui per triennium non soluerat, domi- lex. ibi.
nus canonem etiam futuri temporis recipit, protesta-
túrque ius caduci sibi saluum fore, nisi emphyteuta cõ
tradicat, sensit Bar. protestationem sustineri [e]: quod (o- e Barto. l. ij.
pinor) ea ratione defendi potest, tanquam emphyteu- C. de iure
ta tacendo consentire videatur: agit enim de eo iure emphyt.
quærendo, à quo ceciderat: meritò, lapso solutionis tẽ
pore, manus iniici fundo poterit [f]. Sunt tamen & alij f Modern. d.
50 casus quibus taciturnitas sufficit, léxque consensum c. cùm M.
interpretatur: vt cùm de priuilegij remissione agitur [g]: g gl. l. si fide-
cùm enim facilius priuilegio, quàm iuri derogetur, si- iussor. qui sa-
lentium pro consensu est. Vnde si tibi protester, quòd tisd. cog.
si mecum contraxeris, intendo fore, ne priuilegio vlli
locus sit, túque tacueris, perinde erit, ac si cõsensisses.
Idem cùm præter silentium aliquod quoque factum
interuenit, quale est receptio literarum [h] quamobrem h d. cle. j. de
paterfa. literis filij asserentis se mutuum quasi ex man- procur.
dato eius contraxisse, receptis, si obligari non vult, nec
videri consensisse, continuò protestationem cõtrariæ
volũtatis interponere debet [i]. Nec hîc ego Pauli Castr. i l. si filius.
sententiam sequor, id constitutum adserentis propter ii. ad Maced.

odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatuscon sulto oritur: itémque quia vel sola scientia *pater obli- 51
gatur: nam respectu patris, quòd ipse ex contractu filij obligari non debeat, regulare est, nec odiu aliquod adest. Quòd autem sola scientia obligetur, verum est, cùm pater scit, & prohibere potest, nec prohibet [a]: at vbi abest (qui noster casus est) non videtur cōsentire, nisi acceptis literis. Illud fateor, cùm lex continuò cō testationem interponi velit, arbitrio iudicis id intelligendum, vt tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores consulendi: debet enim verisimilis esse *cōsensus, qui præsumptioni legis innititur. Quid 52
enim si rationem calculi hæ literæ contineant, num credendum erit dispunctioni consensum [b]? Iason enim negat. & recte: nam & cùm procurator scripsisset domino, se eius nomine centum Titio donasse [c]: respondit Raph. Comens. receptis literis ius saluum domino esse perscrutandi, donatio vere facta esset, vel ne. †Cæterùm sunt qui in iudicialibus quoque taciturnitatem pro consensu esse existimauerint: sed horum 53
sententia recepta non est. quod eo exemplo proditum est: Cùm quis testes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit: aduersarius enim, qui præsens & sciens tacuit, non tamen acquieuisse existimabitur [d]: aut enim actus fit à iudice, & tacens non censetur consentire, nisi lapso conquerendi, prouocandíve tempore [e]: aut fit à parte, & tunc idem obseruandum, quod in extraiudicialibus, vt qui contradicendo actū impedire potuit, & non fecit, censeatur approbasse [f], alioquin contrà [g]. Ad hanc sectionem †etiam pertinet, 54
cùm iuris nostri conseruandi causa protestamur, vt cùm legatarius heredi rem legatam alienanti consentit, saluo iure ad pretium: non enim alius consensus requiritur [h]: imò etiam contradicente herede, saluum esset huiusmodi ius: sicut quādo aliquis immunis subit munera, cùm se immunitati renuntiare nolle prædixisset [i]. Nam & monachus post probationis annum, pallium, cucullionémque indutus, si non ideo velle se initiari protestatus sit, non censebitur professus [k], etiā si protestationi huic monachi aduersati sint: hic enim agit,

a l. si tamen. eod. tit.

b Iaf. rep. l. admonendi. de iureiur.

c Com. cons. dxxvij.

d c. tuis. de testib.

e c. fin. de accusat.

f l. j. C. de rela.

g Bar. l. Pomponius. §. racti. de procu.

h l. codicillis. §. j. de legat. ij.

i Bart. d. l. j. C. de his qui spon.

k Inno. d. c. j. quod met. cau.

agit, ne vlteriùs aggrauetur: vnde satis est, si protestatio ei, cuius interest, palàm facta sit, nec enim tunc eius consensus requiritur [b]. Qui enim certior factus est, non debet conqueri, si alius iure suo vtatur. Sed

55 quid si is, qui lædi † posset, incertus sit, quomodo admoneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titium procuratorem meum, quem nunc velim reuocare, nō enim diuinare possum, quis cum eo contracturus sit: & si certus sit locus, in quo contrahendum est, sufficit si protestatio huiusmodi ibi proscribatur [b], & publicè proponatur [c]: quòd si locus quoque incertus sit, frequentissima vrbis parte proscribendum est, edictáque proponenda: & ita crebrior se habet sententia [d]. quam veram esse etiam eo casu arbitror, quo faciliter potuit protestans de loco, vel persona certiorari: adhuc enim videtur sufficere edictum, cùm hic principaliter non agat, vt alium sibi obliget, sed solùm vt se exoneret, ne ex mandato, quod reuocauit, possit obligari. Illud con

56 stat, vt † quis se ab obligatione legali absque facto suo orta exoneret, non requiri aliam partis scientiam: vt cùm pater protestatur se electioni filij, qua in decurionem cooptatus est, non consentire [e]: cùm enim absque suo facto ex præsumpto consensu obligaretur, per contrariæ voluntatis testationem præsumptio eliditur, & remanet liberatus: in actionibus enim legum, scientia partis necessariò non requiritur [f]. Sed quid, si is, qui admonendus est, absens sit? & regulariter videtur sufficere, si adhibitis testibus, protestetur [g]: sicut etiam solemus dicere, cùm quis metu aduersarij non audet coram eo protestari [h]: satis enim erit, si idipsum publicè, vel coram probis viris faciat [i]: quod tamen non procedit, cùm aduersarius ipse est iudex, tum enim debet coram alio iudice protestari [k]. Quòd si de iu

57 dice conquerar, † haudquaquam mihi necessitas iniungitur eum diutius perquirendi, sed sufficiet, si apud tribunal testationem interposuero [l], dum talis sit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui coram honestis personis testari nos lex iubet [m]. Sed & his casibus, quibus in ius vocari de domo quis potest, putarim etiam protestationem ad domum transmissam sufficere [n]: quod

a l. si mandas sem. ff. mand.

b l. sed & si pupillus. §. proscriptum. de institor.

c l. si putator. ad l. Aquil.

d Bart. l. qui hominem. §. si Titium. de solut.

e l. honores. §. fin. de decur.

f l. si pecuniam. §. planè. de condi. caus. dat.

g l. Labeo. de nau. fœn.

h l. fin. C. de his qui per met.

i l. iubemus. C. de defens. ciuit.

k l. vt perfectius. C. de ann. except.

l l. j. §. adeundi. quando appel. sit.

m c. Pastoralis. §. fi. de offic. deleg.

n Barto. l. iii. §. prætor. de damn. infect. d. cle. caustam.

maximè in ea protestatione obseruandum, qua quis alium nō offendit, sed se excusat, ne clam fecisse videri possit: tunc enim & vxori, & amico, & familiæ denūtiari potest [a]. Sed & emptor pupillo, † si tutore careat, 58
vel is absens sit, euictionis causa denuntiare poterit [b]: quod pupilli fauore introductum est, ne sola testatione, eo absēte facta periclitaretur. Sed an scriptura protestationi necessaria est? & responsum est non esse [c], nisi cùm protestatio vice actionis, vel exceptionis obiicitur, vt cùm præscriptionem interrumpere volumus [d], vel exceptionem non numeratæ dotis opponere [e]: nā sicut actio in scriptis necessariò edenda est, & exceptio in actis producenda, ita & protestatio scripturam requirit, cùm earum vicem sustinet. Hinc † presby 59
teri si tutelam acceptare volunt, ex scripto protestari debent [f]: is enim actus fori est. Idem cùm maritus vxoris assectatori denuntiat, ne cùm ea conueniat [g]: cùm enim impunè eum occidere possit, iúsque propria auctoritate sibi dicat, scriptura necessaria est, perinde ac in iudiciis protestatio. Sunt & qui idem existiment,
† quoties aliquis filio, vel agnato denuntiat, vt curam 60
furiosi suscipiat [h]: oportet enim ex scriptis attestationem eis dirigere, alioquin denuntianti hereditatis lucrum non defertur. Ego accepi, quamuis lex scripturæ mentionem faciat, non tamen eam probationem excludere, quæ testibus fit [i].

SVPEREST, vt † ad secundam speciem deueniamus, 61
quæ à nuntiando nomen sumit: quoniam ab eius facto, cui aliquid nuntiamus, effectum habeat. In hac quoque dupliciter distingui potest: aut enim huiusmodi denuntiatio regulas iuris imitatur, aut aduersatur. De prima † videndum: & eius exemplum est, cùm 62
aliquem admones, vt id faciat, quod debet: veluti debitorem meum interpello, vt mihi soluat, valet huiusmodi requisitio [k], & eum in mora constituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à se cōtractæ probabilem ignorantiam non habet [l]: quòd si haberet, vt quia in alterius locum successisset, & alieno ex facto obligatus esset, tūc fides ei faciēda est [m]: ostēdendúmque nominis contracti * instrumentum, vel aliàs au- 63
tori-

a d. l. aut qui aliter.
b l. si dictum. in fi. de euict.
c l. fin. C. de neg. gest.
d d. l. vt perfectius.
e glos. in authē. de temp. non solut. pecu. super dote. §. illud quoque. in verbo, in literis dot.
f auth. presbyteros. C. de epi. & cle.
g authent. si quis ei, C. de adult.
h authen. vt cùm. de app. §. si quis. de prædictis.
i l. j C. de iure emphyt.
k l. quod te. si cert. pet.
l l. fina. pro suo.
m Cle. causam. de elect.

toritate iudicis ei iubendum, vt faciat, quia res ita se habeat [a]. Sed & si mihi centum spoponderis post Titij mortem, & denuntiem vt soluas, quia decesserit Titius, huius rei fidem saltem duorum testiu relatione tibi facere debebo, alioquin iuste credes in humanis adhuc esse Titium. Qua ratione etiam emptor, cui mota est controuersia, venditori denuntians vt litem suscipiat, cœptæ litis fidem, citationisque vel libelli copiã ei facere debet, cùm alioquin iustè credere posset, controuersiam nullam adhuc esse. Sed & debet huiusmodi denuntiatio clara esse: certiorémque venditorem facere, cur ei denuntietur, nempe vt veniat, & iudicium suscipiat [b], ne venditor idcirco se admonitum credat, vt ipsi emptori instrumenta probationesque suggerat [c], non vt liti adsistat: vnde tametsi sciat litem motam, tamen receptius est incitationem hanc necessariam esse [d].
64 Et hoc † est, quod lex ait, auctorem laudandum [e], id est citandum, & ad partes trahendum: quamuis nihil referat verba expressim incitatoria sint, an tacite hoc inducant. Quid enim si debitorem meum interpellans, vrbaniúsque agendum putans, sic dixerim? *Indigerem tali pecunia*: vel, *Nihil mihi in præsentia antiquius esset, quàm si meæ illius pecuniolæ meminisses*. opinor rectè interpellatum videri.
65 Cæterùm † & loco, & tempore congruo facienda est, regularitérque receptum est, quemlibet locum, & quod libet tempus idoneum videri: vnde & in ecclesia, & feriato die valet denuntiatio [f]: actus enim est extraiudicialis, qui quandocunque fieri potest. Quapropter quibus casibus in iudicio fieri debet, aliud esset obseruandum [g]: conferenda tamen erit solutio in locũ, & tempus idoneũ. Potero igitur te in lupanari fortuitò repertũ interpellare, vt mihi loco congruo soluas. Potero & tibi noctu inuento prędicere, vt cras mihi de reliquis satisfacias, non enim tempus noctis sat idoneum est recipiendis nummis, sicut nec cùm quis in mensa, vel in lectulo est, vel transuehitur, vel funeralem pompam ducit [h], & si qua similia. Ad hanc quoque speciem pertinet, cùm inhibeo tibi, ne id facias, quod iure facere non potes. In hoc enim regulã iuris imitamur, valetque huiusmodi denuntiatio, effi-

a l.fi. de leg. comm.

b c.fi. de emptio & vend.

c l.emptori. C. de euict.

d l.qui absenti. ff. de procurat.

e l.Herennius. §.j. de euict.

f l.dies. C. de fer.

g l.cùm postulassem. suprà de dam. infect.

h l.ij. ff. de in ius voc.

citque, vt quod alioqui clàm fecisse videreris, vi censeatur factum [a]: quòd si iusta causa præcessit, qua iustè facere arbitrabaris, debet tibi fieri fides eam causam amplius non subesse, cùm aliter inhibitio sit nulla: quod eo exemplo receptum est: cùm quis exulem publicum hostem occidere vellet, ísque obnuntiabat abolitionem indulgentiámque criminis se cõsecutum, non erit ei credendum [b], nisi in promptu adsertionem suam veram esse docuerit, vel in iudicium se tunc venturum obtulerit [c], posśitque tutò deduci. Sanè his casibus * procuratoris quoque denuntiatio sufficiet [d], 66
quoniã iuris communis regulæ cõsentanea est: quod & in negotiorum gestore, & in coniuncta persona receptum est [e]: dum tamen debitorem interpellent, vt ipsi creditori soluat [f]: negotiorum enim gestori, vel cõiunctæ personæ solui non potest. Nunc ad secundam †transeundum, in qua id regulariter fatendum est, de 67
nuntiationem, quæ regulis iuris aduersatur, non valere: vt cùm incito, vt id facias, quod in tua potestate est, velis, vel nolis [g]: nec enim meo suasu auferre ius tuum possim. præstat tamen hæc denuntiatio protestanti iustam excusationis causam, vt cùm per eum nõ steterit, conditio pro impleta habeatur [h]: vnde & debitorẽ excusat, qui soluere creditori voluerit, ne in mora amplius censeatur: sed ipse potius creditor [i]: Qua ratione & creditor conditionalis, qui conditionem adimplere potuit, huiusmodi nuntiatione in mora constituitur [k]. & vice versa idem in debitore conditionali responsum est, qui interpellatus conditionem adimplere neglexerit, siue is ex vltima voluntate debeat [l], siue legis iussu [m], siue sententia iudicis [n], siue (vt ego opinor) ex contractu: vt cùm ita stipulatus sum, *Si hominem Pamphilum non dederis, centum dabis?* postquam enim denuntiauero vt hominem des, túque neglexeris, non ampliùs homo, sed pecunia debebitur [o]: quod Paradoxorum libr. 1. cap xj. latiùs à nobis disputatum est. Quod in citatoria †hac specie dictum est, vt regulariter non valeat, in prohibitoria quoque receptum 68
est, cùm id prohibemus, quod prohibito facere arbitrarium est: pari enim ratione obnuntiatione mea efficere

non

a l. j. & ij. quod vi, aut clàm.
b l. non omnes. in fine. de re milit.
c Alex. d. §. morte.
d l. cùm satis. §. final. C. de agric. & cens. lib. xj.
e l. si quis solutioni. §. j. de vsuris.
f Bar. l. si seruum. §. nunc videndum. de verb. obliga.
g l. fideiussor creditori. de fideiuss.
h l. si Titius statuas. de cõdit. & demõ.
i d. l. si seruũ. §. sequitur.
k l. hæc conditio, si in capitol. de cõd. & demonst.
l l. j. §. item si ad leg. fal.
m glo. l. j. C. de his qui. vt indignis.
n Bartol. l. suus. §. fin. de her. inst.
o l. ita stip. de verb. oblig.

non possum, vt quod arbitrij tui est. id non sit: quod maximè obseruandum, si nullam iustam causam habuero[a]: vel etiam si habuero, sed tu salua honestate, & existimatione tua obtemperare non possis [b]: vel si ad me negotium illud nihil attineat: is enim cuius non interest, vix est, vt audiri debeat [c], nisi in id tantũ, vt quod clàm erat, detexisse, scientiámque qualemqualem induxisse videatur [d]: quæ tamen scientia eo modo inducta alteri non proderit, qui vel in dolo sit, vel de lucro
69 captando in alterius damnũ tractet [e]. Quandoque † tamen inhibitio huiusmodi valet, nempe cùm eius, qui prohibet, interest, iustáque causa subest, & à principio priusquam ius aliquod sibi quæreretur, fuit monitus [f]: vt cùm denuntio, ne emas talem fundũ, quia est meus, vel mihi obligatus [g]. vel cùm te admoneo, ne vendas:
70 quia fundum ipsum vendicaturus sum*, nisi parueris,
71 videberis dolo distraxisse [h]. Idem † etiã cùm creditores testatò emptorem conueniunt, ne debitoris sui bona temerè emat: si emerit, dolo emisse censebitur[i], quòd si postquam emerit, denuntietur, nulla est interpellatio, nisi adsertionis illius fiat fides, ídque instrumentorum exhibitione [k], vel iudicis autoritate, quod suprà à nobis proditum est. Et cùm tradiderimus, quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denuntiatione efficere, vt ideo minus sint: consequens est, vt idem multò fortiùs fateamur, cùm ei prohibemus ne faciat, quod facere tenetur: vt si venditori quis prohibeat, ne fundum venditum tradat [l]: vt si debitor ei qui pro se constituit denuntiet, ne soluat [m]; quî enim facere quisquam potest, ne venditor fidem non seruet, aut qui cõstituit non soluat? quod eò magis seruandum est. cùm nulla prohibitionis iusta aut vera adfertur ratio: tametsi (etiam si allegetur tantùm) idem sit, cùm nihil referat, quid verum non sit an non probatum [n]. Oportet
72 igitur, si iusta, & vera causa † prohibitionis subsit, vt denuntiatio valeat, fidem fieri, instrumentúmq; ei, cui denuntiatur legi [o]: vel eius exemplum ei relinqui, eadem, quam superiori casu diximus ratione. Sola tamẽ
73 verisimilis causæ allegatio alicuius * quandoque cẽsẽ ctus est, in eóq; sufficit, vt excusandus sit debitor, nisi

a l. si maior. C. de rescin. vendit.
b l. Quintus. mand.
c l. ij. quod falso tuto.
d l. item. §. petitam. de petitio. hered.
e d. l. ij.
f l. virilis. §. pen. de leg. præstand.
g l. si fundũ. C. de rei ven.
h l. Fulcinius. quib. ex cau. in poss.
i l. ait. infrà si quis particeps. ff. quæ in frau. cred.
k l. nomen. C. quæ res pignor.
l l. si quis prohibuit. de public.
m l. vtrum. de cõst. pec.
n Arch. xxx. quæst. 5. iudicantem.
o d. clemen. causam. d. l. nomen.

cautio à creditore præſtetur, indemnem eum eius denuntiationis cauſa futurum[a], quod in arbitrio iudicis plurimùm reſidet. Sed & veriſimilis cauſa id efficit, vt excuſari debeat, qui denuntianti credidit[b]: poſsítque aduerſus eum de dolo agi; & ſi ſoluendo nõ fuerit, reſtitutio in integrum detur[c]. Sed & quoties res principaliter ad denuntiantem pertinet, denũtiationi huiuſmodi, etiã ſi alia fides tunc non fiat, obſequendũ eſt[d]: vt cùm debitor fideiuſſorem ſuum admonet, ne creditori ſoluat, quia pacti, vel acceptilationis, vel alia exceptione tutus eſt. Idem cùm à denuntiantis voluntate res omnis effectum ſumit. Quapropter, creditore denuntiante debitori ne ſoluat, iuſte parendum eſt, moráque omnis diluitur[e]. Sicut & cùm prohibetur, quod ſola denunciantis voluntate illicitum fit, valet proteſtatio: vt ſi vetuero, ne fundum aucupij, aut venationis cauſa ingrediaris[f], ne negotia adminiſtres, ne mandato tibi ceu procuratore meo facto ampliùs vtaris: id enim mei plane liberi arbitrij eſt: vnde alia probationis fides non eſt neceſſaria. Sed an huiuſmodi denuntiatio per procuratorem fieri poſſit? Et clarum eſt poſſe, dum mandati* huius fides fiat[g]: quòd ſi nõ fiat, 74
cautio rati nequaquam ſufficeret[h]. Lex enim ſic fieri denuntiationem iubet; vt is, cui ea fit, cognoſcat rẽ ita eſſe: quæ notitia ex cautione huiuſmodi non percipitur tametſi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nuntiatione; quod iudicii præuia ſit; ſufficiat[i], ídque receptius eſt. Quapropter † nec negotiorum ge- 75
ſtori id ius competit, niſi in his caſibus, quibus ſola notitia à quocunque facta ſufficit[k]: vt cùm poſſeſſori hæreditatis denũtiamus, ne bona diſtrahat, quoniã hæreditas ad eũ nõ pertinet, conſtituetur enim in mala fide[l]. Qua ratione † & appellationis intimatio 76
à negotiorũ geſtore fieri poteſt[m]: quod multò magis in coiuncta perſona admittendũ[n]. Sed an procuratori fieri poterit? & nõ putarim, niſi his caſibus; quibus 77
ſcientia procuratoris domino nocet[o]: quod & tum quoque nõ procedit, cùm lex in domini plenam notitia peruenire aliquid iuberet, non enim ſufficeret etiã ſpecialem,* procuratorem admoneri[p]. Item non pro- 78
cedit,

a l. hæc autẽ. ff. ſi cui plus quàm per leg.
b l. j. de eo per quẽ fact.
c l. fina eod. titu.
d l. ſi fideiuſ. mand.
e d. §. ſequitur.
f l. diuus. de ſer. ruſt.
g d. l ſi quis infic. depoſ.
h Bal. in rub. extra de procuratorib.
i l. de pupillo. §. qui procuratorio. ſuprà de no. o-pe. nun.
k Bart. l. facta. §. ſi heres. ad Trebel.
l d. §. petitam.
m Rota dec. cxxvij. nouiſ.
n d. l. qui abſentem.
o l. procuratoris. de trib.
p glo. d. cle. cauſam. verſ. appellatum.

cedit, nisi cùm dominus ipse propter absentiam conueniri nequit [a]. Sed & cùm animi vitium, putà malam fidem domini inducere volumus, nunquam sufficit procuratori nuntiare [b].

a d. l. aut qui aliter.

b d. §. petitam.

SVMMÆ.

1 *Masculino non, nisi ex causis, inesse fœmininum.*

2 §. SERVI. Econuerso † autem appellatione an-
2 cillæ, serui * non continentur [c]: quod obseruandum est, etiam si eadem vtriusque ratio sit [d]: nisi gratia frequentioris vsus de fœminis mentio facta proponatur.
3 Quapropter si lex prohibeat capras * in villa haberi, nec hircos quidem habere licebit: atque ita ex facto responsum fuisse constat [e]: aruis enim calamitosum,
4 præsertímque Baccho infestum * id animal est, vt etiam Græco epigrammate admonemur.

c l. seruis. de legat. iij.

d c. quoniã. de simo.

e Alber. in sta. j. q. ciiij.

Κἦν με φάγεις ἐπὶ ῥίζαν ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπὶ σπεῖσαί σοι τράγε θυομένῳ.

Rode caper vitem, tamen hinc cùm stabis ad aram,
In tua quod spargi cornua possit erit.

SVMMÆ.

1 *Familiæ etymon: déque liberis & seruis accipi.*

§. FAMILIAE. De familiæ † significatione infrà latiùs differetur. Quod ad præsentem rem attinet, dubium faciebat, quoniam familia ab Osco verbo famul deducitur, quod seruum significat, atque ideo de seruis propriè dici debuit, non autem ad filios, vel etiam liberos homines trahi: sed tamen vsus aliter obtinuit. Hincque sequitur, vt argumentum * ab etymo, itémque quod in Topicis M. Cicero à coniugatis vocat, probabile, non autem concludens semper sit.

SVMMÆ.

Familiam de vno non, nisi interdictis dici.

4 *Corporum genera decem numero constantia.*

§. VNICVS. Videtur hinc Baldi sententia confutari [f]. Existimauit ipse constitutionẽ de eo, qui cum fa

f Bald. l. iubemus. §. sin autem. C. ad Trebel.

milia acceſſerit, verba facientem, illum quoq; comple-
plecti, qui cum vnico ſeruo accedat, ſi eum ſolum ha-
buerit. Sed † ego rationem legis perpendendam 1
magis crediderim, quæ ſi in dubium deducatur, pro-
pius erit, vt de vnico ſeruo familia, quatenus ad perſo-
nas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à fa-
milia deiectus [a] dicitur, qui vel ab vnico ſeruo deie-
ctus eſt: ſed id ex interpretatione, non ex vi verbo-
rum eſt. Sed quid, ſi lex municipalis cuiquam alienige-
næ ius ciuitatis concedi prohibeat, niſi per decennium
cum familia in vrbe habitauerit, an is, qui relictis pa-
rentibus, & familia, cum vnico ſeruo habitauerit, reii-
cietur? Et ex facto conſultus reiici reſpondi, tum hu-
ius reſponſi argumento, tum quia familiam alibi ma-
iorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat,
ad quam veriſimile eſt eum quandoque reuerſurum
fuiſſe. Lex autem * municipalis id beneficium concedit 2
his, quos per tanti temporis incolatum ſuſpicatur
non receſſuros.

a l. j. §. familiæ. de vi, & vi armata.

Nec duo quidem. Tres ergo † familiam con- 3
ſtituent [b], ſicut & collegium: † cœtus * verò decem 4
homines requirit [c]. quod & de turba dicendum eſt [d], 5
quæ vox à Græco ſermone τύρβη deducitur: quod
& de congregatoine [e] ego crediderim, niſi ex ſubiecto
argumento aliud inducatur: quo caſu à Canoniſtis non
diſſentirem, qui vel ex duobus congregationem * con- 6
ſtare dixerunt. Sed & populum † plebémve decem 7
viris confici plerique exiſtimauerunt: quod nuſquam
probatur, & ratione caret, cùm maiorem numerum
populi appellatio, quàm cœtus, requirat. Sanè dubium
non eſt, quin decem * oues gregem conſtituant, quod 8
de minoribus animalibus ſolùm intelligitur: nam
quinque ſues, vel quatuor equinos pullos, gregem
ſuum, equorúmve conficere Bartolus ſenſit [f]. Cuius
rei argumento, ſi lex pœnam ei, qui gentem congre-
gauerit, imponat, eum non puniri exiſtimauit, qui mi-
nùs decem peditibus, aut quatuor equitibus contule-
rit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gentem * di- 9
ſtinguamus: idémque vtroque fit caſu. Illud non omit
tendum *, tametſi vniuerſitates huiuſmodi ex pluri- 10
bus

b l. Neratius. infrà eod.
c l. i. C. de tut. vel cu. illuſt. perſ. vbi hoc no. Bald.
d l. prætor. vi bon. rap.
e c. i. de ele.
f l. oues. de abig.

bus personis consistant, cæteris extinctis, ius vniuersitatis in vnum recidere, nec extingui [a]. a l. sicut. in fine. quod cuiusque vniuersi.

SVMMÆ.

1 *Armorum genera: eáque variè accipi.*
3 *Titulum de armis explicari & extendi.*
5 *Clementinæ i. de statu monachorum, sensus.*

LEX XLI.

1 ARMORVM. Armorum † appellatio non ad
2 ea tantùm, quæ offendendi * causa habemus, refertur: sed & ea continet, quæ pro nostri corporis tutela gerimus, vt clypeus, & cassis. quòd si lex non de armis, sed de telis loquatur, aliud est: nam hæc vox ea solùm significat, quæ alterius lædendi causa habentur [b]. Nec Angeli [c] sententiam sequi possum, b Bart. l. j. & fin. de vi pu. improprie arma dici existimantis, quæ solùm defensionis causa parantur: id enim à Iurisconsulti no- c Ang. l. cum æs pign. de fur. stri mente procul abest: non tamen negauerim ex
3 subiecta materia armorum appellationem † aliter quandoque adsumi: vt in Iustiniani constitutione [d], d Authent. de armis. qua fabricensibus inhibet, ne arma priuatis hominibus vendant, intelligitur enim de his, quæ militantibus vsui esse possent: quoniam id publicæ securitatis causa constitutum fuit. Qui ergo cultrum, vel fustem habuerit, non tenebitur [e]: tametsi cultellus, quo e glo. d. Authent. panem incidimus, vel calamum acuimus, idémque in graphio, armorum nomine non comprændatur: &
4 ideo, si quis huiusmodi * gladiolo aliquem occidat, nō videri eum occidendi animum habuisse [f] Aret. [g] re- f c. significasti. de ho.
5 spondit. Sed * & constitutio, qua monachis tenere ar- g cons. lxxx. ma non permittitur, haudquaquam de fustibus, & lapidibus intelligitur, cùm hęc in alium vsum haberi verisimilius [h] sit, consuetudóque vulgaris sermonis hoc h clem. j. de stat. monac. die habet, ne appellatione armorum contineantur [i].
6 Sed cùm † Iustininiani sanctio, qua arma à priuatis re- i Cardin. d. clem. tineri prohibitum diximus, consuetudine non seruetur, an licebit machinas fusiles habere? quales sunt, quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores, Basi-

licos, Salamandras, Crocodilos, & Arcus perforatos vocamus (quos Galli adpellant, *Arquebuzes*.) Et nō licere crediderim: cætera enim arma alio prætextu haberi possunt: at huiusmodi quæ ad demolitionem murorum solùm sunt vsui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc casum videtur producenda consuetudo.

SVMMÆ.

1 *Probri varia acceptio.9.*
3 *Probrum de mœchia furtóque dici diuersè.*
6 *Adulterij impuniti incommoda.*
11 *Iusiurandum contrà pœnalia iúsve gentium non firmare.*

LEX XLII.

PROBRVM. Probrum * pro crimine ipso quandoque accipitur: sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, soléntque ea à conuiciantibus obiici, frequentior vsus obtinuit, vt pro ignominia conuiciisque acipiatur: sicut & opprobrium, * quod nihil aliud est, quàm obiectum probrum: hócque modo à Vallæ morsibus defenditur Vlpianus. 1 2

FVRTVM. Accursius † ita intelligit, vt furtum, adulteriúmque naturâ probrum sit, quoniam in decalogo legitur, *Non furtum facies, Non mœchaberis.* quæ interpretatio vt vera sit, potest tamen ita punctis distingui, vt defendamus furtum non naturâ, sed ciuili lege probrum esse, adulterium verò etiam naturâ: nam leguntur fuisse aliqui populi, apud quos furari impunè * licebat, vt Ægyptij, quod ex Aristone iurisconsulto Aulus Gel. tradit. Lacedæmoniis certè etiam laudi dabatur esse furem, nec deprændi: quòd hoc potissimùm exercitamento cautiores, diligentioresque adolescentes fierent. Leges autem † XII. tab. aliquid quoque de Lacedæmoniorum moribus sumpsisse dubium non est. Cùm ergo communi omnium gentium iure furtum non puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod non est de adulterio: id enim etiam iure gentium abominabile est, † vt pote quod matrimonium polluit, 3 4 5 6

luit, datámque à coniugibus inuicem fidem corrum-pit. At hodie in his ciuitatibus quæ malè institutæ sunt, maior pecuniæ, quàm morum ratio habetur, furésque laqueo strangulantur, adulteri mulctantur
7 pecuniâ. Sanè quamuis lege * Iudæorum fures puni-rentur, non tamen consequens est, iure gentium id crimen puniri: nec enim soli Iudæi ius gentium con-stituunt, quibus (vt Corn. Tacit. inquit) Moses nouos ritus, contrariósque cæteris mortalibus indidit. Sed & si concedamus lege naturali furtum vetari [a], non ta-men sequetur, vt ideo sit probrum: nam & lege ci- a l. j. de fur.
8 uili, non potest * maritus donare vxori, & tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod non in-
9 ducitur. Illud ergo probrum est, † quod non solùm prohibetur, sed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc vtcunque contra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

NON NATVRA. Distinctio hæc Iurisconsulti non magni effectus videtur esse: quandoquidem pa-rum refert, quis iure ciuili an naturali propudiosus sit: parem enim infamiæ notam sustinet [b]: multum vero refert in pactionibus, quæ contra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mores (quatenus iure ci- b l. j. de his qui notan. infam.
10 uili considerantur) initæ sint, † iuraméto confirman-tur [c]. Atque hinc est, quòd donatio inter virum & vxo-rem, vel patrem & filium iureiurando sancita, necessa-riò obseruanda est [d], vt communi calculo proditum est: quod procedit cùm simpliciter lege ciuili contra- c c. cùm contingat. de iureiur. d l. pacta quæ contra. C. de pact.
11 ctus prohibetur: nam † si etiam pœna apposita sit, aliud fortè esset dicendum [e]. Idem, si iure gentium conuentio reprobata sit: huiusmodi enim nec iura-mento quidem roboratur. e l. cõuenire. de pact. dot.

SVMMÆ.

1 *Victus vitæ necessaria continet. ex causis contrà* 4.

3 *Expensis omnia necessaria inesse.*

LEX XLIII.

1 VERBO VICTVS. Si quis † legauerit Titio vi-ctum, censebitur omnia legasse, quę ei ad viuendũ necessaria sunt: & ideo & vestiariũ, & calceariũ & habi-

tatio, & lectus debebitur. Idémque, & si alimenta † legata sint, vel educatio[a]: hæc enim nomina exequata sunt. Legatis verò diariis[b] vel cibariis, secus est. Interpretatur autem diarium, vnius diei cibum, quē Græci διάιτην vocant. Sed † quid, si alicui promisero (quod vulgò dicimus) tribuere expensas? & videntur verba idem significare quòd victus, vt videlicet impendere illi omnia tenear, quæ eius vitæ necessaria sunt. Sanè non probat Valla, vt victus appellatione, de vestiario quoque intelligamus, cùm multæ sint regiōes, in quibus vestes vsui hominibus non sunt, vt in Aethiopia: quod ridiculū est: necenim Aethiopū leges hîc interpretamur, sed Romanorū, qui sine veste nō solent viuere. Nō tamē negauerim, hâc significationē ex interpretatione magis, quàm ex stricta verborū vi esse: & ideo ex mēte disponentis aliter quādoque iudicamus. Vnde si quis alimētis vel victui renūciauerit[c], nō cēsebitur de vestiario, vel calceario actū: huiusmodi enim repudiationes strictè accipiuntur. Qua ratione qui famulo victum * menstruámque mercedem promittit, nō videtur de vestibus intellexisse, nec vlla alia re præter cibaria[d]: & idem in prætore, qui simili modo officialibus suis promiserit: quod & generaliter in quacūque odiosa materia procedit.

a l. fi. de alimen. legat.
b l. diariis. eo. tit.
c l. cùm hi. §. qui transigit. de trāsa.
d Bar. l. legatis. suprà de ali. leg.

2 3 4 5

SVMMÆ.

1 *Victui debito pharmaca non nisi ex paruo inesse.*
3 *Alimentis minerual non contineri: ex causis contrà.*

LEX XLIIII.

CAETERA CVRANDI. Intelligunt † hoc Doctor. vt qui victum habeat, etiam ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneatur: sine his enim curatur nemo: qui verò cibaria * debet, satis est, si ea præstat, quæ ad cibum pertinent[e], vt pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteráque medicamenta emere nō tenetur, nisi fortè modica impensa habere ea possit[f]: quod aliqui existimauerunt. Sed † nunquid, qui alere tenetur, in disciplinam quoque minerual pendere cogatur? & non teneri verius est[g], nisi iure sanguinis ex le-

e Bar. d. l. legatis.
f l. in rebus. §. possunt cō mod.
g d. l. legatis.

i 3 3

gis dispositione id debitum contractum sit: vt in patre, qui filium alere debet, idoneísque præceptoribus instruendum committere[a]: quod & infrà dicendũ est. a l. quod de bonis.i.§.pe. de barb.edi.

SVMMÆ.

1 *Victum carcerato negantem variè teneri.*
2 *Instratum eiúsque species: variáque acceptio.* 4.
3 *Victus instratíque discrimen.*
7 *Stragula vestimentorum genus.*
8 *Vestem à vestimento distare.*

LEX XLV.

1 INSTRATVM. Si quis prohibuerit victum † stratúmve[b] iudicato in carcerem deferri, & pœnali actione, & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus b l.si victum de re iudic.
2 victum & stratum? & Vlpianus † instratum esse omnia vestimenta, quæ insternuntur, seu iniiciuntur, ait, qualia sunt, toralia, gausapa, centones, aulæa, tapetia: in victu verò cætera vestimenta, quæ non sternuntur. Ex
3 qua † interpretatione videretur dicendum, eum, cui victus, vel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona ratione non subsistit: sine illis enim viuit nemo: nam & cùm ex qualitate personæ alimenta debeantur[c], æquum non est nobilem virum si- c l.quos nos. in fine.infrà.
4 ne stragulis agere. Sed & cùm † constet huiusmodi legato lectum contineri[d], de instructo apparatóque videretur intelligendum: durum tamen est à verbis legis recedere, nisi aliter de voluntate testatoris cõstet. Nec d l.penul.de alimen.lega. verum est, sine stragulis viuere aliquem non posse: qui enim aliunde non habet, suum sibi indumẽtum insternat: quòd si victus & vestitus legatus sit, fortè etiã stra
5 gula * debebuntur, nam ea vestitus appellatione contineri videntur[e].

STRAGVLA VESTIS SIT OMNE PALLIVM. e l.vestis.de aur.& argẽ. leg.
6 Atqui pallium * indumenti species est, non stragulæ. In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne περίστρωμα, quam dictionem aliqui superaddito glossemate, interpretati sunt palliũ, eâque glossula ab imperitis in contextum recepta est. Significat Græcè peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula:

nec ea vox à nostris non recepta est, Plauto in Pseud, & Cic. in Philip. 11. Hincque apparet contra Vallæ sententiam,† stragulam non pro lecti operimento tantū, 7
sed generaliter pro omni veste quæ insternitur accipi, sic & Tranq. Funeratus est (inquit) Nero stragulis albis auro intextis, quibus vsus calend. Ianuariis fuerat. T. Liuius lib. xxiij. Cùm tibi viro liceat purpura in veste stragula vti. Festus Pomp.† Vestis generaliter dici 8
tur, vt stragula, forensis, muliebris: vestimentum pars aliqua, vt pallium, tunica, vel penula.

SVMMÆ.

1 *Sententiæ ferendæ verba.*
2 *Statuere & pronuntiare diuersa.*
5 *Legis, Nulli. C. de senten. sensus.*
6 *Arbitri pronuntiant, sententiásque dicunt.*

LEX XLVI.

PRONVNTIATVM. Siue dicamus†iudicem pronun- 1
tiasse, siue statuisse, idem est: hæc enim verba sententiam latam ostendunt. sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, censere, & iubere. Non† tamen[a] eius- 2
dem significationis semper est pronūtiare & statuere: quandoquidem pronuntiare* propriè dicimur, quod 3
viua voce & memoriter proferimus: sicut recitare, quod ex scripto. statuere verò dicitur etiam, qui generaliter aliquid constituit, vt cū lex in vniuersum sancitur. Hincque est, vt leges municipales* vulgò statuta 4
appellentur: quē sensum non habet pronūtiare, refertur enim ad id solùm, quod inter partes pronūtiatur, ídque Accurs. probat. Dum† ergo lex alibi dicit[b], nul- 5
li qui statuendi nō habeat facultatem, interdicere cuiquam patria sua permitti. Ego intellexerim, vt qui in vniuersum pro certo delicto cōstituere interdictionis pœnam non potest, is nec priuatim ea pœna mulctare aliquem possit: licet alij aliter accipiant.

COGNOSCENDI. Cùm†ergo arbitri[c] ipsi quoq; ius 6
cognoscendi habeāt, sequitur propriè dici eos pronūtiasse, vel statuisse. quod & in arbitratoribus admittere: tametsi negēt Doct. sentētiā* propriè dici[d], quod 7
ab arbitro pronuntiatū est: quod tamen mihi non fit verisi-

a d. c. in his. de verb. sig.

b l. nulli. C. de sent.

c l. ait prætor. suprà de iudic.

d In l. j. de re iud.

verisimile, cùm id quod vnusquisque etiam priuatus sentit, Latine & eleganter sententia dicatur: nec aliter soleant Iurisconsulti arbitrorũ definitiones[a], quàm sen tẽtias appellare: Laudũ enim barbara vox est, & inepta.

a l. litigatores. l. quale. de arbitr.

SVMMÆ.

1 *Vxoris habendæ modi explicati.*

5 *Vxoris spondendæ vetus forma.*

4 *Matrisfamiliàs acceptio duplex.*

1 §MATREMFAMILIAS. Tribus modis † olim vxor habebatur, vsu, farre, emptione. Cõfarreatio solis põtificibus cõueniebat: nec enim ad eã dignitatẽ admittebãtur, nisi confarreatis parentibus geniti, vt Cornelius Tacitus scribit. Emptio quibusdã solennitatibus peragebatur, & se coemendo inuicẽ interrogabat: vir, † an
2 sibi mulier materfamilias: illa, an vir sibi paterfamiliàs esse vellet: respondebatque inuicẽ velle: atque ita mulier in viri manũ coueniebat: & erat materfamiliàs viro loco filiæ, vt ex Vlpiani autoritate in Top. Cic. Boetius refert. Si verò absque hac solennitate nuptiæ contractæ fuissent, huiusmodi vxor vsu habebatur. Cõsentiunt igitur Cic. Boetius, Vlpianus, Aul. Gel. cæteríq; antiqui, matremfa. solã apud veteres fuisse, quæ coemptione nupserat & in manũ, id est, potestatem viri cõuenerat: in eius enim familiã sic transibat. Sed hæc antiquitus fuere: nã lõga cõsuetudine obliteratis illis solẽ-
3 nitatibus, ex pudicitia* & bonis moribus materfami-
4 lias appellari cœpit. Sumitur † tamẽ significatio quãdoque etiã strictiùs, vt solã matronã cõprændat, q̃ notæ sit autoritatis[b]: siquidẽ dicebat Euripides, Famã mulieris, nõ formã vulgatã esse oportere. Latiùs verò capitur, cũ de qualibet fœmina ĩtelligimus, q̃ sui sit iuris, vt Acc. ait[c]: quod nõ arbitror verũ, nisi adsint & boni mores, vt in exemplo viduæ, quod Iurisconsultus adfert.

b l. deinde. in fi. de libe. exhi.

c l. nam ciuium. de his qui sunt sui.

SVMMÆ.

1 *Soluere variè accipi. 5.*

4 *Legis iiij. ff de re iudi. sensus.*

LEX XLVII.

1 LIBERATIONIS. Soluere †, est eum, qui alligatus sit, liberum facere: inde qui præstitit quod debet

soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberasse: quò fit, vt propriè solutionis verbũ * liberationísque, 2 eiusdem sit significationis[a]. atque ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quòd si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam solui requirat, tunc acceptilatio * nõ 3 sufficeret[b]: in ea enim pecunia non interuenit. Nec nos † mouet, quòd edictum prætoris, quo iudicatis vt 4 pecuniam soluant, mandat, sibi locum non vendicat aduersus eum, qui acceptilatione sit liberatus[c], quoniá in eo edicto pecuniæ mẽtionẽ prætor fecit, nõ quòd acceptilationem excludere vellet[d], sed vt ostenderet non sufficere iudicato, si satisfaceret, putà datis pignoribus, vel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen † frequentiore calculo distin- 5 guunt, vt de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniam numerauit: latiore verò sensu, quoquo modo quis sit liberatus, cẽseatur soluisse. Sed hoc non tamen impropriè erit: quandoquidem * potest vna 6 & eadem dictio & strictè & latè accipi, vtroque tamẽ modo propriè[e].

a l. solutionis. suprà de solut.

b l. solutam. de solution.

c l. iiij. §. soluisse. de re iudica.

d e. l. iiij. §. ait.

e l. cùm lege. de test.

SVMMÆ.

1 *Legis, Qui neque. varia lectio. 4. & sensus. 3.*

LEX XLVIII.

QVI NEQVE SEQVANTVR. Accurs. † varias his verbis interpretationes adfert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum credidere. alij eum qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunali per vim minimè esse deducendũ[f]. Sũt & qui adfirment, sicut in ius * de domo sua vocatus 2 sequi viatorem non tenetur, ita nec inuitum debere deduci[g]. Ipse arbitror interpretari Caium † eiusdem significationis esse sequi & duci: quandoquidem is du- 3 citur, qui ante se quem sequatur, habet: Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ versus: ducunt volentem fata: nolentem trahunt. In antiquis † sanè codicibus sic inscriptũ 4 legitur; Caius lib. j. ad edictum prætoris vrbani, titulo, qui

f l. in criminali. C. de iur. om. iud.

g l. plerique. de in ius vocando.

qui neque sequuntur neque ducuntur.

SVMMÆ.

1 *Solutus, omnino liber: alioquin contrà. 3.*

2 *L. Qui in carcerem. quod metus causa extensio.*

1 §. SOLVTVM. Solutus † ergo is dicitur, cui recedendi est libera facultas[a], non si adhuc sub custodia sit, & idcirco cùm promissio in carcere ei facta, qui iniustè me
2 in eum locum detrusit, † nullius sit momenti[b]. si extrà deductus, assistente tamen aliquo custode, eam ra-
3 tam habuerim, nihilo magis confirmatur. Sed † cùm possit iudex ex causa, vel propter viri probitatem, aut
4 criminis leuitatem, alicui ciuitatem * pro carcere assignare, vel sub vadimonio dimittere[c], an huiusmodi dicitur solutus? & hîc videtur probari, nõ esse solutum[d].

a l. ij. de liber. homin. exhi.,

b l. qui in carcerem. quod metus caus.

c Angel. l. si à bonæ. suprà de rei vẽdica.

d l. necnon. j. ex quibus causis maiores.

SVMMÆ.

1 *Bona variè accipi. 7. 9.*

6 *Legis, Bonorum. sensus.*

4 *Beatorum duplex acceptio.*

6 *Emphyteutæ, & superficiarij discrimen.*

Bonis inesse debita.

LEX XLIX.

1 BONORVM. Bona † accipiũtur, & naturaliter & ciuiliter. Naturaliter, cùm id solùm significant, quod beat, id est, prodest: vnde quod superest, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali solùm cõpræn-ditur. Ciuiliter verò id intelligitur, quod etiam onera admixta habet, vt hereditas, vel id quod bona fide possidemus: atque ita Accursius interpretatus est. † Ego
2 aliam fuisse Iurisconsulti sententiam existimauerim:
3 nam bona * ex naturali significatione omnia comprændunt, quæ prosunt, ex ciuili ad facultates tantùm referuntur. In naturali sensu eo modo hæc dictio accitur, quo apud Græcos τὰ ἐσθλά, de quo extat distichon:

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις
Ἄμμι δίδου· τὰ δὲ λυγρὰ καὶ εὐχομένων ἀπερύκου.

Quod nos ita vertimus:

Siue velint homines seu nolint, Iupiter illis
Da bona: quæ mala sunt, etiam cupientibus aufer.

Hinc antiquis Iouis epithetō est Optimi, quod Cicero interpretatur beneficentissimi. Igitur cū sensu naturali bona dicerentur, quæcunque nobis benefaciūt, lex ciuilis ad facultates nostras hoc traxit: quoniam & hæ prosunt, vtilésq; nobis sunt. hinc distinctio bonorum corporis & animi apud Philosophos.

BEATOS. Beati † dicuntur * diuites, quia cæteris 4
prodesse possunt, & debent. Iuuenalis: Vetulæ vesica 5
beatæ. Sic appellantur etiam felices, nō absimili ratione. Vergil. O térque quatérque beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Persio eodem sensu. Beatulus alto Compositus lecto.

SVPERFICIARIA. Bona † hæc sunt eius, qui in 6
alieno solo ædificium possidet: nam vtilis in rem actio huic datur [a]: distátque ab emphyteuta, quòd ille & solum & meliorationes suas à domino recognoscit, certámque ex hac causa pensionem præstat; hic plerūque nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoque conduxerit, imò, finito contractu, indistinctè eas illi auferre licet. Et hinc argumentari † possumus, ius quod quis ex conducto ha- 7
bet, bonorum appellatione contineri.

a d. l. ij. suprà de superfic.

ET SI QVID. Quod † ergo nobis, vel actione in 8
personam, vel petitione in rem, vel officio iudicis debetur, in bonis computatur: nam & nuda bonorum appellatione dubium non est, nomina, huiusmodíque iura contineri. Hincque † cōsequens est, in generali bo- 9
norum obligatione ea quoque comprændi, quæ * bo- 10
na fide possidemus, vt hîc traditur: eorum enim causa nobis actio competit *, à Publicio prætore constitu- 11
ta [b]: quæ publiciana in rem vocatur.

b Rom. sing. dcxxx.

SVMMÆ.

2 *Nurus dispositum ad pronurum trahi.*
3 *Legem, Nurus. explanari.*
6 *Dispositum etiam de vlterioribus actipi.*

LEX

LEX L.

1 NVRVS. Cùm in aliquo* actu sit nurus mentio, de pronuru quoque, & vlteriùs ĩtelligi potest: quapropter cùm in edicto prætoris infames pro quibusdã affinibus, & nuru postulare permittantur, poterunt etiam pronurum tueri[a]. & cùm rupto testamento per petitionem bonorum possessionis contra tabulas conseruetur legatum nurui pro dote factum, idem erit si pronurui debeatur[b]. & sicut possumus nurui nostræ donare, & ita pronurui[c]. Hæc tamen interpretatio nõ
2 procedit†, cùm ipsius nurus personã tantùm respicimus: vt si tibi promiserim pro tua nuru, non intelligi-
3 tur de pronuru[d]: propriè† enim nõ est nurus: quod indicat Iurisconsultus, dũ dicit, appellationẽ porrigen-
4 dam, porrigere enim* est extendere: alioquin dubitandũ non erat, an sicut eam, quæ ex adoptiuo filio nurus fuit, vxorem ducere non licet, ita nec pronurum liceat[e]: itémque an edictum prætoris, quo qualemcunque fideiussorem nurui in iudicio sistendæ sufficere ait, ad pronurum extendatur[f]. Sanè sicut appellatio
5 nurus ad pronurum protenditur: ita & soceri, † gene-
6 ri, nepotis, aui, ad prosocerum, progenerum, † pronepotem, proauum[g]: quod inferius loco suo explicabimus.

a l. cui. §. affinitates. de postulation.
b l. virilis. §. nurus. de legat. præstan.
c l. iij. §. socrui. de don. inter vir.
d l. si quis ita. de testa. tut.
e l. adoptiu°. §. nurus. de ritu nupt.
f l. ij. §. prætor. qui satisda. cog.
g l. Gallus. §. forsitan. vbi dixi. de libe. & posthum.

SVMMÆ.

1 *Parentes ascendentes omnes dici quandoque cognatos.* 7.
3 *Maiores variè accipi.*
4 *Maiores de patre & auo plerunque intelligi.*

LEX LI.

1 APPELLATIONE. Parentis† appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus etiam ex sermonis proprietate, continentur: quod & in superioribus benigna interpretatione admittendum est, alioquin hi solùm maiores dicerentur[h]: atque ita

h l. iiij. §. prætor. de in ius vocan.

proprio vocabulo Romanos vsos accepimus[a], non quòd pater, & auus, & deinceps, maiores non dicerentur, sed quòd cùm vltra tritauum* parentes non dicerentur, necessariò qui † suprà erant, maiores appellabātur, vt parentes insint maioribus: sicut species inest generi: nam & huiusmodi dictio eos simpliciter quandoque cōprændit, qui natū maiores sunt: vt cùm M. Porcius Cato Tusculo ortus, primus sui nominis in senatum allectus, vetustissimos senatores, qui reipublicæ fundamenta iecerant, maiores suos apud Salustium appellat. Quapropter Vallæ sententiam non omnino probo, in Elegātiis suis à Iurisconsulto nostro dissentientis. Et hinc receptum est, vt † constitutio Pōtificum, qua defunctus in sepulchro maiorum suorum tumulari debere cautum est[b], ita obseruetur, vt in patris & aui conditorium quis potius deferatur[c], quàm in eorum, qui deinceps fuerunt, locum: quod & obseruandum erit, cùm principis edicto vnusquisque habitare in ea vrbe compellitur, in qua ipse & maiores sui nati sunt[d]: tametsi a'ij aliter. Sanè parentes* hodie vulgò intelliguntur eiusdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti: quod & Hieronymum non latuit lib. aduersus Rufinum ii. Hinc & parētela, *quæ dictio apud Capitolinū in Gordiano legitur. Quapropter † in edictis, quæ vulgari sermone concipiuntur, vel ab imperitis composita sunt, hæc significatio erit accipienda. Si igitur perduellium parentes capiendi honoris ius eiusmodi edicto amiserint, & adfines & cæteros aliqua ratione coniunctos excludi, Angelus respondit[e], cui assentio: nisi ratio constitutionis aliud suaderet. Sed quod de parentibus Iurisconsultus inquit, an idem est & de patre? & Accursius negat[f]: propriè enim *ad solum genitorem refertur: interpretatur tamen* plerunque lex, vt patris nomine auus demonstrari intelligatur[g].

2 3 4 5 6 7 8 9

a l. fi. §. parētes. de grad.
b Old. consi. xxv.
c l. lex quæ. versic. maiorū. C. de administ. tuto.
d Ias. d. l. iii j. §. prætor.
e §. œconomis. in auth. de alienat. & emphyteu.
f l. lege. de ritu nuptiar.
g l. iusta. infra eodem.

SVMMÆ.

2. *Patronus, eiúsque officium.*
4 *Legis, Patroni sensus.*

LEX

LEX XLII.

1 PATRONI. Sicut domino * subiicitur seruus, ita
2 patrono libertus. Accipitur & patronus † pro defensore eorum, quos in clientela habet, primúmque locum post patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ vel in libertos habemus vel in clientes, quorum hodie instar
3 obtinent, quos barbara voce * Vasallos vocamus. Sa-
4 nè huius † responsi duplex est interpretatio: potest enim intelligi, vt quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ seruum manumiserit, intelligi debeant: quandoquidem dubium nō est, quin ma-
5 sculinum (vt vulgò dicitur) * fœmininum contineat: atque is sensum omnium calculo probatur, nisi quòd aliter speciali ratione constitutum quandoque legere est[a]. Potest & alio modo accipi, nimirum vt quod de patrono dicitur, de eius quoque vxore dictum censeatur, vt patronam hîc pro patroni coniuge declaremus. Verùm hæc expositio haudquaquam placet, quo-
6 niam huiusmodi * propriè patrona non est: licet bonis moribus conueniat, huic etiam reuerentiam à liberto
7 exhiberi, & ideo * sine venia in ius vocári nō debeat[b].

a l. sicut patronus de oper. liber.

b l. j. C. de in ius voc.

SVMMÆ.

2 *Solutam orationem ex re accipi.*
3 *Coniunctionum, disiunctionúmque notæ.*
5 *Copula iungit ex re, causísque contrà. 7. 8.*
11 *Gentiles variè accipi. 4.*
13 *Duodecim Tab. lex de intestatis, explicatur.*
15 *Disiuncta ex re, causísque concurrere. 17. 21.*
19 *Disiunctorum species & vis.*
20 *Legis ij. ad leg. Aquil. ff. sensus.*
23 *Interdum, vocis natura.*
25 *Dissolutionis natura & formulæ.*
26 *Soluta iungit, disiungítque ex causis.*
28 *Patronatus redempti effectus.*
29 *Redimenda sunt expressa tantùm.*
30 *Legis sæpe. versi. item. sensus. 33. 36. 37.*
35 *Consultorem non, nisi ex causa delicto eximi.*
38 *Conatum sine effectu ex causis non plecti.*

LEX LIII.

a alias comparatum.

SAEPE ITA COMPERTVM. Prosequitur eleganter Iurisconsultus, & declarat, quemadmodum plerunque vna dictio * pro alia ponitur, vt coniunctiua pro 1
disiuncta: & cùm nulla apposita est, quo casu oratio † di 2
citur soluta, id est, neque coniunctim, neque disiunctim connexa, fieri interpretationem ex subiecta materia. Sunt † autem coniunctæ dictiones, Et, que, atque, 3
ac: Disiunctæ, aut, vel, ve, seu. Addit diuus Augustinus in ea, quam scripsit grammatica, voculas, siue particulas, nec, neque, † disiunctiuas esse[b]: quod nostri nō ad- 4
mitterent, coniunctim enim negant: & ideo quamuis alterum non fiat, committitur stipulatio[c].

b l. si ita quis stipul. suprà de verb. obl.
c l. si is qui ducenta. §. cùm ita. de rebus dub.
d l. si heredi. de condi. inst.

CONIVNCTA PRO DISIVNCTIS. Negari non potest, quin † regularis coniunctiuæ significatio sit, 5
vt coniungat, & vtriusque coniuncti concursum requirat[d]: quod procedit, nisi ex re ipsa, vel argumento, de quo agitur, aliud iudicari æquum sit. Quid enim, si repugnantia copulentur? tunc dubium non erit pro disiuncta accipi: vt cùm quis fundum, eiúsque vsumfructum Titio legat[e]. Quid, si eiusdem significationis duæ dictiones coniungantur? nam & tum ad disiunctam, vel potius expositiuam significatio trahetur[f]. Quid, si secundum hunc sensum absurdum aliquod consequeretur? vt cùm quis filios * & 6
heredes substituit[g], vel filiis, & heredibus stipulatur. Sed & vbi verba, inter quæ copula additur, ex se principaliter, non autem alterius respectu, proponuntur, disiunctim fit interpretatio, vt lege xij. Tabular. cùm dicitur, AGNATORVM GENTILIVMQVE HEREDITAS ESTO: prius enim agnati admittuntur: nam & hoc æquitas suadet. Sicut cùm pater filios & ne- 7
potes instituit[h]. Cæterùm † & idem est, quoties orationibus separatis coniuncta interseritur, quæ & ipsæ alicuius speciei respectum nō habent: vt si lege notari infamia dicatur, qui depositū abnegauerint, & qui pro socio, tutelæ, mandati codemnati sunt[i]: & qui calūniæ præuari-

e l. si Titio. de vsufruct. leg.
f l. j. suprà de pact.
g Bar. l. Gallus. §. etiam. de liberis & posthum.
h d. l. Gallus. §. j.
i l. j. de his qui no. infa.

8 præuaricationísque iudicati sint. Eadem ratione † concursus non fit, cùm duo adiectiua multitudinis numero absque aliquo substantiuo proferuntur[a]: vt, lego empta & parata gratia vxoris: perinde enim est, ac si dictum esset, lego empta, & lego parata. Idémque esse arbitror, quoties ea adiectiua substantiuum respiciunt generale, vel indefinitū[b]: vt idem sit, siue empta, & parata legantur, siue res emptæ, & paratæ: prioris enim legati verba in hæc resoluuntur. Quapropter cui ve-
9 stes emptæ & paratæ legantur, * eas etiam obtinebit, quæ paratæ, licet non emptæ sint[c]. Si igitur alicui seruos vernas & textores legauero, mihi verius videtur etiam eos deberi, qui simpliciter vernæ, vel textores sint[d]: quod Soc. probauit, licet Bart. dissentiat. Sed & si
10 nomina appellatiua * coniunctim prolata proponātur, si materia odiosa nō sit, putarim hunc concursum nō requiri: vt cùm quis medicis & doctoribus legat: nec enim requiremus eundem & medicū & doctorem esse[e]. Idem in cōstitutione quæ debitores fugitiuos & cessantes aliqua pietate prosequatur[f]: quòd si odiosam quandam seueritatem exerceat, non nisi qui idem & cessans & fugitiuus sit, ea coerceri humanius est[g].

a l. ea tamen. de leg. iij.

b l. j. de iust. & iure.

c l. qui concubinam. de leg. iij.

d d. l. si is qui ducenta. §. vtrum. de reb. dub.

e Bald. & Ias. d. l. j.

f Rom. cōsi. ciiij. pater.

g Ang. cons. xvj. visis.

AGNATORVM. Verba sunt legis xij. Tab. quorum mentio est in lib. Rhetor. ad Heren. 1. SI PATERFA. INTESTATVS MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM GENTILIVMQVE ESTO. & rursus: SI FVRIOSVS EXISTAT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Sunt autem gen-
11 tiles, quos † vulgò vocamus, eiusdem parentelæ. Eos etiam ita in Topicis Cicero definit: Gentiles sunt, qui eodem inter se nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt: quorum maiorū nemo seruitutem seruiuit: nā si-
12 ne dubio latior gentis, * quàm familiæ est significatio. Suet. in Nerone: Ex gēte Domitia duæ familiæ claruerūt. Et rursus in Cæsare: Cuius gētis familia est nostra. Igitur gentis nomen agnatos, & cognatos cōtinet. Vn-
13 de † cùm priùs agnatorū mentio facta sit, sequitur vt de cognatis sub gentilium appellatione accipiamus:
14 quam interpretationem Accurs. probat. Alij † gentiles

clarioris familiæ agnatos existimant, quam interpre-
tationem in lege duodecim Tabularum, propter Cice-
ronis definitionem probauerim: posteà enim etiam
qui à seruis oriundi erant, gentiles dicti sunt. Plin. lib.
XXXIII. Singuli Marcipores, Luciporésve dominorum
gentiles vitam in promiscuo habebant.

At cvm dicitvr. Disiunctiuæ † dictiones sunt, 15
aut, vel, ve, seu, siue: in his regula est, vt non vtrunque
disiunctum, sed alterum tantummodo requirant: quæ
tamen plerunque non obseruatur, vt cùm alterum si-
ne altero esse nequit: veluti in lege, qua iubetur tuto-
rem super pecunia, tutelave pupilli dari: cùm enim pu
pilli custodiæ tutor datur, consequenter etiam rebus
datur, curáque pecuniæ pars administrationis ipsius
tutelæ est: nam & cùm inter genus & speciem * disiun- 16
a l. Quintus Mutius. de aur. & argẽ. leg. — cta ponitur, plerunque in coniunctam transit [a]. Sed &
si † Titium, vel Seium instituero, vel tutores constitue 17
ro, vel legatum fideíve commissum illis dedero, con-
b l. pen. C. eodem. — iunctim huiusmodi dispositio accipietur [b], ne propter
personæ incertitudinem reddatur inutilis quod & ge
neraliter admittendum est, quoties vel ex vi verborũ,
vel ex aliis legibus, vel ex præsumpta loquentis men-
te hoc infertur. Primi casus exemplum est in dictione
c l. si quis ita. de aur. leg. — Seu[c], quæ * ampliandi vim habet: quapropter si quis 18
donet pecuniam, quam Perusij, seu Patauij habet, v-
tranque donasse intelligitur. idem enim est, ac si pecu-
niam, quam Perusij, vel etiam Patauij habet, donasse se
dixisset: quoniam disiunctiua † hæc duplex, subdisiun- 19
d l. ij. ad legem Aquil. — ctiuæ, coniunctæque simul vim habet [d]. Secundi exẽ-
plũ in lege Aquilia † accipitur, cùm in ea punitur, qui 20
quadrupedem, vel pecudem iniuria occiderit: declara-
tur enim alibi quadrupedem, id est, pecudem intelli-
gi debere, vt disiũcta pro expositiua scripta sit. At cùm
quis ita substituit, Si filius meus, aut filia hæres non
erit, Seius esto: clarum † est ex mente testatoris disiun 21
e d. l. si is qui. §. fin. — ctam pro coniuncta accipi [e], ne cum altero filiorum cõ
currat extraneus. Idémque in ea substitutione, si filius
meus intestatus, vel sine liberis decesserit [f]: non enim
f l. generaliter. C. de instit. — verisimile est, voluisse testatorem nepotes suos exclu-
dere, quia filius testatus non sit.

Cvm

22 Cvm vero dicimvs. Soluta* pro separatis po-
23 ni præter regulam esse ostendit dictio, Interdum, †cu-
ius natura est de frequentioribus casibus excipere: nisi
24 ergo ex subiecta materia aliud appareat, ipse *arbitror
solutam orationem in coniunctam magis, quàm dis-
iunctam inferre. Vnde cùm verba tunc coniuncta di-
cantur, alterutrum fieri non sufficiet [a]: licet alij aliter,
etiam crebriore calculo. Contra quos etiam est vete-
rum Rhetorum sententia, qui διάλυσιν, id est, dissolu-
tionem vocant, quam Iurisconsultus hic solutam di-
25 cit: eam sic Cicero definiuit: Dissolutio est quę †coniun
ctionibus verborum è medio sublatis, partibus sepa-
ratis effertur hoc modo: Gere morem parenti, pare co
gnatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Itē: De-
scende in integram defensionem, noli quicquam recu-
sare, da seruos in quæstiones, stude verum inuenire.
Quod loquendi genus & acrimoniam habet, & vehe-
mentissimum est, & ad breuitatem accommodatum.
26 Hæc ille. Cæterùm †dubium non est, in quibus casibus
disiuncta improprie accipitur, vt coiungat, multò ma-
gis solutam coniungere. & rursus: quoties coniuncta
disiungit, & solutā disiungere: videtur enim huiusmo-
di soluta oratio ambigua esse, quæ in alterutram signi
ficationem commodè verti potest. Sanè in huiusmodi
oratione illud propriè procedit, quod quandoque Ac
27 cursius dixit, punctum* loco copulæ esse.

[a] l. in eod. §. vbi. infrà titul. j.

Si donvm, mvnvs. Edixerat prætor [b]: si do-
28 num, munus, operas à patrono impositas libertus †re-
demisset, aduersus eius tabulas bonorū possessionem
29 patrono non daturum. Pone †ergo solùm donum fuis-
se impositum, vt libertus possit liberè testari, illud de-
bebit redimere: non autem desideratur, vt etiam non
imposita redimat. quòd si munus quoque & operas
imposuerit, etiam hæc redimenda sunt.

[b] l. Iulianus. j. de bo. lib.

30 Item dvbitatvm. Eum, †cuius ope, consilio,
furtum factum sit, furti teneri lex ait: vnde dubitatum
est, an coniunctim hæc verba accipi deberent an sepa-
ratim: variauerúntque in hoc antiquorum sententiæ;
sed Labeo eos, qui separatim accipienda dixerunt,
probauit, quòd aliud sit consilio, aliud ope furtum

fieri. Vnde, qui solã opem * adhibet, furti tenetur: tam- 31
etsi ipse non consuluerit furtum fieri debere. quod vt verum sit, defendi tamen & illi possunt, qui coniunctim accepêre: quoniam non sat sit opem præstare, nisi eo consilio, id est, animo præstetur, vt furtum fiat. Si
ergo consiliũ* pro suasione accipiamus, soluta illa ora- 32
tio disiunctiuè: si pro dolosa adiuuãtis intentione, cõiunctim intelligetur. Et hic verus est huius responsi sensus, quem nec Accurs. nec cæteri satis percepêre.

Alii condici. Scilicet † ei, qui opem tulerit: 33
quod tunc procedit, cùm ad eum res peruenit, vel cùm fur soluendo non est [a]: ipse enim in subsidium tenetur, alioquin nec contra eum, qui opem præstitit, furtiua condictio competit: atque ita vulgò dicitur [b].

Non potest. Scilicet ei, qui consuluit, quando aliâs furtum facturus quis erat [c]: atque ita Accursius sensit, & plerique sequuti sunt [d]. In dubio tamen con-
tra consultorem præsumemus, *eum videlicet causam 34
delicto præstitisse: nec enim postquam quis omnino furari constituit, solet cõsilium petere, sed cùm adhuc
dubius est. Quapropter, † qui consilium dedisse proba- 35
tus fuerit, furti condemnabitur, nisi ipse ostendat, etiam si nõ consuluisset, nihilominus furem idem fuisse facturum [e]: nam tunc leuiore pœna arbitrio iudicis, ex communi sententia adficietur [f]: vt meritò antiquum carmen celebretur, Malum consilium consultori pessimum.

Consilium malignum. Id † intellige, vt si cri- 36
minaliter agatur, lata culpa non idem valeat, quod dolus [g]: quòd si ciuiliter, cùm in causa furti, qui condemnatus est, ipso iure notetur infamia [h], videtur tunc latam culpam sufficere: qua de re alibi latiùs disseritur [i].

Secutum. In † simplici consilio, cogitationéque 37
vera Iurisconsultus prodit, quòd si vltra consilium conatus aliquis interuenerit [k], in atrocibus delictis regula est pœnam irrogari [l]: in leuibus non irrogari [m]. Qua
ratione si etiam de atroci crimine ciuiliter agatur [n], co-
natus † sine effectu non punitur. idémque est, quoties 38
delictum nihil nocuisset: vt cùm quis falsum committit,

a l. peculium. §. si opem. de pecul.
b l. proinde. de cond. furt.
c l. nõ solùm. versi. Attilicinus. de iniu.
d c. j. de offi. deleg.
e Ang. l. furti. §. ope. de fur.
f ca. sicut dignum. §. quia verò. de homic.
g l. lege Cornelia. de sica.
h l. j. de iis qui not. infa.
i l. in actionibus. de in lit. iurando.
k l. is qui cũ. C. de sicar.
l l. si quis nõ. C. de episc. & cle.
m l. j. quod quisque iur.
n Bal. l. si cõstiterit. C. fi. regundo.

tit, quod alicui damnum inferre non potest [a]. Idémq; si ante delictum quis spontè pœnitentia ductus destiterit [b]. Cæterùm & in hac re in primis legis verba pensitanda sunt: nam si actum perfectum verba respiciunt, qui nondum perfecit non tenetur: vt cùm infligitur pœna, si quis appellauerit: actus enim consummatio
39 †per verbum præteriti temporis denotatur [c]. aliud est in futuro, si appellabit [d]. Sed & vbi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimen [e]: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationem extra verborum vim non recipiunt. Aliud autem est crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

a l. damus. C. de fal.
b l. qui ea. de furt.
c Cardin. c. præterea. de appel.
d Ioan. And. ca. perpetuò. de elect. in vj.
e Bart. l. j. de sicar.

SVMMÆ.

1 *Creditor non nisi euentu conditionis dici.*
3 *Creditores conditionales dispositis inesse.*
7 *Legem, Conditionales. explicari.*
8 *Spei acceptio multiplex, & effectus.*

LEX LIIII.

1 CONDITIONALES. Creditor †cui sub conditione debetur, interim propriè creditor nō est, cum ab inuito extorquere nihil possit: sed post euentum
2 conditionis verè est creditor. quæ conditio * cùm in contractibus retrò trahatur, censetur vsque à princi-
3 pio creditor fuisse [f]. Et ideo dispositio †quæ generaliter de debitoribus verba faciat, in dubio de eis quoque intelligetur, qui sub conditione debuerunt. Quapropter cùm testator heredi mandasset, vt omnia debita Titij dissolueret [g]: respondere plerique etiam ad dotem, quam soluto matrimonio vxori suæ Titius restituere omnino debebit, obligari. Nam & si cōstitutum sit, vt, re venali proscripta, teneantur qui ius habent, illud in scriptis intra certum terminum exhibere. aliâs ea res emptori euinci non possit [h]: censuerunt veteres ius, quod sub conditione competere potest, in professionem redigendum: non enim huiusmodi legis verba magis ad præsens, quàm ad futurū tempus referun-
4 tur. Accedit his, quòd fideiussor sub conditione, * si

f l. is cui. de act. & oblig.
g l. j. si stipu. fuerim. §. j. de ver. oblig.
h Raph. Ias. d. §. j.

principalis non soluerit, promisisse videtur, tamen dubium non est, quin debitor sit [a].

a Bart. l. j. si cer. pe.

Competitvra. Vt quia promissum sit, cùm morietur: certum enim est hanc conditionem * ali 5
quando euenturam. Vera tamen conditio illa est, quæ omnino * est incerta, ante cuius euentum non oritur 6
nec obligatio, nec actio, vt infrà attingemus [b].

b l. cedere.

Vel qvi spem. Videtur hîc † probari, si spes 7
nulla subsit, quòd conditio eueniat, creditoris loco non esse: sicut nec illud pignus videtur, quod verisimile est fore, vt nunquam luatur, quod Bartolus sensit [c]. Sanè spes † in iure variis modis accipitur. alia e- 8
nim est, quam vigilantium somnium Plato appellat, nos remotam dicimus: vt cùm agnatus agnato successurum se opinatur: & hæc nullius effectus est: alia est paulò proximior, vt quam filius in hereditate patris concepit: & huius quandoque * propter natu 9
rale votum parentum ratio habetur [d]: alia est, quæ ex præsenti iure nititur, semperque in cõsideratione est: vt in eo, qui per fideicommissum alicui substitutus est: nisi enim huiusmodi spes probabilis esset, ei per cautionem fideicommissi nomine prætor non succurreret [e]. Idem in eo, qui est statuliber, & præsentem spem habet, vt quia hereditas adita sit: quod & in contractu conditionali obseruamus. Vnde illa clausula, qua in contractibus solemus dicere, nos remittere * omne 10
ius, quod habemus, vel habere speramus, ad ius solùm præsens trahitur: vel ad futurum, quod tamen ex causa præsenti habere speramus [f], vt Bartolus scripsit.

c l. in quorũ. de pig.

d l. nec ei. §. præterea. de adoptionib.

e l. de statulib.

f l. post emãcipationem. §. fi. de lib. lega.

SVMMÆ.

1 *Creditor non est peremptoriè submouendus. eius effectus. 3.*
6 *Legis, Creditor. sensus.*
8 *Similium argumenta.*

LEX LV.

Creditor. Quamuis † qui exceptione perpetua, 1
putà pacti de nunquam petendo, excluditur, ipso iure sit creditor: imò, nisi exceptio * opponatur, ob- 2
tineat:

tineat: attamen quia verisimile est, reum in sua fore diligentem: & actori præscripturum, talis creditor non intelligetur: considerat enim lex effectum,
3 Et † ideo si petente creditore velit lex etiam, indicta causa, debitorem in carcerem detrudi, hunc casum excipiemus: quoniam nec † is propriè creditor
4 est [a], qui exceptione perpetua submouetur: nec pro-
5 priè debitor, qui * eam habet. idem que cùm dubium est, an perpetua exceptio futura sit [b]: vt cùm promisi non petere, donec Titius consul fiat.

a l. creditores. suprà eod.

b l. sufficit de cód. inde.

6 Similis est. Sicut † enim conditionalis creditor euentum conditionis, ita iste diem expectat [c]: alioquin non paucæ sunt differentiæ inter hos casus.
7 Sed sufficit * similitudinem esse respectu eius rei, de
8 qua agitur [d]. Vnde † similia dicuntur, quæ eadem ratione innituntur, vel quæ in effectu, & causa conueniunt: ídque potius obseruabimus [e], quàm formam: quamuis, quæ in forma non conueniant, dissimilia plerunque appellentur. Vnde quod nostrates Diale-
9 ctici aiunt, vt tollatur * consequentia, sufficere instantiam, accipiendum est, si instantia de ratione deducat, non simpliciter de pronuntiato [f].

c Bart. l. ita stipul. in j. q. de ver. obli.

d dict. l. sufficit.

e l. j. §. igitur. de exercit.

f Ias. l creditori. de ope. no. nunt.

SVMMÆ.

1 *Instrumenta variè notari, censerique.*
3 *Subnotandi forma.*
4 *Cognoscit relegens.*
5 *Dispungit excutiens.*
6 *Dispunctionis natura, & vis.*
7 *Expungit delens.*

LEX LVI.

1 Cognoscere. Descriptio, † subnotatio, dispunctio rationum instrumentorúmve differunt.
2 Describimus * ea, quorum exemplum accipimus. Sub-
3 notamus, cùm † quasi inuentarium conficimus [g], adscribimúsque quot corpora instrumentorũ sint, & de
4 qua re. Cognoscimus † cùm ea legimus, atque relegimus: qui enim rationes recognoscit, verum est eum ipsas cognoscere: sicut qui reddit, dat qui repetit,

g l. fi. de bon. aut. iud.

a Bar. in rub. solut. matr. petit [a]. Dispungit † rationes, qui data & accepta con- 5
fert, excutítque, & examinat: vnde & † dispunctio 6
pro diligenti percontatione, examinationéque acci-
b l. si statuliber. penè ad finem. de statulib. pitur [b] : idque hac (vt opinor) ratione, quia veteres
solerent rationes, cùm data acceptáque constitissent,
transuerso puncto, confodere: hinc Iuuenalis, moro-
sam, auarámque mulierem designans, quæ rationes
diu peractas, absolutásque recognosceret: Longi, in-
quit, relegit transuersa diurni. Id etiam † expungere 7
c l. in omnibus. suprà de diuers. præscript. quandoque appellatur [c]: quod verbum reiicere quo-
que & de medio tollere significat [d], quoniam suffragia
puncto notabantur: vnde quos ceu indignos præte-
d l. penul. de re milit. ribant, * expungere dicebantur. 8

SVMMÆ.

1 *Legis, pen. & fin. de pollic. sensus.*

2 *Nepotes & filias in casibus liberos non dici, quandoque contrà.*

3 *Naturales ex causis filios non dici.*

5 *Conditionem liberorum spurio legitimato non deficere.*

6 *Descendentes ex virili, & per virilem differre.*

§. LIBERORVM. Huius responsi exemplum hoc
affert Accursius, si is, qui opus reipublicæ pollicitus,
e l. pen. & fi. de pollicit. postquam inchoauerit, decessit [e], heres † extraneus 1
in quintam patrimonij partem tenetur: quòd si ex li-
beris sit, solùm in decimam: interpretatúsque † est di- 2
uus Pius, inter liberos, nepotem quoque ex filia con-
f l. j. de iure immunit. tineri [f], quam interpretationem non procedere in pri-
g l. quia tale. sol. matr. uilegiis [g], quæ generaliter publicæ vtilitati deroga-
rent, communi sententia receptum est. Idémque si le-
ge municipali agnati fœminas excluderent: videtur
enim tum testator, qui liberos instituit, prius de agna-
tis sensisse, & eum ordinem sequutus, qui in intestati
h Bar. l. hæredes. §. cùm ita. ad Treb. successione seruandus erat [h].

SVI IVRIS. Vt emancipati, & naturales: regu-
lariter enim appellatione filij, etiam naturalis com-
i l. tutelas. de cap. dim. prænditur [i]: naturæ enim id nomen est, non iuris ci-
k l. ex facto. §. j. ad Treb. uilis tantùm: † & hoc, nisi testatoris conditio & di- 3
gnitas [k], præsumptáve disponentis mens aliud indu-
cat [a].

cat [a]. Quid enim, si legitimi adsint? potiores certè illi esse debent. Quid item, si ab ecclesia emphyteutica bona pro se, & liberis aliquis acceperit? ad naturales enim peruenire ea non possunt. Nec verisimile est de eis actum fuisse, qui abominato à iure [b] canonico concubitu orti sunt: sed & in materia odiosa humanius erit de eis non intelligi [c], dum tamen melior inde non fiat naturalium quàm legitimorum conditio, vel pater ipse propter naturalium numerum priuilegia non consequatur [d]: & hæc de naturalibus. At de spuriis
4 aliud est: hos enim lex* pro filiis non habet [e]. Et ideo conditio, si sine liberis decesserit, fideicommisso addi-
5 ta, propter spurium non deficit: quod ego † arbitror verum, etiamsi per rescriptum principis legitimatus sit, quoniam lex incertum illi patrem tribuit, nec præsumit ex legitimante ortum. Vnde parentis fideicommisso grauati confessio & tractatus ipsi obesse debet, non autem substituto, nisi verè probaretur ex eo natus, vt quia ex ancilla domi retenta, quæ cum alio non consuesceret [f].

a l. fina. de iur. delib.

b c. statutũ. ij. de hered. in vj.

c Bar. l. quia. de in ius voc.

d l. ij. §. legitimos. de excus. tut.

e authen. ex cõplexu. C. de inc. nup.

f Alb. l. filiũ. de his qui sunt sui.

VIRILIS SEXVS. Differentia est, substituat
6 qui † ex virili, seu per virilem sexum descendentes, an per lineam virilem: nam primo casu etiam fœmina ex filio vel nepote nata continebitur, secundo non continebitur: non enim per lineam descendit nisi qui in linea est [g].

g Moder. l. Gallus. §. nũc de legç. ff. de lib. & posth.

SVMMÆ.

2 *Magistros variè accipi: eorúmque diuersa officia. &c.*
7 *Iurisconsultorum gradus.*
11 *Legem, Cui. conciliari.*

LEX LVII.

1 CVI PRAECIPVA. Magistrare* moderari est,
2 vt Festus inquit: vnde magistri, † non solùm doctores artium, sed etiam pagorum præfecti, quos vul-
3 gò Syndicos * vocamus: vel collegiorum, societatúmve, quos Abbates appellant. Hinc & magister populi Di-
4 ctator, & magister * hastæ, qui auctionibus præest, & magister pecoris, ipse custos, & magister nauis: cui cu-

ra nauis demandata est. Sic autem dicti sunt, quoniam
magis cæteris possunt: vnde & magistratus, qui † per 5
imperia potentiores sunt, quàm priuati.

Cvivslibet disciplinae. Hinc † legum 6
Doctores magistri dicuntur, putauerímque genera-
liter hoc nomine contineri † Baccalaureos, Licentia- 7
tos, Doctores. Sicut enim athletæ tribus * coronis 8
a l. j. C. de athlet. more Græciæ antiquo insigniri debebant[a], ita in ago-
ne literario tres sunt distincti gradus. Primus, qui à
bacca † laurea sumpsisse nomen videtur, scholastico or- 9
dini proximior, quàm doctorum. Secundus ad eos
pertinet, qui nondum insignia suscepêre, electi tamen
authoratíque sunt, tradúntque materia fauorabili * 10
pro Doctore haberi.

Vel monstrando. Atqui † superius non à 11
monstrando, sed quò magis cæteris curam præstare
debeant, magistros dictos ait: sed ipse arbitror illam
etymologiam, hanc allusionem eius vocabuli esse. Ve-
rùm fingamus aliquem huiusmodi curam non præsta-
re, an idcirco magister non erit? & aiunt esse: quo-
niam * nomen ab eo dicitur, quod fieri deberet, licet 12
non fiat. Qua ratione & Pontificem & Augustum ap-
pellabimus, qui ad vitam æternam pontem non faciat,
& qui imperij corpus non augeat.

SVMMÆ.

1 §. *Persequi, explicari. versus. 3.*
2 *Persequi, varie accipi. 6.*
3 *Satisfactionem in lege, cautionem in hominum actu, solutionem accipi.*

§ Persequi. Accursius † persequi interpre- 1
tatur, id est, consequi: nam qui satis accepit, putà fi-
b l. item. §. j quib. mod. pig. deiussores,[b] vel pignora, perinde habetur, ac si rem
petitam consequutus esset[c]. quæ expositio mihi non
c l. si rem. §. dicimus. de pignor. act. probatur, quia propriè illud persequimur, * quod nó- 2
dum sumus consequuti: (Quapropter & lib. 11. Aul.
Gellius: Non puto, inquit) Cæcilium sequi debuisse,
quod assequi nequiret. Verior † igitur sensus est, vt 3
quamuis aliquis satis acceperit, tamen adhuc dicatur
perse-

4 persequi: quia satisfactio* pro vera solutione nõ est[a]. a l. j. qui sa-
5 in quo † tamen articulo solet distingui: aut lex satis- tisd. cog.
factionem requirit, & sufficit fideiussores, vel pignora
offerre, vt ex forma contractus alicui satisfaciendum
est[b], & soluere pecuniã opus est, quoniam in his non de b Authent. si
simplici securitate creditoris actũ videtur, sed de actus quãdo. C. de
perfectione, plenáq; liberatione, quã solutione demũ constit. pec.
6 facta, cõsequimur. Sanè & † persequi dicitur, qui officiũ
iudicis implorat: quapropter si caueri mihi postulem
per fideiussores, quod in prætoriis stipulationibus
7 regulare est[c], persequi videbor: expediuntur* enim c l. j. §. stipu.
hæc officio iudicis[d]. de præt. stip.
d l. iubere. de
iur. om. iud.

SVMMÆ.

2 *Gesta etiam ad priuata referri.*
3 Κατάχρησει *ex causa locus.*
5 *Catachresis, & translationis discrimen.*

LEX LVIII.

1 LICET. Quoniam suprà gestam* rem significare
sine verbis factam, ex Labeonis[e] sententia tradi- e l. Labeo. su-
tum fuerat, eam differentiam Caius hîc tanquam ni- prà eod.
mis subtilem contemnit: quia καταχρηστικῶς, id est, abu-
siuè inter factum & gestum nihil interest. Laurentius
2 Valla gesta † referri ad rempub. maiorísque dignitatis
esse tradidit, acta etiam de priuatis dici: quod non o-
mnino probo, quandoquidem etiam de negotiis ge-
stis id verbum proferimus, qui tractatus ad priuatos
pertinet. Ampla verò & faciendi est significatio, quam
hîc explicat Accursius, nos alibi commodiùs attinge-
mus. Id ex hoc responso summè adnotandum est, vo-
cem καταχρηστικῶς (sic enim in antiquis codicibus legi-
3 tur) id est † abusiuè, plerunque propria & subtili inter-
4 pretatione reiecta accipi: nimia enim iuris * subtili-
tas, crux est, vt antiqui dicebant: vnde illud Comici,
5 Summum ius, summa iniuria est. Fabius † Quintilianus
κατάχρησιν figuram esse autor est, vbi proprio nomine
omisso, aliud vicinum assumimus. Translationem ve-
rò, vbi nomen proprium deest: quo fit, vt hanc neces-
sitas excuset, vsurpationẽ ornatus, vel ratio carminis.

SVMMÆ.

1 *Repudiandæ vxoris forma.*
2 *§. Paternos. sensus & emendata lectio. 5. 6.*
3 *Libertus filij, patris non est, nec fratris.*

§. PATERNOS. Solebant † Quirites cùm repudiare vxorem vellent [a], libertum suum huius rei nuntium mittere, quod & Satyra Iuuenalis indicat: 1

Collige sarcinulas, clamat libertus, & exi,
Iam grauis es.

a l. nullum. de diuor.

Dubitatum fuit, quem libertum suum intelligeremus: & paternum † quoque seu auitum suum libertum esse Iurisconsulti tradiderunt. Quòd si à † filio 2 3 fortè milite castrensis peculij seruus manumissus sit, is libertus patris dici non poterit: miles enim eius patronus est, non pater [b]. Cæterùm & filius, qui ex assignatione patris libertum habet, solus ei patronus est, non autem frater [c]: quamuis etiam quantùm ad eum, rectè paternus libertus dicatur.

b l. antepen. qui & à quib.
c l. i. de assef.

NOSTRORVM LIBERORVM. Alij † codices 4 habent libertorum: nam libertus [d] liberti mei, meus libertus non est: sed verior hîc lectio est liberorum: nam † & in antiquissimis exemplaribus vna comple- 5 xione sic finitur: Paternos libertos, nostros libertos, liberorum nostrorum non rectè nostros libertos dicimus. Sed an id obseruabitur etiam, viuente manumissore? & quia generaliter Iurisconsultus † loquitur, 6 verisimile est hoc quoque casu sententiam hanc producendam: nec abhorret, vt patris libertus filii quoque sit, cùm rerum paternarum in vita patris filii quodammodo domini habeantur [e]. Cæterùm, quamuis libertus filiifamiliàs militis, manumissore mortuo, patris libertus non dicatur, deferetur tamen illi eius hereditas, secundum Iustiniani constitutiones [f].

d l. Modestinus. infrà eod.
e l. in suis. de lib. & posth.
f §. militis. instit. de suc. liber.

SVMMÆ.

1 *Portum variè accipi.*

LEX LIX.

PORTVS. Portum † antiqui plerunque pro insula aut domo (vt Festus inquit) dicebant: cuius rei 1

rationem Iurisconsultus hic assignet, quòd, scilicet, merces in eam portarentur. Hinc à similitudine portus
2 appellari cœpta est, nauium * statio, qua inclusæ naues à ventis tutæ essent: ísque frequentissimus est hu-
3 ius vocis significatus. Sed & angiportum, * angustam viam inter portus, id est, domos, dixerunt: qua de re latiùs Grammatici disseruêre.

SVMMÆ.

1 *Fundi modum ex animo pendere: eo cessante, ad totum refertur. 4. 8.*
3 *Fundum variè stipulamur.*
5 *Parti ex causa cedit totum.*
6 *Locum variè accipi.*

LEX LX.

1 LOCVS. Locus * fundi portiuncula est, * fundum
2 autem intelligitur secundum domini mentem, qui ex vno plures fundos facere potest, si quibus quisque finibus contineatur, designauerit: quapropter & minimam partem fundum dicemus, si talis fuerit
3 eius affectio. Hinc est, quòd † stipulatio fundi in genere nullius est momenti, propter incertitudinem: offerendò enim vel cespitem terræ liberaretur promissor, vt quidam scribunt[a]. Sed & Mar. Ciceronis in quodam ioculari libello citantur hæc carmina,

Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda.
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

4 Igitur, † nisi affectio testatoris probetur, in dubio appellatione fundi de toto intelligemus[b]: nec vt ab hac interpretatione recedamus sufficiet, si in plures regiones commodioris culturæ gratia fundum diui-
5 serit[c]. Sed & si tibi quis † partem fundi Corneliani legauerit, deinde eadem scriptura fundum Cornelianum leget, nō sola pars, sed totus debebitur. pars enim fundi (vt diximus) tunc pro toto habetur, cùm ea affectio est testatoris, vt non pars, sed totum sit. Quod in proposita quæstione dici nō potest: quomodo enim pro integro fundo habuisse cū testator videtur, q̄ par

a l. cùm post. §. gener. de iure dotium.

b l. si defensor. §. i. de interrog. act.

c l. Caius. in fin. de leg. iii.

tem fundi tantummodo appellauit? vt meritò Pauli Castrensis [a] sententia, qui aliter existimauit, reiicienda sit. Cæterùm etiam si domini affectio non probetur, putauerim partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso periurióque euitando ageretur: adiuuanda enim quoquo modo est interpretatio in humaniorem partem.

a l. planè. §. j. & fi. de lega. j.

Loci appellationem. Locus † vbi quid 6 collocari potest, dicitur. eius autem μεταφορικῶς varia est significatio, vt cùm dicimus quem loco obscuro natum, vel loco fratris fuisse: illud enim ad genus nobilitatémque refertur, hoc vicem denotat. Sed & Aristoteli Ciceroníque in partitio. orato. & in Topic. loca sunt argumentorum * sedes, hoc est, vniuersales 7 propositiones, quæ particularia continent, sicut loci corpora. In iure verò † quandoque locus generali- 8 ter accipitur [b], & ex mente proferentis interpretationem capit. Qua ratione in prædiis vrbanis locus sine ædificio dicitur area: in rusticis, ager. At cum specialiter respectu fundi locum dicimus, de portione aliqua accipimus. Quòd si fundi Tusculani dominus simpliciter locum suum Tusculanum legat, ne ex incertitudine legatū vitietur, existimauerim generaliter intelligendum, vt integer fundus debeatur: nam & huiusmodi expositio vulgari sermoni alludit.

b l. fundi. infrà eod.

SVMMÆ.

LEX LXI.

Satisdationis. † Satisdare * propriè dicitur, 1 qui dat fideiussores [c]. Satis facit, * qui pignore, vel 2 qualibet alia ratione securum contentúmve credito- 3 rem reddit [d]. Repromittit, * qui nuda stipulatione 4 se obligat. Cauere verò † variè accipitur: in dispositione 5 prætoria satisdationem requirit [e], in ciuili solam promissionem, cùm hypotheca bonorum, vt quidam

c l. j. & ii. qui satisd. cog.
d l. i. de prætor. stipul.
e l. sancimus. C. de verb. sig.

dam sentiunt. Quòd si lex, causa cognita, cauere velit, vel idoneè, plenè, rectè, competenter, sufficientérve, tunc arbitrio iudicis etiam satisdandum erit [a], veluti si suspectus sit, qui cauere debet, vel pignus præstandum, aliàs nullius effectus esset [b]. Sanè qui sim-
6 pliter † repromittit ex vi verborum, non videtur satisdedisse, licet lex propter creditoris consensum ita interpretetur: vt in defensore, quem lex satisd. iubet [c]. quod & in eo dicendum est, qui euidentissime sit locuples: non enim lex, quæ satisdationem requirit, de huiusmodi homine sensisse videtur [d]: quod verum putauerim, cum satisdatio idcirco solùm requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori consultum velit [e]: sed si etiam celeritatem perficiendæ litis respi-
7 ciat, fideiussio * tum quoque præstanda erit [f]: cum nostra quandoque intersit, posse cum fideiussore experiri, qui non ita litigiosus, & tergiuersator sit, sicut principalis, quíque bonam fidem fortè agnoscet. Cæ-
8 terùm & bonus † vir, qui compulsus satisdare, propter paupertatem non possit, repromittens cum iurisiurandi religione, admittetur [g], ne eum ad impossibilia obligare lex videatur, vel aliàs ius sibi iam quæsitum amittat [h].

a Alex. l. diuortio. §. interdum. sol. matr.
b. l. in omnibus. de iudi.
c l. v. §. nunc videamus. iudic. sol.
d l. quicunque. ii. C. de fun. pat. lib. xi.
e l. i. vt leg. no.
f l. minor. in fi. de procu.
g Tas. l. i. in fin. qui satisd. cog.
h §. sed hodie. instit. de satisdat.

SVMMÆ.

1 *Tignum, ædium materia.*
2 *Tignum variè accipi. 3.*
5 *Legem, Qui res. de solut. explicari.*

LEX LXII.

TIGNI. Legis duodecim Tabularum verba hæc erant, quorum mentionem Festus Pompeius [i] facit: TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS, VINEAVE ET CONCAPV NE SOLVITO. Sunt qui existiment legem XII. Tabul. ita conceptam: TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS, VINEISVE NE SOLVITO, SED DVPLVM, QVI IVNXIT, DATO.
1 Declarat ea Iurisconsultus, † vt tigni [k] appellatione omnis materia, ex qua ædes constant, contineatur,
2 Vnde † tegulæ, lapides, cæmenta, calx, atque arena id

i lib. xviii. de verb. veter. signifi.
k l. tigni. ad exhibi.

a l. i. de tig. iniuncto.

b l. ferri. infrà eod.

genus similia, hoc nomine comprændentur [a]. Tigna, enim à tegendo dicta sunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione, omnes materiarij, murarij, albariíque significabuntur [b]. Huiusmodi tamen interpretatio à communi vsu loquendi abhorret: quandoquidem † tigna solent trabes appellari, quibus summa domus contegitur: hinc & contignationes dictæ, quorum vocabulorum frequens mentio est M. Vitruuio: vt hinc argumentum colligi possit, posse dictionem quamlibet, * quoties deriuatio cum ratione legis conueniat, secundum eam accipi, tametsi communis loquendi vsus repugnet. Sanè verborum † legis XII. Tabul. iure quoque mentio est, vbi dicitur, quemadmodum ea lex tignum ædibus iunctum vendicari posse sciscit, sed interim id solui prohibuit, prætiúmque dari voluit [c]. Quo in loco Accursius, si scit separatim legit, nimirum ignorans, idem esse sciscere, quod confirmare: vnde & plebiscitum dicitur. 3 4 5

c l. qui res. In fi. de solu.

SVMMÆ.

1 *Penes, dominij, apud, personæ, locive nota.*

2 *Penes & apud, vsus promiscuus.*

LEX LXIII.

PENES. Qui penes † se rem habet: plus iuris in ea habere videtur, quàm qui apud se: idem enim est penes se habere, quod penitus apud se, id est, in potestate, iure, dominióque suo, cùm dictio apud, ad personã vel locum simpliciter referatur: quod & Festus Pomp. probat, & Lauren Valla. Depositarius igitur, commodatarius, & colonus apud se habet, dominus penes se [d]: licet confundi hanc differentiam plerunque animaduerterim [e]. Quapropter † si lege indicatur pœna illi, penes quem furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui simpliciter sciens * detineat, obligari: tametsi ex hoc responso, is non penes se rem habere, sed potiùs apud se dicatur. nec enim verisimile est legislatorem ad huius tam subtilis differentiæ modulum verba sua redegisse. 1 2 3

d l. Titia. §. Caius. de legatis secundo.

e l. si quis in tantam. C. vnde vi.

SVM-

SVMMÆ.

2 *Intestabilis neutram testamenti factionem habet.*
3 *Intestatum variè dici.4.5.8.*
6 *Legis 1. de suis, & legitimis. sensus.*

LEX LXIIII.

1 INTESTATVS. Testari verbum * inter alia significat suam sentētiam etiam expromere: vnde testimo-
2 nium, & testamentum deducitur: & intestabilis, † qui nec testimonium dicere nec testamentum facere[a], ex
3 testamentóve aliquid consequi potest. Hinc etiam † intestatus deriuatur, cuius vocis triplex est significatio: primò enim eum significat, qui testamentum non fecit, & hæc propria & indubitata est interpretatio: quoniam (vt Bartolus[b] inquit) intestatus participium est, cuius ea est natura, vt potentiam ponat, actum neget: quam rationem non satis scio, an Grammatici reciperent: cùm enim præpositio verbo non conueniat, sequitur vim nominis habere, non participii: alioquin inductus, infectus, inuisus, insolens, euidens, vim participii haberent, quod ipsi negant. Cæ-
4 terùm † & is intestatus est, cuius testamentum iure defecit, vt quia iniustum, vel irritum pronuntiatum est. Idem enim est testamentū omnino non facere, vel huiusmodi facere, quod nullum pronuntietur[c]. Secundò
5 intestatus dicitur, qui † testamētum ex se quidem validum fecit, sed quod ex eo corruit, quia heres institutus noluerit adire: & hic sensus quoque non improprius est. Dixit tamē Bartolus si lex aliquem admittat in eius successionem, qui intestatus decederet, verba legis hoc casu cessare: non enim intestatus decedit is, ex cuius testamento hereditas non aditur, cùm tempore, quo decedit, verum sit eum esse testatum, licet deinde ex heredis scripti facto reddatur intestatus. Sed hanc ego subtilitatem non approbo, quæ cōtra Iuris-
6 consulti verba est[d], eum † propriè intestatum decessisse dicentis, cuius hereditas adita non est, vt inde appareat dictionē hanc tractū habere, & ad perfectione tēporis referri, quod nō, nisi adita hereditate, cōsumitur.

a l. eum lege. de testa.

b Bar. l. j. de suis & legit.

c Inst. de hered. quæ ab intest. i prin.

d dicta lex

Tertiò intestatus dici potest etiam is, qui testamentũ facere iure non potuit, vt pupillus & furiosus: & ideo si filio intestato constitutum sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedent, matrémque excludẽt: quoniam † communi vsu etiam intestabiles, in- 7
testati dicuntur: ídque aliqui cum Barto. sensere[a]. Sed frequentius in contrariam sententiam itum est, quòd intestati † propriè hi appellentur, nec de hoc commu- 8
ni vsu quicquam appareat: videtúrque agnatos in eius, qui testamẽtum facere possit, hereditatem faciliùs admittendos, ex defuncti præsumpta voluntate, qui cùm testamentum nullum fecerit, voluisse illis hereditatem relinquere censentur. At in eo, qui, etiam si aliter disponere voluisset, non potuit, præsumpta nulla pro agnatis est voluntas. Nobis Bartol. sententia potior visa est, cùm de communi Iurisconsultorum vsu ex quampluribus legibus constet[b]: nec præsumpta volũtas testatoris * probabilis causa differentiæ est, cùm lex 9
eam non sequatur, sed ipsa legem. Voluntatem enim suam secũdum leges regere, & moderari quisque præsumitur: alioquin si quis de facto impeditus testari nõ potuisset, agnati fuissent excludendi, quod absurdum est. Sanè dubium non est, rectè propriéque de intestabilibus dici[c] eos sine testamento, vel etiam ab intestato decessisse. quamuis propriè intestati non dicantur.

a Alex. l. generaliter. C. de institu. & substit.

b l. qui duos. l. Lucius. de vulg. l. diu⁹. l. credẽdum est. qui pet. tut.

c Alexã. d. l. generaliter.

SVMMÆ.

1 *Heredem ad vlteriores, nisi ex causis, porrigi.*

LEX LXV.

HEREDIS. Heredis † appellatio etiam vltra pro- 1
ximum heredem extenditur[d]: vnde solemus dicere, heredis * heredem testatoris heredem esse: quod ex 2
proprietate sermonis, atque etiam in pœnis procedit, vt apud plerosque tractatum est[e]. Quapropter conditio, vt heredi Titio detur, adimpleri in herede heredis potest[f]. Hinc & pater iure castrensis peculij * rem filij 3
mortui occupans, eius heres dicitur[g], cui filius ipse miles iam successerat: quod & Pontanus annotauit[h]. Sed & si de scriptis heredibus mentio facta sit, & etiam heredem

d l. fin. C. de hered. instit.

e Ias. l. si quis filium. § fin. de acqui. he.

f l. cùm ita. ij. in fi. de cõdit. & demõ.

g l. j. de castren. pecul.

h Roma. singul. dcij.

heredem heredis contineri, tametsi scriptus non sit, plerique contendunt[a]. Verùm id ipse non ex vi verborum, sed propter vtilitatem receptum esse arbitror: quando nulla verisimilis affectio magis in scripto herede considerari potest, quàm non in scripto[b]. Et ideo
4 †generaliter secũdum heredem non contineri, ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti heredis mentio fit: idémque si infrà scripti, vel suprà scripti dicatur[c]. Sed & si suum heredem, vel ipsum quis addiderit, non videri de herede heredis agi aliqui dixerunt[d], quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad personam referuntur. Quod ego non sufficere arbitror: nisi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cùm testator, quisquis sibi heres erit, filio suo substituit, de primo herede intellexisse videtur: quia illi non parum adfectus fuisse creditur[e]. Quæ præsumptio in eo cessat, qui extranei alicuius heredibus relinquit: nec enim maiorem obseruationem priorum habuisse: quàm sequentium verisimile est: quod inferiùs diffusiùs attingam[f]. Cæterùm & quoties Titio, eiúsque heredibus vsusfructus legatur de primo tantùm herede accipiemus[g], ne proprietas inutilis sublata consolidationis spe reddatur. Idem est quoties appellatio heredis extraneos non compraendit: non enim vlteriores heredes extranei admittentur: cùm etiam primus reiiciatur. Hoc autem aliquibus casibus procedit, vt cùm Titio, heredibúsque suis, donec ipse vixerit aliquid legauero: cùm enim viuentis nulli sint heredes, meritò de filiis intelligemus[h]. Idem, cùm mentio heredum fit in materia, ex cuius natura sit, vt extranei excludantur: vt in emphyteusi ecclesiastica, & feudo[i]. Idem etiam si de heredibus masculis dictum sit: videtur enim ad proprios descendentes respexisse. Sed & si iniquũ aliquid ex generali interpretatione sequeretur, heredis appellatione restringemus: vt si quis hereditatem restituere debeat, si sine heredibus decesserit[k]: vt enim conditio aliquando euenire possit, de descẽdentibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tãdem fiscus fideicommissarium excluderet. Et eadem ratione, ne extraneos substituti heredes censeatur te-

a l. j. C. quorum legat.
b Cor. consi. lxix. in iij.
c Bart. l. qui liberis. §. j. de vulgar.
d Old. consi. xxiiij. Bald. ccciiij. in v.
e d. l. qui liberis.
f l. in annalibus. C. de leg.
g l. antiquitas. C. de vsufruct.
h l. in suis. de lib. & posth.
i c. j. § fin. si de feud. fue. controuersia inter dom.
k l. ex facto. in fine. ad Trebel.

stator extraneis heredibus filij sui, quem prædilexerat, prætulisse[a], hæc dictio restringetur: non videntur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis decedente Titium agnatum eiúsque heredes substituerit, eueniente conditione, heredes Titij agnati non reijcientur, vt Angelus scripsit[b], cui assentio, secus si omnes extranei sint.

a Bartol. d. l. Gallus. §. etiam.

b d. §. etiam.

VLTERIORES. Etiam per longissimam successionem, vt alibi dicitur[c]: vnde & pontifex Romanus Petri successor dicitur, quãuis maximo numero alij medij intercesserint[d].

c l. qui per success. infrà cit. j.

d c. j. de homicid. in vj.

SVMMÆ.

1 *Mercem ad rem, non personas referri.*

2 *Mercatus etymon. verius. 3.*

4 *Mercatorum & artificum discrimen.*

LEX LXVI.

MERCIS. Mercem † de rebus mobilibus dici, ita 1
vt venalitii serui non compræhendantur, variis locis proditum est: qua ratione de facto consultus Alexander[e], non esse absurdum respondit, si legem municipalem, quæ à socio initum mercatum ratum haberi mandat, de re tantùm mobili intelligeremus: quandoquidem † mercatus à merce deducitur. Per locum ergo, 2
qui à coniugatis dicitur M. Ciceroni in Topic. vbi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse à verbo † mer- 3
cari potiùs trahi id nomen crediderim: quod verbum † simpliciter emere plerunque significat, atque ita vul- 4
garis loquẽdi vsus seruat: inde enim & mercatores * di 5
cuntur[f], qui res emunt, quas in eadem specie cariùs vendant. Nam qui emunt, vt ipsi in aliam formam vertant, quia manuum operam adhibent, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicũtur, si vera Bar. sensit[g]: tametsi nemo dubitet, exercitium vtriusque commune verbum esse.

e cõs. xxxvj. in i[a].

f Roma. l. si publicanus. §. j. de publi.

g Bal. tract. de teste. versic. lxij.

SVMMÆ.

2 *Venditione non alienari. 8 ex causis contrà. 4 5.*

Venditum

5 *Venditum constituto alienari.*
9 *Emphyteusin vend. tam non alienari: huius effectus.*

LEX LXVII.

1 ALIENATVM. Alienare * dicitur, qui ius aliquod
2 dominii trāsfert: sed qui rem vendit † ante, quàm
tradit, nullum ius dominii transfert (traditionibus
enim dominia rerum transferuntur[a]) meritò non di
citur alienasse, cùm sola personali actione possit conue
3 niri. Et ideo ex duobus emptoribus, * is cui priùs res
tradita est, præfertur[b]. Si igitur aliquod ius ex vendi-
4 tione transferatur, † censebitur alienatum, nec lex no-
stra procedet: veluti in ecclesia emente, cui ex priuile-
gio competit, vt absque traditione in eam transeat do
minium[c] Idem in principe vendente, vt aliqui existi-
5 mauerunt[d]. Sed & si † emptoris nomine possidere se vē-
ditor constituerit, dubium non est esse alienatum: per
huiusmodi enim constitutionem possessio vera trans-
6 fertur[e]. Idem † si specialiter rem venditam pro con-
tractus obseruatione vēditor hypothecæ obligauerit[f].
dicetur enim alienasse: quandoquidem qui pignorat,
7 alienare* dicitur[g]. In generali † autem obligatione bo-
8 norum de his, quæ venduntur, actum non videtur, vt-
pote quæ non obliganda à venditore, sed tradenda
9 sunt[h]. Et ex hac lege argumentum colligitur, † emphy
teutam, qui emponemata, inconsulto domino, vendi
dit, ante traditionem à iure suo non cadere[i]: nā & ven
dere cum effectu accipi debet: ante verò traditionem
venditio omnino perfecta non est[k], licet tum quoque
res periculo emptoris pereat: & ita se habet omniū fe-
rè consensus[l].

a l. traditionibus. C. de pact.
b l. quoties. de rei vend.
c l. final. C. de sacrosan. eccles.
d Ias. d. l. quoties.
e l. quod meo. de acquirē. possess.
f Butr. cōsi. xxxiiii.
g l. fin. C. de rebus alien.
h Rom. singul. dcv.
i l. fin. C. de iur. emphyt.
k §. venditæ. institu. de rerum diuis.
l l. quod sæpe. §. si res vē dita. de contrahen. empt.

SVMMÆ.

1 *Donationem variè accipi.*
2 *Donationem in genere, ex re intelligendam.*
8 *Donatio omnis solennia exigit.*
10 *Donationis causa mortis origo.*

1 §. DONATIONIS. Donationem † generale nomen
esse plerique autumant. & ideo sub se continere etiam
causa mortis donationem, & quascunque alias: cùm

verò specialiter accipitur, propriè eam donationem solùm dici, quæ pura est, & protinus sine spe recuperandi *dominium transfert [a], & de hac in dubio, siue in 2
dispositione hominis, siue legis accipiendum. Quapropter, qui filio † permittit, vt donare possit, nec censetur de ea donatione sensisse, quæ causa mortis fit [b]. 3
Sed hanc ego declarationem non probo, quæ legem nostram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in specie, vel genere dictio hæc sit accipienda. Donationis igitur verbum † quamlibet donationem compræn 4
dere existimo, vt hîc dicitur, sed diuersis temporibus, diuerso modo. Nam quæ sub conditione collata est, post euentum conditionis propriè donatio fuisse censenda est: ante euentum, propter dubietatem, impropriè. Quæ verò sub conditione resolui posset, vt in mortis causa donatione, vbi spes resolutionis nulla subesse ampliùs poterit, & ipsa propriè fuisse donatio censebitur, interim non: & ideo concessio patris non videtur ad eam trahenda, nisi ex eius verborum magna generalitate, vel simili ratione aliud præsumamus [c]. Sed & donatio * propter benemerita eatenus 5
propriè fuisse donatio existimabitur, quatenus iustæ remunerationis mercedem excedit [d]: quod & in qualibet remuneratione dicendum est [e], quæ modico pretio facta proponatur [f]: quicquid *enim vltra pretium 6
receptum iusti valoris superest, propriè donatio censebitur [g]. Idem* in indebito, quod sciens soluerit. Et ex 7
his consequens est † vt solennitates, quæ aliqua con- 8
stitutione in donationibus requiruntur, etiam in prędictis speciebus necessariæ sint [h], ne quatenus diximus veram esse donationem, contractus irritetur [i]. Sanè & donationis † appellatione etiam *legatum conti 9
neri dubium non est [k]: quod procedit, si effectum consideremus: vsus enim separatā esse speciem obtinuit.
Donationem autem † causa mortis ex Homeri carmi- 10
ne inductam Marcellus Iurisconsultus censuit [l]: apud eum enim Odyss ρ. Telemachus sic donat Piræo. Eius carmina sunt:

Τὸν καὶ πείραιος πρότερος πρὸς μύθον ἔειπεν,
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας,

ὥς τοι

a l. j. suprà de donatio.
b l. filius. versic. sed enim. de donat.
c Corn. cons. ccxxxvij. in iiij.
d Imol. l. Aquilius. de donat.
e Alex. cons. xxi. in iii.
f l. non amplius. de legat. i.
g l. quod adipiscendæ. de donat. inter vir. Calcan. cons. xxiii.
h Imol. d. l. i.
i Cal. d. cōs.
k l. legatū. de leg. ii.
l l. i. de don. cau. mor.

ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκε.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τόνδε.
εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hoc sermone virum Piræus commonet vltro,
Telemache ad nostras famulas agè dirige sedes,
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quem Telemachus sapiens ita fatur orsus:
Piræe, haud equidem hæc possum dignoscere facta:
Nanque proci si me spaciosa per atria furtim
Occidant, rapiántque sibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis, quàm quemlibet horum.
Quòd si illos fato, merita & mulctauero morte,
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

Quorum carminum eò libentiùs mentionem feci, quòd & in Institutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhum habet, relicta insigni lacuna, quam hisce carminibus replendam duxi.

SVMMÆ.

1 *Arbitrorum genera & differentia.*
4 *Seruus arbitrij expers: huius causa.*
5 *Arbitratoris officium.*
8 *Excommunicatum, nisi ex causis arbitrari.*

LEX LXVIII.

1 ILLA VERBA. Arbitrorum duo †sunt genera: nam alij ex compromisso adeuntur[a], quorum sententiæ metu pœnæ paretur: alij (quos arbitratores vulgò appellamus) sunt, qui tanquam boni viri arbitrari, & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minimè obnoxij, nec cominatione pœnæ formidabiles: quo-
2 rum sententia* magis transactioni, quàm iudicio con formis est[b]: videntur enim partes transigere arbitra-
3 tu illius, cùm priores arbitria sua instar * iudiciorum dirigant, & non multùm ab ordinariis differant[c]. Igi-
4 tur in prima specie † indubitati iuris est, seruum arbi-

a l. societatē. §. arbitrorū. pro socio.
b c. quintavallis. de iureiur.
c l. i. de arb.

a l. Pedius. de arbit.

b §. sed cùm factum. Insti. de inutil. stip.

c l. cùm pater. §. hered. de legat. ij.

d l. cùm quis. de solut.

e l. ex facto. §. si quis rogatus. ff. ad Trebel.

f Bartol. l. si quis arbitratu. de verb. oblig.

g ea. ad probandũ. in fin. de re iu.

trum esse non posse: sed nec arbitratorem [a]. Vlpianus ex communi omniũ expositione hîc existimauit: quoniam illa verba, arbitratu Titij fieri, ad ius referuntur. Lex autem non censuit ad ea, quæ iuris sunt, seruos admittendos, tum quòd in personam serui ius residere nequit, sed merum factum [b], tùm quòd quo ad ea quæ iuris ciuilis sunt, serui pro nihilo habentur. Sed dubium est, quomodo huiusmodi verba ad ius referantur: arbitrari enim videtur facti esse. Et Accursius

5 †ideo arbitria iuris esse existimauit, quoniam non nisi in legitimam personam compromitti queat. Itémque,

6 quia arbitrator † tanquam bonus vir iudicare debet: quę ratio mihi magis placet: quamuis enim secundum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono, & æquo decidere negotium debet, vt effectus iuris ex eius sententia oriatur: meritò hoc officium in seruum hominem conferri nõ debuit. Sed quid in deportato *, an eius arbitratu aliquid

7 committi potest? & omnes sentiunt posse [c], nisi ante quàm deportaretur, mandatum sibi fuerit: videntur enim partes propter status mutationem mãdatum reuocasse [d]: quod tamen in testatore, qui electionem aliquam Titij arbitratu fieri iussit, non procederet [e]: cùm enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. Sed & quod in deportato diximus [f], ad

8 †excommunicatum quoque communi calculo producitur, vt quò minùs arbitrator sit, non censeatur prohibitus: quod intellige, nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam formam arbitramenta habeant: ab omni enim iudiciario actu, præterquàm si se defendat, excommunicatus * repellitur [g]. Idem si arbitria

9 hæc paratam habeant executionem: videntur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

SVMMÆ.

1 *Dolum abesse variè explicari.*

2 *Stipulamur alij, adiecta clausula, dolum malum abesse.*

3 *Doli mali species variæ.*

LEX

LEX LXIX.

HAEC VERBA. Finge: Promisisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse: cui rei, nisi dolus malus absfuerit, promisisti cen
1 tum: declarat Iurisconsultus hæc verba † generaliter accipi: quod duobus modis explicari potest. Etenim respectu personarum stipulatio hæc generalis est, quia non solùm factum suum, heredúmque promisisse contrahens videtur [a], sed etiam (cùm stipulatio pœnalis sit) factum extranei [b]: & ita frequentiùs proditum est, licet dissentiente Bartolo: nam & cùm quis Titium
2 daturum, & facturum † promiserit (quamuis stipulatio non valeat, quia factum alienum videtur promisisse) si tamen subdiderit, dolum malum abesse absfuturámve esse, non simplex abnutiuum promissum lex interpretatur [c], ne corruat stipulatio, sed potiùs ex præcedentibus curaturum eum promisisse intelligit, quòd Titius dabit, & faciet: alioquin stipulator deceptus remaneret. Cæterùm respectu quoque rei ipsius
3 stipulatio generalis est, quoniam dolus vox est † generalis, dolum verum & præsumptum continens, sed & latissimam culpam, & plerunque latiorem [d]. Frau-
4 dem quoque *dolo inesse Labeo ait, qua de re infrà latiùs disputabo [e].

a l. nouissima. iudic. sol.
b l. stipulatio ista. §. si quis dolum. de ver. obli.
c l. inter. suprà de verb. oblig.
d Bartol. l. quod Nerua. dispositi.
e l. iuris gēt. §. sed si. de pactis.

SVMMÆ.

1 *Legis, Sciendum. sensus. 6.*
3 *Heredis verbo nec incertum, nec patrem inesse.*
4 *Sentij plures.*
5 *Lex Aelia Sentia, eiúsque capita.*
7 *Herede proximo filium contineri.*
8 *Operarum genera.*
9 *Operæ intransmissibiles: in quibusdam contrà.*
10 *Filium esse, nisi heres sit, in contractibus & testamentis non sufficere.*

LEX LXX.

1 SCIENDVM. Superiùs † diffusè vidimus heredum [f] appellationem per multas successiones

f l. heredis suprà eod.

accipi, declarauimúsque quomodo hoc intelligendum sit: hîc verò prosequitur Iurisc. tres casus, quibus ea regula non procedit.

SVBSTITVTIONE IMPVBERIS. Sed quæ ratio est, quòd hoc casu à regula recedimus? & alibi dicitur, heredis* heredem non admitti [a], quia ex iudicio testa- 2
toris non venit. Per huiusmodi autem substitutionem hi demum vocati videntur, quos affectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio vt vera sit, indiget tamen secretiore doctrina, quæ hîc vnico verbo attingitur: cùm enim huiusmodi verba de certa persona intelligi possint, non debent extendi, vt incertas quoq; contineant. Cùm ergo heres aliquis † instituitur, siue 3
etiam seruus, siue filiusfamiliâs sit, non debet intelligi de herede heredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodem modo non intelligemus de patre aut domino, cùm potuerit filiusfamiliâs emancipari, & seruus vel manumitti, vel vendi, quo casu hereditas patri, aut priori domino lucrifacta non esset. Non ergo verba testatoris accipiemus, vt ad incertos hosce casus porrigantur, sed vt eas tantùm personas contineant, de quibus nominatim actum est.

ITEM IN LEGE. Sentiam † familiam Romæ fuis- 4
se, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorum in epistolis meminit Cæcilius Plinius, & etiã Sentius Saturninus Vetulio apud Valerium Maxi. libr. VIII. Igitur † Ælius Sentius legem tulit, quæ ab eius no- 5
mine Ælia Sentia appellata est. Cuius Cicero in Topicis, & Boetius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quæ hîc referre non attinet. Vide in eam Vlpian. in Epitome tit. j. de libertis.

HERES PROXIMVS. Interpretatio † hæc ex ver- 6
bis legis descendit: cùm enim filium heredem proximum dixerit, consequens est, de eo intelligi non posse, qui post aliquas successiones sit heres. Placuit autem † legislatori hanc ingrati accusationem coarctare, 7
quæ tanquam libertatis peremptoria odio non caret, quod etiam libro historiæ XIII. Cornel. Tacitus tradit. Vnde non nisi proximo heredi [b], eidémque filio, id iuris concessum est: cùm etiam si proximus heres non sit,

a l. qui liberis. §. 1. de vulgar.

b §. illud. in auth. vt lib. de cæter.

ſit, bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti filius impetret [a]: nec enim id beneficium ita odioſum eſt: nam & qui manumittere compulſus eſt [b], ingrati actionem non habet, & tamen præteritus contra tabulas poſſeſſionem petit [c].

8 IDEM DICITVR. Operarum † duplex eſt ſpecies, quæ officiales dicuntur & quæ artificiales [d]: illæ perſonam patroni reſpiciunt, cui officioſum eſſe libertũ naturalis ratio admonet, vt patronum comitari, cantu, ſono, ſaltatione oblectare, ſuntque huiuſmodi vt plurimùm incertæ: hæ verò ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & ſi quæ ſimiles. & ſunt plerunque certæ, quia ſub certo numero ſolent promitti alioquin incerta promiſſio arbitratu patroni ſecundum conſuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quę autem exercitium aliquod, aſſiduitatémque non complectuntur, ad obſequium attinent, nec

9 operarum nomen habent. Igitur, ſi † patronus operas ſibi præſtari ſtipulatur, regula eſt, vt ad heredes heredum talis ſtipulatio non tranſeat [e]. Obſequialis tamẽ reuerentia ad heredem heredis tranſmittitur [f]. Idémque in his operis fabrilibus, quarum ęſtimatio heredi ex iudicato præſtanda fuit: eius enim heres rectè eã pecuniam petet [g]. In officialibus verò operis hæc nõ procedunt: quoniam hæ ad extraneos heredes regulariter non tranſeant [h], ſed ad filios tantùm, etiam ſi non ſint heredes [i]: & ideo parum refert, quota parte heredes ſint inſtituti [k]. Atque ita hanc materiam ego extrico,

10 licet alij aliter. Sed hîc quęri poteſt, an in caſibus † quibus teſtator, mentione heredis facta, de filio cenſetur intellexiſſe, eundem requiratur heredem quoque eſſe? & in contractibus dubium non eſt, filium non admitti, niſi ſit heres. Quapropter, ſi quis ſibi, & filiis, & heredibus emphyteuſin ſtipuletur, niſi filius ſit heres, excludetur [l]. In teſtamentis quoque idem crebriore calculo reſponſum eſt, in ea ſpecie, cùm teſtator filio, ſi ſine herede moreretur, ſubſtituiſſet: non enim ſufficit, ſi filium reliquerit, niſi ſi quoque heres ſit: quod & in eo caſu Paul. Caſtrenſis reſpondit [m], cùm filio ſine liberis moriente Titius & eius heredes ſub-

a l. ſi filius. §. Paulus. de bo. libe.
b l. ij. C. de ope. lib.
c l. j. C. de bon. poſſ cõtra tab. lib.
d l. ſi non ſortem. §. libertus. de cond. indeb.
e l. cùm patronus. §. j. de ope. lib.
f l. ſed & ſi hac. §. liberos. de in ius voc.
g l. qui libertinus. §. pen. de ope. lib.
h l. fabriles. ſuprà illo titul.
i l. ſi operarum. eod. tit.
k l. vt iuriſiurandi. §. fi. eod. tit.
l Barto. d. §. fin.
m leg. ex facto. §. fina. ad Trebel.

ſtituti ſunt:non enim ad fideicommiſſum Titij filij admittẽtur,niſi hereditatem patris adiuerint [a]. Sed quid ſi legitimi * heredes vocati ſint? & cùm de his intelligatur,qui inteſtato ſuccedunt, fortè etiam ſi Titio heredes non fuerint, admittentur: ne teſtator videatur fideicommiſſum Titij arbitratui reliquiſſe, quod infrà attingam. 11

a Paul.d.l. Gallus.§.j.

SVMMÆ.

1 *Verba,is ad quem &c.ex re accipienda.3.4.*
2 *§.Verba explicari.*
5 *Verbis,is ad quem &c.omnem ſucceſſorem contineri.*

§. VERBA HAEC. Quoties †in lege hæc verba repe- 1
riuntur,conſiderandum eſt ob quam cauſam ſint adiecta:nam ſi pretor actionem putà redhibitoriã emptori,eíque,ad quem ea res pertinebit, datutum pollicetur,de particulari ſucceſſore intelligi non poterit, ſed
† de vniuerſali tantùm,vt hìc dicitur:perſonalis enim 2
actio ad particularem ſucceſſorẽ non pertinet [b]. Quòd
ſi de ea, † quæ in rem ſcripta, vel ſimpliciter in rem 3
ſit,loquatur,tunc aliud erit [c]:idémque cùm etiam particulari ſucceſſori vt ſuccurratur,eadem æquitas ſuadet [d]: ſed & in iure excipiendi dubium non eſt, quoniam id ad quemcunque indiſtinctè tranſit [e],vt etiam ſi beneficiũ ſit perſonale,nihilominùs eo, cui conceſſum eſt,viuẽte,donatario proficiat [f]. Accipient
† igitur 4
hæc verba ex ſubiecta materia interpretationem,alioquin ex ſui proprietate ſucceſſorem particularem †cõ- 5
prændere putauerim: ad eum enim etiam pertinet, nedum ad heredem. Quod maximè erit obſeruandum, ſi materia ſit fauorabilis, vt beneficia principum, vel additum ſit generale pronomen, quicunque, & ſimilia, quæ de nomine ſucceſſoris recentiores tradiderunt [g]. Sanè quę iura ſucceſſoribus particularibus dentur, quæ've contra eos competant, latior eſt articulus,quàm vt hìc perſtringi poſſit [h].

b l.ſciendũ.§.deinde.de ædil.edict.
c l. ſi Titius.§. ſi quis priùs. de aqua plu.
d l.his verbis.de adop.
e l. ait prætor. de iureiur.
f l.ſi tibi.§.pactum.de pact.
g Iaſ.l.quædam.§.j.de edend.
h Bart.d.§.ſi quis tertius.

SVMMÆ.

1 *Capio effectu.&6.*

4 *Capere & accipere distant, plerunque tamen confunduntur.*

8 *Peruenit variè accipi.*

LEX LXXI.

1 ALIVD EST CAPERE. Capere † verbum ad effectum acquisitionis refertur [a]; atque ideo qui restituere tenetur, non videtur capere: atque hinc est, quòd spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidem vniuersorum bonorum heres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis [b], quia
2 eorum capax non est. Filius tamen familiâs * & seruus, quamuis restituere teneantur, capere dicuntur [c]: quia per eos statim absque alia restitutione, patri vel
3 domino acquiritur. Ast verbum * accipere, non ita frequenter ad effectum refertur: vnde & plerunque accepisse
4 † dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquisiuit [d]. Sed confunduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit [e], vel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere verò propria autoritate intelligant [f]: quod mihi non displicet, vt præpositionem ad, pro iuxta interpretemur: quāuis si testator Titio mandet, vt fundum accipiat [g], quia de testatoris manu capere videtur, non putem heredis traditionem expectandam.

a l. non videtur quisquā. infrà tit. j.

b l. si is qui. de vulg.

c cepisse. infrà eodem.

d l. naturalis. §. j. de præscrip. verb.

e l. j. de fid. tut.

f Mod. d. l. non videtur,

g Bar. l. centurio. de vulgar.

CVM EFFECTV. Adiuuatur hinc regula, quæ mādat cum effectu * verba accipi debere: quapropter si
5
6 exulem † capienti certum præmium dari constituatur,
7 non intelligetur cepisse, * qui ad præfectum non traxerit [h], vel cum armis reperisse, qui non ceperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere non dicitur [i], cùm in effectu nihil illi remaneat: illud enim datum, legatum, donatum, concessum dicitur, quod deductis omnibus expensis reliquum est [k].

8 PERVENISSE. Propria † hæc huius verbi est si-
9 gnificatio, vt id quod * remansurum est, peruenisse dicamus [l]: licet plerunque ex subiecta materia aliter etiam non impropriè interpretemur, quod alibi attingam [m].

h Ias. l. j. §. fi. quod quisque iuris.

i l. ciuitatib. in fi. de leg. j.

k l. non amplius. de leg. i.

l l. si ipsa. quod met. cau.

m l. peruenisse. infrà eodem.

SVMMÆ.

1 *§. Hæc verba. sensus.*
2 *Rectè præstatur damno solutum.*
3 *Cautionis causæ, & modus.*

§. HAEC VERBA. Quod †conuentus rei vendica- 1
tione propter eam rem alteri promisit, vt ab actore
indemnis seruetur, ita cautionem accipit, quas res ti-
bi tradidero, pro his rebus rectè pręstari spondes? quã
cautionem etiam emptor recipit [a]: qui redhibitoria
aduersus venditorem experitur, si eius rei nomine,
quæ redhibenda est, alteri aliquid soluere damnatus
est [b]. Interpretamur †enim rectè, id est, tutò & securè, 2
hoc est, sine periculo & damno. Periculum autem ad
personam, damnum ad res seu pecuniam referri Ac-
cursius credidit. Híncque †argumentum accipitur, pro 3
sui defensione cautiones interponi posse. Quare si ma
lè ab aduersario tuo metuis, licitum erit iudicem adiri,
qui eum ex officio compellet, vt caueat, per se non fie-
ri, vt vis aliqua tibi inferatur [c]: ídque etiam sub pœ-
na, & datis fideiussoribus. Sanè & M. Varro Rei rusti-
cæ libro II. solitos tradit eos, qui indomitos boues e-
munt, sic stipulari: Illósce iuuencos sanos, déque pe-
core sano esse, noxísque solutos rectè præstari spon-
des? atque hanc formam M. Manilij actionibus con-
tineri, quæ verba hoc ex responso interpretationem
recipiunt.

a l. ipsi. de rei vend.

b l. redhibere. §. cauendum. de ædil. edic.

c Moder. l. si super. C. de transact.

SVMMÆ.

1 *Partem rei inesse: ex causis diuersum. 3.*
5 *Partium genera.*
7 *Genus partibus æquipollere.*

LEX LXXII.

APPELLATIONE. Qui de †aliqua re quicquam cõ 1
stituit, vt de domo, insula, fundo, de qualibet e-
ius parte constituisse intelligitur, & id quidem pro-
priè sicut in genere species, in maiori summa minor
continetur. Alioquin quæ vox totum* significat, pro- 2
priè de parte dici non potest: quare † si quis de domo 3
loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus
intel-

intelligetur [a]. Quapropter, si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiatur, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idem de reo dicant: tunc enim vt à periurio soluantur, fiet interpretatio tam actorem, quàm reum eum fundum communiter pro indiuiso possidere [b]: atque id plerique omnes tra-
4 didêre. Sane hinc colligitur, de parte ad totum * vale-
re argumentum [c]: quod verum est, nisi alia ratio sit in
5 toto, quàm in parte. Pars autem † tripliciter accipitur,
quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli causa, tres arithmetica pars est nouem [d]: vsusfru-
6 ctus pars * integralis dominij est, sicut paries, domus:
at triens, quadrans, semis, quota pars est assis. Perci-
7 pitur etiam alia hinc regula, nimirum idem † pollere generalem enumerationem, quòd particularem omniũ specierum [e]: quod ita intelligimus, dum sub generali sermone ea non accipiamus, quorum specialem mentionem fieri opus est [f]: etenim dubium non est de generali sermone multa accipi variis ex rationibus [g], quas hîc referre nimiæ curiositatis esset.

a l. Titia. §. j. de leg. ij.

b l. si duo. vti possid.

c l. quæ de tota. de rei vendic.

d Bartol. l. si mater. §. si inter. de exe. rei iud.

e l. omnes. C. de præscr. xxx. ann.

f l. quod trãslationem. de offic. leg.

g Rom. §. de viro. l. si verò. sol. matr.

SVMMÆ.

1 *Fructus in restitutione intelligi.*

2 *Rectè, variè accipi. 6. 7.*

4 *Cognitio, an rectè ad omnia pertineat.*

LEX LXXIII.

1 HÆC VERBA. Restituendi † verbum ad fructus quoque pertinere, suprà ostensum est: quare cùm Iurisconsultus in hac stipulatione, eam rem rectè restitui, fructus contineri, propter dictionem, rectè, sentiat, videtur in stipulationibus id verbum simpliciter positum fructus non comprændere [h], quod Iacobus & Oldradus sentiunt. Sed ita generaliter suprà sequutus non sum: quamuis enim ex huiusmodi contractus forma fructus debeantur, verbũ tamen rectè non parui momenti est, cùm deberi eos arbitrio boni viri o-
2 stendat. Sanè † hinc probatur dictionem hanc, rectè, ad
3 iustitiam causæ referri, sicut ritè * ad ritum, id est, so-
4 lennitatem [i]. Atque † hinc aliqui existimauerunt, si iu-

h l. in condemnatione. §. j. infrà titul. j.

i Bar. l. lecta. si cert. pet.

dici demandatum sit, vt cognoscat, an Titius rectè captus sit, non posse eum discernere, an feriato licitóve tempore sit captus; sed an iusta causa subesset, propter quam capi debuerit. Quæ decisio prudentibus viris meritò displicet: demãdantis enim mens fuit, omnem omnino questionem committere. Et Iurisconsulti differentia hac nimis subtili abutuntur, & doctissimi grãmaticorum aliter tradiderunt. Varro *ritè à ritu, nam 5
quod secundum ritus fit, id ratum & rectum est. Priscianus: Ritè pro rectè, *quia nihil traditur ritibus, ni 6
si quod rectum esse credatur. Donatus: Rectè dicitur,
* quod nullo vitio verborũ dicitur. Verè, ad rei seu sen 7
tentiæ veritatem refertur: hinc Terentius in Adelphis, Rectè & verè dicis.

SVMMÆ.

1 *Anuli signatorij vsus.*

2 *Anulum signatorium ornamentis non contineri.*

LEX LXXIIII.

SIGNATORIVS. Signatorius †anulus est, qui cha- 1
ractera, id est, sculpturam habeat, quo vtimur, vt si-
a l.ad testiũ. §.penult.de testam. gnum imprimamus [a]. Erat autem id genus anuli plurimo in vsu apud antiquos. nam propter multitudinem seruitiorum reclusa omnia, obsignatáque à dominis tenebantur, sicque à rapina (vt Plinius inquit) vendicabantur. Cùm ergo †huiusmodi non ornamenti cau- 2
sa, sed custodiæ principaliter fierent, meritò appella-
b l.argumento.§. ornamẽta.de auro leg. tione ornamentorum non continebantur [b]: quod maximè in his procedit, qui leuis pretij essent, vtpote aureos quinque non excedentes. & ita iure cautum est [c].
c l.diuus.de bon.damna. Sed †hanc ego summam hodie leuem non arbitror, id- 3
que propter nostrorum temporum paupertatem: nam constat veteres Romanos fuisse ditissimos.

SVMMÆ.

1 *Restituere verbi acceptio multiplex.3.*

LEX LXXV.

RESTITVERE. Restituere, †est retrò statuere, id 1
est, in eum casum rem cõstituere, in quem fuisset, si ni-

si nihil aduersus quod facienda esset restitutio euenisset: de quo verbo latiùs suprà attigimus. Generalius † autem est, quàm reddendi: reddit enim qui retrò dat, id est, transfert dominium: at restituere e-
2 lius † autem est, quàm reddendi: reddit enim qui re-
3 tiam ad facta pertinet. Propriè * autem restituere dicimur, quod accepimus. Quapropter, si lex dicat, soluto matrimonio, maritum tertiam partem dotis restituere debere, reliquam lucrari, de dote data intelligetur, non de promissa [a]. Sed id ego non probo, cùm nulla ratio sit, cur promissam minus lucrari debeat,
4 quàm datam: & restituere satis dicitur [b], qui * actionem remisit, rémque in eum casum constituit, ac si promissa non esset: atque ita Salicet [c]. censet, nec omisit Iason [d].

a Ang. cons. clviii.

b infrà l. seq

c Salic. l. si constante. C de don. ante nupt.

d Ias. rubr. sol. matr.

SVMMÆ.

1 *Dare variè accipi.*

3 *Remittens dat, ex causis, contrà. 5.*

4 *Remissio ex causa insinuanda.*

LEX LXXVI.

1 DEDISSE. Quamuis † verbum dare propriè de eo intelligatur, qui per traditionem dominium transfert [e], tamen interpretatione legis etiam qui
2 permutat, * vel compensat, dare dicitur [f]. Vnde homo liber sciens qui tanquam seruus veneat, emptori tenetur, non solùm in eo, quod datum est [g], vt verba legis indicant, sed etiam quod ea causa permutatum vel
3 compensatum fuit. Nam & qui * remittit, seu accepto fert, dare dicitur [h]: æquiparántque Iurisconsulti dantem accepto ferenti: quod procedit etiam in conditionibus, quæ ad amussim implendæ sunt [i]: & quãuis ex vi sermonis qui remittit, non det, cùm tamen verba omnino non repugnent, propter effectum lex
4 dedisse interpretatur [k]: qua † ratione remissio, quæ vltra quingentos aureos transfert, insinuatione indi-
5 get [l], ídque cõmuniter approbatur. Quandoq; † tamen non fit huiusmodi interpretatio, vt cùm per remissionem, nihil iuris, seu commodi acquiritur [m]: vel aliam ob causam quis remittit, quàm vt donet vel cùm

e l. vbi. in ff. de ver. obli.

f l. si ei. nup. de iur. dot.

g l. in tãtum. de lib. caus.

h l. si mulier. de cond. cau. dat.

i l. si fundũ. §. Titio. de leg. i.

k l. Iulianus. de condit. & demonstr.

l l. creditori. C. de pact.

m Abbas. c. veniens. infra de test.

debitum quod remittitur, liquidò non apparet [a]: id enim facto magis, quàm rationi accedit: nam & quandoque donare licet [b], remittere non licet, vt quia lex extorqueri remissionem præsumat: quia faciliùs inducitur quisque, vt remittat quàm vt det [c], quod & Bartolus annotauit [d]. Sanè cùm pecunia solutioni præparata est, remissio alia quoque ratione vim dationis habet, quòd videlicet lex restitutam fingit, & incontinenti rursus datam [e].

a Paul l. contrà. §. j. de pac.
b Bar. l. actione. C. de trā.
c glo. c. statutum. §. notariū. de rescr. in vj.
d Barto. l. si duo. in fi. de ver. oblig.
e l. si sponsalibus. §. j. de iur. dot.

SVMMÆ.

1 *Redituí omnem vtilitatem inesse.*
2 *Frugum genera, acceptióque multiplex,*
3 *Frumentum in genere, speciéque sumi.*
5 *Siliqua, vox variè accipitur.*
6 *Sicilici pondus.*
7 *Siclus.*

LEX LXXVII.

FRVGEM. Reditus † nomen generale est sicuti prouentus [f], sed obuentiones: comprændit autem omnia iura seu vtilitates, quæ percipi possunt: quam significationem etiam frugem habere aliqui dixerunt. Contrà Iulianus, qui fruges esse, quibus homo vescatur censuit, præter carnes, & poma: quæ sententia verior est, atque ita vsus obtinet. Vnde & Plin. duplex frugum genus † agnoscit, quod aristam habeat, vt frumenta, & quod siliquam, vt legumina. Antiquiores tamen latiùs accepêre, vt fruges sint, quicquid ex fructu terræ in alimoniam vertimus: qua ratione idem Plin. frugiferas arbores omnes appellat, quæ fructiferæ sunt, oliuam, pyrum pomum. Dicuntur enim fruges à fruendo, vt Varro: vel à frumine, quod summa pars gulę est, per quam cibus in ventrem demittitur, vt Donatus, & Seruius existimarunt. 1 2

f Card. clem. j de ex. prælator.

FRVMENTVM. Aristam † habent triticum, auena, hordeum, siligo, Laconica. Siliquam, id est, folliculum, omnia legumina. sisama verò & papauer vasculis continentur: at milium, & panicum nullis defenduntur integumentis, ob ídque sunt paruarum 3

volu-

volucrum iniuriæ exposita. Sanè quamuis frumen-
4 ti † appellatio amplior sit, tamen κατ' ἐξοχὴν de tritico intelligimus: atque hoc communis loquendi vsus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Bartolus existimauêre.

5 SILIQVA. Id est † membranula, seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longum, & coloris atri, cuius Plin. quoque meminit: & Horat. Viuit siliquis & pane secundo. L. Columella fœnum græcum sic appellari quoque censet. Capitur etiam in iure alio significatu [a], nimirum pro certo pondere: nam quatuor grana siliquam pendunt [b], hoc est, quod Græci vocant ceration. Aurifices nostri corrupto sermone caracton. est autem LXXIIII. pars solidi, & XVIII. drachmæ. Theodosiani codicis interpres. Centesima, inquit, vsura est, qua in anno tres siliquas pro solido
6 habemus. Sicilicus † verò duplici drachma constat [c]: quo fit, vt quarta pars sit vnciæ: licet plerique inemendati codices pro sicilico siliquā scriptum habeant.
7 Est † & Siclus apud Hebræos maioris ponderis: sic enim ipsi stateram, id est semunciam appellant: in quem sensum videtur etiam L. Columellæ capi, & Græcis quibusdam auctoribus.

a Auth. sed hodie. C. de episc. & cle.
b Auth. ad hæc. C. de vsur.
c l. liberto. §. filium. de ann. legat.

PVTAVIT. Et malè: colligitur autem hinc, lega-
8 to * frumento, vel frugibus, etiam contineri quod adhuc in agro, in arista, vel siliqua est.

SVMMÆ.

1 *Possessione immobilium proprietatem contineri.*
2 *Possessionem in dispositione de proprietate intelligi, ex causis contrà. 3.*

LEX LXXVIII.

1 INTERDVM. Non solùm † apud Iurisconsultos & in constitutionibus [d], possessio pro proprietate ipsa seu prædio capitur, sed etiam apud alios auctores. Vnde possessiones vrbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippic. Et idem in Paradoxis, Callidi, inquit, æstimatores prata & areas magni æstimant, quòd ei generi pos-
2 sessionum à nemine noceri potest. Meritò igitur † si quis dicit se possessiones suas legare, vel donare, vel

d l. fin. C. de præ. mino. l. cùm res. C. de contrah. empt.

aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione actum videtur cùm ea non soleat à proprietate his verbis separari: alioquin vsum quis vel vsumfructum legaret, non possessionem [a]. Ad res † tamen mobiles hoc legatum non extendetur: quoniam communis loquẽdi vsus repugnat, vt proprietatem mobiliũ possessionis nomine designemus: tametsi dubium non sit etiam propriè mobilia possideri [b]. Ad hanc rem pertinent, quæ Festus quoque scribit: Possessiones appellantur * agri latè patentes, publici, priuatíque: quia non mancipatione, sed vsu tenebantur, & vt quisque occupauerat, possidebat.

a Bar. l. vxorem. §. legauerat. de leg. iij.
b Ias. l. j. de acq. poss. in prin.

SVMMÆ.

1 *Impensas necessarias variè accipi.*
2 *Impensarum necessariarum genera.*
3 *Impensæ necessariæ deducendæ: quandoque contrà.*
4 *Impensarum vtilium effectus.*
5 *Impensæ vtiles non deduci ex causis diuersum.*
6 *Possessorum bonæ & malæ fidei discrimen.*
7 *Horrei impensas ex re æstimari.*
9 *Voluptarias non deduci: auferri separabiles.*

LEX LXXIX.

IMPENSAE. Necessariæ † impensæ dicuntur, quæ impendendi necessitatem habent, ne res vel pereat, vel deterior fiat: sed & quæ ex consuetudine regionis sine dedecore omitti non possunt. Harum † plura exempla in iure habẽtur, vt si quis aggeres coërcendo torrenti faciat, in demortuarum locum alias arbores surroget, ædificium ruens instauret. Sed quid, si iam casu dirutum sit, vt quia ab igne correptum, vel vi bellica? Et aliqui scribunt esse necessariam impensam: quibus assentio, si ad villæ necessitatem ille locus pertinebat. Quid enim, si casa agrestis non necessaria vtilitati prædij esset? Sanè has † impensas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itémque malæ [c]: nisi sint impensæ, quæ rei vtilitatẽ perpetuam non respiciant, sed solummodò impendentis pro tempore commodum [d]: tũc enim nemo deducit, sed fructibus imputat.

VTILES. Impensæ † quæ rem meliorem faciunt, vt ar-

c l. domum. C. de rei vẽ.
d l. iij. & seq. suprà de impens. in reb. dot.

Vt arbusti pastinatio, doctrina puerorum, stercoratio, nouelletum, pistrinum, horreúmque adiectitium, & his similia. Est autem arbustum, locus quo certo ordine arbores vitium causa plantantur: hæ sunt, populus, vlmus attinia, ornus. Debet autem saltem bis in anno past:nari, id est pastino, quod ferramẽtum bifurcũ est, fodi: huiusmodíque impensa necessaria est: quòd si tertiò quoque fodiatur, erit vtilis: atque ita M. Columella lib. IIII. capit. XXVIII. præcipit. Has vtiles impensas maritus

5 † non consequitur [a], nisi volente vxore, fecerit, aut mulier eas commodè restituere possit aliunde, quàm ex fundo dotali: satísque est soluendo eam esse, vel tempore quo impensæ fiunt, vel quo repetuntur [b]. In cæteris verò bonæ fidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior, eatenus deducuntur, tanquàm eorum negotium vtiliter sit gestum, ídq; nisi dominus ipse non fuisset eas facturus [c]. Quid enim, si pauper erat qui de re qualis qualis fuisset erat vsurus? nec curaret pretiosiorem facere, vt qui venalem eam non haberet? Permittetur tamen possessori hoc casu de impenso id tollere [d], quod sine detrimento domini potest, sibíque vtile futurum sit. Idémque in malæ fidei possessore [e]:

6 sed in hoc differentia est, quòd prædo si impensa † quam vtiliter vel etiam necessariò effudit, euanescat, vt quia res perimatur, nihil deducit [f]: quod in bonæ fidei possessore aliter obseruatur, prçterquàm cùm rei vendicatione agit [g]. Sed & si ædificiũ aliquod à fundamentis construat, sciens se in alieno ædificare, videtur domino donare [h], & nil repetit, nisi tanquam negotiorũ gestor fecerit [i], vel dominus is sit, in cuius persona consistere donatio nequeat, vt cùm vir in hereditario vxoris fundo ædificat [k].

a l. j. §. sed nec. C. de rei vxor. act.

b Din. l. j. supra de imp.

c l. si autem in fin. de rei ven.

d l. in fundo. suprà de rei ven.

e d. l. domũ.

f l. planè. de petit. hered.

g l. vtique. suprà de rei ven.

h §. ex diuerso. inst. de rer. diuis.

i d. l. domum.

7 Horrevm. Meritò addita est dictio † plerunque: nam si magnus fundus est, & frugum ferax, & plurima familia colatur, & pistrini, & horrei impensa necessaria est [l]: si verò modicus fundus sit, pistrinum & horreum ad vtilitatem solùm pertinet: quia locari potest.

k arg. l. in voluptariis. suprà de impens.

l d. l. §. j. pe. de imp.

8 Volvptariae. Ad * ornamentum solùm pertinent [m], præterquam in re promercali. Quapropter in prædio vrbano, si maritus cœnaculi, quæ locari

m l. quod si her. de impen.

solent, picturis exornet, pictura erit vtilis, non simpliciter voluptaria: tanto enim pluris cœnaculum locabitur, quia ornatius. Has impensas † nisi dominus ipse fa- 9
cturus fuisset, nec maritus, nec bonæ fidei possessor deducit[a]: licitum tamē ei est auferre, quod commodè separari potest. In malæ verò fidei possessore distinguimus, vt si impensa in re facta sit, quæ separationem sui natura non admittat, videatur donasse[b]: at si aliquo casu separentur, auferre tamen ei nihil liceat: si verò sui natura res sit separabilis, licitum est ei auferre: nec enim donasse videtur[c], quod auferre potest, & ita ipse extrico, licet alij differentiam in modo agendi constituant[d].

a l. pro volūptuariis. eo. tit.

b d. §. ex diuerso.

c l. vtiles. suprà de petit. heredi.

d Barto. d. l. in fundo.

Incrustationes. Tectoria sunt parietum, ex crustis marmoreis.

Loricationes. Sunt superficies integendi causa, quæ ad pauimenta maximè pertinent, fiúntque ex calce & arena: qua de re Vitruuius lib. VII. plura. Est & lorica quæ vallis castrorum, vel podiis apponebatur alio significatu.

SVMMÆ.

1 *Legem xij. Tabul. explicari.*

4 *Generali inesse specialia: quandoque contrà.*

LEX LXXX.

In generali. Verba † legis xij tab. erant[e]: vti quis legassit rei suæ ita ius esto. Quibus verbis generaliter tributa est potestas legatariis, legata sua petendi. Sed an idem sit in his, quibus libertas testamento legata est? & ex verbis videretur non esse idem: qui enim libertatem legat, rem suam non legat, quippe libertas in *bonis testatoris nō est: & id neque verè, neque (vt Bartolus inquit[f]) causatiuè: sed tamen ex mente legis idem dicendum est. Accurs. hîc verbum petitione, intelligit pro repetitione, quod mihi non placet, quamuis in iure verum sit, sub generali repetitione* legatorum in substitutione facta, etiam libertates cōtineri[g]. Quæ res argumento est, † generali in dispositione etia ea intelligi, quæ speciali priuilegio insignita sunt, vt libertates, dotes, testamēta militū, & similia[h]. Quod verum,

e l. verbis. infrà eod.

f Bart. l. j. de lega. j.

g l. cū in substitutione. de legat. iii.

h l. ī fraudē. in fi. de test.

verum, nisi priuilegium illud tolleretur: non enim verisimile est generalibus verbis voluisse legislatorē corrigere ea, quæ fauore specialis causæ indulta sunt: vt hac in re ridiculi sint, qui contraria prodiderunt[a].

a l. j. iij. not. solut. matri.

SVMMÆ.

1 *Prætoris de facto restituendo edicta.*
2 *Restituendum damnum, lucrúmque. 3.*
5 *L. Cùm prætor. explicatur.*
7 *Lucrum in emptione venire.*

LEX LXXXI.

1 CVM PRAETOR. In † interdictis (inquit prætor) quod vi aut clam factum est, restituas: item, quod quis spreta nuntiatione noui operis fecit, restituat, & 2 id genus similia. Explicat † Iurisconsultus quid restituendum sit, & non solùm opus[b], sed etiam omne damnum resarciendum esse testatur: hanc enim esse vim huius verbi restitutionis [c]. Sed dubium est, cùm hîc dicitur damnum restitui, an etiā ratio lucri cessantis habenda sit. Et extat responsum apud Baldum [d] in simili specie, eius, qui conuenerat damnum restituere: existimat enim huius lucri rationem non habendam: aliud 3 est enim damnum, * aliud cessatio lucri. Sed hæc † 4 sententia hoc responso confutatur, quo omnem vtilitatē resarciendam ei esse testatum est, cui damnum debet 5 restitui. Itaque ego hæc verba † secundum legis dispositionem interpretor, vt in casibus, in quibus de iure cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiam ad id lucrū teneatur. Regulariter 6 autem traditur, lucri * quod quis verisimiliter fecisset, rationem habēdam, præterquam si cum alterius iniuria 7 lucrum illud acquireretur[e]. Idem † in emptionis cōtractu seruatur[f]: cùm enim emptor, si pecuniam non det, in legitimis solùm vsuris condemnetur, non fuit æquum, vt venditor, si rem non tradat, grauiùs puniretur, cessantísque lucri rationem resolueret.

b l. semper. §. in hoc. suprà quod vi.
c l. antep. §. siue. suprà de oper. no. nū.
d Bald. cons. clij. in j.
e l. si is cui. de furt.
f l. si sterilis. §. cū perven. de act. empt.

SVMMÆ.

1 *Amplius, variè accipi. 3.*
2 *Restituat totum supra legem capiens.*

4 *Damnantis pluris iusto pœna.*
5 *Amplius repetit, sed variè.*

LEX LXXXII.

VERBVM AMPLIVS. Amplius † & minus, comparatiua quamuis sint, tamen ex subiecto argumẽ- 1
a l. minus. supra eod. to vim comparationis quãdoque amittunt[a], ponitúrque ampliùs pro toto, minùs pro nihilo: verbi gratia: Quis promisit se restituturum, si † quid legatorum 2
nomine ceperit amplius, quàm per legem Falcidiam liceat: emergit ingens æs alienum, per quod legata omnium extinguuntur[b], certè totum restituere debebit,
b l. j. §. hæc verba. si cui plus, quàm per leg.
† licet ea dictio ex proprietate sermonis partem tantùm comprænderet. Finge † cõstitutum esse, vt si præ- 3 4
tor aliquem condẽnauerit, ampliùs quàm debeat[c], ipse certa pœna adficiatur: quamuis in tota summa quis indebitè fuerit damnatus, prætor verbis legis punietur.
c Bartol. l. si seruus. §. si ita, de lega. j.
Illud † non prætereundum, hanc dictionem si pronomen illi addatur, rerum repetitionem facere[d]: veluti 5
d l. si sic. de legat. iij. cùm dicitur, hoc amplius, vel eo amplius, vel amplius quàm talem rem. Si verò simpliciter adponitur, actum
e d. §. si ita. legandi solùm repetere, nõ ipsam rem[e]: & ita frequentiùs traditur. Cæterùm & minus aduerbium positiuo
*adiunctum contrariæ significationis comparatiuum 6
demõstrat: vt, minus stultus, id est, prudentior. Terentius in Eunucho: Hoc nemo fuit minus ineptus, id est, aptior, vt Priscianus interpretatur.

SVMMÆ.

1 *Legis, Propriè. sensus.*
2 *Bona, incommoda non dici, quandoque contrà.*
4 *Legatum ob aliud, nisi sit pium, non defalcari.*

LEX LXXXIII.

PROPRIE. Cùm † superiùs dictum sit, bona intelli- 1
gi ære alieno deducto, ostendit hìc generaliter Iurisconsultus, qualecunque incommodum sit, etiam si aliud quàm æs alienum, eius respectu propriè bona non dici. Quotiescunque ergo † alicui sunt prædia ma- 2
ioris incommodi, quàm vtilitatis, is bona ea rectè nõ appellauit: & ideo permittitur ecclesiæ sine aliqua solennitate huiusmodi prædia alienare[f], tanquã bona nõ sint:
f §. penul. in auth. de non alien.

sint: quod & in minore plerique senserunt[a]. Quãdoq;
3 tamen appellatione bonorum etiam æs alienum* comprænditur, itémque ea, in quibus plus incommodi est,
4 vt in bonorum possessione. Sed quid in † legatis? pone eum qui LX. habet, aliis XXX. mihi tertiam partem bonorum legasse, XX. ne, an X. consequar? & XX. me cõsequi, nec quæ aliis legata sunt, deduci Bartolus censuit[b] quanuis enim deducto ære alieno bona intelligũ-
5 tur, quæ tamen legata aliis sunt, æs alienum* ipsius testantis non erant: quòd si ea huiusmodi fuissent, vt in illis lex falcidia locum non haberet, qualia sunt quæ ad pias causas trãsferuntur[c], de mea solùm portione fiet deductio: vnde in proposita specie cæteris legatariis xxx. mihi decem, heredi xx. relinquentur, & ita pleriq; tradiderunt.

a Ias. l. ij. suprà de offic. eius.

b in l. si quis seruum. §. fi. de legat. ij.

c Auth. similiter. C. ad l. falcid.

SVMMÆ.

1 *Filij etymon varium.*

2 *Filio nepotes, non nisi ex causis contineri.* 5.

LEX LXXXIIII.

1 FILII. Filium † plerique ab amore dictum volunt, quasi φίλιον, sed syllaba refragatur. Ipse magis à Græco sermone υἱός dictum arbitror, addito ex more Aeolico digammate Fυιός, sicuti Fελένην ἑλένην dixerũt. Aeolico autem sermoni nostrũ simillimum esse Fab. Quintilian. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur, atque hanc esse rationem existimant, quòd etiã nepotes filij dicuntur, cùm & in illis sit mutuus aui
2 amor. Ipse † ex sermonis proprietate appellatione filij nepotem contineri non arbitror[d], sed ex interpretatione, quæ in dispositione legis generaliter procedit[e], & id etiam in odiosis, nisi ratio diuersa aliud suadeat.
3 Ecce, miles à tutela præterquam filii cõmilitonis * excusationẽ habet, quid si sit nepos? certè in eo est diuersa ratio: quia pater non militauit, licet auus fuerit miles[f]. Rursus filii* fideicommisso grauati tametsi volẽ-
4 te testatore fructus in rationem quartæ nõ imputãt[g], quod in solatium grauaminis lex illis specialiter indulsit, ergo ad alios trahendũ non est. At in dispositione hominis, qui de filio loquitur, de nepote nõ intellige-

d l. quod si nepotes. de test. tut.

e l. filius. ad Maced. l. senatus. de rit. nupt. l. ij. §. si mater. ff. ad Tertul.

f l. sed & milites. de excu sat. tut.

g l. Iubemus. C. ad Treb.

tur[a]: nec enim †in eiusmodi materia fit extensio, nisi 5
alicunde de mente coniiciamus[b], vt cùm alioquin dura separatio induceretur[c], vel extranei suis præponerentur, vel vsus testatoris hoc suaderet[d]. Idem si natura contractus, vt cùm cliens beneficiarium fundum pro se & filiis accipit[e]: natura enim huius contractus est, vt in nepotes transmittatur.

a §. si institu. qui dar. tut. b l. liberorũ. infra eodem. c l. Lucius. de here. inst. d l. alimenta. de alim. leg. e Ias. §. institu ens. in l. Gallus.

SVMMÆ.

2 *Collegiorũ genera: quorum quædã vetita, permissa alia.* 4. 5.
7 *Collegium in dubio recipiendum.*
8 *Collegium non, nisi ob fructus augeri.*

LEX LXXXV.

NERATIVS. Fuerunt fortasse, qui crederẽt duobus constare collegium: quandoquidẽ & collegæ * di- 1
cantur, duo ad idem officiũ electi. Neratius tamen tres mauult, cuius sententiam tanquam probabiliorẽ Marcellus probat. Cùm enim collegium sit vniuersitatis nomẽ, aliquid vltra dualem numerũ requirit. Sunt † autẽ 2
varia collegia, sicut fabrorũ, qui arcẽdis incẽdiis īstituti sunt: dendrophororum, qui arbores cædũt, & torrẽt: centonariorum, qui vilia artificia exercent, quorũ artificum quamplures alibi nominantur[f]: qui quòd tenuiores sint, * possunt se collegiis congregare, & sti- 3
pem cõferre. Permissa etiam sunt † mastigophororum, 4
quos disciplinatos vocãt, collegia, quòd rei sacræ causa conueniant: ea & scholæ, & confratriæ appellãtur,
† quippe varia sunt nomina, collegium, corpus, mili- 5
tia, commilitium, societas, thiasus, ordo, conuenticulum, sodalitium, quæ eãdem ferè vniuersitatem significant. Sunt autem iure quæcunque collegia prohibita, nisi permissa expressè reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem * coire sine 6
legitimo rectore voluerunt: nam vidimus plerunque etiam sub sacri conuentus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri, quod T. Liuius libro xxxix. eleganter prosequitur. Extat etiam hac de re Traiani Impe. rescriptum ad C. Cæcilium Plinium. Sanè quod de collegio hîc traditur, de familia quoque dici suprà vidimus[g]. Vbicunque † autem dubitatur, 7
aliquis

f l. fin. de iu. immu. & l. j. de excus. arg. C.

g l. detesta-tio. §. fin. hoc tit.

aliquis in collegium admittendus ſit, an id minùs, pro admiſſione pronuntiandum Baldus[a] reſpōdit: id enim eſſe fauorabilius. Sed finge ſcholares, ſeu collegas certę eccleſiæ neminem aliquo defuncto ſubrogare, vt quo pauciores ſunt, eò tutius in ſuos vſus reditus pios ver-
8 tant, quomodo prouidebitur? Et † puto ſi non minori quàm trium numero ſint, non poſſe cogi vt alios ſubſtituant, vel eligant, & id huius reſponſi argumento, niſi tam ampli ſint reditus, vt rectè adminiſtrari à tam
9 paucis nequeant. Illud conſtat, negligentes, * vel fures, ab epiſcopo amoueri poſſe[b].

a Bal. conſi. clxxxiij. 7ij.

b l. nulli. vbi Bal. C. de epiſco. & cler.

SVMMÆ.

1 *Seruitutes rerum, iura.*
2 *L. Quid aliud. enucleari, & emendari.*
4 *Seruitutem variè definiri, & accipi. 5.*
6 *Prædij ius etiam de reditu eius accipi.*

LEX LXXXVI.

1 QVID ALIVD. Iura † prædiorum ſeruitutes eſſe, ſiue de ruſticis, ſiue de vrbanis loquamur, dubium
2 non eſt. Sed † Iuriſconſultus hîc interpretatur clauſulam, quæ in inſtrumentis apponi conſueuit, cùm quis prædia cum iuribus ſuis reſtituere promittit: intelligitur enim, vt eius æqualitatis reddat, cuius acceperit, eiuſdem, ſcilicet, bonitatis, ſalubritatis, amplitudinis. Quapropter legendum hic eſt, æqualiter, non autem, qualiter. nam ratio ſenſus, & recti ſermonis non conſtaret. Illud tamen nōn negauerim, ſeruitutes ipſas
3 * qualitatem prædiorum, non autem ſubſtantiā reſpicere[c]: quapropter eas ſic deſcripſit Baldus[d]: vt ſeruitus
4 † ſit accidentalis habitudo & extrinſeca qualitas prædij. Bart. verò ſubtiliùs definiuit[e]. Seruitus eſt quoddā ius prædio inhærens, quod eius vtilitatem reſpicit, vi-
5 cini diminuit. Planè hoc † in reſponſo, ius pro qualitate rei inhærente ponitur, ſicut & alibi pro commoditate[f]. Sed & pro nuda facultate plerūque vſurpatur: vt ſi dicam, Ius mihi eſt per viam publicam eundi: vel filiusfa. ſeu ſeruus adeundi ius habēt: fit enim interpretatio, ius adeūdi, id eſt, facultatem, vt Aretinus ſenſit[g].

c l. penul. de eaic.

d Bal. auth. ei qui. C. de bo. aut. iudi.

e Bart. l. j. de ſeruit.

f l. quod dicimus. infrà cod

g Are. l. lega tū. de leg. j.

X

Sanè Alexander cum, cui ex iuribus prædiorum quicquid vellet alienare, conceßum erat, poſſe reditus ex fructibus perceptos diſtrahere, huius legis argumento reſpondit[a].

a Conſil xv. in ij.

SVMMÆ.

1 *Vrbis etymon.*

2 *Vrbs ſacra: verius.3.*

5 *Loquendi vſum ex perſonis accipi.*

LEX LXXXVII.

VT ALPHENVS. Quoniam † vrbs ab vrbo parte 1
aratri dicitur, quo ſolebant in condendis ciuitatibus maiores vti, ſicque muros definiebāt, meritò vrbs ſolum dicitur, quod muro tenus ambitur. Roma verò etiam continentia vrbi ædificia ſignificat, quod ſuprà latiùs attigimus[b]. Sanè cùm † vrbem ſacram appella- 2
mus, ſunt qui Hieroſolymitanā accipiant, vt Baldus[c].
Ego † Romam potiùs intellexerim, ſicut & cùm æternā 3
dicimus[d]: Auſonius:

Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino.

Vt mirum ſit, quòd literatores quidam ibi legūt, Hectoreæ. Oſtēdit & id variis locis Ammianus. Cæterùm cùm Iuriſconſultus conſuetūdinem loquendi in
* teſtimonium adducat, hinc apparet ſecundùm com- 4
munem vſum verba potiùs accipi, quàm ſecundū proprietatis originem: quod etiam in pœnalibus & odioſis receptum eſt. Sed hæc † ita plerique declarant, vt 5
in diſpoſitionibus peritorum, eorum vſus attēdatur[e], ſicut in idiotarum ſermone, cōſuetudo imperitorum: quod non diſplicet. In dubio autem vnum eundemque vſum eſſe credemus, nec aliter loqui plebē, quàm patritios[f]. Sed & ſi cōſtitutum ſit, vt verba ad literam
intelligantur,* vel propriè, tūc communem vſum im- 6
peritorum non attendemus, eruditorum verò obſeruabimus[g]: quandoquidem conſenſus eruditorum (vt Fabius ſcribit) cuicunque proprietati præualet: penes enim eorum vſum arbitrium eſt, & ius & forma loquendi, Horatio autore in arte poetica. Probato † au- 7
tem vſu præſentis anni, non ſequitur eundem retrò fuiſſe obſeruatum: niſi ab eo tempore cœpiſſet: cuius initii

b l.ij. ſuprà eod.
c l.ij. C. de nau. fœno.
d l.j. C. de ſuar. libr. xj.
e Bald. c.j. de ſuc. feud.
f l. ſi chorus. § j. de legat. i, j.
g Moder. in rubr. de ope. noui nuntia.

initij nulla esset memoria: quod enim tandiu viguit, semper fuisse obseruatum, etiam ante hominū memoriam, creditur: idque plerique omnes scripserre.

SVMMÆ.

1 *Aestimandi forma.* 5.
2 *Numi causa.*
4 *Fideiußio alia à principali nulla.*
7 *Valor communis spectandus.*
9 *Pretij iusti modus.*

LEX LXXXVIII.

1 PROPEMODVM. Quæcunque † res secundum pecuniam æstimationem recipiunt, non autem pecu
2 nia* secundum res; etenim iure gentium ea † de causa
3 signatus est numus. vt commercia rerum faciliùs celebrarentur, functionémque ex eo reciperent: quæ in rebus nō est, vnde minùs in vsu cœpit esse permutatio[a].
4 Si igitur † tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici esse iubeam[b], tanquam de alia re promiserim, fideiussio non valet: nec enim res pecuniæ loco succedit, sed pecunia quibusdam casibus loco rei[c]. Planè dubium est, cùm quis in censu habere dicatur, quantùm pecuniæ ex bonis refici potest,
5 † quomodo ineunda sit ratio, an ducto valore secundum communem æstimationem[d], an secundum reditus, vt tanti res censeatur, quantum viginti annorum reditus conferunt[e], an quanti vendi potest: quod verius videtur, responsi enim huius verba hoc indicat[f].
6 Cùm enim res in pecunia* functionem recipiant, tanti æstimari debent, quantum pecuniæ reperitur: nisi de rescissione propter læsionem agamus,[g] tunc enim is censetur læsus, qui à communi cursu aberrat. Sed
7 quoties rem æstimamus † eius respectu, qui eā acquisiuit, siue titulo hereditario, siue ex cōtractu, tātum eū adeptum dicemus, quantū cōmuni æstimatione res vēdi potest[h]: nec enim adfectiōis ipsius ratio est habēda, nec etiā quid alius tūc sit oblaturus, cū is qui eā est adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, nō sit cō-

a l. j. de contra. emptio.
b l. si ita fide. de fidei.
c l. Imperator. in fin. de lega. ij.
d l. pretia. ad l. falcidiam.
e Auth. perpetua. C. de sac. sanct. eccle.
f l. mortis. iiij. in fin. suprà de dona. causa mort.
g l. ij. C. de rescin. vend.
h d. l. pretia.

pellendus eam quàm primùm vendere. Vnde summa ratio est, vt tali casu communem valorem potiùs æstimemus: in qua æstimatione redituū quoque ratio habebitur[a] quod autem * communiter reperitur, id iustū 8
pretium est, † vt pote quod ex valore rei, non ex adfe- 9
ctu constituatur. Quapropter, cùm in lege iusti pretij sit mentio, de eo quod communiter perciperetur, intelligemus[b].

a gloss. in d. authen. perpetua.

b Alex. l. qui Romæ. §. coheredes. suprà de verb. oblig.

SVMMÆ.

1 *Iumentorum etymon varium. 5.*

2 *Boues iumentis non contineri,*

LEX LXXXIX.

BOVES. Veteres † à iungendo iumentā appellabāt, 1
quòd currui iungerentur: ea erāt equi, & muli: boues verò armenta* potiùs dicebantur, ab arando[c], vt 2
Varro inquit, quòd principalis eorum vsus is esset. Igitur † legatis iumentis, *non videtur de bobus actū[d]: 3
& ædiles cùm de iumento mentionem fecêre, subdide- 4
runt etiam de pecoribus[e], vt boues comprænderētur. Lucius tamen Columella lib. vj. iumenta appellari credidit, quæ nostrum laborem, vel onera subuectando, vel arando iuuarent. Sed aliter † Iurisconsulti sentiūt: 5
lege enim xij. tabul. à iungendo, non à iuuando iumenta dicuntur, vt A. Gellius est autor. Videtur tamen nobis ex eruditorū vsu Columellæ approbari sententia.

c l. seruis de lega. ii.

d l. legatis. §. fi. de leg. iii.

e l. ædiles. §. iumētorum. de ædil. edicto.

SVMMÆ.

1 *Sermo, nisi neget, de primo actu accipiendus: quandoque diuersum. 3. 6.*

4 *Vxoris alimenta etiam secundæ, & vlteriori deberi.*

5 *Viduitatis casus multiplicabilis.*

8 *Reductio perpetua accipienda. non prima fraudulosa.*

§. HOC SERMONE. Hæc † dictio, dum, eam significa- 1
tionem habet quam donec, & quandiu. Vnde propriè hæc verba interpretantur, donec, seu quandiu erit nupta: referuntúrque (vt Pompo. ait) ad primas nuptias. Cuius rei rationem arbitror, quia eis dissolutis, verba cessant: amplius enim nupta nō est: & quod semel desinit, rursus non conualescit[f]. Communi tamen calculo aliter

f l. stipulatio de dote. suprà de iure dot.

aliter trahitur[a], videlicet regulam esse, vt sermo simpliciter prolatus, de primo tantùm actu intelligatur[b], eam nõ procedere in sermone negatiuo[c], vt si testator
2 mandet, ne filiæ* suæ mercatoribus nubãt nam neque secundas nuptias cum eis cõtrahere poterunt[d]. Idémque in dispositione legis: nam si lex velit causas inter agnatos compromitti, compromittẽdum semper erit, donec lis finiatur. Sed & si prior actus sit nullus, de secundo, ita suadẽte æquitate, intelligemus[f]. Quinetiam
3 † si materia sit fauorabilis, interpretatione eam adiuuabimus, vt sequentes quoque actus contineantur. Vnde
4 si vxori † suæ quis alimenta legauerit, etiam de secũda intelligetur. Et ex facto ita respondit Alexand.[g] Idem,
5 cum pater filiæ, † casu, quo vidua sit, habitationem domus relinquat: nã si tertiò & quartò vidua fiet, legatũ consequetur: quoniam verba hæc generalia sunt & ad
6 rem natura sui multiplicabilem referuntur[h]. Sed † & generaliter ex subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei interpretationẽ requirit? vt si vestitũ testator vxori legauerit[i], vel princeps priuilegium aliquod mihi concedat: solent enim ea perpetua esse, non autẽ quàm primùm finiri[k]. Quid si ex primo actu menti disponentis non satisfiat? vt si pro-
7 curatorem ad* appellandum constituam[l], an à prima sententia solùm appellabitur? & non solùm vt à prima tantùm sed & ab vlterioribus appellet, cùm constitutum videri iure respõsum est, & hæc quidem commu-
8 niter approbantur. Hincque † Othonis Mogũtini *an-
9 tistitis fraus iniusta detegitur: is Alberto Francorum Comiti sub iurisiurandi fide persuasit, vt relicta inexpugnabili, quam insederat, arce secum ad regem, cuius filium occidisse insimulabatur, descẽderet: se enim vel eum regi conciliaturũ, vel sospitem in arcem reducturum: vixque egresso, tanquã melius esset prius prandere, iussit vt reuerteretur: mox finito prandio, ad regem duxit captiuum, cúmque ad supplicium duceretur, antistitis periurium accusanti respondit, se datæ fidei satisfecisse, religionéque exolutum, cùm eum prãdendi causa in arcem incolumem perduxit. Dignus perpetua nota sacerdos, qui pignorauerit fraude periu-

a Ias. l. diuortio. §. quod in anno. suprà solut. matrim.
b leg. dotis promiss. ir. de iure dotium.
c l. si sic stipulat. suprà de verb. obl.
d Oldr. consil. xvi.
e Alexand. l. si cùm dotẽ. § i. solu. matrimo.
f l. hæc conditio. infrà de condit. & demonstrat.
g cõs. clxxi. in H. l. placet suprà de lib. & posthum.
h But. consi. xxx.
i Bald. l. i. C. de fideicom.
k Felin. ca. ii. de treug.
l not. l. fidei commiss. §. si quis decem. de legat. iii.

rium astringi, non solui.

SVMMÆ.

1 *Rationes varia censeri.*

4 *Argentariorum autoritas, & officium.*

5 *Argentaria tractanda modus hodiernus.*

§. INTER REDDERE. Edere, † est rationes* exhibere[a], & copiam describendi facere. Reddere verò est cõputare,* & reliqua restituere[b], quod si ad reliqua quis non tenetur, nec quidẽ rationes reddere debet[c]. Hincque est quod vulgò dicimus, vbi duo propter vnũ, ibi vnum. Edere autem † tenentur argentarii, tanquam fides eorum publicè approbata sit: habebant enim argẽtarii tabernas in foro, & priuatorum pecunias sub fœnore locabant, eligebantúrque magnæ fidei homines, & eorum codicib. fides dabatur. Hodie † verò per chirographa debitorum manu subscripta, & à proxeneta agnita res tractatur. at numularii & trapezitæ, & mẽsarii, collectariíque, inferioris gradus erant, nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

a l. j. suprà de edend.
b l. cùm seruus. de condi. & demon.
c l. qui libert. §. i. de euict.

(Right margin numbers beside the paragraph: 1, 2, 3, 4, 5)

SVMMÆ.

1 *Clausulæ vti optimus &c. effectus. 3.*

2 *Seruitutis non dictæ causa ex empto agi.*

LEX XC.

QVI VTI. Clausula † est in alienationibus rerum immobilium poni solita, quum dicimus, nos prædiũ vti optimum maximúmque est, tradere: quæ clausula nihil de eius bonitate, amplitudineque diminutum esse significat, & ideo liberum dari: quia si seruitutem aliquã deberet, de eius iure diceretur diminutũ. Quãuis ergo hac clausula fundum liberum esse ostẽdamus, non tamen ideo deberi illi aliquam seruitutem per vicinos pollicemur[d]. Sanè † qui fundum simpliciter vendit, si seruitutem debeat, talem, qualis est præstare debet[e]: competit tamen emptori actio quãto minoris, si seruitutis ignarus rem emit[f]: poterit etiam ex empto agere[g]. Quòd si aditum sit † optimum maximúm que

d l. pe. suprà de euiction.
e l. cùm venderes. de contrahẽ. empt.
f l. quoties. de ædil. edic.
g l. in venditio. pe actio. emp.

(Right margin numbers beside the paragraph: 1, 2, 3)

que vendi, tanquam fides seruata non sit, nec venditor parte sua adimpleuerit, posse etiam ad rescissionem contractus agi verius est. Sed & si vicinus seruitutem imponi aduersus emptorem obtinuerit, per actionem
4 *de euictione prouidebitur [a]: atque ita ego sentio, licet Accursius aliter, qui eo solùm casu talem, qualis est fundum præstandum credidit, cùm venditor expresse prædixit, se eum vti optimus maximus est nolle præstare [b]: quæ interpretatio Iurisconsulti verbis non quadrat.

a l. penul. de euict.

b d. l. cùm vē deres.

SVMMÆ.

1 *Meum variè accipi. 3. 4 5. 7.*
2 *Nomina, datis omnibus, data videri.*

LEX XCI.

1 MEORVM. Quoniam †meum dicitur id, quod vendicare possum [c], constétque actiones tanquam res incorporales non vendicari, videbatur hac appellatione eas non cõtineri, sed Iurisconsultus aliter censuit.
2 Qui ergo †omnia sua, vel omnes res suas donat, & nomina debitorum donasse intelligetur, & ita communiter traditum est [d]: idem enim est, siue omnia mea dixerim, siue addito vniuersali substantiuo, omnes res
3 meas, seu bona mea dicam. Sed † si generale substantiuum appositum proponatur, vt si quis dicat, argentũ meum, vestes meas, hæc pronomina ad dominium vel quasi dominium referentur [e]: nisi subiecta materia aliud velit, vt cùm seruo, vel monacho pecunia sua legatur, nec enim illi quicquam in dominio habere possunt [f]: vel cùm de famulis suis quis loquitur. nam si in dominio eos suo haberet, serui essent, non famuli. Sed
4 †& cùm colonus vineas suas, armiger (quem hippagiũ vocant) equos suos dicit, ratione curæ intelligitur, nõ
5 dominij [g]. Quoties † verò substantiuo particulari id pronominis iungitur, demonstrationem facit, præter quam si futurum respiciat: vt cùm lego Stichum, qui meus erit, tunc conditionale legatum est [h]. Celebre est Biãtis illud dictũ, cùm patria sua capta, omnes cum rebus suis fugerẽt, ipse interrogatus, cur solus bona sua

c l. Quintus. infrà de aur. & argẽn.

d l. si legatus. §. si quis. l. nam quod. §. fi. ad Treb.

e l. seruos autem. de lega. iij.

f l. iiij. de manumiss.

g glo. l. ij. in princ. de ori. iur.

h l. iiij. de legat. 1.

non asportaret: Ego, inquit, omnia mea mecum porto. Inde ostendens bona animi*propria & nostra esse, 6
non corporis. Scribit Philostratus, Cyrum Persarum regem cùm exercitum in Odrysios moueret, oraculũ Orphei consuluisse, responsúmque accepisse, τὰ ἐμὰ ὦ κύριε σά, id est, mea ô Cyre tua: quod ille interpretatus est, tanquam Odrysios, quibus Orpheus imperauit, subacturus: cùm ad genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus est, ita Cyrus à Massagetarum regina. Quibus † exemplis constat has di- 7
ctiones latissimæ significationis esse.

SVMMÆ.

1 *Superlatiui natura.*
2 *Proximum, primúmve, etiam vnum dici.*
3 *Primum etiam de duobus dici.*
5 *Tertius etiam secundus est.*

LEX XCII.

PROXIMVS. Superlatiuum † nomen est, & ideo ex 1
natura sua positiuum præsupponere deberet [a]: sicut optimus præsupponit cæterorum meliorem, & maximus ampliorem [b]: sed tamen in iure hoc non seruamus. Et cum lex proximo † agnato hereditatem defe- 2
rat, si vnus solùm supersit, is proximus dicetur [c]. Quod & de dictione primus, obseruandum est: vnde primogenitus dicetur, quem nemo sequitur, dum ante se neminem habeat [d]. Sed & lex, quæ primogenito regnum defert, in eo locum sibi vendicabit, cuius fratres maiores natu ante delatam hereditatem decessère: quod etiam approbat Baldus [e], quoties quis sibi & primogenito emphyteuticum ius acquirit [f]: satis est enim ne aliquem ante se habeat. Quod † & in pluribus re- 3
cipiendum est, vt duo eiusdem gradus, ambo ad successionem admittantur. Et si corona muralis ab Imperatore illi promissa sit, qui primus murum ascenderit, si duo eodem tempore ascenderint, vtrique sua debebitur: verum est enim eos primos, quos nemo antecessit: & ita obseruasse P. Scipionem autor T. Liuius est, libro xxvj. nec nostrates Doctores omnino

a l. vbi. de verb. obliga.
b l. illa verba. infrà eod.
c l. i. §. proximi. vnde co.
d ca. Ioseph. extra eod.
e Bald. l. si quis. §. talē. C. de secund. nupt.
f l. ii. C. de iur. emphyt.

omnino reclamant[a]. Et quod de proximo dictum est, eadem ratione in supremo receptum est, vt supremus
4 * dicatur, quē nemo sequitur: vt cùm prętor bonorum possessionem secundum tabulas supremas pollicetur[b]: fitque hac ratione, vt si vnus superest, idem proximus & supremus sit. Quod adnotandum est, cùm quis ei, qui supremus morietur, substituit[c]. His consequens
5 est † quæstio, cùm filio testator substituit eum qui tunc secundogenitus erit filiorum sororis suæ, & defuncto primo, colligat secundus cum tertiogenito: putauerim enim tertium admitti, quia tunc is secundogenitus est filiorum sororis: & ita ex facto consultus respondi.

a l.qui filiabus §.i.de legat.i.

b l.i.§.i. de bonor.poss. sec.tab.

c l.qui duos de reb.dub.

SVMMÆ.

1 *Mouentium mobiliúmque discrimen.*
2 *L. Mouentium. emendari.*
3 *Nomina, bonorum species: eodémque, quo actiones iure censeri.*
6 *Quæcunque, vocem impropriari.*
7 *Reditus variè & ex re censeri.*
8 *Iura ex re mobilia dici.*

LEX XCIII.

1 MOVENTIVM. Licet † mouentia actiuam significationem respiciant, sicut mobilia passiuam, tamen pro eodem accipiuntur, nisi aliter de mente constet: vt in edicto prætoris[d], in quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouentibus, vt equis, mulis, asinis, bobus, & similibus, ostenditur, quàm in mobilibus facta sit, dum tamen id debitori commo-
2 dius videatur. Dum † ergo hoc in responso legitur, si tamen apparet, castigatior lectio est, si non apparet, &
3 id etiam Latini sermonis ratio postulat. Sed an † nomina vel iura mobilium vel immobilium appellatione comprændentur? Et non comprændi certum est[e], separata quippe est species. Sed si sub altera prædictarum specierum hæc quoque collocanda est, vt quia constet de omnibus bonis actum, de eis iudicabimus, quod de actionibus: vt si rem mobilem petam, id nomen inter mobilia computetur: si rem immobilem, in-

d l. à diuo §.ii.de re iud.

e l.quam Taberonis. de pec.d.§.ii.

a Dinus l. potest. suprà de aut. tut.

b Rom. l. in tempus. in fi. de vsuc.

c Mode. l. v-nius. §. cogniturum. suprà de quæst.

d Cle. exiui. de verb. sign.

e c. querelã. de elect.

f l. ii. C. quãdo & quib. quarta pars.

g l. si chorus. de legat. iii.

ter immobilia. Et hoc Dinus probauit[a], quod ex vi sermonis nõ est, sed ex interpretatione legis: quoniã qui actionẽ* habet, rẽ ipsam habere videtur. Sed & si cõstitutione prohibitũ sit, quæcunq; bona, siue mobilia, siue immobilia, in extraneos transferri, de iuribus quoque actum videtur: iura enim impropriè inter* immobilia computantur. At illa dictio, quæcunque, propter *generalitatem etiam ad hosce improprios casus trahitur [b]. Vnde, quicunque heres, etiam impropriè heredem comprændit: & cùm de quibuscunque contractibus loquimur[c], etiam de abusiuis dicimus quod tamen procedit, cùm nulla differentiæ ratio adsignari potest. Et quod de nominibus diximus, in annuis quoque reditibus locum habet [d]: in quibus tamen fit huiusmodi distinctio, vt si perpetuò debeantur, immobilibus æquiparentur: si verò breui tempore sint duraturi, mobilibus [e]. Sed hanc ego † distinctionem ita intelligo, vt si dies cessit, incipiantque iam deberi, mobilibus æquiparentur: nam cùm actio inde competat, videtur res ipsa haberi, alioquin immobilium potiùs similitudinem in eis approbo. Illud tamen præter-eundum, iura quandoque mobilibus potiùs adscribi quàm immobilibus, quoties ratio hoc suadet: vt si lex prohibeat bona mobilia curialium sub cuiusquã aspectu diuidi [f], ne paupertas alicuius detegatur: nam etiã iura continebuntur: illa enim latere, in absconditóque esse possunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendum est, quod sententiarum receptarum lib. iij. titul. ix. de vsufructu, scriptum Paul Iurisconsf. reliquit [g]: is, Mobilibus, inquit, legatis, aurum vel argentum non debetur, nisi de his quoque manifestè sensisse testatorem possit ostendi.

(Margin numbers: 4 at "actionẽ* habet … cõsti-"; 5 at "inter* immo-"; 6 at "*generalitatem"; 7 at "distinctionem i-"; 8 at "præter-".)

SVMMÆ.

1 *Reddere variè accipi. 3.*

2 *Reddi, dari ex resonat. 4. 6.*

LEX XCIIII.

h l. Lucius. §. i. l. heres. de leg. iii.

VERBVM REDDENDI. Reddere † quandoque ca 1
pitur simpliciter pro † dare [h]: vnde si testator ali 2

cui

cui centum reddi iubet, quanuis nihil ipse accepisset, tamen legatum deberi dubium non est. Quod tamen Accursius ex interpretatione[a] legis esse arbitratur, nō
3 ex sermonis proprietate reddere† enim propriè est retrò dare, nam plerunque per abusum hanc præpositionem superfluè addimus: vt cùm Lucilius dixit, Repudium remissum, id est, simpliciter missum: & Terentius, Renuntio futurum, id est, nuntio: quod nec Grāmatici omisere. Verbum autem dandi propriè redden-
4 di significatum habet: quia† qui reddit, vtique dat: qui repetit, petit. Hinc dicimus, soluto matrimonio do-
5 tem peti[b]: quoniam* id verbum generalius est, & repetitionem quoque continet. Sanè huius legis argumen-
6 to respondit Bar.[c] cùm duo fratres in † diuisione certum fundum excepissent, pro dote vxori reddenda, tametsi non constet vllam dotem eos accepisse, tamen fieri interpretationem tanquam dotem dari simpliciter stipulati sint: quo casu absenti mulieri fauore dotis actio quæritur. Quod & in verbo, restituēdi, quosdam approbasse suprà retuli[d].

a l.i.§.e legi ter. de poss.

b Bar. in rub. sol. matr.

c Bart. cons. cxxiii. incip. factum sic st.

d in l. restituere. suprà eod.

SVMMÆ.

1 *Reliquum, restans, ex re totum, nihilve sonat.* 3 5.
4 *Reliquum ex caussis ad totum referri.*

LEX XCV.

1 POTEST. Reliquorum † appellatio propriè ad partem restantem refertur, à qua sermonis proprieta-
2 te in dubio nunquā recedimus[e]. Vnde si ex † fideiussoribus alter decem promiserit, alter reliquum, si primus soluere nequeat, non tamen secundus in totum condemnabitur. Sed & testator, qui illud quod residuum est pecuniarum, apud argentariū ecclesiæ legat, si deinde nouis lucris eam summam auxerit, non tamen totam legasse videtur[f], sed id solùm, quod tūc erat. Quapropter Barbatij sententiā non probo[g], qui cùm Rom. Pontifex cuidā præposito indulsisset, vt de reditibus sacerdotiorum liberè testaretur, dum tamē de residuo liberalem se erga ecclesiā exhiberet, respōdit saltem dimidiam partem appellatione residui contineri: quod ipse non approbo, cùm residuū propriè de quacunque

e Mod. l. ii. C. de hered. instit.

f Pau. l. cum stipulamur. suprà de ver. oblig.

g Barb. cōs. xxxii. in i.

restante parte dicatur: satis ergo erit, si boni viri arbitratu munificus sit. Sed & eadem ratione factum est, vt qui x. pro residuo soluerit, cẽseatur liberatus [a]: cum enim creditor eam summam sibi restare fateatur, consequens est, vt, ea persoluta, debitor liberetur. Recedimus tamen † quandoque à proprietate sermonis, 3
vt quia hoc materia suadeat, vel narrantis intentio: fitque eo casu, vt residuum quandoque totum, quandoque nihil inducat [b]. Finge testatorem ex semisse spurium instituisse, † ex residuo Titium: cùm spurius 4
sit incapax, videtur Titius in vniuersum institutus: nec enim pro parte solũ voluit testatus decedere Qua ratione si quis partem domus vxori leget, quam viuens ipse solebat inhabitare, si integram inhabitabat, tota debebitur [c]: siue quia videtur partem dixisse respectu aliarum domuum, siue quia prævalet intentio, ex aliis verbis coniecta, proprietati verborum. Finge è conuerso † Titium ex asse institutum, Sempronium in 5
residuo, certè nihil ei debebitur, cùm nihil supersit [d]. Non recedimus ergo à priore significatione, nisi ex coniectura voluntatis: atque sic communiter dici consueuit.

a l. si ex plurib. de acce.

b l. ij C de hered. instit.

c l. vxori. de leg. ij.

d l. itẽ quod. §. sed si. & l. qui non. de hered. instit.

SVMMÆ.

1 *Littoris acceptio varia.*
2 *Fluctuum auxesis causa.*
3 *Nauigandi tempus.*

LEX XCVI.

LITTVS. Littus † propriè maris est, ripa flumi- 1
num. Veteres tamen μεταφορικῶς littus de quacunque extremitate dixerunt, qua ratione Verg. Iacet, inquit, ingens littore truncus. Illud sic definiuit Gallus Aquilius, vt littus sit quousque hybernus fluctus eluderet, vt apud M. Ciceronem in Topicis relatum est, ita autem apud eum scriptum est, Solebat Aquilius collega, & familiaris meus cùm de littoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærẽtibus iis ad quos id pertinebat quid esset littus ita definire, quà fluctus eluderet. Sunt † autem hyberni fluctus maximi, quòd 2
eo tem-

eo tempore circiter vergiliarum occasum tempestatibus maria conturbantur; quamobrem ex die † tertio Iduum Nouembris, vsque in diem VI. Iduum Martij, maria clauduntur, vt lib. iiij. rei militaris Vegetius scribit: quod tamen in præsentia non obseruatur. Nihil enim inausum reliquit nostrorum temporum auaratia.

3 (in the margin beside "bus maria conturbantur")

SVMMÆ.

1 *Fratrum dici diuisa prædia.*

3 *Formulam, si quis eorum, &c. de vno accipi posse.*

5 *Vel, voculam variè accipi.*

1 §. PRAEDIA. Tres † fratres certa prædia habent diuisa, nec in alterius portione vllum ius est alteri, an rectè dicemus prædia illa esse illorum fratrum [a]? Et huiusmodi sermone videbatur potiùs significari, esse communia, & indiuisa: sed tamen etiam, facta diui-
2 sione, rectè sic dici, Iurisconsultus ait: debent *enim verba congruè adaptari [b], & secundum debitum ordinem intelligi, vt quamuis de vniuerso verba concipi videantur, de singulis vniuersi partibus actum censeamus Nam & si testator pluribus filiis institutis [c]. sub-
3 iiciat Si aliquis † eorum decesserit, volo hereditatem meam pauperibus distribui: aliquo decedente, erogabimus non hereditatem totam, sed eam portionem, quæ decedentis fuerat: sitque vniuersi interpretatio pro singulis eius portionibus. Qua ratione & quan-
4 doque genus * pro singulis suis partibus accipimus, & pro tempore exponimus, pro qualibet temporis parte [d]. Sed & si lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem vendicat tenebitur [e].
5 VEL ALIO. Id est, etiam alio. Vel, † coniunctio quandoque augmentatiua est, vt hîc, & apud Verg. Vel Priamo miseranda manus. Sicut è conuerso diminutiua, veluti cùm lex mandat Christianis [f], vt animum demittant, quod vel capitis inclinatione testentur. capitur ibi vel, id est, saltem. Quandoque disiunctiua, vt, promittis Stichum vel Pamphilum? Quandoque coniunctiua [g], vt in eo qui sibi vel heredibus stipulatur. Quandoque exemplaris, vt apud Teren-

a l. rectè. §. Quintus. suprà eod.

b l. Gallus. §. j. suprà de lib. & posth.

c Alex. l. Titia. ad l. falcid.

d gl. c. generali. §. illos. de ele. in vj.

e Mod. l. ii. §. si tamen. de ver. oblig.

f c. decet. de im. eccles. in vj.

g c. i. de eo, qui sib. in feud.

tium : Vel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id est, veluti Pamphilus. Aliquando correctiua, vt si dicam, Tiburi vel Romæ optimè viuitur : interpretamur enim, vel potius Romæ. Plerunque declaratiua, vel, pro id est, vt cùm inter genus & * speciem poni- 6
tur, veluti in lege Aquilia, quadrupedem vel pecudem.

SVMMÆ.

1 *Pecuniâ species contineri: iura non item.4.*

LEX CXVII.

CVM STIPVLAMVR. Cùm † pecuniæ verbum 1
generale sit [a], si emptor hereditatis stipuletur à venditore, quanta pecunia ex hereditate ad eum peruenerit, species ipsas stipulatus videtur, non pretia earum [b]. idem si quantas summas sit stipulatus: quod etiam in legatis obseruatur : verba enim huiusmodi de certis corporibus non impropriè accipientur. Sed quid si aliquis quantitatis nomine vsus fuerit? Et species cõprændi eodem argumento proditum est [c]. Mihi res dubia videtur: dictio enim* quãtus, ad amplitudi- 2
nẽ refertur : at quantitas* non videtur secundũ vsum 3
accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiam iura comprændet † ? Et dubium non est com- 4
prændi [d] : sortiuntur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci esse existimantur, vbi debitores conueniri possunt [e].

a l. venditorem. de hered. ven.

b l. quisquis. de leg. iij.

c Barto. l. j. C. de senten. quæ pro eo, quod.

d l. pecuniæ. infrà eod.

e Alex. consil. xvj. in j.

SVMMÆ.

1 *Anni partium obseruatio varia.*
2 *Legem, Cùm bissextus, explicari.*
3 *Intercalaris mensis ratio. 8.10.*
4 *Mensis partitio.*
6 *Dierum computandorum modus. 9.*
7 *Calendæ.*
11 *Mensem 30. diebus ex causis. 31. constare.*

LEX XCVIII.

CVM BISSEXTVS. Habuêre † veteres Romani institutum à Romulo annum x. mensium, qui 1
erat dierum CCCIIII. incipiebátque Martio mense:

quæ

quæ ratio cùm neque solis, neque lunæ cursui conueniret, Numa duos menses addidit, Ianuarium & Februariũ, atque ita dies distribuit, vt omnino CCCLV. essent. Sed quia hæc quoque constitutio non quadrabat, necessariò intercalaris mensis constitutus est, id est, mensis interpositius, arbitratu Pontificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nunc XXIII. intercalabant. Is mensis additius erat, & prope finem Februarij, quia is vltimus anni, inserebatur. Sed hunc quoque modum cursui solis non conuenire, cùm C. Iulius Cæsar animaduertisset, X dies addidit, intercalariúmque mensem sustulit. Et quoniam solis cursus annuus quadrantem quoque, id est, sex horas occupat, singulis quibusque quadrienniis diem inseruit, qui Bissextus dicitur: intercalatur enim, id est, vocato populo, inseritur is dies post eum qui sextus Calendarum Martij est, & duo loco vnius habentur. Vera ergo est † Mutij sententia, qui mensem in-
2 tercalarem, id est, in quo intercalatur, seu inseritur Bissextus, dixit esse dierum XXIX. Quæ verò M. Cato disseruit, computationi præsenti non respõdent: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tempore reformatus annus nõdum erat, sed alternis annis XXII. & XXIII. † dies
3 inserebantur, qui dies totum mensem intercalarem faciebant, & non aliter quàm si solùm momentũ temporis occuparent, obseruabantur. Sed dum illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, videri potest Græcos imitatus, qui ἐμβολίμους suos, id est, exemptiles menses sub finem anni superaddebant. Romani verò vj. diebus anteuertebant post celebrata Terminalia, ne veterē religionis suę (vt Macrobius scribit) morem conturbarent. Nam, vt etiam libro XXVI. Ammianus Marcellinus tradit, dies is Bissextus, Romanis
4 rebus infaustus atq; ater erat. Diuiditur † autē mensis in Calēdas, Nonas, Idus. Calendarũ primus est dies: tunc enim pontifex calato, id est, vocato populo pronũtiabat, quot dies à Calendis ad Nonas superessent: καλέω enim Græcè, idē est, quod voco. Cõfluere autē Nonarũ die in vrbē populares oportebat, vt addiscerent, quid eo mense in diuinis humanísque rebus faciendũ esset

Eránt que Nonarum aliæ quintanæ, aliæ, ſeptimanæ; & ſic dictæ ſunt, quaſi nouæ obſeruationis initium, quæ ex noua luna aſſumebatur: vnde ex eius ortu nunc celeriùs, nunc tardiùs duorum dierum lapſu celebrabantur. Idus verò ab Hetruſco ſermone dicuntur, apud quos Iduare eſt diuidere. Is autem dies * di- 5
uidit menſem: nam eo lapſo, † computamus dierum 6
numerum, quatenus à ſequentibus Calendis diſtant. Vnde cùm dicimus, ſexto Calendas, ſextum diem intelligimus, qui ante Calendas eſt. Dies autem menſium his carminibus annotari poſſunt:

Septembris, Iunij, Aprilis trigintáque nono
Menſe dies, vnum adde alijs, duo Februus aufert.

At Nonarum Iduúmque ratio non abſimili diſticho ſic vulgò tradita eſt:

Sex Maius Nonas, October, Iulius, & Mars.
Quatuor at reliqui, tenet Idus quilibet octo.

IN CALENDIS. Non ſolùm † primus dies Ca- 7
lendarum ſimpliciter Calendæ appellatur, ſed omnes
a l. iij. §. minorem. de min. dies [a], qui poſtridie Idus incipiunt: vſque ad ſequentem menſem: ídque fortè exemplo Græcorum, qui primam partem menſis ἱσταμένου vocant, ſecundam ἐπίδεκα, tertiam quæ poſt vigeſimum diem eſt φθίνοντα.

INTERCALATVR. Id eſt, † inſeritur, & ſupra
numerũ additur: quod oſtendit etiam Græcus ſermo, 8
qui ὑπερβαίνοντας dies appellat, quos nos intercalares. Sic autem dicitur, quoniam, calato, id eſt, vocato populo, olim Pontifex pronuntiabat, quando menſis intercalaris habendus eſſet: quod cùm quandoque propter gratiam negligeretur, annique ratio non conſtaret, C. Cæſar eum menſem ſuſtulit, & ſingulis quadrienniis vnam diem intercalariam fecit, vt ſuprà retulimus.

CATO. Hic eſt qui M. Porcij filius fuit, & egregios de iuris diſciplina libros reliquit, vt ſcribit Gellius: & vt ex eius lectione conſtat, fuit longè antiquior Cæſare, vt meritò eius ſententia præſenti computationi non quadret, ſed antiquiori, cùm menſis intercalarius alternis insereretur, quem Cæſar deinde ſuſtulit,

stulit, additis vnicuique anno decem diebus, vt Tranquillus scribit.

9 PRO MOMENTO. Cùm igitur omnes † illi dies pro momento haberentur, meritò in vltima die computandi fuerant: sicut hodie duo dies pro vno habentur. Sanè scribit Accursius, x. momenta punctum conficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen auctores momentum simpliciter accipiunt pro breui tempore, sicut & punctum. Horat. Quid enim concurritur horæ momento. Terent. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis verò sexaginta constare horam receptum ex auctoritate prudentium est: at Boëtius lib. Geomet. vlt. puncto minus esse minutum, rursus minuto momentum, auctor est.

ATTRIBVIT. More Græcorum. Latini enim sexto Calendas Martias inserebant, ne statæ eorum ceremoniæ confunderentur.

QVINTVS. Mutij sententia est vera, si intercalarem mensem accipiamus, id est, in quo fit intercalatio: si enim de toto intercalari mense intelligamus, qui apud veteres fuit, is XXII dierum erat, vt Macrobius est auctor, alternísque annis variabatur, quod latius ipse attingit.

10 DIEBVS XXIX. Quamuis † ergo dies intercalaris pro eodem habeatur, cum eo, qui est sextus ad Calendas, neque computetur: si tamen dispositio de certo dierum numero tractet, vt si liceat venditori intra xxx, dies redimere [a], etiam bissextilis dies computabi-
11 tur. Sed hîc consueuit dubitari, iudex † mihi dilationem menstruam concedit, de quot diebus intelligemus? & cùm mensis absolutè fit mentio, traditum est xxx. dies computari [b]: tot enim diebus cùm tardissimè à coitu solis luna remoratur, ad suas vices redit, cursúmque conficit. Menses autem à luna dictos, ex Græcis accepimus, apud quos mensis μὴν, Luna μήνη dicitur. Quòd si in materia fauorabili agatur [c], vbi lex duorum mensium mentionem facit, & qui LXI, die venerit, audietur: quod etiam procedere existimauerim, si lex duorum mensium vtilium terminum statuat. Quòd si à certa die terminus mensis adsignetur, vt si

a l. ii. suprà de diuer. præscript.

b l. si. §.i. C. de iu. delib. Alex. consil. cxiiii. in v.

c l. vbi. infrà tit. i.

quinta die Augusti iudex dicat, se mihi mensis termi-
num constituere [a], vsque ad v. Septembris durabit, complectetúrque hac ratione vnum & xxx. dies.

a l.ij. l. fin. §. j. C. de tem. app.

SVMMÆ.

1 *Notionem omnibus ius dicentibus competere.*
3 *Legis, Ait prætor. de re iudic. sensus.*
5 *Cognitione mandata, decisionem mandatam videri.*

LEX XCIX.

NOTIONEM. Notionis † verbum generale est, 1
& non solum ad eos pertinet, qui iurisdictionem habent, sed & qui simplicem cognoscendi facultatem, Quare assessores siue amici, qui in consilium Proconsulum adhibentur, cùm etiam ipsi cognoscant, dicuntur habere notionem. Arbitri quoque, quos ex compromisso admus, habent notionem. Cùm enim ex
pacto priuatorum iurisdictio * conferri nequeat [b], 2
consequens est, vt saltem notionem habere dicantur.
Quare cum Iurisconsultus [c], † exequendas esse eorum 3
sententias, qui notionem habent, attestetur, etiam de arbitris intellexisse videtur, quorum sententiæ vel per pœnæ petitionem [d], vel per exceptionem, vel etiam per actionem in factum, si arbiter à iudice datus sit, executionem sortiuntur [e]. Hodie etiam si à partibus simpliciter sint electi, & ὁμολογεῖν, id est, approbatio subsequuta sit [f]. Sed & si sub pœna, etiam rato manēte pacto, compromissum sit, oriri actionem in fa-
ctum * crebriùs receptum est [g]: licet aliqui sufficere 4
pœnæ petitionem existimauerint, quorum sententia communi calculo locum sibi tantumodo vendicat, cùm actum non est, vt ratum sit pactum. Sed an is, cui mandata est iurisdictio, notionem solùm habeat quod plerisque videtur [h]: nihil enim proprium habet. Nobis magis ea sententia probatur, vt habere iurisdictionem dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nun-
quid is cui † causæ cognitio concessa est definire po- 5
terit? Et si à lege concedatur, dubium non est posse [i]: si verò ab homine, Bartolus negat. quoniā aliud sit cognoscere, aliud definire [k]. Nam etsi alicui mandetur,

b l. priuatorum, C. de iurisd. omn. iudic.
c l. ait prætor. de re iudic.
d l. diem §. stari. de arb.
e l. ab arbitro. qui satis.
f l. iiij. & seq. C. de arbit.
g d. l. ait.
h l. j. in fi. de offic eius.
i l. iij §. cognoscit. de offic. præfec. vig.
k l. vbi. C. de fid.

vt causam audiat, non iudicandi munus, sed referendi mandatum videtur [a]. Ego, si ordinario cognitio demandata per principem sit, putauerim etiam ius decernendi concessum: solent enim ordinarij ipsi iudicare, non autem referre [b].

a Cle. auditor. de rescri.

b l. j. C. si cōtra ius l. fin. C. vbi sen.

SVMMÆ.

1 *Prouinciarum etymon, & partitio, & acceptio, & iura. 3. 4.*
2 *Dilatio pro loco danda.*

1 §. CONTINENTES. Prouinciæ † dictæ sunt, quòd procul ab Italia armis victæ fuerant: in has Proconsules & legati mittebantur, qui ius redderent, & tributa exigerent. Aliæ autem erant continentes, aliæ transmarinæ. Continentes, vt Gallia, Illyricum, Rhetia, Vandelici, Pannonia, Germania: Transmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatū est, quid de Sicilia? videbatur enim transmarina, quoniam ab Italia mari dirimitur Sed tamen cùm illud fretū modicum sit, magis probat Iurisconsultus, vt & ipsa inter continentes sit. Hincque adparet Italorum appellatione non contineri Siculos, tametsi olim, priusquam, irrumpente freto, dirimerentur, aliud esset, nec obest, quòd cùm insula sit Italiæ vicina, pars potiùs Italiæ sit [c] existimanda, quàm prouincia: nam cùm in eam prætor destinaretur, sicut in cæteras prouincias, essétq; amplissima & viris & vrbibus, maior existimata est,
2 quàm vt insula appelletur. Refert † autem plurimum, vt sciamus prouinciæ continentes an trāsmarinæ sint: propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent [d]. Scribit Dion, edicto diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterquam in Siciliam, & prouinciam Narbonēsem: illam, quia Italiæ continens propinquáque est: hanc, quia imbellis, & nouandis rebus minimè apta. Tacitus tamen libro XII. egregiæ erga patres Narbonensium reuerentiæ,
3 hoc tributum à Claudio attestatur. Sanè † quantum sit ad iurisdictionem, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, suósque sibi magistratus constituat,

c l. insulæ. de iudic.

d l. j. C. de dilat.

a l. cùm in longi. C. de long. temp. præscrip. b vi. q. ii. scitote.

prouinciæ æquiparatur [a]. In iure † verò põtificio prouicia pro diœcesi accipitur [b], in qua decem vel vndecim sint ciuitates, quibus is, qui dominatur, rex dici potest. 4

SVMMÆ.

1 *Dilationum causæ. 4.*
3 *Dilationes ex causa multiplicari.*
5 *Instrumenta variè accipi.*
7 *§. Instrumentorum. sensus.*
9 *Testis eorum, quæ inhabitis vidit, fidem facit: ex causis contrà.*

c l. i. C. de dilat.
d l. fina. vbi Alex. de fer.
e l. oratione. de fer.
f d. l. fin.
g l. i. de fide instrum.
h Imo. in rubri. extra de fide instr.

§. INSTRVMENTORVM. In † causis pecuniariis 1
dilatio vnica debet concedi [c], & secundum locorum distantiam temperari: in ea debet actor per omne probationum genus intentionem suam adiuuare: † quòd 2
si specialiter ad aliquod capitulum dilatio concessa sit [d], nihil obstat, quin ad alia capitula plures dentur: quod seruandum non est, vbi generalis dilatio sit semel data, vel etiam specialis: ratione enim eius speciei, secunda dari nõ debet [e]: atque ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis † tamen causa receptum est, vt etiam 3
secunda dari, causa cognita possit: vt si sub sacramenti religione allegetur aliquid inopinatum emersisse, vel impedimentum adfuisse [f]. Sed † & propter instrumen- 4
ta causæ dilatio danda est, quod Iurisconsultus hîc declarat: veluti cùm pars allegat aliquem de ea re instructum esse, & ideo certum terminum constitui petat, intra quem ille sui copiam facere, adesséque possit: nam si verisimile sit eum esse instructum, vt quia allegetur ab eo negotium fuisse tractatum, dilatio concedenda erit. Hinc ergo probatur, † instrumentorum ap- 5
pellatione etiam testes contineri [g], & quidem propriè: & ipsi enim causam instruunt, vnde meritò instrumenta appellantur. Idémque in scripturis priuatis. Ex communi tamen loquendi vsu aliud esse Doctores sentiunt: vnde in statutis municipalibus, quæ strictam interpretationem accipere solent, ea appellatione, de testibus, huiusmodíque scripturis, non intelligemus [h]: & si, publicatis attestationibus, iudex dilationem instrumen-

strumentorum causa concedat, de testibus non accipietur [a]: quoniam licet scripturæ * vsque ad conclu-
6 sionem causæ produci possint,[b] testes post publicationem non admittuntur [c].

7 SEPARARE, DISTINGVERE. Cùm † enim arbitrio iudicis hoc tributum sit, qui ex verisimilibus coniecturis subodoret, an is, cuius absentia allegatur, causam instruere possit, perquàm, id est, valde difficile est certam doctrinam tradere, cùm ex qualitate negotij coniecturæ oriuntur.

a Alex. d. l. oratione.
b c.cùm dilectus de fide instrum.
c c.de testibus.extra de testib.

QVAE ENIM Interrogatiuè legendum hoc modo: Quæ enim propriè sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, vnde cognoscemus? non autem inde.

IN PRAESENTIAM. Id est, donec sit præsens:
8 hæc enim est natura † præpositionis iunctæ accusatiuo casui: vt cùm Vergil. dixit, In lucémque tulisset, id est, vsque ad lucem: quod à Seruio, Diomdéque Grammaticis animaduersum est.

9 IN SERVITVTE. Potest † ergo liber homo testimonium eius rei perhibere, quam cùm seruus esset vidit: & maior xxv. annis, de eo attestari, quod cùm minor esset, cognouit [d]: dum tamen proximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiam negotij certum testium numerum requirit, vt in testamentis, necesse est tunc, cùm negotium agatur, esse liberum [e]. Illud
10 constat, qui impræsentiarum infamis * sit, si testimonium dicat, fidem nō facere, etiam earum rerum, quas inculpatus adhuc viderat [f].

d l.excipitur §. j.ad Silla.
e §. sed cùm. inst.de testa.
f l.iij.§.duas de Carb.

SVMMÆ.

1 *Dignitatum nomina varia, verius.3.*
4 *Senatorum dignitas, delectus, & insignia.7.*

LEX C.

1 SPECIOSAS. Quatuor † esse in iure dignitatum nomina, recentiores tradiderunt [g]: Superillustres, vt Senatores, Consules, Patritios Dictatores. Illustres, vt Præfectum prætorio, Præfectum vrbis, Quæstorem. Spectabiles, Prætorem, Præfectum vigilum & Augustalem. Clarissimos, Præsidem prouin-

g l. i.de officiis.

ciæ, & Procuratorem Cæsaris. Sed hanc sententiam ipse nunquam probaui, & quandoque diffusioribus adnotationibus ostendi,[a] longè & latè à vero abesse. Nam & hoc responso satis apparet, spectabilem, seu quod idem est, speciosum à clarissimo non differre. Itaque sciendum est, Senatores dignitate * clarissimos fuisse[b]: quod in iure apertissimè variis ex locis probatur[c], & ostendit Lampridius in Seuero, qui præfectis prætorij sui eum tribuisse senatoriam dignitatem tradit, vt clarissimi dicerentur. Quapropter & in iure Opellius Macrinus, qui priusquam imperaret, præfectus prætorio Seueri fuit, clarissimus appellatur[d]. Et quia ex his Senatoribus aliqui consularia † prætoriáque ornamenta consequebatur, 3
† vel principis indulgentiâ, vel quia eos magistratus 4 gesserant, omnésque latum clauum habebant, speciosi, spectabiles, illustrésve, propter ornamenta ipsa propriè sunt dicti. Deligebantur autem sorte ex Consularibus Proconsules, sicut ex prætoriis Prætores, qui in prouincias populo Roma. attributas, cum potestate mittebantur. Cæsar verò in prouincias, quas suæ curæ reseruauerat, præsides vel legatos mittebat: qui si ex Senatu essent, Clarissimi erant, alioquin sola Perfectissimatus dignitate fruebantur[e]. Meminit eius rei Ammianus Marcellinus lib. xxi. Quæ autem essent Consulares, prætoriæque prouinciæ in calce operis sui Strabo Amasinus refert.

VTRIVSQVE SEXVS. Fœminæ * enim maritorum dignitate illustrantur[f]. Vnde quæ clarissimo viro nupta est, etiam ipsa fit clarissima. Addit Angelus, fœminam naturalem, * si legitimo viro iuncta sit, effici legitimam[g]. Quod ita intellexerim, vt eas dignitates consequi possit, quas aliæ legitimo contubitu ortæ ex mariti persona habent[h].

ORNAMENTIS. Id est, † veste laticlauia. Gerebant enim Senatores latum clauum, ídque amplissimi ordinis insigne erat[i]. Concedebantur etiam aliis consularia, aliis prætoria, aliis præfectoria, aliquibus & quæstoria ornamenta. Consularium prætoriorúmque insignia erant, sella curulis & trabea ve-

stis.

a dispun. li. xi. c. iiii.
b l. fœminæ. de sena.
c l. ii. C. de his qui ven.
d l. i. C. de sent. pass.
e l. i. C. de perfect. dign. lib. xii.
f l. i. de senat.
g §. quod verò. in auth. quibus mod. nat. effic. sui.
h l. si quis. C. de na. lib. in fi.
i l. si Rufinus. C. de testam. milit.

ctis[a]. Decernebantur & quibusdam triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata, & toga picta: nam cùm omnia bella principis auspiciis gereretur, legatis prætoribúsque, vel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni non poterat, quia alienis auspiciis vicerant: vnde repertum, vt saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario Iustinianus, vt de Parthis triumpharet, quamuis nō suis auspiciis vicisset.

a l. fina. C. vt dign. ord.

SVMMÆ.

1 *Adulterij & stupri discrimen.*
2 *Adulterij pœna.*
3 *Stuprantis pœna.*
4 *Luxuriantis contra naturam pœna.*
5 *Illegitimi, demptis quibusdam, successionis incapaces.*
6 *Filij in dubio censendi.*
8 *Pœnalia ex causa improbari.*
9 *Nuptias ineunt separati.*

LEX CI.

1 INTER STVPRVM. Adulterium † propriè in nupta committitur, stuprum in vidua, vel virgine, seu qualibet alia muliere, quæ corpore quæstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprum, alibi traditur[b]. Horum criminū variæ pœnæ constitutæ sunt. In
2 adulteros † gladius[c], nisi quod nobiliores deportātur[d]. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores
3 virginum † vel viduarum ex lege Iulia coercitione corporali[e], vt fustium, flagellorum, plumbatarum, verberibus, relegationéque adfliguntur. Honestioris ordinis viri, dimidia parte bonorum mulctantur: extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio adfici[f]. Hodie iure canonico, qui virginis florem delibat, vel ipse eam in vxorem accipere, vel dotem, quácum alij
4 nubat, præstare compellitur[g]. At † cùm vir nubit in fœminam viris porrecturam, armātur iura gladio[h], notatúrque ipso iure vterque infamia. Quapropter ex facto responsum est, etiam priusquam accusati sint, si moriātur, ab eis conditum testamentum non valere: hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus

b l. stuprum. §. i. de adult.
c l. quamuis. C. de adulte.
d l. Claudi[9]. de his quib. vt indign.
e §. ii. instit. de publ. iud.
f l. i. in fin. de extraor. cri.
g cap. i. de adulter.
h l. cùm vir. C. de adult.

ciuis meus elegãter diſputauit[a] Sanè hinc apparet tam adulterium quàm ſtuprum lege Iulia puniri. Quo † fit, 5
vt ex huiuſmodi damnato coitu nati, paternorum bonorum ſint incapaces[b]: quippe hos nec ali quidẽ leges Quiritium iubent. Qua pœna excipiũtur hi, qui propriè naturales ſunt, videlicet ex concubina domi retẽta, vxoria quadã honeſtate. His addedi & ſpurij ſunt[c], quos ex meretrice ſuſcepimus. Sed & ſi ex pediſſeca, clientáve aliqua viliore orti ſint, idem iuris videtur[d]: has enim propter vilitatem cõſtat legum laqueis non innodari[e]. Sed quid in dubio præſumemus, an capacẽ, an incapacem filium? Et à Baldo reſpõſum eſt[f], nõ cenſeri † naturales in dubio filios: quia ad licitum concubinatum multa requiruntur, quæ rarò in vnum conueniũt[g]. Idem adnotauit, ſi quem inſtituam tanquam filium certæ mulieris, & probetur ex me ortum, incapacem præſumi. Ego edictum ad teſtamenti factionem pertinens prohibitorium eſſe ſcio[h], & ideo quemlibet capacem * eſſe, qui non probetur incapax, quamobrem alio non conſtituto, putarem hunc admittendum, ídque benignius eſt. 6 7

INDIFFERENTER. Alibi lex[i] Græcè καταχρηστικώτερον appellat, id eſt, abuſiuius, vt inde colligatur, in cõſtitutione † pœnali verba etiam per ſummum abuſum accipi, quando ex ipſius lectione conſtat, eius auctorem indifferenter, & promiſcuè ea voce vti ſolitum tanquã propria. 8

DIVORTIVM Diuortium † propriè in coniugibus eſt, Repudium ſponſæ mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, ſed ſolùm ſeparatio ex certis cauſis: nec interim licet aliam ducere, etiam ſi ſeparationi vxor cauſam dederit: veluti ſi ipſa adulterium commiſit, vel impietatis in Deum, quam hæreſim vocant, ſit rea. Aliter * tamen aliqui ex antiquis patribus olim obſeruauêre, inter quos Ambroſius, qui ex iuſta cauſa marito ius facit diuertendi, atque aliam ducendi: non enim hos homo ſeparat, ſed Deus, quando ita optimis antiſtitib' propter malos fœminæ mores videtur: quod & late diſputat Eraſmus in priorẽ Pauli ad Corinthios epiſtolam[k]: nec eſt veriſimile, Iuſtinianum 9 10

a In conſiliis Barba. lo vl. in i.
b Authen. ex cóplexu. C. de iceſt. nup.
c l. ſi ea. C. de adulter.
d l. quæ adulteriũ. C. eod.
e Salicet. d. authentic. ex complexu.
f Conſilio cclxij. in j.
g l. iij. de libe. & poſth.
h l. ſi quæramus. de teſt.
i l. inter liberas. §. j. de adulter.
k j. Corint. cap. vij.

num

num piissimum Imperatorem, hunc tractatū non fuisse de iure ciuili amputaturum, si passim tempestate sua pontificius ille canon obseruatus fuisset: vt fortè credendum sit, licere pontifici eos canones tollere, & ius Romanum obseruari permittere, si velit. Nam & hodie

11 filius fa. eo* iure, etiam patre reclamante, matrimoniū contrahere potest, cùm tamē ius ciuile aduersetur[a], & Euaristus Ro. Pon. in vetustissimis decretis, vnde pleraque Gratianus compilauit, illud expressim approbet.

12 SPONSAE. Vxorem * tamen repudiari etiam alibi legitur[b]: sicut etiam aliquando diuortium dicitur, cùm de facto tantum matrimonium fuit[c]: Res enim

13 * quādoque legitimi actus appellationem sortiuntur, quamuis de facto solùm tenuerint: vnde suprà adnotaui, posse dici eum emisse, qui de facto emit.

a §. i. instit. de nuptiis.

b l. si qua. suprà de ritu nupt.

c l. quod Seruius. de condictio. ob caur.

SVMMÆ.

1 *Morbi vitiique discrimen.*

2 *Oculorum vitium multiplex.*

3 *Lusciosorum species.*

1 §. VERVM. Varia † inter antiquos fuit opinio, quid inter se morbus, & vitium differrent: & Modestinus hic morbum temporalem, vitiū perpetuum dixit, cui sententiæ etiam Nonius Marcellus accedit: at Sabinus vitium generalius nomen esse definiuit[d], quod etiam ad animum referatur. Sed & balbum vitiosum esse, non morbosum. Vlpianus pro eodem accipi vitiū & morbum ait, quamuis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis causa bis κατὰ τῦ αὐτῦ idem dictū sit. M. Cicero morbum totius corporis corruptionem existimauit: ægrotationem, si imbecillitas accedat, vitiū, cùm partes corporis inter se dissident, vt distorsio mēbrorum, & deformitas. Extat Comi antiquum monumentum hac inscriptione:

d l. i. §. sed sciendum. de ædili. edict.

Morborum vitia, & vitæ mala maxima fugi.
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

Huius Iurisconsultorum controuersiæ etiam Gellius lib. Noct. Atti. IIII. cap. II. meminit.

LVSCVS. Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philippus, Antigonus, omnes optimi Imperatores, cū tamē vno

a l. item Oculi & coclites essent. Sanè oculorum vitia sic declarat
filius. de ædi Vlpianus [a]. Sed & μύωπα morbosum esse constat: idem
li. edict. vbi homo neque † matutino tempore, neque vesper- 1
tino videt, quod genus morbi Græci vocant νυκταλωπίαν, eluscationem eā esse, quidam putāt, vbi homo lumine adhibito nihil videt hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minus videntes dicas: cuius vocis etiam apud Nonium est mentio. Nyctalopes verò Latini luciosos vocant, Festo auctore. Horum du-
plex species, alij † interdiu vident, noctu nihil, quorū 3
Paulus Ægineta. Alexan lib. I. Celsus VI. meminère: sed & Plinius horum nocturnas cæcitudines cōmemorat. Alij parum interdiu vident, vespere aut noctu acie acutiore sunt, vt Galenus in Isagoge sua testatur: horum quoque Plinius aciem vespertinam appellat. Vtrunque id malum breuiter & eleganter Iurisconsultus definiit, licet imperitis ansam calumniandi dederit, non nyctalopa, sed cæcum ab eo describi cauillantibus.

SVMMÆ.

1 *Fœmineum mari contineri.*

2 *Seruis, vox etiam ad seruas referri.*

4 *Filijs filias contineri.*

b l. i. suprà eodem. §. SERVIS. Satis suprà † perstrinximus [b], quādo mascu- 1
linum concipiat fœmininum, ostendimúsque per extēsionem communi vsu approbatam, ex Baldi sententia, id fieri. At hoc respōso videtur potius ex proprie-
c l. seruis. de lega. iii. tate sermonis esse [c]: dum nomē id commune appellat, & ita aliqui adnotarunt: interpretatúrque Angelus cō-
d Angel. l. quicūque. C. de seruis fugiti. mune esse nomen in substantia [d], licet non ita sit in
prolatione sermonis. Ipse arbitror † etiam in prola- 2
tione esse commune: serua enim, datiuum habet pluralem seruis, sicut seruus: vnde meritò ex proprietate sermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quòd masculinum concipiat fœmininum: sed ex alia,
quæ habet, verba generaliter accipienda, quatenus * ex 3
e l. i. de aleæ lus. vi sermonis inferre possunt [e]. Et † quod de seruis dici- 4
tur, idem de dictione filiis, dicendum est: veteres enim nō filiabus solùm, sed etiā filiis fœminino genere protulisse constat. Ego cùm ius dicerem, & in testamento

patris

patris conditione filio apposita, si sine filiis decessisset, aliqui de masculis tantùm intelligendū putarent, quibusdam coiecturis, quòd videlicet propriam filiam testator excluserat, & quòd ex lege municipali masculi fœminis præferretur, consului quàm plurimos notæ prudētiæ patres familias, an si ipsi illis verbis testarentur, decedente filio neptem suam excludi vellent: negauerunt omnes, & huiusmodi sermone, de vtroque sexu, seu cōmuniter intelligere professi sunt, scrupulosam recentiorum interpretationem omnes vno ore damnantes.

SVMMÆ.

1 *Legum ferendarum modus, & nomina.*
3 *Adoptandi forme.*
5 *Derogationis vis.*

LEX CII.

1 DEROGATVR. Ferebantur† leges per populi rogationem: quia Quirites vel à Consulibus, vel à
Tribunis rogabantur, vellent, iuberéntne, quid fieri:
qui si sciuissent, id est, confirmassent, lata, sancitáque
lex erat. Quæ & alio nomine rogatio dici potest. Vn-
2 de & adoptionis* species est arrogatio: quia vt A. Gel-
3 lius† scribit, non nisi lege lata, & per populi rogatio-
nem fieri poterat: hodie verò rescripto principis opus
4 est[a], postquam populus Romanus omne imperium* in Augustum transtulit: quamuis hac in re aliter alij sen- a l. i. de manda. princip.
5 tiant[b]. Eadem † ratione dicitur derogatio, per quam a- b l. ii. de adoptio.
liquid diminuitur de vi, & effectu rogationis i. legis:
6 sicut abrogatio cùm * tota penitus tollitur, vt etiam
ii. Rhetoric. M. Ciceronis declarat Victorinus.

SVMMÆ.

1 *Capitalis causa, & pœna.*
2 *Capitalis pœna, mors.*
3 *Membri amputatio non, nisi ex causa, capitalis.*
5 *Exilium Romanorum pœna, exterorum in metallum damnatio.*
6 *Pœnarum variarum vsus.*

LEX CIII.

LICET. Capitalis † causa quælibet intelligitur, quæ ad existimationem refertur: sed si pœnam capitalem dicimus, de ea intelligimus, cùm vita, libertas, vel ciuitas perditur [a]. Corruptus autem est codex: in aliquibus enim legitur, non tamen, in aliis deest negatio: sed omnino legendum est, pœnæ tamen. Hinc argumentum colligitur, si in lege municipali pœna capitalis, seu capitis simpliciter constituitur, non omnino de morte intelligendum, sed vt in pœnis mitiora sequamur, exilium irrogandum [b]. Fuêre & qui solam infamiam notam sufficere existimauerunt: vnde traditum est, sicut beneficiarius cliens domini vitã pro virili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiã existimationem: quoniam famę periculum vitæ æquiparatur [c]. Sed & cùm sacerdoti capitale supplicium decernitur, excommunicationis plerique intellexerunt [d]. Verùm † hæc ego iure consistere non arbitror: capitalis enim causa, de infamia, vel relegatione non nisi impropriè accipitur, vt interpretes omnes huius responsi argumento tradiderunt. At in inferendis pœnis etiam sermonis proprietas maxime obseruatur [e]. Quòd si delictum ita atrox sit, vt iure communi summo supplicio emendetur, non est credendum, legis municipalis auctores, aliter capitalem pœnã accepisse, quàm mortis [f]. Quod etiam fatendum est, quoties eo iure exilium nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actum verisimile est, præsertim cùm vulgaris loquendi vsus hodie pœnam capitalem tantùm intelligat, cùm amputatur caput. Et ideo Iurisconsultus hîc ex Latino sermone latam illam significationem causæ capitali tribuit, non autem ex eo, quo vulgares & idiotæ vtuntur. Sed † an membri amputatio pœna capitalis sit [g]? Et non esse receptum est, nisi fortè crassiore significatione id nomen accipiamus: non enim membrum amputari potest, quin reus existimationis suæ detrimentum patiatur [h]. Iure autem veteri huiusmodi * pœna non inferebatur, sed hodie in quibusdam casibus, ex constitutionibus indicta est [i].

1
2
3
4

a l. ij. de public. iud. l. ij. de pœnis.

b gl. l. j. C. ne man. Christ.

c l. iusta. de man. vind.

d ca. j. de homicid.

e l. cum lege. de testa.

f Imo. d. l. ij.

g l. qui manus. suprà de testam.

h l. nullã. C. ex quib. cau. irrog. infam.

i l. ij. C. de ser. fugit.

MOR

MORTIS. A principio vrbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: verberibus enim à lictoribus affecti necabantur, vel arbori infelici ſuſpendebantur. Verùm M. Porcius Cato le-
5 gem tulit, ne quis ciuis Romanus † verberibus necaretur, ſed ex delicto in exilium mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna cauſa more maiorum, id eſt, eorum qui ante legem Porciam vixere, reos punire, vt in l. Catilinæ collegas obſeruatum fuiſſe Salluſtius tradit. Imperatoribus quoque, quoniam legibus ſoluti eſſent, ad necem ciuem Romanum condemnare permiſſum erat, vt in Auguſto Dion eſt auctor. In exteros autem raró quoque pœna mortis conſtituta fuit, ſed damnatio in metallum, vel in inſulam ſufficere viſa eſt: aliquis enim eorum vſus erat, cùm opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem vt C. Cæſar apud Salluſtium inquit, in luctu & miſeriis, mors ærumnarum requies, non cruciatus
6 eſt. At hodie † in pœnis mera carnificina eſt, & per leges municipales vel ſtrãgulantur, vel decollantur, vel exuruntur, vel mutilantur rei: qui ſi in opus publicum damnarentur, & perpetuam pœnam ſubirent, idcircóque acriorem, & maiori cæteris exemplo eſſent, publicéque vtilitatem aliquam adferrent: vt negari nõ poſſit, vt in pleriſque aliis rebus, ſic hac quoque in parte ab antiquis recentiores legumlatores ſuperari.

SVMMÆ.

1 *Filiorum natorúmve verbo nepotes contineri.*

LEX CIIII.

NATORVM. C. Herennius Modeſtinus libros de excuſationibus ſex conſcripſit, & hos quidem Græco ſermone, quorum bonam partem in Digeſtis Iuſtinianus referri iuſſit, leguntúrque hodie inde excepta pleraque libro XXVII. ſed ab indocto aliquo in Latinum ſermonem tranſlata: in eorum II. id reſponſum habetur, quod ſub hunc titulũ Tribonianus collocauit: Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. Veriſimile autem eſt à Bulgaro Latinitatem conſecu-

tum fuisse, eo, quo in præsentia legitur, modo. Sanè †hinc notandum est, per extensionem filios nepotes 5
appellari, idémque in Græco sermone esse: vt hinc argumentum sit, etiam in nostro vulgari idiomate idem obseruandũ. Qua ratione, si in viri imperiti testamento mentio liberorum, quæ latior est quàm filiorum, reperiatur, putarim secundum iuris distinctionem intelligi; quod & Bartolus probat: verisimile enim est tabularium eius emphaseos verba Latine scripsisse, cuius fuerant vulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod de natorum appellatione hîc dicitur, locum sibi vendicet etiam, cùm de prognatis, seu progenitis fit mentio? Et horum appellatione propriè nepotes contineri magis crediderim: præpositio *enim hoc inducere videtur, sicut cùm pronurum, pronepotem, prosocerũ 7
dicimus: nam & progenitores, pro quibuscunque ascendentibus accipiuntur.

SVMMÆ.

1 *Meum non est, meo deuinctum: ex causis contrà. 6.*

LEX CV.

MODESTINVS. Solent testatores vestiarium, vel alimenta libertis, libertabúsque suis legare: quæri potuit, an†liberti libertorum intelligerentur: & hîc 1
traditur non contineri, quod * dubium non est, nisi 2
cùm testator eos quoque libertos suos consueuisset appellare: quæ consuetudo vel ex patrisfamiliâs epistolis, etiam nuntiatiuè prolatis verbis, probari potest [a]: vt si scriptum sit, Ρκφίνῳ ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ. Hincq; argumentum sumitur, socij† mei socium, non esse so- 3
ciũm meum [b]. Itémque, inimici* mei amicum, mihi ini 4
micum non esse, nisi in perniciem meam vinculo amicitiæ sese coniunxerint [c], simúlque conspirauerint. Qua ratione & clientis * mei cliens, clientulus mihi 5
non est. Si tamé † beneficiarij fundi, quem à me qui in 6
fidem acceperit [d], causa aliquem clientem acquisiuerit, potest ille παχυμερέστερον cliens meus dici: sicut colonus meus appellari potest is, qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit [e]. Quod & in secũdo emphyteuta

a l. alimẽta. de alim. leg.
b l. socii. infrà tit. i.
c gl. l. i. §. cũ patronus. de offi. præf. vr.
d glo. lxxxi. dist. legitur.
e Bal. l. i. C. com. de leg.

teuta dicendum videtur, & hoc ex lata interpretatione Qua ratione subditi alicui purpurato regio, in quẽ Rex omne suum ius penitus transtulit, Regis subditi propriè non dicuntur [a]: impropriè verò secus est. Quarum decisionum eam esse rationem arbitror, quod verba de eo, quod prius * est, propriè accipiuntur: non de eo, quod posterius, per quæ aliam personam assumunt [b].

a Mod. d. l. socii.

b l. qui liberis. §. i. de vulg.

SVMMÆ.

1 *Apostolorum etymon, acceptióque varia.*
2 *Apostoli petendorum dandorúmque vis.*
3 *Apostolorum genera.*
4 *Apostolos non petentis pœna.*

LEX CVI.

1 DIMISSORIAE. Apostoli † dicuntur nuntij ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, quod est remittere. Sunt & de lemborum genere naues quædam Demostheni. Significant etiam in iure dimissorias literas. Cùm enim à senten-
2 tia † iudicis appellatur, debet is, qui appellat, instanter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit: tenetúrque is, à quo peti-
3 ti sint, eos apostolos dare: qui † si appellationi detulit, dimissorii dicuntur [c]: si non detulit, refutatorij. Omnes autem obsequij aduersus superiorem testimoniũ præstant: vnde & si dubitetur, an deferendum sit, dari debent [d], & ideo reuerentiales quibusdam appellan-
4 tur. Sane † qui apostolos non petit, appellationi renuntiare intelligitur [e]. Idem si in termino, quem sibi iudex eorum accipiendorum causa statuerit, non com-
5 pareat. Succurri tamen in his casibus rusticitati * quidam existimauerunt: nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt: sed id ego affirmare non ausim [f].

c l. fin. C. de appel.

d c. i. de appel. in vi.

e Cle. quãuis. de appe.

f Gui. Pap. q. ccccxxxvi.

SVMMÆ.

1 *Assignandi optio libera.*
2 *Assignationis vis.*
3 *Assignatio causanda.*

LEX CVII.

ASSIGNARE. Velleio Ruffo, & Hostorio Scapula Coss. †Senatusconsulto concessum est patri 1
plures liberos habenti, cui filiorũ velit, libertos suos assignare [a]: & licet huiusmodi assignatio neque legati, neque fideicommissi vim habeat, quæritur † tamen 2
ius patronatus ei filio, cui fuit assignatum. Sanè verbũ assignare, ambiguum est, & ad translationem dominij referri potest [b], & ad solam pignoris vel custodiæ concessionem [c] Quapropter causa † assignationis obseruari debet, si enim translationi domini sufficit, eum qui 3
assignauit dedisse interpretabimur: si non sufficit, solam custodiam commisisse [d]. Quod & in dubio recipiendum est, ne donatio* præsumatur; & ita Bartol. & 4
plerique omnes declarant [e].

a l.j. de assig. lib.

b l.iiii. de euict.

c l.i. §. ame pen. suprà de vent. in poss.

d l. cùm pater. §. pluribus. de lega. ii.

e Barto. l. si consti. solut. matr.

SVMMÆ.

2 *Debitorem sub conditione, in diémve non dici.*

3 *Debitorem omnem à tutela reuci.*

LEX CVIII.

DEBITOR Suprà declarauimus quo significatu accipiendus sit creditor [f], & quo debitor, latiorémque harum vocum expositionem ostendimus: hic Iurisconsultus nos admonet, quomodo strictè debitorem* accipiemus: vt is sit, à quo inuito exigere possi- 1
mus. Qua ex definitione † apparet eum qui sub condi- 2
tione vel in diem debeat, propriè debitorem non esse: postquam autem conditio euenerit, retrò fingitur verè debitorem fuisse. Sed an is, cui promissum fuit non petere per certum tempus, sit debitor? interim enim exigi pecunia ab eo nequit [g]; & similem eum illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur † autem hinc ar- 3
gumentum: si lex à tutela debitorem generaliter reiiciat: si item constitutum sit, ne debitor vectigalia redimere possit, eum cõtineri, qui propriè sit debitor, non autem conditionalem, vel qui in diem debeat [h]. Sed hæc mihi sententia non placet: ratio enim huiusmodi legum est, vt magis consultum sit Reipublicæ vel pupillo.

f l. credito res. & l. conditionalis. suprà eodem.

g l. credi tor. suprà eodem.

h Ias. l.i. in pr. si cer. pet.

pillo: vnde cùm conditio ad tempus promissionis retrò trahatur [a], posset Respublica vel pupillus à priore creditore excludi: largè igitur debitoris nomen erit accipiendum, cùm par ratio vtroque in casu hoc suadeat [b].

4 E x i g i. Id est, ab*inuito extorqueri: hæc enim huius est verbi significatio, vt Accursius probat [c].

a l. is cui. supra de actio.

b Aret. l. si fideiussor. de leg. j.

c l. fideicommiss. §. si rem. de legat. iij.

SVMMÆ.

1 *Sequestri etymon.*
2 *Sequestri, & depositarij discrimen.*
3 *Sequestri causa, in eum actio.*

LEX CIX.

1 SEQVESTER. Sequestrum † hîc dici proditum est, quasi occurrentem controuersiæ, sequentémque litigatores. Lauinius tamē in libro quem scripsit de verbis sordidis, sequestrum dici mauult, quòd eius vtraque pars fidem sequatur: ídque etiam A. Gellius. libr. xx probat. & mihi non displicet. Etymologia enim à Iurisconsulto hîc tradita, subdura est, in quem & illud intorqueri potest, quòd occurrere & sequi pro similibus accipit, cùm penitus sint diuersa. Occurrit qui aduersum tendit. sequitur qui pòst venit. In hoc au-
2 tem differunt [d] sequestres † à depositariis, quòd illi plurium partium se medios gerunt, hi etiam ab vno deliguntur. Hinc apparet errare magistratus, qui sub prætextu vt iurgiis & seditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium sequestro deponunt: debet enim sequester esse medius, non ex collitigatoribus e-
3 ligi [e]. Quòd † si iudex vereatur, ne fructus rei controuersæ dissipentur, non eos sequestro tradere, sed describere simpliciter debet, vt, finita lite victori consultum sit [f]. Sed quæ actio aduersus sequestrum competit? Et nemo dubitat, depositi actionem sequestraria [g]. Addunt quidam, etiam præscriptis verbis agi posse, vt aduersus eum, qui quos sponsionis causa annulos accepit, reddere negat [h]. Sed hîc sequester non est: nec enim ab vtraque parte annulus depositus fuit, nec de eo vlla erat controuersia.

d l. propriè. deposi.

e Bal. c. j. de sequest. poss.

f l. fina. §. ex quadrante. de doli except.

g l. ei apud. l. si in Asia. deposi.

h l. si rem. in fi. de præscrip. verbis.

SVMMÆ.

1 *Bonæ fidei effectus.4.*
2 *Bonæ fidei possessor.*
3 *Errorem bonæ fidei esse ex causis contrà.*
5 *Possideri mala fide varié.*
7 *Fidem bonam ex causis non præsumi.*

LEX CX.

BONAE FIDEI. Multùm intereſt ſcire, quando quis bonæ fidei poſſeſſor ſit: is † enim & fructus 1 lucratur & longo tempore præſcribit [a]. Hìc autem Iuriſconſultus † eum eſſe bonæ fidei oſtendit, qui titulũ 2 habet, ſeu ab eo quem dominum arbitratur, ſeu ab eo quem domini procuratorem, aut tutorem exiſtimat [b]. Quòd ſi credulitati illi ſuæ iniuſta fatuáve aliqua cauſa anſam dederit, † nihilominùs fructus lucrabitur [c]: 3 quoniam vt eos ſuos faciat, ſufficit, ſi dolo careat. Huiuſmodi autem cauſa, licet in bona fide poſſeſſoré non conſtituat, efficit tamen, ne malæ fidei videatur [d] ídq; ſatis eſt & fructuum acquiſitioni, & longiſſimæ præſcriptioni [e]; itémque ei poſſeſſioni, de qua ſummariè litis inſtruendæ cauſa ſolet tractari [f]. At vſucapioni, & x. vel xx. ann. præſcriptioni nõ ſufficit [g]: hæc enim non niſi bonæ fidei poſſeſſorem adiuuant. Præſumitur † autem regulariter bona fides [h], etiam in eo, qui iu 4 ris errore lapſus ſit, niſi contractui lex ſpecialiter reſiſtat: veluti cùm cenſitorum venditio abſque agro, cui aſcripti ſunt, celebratur [i]. Idem ſi in iure naturali, vel quaſi naturali, vel etiam in ciuili iure veriſimiliter omnibus explorato, euidentiſſimóque erretur [k]: atque ita pleriſque viſum eſt. Sed † & qui domino cõtradicen 5 te emit, malæ eſt fidei [l]: & qui dolo venditorem pellexit [m], quíque ab eo emit, quem vendendi ius non habere ſciebat [n]. Sed an bona * fides in eo præſumatur, 6 qui nullum habet titulum? Et niſi de poſſeſſore antiquiore conſtet, præſumi receptum eſt [o]. Quod verum arbitror, ſi † is perſuaſum habet ad ſe rem pertinuiſſe: 7 alioquin quod ſuum non eſt, ſcire debet ad alios ſpectare [p]. Cæterùm & quoties poſſeſſioni ius commune reſiſtit, bona fides non præſumitur. Quapropter qui

ius

a l. ſi fur. §. j. de vſucap.
b l. quicunque. in fin. de publ.
c l. igitur. §. poteſt. de liber. cau.
d l. ſed etſi. §. ſcire. de pe tit. hæred. Bart.
e l. j. C. vbi cau. ſtat.
f d. §. poteſt.
g l. fin. pro ſuo.
h l. pen. C. de euict.
i l. quemadmodum. C. de agrico. & cenſib.
k Doct. l. ex conſenſu. §. fin. de app. Angel. Imo. Raph.
l l. ſi fundũ. C. de rei vẽ.
m l. dolus. C. de reſcin. vend.
n leg. qui à quolibet. de cõtra. empt.
o Bar. l. Celſus. de vſuc.
p l. fin. C. vn de vi.

8 ius seruitutis * præscripsisse asseritur, bonam fidem probare debet [a], cum pro cuiusque rei libertate regulariter præsumamus [b].

a cap. j. de præscript. in vj.
b l. altiùs. C. de ser. & aq.

SVMMÆ.

1 *Censere variè accipi, censendíque forma.*
2 *Censorum officium.*
3 *Augusto collata potestas, limitata.*
4 *Electorum potestas.*
5 *Italorum, & prouincialium discrimen.*
6 *Germanorum libertas.*

LEX CXI.

1 CENSERE. Censere † propriè est sententiam suam exponere [c], & constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus verò Romanus, vellet, iuberétne. Quapropter senatum censuisse, populum iussisse, rectè dicimus. Hócque loquendi modo plena sunt antiquiorum autorum volumina: quamuis & censere sit præcipere: quæ enim censuerat senatus, obseruanda omnino e-
2 rant [d]. Hinc & censores † dicti, qui quinto quoque anno de ciuium moribus iudicarent, præsentis transactæque vitæ rationem perquirerent, indignos honoribus abdicarent, famosos notarent, publica locarent, censum ciuium peragerent, perquàm necessarius rectè institutis vrbibus magistratus, qui tamen hodie nusquam est cùm ea quæ ad auaritiam pecuniarúmque ærusćationem pertinent officia, mirum in modum coaluerint, vbique laqueos tendentibus Satrapis, hallucinantibus Theologis, adulantibus Iuriscōsultis, persuadentibúsque omnia principibus licere, summámq; eo-
3 rum & liberã esse potestatẽ. Quod † certè in Italia verũ non est: Romani enim cæteris Italis fœdere in societatem attractis, in Augustum lege regia non nisi ius trãsferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant: vt ridiculũ sit affirmare, Pontificibus, Ducibus, & quos Ger-
4 manica † voce Marchiones vocant, absolutam in subditos potestatem competere, quæ nec ipsi Imperatori in Italos competit, vnde illi causam habent Atque

c l. item. §. pridie. de petit. hered.
d §. S. consultum. Insti. de iur. natur.

a l. j. suprà de cens. hinc est quòd suprà in tractatu de censibus [a], †ius Italicum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum vniuersas facultates deferre tenebantur, & tributum soluebant: ita liberi erant, æquóque cum Romanis iure agebant. Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania †ciuitates, quas illi francas vocant: vt enim Imperatoris fastigium libenter agnoscunt, ita tributis se atteri, violentia vrgeri, tyrannide opprimi non patiuntur. 5 6

SVMMÆ.

1 *Lacus littoris iure censetur.*

2 *Lacus publici priuatique discrimen. 5.*

LEX CXII.

LITTVS. Quod † de littore maris suprà vidimus, 1
producitur per Iurisconsultum etiam ad lacus, dũ,
tamen priuati non sint: sed & si Reipublicæ sit, qui so
leat piscatoribus locari, vt est Thrasimenus Perusij, vi-
detur priuatorum naturam sequi, ídque in alluuionis
b verbo, flu men. in fin. tractatu[b] Bartolus probat. Publicum † ergo lacum pro- 2
priè accipiemus, qui in vsu publico sit, & in quo vni-
cuique piscari fas est. Sanè lacus est, * qui perpetuam 3
c l. j. vt in flum. pub. habet aquam[c]. Stagnum*, quod temporalem, vt si hye 4
me tantùm. Fossa receptaculum est aquæ, manu factũ.
In eo † autem priuatus lacus à publico differt, quòd pu 5
blicus eatenus publicum littus habet, quatenus hy-
bernus fluctus maximus exæstuat: at in priuato id tan
d l. rutilia. de cõt. emp. tùm littoris constituitur, quatenus actum est [d], & in
eius venditione tempus contractus obseruamus.

SVMMÆ.

1 *Legis xij. Tab. caput explicari.*

2 *Morbi sontici vis, & priuilegium.*

3 *Dies fissus, mixtus, variéque acceptus.*

4 *Diei diffindendæ causa.*

6 *Sonticum morbum ex re variè accipi.*

LEX CXIII.

MORBVS. Lege † XII. tabul. qui morbo laborabat 1
in ius venire non cogebatur, nisi aduersarius
iumen-

iumentum illi dedisset, vel plaustrum, quo veheretur.
Accipit autem ea lex morbum pro aliqua imbecillita-
te & inualentia, alioquin vbi vitę periculum vertitur,
2 morbum †sonticum appellat, quasi maiorem, vímque
nocendi habentem, vt Sext. Cæcilius Iurisconsultus
apud Aulum Gellium* interpretatur. Hoc morbo qui *lib.xx.c.i.
affectus erat, neque in ius venire, sed nec procurato-
rem mittere cogebatur [a], sententiáque aduersus eum a l.ii.§. si
lata nullius erat momenti [b]. iubebat enim lex iudicij quis in iudi.
diem esse diffissum, cuius nominis rationem ex Seruio suprà si quis
grammatico in vi. Æneid. commentario colligere li- caut.
3 cet. Is †in iure diem fissum dici interpretatur, qui par- b l.quæsitũ. de re iud.
tim religiosus, partim fastus est. Idem opinor qui &
4 intercisus à Macrobio appellatur. Cùm † ergo aliqua
negotia expedienda erant, quæ propter religionem
differre oportebat, dies diffindebatur, id est, scindeba-
tur in sequentem. Meminit huius vocis præter Aul.
Gel Liuius quoque ab vrbe condita lib.ix. Sed & Ho-
5 ratius lib.ij. Sermo. Nihil hîc diffindere* possum, id
est, differre, quo minus pro te pronuntiem. Atque ita
ipse sentio, licet indiscussum id verbum Politianus in
Miscellaneis cap.xl reliquerit, idcircóque non omnes
suam in sententiam trahere potuerit. Sanè Iuriscon-
6 sultus †hic simpliciter sonticum morbum diffinit, qui
cuique rei, intellige de qua agitur, nocet. Et ideo, ne
quis in ius veniat, sonticus morbus accipietur, qui gra
uior est nocétque, ne venire possit, vt magna febris [c]: c d.l.quæsi-
ne verò mancipium veneat, sonticus accipietur, perpe tum.
tuus vel reciduus [d]: non enim est verisimile empto d l.si.de æ-
rem, si huiusmodi morbo laborare seruum sciuisset, dilit.edic.
fuisse empturum.

SVMMÆ.

2 *Legis, Itaque. de furtis ff. sensus.*
3 *Soluendo, an non, esse variè accipi.*
5 *Indiuiduorum genera, & effectus.*

LEX CXIIII.

1 SOLVENDO. An quis sit *soluendo creditori suo,
hoc attenditur, vt solidum possit soluere Quapro-

a l. itaque. de fur.

pter cùm † lex fulloni aduersus furem actionem det [a], 2
si is fullo domino soluendo sit, nisi possit solidum dare, concedenda ei non erit actio, ne compellatur dominus ex vno iudicio duo facere: vt videlicet contra fullonem ex locato agat, & quanto minùs consequetur, aduersus furem condicat: id enim ei damnosum esset: sed qui cum duobus contraxit, graue sibi existimare non debet, si contra duos experiundum erit: qua ratione † vt quis soluendo dicatur, etiam fideiussoris 3
facultates ei aggregandæ erunt [b]: satis enim est, si per alium soluendo sit [c]. Sed & qui in nominibus æs suum habet, soluendo dicitur [d]: compelli enim poterit in executione condemnationis, vt nomina vendat, vel exigat: quod intelligendum si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt [e]. Sanè is cuius bona venierunt, suspectus est, tanquam soluendo non sit [f].

SOLIDVM. Adnotat hinc Accursius, factum * non 4
videri, quod perfectum non sit [g]: quæ regula in his procedit, quæ indiuidua appellamus [h]. Ea † quatuor 5
modis accipi receptum est: Natura, vt seruitutes. Voluntate contrahentium, vt in eo qui in binos arbitros compromiserit, vel binos symphoniacos emerit: non enim verisimile est altero fuisse contentum. Forma, vt in fideiussione, * quæ principali obligatione gra- 6
uior esse nequit, aliàs penitus vitiatur. Accessione, vt cùm quis Iudæo fundū cum colonis Christianis vendit: coloni * enim à fundo separari possunt [i]. 7

b l. si plures. §. præterea. de fideiusso.
c l. ne o dubitat. infrà titul. j.
d l. facere. vbi Alexan. sol mat.
e l. à diuo. §. fin. suprà de re iudic.
f l. tres tutores. in fin. de admi. tut.
g l. rei. § fin. suprà eod.
h Bar. l. græcè. §. illud. de fideiuss.
i l. quemadmodum C. de agric. lib. xj.

SVMMÆ.

1 *Fundi etymon, acceptióque varia.* 3.
2 *Agri etymon, & causa.*
4 *Possessio vsu quæsita.*
5 *Prædium variè censeri, & quæri.*
6 *Alienationis species.*
8 *Vsucapio, autoritas.*
9 *Autoritas, vendicandi ius.*
10 *Legem, Quæstio. explicari.*
11 *Possessionem variè definiri.*
12 *Possessionis ab vsu separandæ causæ.*
14 *Possessionis actus ab ipsa non differre.*

16 *Posses-*

16 *Possessionum qualitates differentes.19.20.*
17 *Possideri per alium posse.*

LEX CXV.

QVAESTIO. Declarat Modestinus, quid inter se differunt quatuor hæc vocabula, fundus, ager,
1 possesio, prædiũ. Et fundum † generaliter accipit pro omni eo, quod solo continetur [a], deducitúrque à verbo fundere: hinc & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, vt Festus inquit. Sic apud Cic. in oratione pro Cn. Corn. Fundi populi: & apud Plautum in Trinummo: Fundus potior, id est, pes, & fundamentum pro-
2 missionis. Ager † verò non tam latam habet significationem, sed cum fundum significat, in quo agatur. vnde & nomen sumpsit secundum M. Varronem. Ager ergo est, qui colitur, & qui fructuũ causa habetur, cum
3 fundus † quamlibet soli superficiem, etiam incultam, & nulli vsui destinatam, in qua aliquid fundari possit, si-
4 gnificet. Possessio † is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed vsu & præscriptione quæsitus, vt etiam Festus scribit: & ideo eius proprietas ad nos non pertinet. Sed & si pertinere non possit, vt quia res sacra, possideri tamen potest, posses-
5 sióque dicitur. Prædium tam † ad possessionẽ, quàm ad agrum refertur: vnde siue quis per mancipationem, vel in iure cessionem, agrum, siue per vsum possessionem acquisiuisset, rectè suum prædium appellabit. Tradidit autem Modestinus hanc differentiam, legem XII.
6 tab. interpretans, † quo iure duplex tantummodo alienationis species erat, quæ per nexum, & quæ per cessionem fiebat [b], vt M. Cic. in Topicis declarat. Per vsu-
7 capionem * verò proprietas non acquirebatur, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc eodem in
8 opere Tullius † vsucapionem autoritatem appellat ex lege XII tabul. Autoritas, inquit, vsus fundi biennium est, sit ergo & ædium. Idem Officiorum lib. 1. ex eadem lege. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius Aul. Gel. lib. XVII. meminit, dicebatur, quod subreptum erit, eius rei ęterna autoritas esto, id est, æternum tẽpus ante quàm vsucapiatur.

a l. fund. infrà eodem.

b Cin. l. j. C. de vsu. trãsfer.

Venuleius † autoritatem ius esse interpretatur, quo 9
autor, id est, dominus rem suam vendicare potest: vnde
amitti, inquit, autoritatem, id est, actionem pro eui-
ctione [a], placet. Et † ita accipiendum hoc responsum 10
ipse arbitror: quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui
cùm vulgari interpretationi, vir alioqui non vulgaris
adhæsisset, Iurisconsultum nostrũ increpat, musca pla-
nè, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in
posteriore iuris disciplina, hanc differentiam non fuis
se obseruatã, cuius rei nos etiam Accursius admonet.

a l. fina. de euict.

Possessio. Colligi † hinc potest diffinitio posses- 11
sionis, vt sit vsus rei à proprietate vel iure separatus.
Hinc vsucapio, id est, acquisitio, quæ per vsum, hoc
est, possessionem fit. Ælius quoque Gallus, cuius re-
sponsa frequenter in Digestis citantur [b], possessionem
definiuit esse vsum fundi, vel ædificij, atque id Fest.
Pomp refert. Sed & Cor Fronto: In habente, inquit,
onus, in possidente vsus est. Idcirco † autem à iure di- 12
xi separari possessionem, tum vt ostẽderem ab eo vsu,
qui seruitutis species est, differre: tum etiam vt eos se-
querer, qui possessionem facti, non iuris esse censue-
runt: quod apertissimè multis in locis Iurisconsulti
attestati sunt [c]. Nec quicquam me mouet, quòd etiam
ius possessionis aliquando legimus: ex facto* enim ius 13
oritur [d], & ius habere is quoque, qui ex pignore præ-
torio detinet, dicitur [e]: nec idcirco consequens est,
contrectationem illam esse iuris. Summè † autem ridi- 14
diculi videntur, qui inter acquisitionem, retentionem,
amissionémque possessionis distinguunt, cùm hi actus
manifestè ab ipsa possessione non differant: sicut nec
procreatio, vita, mors hominis ab homine differunt,
nec qui nascẽdo homo fuit, moriendo est asinus. Qua-
propter si cum possessio* acquiritur facti est, & acqui- 15
sitam & amissam consequens est facti esse [f]. Eius † pos- 16
sessionis duplex est ratio, seu qualitas; nam cùm quis
corpore possidet, vsúmque rei appræhensæ percipit,
naturaliter possidere dicitur: quòd si verè ipse rei non
insistat, neque vsum percipiat, sed per interpretationẽ
legis, ciuiliter quoque possidet Qua † ratione per fru 17
ctuarium, & eũ qui precariò rogauit, possidemus [g]: &
licet

b l. nec vtilem. ff. ex qui. eau. maio.
c d. l. nec vtilem. l. j. §. j. & ij. de ac. poss.
d l. si ex plagis. §. in cliuo. ad l. Aquil.
e l. si finita. §. pen. de dã. infect.
f l. nemo. C. de acq. poss.
g l. certè. §. j. de precar.

licet ipsi naturaliter fundo insistant, tamen propriè non possident: quia nomine nostro sunt in prædio [a].
18 Ciuilis * igitur possessio semper † iusta est, quoniam
19 lex interpretationem illam, non nisi iusta ex causa ad-
20 hibet. At naturalis † quandoque iniusta est, siue quia res prohibita possideri [b], vt liber homo: siue quia persona incapax, vt seruus [c]: siue causa iniusta, vt raptor: siue iure ciuili inualida [d], vt cùm pater filio, maritus vxori donat [e]. Et ita ipse sentio, licet alij aliter diffusissimis tractibus & à quibusdam recentioribus vsque ad nauseam auctis.

a l.j. in fi. suprà de oper. no. nuntiat.

b l. quod Seruius. de acq. posseſſ.

c l.iiij. §. fin. eod. tit.

d l.j. §. ij.

e l.j. §. deijcitur. de vi & vi arm.

SVMMÆ.

1 *Filijs filiam contineri: ex causis diuersum.* 3. 4.

LEX CXVI.

1 QVISQVIS Cùm testator † vnum ex filiis exheredem fecisset, alios etiam posthumos hac clausula instituit: *Quisquis mihi alius filij filiúsve hæres sit:* dubitatum fuit an filia contineretur: & ex proprietate verbi non contineri Labeo, sed ex mente Proculus existimauit: quapropter si aliquibus coniecturis de contraria mente appareat, Labeonis sententia obseruabitur, veluti cùm testator proprijs filiabus exclusis, filium instituit, & si sine filiis decesserit, Sempronium: natis enim filiabus, nō deficere conditionem plerique existimauerunt. nam cùm proprias filias pater excluserit, verisimile est multò fortiùs voluisse ab hereditate neptes reiici Sed hoc mihi non sufficere videtur: proprias enim filias propter filij masculi maiorem amorem exclusit: at Sempronium testator non ita amasse existimādus est, vt neptibus suis prætulerit: efficacior est igitur coniectura, cùm ex lege municipali ab intestato succedentes masculi fœminas excludunt: videtur enim testator cùm de filiis mentionem fecit, eos ad successionem vocasse, quemadmodum à lege vocantur: præsumpta enim testatoris mens, per quam masculinum concipit fœmininum, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges voluntatem suam quemlibet regere [f], accommodaréque dicimus, & in præsumptio-
2 num* conflictu illi potius adhæremus, quæ verborum

f Bart. l. heredes. §. ita ad Trebel.

proprietate defenditur. Cæterùm & † si constitutum 3
sit verba testamentorum ad literam, & sine interpretatione intelligi debere, quod filiis relictum erit, filiæ non præstabitur. atque hoc Iasoni [a] visum est. sed hac in quæstione id ipse non approbauerim, cùm potiùs credendum sit antiquorum exemplo de fœmina quoque actum fuisse: siquidem Næuius Plautúsque casu dandi filiis, non filiabus dixerunt, vt Priscianus lib. VII. probat. Quapropter satis videtur ad literam posse accipi de fœminis, vt meritò sententia Labeonis figuram verborum considerantis, nihil nos moueat, cùm etiam vis verborum expositioni huic non refragetur: tametsi ex frequentiore vsu forte aliud sit statuendum.
Additur † & à plerisque alia coniectura, vt si in aliqua 4
parte testamenti filiorum masculorum mentionem testator fecisset, quamuis alio in loco simpliciter filios nominet, videatur semper de masculis tantum intellexisse, sed id non omnino verum est, vt infrà attingã [b].

a Ias. l. qui filiabus. de legat. j.

b l. Herennius. infrà eod.

SVMMÆ.

1 *Soluisse minus non dicitur morator, sorte soluta.*
2 *Fideiussor ex causa in plus quàm reus conueniendus.*
3 *Legem, Non potest. restringi.*

LEX CXVII.

NON POTEST. Finge †, decem tibi ex sorte de- 1
bebam, sed propter mora meã intererat tua pius accipere: Iudex me condemnauit in sortem, an ea soluta, dicar minus soluisse? Et hic traditur non videri: eius enim quod ex mora debebam, actio nulla tibi competebat, sed totum officio iudicis continebatur, quod lata sententia amplius non interponitur [c]. Idémque est in fideiussore qui actionis arbitrariæ nomine intercedit: quòd enim propter rei moram ex arbitrio iudex auget, si non soluerit, non tamen minus soluisse videri potest, cùm huius damni causa nulla aduersus eum actio competat [d]. Sed † pone, aliquis fideiussit 2
hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quanto minùs soluet, spondeo: is Titius miles est, ita quòd nisi in eo quod facere potest conueniri nequit, an fideiussor tenebitur [a]?

c l. v. C. de posi.

d l. fin. de eo quod cer.

nebitur [a]? Et puto teneri: aduersus enim Titium amplioris summæ actio mero iure competit, licet per exceptionem illi consulatur. Sed † & ei cui pignoris retinendi ius est, minus solutum videtur: tametsi actio illi non competat, vt in chirographario [b] creditore, & eo qui sub pignore mutuauit, & nudo pacto cauit de vsuris [c].

a l. si eũm. de re iud.

b l. j. C. etiam ob chirogr.

c l. per re-tentionem. C. de vsur.

SVMMÆ.

1 *Nationum genera, qualitates, & iura.*

LEX CXVIII.

1 HOstes. Nationum † aliæ populo Romano subditæ erant, vt prouinciales, alię fœderatę, quo iure quædam ciuitates & in Asia, & in Hispania, aliísque prouinciis vtebantur [d]. sic etiam Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius lib. XXXVII. est autor: alię penitus liberæ, & suis legibus relictæ, nisi quòd maiestatem populi Romani comiter obseruare tenebãtur, vt Massilienses: aliæ hostiles, vt Parthi & Germani, quorum illi propter æmulationem, hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnauerunt, donec tandem imperium euerterunt Turcæ, qui ex Perside prouenerant, orientale: Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, occidentale: quod tamen Caroli Magni auspiciis rursus instauratum est. Aliæ nec hostiles, nec aliquo modo illis coniunctæ, vt [e] Scythæ, quos Tartaros vocamus, quíq; Mæotiam incolunt. At cùm Antonini cõstitutione omnes qui in orbe Romano [f] erant, ciues
2 Romani effecti sint, sequitur omnes Christianos † hodie populum Romanũ esse: quo iure exciderunt, qui in Asia, Aphricáve, cæterísq; prouinciis sedẽ CHRISTI non agnoscunt: hi enim hostes populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hinc est, quòd cũ Turcis, & Saracenis indictũ nobis est bellum: súntque vicissim iura postliminij, & capti in bello efficiuntur capientiũ. At inter Christianos aliud est: cùm enim ex lege CHRISTI oẽs sint fratres [g], quæ inter eos mouẽtur arma, plus quàm ciuilia sunt, vnde ius postliminij in his nõ est [h]. Hinc videmus antiquissima consuetu-

d l. non dubito. de cap.

e l. iiij. §. j. de cap.

f l. in orbe. de stat. hom.

g xj. q. iij. c. ad mensam.

h l. si quis. §. fi. de cap.

dine introductum, vt capti * libertatem non amittāt, sed præstita victori pecunia(λύτρον Græci vocant) veniam recedendi impetrēt. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiæ vocamus, licet Theologi, vel ματαιόλογοι potiùs, quidam, aliter sentiunt: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniustè ab aliquo tyranno vexantur: vnicuique enim iure naturali permittitur defensio, quā nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrius subditos spoliare, cùm eorū nihil intersit, vter regnet: paratíq; sint illi victoris imperio obsequi, & quod Petrus in priori epistola præcepit, ὑποτάσσεσθε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ εἴτε βασιλεῖ, εἴτε ἡγεμόσιν διὰ τὸν κύριον.

SVMMÆ.

1 *Iuris nominum genera.*
2 *Vniuersalia variè censeri.*
6 *Vniuersalia æris alieni nescia, minui tamen posse.*
8 *Bonorum possessor æs alienum agnoscat.*

LEX CXIX.

HEREDITATIS. Nomina † iuris alia sunt particularia, vt obligatio, seruitus, dominiū: alia vniuer- 1
salia ea † tripliciter assumuntur: aut enim vniuersitas 2
solius facti, seu corporum est, vt grex, chorus, familia: aut iuris & facti mixtim, vt peculiū, dos, patrimoniū:
aut solius iuris, vt hereditas: ea * enim nomen seruat, 3
etiam si nulla corpora hereditaria sint[a]: idémque arbitror, si nihil sit in hereditate. Vnde si quis nec alienū, neque suum æs habens decedat, poterit se proximus agnatus eius heredem appellare, quamuis in heredita-
te nihil omnino sit: nomen enim hereditas * est iuris, 4
per quod persona defuncti repræsentatur, non autem
facultatum. At peculium *, cùm solius iuris non sit, vt 5
nomen suū habeat, aliquid requirit. Idem in dote & pa-
trimonio In † his vniuersalibus propter æs alienum 6
non fit deductio corporum: vnde si seruus debeat domino plus, quàm sit in peculio, corpora tamen peculia remanent:

a l. hereditas. de petit. hered.

remanent[a]: & si vxor debeat marito, propter expensas necessarias in fundo dotali factas, plus quã fundus valeat, remanet tamen ex Pompo. Vlpianíque sententia fundus dotalis, licet Scæuola omnino desinere[b], Paulus, soluta pecunia, reuerti in causam dotis[c], censuerint. diminuitur tamen vniuersitas ipsa, licet corpora non diminuantur, censebitúrque tanto minus in pecu
7 lio & dote esse. Sanè quæ corporum* vniuersalia sunt, particulariter vendicari nequeunt, sed vniuersaliter: vt grex[d]. Atque iuris communionem habent, in vniuersum non vendicatur, sed particulariter: quamobrẽ nec peculium, neque dotem vendicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem[e].

Bonorvm possessio. Atqui aliud dicendum
8 ex vi verbi videbatur[f], cùm † bona, deducto ære alieno, intelligantur, nec damnosa esse possint: sed in hac cõpositione propriam naturam non seruant: cùm enim vniuersas facultates bonorum possessione prosequamur, absurdum esset, commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda[g].

a l. peculiũ. §. pen. de pecul.
b l. quod dicitur. de impen.
c l. si is qui. §. j. de iure dot.
d l. vendicatio. de rei vẽdica.
e l. si peculium. de pecul. legat.
f l. princeps. suprà eodẽ.
g l. iij. de bonor. possess.

SVMMÆ.

1 *Legem xij. Tabul. testamentariam explicari.*
2 *Legare variè accipi, ac ex causis obliquari.*
3 *Lex xij. Tabul. alijs restricta.*
4 *Liberis triens, aut semis relinquendus.*
5 *Testatorum repressa potestas.*

LEX CXX.

VErbis. In xii. tabulis lex hæc posita in verbis fuerat: VTI QVIS LEGASSIT, id est, legauerit, SVAE REI ITA IVS ESTO. Quam legem Iurisconsultus
1 sultus† interpretatur, vt liberam facultatem testatori reliquerit, nõ ad legata solùm, sed etiam in heredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutio-
2 ne. Legare † enim verbũ, licet ex frequẽtiore vsu simpliciter de his, quæ particulariter verbis directis in testamento relinquuntur, intelligatur, tamen latiorem etiã significationem habuit, idémque est legare, quòd decernere, & mandare: vnde & delegare dicimus. In

testamentis tamen, in quibus verba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, verbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione, quam his verbis filio pupillo pater facit, quandocũque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego: receptum est[a], vt omni tẽpore pro fideicõmissaria accipiatur: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat[b]. Quid enim, si aliquãdo Titiũ heredẽ appellet: quid, si dixerit, Seiũ in dimidia parte heredẽ facio, Titio aliã dimidiã lego[c]? Quid si dictũ esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnẽ eius hereditatẽ Titio lego[d]? Arguitur enim his casibus mens testatoris directè non per fideicommissum instituere volentis. Idem, si nemine instituto, hereditatem suam se legare dixerit: videtur enim tunc verbum legare ad institutionem referri, quod plerique probãt[e]. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid vxori legare possit, crediderim institutionẽ quoque vetari: eadem enim est ratio, & verba inferre hoc possunt[f], tametsi aliter Corn. respõderit[g]. Quomodocunque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabul. verbis obseruãdũ fuerat. Vnde cùm eo iure pater in filios plenam potestatem, iúsque necis & vitæ haberet[h], si tutores illis constituebat, de re sua decernere dicebatur. Coangustata † autem fuit hæc potestas variis legibus & Senatuscõsultis: & in primis Augusti tempore, 3
vt Dion scribit, C. Falcidius Tribunus plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quàm vt quarta pars heredibus superesset. Addit Hieronymus in chronica Eusebii, quartã † partem heredibus necessariò relinqui debuisse, si quatuor aut minus essent: si autem 4
plus quatuor, medietatem: eo tenore, vt siue liberis, siue propinquis, vel exteris pater sua legaret, illa pars, quam Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eisdẽ carẽtibus æqualiter diuideretur. Aelius † quoque Sentius, & Fusius Caninius li- 5
bertatum conferendarum ius restrinxerunt[i]. Nam ille in fraudem creditorum manumitti vetuit, minoribúsque vigintiquinque annis, nisi causa cognita, hoc ius non concessit. At lege Fusia[k], quoniam plerique nimis liberales, prodigíque cùm morerẽtur, erãt, certus fuit consti-

a Bar. l. Centurio. de vulgar. suprà.
b c. Raynaldus. de test.
c l. mulier. §. fin. ad Treb.
d Bal. l. fina. C. famil. erciscũ. in fin.
e Bal. Corn. l. ij. C. commu. de lega.
f l. filium. §. sed si portio. de leg. præst.
g Consilio clxxxvj. in j.
h l. in suis. de liberis & posthumis.
i institu. qui manu. non poss.
k institu. de lege Fusia Can. tol.

constitutus numerus vltra quem testamento libertas seruis dari non poterat: quam rem diffuse Caius [a] Institutionum libro primo prosequitur. Sed Iustiniani constitutione aliter cautum est: Pegasiano quoque Senatusconsulto, & Trebelliano, eadem potestas, quæ ex lege XII. tabul. competebat diminuta fuit: tum etiam aliis legibus quæ testamenti factionem certis personis auferebant. Sed & generaliter proditum est, neminem

a titu. ij. de nu. ser.

6 facere posse, quominùs in suo testaméto * leges sibi locum vendicent, vt quamuis testatoris voluntas potestati legis æquiparetur[b], non tamen iuri publico derogare possit: quod in his legibus consistit, quæ bonos mores respiciunt, vel certam formã inducunt, vel clausulam derogatoriam habent[c].

b §. dispo nat. in auth. de nup.

c l. nemo. de lega. j.

SVMMÆ.

3 *Vsura legibus ex causis permissa, à CHRISTO vetita. 6.*

4 *Vsura, bellua.*

8 *Vsuras, in casibus deberi.*

10 *Vsurarum incommoda.*

11 *Legis, Eos. C. de vsuris. sensus & summa.*

LEX CXXI.

1 VSVRA. Vsura † sortis accessio est, quæ propter mutuo datæ pecuniæ vsum, vel etiam morã exi-

2 gitur. Ea iure * ciuili vsque ad legitimum modum permissa fuit[d], sed diuinis CHRISTI traditionibus omni

3 no prohibita. Cùm enim † non nisi ab indigentibus ex quadam necessitate, sub fœnore mutuò pecuniæ acciperentur, accidebat plerunque, vt ipsi propter certitudinem promissionis soluere tenerentur, cùm nullos fructus rerum suarum percepissent, sicque ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatum est. At CHRISTVS non conuenire existimauit mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem vertere: atque ideo vetuit,

d l. eos. C. de vsuris.

4 ex mutuo quicquam sperari. Apud † Aristophanem in Nubibus describitur τόκος (sic enim à partu vsura dicitur sicut à fœtu fœnus) esse bellua quæpiam quæ ex processu temporis argentum semper numerosiore fœ-

5 tura progeneret. Eã † in fructu nõ esse, hoc est, naturali-

ter ex re nõ oriri, Iurisconsultus hîc tradit, sed extrinsecus prouenire. Debetur† enim ex alia causa, id est, o- 6
bligatione: quandoquidem vsuræ ex contractu principali non debentur[a], sed opus est stipulatione: sunt enim odiosæ, & ideo ex pacto† nudo non debentur, ex 7
earum solutione obligatio non arguitur[b], ex lapsu tẽporis earum remissio faciliter præsumitur[c]: debentur
†tamen ex quorundam contractuum natura[d]. Illud cõ- 8
stat, quoties ex mora fructus non debẽtur, nec vsuras deberi. Sanè vsuras, quas ex peculio profectitio filius lucratur, non esse peculij Oldrad. Albericúsque existimant, quoniam hîc peruenire extrinsecus dicãtur. Sed non dubito contrariam sentẽtiam veriorem esse: qualecunque enim lucrum *peculio accedit[e]. atque ideo si 9
pater peculium petat, eas cõsequi debebit, & restituere: sed si tanquã vsuras petat, improbè petit[f], vt plerisque visum est. In generali tamen peculij cõcessione nõ est existimandum, mandasse patrem filio, vt fœneret: id enim turpe esset, & reprobum[g], quod genus mãdãti in dubio præsumendum non est. Extat Plutarchi libellus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, quo vniuersũm fœnerandi rationem damnat, quòd contra naturæ regulam sit, quæ est, ex nihilo nihil gigni: quod paupertati† vni- 10
cum eius solatium nempe animi securitatem, aufert: quòd nondum natos fructus deuoret: quòd qui accipiunt sub vsuris, vorsuram ex vorsura facientes, nunquam se extricant, quòd similes Phinei sint, cui Harpyiæ victum deuorabant: quòd vt plurimum ex luxu æs illud alienum contrahebat: consulítque potiùs heredium quodlibet vendendum, quàm mutuo à danista quicquam accipiendum. Apud nos † certè publicè in- 11
teresset legem ciuilem obseruari[h], quæ certum modum fœnerantibus constituit, vt qui eum excederent, plectérẽtur: nam propter Canonum prohibitionem, non nisi pessimus quisque & impudẽtissimus fœnerat, *qui 12
cambii vel eius, quod interest, nomine vel alio ficto titulo indigentem, atque necessitate, quod humaniores non reperiat, compulsum, deglubit, nec episcopi & sacerdotes id hominum genus vllo modo coercent, sed adiuuant potiùs, suis quoque pecuniis danistæ in id lucrum

a l. iii. C. de vsu.
b l. creditor. eod. titulo.
c l. cùm quidam. §. 1. suprà eod.
d l. videamus. eod. tit.
e glo. Bal. in l. cùm oportet. C. de bonis quæ libe.
f xlvi. dist. sicut.
g l. si procurator. de condict. indebi.
h l. eos. C. de vsuris.

lucrum clàm creditis, quod & diuus Cyprianus conqueritur.

SVMMÆ.

1 *Filio vno omnes contineri.*
2 *Fœminas formulæ filio, filiíſque ineſſe.*
5 *Maſculorum conditio, fœminis deficit: ex cauſis contrà.*
6 *Legis, Herennius. ſenſus.*
8 *Nepotes liberos dici.*

LEX CXXII.

1 HERENNIVS. Cùm † teſtator plures filios impuberes habēs, ſimpliciter ſcribit, filio tutores do, propter incertitudinem de omnibus ſenſiſſe videtur[a]: nō enim eſt ratio, cur magis de vno, quàm de alio accipia- a l. ſi quis ita. de teſta. tut.
2 mus, meritò omnes continentur. At ſi dixerit, filio † filiíſque meis, quidam fœminas non comprændi dixerunt, quaſi nominū maſculini generis geminatio mentem eius arguat, eiuſmodi eſſe, vt de fœminis non intellexerit. Sed id Pomponio non placet, quandoquidem huius geminationis alia potius coniectura aſſumenda ſit; nimirum cùm de ſingulari dixiſſet, ad pluralem numerum tranſitū feciſſe, vt omnibus filiis con-
3 ſuleret: & ideo à regula non eſſe recedendum, vt † filiorum appellatione filiæ quoque contineantur. Et hinc
4 ſumi argumentum poteſt, * cùm in teſtamento filiorū maſculorum mentionem teſtator fecit, ſi alia in parte ſimpliciter filios nominet, etiam fœminas contineri.
5 Quapropter in hac ſubſtitutione, filios meos † maſculos inſtituo, ſi ſine filiis deceſſerint, Sempronius heres eſto: nata filia, Sempronius conditione defectus cenſebitur: ſi enim neptes teſtator excludere voluiſſet, vtique qualitatem priorem repetiiſſet, vt Ancharanus[b], b Anch. cōſi. cxx.
Ananiáſque reſpondit: idémque Iaſoni[c], recentioribúſque quibuſdam viſum eſt. Aliis tamen idem non c Iaſ. l. qui ſi liabus. Alex. conſilio xl. in iiij.
videtur, maximáque cōtrouerſi iuris hæc eſt quæſtio: ſed priorem ſententiam ego magis probo, niſi aliqua verba addita proponātur, quæ vim repetitiōis habeāt, vt cùm cōditio ſic cōcipitur, ſi deceſſerit ſine filiis ma- d Com. conſ. cxxvii.
ſculis, vel nepotibus: videtur enim maſculis repetitū[d].

Idē si filiabus in re certa institutis, & masculis heredibus relictis scriptū sit, omnes filios meos inuicē substituo, intelligemus de masculis[a]: substitutum enim in portionib' hereditariis videtur, quæ nullæ apud filias erant. Quod & in ea specie traditū est, cùm dictum est, Si quis eorū decesserit, portio superstitibus relinquatur[b]: eorum enim, id est, masculorū, accipimus, qui ipsi heredes fuêre Sed & in ea conditione, Si filij mei sine filiis morientur, vel ex eis vnus tātùm remaneat, & filios non habeat, tūc ille, qui remāserit filius masculus, centū Titio det. Respōdit Nicolaus[c] Abbas, si fœminā superfit, nō videri cōditionē euenisse: quon ā icet pri' filiū simpliciter appellauerit, du tā paulò inferius addidit masculinū, satis ostendit de fœmina nō ītellexisse.

a Bar. l. Lucius. de vul.
b Bart. l. fin. ad Trebell.
c Abb. cōsil. xxxvj. in j.

Evndem sexvm. Atqui filiis, in dandi casu, etiā de fœminis intelligitur, vt ex Næuij Plautíque autoritate Priscianus lib. vii. docet. Sed† Iurisconsultus ad tem 6
porum suorum frequentiorem vsum respexit, quo filiabus plerunque dicebant, non filiis.

Facti qvaestionem. Propter incertitudinē voluntatis testatoris, quæ ex coniecturis colligitur, ius verò semper certum est: vnde & articulis iuris* respō- 7
dere nō cogimur[d]. Probabilis tamen in iure est dubitatio, propter altercationem sententiarū, succuriturq; in eo erranti, sicut si in facto erraret[e].

Liberis. Sed† an nepotibus? & hîc videtur probari 8
de eis quoq; ītelligi: quod tamē falsum est[f], cū testator filiis tutores dedit: nec Iurisconsultus hîc vult idē esse. siue filiis, siue liberis dictū sit: sed ideo dixit liberis, vt elegātius loqueretur, nec idē verbū repeteret. Si tamē solos duos filios testator haberet, & ex alio p̄mortuo plures nepotes, putarē de eis quoq; sēsisse cū videri, ne subiiciēdo dictionē filiis, videat' īcōtinēti se correxisse.

d l. ornamētorum. de auro leg.
e Soc. in rub. de reb. dub.
f l. sed si nep. de test. tut.

SVMMÆ.

1 *Legis, Verbum, erit, sensus.*
2 *Verbum, erit, pro adiuncto accipi. 11.*
3 *Præsens in incertis ad futurum referri.*
5 *Præsens actibus certis spectari: ex causis diuersum. 8.*
6 *Vniuersalibus futurum contineri.*
9 *Fœdus socijs cauens ad futuros produci.*

LEX

LEX CXXIII.

1 VERBVM, ERIT. Explicat iurisc͠osultus, quomodo verbũ, erit, ad præteritũ trahatur: in quo articulo dubitasse veteres legis Attiniæ ĩterpretes li. XVII. c. VII. Aul. Gel. tradit: qua de re P. Nigidius in hũc modũ
2 disseruit: † Verbũ, esse, atq; erit, quãdo per se ponũtur, habẽt, atq; retinent tẽpus suũ: cũ verò præterito iungũtur, vim tẽporis sui amittũt, & in præteritũ contendunt, cùm enim dico, in cãpo est, in comitio est, tẽpus instãs significo: itẽ cùm dico, in cãpo erit, tẽpus futurũ demõstro: at cũ dico, factũ est, scriptũ est, subreptũ est, quanquã verbũ, est, tẽporis sit præsentis, cõfunditur tamẽ cũ præterito, & nõ minùs p̃sens, quàm præteritũ ostẽdit. Idẽ cũ dico, subreptũ erit, nõ duo, sed vnũ verbũ est, quod vnica patiẽdi declinatione nõ solũ futurũ, sed & præteritũ ĩdicat: hæc ille. Vnde apertissimè Iurisc͠osulti resp͠osum hoc declaratur. Cæterùm in iure perquàm ambigua q̃stio est, quãdo ad futurũ tẽpus in-
3 certa † dispositio producẽda sit: & in his casib⁹, quibus suprà retuli, præsens tẽpus etiã ad futurà referri[a], dubiũ non est, multò magis indefinitũ referri debere: id e-
4 nim omnia * tẽpora cõprændere potest, propriè tamen de præsenti actũ potiùs intelligitur, idque regulariter
5 obseruatur. Quapropter † in cõtractu emptionis, tẽpus præsens inspicitur[b]: in rescriptis, cõpromissis, renũtiationibus feriarũ, cõcessione sacerdotiorũ, de futuris[c] litibus, feriis, sacerdotiis nõ accipietur: & publicatio bonorũ[d], immunitas ædicularũ, bona p̃sentia, ædiculásq;
6 continebit[e]. Nõ † obseruatur tñ hæc regula certis casibus, veluti in vniuersalibus, vt si quis gregẽ leget, vel peculiũ: capita enim, q̃ accedũt etiã gregi imputantur[f]. Idẽ si me familiãque meã hospitari promiseris: si enim mihi familia iustè augeatur, nihilomin⁹ eã recipere debebis[g], nisi magnũ tibi dãnũ immineret[h]. Sed & si generaliter oĩa bona sua, vel eorũ vsũfructũ q̃s legauerit, in vniuersũ disposuisse ĩtelliget, & idcirco futura bona
7 cõprændet[i]. In priuilegiis quoq;, * ne cõtra naturã suã tẽporalia sint, de subrogatis ĩtelligem⁹: vt si antistiti cõcessum sit, vt quatuor ei⁹ clerici, tametsi ab ecclesia ab

a l. verbum oportet. suprà eodem.
b l. Rutilia. de contrahẽ. emption.
c las. l. si stipula. fuer. §. j. suprà de verb. obliga.
d d. l. si tibi. §. is cuius. suprà mandat.
e c. cùm capella. de priuileg.
f l. grege. de legat. j.
g Alexand. clxxviij. ĩ ij.
h c. quanto. de censi.
i l. quoties. §. fi. de vsufr.

a Gemi.c.fi. eo.tit.in vj.

b c.quia circa.de priuil.

c l. si seruitus. suprà de seruitu. vrb.

d Cósi.cclx.

e argu.d.l.si seruitus.

f Io.And.in rubrica de treug.in Specul.

g Ias.d.§. cùm stipulamur.

h Raph. Are.l.i.de leg. i.

i l.plotiana. de iure codi.

sentes, sacerdotiorum fructus acquirant[a]. Idémque quoties de solo concedentis damno agitur: fit enim plenissima interpretatio, atque ideo de futuris quoq; actum censetur, ne diuersum ius hisdē de rebus consti tuamus[b]. Cæterùm † & si cōtrahentes futura prouidere potuerūt, generaliter de eis quoque promissio accipietur: vt si quis promiserit luminibus non officere[c]. Quod etiam alia ratione niti potest: qui enim sibi ita cauet, non idcirco renuntiare intelligitur, quominus sibi liceat ampliores fenestras facere: absurdúmq; esset, si illis per vicinū obstrui luminibus liceret: quam rationem in nō dissimili casu T.Liuius libro xxi. adfert. In fœdere Romanorum Carthaginiensiúmque cautum erat, ne alteri alteris, † sociísve bellum inferrent: deinde Romani Saguntinos in socios adsciuerūt, quibus Carthaginienses intulêre bellum: quæsitū fuit, an id ex fœdere liceret, videretúrque futuris sociis ea conuentiōe prospectum: qua in re Liuius, Si in priore, inquit, fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, sociis vtrorumque exceptis. Nam neque additum erat, his, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. Et cùm assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quemquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non dēfendi? Tantùm † ne Carthaginiensiū socij, aut solicitarētur ad defectionē, aut sua sponte descíscentes reciperentur. Angelus[d] in proposita specie ideo ad futuros socios fœdus trahi existimauit, quoniam mutua promissio est, quæ vtrique vtilis esse potest. Sed ipse etiam, si ab altera tātùm parte promissum sit, idem opinor[e], quod & frequentius[f] receptum videtur[g].

8

9

10

11 CODICILLIS. Legata* codicillis iure veteri dari non poterant, vt Institutionum libro ij. Caius scribit, & ex recentioribus aliqui[h] tradiderunt, nisi hi codicilli testamento confirmati essent. Pone ergo sic in testamento dictum, quòd in codicillis scriptum erit, † vel quod

12 quibusque tabulis reliquero, valere volo: intelligētur hæc verba, cùm moriar, quodcunque codicillis, vel tabulis reperietur scriptum[i], siue ante testamentum scriptæ sint tabulæ, siue post.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Alternatiuorum genera, & differentiæ.*
2 *Legem, Hæc verba. explicari. 6.7.*
3 *Diem naturalem intelligi ex causa.*
4 *Oppositorum natura.*
8 *Historiæ argumenta.*

LEX CXXIIII.

1 HÆC VERBA ILLE. Disiunctiua † est, quæ inter contraria ponitur, quorum vno posito, alterum tollitur, sublato ponitur. Subdisiunctiua est, quæ diuersa diuidit, siue ea simul esse possint, siue non possint.
2 Intelligo autem hoc † in loco cõtraria, quæ nullo medio inuicem repugnant: diuersa quæ medium habent, vt sedere, & ambulare: medium enim est accumbere, & stare. Idem si inuicẽ nõ repugnẽt, vt in homine actiua, & passiua qualitas: sed & quoties sensus coniungitur, licet verba disiungãtur, subdisiunctiua est, vt Alexander siue Paris[a]. Idémque si aurum, vel argẽtum à te petam: nõ enim alterum peto, vt alterum excludam, cùm vtrunque sim paratus accipere. Communi autem vocabulo tam disiunctiuam, quàm subdisiunctiuam, recentiores alternatiuam vocant, quam vocem non omnino barbaram existimo, vel veteribus quibusdam vsitatam.

a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xi.

3 AVT DIES. Hinc argumentum colligitur †, quoties diei fit mentio, ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, vt Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortum albescente cœlo: idque plerisque visum est[b].

b Bart. l. aut facta. §. tempus. suprà de pœnis.

4 POSITO ALTERO. Natura † enim oppositorũ est, vt se inuicem tollant non vt ponant: hinc solemus di-
5 cere, contrariorum contrariam iuris * dispositionem esse: quod verum, si contraria inuicem ratione nitantur.[c] alioquin si eadem vtriusque est ratio, tunc eadem contrariorum (vt vulgò dicitur) est disciplina.

c l. fuit. de acquir. here

ITA SIMILI. Castigator lectio, item.

FINIBVS. Id est, terminis. Sunt autem termini præ-

dicatiuarũ partes, verbáq quibus propositio cõnecti-
tur.†Sed hîc finibus vsus est Iurisconsultus, vt ostéde- 6
ret, inter has propositiones mediũ quidã esse, atq; ideo
inter diuersa, non inter cõtraria subdisiunctiuã poni.

ACCVVMBIT, QVI IACET. Occũbit, qui in faciem cadit: hinc milites, qui morientes mordicus humum captabant, occumbere dicebantur. Incubat, qui fouet: hinc gallina incubatrix.

AVT FACIT. Accursius ridiculè ad coitum hæc re-
fert, cùm Iurisconsultus velit † in quocunque animali 7
esse adfectus, seu qualitates actiuas, & passiuas, quod à
dialecticis acceptũ est, qui in subiecto has x. prædica-
tiones constituunt, Substantiã, Qualitatẽ, Quantitatẽ,
Relationẽ, Locũ, Tempus, Sitũ, Habitum, Actionem,
Passionem: quæ si quis intelligere cupit, librũ Aristote.
περὶ κατηγορίας consulat. Sanè & Plutarchus †historicæ 8
narrationis argumenta hæc esse prodidit, Personam,
Causã, Locũ, Tẽpus, Instrumẽtũ, Actionẽ, Perpessionẽ
Modũ. Qua in distinctione Aristotelẽ videtur imitatus.

SVMMÆ.

1 *Legis, Nepos. sensus. 10.*
3 *Potest, verbum variè ex re accipi.*
6 *Verba ex mente accipienda.*
8 *Ambigui & obscuri discrimen.*
11 *Deductionis ne egeat forma, modúsve.*

LEX CXXV.

NEPOS. Cũ †socer genero dotẽ promittit, cũ pote- 1
rit, vel cõmodũ erit, vel commodissimũ[a]: intelli-
gitur cũ deducto ære alieno, & salua dignitate, pote-
rit: atq; ita omnes hoc respõsum interpretãtur: quãuis
Proculus apertè nõ explicet, an illa promissio, cũ pote
ro omnino idẽ polleat, quod cũ cõmodũ erit: potuítq;
probabiliter dubitari: quoniã socer, q simpliciter dotẽ
promisit, nõ nisi in id, quod facere potest, dãnatur, nec
tamẽ æs aliẽnũ deducitur[b]: ergo huiusmodi promissio
eadẽ ratiõe, extãte ære alieno, videbatur ĩtelligẽda. Ac-
cedit his, quòd de fauore dotis hic agitur, quã solidã
solui* publicè interest, & pro qua in ambiguis pronũ- 2
tiandũ est. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Pro-

a l. auus. de iure dot.

b l. sunt qui. l sicut. supra de re iudica.

culo

culo visum est, vt plerique omnes interpretantur.

3 Possit. Significat † id verbũ simpliciter potentiã, nulli necessitati subiectã, idque ex sermonis proprietate, à qua tamẽ ex cõiectura mẽtis quãdoque recedimus vt cùm testator heredi diligentẽ agrorũ curã mandat, vt ad filios puenire possint: his enim verbis fideicõmissi necessitas inducitur [a]: quoniã † in fideicõmissis nihil refert, quẽadmodũ verba cõcipiãtur, dũ mẽs colligi possit. Sed & si quis seruũ liberũ esse velit, cũ decem heredi dare poterit, nisi res ipsa detur, libertas nõ competet [b]: non enim cõditio solius dilationis causa adiecta videtur sed vt heredi quoque consultũ sit. In casu quoque nostro, cùm quis daturum se spondet, cùm poterit, interpretatione promissionem moderamur: quoniã non videtur promisisse, quod cum summo incommodo facere potest [c]. Quoties verò negatiua cõiunctio id verbum præcedit, præcisam necessitatem inducit, generalitérque modum omnem remouet, vnde effici dispositio posset [d]. Quod tamen ex subiecti argumenti natura quandoque non recipitur, vt cùm Romã. Ponti-

5 fex se non posse* dispensare ait [e]: intelligitur enim, nisi ex iusta causa, vel cùm id quod ad suam notitiã peruenisset, non potuisse vicinos latere affirmat [f]: accipiemus enim, non potuit, id est, non potuisse præsumitur. Sed & quamuis lex pupillum non obligari dicat [g], vel alteri stipulari alterũ nõ posse [h], naturalẽ tamen obligationẽ nõ prohiberi interpretabimur.

6 Id qvod actvm. Cùm † enim verba sensum nostrum exprimant, is in primis spectandus est. Vnde in contractibus illud obseruabimus, quod verisimile est à partibus fuisse actum, quòd si verba huiusmodi sint, vt verisimile sit, alteram partium vno modo, alteram alio intellexisse, contra eum fiet interpretatio, qui legem potuit apertiùs dicere. Quapropter contra venditorem [i], locatorem, stipulatorem [k] in dubio intelligemus, vt ei faueamus, qui se obligat: satis apertè locutus tamen videtur, qui generali vsus est verbo [l].

7 Ambigve. Chrysippus omne* verbum ambiguum natura esse ait, quoniã ex eodem duo, vel plura accipi possunt. Diodorus autẽ, cui Crono cognomentũ fuit:

a l. fideicommissa. §. hæc verba. de leg. iii.
b l. ij. §. si quis sic accep. de statulib.
c gl. l. iij. de ann. leg.
d gl. ca. j. de reg. iu. in vj.
e ca. literas. de restitut. spol.
f c. quanto. de præsum.
g l. obligari. de aut. tut.
h §. alteri. Instit. de inutil. stipu.
i l. veteribus. de pact.
k l. quicquid. de ver. oblig.
l l. in lege. loc.

Nullum, inquit, verbum est ambiguum, nec quisquam ambiguum dicit, aut sentit, nec aliud dici videri debet, quàm quod se dicere sentit is, qui dicit: at cùm ego, inquit, aliud sensi, tu aliud accepisti, obscurè magis dictum, quàm ambiguè videri potest: ambigui enim verbi natura illa esse debuit, vt qui diceret, duo, vel plura diceret: nemo autem duo vel plura dicit, qui se sentit vnū dicere. Hæc A. Gellius lib. xj. cap. xij. Sed ego † am- 8
biguum esse accepi, quod in ambas partes agi potest: obscurum, quod in quamplurimas: vt si quis leget fundum: quamplures enim sunt fundi. cōfunditur tamen ab autoribus plerunque hæc differentia.

Sensit. In primis * tamen consideranda sunt ver- 9
ba, à quorum propria significatione non est recedendum [a], nisi de mente constet expressa, vel etiam præsumpta [b]. Idem cùm in superuenienti casu, si de eo cogitatum esset, verisimile fuerit testatorem aliquo modo dispositurum [c]: id enim in testamentis obseruatur, dum verba non repugnent. Quòd si verba certa sint & clara, ab eis nunquam recedimus [d]: tametsi alia voluntas testatoris allegetur [e]: non enim sufficit voluntas, nisi dispositio, seu actus ipse accedat.

a l. non aliter. de leg. iij.
b l. cùm anus. de cōdi. & demonst.
c l. tale. in fi. de pact.
d l. Labeo. de sup. leg.
e l. quidam. de hered. in.

Potero. Sed hoc † non sufficit, cùm euenire pos- 10
sit, vt deducto ære alieno, adhuc commodè soluere nequeat: vnde prior hæc interpretatio ei, quæ subsequitur, coniungenda est.

Dignitate. Id est, commodo. Nam si miles est, ei relinquenda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Accurs. tradit: nec enim huiusmodi instrumenta in obligatione generali compręnduntur, nec in his Seruiana locum sibi vendicat [f]. Hincque argumentum accipitur, quoties priuilegium quis habet, ne condemnetur, nisi quatenus facere possit, debere ita fieri deductionem † ne egeat, relinquendúmque ei esse, vnde 11
secundum dignitatem suam, honestè cum familia sua viuere possit, quod plerisque visum est [g]: poterunt tamen, quæ ad mollitiem pompámve pertinent, omnia auferri, vt mullæ instratæ, quæ vrbem perambulandi causa solùm habentur, serica vestis, tapetia, ídque genus similia: nec enim apud seueros & graues viros quis-

f Ias. §. item Seruia. Insti. de action.
g Aret. consil. xvii.

quisquam minoris autoritatis est, quia huiusmodi non habeat.

SVMMÆ.

1 *Venditoris officium.*
2 *Formulæ, vti optimus, &c. sensus.*
3 *Formula ius fundi etiam heredem tenet.*
6 *Ratione leges censeri.*
7 *Seruum absentem lege Iulia teneri.*

LEX CXXVI.

1 SI CVM FVNDVM. Cùm †quis rem vendit, liberam vendere tenetur, vel emptorem admonere: quòd si se vti optimus maximúsque est, fundum vendere dixerit, fit huiusmodi verborum ea interpretatio, vt ab omnibus seruitutibus liberum tradere videatur: sed si subdiderit clausulam illam, quæ in plerisque instru-
2 mentis solet apponi, †videlicet, Ius fundi deterius per dominum factum non esse, præcedentia secundum hanc declarantur, generalísque clausula à subsequenti declarationem accipit. Cùm enim constet hoc actũ, vt ius fundi diminutum non sit, si tradatur vti optimus, maximúsque est fundus, fit relatio ad id quod a-
3 ctum est: dictio enim vti, ad aliud *relatiua est, non ex se dispositiua [a]. a l.i. vti poss.

IVS FVNDI. Clausula hæc eadem est cum ea, quam tabelliones barbarè, pro dato, & facto suo tantùm ap-
4 pellant: †quam si venditor in contractu apposuit, nihilominùs successoris quoque sui factum promisisse videbitur: censetur enim is eadem persona: qua ratione si res ex facto quoque autoris sui euincatur, venditor obligatus erit [b]: videtur enim solũ euictio, quæ ab extraneis fieret excepta [c]. Quapropter & si ex facto autoris singularis euincatur, venditor non tenebitur: is enim venditori extraneus censetur, cùm in eum personales actiones non transierint [d].

b l. stipulatio ista. in prin. de ver. oblig.
c Bar. l. si seruus. de cód. furt.
d Crem. singul. clvii.

NON ESSE, PER DOMINVM. Concepit Iurisconsultus verba clausulæ in tertiam personam, alioqui venditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

PRAESTABITVR. Alij codices, id præstabitur, & castigatius.

POSTERIOR. Subsequens * ergo clausula præcedentem generalem restringit: quod verum est, quoties præcedens ad sequentem se refert [a], vt in hoc responso, vel aliàs ambigua incertáque est. idem si vtraque clausula ab eodem verbo regimen, determinationémque accipiat [b]. Sed & ne posterior specialis dispositio frustrà adiiceretur, præcedentem generalem arctari dixit Bal. [c]. Quod † tamen non omnino verum est, attendimúsque in vniuersum rei gestæ rationem, à qua dubium non est, quamlibet dispositionem regulari, vt vbi cesset ratio, & dispositio quoque cesset: cessare autem non dicetur, si aliquo modo applicari negotio possit. Ecce, Lex Iulia quò faciliùs per quæstionem explorari † de adulterio dominæ possit, vetuit intra certum diem seruos manumitti, an de eo quoque seruo intelligemus qui absens fuit? Et receptum est, hunc etiam contineri [d]: non enim omnino ratio cessat, cùm is de priori vita attestari possit: vnde subsequentis indicia assumuntur [e]. Adde, quòd si dubitaretur, absens an præsens fuisset, iudices vt libertati fauerent, potiùs absentem pronuntiassent, exemissentque quæstioni [f], quod præter legislatoris mentem accidisset. San * & illud constat, ex scripturæ proximitate sumi plerunque rationis mentísque coniecturam [g]. 5 6 7 8

a l. legatorũ. in fin. de legat. ii.
b l. nã quod. §. fin. de pe. legat.
c Bal. l. quoties. C. famil. ercisc. l. quæsitum. in fin. de fund. instru.
d l. prospexit. suprà qui & à quib.
e c. mãdata. de præsum.
f l. iii. §. i. de ali. iud. mu.
g l. si seruus pl. §. final. de leg. i.

SVMMÆ.

1 *Vestium genera, & vsus.*
2 *Legem, Vestis. explicari.*

LEX CXXVII.

VESTIS. Vestimentorum † alia virilia, alia muliebria, alia communia viris mulieribúsque sunt: ea igitur omnia vestis appellatione continentur Sumpta autem videtur hæc vox à Græco sermone ἐσθής. Addit Iurisconsultus etiam scenicas, tragœdicas, comœdicásque contineri. Solebant enim in scena vsui esse pleraque indumenta, quæ à choragis assumebantur, quæque præbenda ædiles locabant, vt est apud Plaut. in Persa. 1

Persa. De huiusmodi vestimentis non pauca prodidit Iul. Pollux Onomasticôn libr. IIII. vbi tragicas vestes his deorum heroúmque personis aptas refert, quæ repræsentabantur: sicut & comicas, quales in seruis palliolum album, coquis duplum & rude, aniculis vestis gilua, vel cœlestis coloris, iuuenibus byssina, lenonibus tunica florida, & circumplexa, parasitis nigra, vel fusca, rusticis pellis caprina, adolescentibus purpurea.

2 CITHAROEDICÀ. Suas †citharœdis vestes, suásque item aulœdis, tragœdísque fuisse, Lucianus in Cynico ostendit. Intelligi autem hinc potest, thymelicorum ornamenta, à cæterorum indumentis diuersa extitisse. Thymelici verò sunt fidicines, citharistæ, lyristæ. Tibicines, qui in orchestra actiones suas peragebant, sicut histriones in scena, vt M. Vitruuius est autor. Quamuis igitur hæc indumenta certis solùm actibus vsui sunt, vestium tamen appellatione continentur. Quapropter cùm hodie sub Veris initio, ex antiquorum consuetudine, cuius historiæ libro primo Herodianus meminit, soleant iuuenes personati choreas & ludicra exercere, legatis vestibus, de eis quoque intelligetur, quæ in eum vsum paratæ sunt, siue versicolores, seu virgatæ, seu quoquo alio modo sint.

SVMMÆ.

1 *Spadonum genera, & officia. 6.*
3 *Coire nequeuntibus vetita.*
4 *Castratos variè accipi.*

LEX CXXVIII.

SPADONVM. Spadonum †varia sunt genera: Castrati qui penitus non arrigunt, siue quia naturaliter sine testibus progeniti sunt, siue quia ante pubertatem omnino excisi. Thlasiæ, quibus testes fracti sunt, θλάω enim frango significat: hi & θλαδίαι dicuntur. Thlibiæ, qui attritos eos habēt, ἀπὸ τοῦ θλίβειν. Eunuchi, qui τὴν εὐνὴν, id est, lectum virginum custodiunt, alij quod bonæ sint mētis, εὖ νόυ, & à venereis semotæ, dictos autumant: his enim nō solùm testes, sed totus coles ipse

solebat amputari. Lucianus in Pamphilo hoc distare
eunuchos à spadonibus ait, quòd Eunuchi ab ipso sta-
tim ortu execti, nihil virile vnquam experiri potue-
runt, quo sensu videntur hi Græcis esse Eunuchi, qui
apud Latinos sunt castrati. Sunt & qui aliqua ægritu-
dine testium vsum amiserunt: sunt qui vno tantùm
teste nati sunt: sunt & quibus cùm vterque adesset,
altero execti sunt. Castrari quoque mulieres in Ly-
dia repertum est: has autem omnes species spadonis
appellatione comprændi, Iurisconsultus hîc tradit. E-
rant planè apud veteres in pretio hi spadones, habe-
bantúrque pueri in delitiis, vt Bagoi regibus Persa-
rum, Ligdus Druso, Sportus Neroni: quod & in Asia
hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoque sub-
seruiebant, quæ iniri volebant, non parere, quod Saty-
ra vj. Iuue. conqueritur: nec enim rei venereæ spado-
nes omnes abstinentes sunt: nam quibus vnus testis
relictus* est, etiam generant[a]: sed & qui puberes execti 2
sunt, & hepate sunt feruentiore, vasáque genitalia ca-
paciora possident, hi coëunt, licet non generēt, vocan-
túrque Græcis ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι. Qui igitur coire† queūt, 3
hi & vxorem ducere possunt [b], & adoptare [c], & post-
humum [d] instituere: at qui non possunt, hi castrati, id
est, casti facti dicuntur, qui cùm non arrigant, nec du-
cere vxorem, nec adoptare queunt. Accursius & eum
sequuti cæteri recentiores, castratos solùm † intelli- 4
gunt, qui naturaliter sine testibus sunt: vnde & vul-
gatum extat carmen,

a l. Pomponius. in fi. de ædil. edic.

b l. si serua. in fi. de iur. do.

c §. sed & illud. Insti. de adopt.

d l. vj. suprà de liber. & posth.

Castratos natura facit, violenta spadones
Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido.

Sed ex Latinis auctoribus apertissimè ostenditur,
etiam castratos dici, quibus ferro diminuta sunt viri-
lia[e]: vnde rectius est castratos interpretari castos, siue
natura non arrigant, siue quia omnino spadones sint.
Habentúrque hi pro vitiosis [f], & in his locus est red-
hibitioni. Sanè vetuit Domitianus Imp. edicto, ne pue-
ri * castrarentur [g]: quod & Constantij lege est cau- 5
tum: éstque inde publicum iudicium ex lege Corne-
nelia constitutum, quod & in his, qui Thlibias faciunt,
locum sibi vendicat [h], siue libidinis, siue commercij
causa

e l. si seruus. §. & si puerum. suprà ad l. Aqui.

f d. l. Pomp. & l. seq.

g l. j. C. de eunuch.

h l. iij. iiij. v. de sicar.

causa factum proponatur. Fuêre autem apud veteres Eunuchi aliqui insignes viri, vt Phauorinus philosophus Arelatensis, quæ vrbs est iuxta Eridanum, vt est apud Philostratum. Sed Oppianus ἁλιευτικῶν lib. IIII. ostendit, Eridanum à Græcis quoque dici, qui apud nos Rhodanus est. Narses quoque Iustiniani dux, qui Gothos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Ammianus Marcellinus lib. XVI. Enterium cubiculo Constantij Cæsaris præpositum, qui sicut inter vepres rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spadones recti exempli fuit. Qua
6 propter † posse spadones eunuchósque ad quācunque dignitatem adsumi non dubitauerim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad doctoris officium deligi possent, dubitatum tradat, & propter iudicum varias sententias rem ampliatā. Sed & Suidas iratum Theodosium Antiocho præposito, scribit edictum protulisse, ne inter patritios essent eunuchi.

NATVRA. Cùm his diuulsi testes non sint, videbatur spadonis nomen non conuenire: deducitur enim hæc vox παρὰ τοῦ ἀποσπᾶσθαι, id est, ab euellendo, vt est in etymologico magno: qua ratione & ἐκτομίαι appellantur, quasi electos dicas, sicque eos Paulus Ægineta lib. VI. appellat: quibus verò collisi sunt, eunuchos Infantes enim, inquit, pelui insidere faciunt, & flaccescentibus ob calidæ aquæ calorem corpusculis, digitis testiculos collidunt, quo ad euanescant, neç contrectari ampliùs possint.

SVMMÆ.

1 *Abortiui testamenta non rumpunt, nec ante editionem extinctus.* 3.
4 *Matri de partus tempore non credi.*
5 *Partus infortunium matri non obesse.*

LEX CXXIX.

¹QVI MORTVI. Eos † qui mortui nascuntur, non videri vnquam natos constat, & ideo testamentum eorum præteritione non rumpi certum est. Sed illud est dubium: quid si viui nati sunt, eiusmodi

tamen vt secundum naturam viuere non possent, vt si ante septimum mensem [a]? Et crebriùs receptum est non rumpere, quoniam lex abortiuos præteritos non rumpere testamentum ait, nec dubium est, quin abortiui* dicantur [b], tametsi viui nati sint: nam & constat huiusmodi filios non esse perfectos [c], qui tamen, vt rumpant, perfectè debuerint nasci [d], & ad orbem deuolui. Sed † quid si legitimo tempore infans natus est, sed antequàm omnino de ventre extraheretur, puta cùm pede adhuc retineretur, extinctus est? Et idem esse receptum est: non enim perfectè natus est, nisi inciso aliquo membro viuus extractus esset [e]: perfectus enim dicitur, sicut & vir manu amputata, non ideo manus perfectam hominis substantiam in se habet [f]. Quid, si mater legitimo tempore editum contendat, & heredes testamento instituti abortiuum dicat? Et non arbitror matri credendum, nisi ex medicorum obstetricúmque sententia [g]. Sanè qui octauo mense nascitur, secundum naturam viuere non potest, ídque medicinæ autoribus receptissimum est: hoc autem in tractatu ex cursu lunæ considerandi videntur menses, non autem habito respectu anni, quem Cæsar ordinauit: non enim de eo Hippocrates cæteríque antiquissimi medici diuinare potuerunt. 2 3

a in l. quod dicitur. suprà de lib. & posth.
b l. vxoris. C. de posth. hered.
c Soci. in l. cùm auus. in fi. de condit. & demonst.
d l. iij. C. de posthu. her.
e d. l. iij.
f d. l. quod dicitur.
g Bar. l. Gallus. in princ. suprà de liber. & posth.

L. IBERI. Non procedit tamen hoc, cùm conditio fauorem matris respicit, veluti in illa, Arethusa, si liberos peperit, libera esto: cùm enim etiam si monstrum enixa sit: libertatem consequatur, quia non est quod sibi imputetur [h]. Idem censendum si mortuum, vel debilem, vel imperfectum pariat.

h l. quæreret. infrà eod.

SVMMÆ.

1 *Hereditatem legitimam ab intestato, & testamento deferri.*

2 *Iusta, pleraque dici.*

3 *Legem j. de testa suprà, explanari.*

4 *Legitimos heredes etiam agnatos dici in contractibus contrà.*

6 *Confirmans ex causis non dat.*

LEX

LEX CXXX.

1 LEGE OBVENIRE. Legitima † hereditas propriè dicitur, quæ ab intestato defertur [a]: quoniam eam lex ipsa absque facto hominis defert. Sed & quæ ex testamento defertur, legitima quoque non impropriè, latiore tamen sensu dicetur: ea enim à lege XII. tabul. confirmatur, dum in illa constitutum est, VTI QVIS
2 REI SVAE LEGASSIT, ITA IVS ESTO [b]. Est † & iusta hereditas, quæ iure sanguinis, gentilitatísque defertur [c]: ea enim omni æquitate suggerente, & omni iure, tam naturali, quàm ciuili debita est, & ideo iusta dicitur: quoniam id nomen emphasim quandam ha-
3 bet, quale apud Græcos ἀκριβὲς vel ἰκνέμενον. Inde † dicimus testamentum [d] esse iustam sententiam, id est, perquàm solennem & plenam: iustos liberos [e], ex vera vxore genitos: iustam vxorem [f], omni legum perfecta solennitate ductam: iustum pactum, quod vulgò vestitum dicimus [g], & stipulatione roboratum, iustum amorem, apud Tibullum, immensum, & omnes Cupidinis virus complectentem, iustum prælium, Liuio magnũ, & stataria pugna certatum. Sic & Apuleius in Apologia secunda: Sciebat, inquit, intestati pueri legitimum magis, quàm iustum heredem se futurum: quod & Paradoxorum libro quarto latiùs prosecutus sum. Igitur si de iusta hereditate qualiscunque dispositio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab intestato defertur. Si verò de legitima dictum sit, vtranque contineri ex vi verborum constat. Et ideo qui sibi & heredibus suis legitimis stipulatur, etiam de
4 his sensisse videtur, qui tametsi extranei † testamento heredes instituti fuerint: licet Alexandro [h] aliter visum sit, cuius sententia vera non est, nisi ex subiecto argumento hoc persuadeatur, vt si quis in regno Titiũ & eius legitimam successionẽ instituat [i]: accipietur enim de filiis primogenitis heredibus: quoniam natura successionis huiusmodi hoc indicat. Idem si testator verisimiliter aliquo modo adficitur heredis sui agnatis, quos prima spes successionis attingit: his enim verbis de huiusmodi propinquis intellexisse vide-

a l. j. de suis & leg.
b l. verbis. eodem.
c l. iij. suprà pro socio.
d l. j. de testam.
e l. cuidam qui. C. de natur. lib.
f l. si vxor. de adult.
g l. Stichum. §. naturalis. de solut.
h Alex. consi. lvj. in ij.
i Abb. consi. iij. in iij. dub in ij. lib.

a l. ex facto. in fi. ad Treb

tur [a]. Quapropter filio instituto, si sine liberis decessisset, cum Titius pater bona sua se fratri, & illius heredibus legitimis masculis relinquere dixisset, & post conditionis euentum is testatoris frater herede extraneo instituto decessisset, respondi ad fideicommissum agnatos, qui eiusdem cum Titio familiæ erant, videri vocatos: verborum enim proprietas, & suæ gentis adfectio, hanc in sententiam me trahebant. nec mouebar, quòd à substituto extranei, non autem legitimi, id est, agnati, essent instituti: quia licet in contractibus stipulans sibi, & suis heredibus legitimis, nō censeatur agnatis stipulatus, nisi sint heredes, quia non est verisimile velle aliquem alteri, quàm heredi stipulari, in præsenti tamen fideicommisso aliud esset dicendū, ex Titij voluntate, quem non est verisimile voluisse in bonis suis fideicommissum facere elusorium, & cuius vires ex grauati voluntate penderent, vt si aliquos quàm legitimos institueret, onus fideicommissi extingueretur. Illud non diffiteor, quoties testator ipse & tabellio ignari & idiotæ probarentur, ex vulgari vsu illa verba de filiis accipi, non de agnatis.

Confirmantur. Qui ergo * confirmat, dare videtur. In quo tractatu † sic censeo distinguendum, vt ante omnia pensemus, confirmantis intentio qualis fuerit. Si enim actus qui fit, substantiam à mera confirmantis voluntate sumit, confirmās actum nullum dare dicitur [b]. Idem, si actus sit validus, sed tamen confirmans hoc egit, vt nouum actum induceret [c]. At si ex sola voluntate confirmantis negotium non pendeat, qui confirmat, non dat: vt cùm heres centum, quæ autor suus Titio legauerat, rursus ipse legat [d]. Sed & prætor qui alienationem pupilli confirmat, alienare ipse nō videtur, quoniam natura huius consensus hanc interpretationem non admittit [e], nec id actum est. Quòd si Præfectus præt. defensorem à popularibus electum confirmat [f], dare videbitur: principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit, cùm magistratum sibi eligere, & iurisdictionem conferre, sóli priuati nequeant. Illud adnotandum est,

5
6

b l. adoptio. suprà de adopt.
c l. quærebatur. de test. mil.
d l. vnum. §. si de. suprà de leg ij.
e Bart. l. more. de iur. om. iudi.
f §. & iudicare. versic. decretum. in auth. de defen. ciuit.

confir-

confirmationem * irriti priuilegij à principe emanatam non prodesse, nisi ex certa eius scientia facta sit, quæ tunc præsumitur, cùm causa cognita confirmatio impetrata, vel serie libelli totus tenor declaratus, vel geminata iussio subsequuta sit. Idem, si ex certa scientia se hoc facere princeps attestetur, vel æquè pollentibus verbis vtatur: quamuis si probetur principi obreptum fuisse, nihilominus confirmatio nullius effectus est, vt plerique omnes credidêre [a].

a c. porrecta. de confir. vti.

SVMMÆ.

1 *Fraudis acceptio varia, & species. 3.*

4 *Machinationis definitæ etymon.*

5 *L. Aliud. sensus.*

6 *Quæstionem præt crimen.*

8 *Fraude cessante ex causis pœnæ locum esse.*

LEX CXXXI.

1 ALIVD EST FRAVS. Fraus * differt à dolo, quòd dolus fit alterius circumueniendi causa:
2 fraus † propriè dicitur etiam si decipiendi consilium non adfuerit [b], sed is qui deceptus est à seipso, vel ex euentu fraudatus est: vnde quatenus alter circũuentus sit, fraus dolo inest [c]. Aliqui tamen ex grammaticis dolum in faciendo consistere crediderunt, fraudem in verbis, argumento Græci sermonis φράζειν, quod est loqui. Dixere etiam veteres fraudem pro pœna [d]: quos & Verg. imitatus est Æneid. x I.

b l. fraudis infrà tit. j.

c l. iuris gentium. §. sed si. suprà de pact.

d l. cùm autem. §. excipitur. de ædil. edict.

Iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.

Dixêre & pro periculo, & ita in iure legi attestatur Seruius, vt cùm dicimus, ne ea res fraudi sit. Hinc & Vergil. Quis deus in fraudem egit? Accipitur & pro læsione, vt apud Hora. in carmine seculari:

Iuuit ardentem sine fraude Troiam.

3 quod Acron interpretatur. † Differunt autem fallacia, calliditas, machinatio, impostura, videntúrque fraudis species esse. Fallaciam loquendo committi, calliditatem tacendo, Accurs. [e] existimauit. Ego fallaciam simulationi annexam arbitror, calliditatem ad inge-
4 nium † referri, machinationem ex præcogitata aliqua

e d. l. iuris gent.

inuentione, manúque & arte confici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς, vnde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέχνης. impostura ab impostoribus, id est, deceptoribus [a], quos etiam planos vocant, nomen sumpsit: ductáque videtur metaphora ab his, qui operimentum rei imponunt, vt vitium tegãt.

[a] l. j. §. j. de ver. cog.

Sine poena. Vt † quia fraus eiusmodi sit, quæ 5
pœnam non mereatur: vel etiam, quia delictum tametsi graue probari nequiuerit [b], sciant tamen sontes rarissimè accidere, vt pœnas euadant, quandoquidem, vt Græco versiculo admonemur,

[b] l. absentem de. pœn.

ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.

Est iustitiæ oculus, qui omnia videt.

Non potest. Quapropter † antequam inqui- 6
rere iudex incipiat, constare priùs perpetratum fuisse crimen oportet: tum enim quærendum deinde est, quis perpetrauerit. Sanè huic dicto conformis est iuris regula [c]: Sine * culpa, nisi subsit causa, non est ali- 7
quis puniendus. Quod tamen non procedit, cùm in consequẽtia † quis punitur, vt in eo, qui seruum noxæ 8
causa dat. Sed & fauore publico etiam quandoque receptum est, vt vbi fraus non fuerit, pœna sit: veluti cùm ex senatusconsulto sumebatur supplicium de seruis omnibus, qui sub eodem tecto fuerant, cùm dominus à seruo occisus esse dicebatur [d]: quamuis enim aliqui in eis insontes esse potuissent, tamen atrocitate pœnæ securitati domuum consulendum fuit, quod eleganter C. Cassius apud Tacitum lib. XIIII. differuit, vbi, Nam & ex fuso (inquit) exercitu, cùm decimus quisque fuste feritur, etiam strenui sortiuntur: habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos vtilitate publica rependitur.
Qua ratione introductũ arbitror, * quis in principem 9
violentas manus infert [e], etiam filios puniri: verisimile est pleró sque fore qui vel liberorum suorum charitate ab huiusmodi consilijs abstineant.

[c] l. j. §. item ad Sillan.

[d] l. j. ad Sillan.

[e] l. quisquis. C. ad l. Iul. ma.

SVMMÆ.

1 *Mulctare variè accipi.*
2 *Mulctæ & pœnæ discrimen multiplex.*
3 *Delictorum genera.*

4 Mulctæ

4 *Mulctæ forma, & modus.* 5.
6 *Mulctæ locus.*
7 *§. Inter. sensus.*
10 *Mulctam quidam ius dicentes non dicunt.*
11 *Mulctæ origo.*

1 §. INTER MVLCTAM. Mulcta † Oscum verbum est, quo pœna significatur, licet Grammatici quidam à mulcendo per antiphrasin dictam putent: vnde mulctare verbum condemnare est & punire: sic Plautus, mulctare matrimonio: Terentius, & Vergil Æneid. lib. XI. mulctare morte: Tranquillus, mulctare gentilitiis hereditatibus: Corn. Tacitus, mulctare verberibus, dixerunt. Ex vsu tamen, angustiore significatione vox hæc pro pecuniaria tantùm pœna, recepta est: sicque va-
2 riæ † differentiæ introductæ sunt, quòd pœna quælibet coërcitio est, mulcta solius pecuniæ: quòd pœna certa est, legéque expressa, mulcta à ius dicentis arbitrio pendet: quòd pœna à quocunque iudice infligi potest, cui criminis executio demandata sit, mulcta ab ordinariis tantummodò, hísque qui pro tribuuali sedent: quod mulcta fisco datur [a], pœna etiam patri adplicari potest: quòd mulcta infamiam non irrogat [b], pœna quandoque irrogat: quòd à pœnæ irrogatione, cùm quis criminis conuictus est, prouocatio non est [c]: at mulctæ iudicio per iudicem appellationis reuocari potest: sed & si vltra modum à lege constitutũ Præses prouinciæ mulctã dicat, ipso iure rescissum est: si pœnam, appellatione opus est [d]: is quoque qui mulctam dixit, officio suo functus non est, & ideo eam reuocare potest [e]: at qui pœnã cõstituit, amplius ea de re nõ adi tur. Sunt autẽ pœnæ per leges & Senatuscõsulta certis delictis cõstitutæ, mulcta specialibus quibusdã, vt cùm quis in ius vocatus iudicem negligit [f]: contumaciæ enim infligitur. Plin. epist. libro quarto. Licinius Nepos prætor acer & fortis mulctam etiam dixit senatori, qui ad iudicandum non venerat: egit ille in senatu causam suam, egit autem sic, vt deprecaretur: remissa est mulcta, sed timuit, sed rogauit, sed opus venia fuit.

a l. penul. C. de mod. mul.
b l. j. C. eo.
c l. si qua. infrà eod.
d l. certa. C. quando. pro. non.
e l. illicitas. in fin. de offic. præf.
f l. j. suprà si quis in ius voc.

3 SPECIALIS. Generalis † delicti nomẽ intelligit Iuris-

consultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdem naturæ crimina complecti potest, vt furtum, homicidium, falsum [a]: quod & Doctores nostri nominatum delictum appellant. Speciale verò delictum videtur, quod nominatum dicunt, vt cùm quis in ius vocatus non paret [b], cùm temerè appellat, cùm ius dicentem contemnit, cùm in munere sibi imposito per desidiam quis cessat [c]: eiusmodi enim facta pluribus verbis specialibus designantur, non vno generali.

a l. si familia. suprà de iurisdict. omnium.
b l. ij. C. de epis. aud.
c l. ij. C. de spor.

HODIE. Olim † enim ex pecude mulcta pendebatur, maximáque erat xxx. boum, & duarum ouium: minima, vnius ouis: deinde in pecunia cœptum est mulctari, & bos centusse, ouis decusse æstimata est mentio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio. [quod è legibus Solonis desumptum est, vt apud Plutarchum. l. in Solone tractatum scio]. 4

EX ARBITRIO. Siue † quia arbitrarium ei sit, quam mulctam dicat, dum legitimum modum non excedat, qui hodie in Præsidibus prouinciarum vsque ad duas auri vncias est, in Proconsulib. sex. Idémq; Præfectis Ægypti [d]: at in aliis spectabilibus vsque ad tres: siue quia postquam dicta est mulcta, adhuc in arbitrio iudicis est eam remittere [e]. Olim ex XII. tab. prouocabatur ad populum, dicebatúrque certari mulcta, cùm petebatur eius remissio, vel modus: quod ex T. Liuio li. XXV. & M. Cic. Philip. XI. cognoscere in promptu est. 5

d l. eos. C. de mod. mul.
e d. l. illicitas. § fin.

IMPOSITA. Quandoque † tamen certa pœna est, & mulcta appellatur, vt in eo qui X. H-S. argenti punitur [f], quia temerè appellauit. Sed hoc casu mulcta impropriè dicitur, vt quidã sentiũt: vel, quod est verius, cùm priùs huic delicto certa pœna constituta non esset, propriè dicebatur mulcta: vnde quamuis certitudo vltionis addita sit, antiquũ nomẽ tamẽ seruauit. 6

f l. ij. C. de epi. aud.

SPECIALIS. Intelligendum est, cùm pœna pecuniaria infligitur: † alioquin vbicunque à iure determinatum non est, quæ pœna delinquenti constituenda sit, arbitrarium iudici est, nec huiusmodi pœna ideo mulcta dicitur [g]. 7

g l. j. § quibus. de effra.

ADIVDICATIO. Adiudicare est* iudicio peracto, rẽ controuersam actori addicere. Olim ex lege XII. tab. 8

si de-

ſi debitor ſoluendo non erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat membra artúſque partiendi, quod deinde tacito conſenſu abrogatum eſt, cœptúmque eſt pecunia tranſigi, & bona ipſa, non corpus adiudicari: quod apud Aul. Gel. lib. xx. capit. i. Cæcilius Iuriſconſultus eleganter diſputat. Cùm er-

9 go * adiudicatio merum mixtúmque imperium reſpiciat [a], ſequitur hìc probari, cis tantummodo ius mulctæ eſſe, qui imperium habeant: quod & alibi prodi-

10 tum eſt [b]. Quapropter inde conſequens eſt † vt defenſores ciuitatum [c], magiſtratúſque municipales, item duumuiri [d] (hi ſunt ipſius ordinis duo præfecti) mulctam dicere nequeant, licet aduerſus contumaces aliis remediis vti eis permiſſum ſit. Sed & eos, quibus mãdata eſt iuriſdictio, mulctam nemini irrogare poſſe conſtat, niſi is ſit delegatus principis. & ita frequentiùs proditum eſt [e].

a l. iubere. ſuprà de iuriſdict. omn. iu.
b l. ij. in fin. de iudic.
c l. ij. C. de defen. ciuit.
d l. j. ſi quis ius dicen.
e c de cauſis de offi. de-leg.

11 MAGISTRATVS. Ius † mulctæ dicendæ ex lege xii. tab introductum eſt, & ſolis magiſtratibus populi Romani conceſſum: eius verba ſunt: IVSTA IMPERIA SVNTO, IISQVE CIVES MODESTE AC SINE RECVSATIONE PARENTO. MAGISTRATVS NEC OBEDIENTEM ET NOCVVM CIVEM, MVLCTA, VINCVLIS, VERBERIBVSVE COERCENTO: NI PAR, MAIORVE POTESTAS, POPVLVSQVE PROHIBESSIT, AD QVOS PROVOCATIO ESTO: CVM MAGISTRATVS IVDICASSIT IRROGASSITVE, PER POPVLVM MVLCTAE CERTATIO ESTO. Referuntur hæc à M. Tul. lib. de legibus iii. Cùm ergo id ius à xii. tabulis magiſtratibus conceſſum ſit, non poteſt de municipalibus intelligi, quibus lex xii. tab. ſcripta non eſt, & qui non ſimpliciter magiſtratus, ſed cũ additamento, municipales dicuntur. Præſidibus verò prouinciarum id ius competit: quia mandatis, quæ ſolent Imperatores legatis ſuis, cùm eos in prouincias deſtinant, dare hoc permittitur.

COMPETIT. Vnde & defenſores ciuitatis leuium criminum cognitionem habent [f], & quos ſontes reperiunt, pœnis afficiunt.

f § audient. de def. ciuit.

SVMMÆ.

1 *Anniculus annum attigit.*
2 *Doctori de moribus non credi.*

LEX CXXXII.

ANNICVLVS. Anniculus † infans dicitur anni 1
vnius, quem quidam vniennem vocant, exemplo Græci sermonis ἐνιαυτιαῖος : dicitúrque hoc nomine, qui extremum anni diem attigit, tametsi integrũ eum non vixerit: comprobátque id Paulus ex consuetudine sermonis : quod mirum est in hac voce, præsertim repertu rara, verùm legislatori de consuetudine attestanti credi par est. Sed an † cuilibet doctori egregio ? 2
& Bart.[a] credi existimauit, si ab eo in scriptis redacta sit, cuius sententiam probare ipse nequeo : cùm enim sit facti, quis plenam fidem adhibebit[b] ? cùm etiam prudentissimos huiusmodi prætereant, ídque crebriùs receptum mihi videtur.

a Barto.l.de quibus.in iiij q. princ. de leg.
b Ias. d.l.de quibus.

SVMMÆ.

1 *Ante cal. vel in cal. idem effectus. 7.*
2 *§. Ante. sensus. & 3.*
4 *Calendarum computatio & obseruatio.*
5 *Testes conciliandi ratio.*

§. ANTE DIEM. Variè hic locus accipitur: apud veteres videntur non eodem sensu hæc verba intelligi. Nam † qui promittit ante x. diem Calendarum, vi- 1
detur perinde, ac si dixisset, decimo Calendas: sicut qui ante Calendas stipulatur, perinde est, ac si calendis stipularetur[c]: nam ratio hoc suadet, cùm decimo Calendas compendio verborum dicatur, pro decimo die ante Calendas. Sed tamen ipse aliud opinor decimo Calendas aliud decimo die Calendarum. Cùm enim ante Calendas dicimus, ipsæ Calendæ non cõpræduntur. Cicero ad Lentulum: Senatus haberi ante Calend. Feb. per legem Papiam, id quod scis, non potest, neq; mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis rogationibus. Verũ in aliam sententiã nos vrget, quod per hæc verba dies, qui est nono Calen significari videtur: ídq; proba-

c l. qui ante. de ver. obli.

probatur Ciceronis authoritate, qui Philippica v. Ante diem, inquit. xiiii. Cal. Ian. decretis cum vestris cōcidistis, constituistísque, vt hæc ad vos Cal. Ian. referrentur. Rursus Philippica vltima: Memoria tenēt, me ante diem xiiii. Calen. Ian. principem reuocandæ libertatis fuisse, me ex Calen. Ian. ad hac horam vigilasse. His autem verbis de eo die intelligebat, qui est xiii. Cal. Ian. quod ostenditur in dicta Philip. v. in principio. Cùm enim eam orationem, vti cēsuerat Senatus, Calend. Ian. haberet: Recordamini, inquit, qui dies, nudiustertius decimus fuerit. Et paulò inferius: Hoc dies xii. profuerunt, vt quem nemo præter Cotylam, &c. Idem apertiùs ostendit lib. Episto. famil xii. ad Cornificium: nam eius diei mentionem faciens, ad xiii. Calend. (inquit) Ianuar. Senatus frequens mihi est assensus: Et iterum: Ad xiii. Calend Ian. fundamenta reipubl. ieci. Quomodo ergo Paulum hîc defendemus, penitus his cōtraria sentientem, cùm significari his verbis cēset eum diem, qui xj. Calend. est? Adde quòd etiam ante Calendas, & post, idem esse existimat, quod falsum est, imo (vt apparet) apertissimè dissident. Sed & Cœlius Ciceroni: Dicebat, inquit Pompeius se ante Calendas Martias non posse sine iniuria de prouinciis Cæsaris statuere, post Cal. Mar. se non dubitaturum. Sunt qui his difficultatibus adducti scripturā inuertant, & legendū existimēt, non post diem x. sed post diem xij. Qui sensus indubitatus est, redditque responsum hoc superfluum, prætereáque aduersus veterum omniū codicum fidem fit huiusmodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, non vtroq;: sed hæc insolētior est correctio, & no satis vera. Alij crassiore minerua intelligūt, vt ante diē decimū Calendarum, de vndecima die actum putemus mensis lapsi, si retrò, & mensis instātis, si porrò computemus. Qua ratione ante diem decimum Cal. Ian. vigesima erit Decēbris, quia ab ea ad Calend. vndecim intersunt dies: post diem decimum Calendarū erit vndecima Ianuarij, & hîc enim vndecim intersunt dies. Sed certè Iurisconsultus ludere nos hoc sensu potiùs, quàm docere voluisse videretur. Ego † dupliciter declarari id re-
2 spōsum posse sentio: & inprimis, si de die præterita lo-

quamur, vt quia me quicquam fecisse post diem decimum Calend. dicam, id intelligi arbitror xj. Calẽd. esse factum: quòd si ante diem decimum dicam, intelligitur nono Calendas: sicut apud Ciceronem, ante xiiii. diem Calend. intelligitur xiii. Calen. Et ratio ea est, quia in computatione præteriti, vndecima post decimam est, sicut xiiii. ante xiii. quòd si de futuro verba faciam, vt quia post x. diem Calen. spondeam tibi centum, nono Calen. intelligitur: si ante x diem spopondero, vndecimo obligabor. Vnde meritò Iurisconsultus vtroque sermone vndecimã diem significari dixit, quod intellige diuersis tamen casibus. Ante decimam diem, significat vndecimam, si de futuro loquar: post decimã diem, significat vndecimã, si de præterito agatur. Altero † mo- 3
do potest etiam accipi: siquidem illud scire debemus, apud Græcos consuetum fuisse, vt dierum † cõputatio 4
retrorsum à sequente mense duceretur, fiebátque vti mensis, quem tum φθίνοντα, id est, deficientem appellabant, ἀπὸ τῆς εἰκάδος, hoc est, à vigesima die inciperet retrò numerari ad sequentem: quod in Nubibus Aristostophanes ostendit, & Homerus τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένοιο. Eũ morem & Latini seruauerũt, & post præcedentis mensis Idus, subsequentis Calendas numerare cœperunt. Quapropter quartusdecimus Decembris dies, decimusseptimus est Calendarum Ianuarij: sícque deinde procedimus, sextumdecimum, quintumdecimum, quartumdecimum, ab augmento in diminutionem vsque ad ipsum Calend. diem computãdo. Si ergo scriptum sit, post diem decimum Calendarum aliquid factum vndecimo Calend. censetur factum, quoniam ab instante mense retrò computando, vndecimus dies post decimum numeratur: quòd si ante diem decimum dicatur, idem significari potest: respectu enim deficientis mensis, vndecimus ante decimum est. Et sic diuersis rationibus, sermo qui hîc repugnãs videtur, idem denotare potest. Sanè hinc argumentum sumitur, † non 5
videri inuicem aduersari testes, quorũ aliqui ante bellum, aliqui post bellum rem gestam dicant: cùm enim hæc res tractum habeat, poterunt intelligi ante bellum perfectum[a], & post bellum cœptum, ídque frequentiùs

a Bar. l. ij. §. creditum. si certum pet.

6 quentiùs traditum est[a]. Ego accepi hanc * dictionem, ante, ad initium, & post, ad finem referri, ídque ex sermonis proprietate, à qua, vt testes à periurio tueãtur, 7 recedere permissum est. Sed & qui ante Calend. † promittit, solis Calendis conuenietur[b]: ante enim dies nõ venit: alioquin momẽti illius ratio esset habẽda, quod Calendarum initium antecessit: at in diebus momenta temporum non considerari, infrà traditur[c]. Quapropter, si tibi spondeam ante mensem Februarium centum aureos me daturum, initio eius mensis conueniri potero, ídque receptius est.

a l.ij. C. ne de stat. def.

b d. l. qui ante.

c l.ij. infrà eod.

SVMMÆ.

2 *Partus non est exectus.*

3 *Conditionis voluntariæ & necessariæ discrimen.*

1 §. FALSVM. Parere verbum * enitentis mulieris actum 2 significat: quapropter † si exacto vtero infans ei detrahatur, peperisse nõ videtur. Hincque est, quòd si Titio 3 legauerim, si Arethusa pepererit, cùm conditio † voluntaria sit, execto vtero non eueniet[d]: si necessaria, secus est: vt cùm quis, si vxor sua pepererit, filium instituit, & si decesserit, Titium: non enim respexisse modum videtur, quo filius in lucem prodeat, sed quomodocunque natus sit, illi consuluisse: & ideo ex coniectura mentis fit interpretatio, etiam si conditionis verba omnino non quadrent: & ita Baldo Salicetóque[e] visum est: quod & nos contra Iasonis[f] sententiam probauimus.

d Barto. d. l. Gallus. §. & quid si.

e Salic. l. fin. C. de posth. hered. instit.

f Ias. l. quod dicitur. de lib. & posth.

SVMMÆ.

1 *Intra etiam tempus medium continet.*

LEX CXXXIII.

SI QVIS SIC. Apud veteres tres erant præpositiunculæ diuerso sensu, in, vls, cis: quæ quoniam obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causa additionem eandem receperunt, dicique vltra, citra, intra, cœptum est. sicque intra idem significat, quod in: vnde rectè dicemus, Brigantium intra Alpes est, id est, in Alpibus ipsis: sicut Segusium citra Alpes, Vocontij vltra. Sic & qui dicit se intra Calendas facturum, in ipsis Calendis

dicere videtur, vt apud Aul. Gelliũ lib. xij. cap. xiii. Sulpitius Apollinaris disseruit. Vsus tamen obtinuit, vt non † solùm diem Calendarum, sed omne tẽpus, quod citra eum diem est, cõtineat: quapropter, si libertas sic relicta sit: Stichus intra annum postquam mortuus fuero, liber esto[a]: statim post mortem liber est. Cuius cõsuetudinis loquendi ratio est, quia tempus cõcessionis vsque ad extremum diem, quo negotium explicari potest, pro vno habetur: vnde quicquid citra extremum diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo verborum conceptione, intra diẽ mortis, dubium nõ est, quin etiam dies, quo quis moritur, comprænsus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset, præpositio enim ista, accusatiuo iuncta, etiam pro vsq; accipitur, vt in diẽ interpretemur, vsque ad diẽ: quod & suprà[b] ex Grammaticis adnotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronuntiare iussus est, Calendis ipsis rectè atque ordine pronuntiaturus est. 1

a l. si ita. in fin. de manu. test.

b l. notionẽ. In fine. suprà eod.

Fiat. Si ergo Titio legauero, vt intra diem mortis suæ mihi monumentum suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum* eadem die fiat, legatum debebitur: ídque Accur. probat, quoniã id factum eius naturæ est, vt per alium explicari possit[c]. 2

c l. j. §. ne autem. C. de cadu. tollen.

SVMMÆ.

1 *Annum cœptum pro completo esse. 3. ex causis contrà.*

2 *Legem, Anniculus. ij. explicari. 4.*

5 *Taxatiuas in plerisque subaudiri.*

LEX CXXXIIII.

Anniculvs. Quoties in lege † certi anni mentio habetur, intelligimus de perfecto, qui ccclxv. dierum est: nec ideo minùs perfectus est, quòd vltimus dies nõdum, sit exactus, cùm satis sit esse cœptum: ídque in his, quæ fauorem respiciunt, vt in vsucapionibus[d], in testamentis[e], in libertatibus. Quod † si de de re odiosa agatur, de momento ad momentũ fit cõputatio. Hinc est, quòd qui vltimo die vigesimiquinti anni contraxit, & læsus est, in integrum restituetur[f]. Idem & in præscriptionibus[g]. Quãdoque † etiam fit latissim 1 2 3

d l. & ideo. de vsucapio.
e l. qua ætate. de testam.
f l. iij. §. minorẽ. de min.
g l. in omnibus. de actio. & obligat.

tissima interpretatio, & satis est cœptum fuisse annum, vt est in municipalibus muneribus[a], quæ curam Reipublicæ non exposcant. Idem si verba hoc inferāt, veluti si scriptum sit, in xx. anno licere aliquem ad sacros ordines promoueri[b]: sufficiet enim vigesimum annum esse cœptum. Idem si intra vigesimum dicatur[c], vel (quod ferme idem est, vt Aulus Gellius libro 12. cap. 13. tradit) ante vigesimum: hæc enim verba magis initium, quàm finem respiciunt.

a l. ad remp. de municip.
b Clem. fin. de ætate & qualitat. vbi Cardin.
c l. qui filiū §. fin. ad Trebellia.

4 Non exacto. Id est, perfecto, † & subauditur
5 taxatiua: qui modus loquendi Iurisconsultis est frequens[d], vt † cùm dicitur, veteratorem non ex tempore, sed ex genere, & causa æstimandum. Item, domus appellatione[e] non proprietatem, sed domicilium contineri: interpretabimur enim, non ex tempore tantùm & non proprietatem tantùm: & id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certum est, si quis debere se quinque dicat, tum quoque taxatiuam subinduci[f], quod omnes fere admittunt. Eadem ratione hîc intelligemus, non tantùm exacto, sed etiam incipiente die.

d l. final. de ædil. edict.
e l. lex Cornelia. §. domum. de iniur.
f l. rogasti. supra si certum peta.

6 Civiliter. Secundum iura ciuilia: nam naturaliter vltimus dies* integer anno accedere deberet, præterea quadrans, hoc est, sex horæ: vnde institutus singulis quibúsque quadrienniis est bissextus.

SVMMÆ.

1 *Partuum monstrosorum species & causæ. 2. 3.*
4 *Concipit pro cogitatu mulier.*
7 *L. Quæreret. emendata.*

LEX LXXXV.

1 Qvaereret aliqvis. Monstrosorum † partuū duæ videntur in mulieribus esse species. Prima est, cùm quid aspectu inæquale nascitur: cùm enim ita homo à natura formatus sit, vt summa sit in eo proportio, respondeántque vicissim singula membra, quoties aliquid deficit, vel præter cæterorum naturam augetur, monstrum est: vt cùm magnitudine corporis nimia, vel paruitate quis nascitur, vt quos pu-

milios vocamus. Idem si superfluis membrorum partibus, vt bicipites & trimani: vel deficientibus aliquibus, vt qui vnica tantùm manu prodeunt, vel qui sine capite: itémque in quibus suo loco membra non sunt, vt qui oculos in pectore, vel in fronte, aures supra tēpora habent. Hos † partus prouenire Empedocles exi- 2
stimauit ex defectu vel augmento seminis: alij ob versam, vel spiritu interceptam matricem. Alia species est, quam Græci ἑτερομορφίαν vocāt, cùm mulier partum producit, in animalis alicuius naturam deformatum, vt Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Hetruscam mulierem serpentem peperisse: nati etiam traduntur caninis capitibus quidam, alij & asininis auribus: fuere, & qui vagientes ruderent. Traditum est, cùm Thales in Periandri armento ex equa natum monstrū conspicatus esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cætera bestiam, subridentem admonuisse, ne pastoribus quibus vxores deessent, vteretur. Sed † Vl- 3
pianus fataliter, id est, diuinæ voluntatis, inclinante in id præstituta serie, nasci huiusmodi naturæ ludibria existimauit: cui facilè Astrologi consensuri sunt, ex quibus Alchabitius quosdam gradus commemorat, in quibus si luna sit, dum aliquis concipitur, monstrosum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno cognoscere possumus. Accurs. † in cogitationem mu- 4
lieris causam refert, si dum iniretur, de aliquo animali cogitauit. Nam & Hippocrates mulierem suspicione adulterij laborantem, quòd marito penitus dissimilem filium procreasset, hac ratione liberauit, quod in cubiculo picturam ea mulier habebat, cui similem infantem pepererat: idque Hieronymus in quæstionibus super Genesim refert. Quo argumento & Quintilianus matronam defendit, quæ Æthiopem enixa erat, cùm eius coloris imagunculam in thalamo haberet. Meminit etiam non absimilis rei Augustinus libr. de Ciuitate Dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuentum approbat, qui vt versicolorem gregem haberet, in canalibus variegatas virgas ponebat, vt tales fœtus progignerentur, quales erant virgæ, quas potum ducta pecora contemplabantur, vt Geneseos cap. xl. habetur. Quæ ratio

vt

vt quandoque vera sit, frequentius tamen accidere
5 vsu videmus, vt legitimos patres filij * referant: alioquin qui ex adulterio cõcipiuntur, maritis maximè similes essent, cùm in huiusmodi coitu sollicitari de mariti aduentu mulierem verisimile sit, & tamen experientia cognitum est, adulteris similes esse adulterinos partus: quod & Plumbini dux patrum nostrorum memoria re ipsa expertus est: is, cùm de se prægnantem concubinam crederet, inuitassétque ad baptismi sacra quamplurimos primarios viros, ea Æthiopem peperit, coquo suo simillimum: quapropter ridiculo habitus dux, quæstione veritatem deprændit, cuius sententiæ fuisse etiam Phocylidem poetam eius carmen indicat:

Οὐ γὰρ τίκτει παῖδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.

Dissimiles gignunt stuprata cubilia natos.

6 Sanè hoc sciendum, pro*monstro non haberi partũ [a], qui aliquatenus ampliora membra habet, vt qui senis sunt digitis, vel tribus testibus, quos Græci τριόρχεις vocant: qualem fuisse Philelphum ætatis suæ doctissimum, sed eundem libidinis indomitæ, vulgò ferunt.

a l. nõ sunt. de stat. hom.

7 VEL QVALEM. Ratio †Latini sermonis argumẽto est, corruptum esse locum, & inæqualem legendum videtur, & sequalis dici posse, quem Græci ἄποιον appellant, quasi sine vlla qualitate dicas. Alij codices simpliciter, vel visu scriptum habent.

SVMMÆ.

1 *Generum etiam de vlterioribus dici.*

2 *Pro, vocis acceptio multiplex.*

LEX CXXXVI.

1 GENERI. Generi †appellatione hîc traditur, progeneros, & si qui vlteriores sunt, contineri: quod ex proprietate sermonis esse Bart.[b] credidit: at alij cõtrà. Ipse ex interpretatione esse nõ ambigo, cui tamen interpretationi larga vocabuli significatio, nec omnino impropria accedit: & ideo in quacunque materia hoc procedere, nisi rationis diuersitas aliqua reddatur, qua aliud in genero, aliud in progenero statui
2 debere appareat. Præpositio enim †pro, in composi-

b l. Gallus. §. instituens.

tione variè accipitur: quãdoque vt ordinem quendam designet, qui porrò, procul ve sit: vt si pronepotem proauum, progenerum, prosocerum dicamus, quòd in gradu distantior nepos, auus, gener socer sit. Quandoque vt improprietatem ostendamus, eúmque qui loco alicuius habetur, vt cùm dicimus, protutorẽ [a] pro-regem, proconsulem. Quandoque, vt extra ordinem rem gestam denotemus: vnde Proprætor dicitur *, nõ simpliciter qui loco Prætoris est, sed quilibet extraordinaria prætura insignis.

a l.j. suprà de eo qui pro tut.

SVMMÆ.

1 *Mulierum parientium priuilegium multiplex.*
3 *Lex, Ter enixa. explicatur.*
4 *Ter vulnerasse etiam actu vno dici potest.*

LEX CXXXVII.

TER ENIXA. Procurabant † veteres Romani, quantum poterãt, vt filiis ciuitas repleretur, multaque fœcundis mulieribus præmia constituebant. Hinc cautum Tertylliano S. consulto, vt quæ mulier ingenua tres liberos enixa esset [b], filio defuncto succederet: tradítque Gellius profuisse hoc matribus, etiam si filij statim decessissent. Lucius quoque Columella moris antiquorum fuisse autor est, vt ancillis quæ tres liberos * peperissent, vacationem: quæ plures, libertatem concederent. Vnde forte illa conditio in iure emanauit, Arethusa si tres pepererit, libera esto [c]. Apud Eusebium quoque proditũ est, matronis quæ filios progenuissent, lecticarum vsum, margaritarúmq; permissum, cùm aliis esset lege ademptus. Opinor, & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuisse constitutum: quapropter Tranquillus testatur, cùm eius legis Claudius vacationem certis ex causis permisisset, Latinæ conditionis viris ius Quiritium concessisse, fœminis verò ius quatuor liberorum. Quòd enim Romanæ mulieri priuilegium ex tribus filiis competebat, libertinæ, vel Latinę conditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in S. consulto Tertylliano exemplum sumi potest. Hodie tamen & Honorij & Iustiniani constitutionibus [d] extincta

b §. i. Instit. ad S.C. Tertyl.

c l. Arethusa. de stat. homin.

d l. j. & ij. C. de iur. delib.

(Right margin markers: 3 beside "rem gestam…"; 1 beside "TER ENIXA…"; 2 beside "liberos * peperissent…")

tincta huiusmodi priuilegia sunt: nihilóque differre à fœcunditate virginitatem voluerunt: quod græcus autor Procopius admodum improbat, causámque euersionis Roma. imperij inde ortam arbitratur, quòd cum homines propagationi prolis non consulerent, infrequentiores factæ ciuitates à barbarorum ingentibus
3 exercitibus se tueri nequiuerint. Igitur † ostendit hîc Iurisconsultus, ter enixã mulierem dici, etiã quæ vno partu tres edidit: nihílque refert diuersis temporibus, an vno vtero tres pepererit: cùm enim nõ eodem nixu plures infantes nascatur, sed vnus post alium, proprietas verbi hãc interpretationem necessariò recipit. Qua
4 ratione † sumi hinc argumentum potest: si ei, qui tribus vulneribus aliquem affecerit, certa pœna ex lege constituta sit, qui cum tridente, seu trifixili telo vulnerauerit, teneri [a]: vt nihil referat, an diuersis temporibus, an eodem nixu, tres plagas incusserit: quod vtique crebrius receptum est, præterquam cùm verba legis actum percutientis respiciunt: vt si ita concepta sint, Si quis ter aliquem vulnerauerit, vel si quis telum contorserit, itémque si quis in cuiusque crura sagittas iecerit.

a Bar. l. fi. suprà arb. fur: cæs.

SVMMÆ.

1 *Bonorum possessio, ius.*
2 *Bonorum possessorem herede contineri effectu.*

LEX CXXXVIII.

1 HEREDITATIS. Bonorum † possessio pro iure ipso hereditario accipitur, quod cum prætoris decreto acquiritur: vt tametsi res ipsas hereditarias possideamus, bonorum tamen possessionem, id est, ius ipsum à iudice impetrare nobis necessarium sit, nihil
2 ea * ab hereditate differt, nisi quòd solo animo hereditas aditur: bonorum possessio, vt acquisita videatur, ius dicentis officium requirit. Qui ergo bonorũ possessionem agnouit, hereditatem habere, vel pro he
3 rede gerere, etiam propriè dicetur [b]. Sed † an bonorum possessor propriè heres appellabitur [c]? Et loco heredis esse traditum est. Quo fit, vt propriè heres

b l. puberẽ. C. de iur. delibe.
c l. i. suprà de bon. poss.

non ſit [a]: nam & prætor heredem ipſe facere non poteſt: ſed cùm omnino heredi ſubrogatus ſit, quælibet diſpoſitio de herede verba faciens, eum quoque comprændet [b]. Quod opinor obſeruandum, etiã ſi materia odioſa pœnaliſque ſit [c]: quamuis quidam aliter ſentiant, eo potiſſimùm argumento, quòd in huiuſmodi materia nec pater, qui iure peculii caſtrenſia filii occupat [d], nec fideicommiſſarius pro heredibus habentur [e]. Sed illi quo ad effectum ſolùm heredibus æquiparantur, bonorum poſſeſſor etiam quo ad nomen.

a §. quos autem. Inſti. de bon poſſeſ.
b l. in conditionibus, §. ſi patronus. de condi. & demonſtr.
c Soc. l. j. ij. not. de vulg.
d l. Papinianus §. j. de inoffic. teſta.
e l. ſi ante. l. ſeq. ad Silla.

SVMMÆ.

1 *Aedificiorum penſio, & cauſa.*
2 *Legis, Aedificia. ſenſus. 4.*
3 *Aedificio ciuis fit.*

LEX CXXXIX.

AEDIFICIA. Cùm † populo Roma. aduerſus Antonium in Mutinæ obſidione belligeranti pecuniæ deeſſent, ſcribit Dion, Senatorij ordinis viris indictum, vt quatuor obolos ſoluerent, in ſingulas quaſque tegulas ædificiorũ, quæ Romæ incolerent. Idem à triumuiris compulſos ciues ait, vt ædificiorum, quæ Romæ habebant, penſiones penderent: quod munus colonarium appellari à M. Cic. ad Attic. Epiſt. libr. xiij. & C. Cæſare bellorum ciuilium commentario iij. ipſe arbitror: cuius vocis etiam in authenticis [f] mentio habetur, tametſi & columnarium legi poſſit. Igitur † potuit dubitari, quæ intelligantur ædificia Romæ eſſe: & hìc traditur, etiam quæ extra muros in continentibus vrbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus non terminatur, ſed continentibus ædificiis. Accurſ. † caſum in hac lege ita fingit. Statuerunt Romani, quod qui ędificium Romę feciſſet, ciuis Romanus haberetur. Addit Bar. talem verè & propriè ciuem eſſe: quoniã quoties lex ea confert, quæ ſolius iuris ciuilis ſunt, propriè confert, nõ per fictionem. Vnde conſequens eſt, vt etiam in odioſis huiuſmodi receptitius pro ciue exiſtimetur [g]. Ipſe † in ea quoque ſpecie interpretationem hanc intellexerim, cùm cautum eſt, vt ædificia Romæ

(margin numbers: 1 at "Cùm † populo"; 2 at "Igitur † po-"; 3 at "Accurſ. † caſum"; 4 at "Ipſe † in ea")

f §. quidam. in authen. de non alien.
g l. cùm ex oratione. ſupra de excuſat. tut. vbi Bald.

vltra certam altitudinem non erigantur [a], vel non destruantur, & si qua similia: intelligentur enim Romæ esse, & quæ in suburbiis sunt. Sanè (quod ad ædificantium instructionem attinet) Græcum elegans extat carmen:

a l. j. & ij. C. de ædil. pri.

Σώματα πολλὰ τρέφειν, καὶ δώματα πολλ' ἀνεγείρειν,
ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.
Aedificare domos, multorum & pascere ventres,
Pauperiem miseram prompta frequénsque via est.

SVMMÆ.

1 *Perfectum variè accipi.*
2 *Aedificij excrescentes sumptus architecto non pendendi.*
3 *§. Perfecisse. explicari.*
5 *Vendere ædificaturo lautè non cogit lex.*

1 §. PERFECISSE. Perfectum † dicitur, cui nihil addi vel minui, salua integritate, potest [b]: idque propriè. Quandoque tamen ex subiecta materia aliter iudicamus, & perfectum ædificium interpretamur, quod in tali vsu esse potest, qualem paterfa hîc destinauit: sicque Vlpiani verba hîc accipienda sunt: alioquin quodlibet imperfectum ædificium, aliquo in vsu esse potest. Scribit M. Vitruuius architectonices lib. x. Ephesi antiquam le-
2 gem fuisse, Architectus † cùm publicum opus curandũ recipit, polliceatur quanto sumptu sit futurum: ædificio perfecto, si quod professus est, omne impensum fuerit, & vltra quartam eius partem etiã aliquid: quod
3 præterea excurrerit, de suo suppleat: † quomodo hîc accipiemus perfectùm ædificium? an simpliciter, vt Vlpianus hîc ait? minimè verò: sed perfectum intelligemus, cùm factum est illud, quod fieri inter partes conuenit: ante enim, quàm res consummationem accepe-
4 rit, factum * non dicitur: quæ si accesserit, non solùm
5 factum, sed etiam perfectum dicetur. Sed † finge, concedit lex volenti lautè ædificare, vt vicinũ ad proximæ rei venditionem cogere possit, an eum quoque adiuuabit, qui lautum ædificium perfecit, sed addere illi aliquid desiderat, puta hortum ampliare, vel impluuium? Qua in re, cùm ego impeterer, negabam adiuuari: cùm enim ornatus vrbis ratione ita constitutũ esset, & quò

b l. iurisperitos. de excus. tut.

ciues ad expolienda ædificia incitarentur, in eo, qui iã perfecisset, hæc ratio locum non habebat: nam incitãdus non erat qui iam perfecisset, nec volebat ædificare, qui iam ædificasset: quandoquidem & modica illa ampliatio ciuitati ipsi ornamento non erat, sed ædificium, quod satis iam perfectũ fuerat: restringendúmque interpretatione decretum dicebam, quod non solùm aduersus legem ciuilem inductum erat, sed etiam ius gentium tollebat, quod lib. Regum iij. cap. xxj. habetur: nam & Tranquillus tradit, Augustum Imp. forum fecisse angustius, cùm possessoribus proximas domos extorquere ausus non fuisset, aiebántque optimi principis Augusti exemplum imitandum, non cuiusuis alterius, qui eius decreti autor fuisset. Verùm cùm non tam iuri meo, quàm iudicibus diffiderem, transegi: vt verissimum sit illud Hesiodi,

Μηδ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

Quod (vt L. Columella ait) non solùm de boue dicitur, sed etiam de omnibus partibus rei familiaris: adeò refert non habere malum vicinum.

SVMMÆ.

1 *Cepit alij quærens.*

2 *Contractu resoluto, vectigal non deberi.*

LEX CXL.

CEPISSE. Cùm †filio, vel seruo aliquid relictum est, & præstitum, quamuis eius rei dominium incontinenti in patrem, vel dominum transferatur, nihilominùs ipse filius vel seruus cepisse videtur, qua in re potuit meritò dubitari, cùm cepisse non videatur, qui restituturus statim est [a]. Sed hæc dissimilia sunt: pater enim vel dominus ex iure subiecti sibi hominis nituntur [b], qui etiam potuit illud ius non agnoscere [c]. Sed is, cui quis restituere debet, proprio iure innititur, & vt sibi restituatur, actionem habet. Quamuis igitur effectum *acquisitionis attendamus, vt acquisiuisse non videatur, nisi is, cui quæsitum durat, tamen & filius vel seruus acquisiuisse videntur: cùm tale ius ex eorũ persona cõsideretur, sicut quod pater cùm moritur, acquirit, acquisiuisse videtur, quia illud in heredem 1 2

a l. aliud. supra eod.
b l. qui hominé. §. quidã. de solut.
c l. cùm proponas. C. de hered. instit.

dem transmittendi ius habet [a]. Idem in eo, qui incontinenti restituere non habet necesse: cõmoditas enim medij temporis nõ modici effectus est [b]. Et ex his decidi potest † quæstio: si lege municipali quicunque aliquid iure contractus receperit, dominio translato, teneatur Reipub. vectigalis nomine decem pendere, qui recepit: sed contractus deinde resolutus est, an debeat? Et extat responsum, non debere [c]: quoniam non vide-
4 tur receptũ *quod receptum non durat [d]. Quod vtiq; verum est, cùm recipientis ius extinctum est: alioquin si non extinctum, sed translatum proponatur, ex hoc responso receptum videtur.

a Bar. l. fi. de cond. instit.
b l. Sulpitius. de don. inter vir. & vxo.
c Abb. cons. lx. in j.
d Gl. c. & si necesse. extra eodem.

SVMMÆ.

1 *Execta filium habet.*
2 *Filius non dicitur, matre moriente, captus.*
3 *Filiis connumeratur caeso ventre natus.* 5.

LEX CXLI.

ETIAM. Referuntur hîc duo exempla, quibus mater, cùm moritur, filium non habet, quem tamen
1 post mortem habet. Primum est, cùm ex fictione* iuris habet: verè nõ habet qui cum execto ventre natus est, verè mortua matre nascitur: sed lex eum, qui in vtero
2 est, fingit viuere. Secundum † est è conuerso, cùm verè filium habet, sed lex interpretatur non habere: vt quãdo
3 filius ab hostibus captus est. Hinc † consequens est, si mater aliquid sibi filiísque quos cùm morietur, habebit, acquisiuerit, eos etiã contineri, qui cæso vtero nascuntur [e]: quod ex proprietate verborum non esse Bal. senxit [f], sed ex coniectura mentis, quę in actu filiis ipsis fauorabili cùm primis obseruanda est: cui ego facilè as-
4 sentior. Hincque fit, vt quis, fratribus institutis * à matre prę teritus, pro instituto habeatur: at extraneis institutis, querelam inofficiosi testamenti habeat [g]. Generaliter enim proditum est, quæcunque cæteris filiis indulgeantur, huic quoque cæso competere [h].

e l. fin. C. de suis & leg.
f l. cùm mater. de inof. testam.
g l. quis posthumus. suprà de inoffic. testa.
h l. quod dicitur. de lib. & posthu.

SVMMÆ.

1 *Coniunctorum species, & differentia.*

3 *Coniunctus verbis.*
4 *Coniuncti re.*
5 *Coniuncti potiores.*
7 *Legis, Item. §. j. de hered. instit. sensus.*
9 *Semissem in lege, Triplici. ad idem referri.*
10 *Legis, Triplici. sensus.*

LEX CXLII.

TRIPLICI. Explicat †hîc Iurisconsultus triplicem 1
coniunctorum speciem, prosequitúrque exempla
coniunctorum re, & verbis: quoniam, cognito quod
mixtum* est, simplicium natura cognoscitur: demum 2
exemplum adfert, quo ex tribus coheredibus duo re
coniunguntur, tertius nullo modo. Sciendum itaque,
†coniunctos verbis dici, qui vna structura in eiusdem 3
rei partibus coniunguntur: vt si ita dixerim, Titio fun
dum Seianum lego, Seio eundem fundum æquis por-
tionibus: nam si Titius & Seius à diuerso verbo rege-
rentur, dubium non esset coniunctos nõ videri. Idem,
si respectu diuersarum rerum coniungerentur, vt si di
ctum esset, Titio fundum & Seio centum lego [a]: licet
enim verbis copulentur, quia tamen non ad eiusdem
rei certas partes vocantur, huiusmodi coniunctio mo
dici effectus est. Quòd † si ad eandem rem, nõ diuisam, 4
sed solidam à principio coniunctim aliqui vocentur,
etiam re coniuncti dicuntur: vt in proposito casu, si
dictum sit, Titio & Seio fundum Seianum lego: vide-
tur enim quilibet ad integrum fundum vocatus, vnde
per concursum partes sibi faciunt, & altero excluso,
alter totum habet: non quia collegæ portio sibi accre-
scat, sed iure proprio: quia cùm à principio solidum vi
deatur sibi legatum, collega non concurrente portio
decrescere non debet. In †hac coniunctione, qui re & 5
verbis connexus est [b], cæteris præfertur: duplex enim
vinculum fortiùs alligat. At qui verbis tantùm iungi-
tur, eum excludit qui solum re coniunctus est: cùm e-
nim verbis coniuncti ad eandem rem, licet certis por-
tionibus, vocati sint, portionum illarum à testatore
mentio facta videtur, respectu coniunctorum inter se,
qui vnum corpus censentur: vnde si eorum aliquis ex-
cludi-

a l. huiusmodi. §. quibus. de leg. j.

b l. re coniuncti. de legat. iij.

cluditur, perinde cæteri admittūtur, ac si quò ad eum partium mentio nulla fuisset facta: coniunctique illi non verbis solùm, sed & re forent [a]: quapropter qui re solùm coniungitur, ab eis excluditur [b]. Quæ interpretatio quandoque ex aliis coniecturis cessat, & re coniunctus æqualiter cum cōiuncto verbis succedit: veluti cùm apparet re coniunctum à testatore cæteris prædilectum esse: vt si quis ita scripsit [c], Titius heres esto, Caius & Mæuius ex æquis partibus heredes sunto. In hoc enim exemplo, cùm primum solidum Titio datū sit, quàm Caius & Mæuius verbis coniuncti nominarentur, non videtur fuisse mens testatoris, in deficientis portione eum penitus excludi, interpretamúrque intentionis eius fuisse singulos separatim instituere, sed vt celeriùs scriberet, duos postremos coniunxisse: quod & Salic. probat [d]. Idémque si scriptum sit, Mæuio fundi partem dimidiam, Seio partem dimidiam lego, eundem fundum Titio lego: quamuis enim Titius re coniunctus solùm sit, tamen in Seij deficientis parte cum Mæuio succedet, qui Mæuius separatim est vocatus, & iuris intellectu, seu in abstracto tantùm coniunctus est.

a l. i. §. hæc ita. C. de cadu. tollen.
b l. planè. in princ. de legat. i.
c l. si ita quis. de her. inst.
d l. Mæuib. de leg. ii.

Nec dubium. Potuit tamen dubitari, quoniam qui verbis coniunguntur, ab initio sibi partes faciunt: qui re, per concursum: vnde tanquam qualitates hæ inuicem aduersarentur, non videbuntur posse iungi: quod falsum est: vt enim quis verbis coniungatur, satis est si nominum complexu copulatus sit.

Veniant. Atqui cùm sine partibus instituti in hoc exemplo proponantur, portio vacans etiam Sempronio accrescere deberet, ex Seruij sententia, qui quātum ad ius accrescendi non esse coniunctos ait [e], qui
6 sine partibus instituūtur: sed † intelligendus est Seruius in his heredibus, qui separatim instituti sunt: cū enim partes expressæ non sint, coniuncti re non videntur: sed quoties verbis iuncti sunt, non est dubium ius accrescendi vicissim esse [f].

e l. item. §. i. de her. inst.
f l. heredes. suprà de hered. inst.

Videantur. Confutatur hinc aliquorum sententia, qui existimauerunt, si testator Titio & Seio leget fundum, non esse re coniunctos, quia per copulam

ab initio videtur in viriles portiones facta distributio [a]: quod si verum esset, Mæuius hîc non coniungeretur re Titio: vnde meritò eorum opinio recepta non est: nam & copula ex propria natura solùm coniungit, licet tacitè & per interpretationem distribuere viriliter censeatur. Sed tacitus hic intellectus in coniũctionis materia nullius considerationis est [b]: quippe hoc
in ea potissimùm * attendimus, an expresse eadem stru 7
ctura plures vocentur, an id minus: arbitror tamen in his, quæ pondere, numero, mensurá ve consistunt, prędicto casu coniunctionem * nullam re fieri [c]: cùm enim 8
diuisio absque creditorum alio facto in eis protinus fiat, non videtur solidum ab initio vnicuique datum, sed viriles solùm portiones.

a l. j. C. si plu. vna sen.

b Bald. l. si fortidianũ. C. de legat.

c l. si mihi. de ver. obli.

Ex parte qva. Videretur his verbis partem Titij omnem adimi, & Seio dari: sicut cùm dicimus, Quod Titio legaui, id Seio do [d]: sed in legato aliud esse quidam responderunt: quod plerique reprobant [e]: non enim differre hac in re legata ab hereditate videntur: vnde communiter tradunt, in proposito casu non omne legatum transferri, sed Titium, Seiúmque coniũgi [f]: quod mihi à Iurisconsulti mente abesse videtur: igitur forma verborum consideranda est: si enim dixero, In qua parte Titium institui, in ea Seiũ instituo, verba translationem nõ inferunt, cùm absurdũ non sit in eadem parte duos institutos esse. at si dixero, quod Titio legaui, id Seio do, in persona Titij ademptio necessariò infertur: non enim dari potuit Seio, nisi Titio auferatur [g]: vt enim nouum non est, eandem rem pluribus legari, qui per concursum sibi partes faciant, ita quod vni legatum est, alteri dari nõ potest, nisi illi adimatur: quoniam si per concursum admitteretur, non haberet secũdus, quod primo legatum est, sed partem: quod contra testatoris verba induceretur.

d l. sicut. de adi. leg.

e Barto. l. re coniuncti. ij. oppos.

f In d. l. sicut.

g l. Mæuio. de leg. iij.

Semisses. Et causa dubitationis ex relatiuo erat:
si enim ad quantitatem simpliciter referretur, tres † se- 9
misses faciendi erant: sed magis est, vt ad eandem speciem trahatur, ideóque censeatur vterque in vnum semissem coactus, sintque re coniuncti: addunt aliqui, etiam verbis coniunctos videri, tantámque relationis

empha-

emphasim esse, vt quamuis duæ sint orationes, vna videatur: quæ sententia recepta non est.

SED EO. Quid si hæc ratio cessaret, vt quia Sempronius ex triente solùm institutus esset? Et putarim in eundem semissem Seium nihilominus admitti [a]: nec † enim hac se ratione Iulianus tuetur, sed propter naturam relationis. Quid si etiam Titius in triente institutus esset? & hoc casu fortè à natura relationis recederemus, tum vt omnes heredes essent æquales, tum ne videretur testator de parte solùm hereditatis prouidisse.

a l. Iulianus quoque. de hered. instit.

CONIVNCTVM. Re tantùm, vt creberrima se habet sententia: tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solùm re coniunguntur, disiunctos semper appellet [b].

b l. j. C. de cad. tol.

SVMMÆ.

§ *Actionem habens ex causis rem non videtur habere.*

LEX CXLIII.

1 ID APVD. Qui actionem habet * rem habere vi-
2 detur: hincque est, quòd actiones, * quæ ad mobilia competunt, inter res mobiles computantur [c]. Procedit autem hæc regula non ex veritate, sed ex interpretatione legis [d]: alioquin minus est actionem habere, quàm rem, quod propter litium anfractus introductum est [e]. Hinc est, quòd in odiosis, vel correctoriis suprà diximus regulam hanc non obseruari, quod etiam dicendum est, cùm de rescissione contractus agitur. Quapropter cùm transactionem ex eo rescindimus, quia in dimidia iusti pretij parte erratum sit [f], iustum pretium non intelligemus, quod actione etiam legitima petitum est, sed quod ex dubio euentu colligi potest. Inde etiam est, quòd possessori in censum rem ipsam deferre debet [g], non qui interim actione aduersus eum experitur: prodéstque huiusmodi possessio, ne satisdare quis ex edicto compellatur [h].

c Glo. l. j. C. si aduer. trā.

d l. minus. infrà tit. j.

e l. Labeo. §. fi. suprà eod.

f Bartol. l. si quis cùm. aliter. suprà de verb. oblig.

g l. forma §. si eum. de cens.

h l pen. §. pe. qui satis. cogantur.

SVMMÆ.

1 *Pellex, concubina.*

2 *Concubinæ, amicæque discrimen.*
3 *Meretrix non nisi pluribus prostituta dicitur.*

LEX CXLIIII.

MASVRIVS. Explicat † Iurisconsultus pellicis 1
significationem, ostéditq; ex Masurij Sabini sententia, eo nomine accipi quæ citra matrimonium cum aliquo consuescat, domíque retineatur: subiicítque vulgò sic accipi, quæ cum eo se misceat, cui sit vxor. Sed priorem interpretationem nobilissimi Grammaticorum Valla, & Perotus non recipiunt: quoniam Latinè à viris dici non arbitrantur, hæc est pellex mea, sed ab vxoribus potius. Hinc Philomela apud Ouidiũ in Metamorph. se pellicem sororis dicit: & apud Senecam Tragicum, Iuno se credere pellicibus ait: vt manifestè appareat, pellicem non dici nisi vxoris respectu, fortéque à pellendo, quòd maritos ad expellẽdas vxores compellat. quòd si apud aliquos autores aliter legatur, vt apud Plinium, Curtium, Tranq. corruptos codices vitio librariorum contendunt, & non pellices, sed pallacas, quæ græca vox est, legendum autumant. Verùm penes me antiquior est Masurij autoritas, quem & in Satyra Persius celebrat, & apud Græcos Athenæus: nam & Nonius Marcellus pellicem esse, quam Græci παλλακὴν vocant, cum Iurisconsulto opinatur. vt meritò eiusdem significationis vtraque vox sit. Sed & Martialis Ponticum deludit, pellice læua vtentem: quẽ locum ne corruptum credamus, ratio carminis manifesto argumento est: qui si Vallæ sententia probaretur, nimis dura & barbara translatione vsus esset. Satius ergo Iurisconsulti est expositionem sequi, & vtranque interpretationem defendere. Quòd autem vero nomine amicam, paulò honestiore concubinam appellari hîc traditur, Accurs. non probat, vt honestius nomen concubinæ censeatur, quàm amicæ, & ideo non respectu amicæ, sed pellicis comparationem fieri existimat: quæ interpretatio cum sermonis ipsius ductu non admodum conuenit. Igitur † sciendum apud veteres 2
concubinæ nomen inhonestum non fuisse, solúmque sic appellatas, quæ extra legis pœnam, & sine metu crimi-

criminis haberentur: at amicæ nomen, etiam quascunque meretrices continebat, quod ex Terentio, Plautóque variis in locis constat: ídque Græcorum exemplo, qui ἑταίρας, id est, amicas, quæcunque scortilla vocant, etiam ignobilia. Hinc Aristophanes in Pluto, καὶ τὰς γ' ἑταίρας φασὶ τὰς κορινθίας, & quæ sequuntur.
3 Institutas autem publicitus † meretrices à Solone Philemon est auctor, vt ea Venere contenti iuuenes,
4 à pudicis solicitandis abstinerent. Sanè *meretricem non esse, quæ cum aut altero, etiam pecunia accepta, se commiscet, dubium non est: sed eam quæ palàm & pluribus se prostituit, solámque huiusmodi de vicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

SVMMÆ.

1 *Virilis pars æqua pro toto quandoque sumitur.*
2 *Legati partes deficientis non collegatarij, sed heredis sunt: in fideicommisso contrà. 3.*

LEX CXLV.

1 VIRILIS. Virilis † portio pro æquali intelligitur: vnde si Titium, & Seium in viriles partes instituero [a], æqualiter admittentur. Sed finge Titium heredem esse non posse, an totum Seius habebit [b]? Et hîc probatur habiturum, & hoc casu dictio illa, virilis, naturam suam non seruabit, quod & suprà de dictione, residuum, tractauimus [c]. Et ex hoc responso
2 sunt, qui consequentem quæstionem decidant. † Filia herede instituta, vetuerat [d] quis ædificium de nomine suo exire, sed ad vernas, quos nominauerat, pertinere iusserat: defuncta herede & legatariis, cùm vernarum vnus superesset, respondit Scæuola ei virilem partem præstandam. Interpretatur Accursius, pro virili portione omne fideicommissum comprændi: atque ita à cæteris traditum est. Sed negari non potest, quin expositio hæc impropria sit, nec verbis Iurisconsulti quadrans: vnde ego propriè de virili portione intelligo: & cùm ex ordine contextus appareat prius heredem decessisse quàm legatarios, statim ab eius morte

a l. virilis. de leg. præst.
b l. ij. C. de hered. instit.
c l. potest. suprà eod.
d l. pater. § filiam de leg. iij.

ipso iure virilis portio translata est. Vnde quamuis alij decesserint, superstiti sola sua pars remanet, quoniam cæteri collegatarij legatum suum ad heredem transmittunt, non enim ipsi quicquam restituere grauati fuerãt, sed filia: & licet prohibitio, ne de nomine suo exiret, vim aliquam fideicommissi habere videatur, quia tamẽ † nominauerat, quibus legatum restitui 3
vellet, satis est ipsis semel acquisitũ fuisse: quæ decisio in fideicommisso vniuersali non procederet, cùm illud necesse sit agnosci, nec ipso iure quæratur [a].

a Bart. l. j. de legat. j.

SVMMÆ.

1 *Socero vlteriores contineri.*

2 *Patruus superiores complectitur.*

LEX CXLVI.

SOceri. Cùm † suprà explicuerimus, an appella 1
tione generi, & nurus, progener & pronurus contineatur [b], consequens est idem in socero dicendum: correlatiua enim sunt, nec absque altero alterum esse potest. Illud hîc tantummodo admonendus est lector, sicut soceri nomine socer magnus continetur, ita dicendum de patruo † vt de eo lex verba faciens, etiam 2
patruum magnum comprændat. In quo articulo magna est controuersia, videturque crebrius recipi [c], vt in materia fauorabili comprændatur, in stricta verò vel aliàs odiosa non comprændatur, in quam sententiam & ipse accedo: quandoquidem in fauorabilibus cùm amplior fiat interpretatio, verisimile est de vtroque patruo actum: nec nouum est aliquam dictionem duplici * de specie intelligi [d]. Sanè socer à Græco ser- 3
mone deducitur ἑκυρὸς, sicut socrus ἑκυρὰ, vt Modestinus scribit [e]: quo exemplo & aliqui ex antiquis soceram pronuntiauerunt, non socrum.

b l. nurus. l. generi. hoc tit.

c l. j. C. de suc. edi.

d l. in lege loca.

e l. iiij. de grad.

SVMMÆ.

1 *Natus in suburbio, in vico natus dicitur: in vico contrà.*

2 *Natus extra domicilium non, nisi interpretatu ciuis.*

4 *Orsundus variè accipitur.*

LEX

LEX CXLVII.

1 QVI IN CONTINENTIBVS. Continentia† pro suburbiis accipiuntur [a], quòd cum ipsa vrbe se teneant, contiguáque sint: qui ergo in his nascitur, Romæ natus dicitur. Quid si in vico aliquo qui vrbi Romanæ respondeat [b]? Et licet is patriam Romam habeat, non tamen Romæ natus intelligitur. Quid item si lex eum, qui Romæ natus non sit, à dignitati-
2 bus excludat, an is, cuius † mater extra domicilium peregrè peperit, recipiendus sit? Et certum est verbis legis eum excludi, licet ex interpretatione aliud fortè sit [c]: in eo enim loco is esse intelligitur, in quo do-
3 micilium constituit: & nō recessisse* videtur, qui animum reuertendi habet [d]. Quid si lex non de nato, sed
4 de oriundo loquatur? Et vulgò † traditum est, oriundum esse [e], qui ipse natus est, vel qui inde originem duxit: puta quia pater, vel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed peritiores oriundum non esse qui ipse natus sit, existimant, sed qui genus duxit. Sic T. Liuius: nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.

a l. ij. suprà eod.
b l. qui ex vi co. ad muni.
c Pet. Cin. l. huiusmodi. §. legatum. de leg. j.
d l. plerique. de rit. nupt.
e c. j. de vsur. in vj.

SVMMÆ.

1 *Liberos, vtroque numero reperiri.*
2 *Pugillares vtroque numero efferri.*
4 *Liberorum conditio ob nepotem deficit.*
5 *Conditio filiorum vno deficit.*
6 *Clausulam, si pro aliis, vno verificari.*
7 *Conditionem plurium vnus non explet.*

LEX CXLVIII.

1 NON EST SINE LIBERIS. Hæc† dictio, Liberi, etiam de vnico filio dicitur: solet enim Latinè loquentibus, plurali numero proferri, sicut pugillares, & codicilli: quamuis quādoque etiam singulariter liberum dicamus: & vt Iustinianum omittam, cuius autoritas, quantum ad rem Latinam attinet, non multum pollet: Modestinus [f] non potest, inquit, quis nolle suum liberum esse. Vlpianus quoque [g], Locupletior non est factus, qui liberum acquisiuit. Addit

f l. ius autē. de pact.
g l. nemo prædo. infrà titulo. j.

Valla se eandem vocem apud Quintilianum obseruasse. Pugillares † quoque (sunt hi libelli vel tabulæ cærate, in quib⁹ scribebãt. quos Græci, vt opinor ἐγχειρίδια vocant) singulari numero reperiuntur, vt apud Ausonium: Bipatens pugillar expedi: quod & de codicillis frequentius inuenitur: sed tamẽ qui castigatius loquũtur, Caij sententiam hîc approbant: vt dubium nõ sit, qui cum * vnico filio filiáve decedat, sine liberis nõ decedere. Sed hoc amplius constitutum est, conditionem, † si quis sine liberis decesserit, relicto nepote ex filia, deficere[a]. receptúmque est idem esse, si additum esset, sine liberis ex se natis: quoniam per continuationẽ sanguinis, nepos vel neptis satis dicitur ex auito corpore nasci, vt Baldus & Cor. existimarunt, licet reclamẽt aliqui[b]. † Sed quid si conditio de filiis loquatur? videtur enim in eo casu saltẽ duos requiri propter pluralẽ numerum. Sed in descendentibus dubium non est, etiam vnico filio extante, substitutum excludi, ídque cõiectura pietatis[c], ne alienos suo sanguini præposuisse testator videatur. Dubitari igitur potest, cùm conditío illa extraneo adiecta est: nam tũc etiam ratio Caij hîc cessat. Sed tamen vnico nato deficere cõditionem verius est[d], & receptius, vt ex præsumpta mente pluralis * numerus in singularem resoluatur. Sicut in lege municipali, qua extantibus liberis, fœminæ excludantur: non enim est ratio, cur vno existente, excludi non debeant. Quod & in ea specie proditum est, cùm pontifex mihi sacerdotium † conferri mandat, si pro aliis nõ scripsit: nam vt submouear, vt pro vno scripsisse satis est: & ita plerisque huius respõsi argumento visum est[e]. His accedat, quod ex facto respondit Calderinus[f], cùm, heredes si sine liberis decederent, ædiculam cõstruere à testatore iussi essent, altero defuncto sine liberis, non tamen alterum interim teneri, nec * conditionem scindi. Sunt & id genus pleraque, quæ à recentioribus coacta legere est[g].

Margin notes: 2 · 3 · 4 · 5 · 6 · 7 · 8

a l. j. C. de condi. inser.

b Guid. pap. consi. cclij.

c l. cũ auus. de condit. & demonstrat.

d Bal. d. l. j.

e Bal. Card. c. mãdatum. de rescript.

f Cald. cõsi. xlij. de testa.

g Feli. c. om. ses. j. distin.

SVMMÆ.

1 *Legem, Nam quem. explicari.*

Condi-

3 *Conditionis aientis, negantísque discrimen.*

LEX CXLIX.

1 NAM QVEM. Argumentatur † Iurisconsultus per locum à contrariis: repugnãt enim, habere libe-
2 ros, & non habere, vt altero concesso* alterum necessarium sit negari: quod genus argumenti semper concludit, nisi ex mente loquentis aliud colligatur: verbi
3 gratia, hæc conditio, † si Titius & Seius heredes erũt, altero repudiãte deficit: ergo ista, si Titius & Seius heredes non erunt, hoc casu euenit, & tamen his verbis aliquis substitutus non admittitur[a]. Sed primus heres solidum habet, quod propter mentẽ testatoris est, qui videtur primum magis dilexisse, quàm substitutum[b].
4 Sed dubitari potest, cùm pluribus substitutum * est, si sine liberis legitimè natis decesserint, an pupillo substitutum videatur: & videri Bar. sensit, ídque verius est[c].

a l. quamuis. C. de impub.
b Imol. §. cũ ita. l. heredes. ad Treb.
c in l. centurio. de vulg.

SVMMÆ.

1 *Minus etiam de nihilo dici: comparátque.*
2 *Authenticæ præterea. C. vnde vir & vxor. sensus.*
3 *Arbitretur iudex pro pœnæ specie.*
4 *Fideiußio quantominus conditionalis.*
5 *Fideiußio quantominus promittens in totum cõueniri potest.*

LEX CL.

1 SI ITA A TE. Qui † promittit quantò minus à Titio exigetur, si nihil exigatur, solidum debet, quia dictio hæc, minus, ex mente contrahentium vim comparationis amittit, & perinde est ac si promisisset, etiã si nihil à Titio haberi poterit, quod etiam superius à nobis tractatum est. Hinc est quòd cùm Iustinianus
2 constituerit † coniugem inopem coniugi locupleti, in quartam partem bonorum succedere, siue plures siue minus filij fuerint, interpretabimur constitutioni locum esse, quamuis filij nulli adsint, quoniam dictio illa minùs, etiam ad nihilum referri potest[d]: ídque Alexãd. & Ias. probant. Sed & Bald. cùm constitutum esset, vt qui centum libris censerentur, soluant decem: qui minus, soluant quinque: etiam eum quinque debiturum

d Auth. præterea. in fine. C. vnde vir.

scripsit, cuius census esset nullus[a]. Cæterùm quamuis hæc interpretatio admittatur: † propriè tamen comparatiuũ nomen naturam suam seruat, & positiuo cõfertur, & de eadẽ specie intelligitur. Quapropter cùm lex verberantem mulcta decem aureorũ adficeret, vulnerantem maiore, arbitrio iudicis: responsum est, non posse iudicem aliam quàm pecuniariã pœnam pro vulnere indicere: cõparatiuum enim maiore ratione mulctæ collationem facit[b]; ídque Cinus, Baldus, Iason scripserunt. 3

a l. fin. suprà si cert. peta.

b l. vbi. de verb. oblig.

4 DEBEAS. Is enim, puta Seius, † qui in subsidiũ promisit, videtur sub conditione debere[c], quatenus à Titio consequi non potero, & ideo propriè fideiussor nõ est, & ante euentum conditionis, id est, priusquam cõstet à Titio me non posse consequi, vtiliter cum eo agi non potest †. Arbitror tamen posse me ab eo totũ petere, dum tempore accepti iudicij, id est, quo lis cõtestatur, excussionem fieri procurẽ, & per iudicis interlocutionem declarari, quatenus Titius soluendo sit: nã quãtò minùs soluendo erit, tantò petitionem totius, prius præstitã moderabor, ídque à Seio consequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim; quam sententiam Celsus probat[d], licet in vulgatis codicibus cùm priùs legeretur, tanto minus postea petere possum: additũ existimem, à Titio: & inde maxima inter Doct. altercatio orta sit. 5

c l. x. de ver. oblig.

d l. fi. si cert. pet.

SVMMÆ.

1 *Adeunti obseruanda.*
2 *Adire successionis iuris nescius nequit.*
3 *Hereditas delata est, quæ obice caret, alioquin contrà.*
4 *Delata ignoranti hereditas.*
5 *Pupilli furiosique in hereditate discrimen.*
6 *Repudiari non delata nequit.*
7 *Repudianti deferri.*
8 *Bonorum possessio decre. irrepudiabilis.*
9 *Bonorum possessio genera & differentiæ.*

LEX CLI.

1 DELATA. Vt adire † hereditatẽ quisquã possit, necessarium est eũ scire hereditatem sibi delatam, & delatio-

2 delationis causam. Et ideo † si nesciat testatorem mortuum, vel dubitet de iuribus testamenti, vel quomodo sit institutus, purè an sub conditione, vel an aliquis eũ præcedat: itémque an testator iure testatus sit, vel ex qua causa sibi hereditas deferatur, ex testamento, an ab intestato, vel ex quota parte sit heres[a], suúsne, & necessarius an voluntarius, adire non potest, quapropter
3 nec repudiare. Explicat † igitur Iurisconsultus, quæ dicatur delata hereditas: & propriè sic dici arbitratur, quando eam heres adire potest, ita quòd nihil neque ex parte hereditatis, neque ex parte heredis impedit, quòminus eam consequi possit. Quod si aliquid impediat ex persona ipsius heredis, puta quia ignoret, huic propriè hereditas, vt quidam existimant, non dicitur delata. Hinc est, quod furioso non dicimus dela-
4 tam[b]: largè tamen accipiendo secus est. Hinc † dubitatum fuit, Si lex municipalis hereditatem delatam in quemcunque successorẽ transmitti mandet, an ea trãsmittatur quam quis sibi delatam fuisse ignorauit. Aliqui negant[c], sed Alex.[d] & plerique aiũt, quibus ego accedo, & quamuis heres ignoret, hereditatem propriè delatam dici arbitror: potest enim eam quis adeundo consequi[e]: quod in dubitante non procedit. Quapro-
5 pter † & infanti propriè dicitur delata[f], qui quamuis in præsentia ius suum ignoret, tamen præsumitur quòd factus adultior sciet: at furiosus nec scit, nec sciturus præsumitur, vnde illi non pleno iure, sed miserationis causa ratione fructuum prouidetur[g].

CONSEQVI, ET REPVDIANDO AMITTERE.
6 Sed † cur nondum delatæ hereditatis repudiatio non valet[h], cùm faciliùs videatur spem ipsam à nobis segregare, quàm ius semel quæsitum? Alciatus respondet, eum qui repudiat, nihil iuris sibi acquirere, nec in alium transferre: nec enim transferre potest, quod i-
7 pse adhuc non acquisiuit[i]: & ideo † quamuis pendente cõditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert: sed quando iure delato repudiat, subit incontinenti qui gradu proximus est: vnde qui repudiauit, excluditur, pendente verò conditione, nemo subdit, cùm interim vocetur nemo. quòd si quis futurũ pacto

a l. is potest. de acquiren. hered.

b l. j. §. furiosi. de success. edict.

c Math. notab. cxciij.
d Alexan. d. l. is potest.
e l. Plantonius. de acq. here.
f. l. si infanti. C. de iure deliberand.
g l. j. suprà de bon. poss. inf. fur.
h l. is. qui heres. de acquir. heredi.

i l. fuit. eod. tit.

remisit, vel in iudicio publicę personæ absentis nomine acceptanti renuntiauit, licet nihilominus lex ei hereditatẽ legatúmve deferat, ex pacto tamen non agnoscerę id lucrum tenetur, si modo paciscentis interest: in hoc Raph. Paul. Ias. cõsenserũt[a]. Sed † vnde est, quòd 8
decretalem bonorum possessionem repudiari nõ posse lex ait[b]? quoniam antè, quàm decreta sit, non est delata: postquam autem decreta est, serò repudiatur, quod iam acquisitum est. Cùm enim id sit delatum, quòd adeundo possumus consequi, si in casu à lege permisso decretalem petam, cùm eam consequi possim, cur delata dici non debet? Et si † communem sentẽtiam sequamur qua traditum est, eandem bonorum possessionem 9
antè, quàm decreta sit dici edictalem, post verò decretalem, non video quid responderi eleganter possit: sed existimo edictales bonorum poss. esse, quas ordinarias vocamus, & quæ ius tribuunt: decretales verò extraordinarias, quæ sunt facti, vt Carboniana, & quæ vẽtris nomine, vel litis instituendæ gratia[c]: itémque, quæ furioso decernitur. Nam vt demus etiam in ordinariis hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamen extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniã hæ potissimùm à decreto pendent: priores enim etiam antequã concedãtur, aliquid sunt, & ius in se cõtinent, quo defuncti persona repræsentatur: sed posteriores omnem substantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodem momento oriuntur, petentíque acquiruntur: non ergo ante decretum potest dici ius aliquod delatum esse, cùm ius nullum adhuc *ortum sit, sed speremus vt ex 10
decreto prodeat.

a d. l. is qui.

b l. j. de suc. edict.

c l. ij. §. si quis ex libe. ad Tertul.

SVMMÆ.

1 *Homo de vtroque sexu dicitur.*
2 *Adam vtroque sexu accipitur.*
3 *Hominis etymon, & latè patens acceptio.*
4 *Homo nondum natus non est.*

LEX CLII.

HOMINIS. Homo † cõmne nomen est, & tam masculinum, quàm fœmininum cõtinet, ídque exẽplo 1

2 plo Græci sermonis, ἄνθρωπος: nam & Hebræi Adā† quo nomine terra natum hominem significant, ad vtrūque sexum referunt, vt habetur Geneseos v. Creauit eos, & benedixit illis, & vocauit nomen eorum Adam. Ridiculi verò sunt antiquiores Græci, dum nescio quem Adamum finxerūt Cœli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, vt apud Stephanum περὶ πόλεων legere est. Dicitur autem homo siue ab humo, vt Varro existimauit, siue à cōcordia, ἀπὸ τῆς ὁμονοίας, quòd nullū
3 animal sit socialius. Et † hinc apparet, legem quæ de hominib. loquitur, etiam de fœminis accipiendam esse, & quidem propriè[a], quod arbitratur Bar. etiā si articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueórque exēplo Græcorum, qui per articulos ὁ καὶ ἡ sexū distinguunt. Illud constat, cùm hominem dicimus, quemcūque contineri, non solùm siue masculus siue fœmina sit, sed siue liber siue seruus, siue pubes siue impubes[b].
4 Sed † an is, qui in vtero est, homo dicatur[c]? Et constat non dici. expectari igitur lex iubet postquam natus est, & in terram ceciderit[d]: quæ verba ex antiquorum consuetudine interpretari debemus. Siquidem solebāt veteres, vbi quis natus esset, nudum protinus in terra statuere, opémque Deûm inuocare, vt nascēti auxilio essent: cuius rei meminit Augustinus Ciuitatis diuinæ lib. IIII. & Plinius lib. VII. Macrobiúsque. Hinc Statius: Tellure cadentem Excepi, fouíque sinu.

a l. j. suprà eod.

b l. iiij. §. j. de liber. ho. exhib.

c l. cū inter. de fid. lib.

d l. penulti. C. de post. her.

SVMMÆ.

1 *Natus fingitur, qui in vtero est: ex causis contrà. 4.*
3 *Legem, Intelligendus. restringi.*
6 *Ventri obest vsucapio.*
7 *Lex Cornelia ventri ex causa non prodest.*

LEX CLIII.

1 INTELLIGENDVS. Qui | in vtero est, in sui fauorem pro nato habetur, ídque per fictionem legis, quę licet per naturam impossibile sit ante septimum mensem eum nasci, & viuere, hoc fingit: vt omnino verum non sit, quod vulgò traditur, legem nunquam fingere

impossibilia, fingit enim dum subsit æquitas. Igitur si auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis suæ viuat, centum relinquat, etiam eum qui in vtero est, admitti Din. respondit. Qui enim in vtero est, cùm de suo commodo agitur, natus existimatur. Quod tamen semper non procedit, veluti cùm damnum nullum partui infertur, si natiuitas expectetur. Cur enim lex * fingat, cùm necessaria nulla causa hoc suadet? & 2
ideo posthumo non † confertur[a], antequam sit natus: 3
item ad partem hereditatis interim non admittitur[b], nec præteritus rumpit testamentum[c], neque interim suus est heres: nam & propter incertitudinẽ his in casibus aliud constitui non potuit. Cæterùm & si decretum sit, in demortuorum decurionum locum filios subrogari[d], Oldradus existimauit eius qui in vtero sit, rationem non habendam, cùm huiusmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure statuti vel consuetudinis
defertur. Sed id ego vix † probo, nisi protinus, vel sine 4
dilatione subrogandum lex diceret. Cùm enim appareat moram vllam fieri non debere, haudquaquam videtur interim infantis natiuitas expectanda. Sed etsi verba legis partui non conueniunt, vt quia de homine loquantur, tunc de eo non intelligemus. si tamen eiusmodi sit lex, quæ ex ficta interpretatione extendi nequeat, veluti si sancitum sit hominis occisorem decollari: constat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniã (vt suprà quoque diximus) hominis appellatione, qui in vtero est, non comprænditur, quod in hac specie ea quoque ratione obseruandum est, quoniam hîc de eius commodo directè non tractatur, & in hoc omnes consentiunt[e]. Illud quoque certum est, in computatione annorum, eius temporis calculum non duci, quo quis in vtero fuit,
etiam si eius vtilitas hoc suaderet: ab hominis * enim 5
ortu solemus annos numerare, idque & Bald. prodidit[f]. Verùm & quamuis dubitatur, an contra
infantem ipso iure currat † præscriptio, dubium non 6
est, aduersus eum, qui in vtero est, vsucapionem procedere[g], licet restitutionem prætor polliceatur. Cæterùm & si mater prægnans apud hostes enixa sit,

†nec

a l. fin. suprà de col.
b l. antiqui. de petit. hered.
c Ial. l. posthumo. C. de contra tabu.
d Albe. in l. penul. C. de aduo. diuer. iudi.
e Felin. c. sicut. de homicid.
f c. 1. cùm in cunctis. de cle.
g l. etiam. ij. de min.

7 † nec infans reuersus sit, non videtur in vtero tempore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis Corneliæ ca
8 put ei patrocinabitur, ne bis in eadem* specie fingere lex videatur.

SVMMÆ.

1 *Mensuræ variæ.*
2 *Lapis centesimus à continentibus numerandus: ex causa à muris.*

LEX CLIIII.

MILLE PASSVS. Vt sciamus qua longitudine sit
1 passus † præfari nos oportet mensurarum aliqua nomina, ex quibus minima est digiti, quorum quatuor Palmum conficiunt, XVI pedem. Est autem
2 Pes tanquam as in numeris,* & ideo dimidius pes, semis etiam vulgò appellatur, quantum videlicet pugno, extensóque pollice metimur: sicut Spithama vox Græca, quæ & ipsa vulgò seruat nomen, quantum extensis articulis à minimo ad pollicem amplecti possumus: Latinè Dodrans dicitur, & Palmus maior quibusdam: at cubitus sesquipedalis est. Gressus verò, duos pedes & semissem continet: Passus quinque pedes, sic dictus, quòd passis, id est, dilatatis brachiis & manibus hanc dimensionem conficiamus. Vlna (sic enim Orgyiam interpretor) sex pedibus, vt Herodotus scripsit, constat. Pertica duos passus in se habet, hoc est, pedes decem: vnde & decempeda dicitur. Plethrum pedes centum. Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus conficitur, duósque in se Actus continet. Stadium passus cētum vigintiquinque habet, qui sunt plus paulò pedes sexcē ti. Diaulus duo sunt stadia, Milliarium sunt mille passus, hoc est, stadia octo. Dolichus stadiorum est duodecim. Leuca dictio est Gallica, cuius tamen Ammianus Marcellinus meminit: mille & quingentos etiam ipsa passus habet, vt Antonius in Itinerario ostendit, licet plerisque in locis sit amplior. Parasanga vocabulum Persarum, triginta cēsetur

stadiis, quæ mensura paulò minor est milliario Germanico. Schœnus apud Aegyptios sexaginta est stadiorum. Stathmus, id est, mansio, milliaria habet vigintiocto semis: huius in authenticis [a] mentio habetur. Est & vulgaris vox Mansum, qua tantum agri significatur, quantum singulis annis par boum arare, colereque potest[b].

a §. si igitur. in authen. vt om. obe.

b c. j. de cēsi.

VRBIS. Quapropter cùm præfectus vrbis, de his, quæ intra cētesimum lapidem perpetrata sunt[c], cognoscat, inibitur computatio à continentibus, quod & in dubio semper seruandum est: alioquin distinguimus quemadmodū concepta sint verba, vt si prohibiti sint ciues capras retinere prope vrbem, computetur à muris: si prope Romam, à continentibus, vt plerique hîc sentiunt.

c l j. §. cùm vrbem. de officio præfect. vrbi.

SVMMÆ.

1 *Proximitas probanda: huius forma.* 3.

4 *Proximum variè accipi.*

5 *Proximi & consortis discrimen.*

LEX CLV.

PROXIMI. Quemadmodum proximus intelligatur, qui solus est, suprà à nobis tractatum est. † sed 1
dubium est, cùm lex agnato proximo hereditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare is, qui se heredem asserit. Et si non possideat, aliúsque agnatus ei contradicat, non est dubiū probari debere: quòd si in iudicio alius agnatus nō appareat, durum esset, si eum ad id cogeremus, vt probaret, neminem quàm ipse sit, defuncto propinquiorem esse: ídque Corneo[d] placuit, cui & nos adsentimus: cū proximus sit, vt hîc dicitur, qui solus est: eúmque præsumam⁹ * solum cu- 2
ius socij nulli appareāt, cùm verisimile sit, ad lucri partem omnes conuolaturos, si extarent. Teren. in Phor. At si talentûm rem reliquisset decem, primus esses: memoriter progeniem vestram vsque ab auo, atque atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:

d Cōs. cxciiii in iii j.

Τῶν ἐυτυχέντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.
Omnes virorum diuitum sunt proximi.

3 Sufficit igitur † si intra eum gradum esse se probauerit, vnde legitimos prætor vocat: ídque & Alexand. probat[a]: hunc enim esse proximum agnatum censebimus.

4 Cæterùm hìc† superest videre, & quæ prima sit huius vocis significatio: & constat à prope fieri proximum, & ideo vox valde est generalis: vnde vicin' proximus dicitur, & amicus: transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tã agnati, quàm cognati dicuntur. In vsu autem magis est, vt cùm ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus[b]: quo sensu etiã qui ante se aliquem habent, nihilominus proximi dicũtur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis, necessariísque personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi[c]: nõ enim dubium est, licere patruo accusare, licet frater extet. Itémque cùm legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non valere, nisi proximæ personæ relictum sit[d]: intelligemus proximum, etiã qua aliquis prior in gradu sit.

5 Addidit † Baldus[e], hoc differre proximum à consorte, quòd proximus per consanguinitatem dicitur, cõsors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus

6 intellexi, consortem * eiusdem sortis & conditionis hominem significare, sed ex subiecta materia aliter atque aliter *μεταφορικῶς* accipi.

a in l. is potest. de acq. hered.

b l. ad intestati. C. de le. here.

c l. quamuis adulter. C. de adulter.

d l. cùm rem. C. de leg.

e Bald. l. dudũ. C. de cõtrahẽ. empt.

SVMMÆ.

1 *Vtrubi interdictum explicari.*
2 *Anni maior pars, variè consideratur.*

LEX CLVI.

1 MAIORE. Interpretatur hìc †Iurisconsultus interdictum[f], quo cauebatur, vtrobi * quis maiore

2 parte anni fuisset, ibi & maneret, † ostendítque maiorem partem anni intelligi, respectu possessionis aduersarij: hodie tamen hoc in interdicto id solùm intelligimus, vtrobi litis contestatæ tempore ea res sit[g], de cuius possessione litigatur: ídque exemplo interdicti,

3 Vti possidetis * exæquata enim hæc sunt. Eadẽ autẽ ra-

f l. i. suprà vtrobi.
*P. Fl. vtrubi.

g §. sed hodie. Instit. de interdict.

tione dicimus, vtrobi, vtro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi, si quò in loco. Ouid. Sicubi Colchorum Minyis regina vacaui. Ita enim censeo legendum. Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, vt etiam Vallæ placere video.

SVMMÆ.

1 *Murum variè accipi.*
2 *Parietum genus multiplex.*
3 *Seruitutum rusticarum genera & discrimina.*
4 *Viarum genera.*
7 *Viæ publicæ dominus, princeps.*
7 *Delictum in via iudex regius puniat.*

LEX CLVII.

QVANTVM. Murus propriè dicitur publicus, qui vrbem munit, & mœnia continet: impropriè hic videtur accipi de priuato ædificio, quod paries dicitur: quo sensu aduersus Vallæ traditionem etiam Cornelius Tacitus libr. xv. vtitur. Ostendit autem Iurisconsultus parietem esse etiam maceriam, sic † appellatur 1
paries sine calce aliáve compactione formatus. Erant autem parietum † varia genera, lateritij, lapidei, cæmentitij, testacei, cratitij. Fuerant lateritij, ex lateribus 2
durissimæ soliditatis, vtpote qui crudi sub sole diutissimè permanserant, vt exiccarentur. Testacei ex latere cocto, qui etiam nunc sunt in vsu. Cæmentitij fiunt ex temere coniectis lapidibus calcéque commixtis, & imbricum modo hærentibus. Cratitii, quos concratitios Papinianus [a] appellat, ligneis cratibus insertis fiebant, seu asseribus arrectis transuersísque in modum cratis, vocantúrque alio nomine intergerini, vt etiam Festus ostendit, quòd videlicet vicinorum cœnacula his dirimerentur: quod diffusiùs explicat M. Vitruuius.

VIA. Cùm † de priuata via loquimur, quatenus seruitutis species est [b], ab itinere actúque distat: quæ differentia ex vocabulorũ etymo accipitur. Iter enim ab 3
eundo

a l. si fratres. suprà pro so.

b Institut. de seru. in prin.

eundo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis.
Actus ab agendo: vnde ius iumentum agendi actus est.
Via à vehendo, & ideo ius in se continet etiam vehiculum ducendi: tametsi & qui habet actum, in consequentiam iumentorum etiam vehiculū adducere possit. Sanè lege XII. tabul. ea mensura viam confici traditum est, vt in porrecto pedum octo esset, in anfractu XVI. cuius dimidium actui tributum est. Cùm verò de seruitute non accipitur, aliter viam intelligimus, continétque non solùm iter, sed etiam semitā. Hoc autem distat iter à semita, quòd iter latiùs est, semita angustior, & quidam quasi callis. Videtur etiā iter propriè dici de via publica, quæ populo debetur: quod ex Iul. Frōtino libro de coloniis Italicis intelligi potest, quo sensu semitam tramitem priuatum interpretabimur: Græci ἀτραπὸν dicunt, vnde parœmia, cuius Eustathius Odys. meminit, ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς, Cùm prę̨stò via sit, tu requiris semitam. Plau. in Curcul semitā accipere videtur pro ea viæ parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumenta: quapropter apud eum parasitus minatur se facturum, vt obuij capite sistant in viam de semita. M. Seruius in IIII. Æneidos commentario aliter explicat, nimirum vt semita sit semis via, via actus dimidius, quà possit ire vehiculum: actum autem duo capere propter euntium, & venientium vehiculorum occursum. in qua re
4 dissentit à Iurisconsultis [a]. Sunt † autem viarum aliæ βασιλικαὶ, quas consulares vocāt, aliæ vicinales, quæ ad vicos ducunt, & ex his vtraque publica est, sicut priuatarum duplex quoque est species, agrariæ, & quæ ad seruitutes spectant. Sed dubium est, via publica ad quē pertineat. Et extat relatum esse de regalibus [b], & ideo
5 videretur in simplici* concessione castri eam non trāsferri. At alibi creberrimè proditur ad ciuitates pertinere [c], & idcirco licere decurionibus lata lege eam in
6 priuatum redigere. Ipse censeo viæ † publicæ securitatem ad principem specialiter pertinere, eius fundū ad municipes, iurisdictionem verò ad eū, cui castrū ipsum
7 concessum est. Et ideo † si quis in via publica deliquerit, posse supplicium de eo sumere quemcunque, cui ex

a l. ij. ne quid in loc. publ.

b ca. j. quæ sint reg.

c Bar. l. continuus. §. cū quis. de ver. oblig.

generali principis conceſſione hoc competat, & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus reſpondi.

SVMMÆ.

1 *Orationum genera, & notæ.*
3 *Indefinita vniuerſali par in diſpoſitionibus hominum cõtrà.*
4 *Heredem indefinitè ad omnes referri.*
5 *Filio indefinitè omnes contineri.*

LEX CLVIII.

IN VSVS. Orationum †alia eſt particularis, vt cùm ſignum particulare præponitur, quale eſt, quidam, aliquis, vnus: alia ſingularis, vt ſi nomen proprium ei inferatur: alia eſt indefinita, vt cui nullus terminus præpoſitus eſt: vnde eius ſignificatio valde ambigua eſt particulariterne, an in vniuerſum accipienda ſit. Et cùm ex proferentis mente id pendeat, eam ex ſubiecto argumento coniiciemus. Conſtat autem neceſſariò huiuſmodi ſermonem vniuerſalem ſenſum non accipere, & idcirco * in teſtimoniis non fiet hæc interpretatio[a], ſed potius aduerſus eũ, qui produxit, vt non probatum ſit, intelligemus[b]. In legibus †autem nõ ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet vniuerſali, cùm legum natura ſit, vt de vniuerſis conſtituantur. Sed & ſi lex velit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab herede pacem impetrauerit, omnium conſenſum ſi plures adſint, requiri exiſtimo[c]: ídque frequentiùs receptum mihi videtur. At in diſpoſitionibus hominum non æquipollet, niſi verba ex ſui natura generalitatem quandam ſignificent, vt piſcis, aurum, argentum, lana. Idem in herede ex communi vſu loquendi: cùm enim plures ſunt heredes, hæc dictio, heres, vni ſoli omnino non conuenit[d], cùm inſolidum non ſit heres, ſed vnà cum aliis admittatur, meritò inualuit vſus, vt de omnibus intelligeretur: ſed & ſi † heres indefinitè prohibitus ſit, ne alienet, exiſtimauerunt plerique de omnibus ſucceſſoribus actum videri, ſi tamen generale id nomen certis finibus contineretur, vt homo, particulariter potius propter ſermonis proprietatem intelli-

Margin numbers: 1 (beside "IN VSVS"), 2 (beside "re, & idcirco"), 3 (beside "batum ſit"), 4 (beside "de omnibus intelligeretur").

a l. non hoc. vbi Iaſ. C. vnde leg.
b Barto. l. ſi pluribus. de legat. ij.
c l. iiii. §. Cato. de verb. oblig.
d Bart. l. Lucius. §. Semproniæ. de legat. iii.

telligeremus, & mediocris posset accipi [a]. In dispositione † quoque ipsi proferenti fauorabili, verisimile est tali sermone eum vniuersaliter prouidisse: vt cùm pater filium suum se instituere, vel filio tutores dare professus est [b]: quòd si pluraliter id nominis proferat, tunc vniuersaliter, & ideo collectiuè semper accipitur: vt si filios exheredare se dicat, vel cognatis legare [c].

a l. legato generaliter. de leg. i.

b l. si quis ita. de testa. tut.

c Raph. d. l. si pluribus.

SVMMÆ.

2 *Argentum, omne numi genus, Gallis.*
3 *Aurei æstimatio & nomina.*

LEX CLIX.

ETIAM AVREOS. Æs separata ab auro argentóque metalli species est, apud antiquissimos quoque prius in vsu, quàm ferrum, vt Hesiodi poetæ carmen indicat: vnde & pecunia solo ære cudi cœpta est, hincque paulatim factum est, vt qualiscunque pecu-
1 nia, æris * appellatione compræenderetur: idémque † in
2 transalpina Gallia de argento: qualemcunque enim numorum speciem, simpliciter argentum vulgò appellant: nam & Græcis ἐξαργυρίζειν, quod M. Cicero exargentare transtulit, in pecuniam redigere significat. Nu-
3 mus † autem aureus, cuius hîc mentio est, sestertios æris centum valebat, quod in dispunctionibus adnotaui, hoc est, denarios argenteos xxv. Idem autem est denarius quod drachma. Sed deinde minoris æstimationis aureus fieri cœpit, & in Cæsarum constitutionibus [d] solidus appellari, quorum septuagintaduo auri libram conficiunt: qua ratione cùm aureus, quo hodie vulgò vtimur, drachmam auri pendat, consequens est, solidum drachmam pependisse, eiúsque prætereà tertiam partem, hoc est, siliquas sex. Sanè & Græci
4 χαλκὸν, id est, æs pro * quacunque pecunia accipiunt: vnde ἀχαλκεῖ apud Lucillium epigram. 11.

d l. quoties. C. de susce.

Ἑρμοδότου τὸ δὲ δόγμα τὸ πάντοσον, εἴ τις ἀχαλκεῖ,
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.
Hermodoti hoc dogma est, Quisquis miser, indiget ære,
Philosophi assumat pallia, diues erit.

SVMMÆ.

1 *Cæteros, ad omnes referri.*
2 *Cætera, vox, repetit.*

LEX CLX.

CÆTERORVM. Sicut suprà vidimus has dictiones, ampliùs, reliquum, virilem partem, etiam de toto dici: ita de † dictione cæterorum, admittendum 1
est, & ideo legata Titio optione seruorum, & cæteris Sempronio relictis, si Titius non optet, vel alio modo à legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt [a]: non quòd portio Titij ad illum per ius accrescendi deuoluatur, sed ex vi ipsorum verborum: & ita Pontanus [b] id responsum declarat, & in eo, cui superfluum relictum erat. Raphael [c] ex facto cõsultus idem respondit. Deducitur autem hæc dictio, cætera, à Græco, καὶ ἕτερα, id est, & alia: & ideo cum abbreuiationis causa † apponitur, eius virtute censentur alia repetita, 2
quæ ex natura, & consuetudine actus requirebantur, obseruabimúsque hac in re notarij ipsius consuetudinem: vnde in re dubia non licebit eius successori * absque iudicis mandato eam clausulam extendere, vt Bar. 3
sensit [d]. Sed & vbi de iure necessaria est scriptura, vel expressio verborum, non est existimandum sufficere, quod eius clausulæ inuolucro tabelliones implicant [e], & ideo nec * iuramentum, nec stipulationem in se continere videbitur. Sunt & qui plurimùm referre putent, 4
extensim cætera scriptũ sit, an præscriptis notis, &c. quod ridiculum ego arbitror.

a l. cùm optio. de opp. leg.
b Rom. sing. xxxv.
c Com. consil. cv.
d Bar. l. Gallus. §. ij. suprà de lib. & posth.
e l. j. de his quæ in testa.

SVMMÆ.

1 *Formulam vti opti. max. de vno accipi.*
3 *Supremum de vno dici.*

LEX CLXI.

ILLA VERBA. Legauit † testator fundum suũ, quem 1
optimum maximúmque habet: dubitatum fuit, si in vno verba hæc locum sibi vendicarent: superlatiua * enim de pluribus solent dici. Sed † quoniam quandoque etiam simpliciter pro positiuis accipiuntur, ve- 2 3
rius

tius est ad vnum quoque referri, ídque prætoris exemplo, qui cùm se daturum bonorum possessionem secũdum supremas tabulas edixisset, eum quoque admittit, qui solis tabulis institutus sit [a]. Cui exemplo & illud conuenit, quod Fabius Quintil. quadam declamatione refert. Is cùm lex vltima testamenta rata esse debere mandaret, vltimum interpretatur primum, post quod tamen aliud factum erat, quod iure non valebat: hócque ex voluntate legis esse autumat, licet non ex verbis.

a l. j. §. j. suprà de secũ. tab.

SVMMÆ.

1 *Puero puellam contineri.*

1 §. PVERI. Puerum a puritate † dici quidam existimauerunt, quam dictionem etiã de fœminis prædicari, Paulus hîc tradit, sententiæque suæ duo argumenta adducit, quòd etiamnum fœminas à partu recentes puerperas vocemus, itémque quòd Græci vtroq; genere ὁ καὶ ἡ παῖς dicunt. Sed iudicio meo hæ rationes non consistunt, cùm puerpera non à puero, sed à puera dicatur. Veteres enim pueras dixisse, vt in Calig. Tranquillus autor est, & M. Varro, Noniúsque Marcellus indicant, vnde diminutiuum puella. nec Græcorum exemplo quicquam moueri possumus, cùm apud eos παῖς commune nomen sit, vt ipse ait, & Theocriti crimine in Syracusis admonemur:

Κάλλιστα παίδων πεῖρα θῆν πάντα τελεῖται.

Latinorum nemo puerum fœminino genere protulit. Satius est ergo id responsum per eam interpretationem simpliciter accipere, qua masculinum concipit fœmininum.

SVMMÆ.

1 *Ventris causa duplæ non agi.*

2 *Venter non auget.* 3.

4 *Vectigal venter non auget.*

LEX CLXII.

1 NON EST PVPILLVS. Qui † in vtero est, pupillus non est, sed viscerũ matris quędã portio: &

ideo, ancilla prægnante vendita, si partus euincatur, non agitur duplæ: quia non videtur magis in contractu ad partum habitus respectus, quàm ad quoduis aliud intestinum[a]. Hinc est consequens, vt † non ideo 2 preciosior sit ancilla, quòd prægnans sit: quamuis enim aliqua spes lucri inde domino subesse videatur, contrario tamen detrimenti periculo eliditur. Quid enim si ancilla abortiret? cùm præsertim parturiens mulier censeatur in periculo mortis esse[b]. Meritò ergo † in legis falcidiæ computatione propter ancillæ 3 ventrem hereditas non augetur[c], quod periculum in brutis tam frequens non est. Si tamen cariore pretio propter partum quis ancillam emat, quod ex ea natum erit titulo oneroso habere videbitur[d]. Sed & si fur matrem sustulerit, partum quoque, qui apud eum conceptus est, contraxisse videtur, vnde neque eum vllo tempore per possessionem acquirit, quod suprà attigimus[e]. Et ex his consequens est, si mulier prægnans in exilium acta sit, filium ibi natum non videri exulem[f]. Sed & legem Corneliam aduersus homicidas latam, verius est non procedere in eo, qui abortionem procurauit: tametsi alij aliter senserint[g]. Illud † quoque traditum est, si lex portorij vectigal 4 pro quocunque animali imponat, pro eo, quod in vtero est, nihil soluendum esse: nam & huiusmodi in censum non refertur, & in hoc omnes consentiunt. Sanè Iurisconsultus pupillum hîc videtur lata significatione accipere, pro quocunque infante. Accursius tamen etiam propriè accipit, & ideo infert, † tutores 5 pupillis suis datos non videri ventris tutores fuisse, si infans non nascatur: cuius sententia vera est[h].

a l. si prægnans. de euict.

b Abb. c. pastoralis. in fi. de offi. ord.

c In l. falcid. placuit ff. ad leg. falcid.

d l quod si ex Pamphil. de lega. ij.

e l. partum. suprà eod.

f Bartol. l. in seruorum. de statu hom.

g Felin. c. sicut. de hom.

h l. cum pater. de neg. gest.

SVMMÆ.

1 *Supremum ad vnum referri posse. in reciproca substitutione contrà 2.*

4 *L. In vulgari. sensus.*

5 *Supremi substitutio variè accip.*

LEX CLXIII.

IN VVLGARI. Instituit † testator filium, quem 1 habebat, & quoscunque habiturus esset, eíque qui supre-

ſupremus morietur, Seium ſubſtituit: dubitari potuit,
ſi alios filios non habuerit: an Seius illi ſaltem, quem
tum, cùm teſtaretur, habebat, rectè ſubſtitutus vide-
retur. Et exemplo legis XII. tabul. rectè ſubſtitutum
defendit [a]: quoniam in ea lege ſupremus dicitur, qui a l. qui duos
2 vnicus fuit: ſatíſque eſt, vt † vltimus quis cenſeatur, de reb. dub.
qui poſt ſe neminem habeat, etiam ſi à nemine quoque
3 præcedatur, quod & ſuprà latiùs attigimus. Sed * in
hac ſpecie dubium eſt, ſi plures ille filios haberet: an
inuicem ſubſtituti viderentur [b]? & receptum eſt, cen- b l. vel ſingu
ſeri legitimæ ſucceſſionis inter plures coheredes ius lis. ſupra de
reſeruatum, niſi vltimo decedenti in omni hereditate vulg.
* ſubſtitutio facta ſit [c]: non enim qui ſupremus mori- c l. Titia
tur, omnem hereditatem reſtituere poteſt, niſi ipſe Seio. §. ij.
eam habuerit: at habere eã non poteſt, niſi viciſſim eos de l. ij.
grauatos dicamus. Sunt qui idem eſſe opinantur [d], cùm d Socin. l.
ita verba concepta ſunt, vt poſt mortem omnium re- heredes. §.
ſtitutio facienda ſit, tametſi expreſſè dictum non ſit, cùm ita. ad
vt qui vltimus moriatur, reſtituat [e]: quod rationem Treb.
in ſe vllã non habet: non ergo vltimus omnium por- e Arg. l. co-
tionem, ſed eo in caſu vnuſquiſque ſuam reſtituet. dicillis. de
vſuf. leg.

VVLGARI. Accurſius interpretatur, id eſt, pupil-
4 lari. Ego † aliter ſentio: cùm enim teſtator filiis inſti-
tutis, ei, qui ſupremus morietur, ſubſtituit, ſi vnicus
ille ante aditam hereditatem decedit, ſubſtitutus ex
vulgari admittetur: ſi poſt aditam, antè tamen, quàm
pubes eſſet, ex pupillari. vnde à principio ea ſubſti-
tutio ſatis poteſt vulgaris appellari nec obſtat quòd
ex vulgari ei non ſuccedatur, ſed teſtatori, quia pro-
nomen illud pro ſuperuacuo habetur, ídque Alberi-
5 cus probat [f]. Sed † quid ſi dictum ſit, mihi & ei, qui f l. i. in prin.
ſupremus morietur, Seius hæres eſto? Et adhuc opi- de vulg.
nari quis poſſit, de vulgari & pupillari ſubſtitutione
ſolùm egiſſe teſtatorem, vt ordinem, coniuncta deno-
tet, quaſi ſibi ſubſtituerit, ſi filius heres non erit, & fi-
lio ſi heres erit. Quidam etiam fideicommiſſariam
contineri aiunt, vt Pontanus & Iaſon [g], & in electio- g Iaſ. l. pen.
ne ſubſtituti eſſe, directè an per fideicommiſſum here- C. de imp.
ditatem vendicet: quæ ſententia propter veriſimilem
teſtatoris voluntatem adiuuanda eſt.

SVMMÆ.

1 *Humanitus accidit, morte.*

§.Si quis ita. Humanitus † accidere, est mori [a]. & ita docti solent loqui. Sed testatores ex vulgi sermone, qui concisior est [b], & breuior, simpliciter accidere, & contingere, pro vita defungi accipiunt: vltimus enim, qui homini eueniri possit casus * est mors: meritò illa conditio, si quid acciderit, de morte intelligitur [c]: alioquin propter generalitatem nullius ferè momenti esset. Sed an mors ciuilis hoc quoque casu sufficiat, vt quia in exilium quis missus sit: & Baldus [d] de ea sentire contrahentes non arbitratur. Hinc argumentum sumi * potest, imperiti testatoris verba ex vulgi consuetudine declarari: quod & Socinus [e] in ea specie annotauit, cùm filium quidã viuum & mortuum relinquere se Titio in testamento dixisset: intepretatus est enim, Titium viuenti tutorem datum, mortuo heredem [f]. Sed huiusmodi verbis hereditatem dari periculosius est, quã vt ego adfirmare ausim, cùm & curam mortui gerere quis possit, dum pompam funeris, ornatum sepulchri, parentaliáque huiusmodi procurat.

a Instit. de do. in prin.
b l. publica. de pos.
c l. vxorem. §. Seia. de leg. iii.
d Bald. in ru. C. de pos.
e l. qui duos. de reb. dub.
f Lancel. l. centurio. in fin.

SVMMÆ.

1 *Posthumum variè accipi.*
2 *Filiabus posthumas inesse.* 5.
4 *Interpretatio ex causis cessat.*

LEX CLXIIII.

Nomen filiarum. Posthumus † propriè intelligitur, qui patre humato natus est: sed & qui post testamentum natus est, largo modo posthumus dicetur [g]. Sed † pone testatorem de filiabus aliquid disposuisse, an de posthumis quoque actum censebimus? Et dubium non est, ex proprietate sermonis posthumas ea appellatione contineri: sed quia earum meminisse non videtur, neque cogitasse vt posthumæ nascerentur, ad futuros post morte suã filios respexisse non creditur [h]: & ideo propriam * significationem ex in-

g l. iii. §. i. de iniust. rup.
h l. qui filiabus, de leg. i.

ex interpretatione restringimus : quæ interpretatio
4 locum non habet † cùm contrariis coniecturis prior
præsumptio tollitur, vt si in parte testamenti posthumarum mentionem fecerit : non enim oblitus videri
potest, qui aliqua in parte posthumam cõmemorauit.
Idem si necessariò posthuma admitti deberet, vt in institutione, testamentum enim corrueret. Quod & di-
5 cendum est, cùm filiabus tutores [a] † quis designat : vtilis enim hic actus posthumæ est, nec hereditati damnosus : vnde propter fauorem de posthumis quoque
actum credimus, & vim verborum obseruamus. Sanè
qui post testamentum nascitur, indistinctè admittendus est, si tamen testator eum natum esse sciuit : cùm
enim nihil mutet, declarare videtur, de eo quoque se
intellexisse : & hoc Bartol. probat [b].

a l. si quis filia. de testa. tut.

b l. si cognatis. de reb. dub.

SVMMÆ.

2 *Portiuncula etiam spectanda. 6. ex causis contrà 3.*
5 *Pars in electione dimidia.*

1 § Portionis. Portio * videtur mihi de quali-
2 bet parte dici. Quapropter † cùm lex in totum vel pro
parte aliquid recipi vetat, qui vel minimum recipit,
pœnę reus est [c]. Et emphyteuta qui particulare dãnum
tolerare, suóque periculo ferre debet, qualecunq; erit,
feret [d]. Et facultas rem à socio venditam luendi, illi,
qui in ea partẽ habeat competens, vel ei, cuius sit, mil-
3 lesima non denegabitur [e]. Quoties † autem verisimile
non est, de minima re actum esse, vt quia dispositio
nullius redderetur momenti, veluti in eo, qui partem
fundi promittit [f], vel alio simili dubióque casu, de di-
4 midia accipiendum est [g]. Vnde qui partis bonorum * v-
sumfructum legat, de dimidia intellexisse videtur [h]. Et
5 cùm quis ab altera se parte † electũ ait, non minus, quã
dimidia sit, intelligemus [i] : alioquin, quæ in pauciore
numero esset, cùm nullius momẽti haberetur, alteram
6 nihil impediret. Quòd † si portiunculæ mentio fiat,
vel alicuius, vel quantæcunque, vel certæ partis, verius est etiam de minima intelligi [k]. Idem si quantula, vel minuscula scriptum sit [l]: nisi ad certam aliquam iuris dispositionem se referant, ex subiecta enim

c c. auaritiæ. in fi de elect. lib. vi.

d l. i. C. de iur. emphyt.

e Bal. l. i. C. de com. ser. ma.

f Gl. l. cùm post. §. gene. de iure dot.

g l. planè. in fi. de leg. i.

h l. etiam. de vsufru.

i glo. cap. si prius quàm. xxviii. dist.

k Bart. l. ii. C. quand. & quib. lib. x.

l l. qui concubinam. §. i. de leg. iii.

materia interpretationem recipiunt, Quapropter qui in testamento sextam partem *hereditatis suæ relinquit, sextam assis legasse intelligitur, idque Bar. visum. 7
Quod in hereditate procedit, quam lex in duodecim partes diuidit: in aliis verò rebus Angelus dissentit [a], quod & nos probamus. Quapropter si duas partes rei petieris, non duas ex asse, sed ex tribus partibus petiisse videberis: quòd si sex partes dari testator voluerit, dubium non est semissem deberi. Qua ratione si vnam partem hereditatis relinquere se dixerit [b], de vna vncia intelligendum videtur.

a Ang. l. defuncta. de vsu fr.

b Bart. l. interdũ. de hered. instit.

SVMMÆ.

1 *Effectum variè & ex re censeri.*

§. HABERE. Regula est generalis, quam alibi attigimus, Verba cum † effectu accipienda esse [c]. Is *autem est effectus, vt ex persona sua quis habeat: vt deductis oneribus, lucrum illi supersit: vt momentanea non sit acquisitio: quæ si nõ interueniant, habere quis propriè & strictè non videtur. Effectum quoque ea respicere existimantur, quibus actus alicuius fit momenti, non autem elusorius remanet [d]. Sed & vt lex rebus ipsis, non verbis imposita censeatur, ad effectum pertinet [e]. In iure quoque lectum est, vim pro * effectu accipi: vt apud Marcellum [f], ei qui hominem stipulatus est, promissor eum dando, qui tunc illi seruierat, liberatur vi ipsa. Sic & Corn. Tacit. lib XIII. Vectigal mancipiorum remissum magis specie, quàm vi. Cuius locutionis ratio est, quia vis à Græco βίη descendit, cuius contrarium & κατ' ἀντιστοίχιον est ius. Vnde ad differentiam eius, quod ipso iure fit, dicimus aliquid in effectu, vel vi ipsa factum.

c l. aliud. l. cepisse. hoc titu.

d c. si ciuitas. de sent. excom. in vj.

e l. ij. C. cõ. de leg.

f l. qui decẽ. §. stichum. de solut.

SVMMÆ.

1 *Peruenisse quid sine onere dici.*

4 *Oneri incumbentia.*

LEX CLXV.

VENISSE. Ad † heredem id peruenisse existimandum est, quod deductis oneribus peruenit: hócque

que exemplo legis falcidiæ rationem inibimus. Ad legatarium verò, qui fundū accipere, & decem heredi dare iussus est totum fundum iure legati peruenisse interpretabimur [a], & hoc quantum sit ad heredis falci-
2 diam, qui x. illa conditionis * implendæ causa sibi data computare non tenetur: alioquin verum est huiusmodi legatarium in toto fundo lucratiuum titulum non habere [b]. Et hinc generalis regula colligitur, ea-
3 tenus habuisse * quemlibet videri, quatenus, deductis oneribus, remanet [c]. Hinc si quis sacerdotium valoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit, quod ducentis censeatur, si deductis oneribus, sola centum sint reliqua: quod & in portoriorū legibus obseruandum est. Habetur autem in his oneribus
4 † & medij temporis vsurarum ratio [d], & cuiuslibet pecuniæ, quæ pro re ipsa effundatur, quale est ἑρμηνευτικόν, id est, proxenetæ merces, hastarúmque solennium impendia, & si qua similia. Sanè cùm lex exactionis effectum non respicit, sed petitionis modum, aliud dicendum est: vt si actorem mandet duos aureos in singula centum, quæ petat pro sportulis, deponere, sacramentóque sic contendere [e]: nihil enim refert, quòd reus ita inops sit, vt etiam si vincatur, petitam summam soluere nequeat.

a l. ad veterani. ad leg. falcid.

b l. non amplius. de legat. j.

c Dec. cons. clvj.

d Ias. d. l. nō amplius.

e l. cùm quædā. de iurisd. omni. iud.

SVMMÆ.

1 *Vrbanum à rustico qualitate distingui & consuetudine.*
2 *Dispensatoris officium.*
3 *Villici officium.*
4 *Insulæ, & earum vsus.*
5 *Numerum variè accipi.*
6 *Seruorum genera.*

LEX CLXVI.

1 VRBANA. Vrbana mancipia † non loco, sed genere vsus cognoscuntur [f], & à rusticis separantur: vnde qui rationes villicas dispensat, & de cibariis prouidet, in rusticis computabitur: at qui insulas custodiunt, vrbani existimabuntur: cùm tamen dubitamus, quid paterfamiliâs senserit, ex eius consuetudine

f l. quemadmodum. de sup. leg.

a l. seruis vrbanis, de leg. iij.

deprændemus [a]: cuius rei & ex rationibus, libellísque eius, aut vicariorum, qui vel rustica curant, vel vrbana, certiores fieri poterimus.

DISPENSATOR. Seruus † est qui impendia domus curat, & victui præest: huic obsonatores, piscarij, coqui, ídque genus serui parent. Sumpsit nomen ab expendendo pecuniam, vel quòd rationes dispendat, id est, procuret, & consideret, calculúmque ducat: hi vt plurimum in vrbe degunt. 2

VILLICO. Villicum † M. Cato, & L. Columella pro eo seruo accipiunt, qui ruri præest, & agriculturam rusticásque operas curat, císque secundum domini vtilitatem præcipit: huic serui ipsi agricultores subiiciuntur. 3

INSVLARIVS. Recentiores quidam insularium accipiunt seruum, qui propter aliquod delictum in compedibus opus faciat, in insúlámque relegatus sit: quod falsum est: insularius enim simpliciter seruus accipitur insulæ custos, cuius rei Pomponius autor

b l. si ita de vsu & hab.

est [b]. insulas, † autem Festus interpretatur domos quæ vicinorum communibus parietibus nō coniuguntur, sed quoquouorsum vel priuata vel publica area ambiuntur. Quam sententiam sunt ex recentioribus qui improbent: quoniam ex P. Victore constat, longè plures Romæ insulas, quàm domos fuisse: quod verisimile non esset, si hoc significatu insulæ acciperētur. Quapropter ipsi interpretantur insulas eas ædes esse, quæ inquilinis locari solerent: quod & ipse probarem, si aliqua voce etymologiæ ratio suaderet. Festi igitur opinionem sequor, quæ ex Corn. Taciti lib. xv. confirmatur. Is propter crebra incendia, cùm multi aquæ ductus in vrbem deferrentur, à Nerone excogitatum tradit, vt aqua priuatorum licentia intercepta, quò largior & pluribus in locis haberetur, in publicum flueret, ædificiaque non communione parietum, sed propriis quæq; muris ambirentur, canalibus (vt opinor) eis in parietibus additis, vt reprimendis ignibus aqua facilius decurreret: hinc insulæ nomen deductū. Erant autem non modò ab incendiis tutiores [c], sed etiam à furibus, qui per tegulas commeare in eas non potetant: 4

c l. iij. §. effracturæ. de offic. præf. vig.

rant: ideóque in eis pretiosiora quæque reponebantur, vt quæ solius effracturæ periculo subiicerentur.

5 NVMERO. Numerus † etiam ordinem & turmam significat [a]: vnde numeri militum dicuntur: hinc & numerus familiæ. Obseruandum igitur erit, an paterfamiliâs in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquem haberet, an verò vrbanorum.

a l. j. in fi. de bonor. poss. ex testa. mil.

6 VICARIIS. Serui † ordinarij dicuntur, quibus peculium dominus concessit, negotiarique sinit [b]. Vicarij sunt, qui ordinarij vices gerebãt, quidámque quasi subinstitores. Igitur si ordinarius vrbana, rusticáque negotia pertractasset, habuissétque alios vicarios vrbanis, alios rusticis, vicarij famulitio erit, rusticus censebitur. Martialis:

b l. si seruus. suprà de pecul.

Esset sat est seruum, iam nolo vicarius esse:
Qui rex est, regem Maxime non habeat.

SVMMÆ.

1 *Pernoctare officialibus non licere.*
2 *Lex xij. Tabul. explicata.*
3 *Per, variè accipi.*
4 *Tempus ictus spectandum in iurisditione.*

1 §. PERNOCTARE. Qui † prouinciæ præest, extra eam etiam voti soluendi causa pernoctare non potest [c]. Quæritur, quid sit pernoctare: & integram noctem significari Iurisconsultur ait. Sic Flamen Dialis quoties valetudo aduersa incidisset, nõ vltra binoctij pernoctare poterat, Vt Tacitus lib. III. scribit. Sic &

c l. illud. de offic. præsid.

2 in lege * XII. tabul. quæ trinoctio abnoctasset, vsurpabatur, vt ex Q. Mutio A. Gel. lib. III. tradit. Id autem
3 dictio per, in compositione † demonstrat, quæ vox ad integram noctem refertur, vt hic ait Iurisconsultus.
4 Quo argumento, si lex prætori † in delictis sui officij tẽpore perpetratis iurisdictionem mandet, cùm prioris tẽpore quis vulneratur à sicario esset, & sub successore periisset, responsum à quibusdã est, neutri ius cognoscendi esse cùm integrũ delictum neutrius tẽpore factũ sit, perpetrare autẽ ad totũ refertur [d]. Sed hæc decisio vera non est: qui enim lethiferè percussit [e], quod

d Alb. hîc.
e l. fin. §. sic autẽ. de bonor. qui sib

in se est, omne delictum perfecit, & ideo ad primum magistratum ius coercitionis pertinet [a]. Sanè hoc exemplo & pernox luna dicitur, quam Græci πανσέληνον vocant. Sic & peregisse * rem dicitur, non qui solum- 5
modo detulit, sed qui condemnauit [b]: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere, & percipere: hæc enim omnia ad quandam integritatē, perfectionémque referuntur. Tametsi † non negauerim 6
in compositione eam dictionem aliter quoque accipi, vt cùm perfidum periurum dicimus: itémque perpluere, perspicuus: & rursus perpauci, pertinax: sed & per orare dicitur, cui finis orandi demandatus tantummodo est.

a l. diuortio. §. si. vir. solu. matri. Alex.
b l. ij. de adult.

SVMMÆ.

1 *Materia confectum eo non contineri. nec versa vice.*
2 *Ligni acceptio varia, & vsus.*
3 *Ligna non ex ligno facta.*
4 *Nucleum ex ligno non esse.*
5 *Βάλανον variè accipi.*
6 *Palmæ genera, vsúsve.*
7 *L. Carbonum. explicari.*

LEX CLXVII.

CARBONVM. Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, non venit. Vnde qui † carbones dicit, 1
de lignis non intelligit, qui libros, de chartis: qui calcem, de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: ídque & Accursius, & quadam disputatione Pyleus probant. Econuerso nec appellatione materię, quod ex ea factū est, comprænditur, si speciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit, quod effectum est, vt in materiam suam redigi rursus possit [c], quale est argentum factum, vel aliter mentem testatoris coniiciamus. Hinc est, quòd ligni † appellatione, id solum continetur quod com- 2
burendi causa paratum est [d], & à solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatum. nisi vel testatoris voluntas, aut conditio, vel regionis natura aliud suaderent. Quo exemplo exemplo cum omnia nemora quis

c l. quæsitū. §. illud. de leg. iij.
d l. ligni. de leg. ij.

quis locasset, respondit. And. Siculus [a], de eo non censeri actum, quod materiæ causa haberetur, cùm id in alium elegantem vsum destinatum esset. Sed hac in re planè μάταιος est, & Siculis gerris vaniora conscribens.

a Barba. consi. xxvj. in ij.

Materiam. Sic propriè ligna appellantur, quæ ædificiorum causa, vel alterius operis habentur: inde materiarij fabri. Hîc autem de materia intelligit, quam idcirco quis præparauerat vt carbones conficeret: hi in antiquorum eulogiis [b] Græca voce dendrophori appellantur, quòd arborem ferunt & torrent.

b l. fi. de iur. immu.

Lignorum. Sunt ligna propriè, quæ comburendi causa habemus: vnde materia carbonum, cùm in alium vsum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

3 Genus. Cùm † enim speciale nomen titiones, sulphurata, faces, & nuclei habeant, non videtur quisquam ligna nominans, de eis intelligere. Sunt autem sulphurata tenuissima ligna sulphure vtrinque illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos vulgò sulphuretos vocamus.

4 Nucleis olivarum. Hi † enim ab antiquis ossa oliuarum appellantur, vt meritò, pro lignis habendi non sint. quod & in cæteris dicẽdum est, quales sunt glandium, nucum, amygdalarum, & si qua similia. Idémque in vinaciis statuendum, cùm acini non ignibus tantùm, sed & pascendis columbis vsui esse soleant.

Bellariis. Antiqui codices balanis habent, &
5 castigatiùs. Significat † βάλανος glandem generali nomine, sed specialiter de palmulis, quas vulgò dactylos vocamus, accipitur: palma enim in Ægypto & Syria eos fructus fert, gustu suauissimos, vt bellaria omnia præcellant. Sunt bellaria, quæ sub finem conuiuij adferuntur, & secundæ mensæ appellantur. Iulius Pol-
6 lux † palmam aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontísque sententia propriè balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticosóve operimento, quod elaten seu spaten vocant, & ipsum magni in medicina vsus,

vt Galenus ostendit, tametsi hodie in eis regionibus nullum alium, quàm ignibus vsum præstet.

PINV. Nil aliud est pinus, quàm picea excultior: eius nuces strobyli, coccali, coni, & Latinis nuclei vocantur: qui pinei sunt detrahuntur gustatu idonei, & medicina vtiles. At Iurisconsultus hic †cùm integros 7
strobylos dixit, de pinu agresti, vel picea intellexisse videtur; qui cassi & cibo inutiles sunt, ideóque à cono non diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi: in quibusdam enim regionibus ita abundat, vt eius fructus nulla sit æstimatio: nam de ea strobylos specialiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatum est, qui lib. I. cap. LXXXV. itémque cap. LXXXIX. στρόβυλοι pro pinu accipit, πίτυν pro picea, πεύκην pro tæda, quæ congeneres omnes arbores sunt. Sanè vbi nucis pineæ fructus in pretio sit, non opinarer legatis lignis* stro 8
bylos eius integros contineri: sed tum deberi, cùm fructus exempti fuerint.

SVMMÆ.

1 *Pedamentorum genera, & vsus.*

2 *Lignis legatis pedamenta non nisi inutilia deberi.*

LEX CLXVIII.

PALI. Pedamentorum, † quæ vitium adminicula 1
sunt, tria sunt genera: vnum robustum seu fissile ex quercu, vel iunipero, quod appellatur ridica: alterum est è pertica, qui palus dicitur, hícque teres est: tertium ob inopiam ex harundineto sumitur, sicque M. Varro, & L. Columella tradiderunt. Hæc pedamenta, quæ & statumina vocantur, lignis †legatis non 2
continentur, quoniam in materia sunt, & alium vsum, quàm ignis præstant. Putauerim tamen, cùm propter vetustatem amplius in vineæ vsu esse non poterunt, præstanda: nam ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim ampliùs in numerum materiæ rediguntur, imò tunc solent patresfamiliarum eos palos comburere.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Fundus vti optim. ix., seruitutis, onerísve expers.*
2 *Venditor onera exprimat.*

LEX CLXIX.

1 NON TANTVM. Qui † fundum tradit, vendit, legat,, ita vti optimus maximúsque est; non illi quidem seruitutem deberi ait, sed nemini eum debere: qua de re suprà à nobis tractatum est. Sed quid, si fundus ea cum clausula venditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit? Et si venditor sciens emptorem eius obligationis non admonuerit, Aretinus[a] respondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, posse venditorem conueniri, nec eius adiectionis prætextu excusari. Sed & Paulus Castrensis[b] non imputari hoc casu emptori existimauit, si cùm generaliter sciret fundum obligatum, minimè diligentiã adhibuit, vt quantitatem, summámque debitæ pecu-
2 niæ certius exploraret: cùm enim † eius declaratio ad venditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius suum non diminui sciebat[c], nisi specialiter fuisset ad-
3 monitus. Erat autem clausula hæc* & in cõtractibus[d], & in testamentis apponi solita, quod & antiqua inscriptio ostendit, quæ in Gratiano oppido Montisferrati ita legitur: V. F. T. VECTIVS T. L. HERMES SEPLACIARIVS, MATER GENVIT, MATER RECEPIT, HI HORTI ITA VTI OPTIMI MAXIMIQVE SVNT, CINERIBVS SERVIANT MEIS: NAM CVRATORES SVBSTITVAM, QVI VESCANTVR EX HORVM HORTORVM REDITV NATALI MEO, ET PRAEBEANT ROSAM IN PERPETVVM: HOS NEQVE DIVIDI, NEQVE ABALIENARI VOLO.

a Consil. cv. in fin.
b Cõsi. cxcv. in j. in nouis.
c l. sicut. §. nõ videtur. suprà quibus modis pign.
d l. Iulianus. §. idẽ Iulian. de act. empt.

SVMMÆ.

1 *Heredes onera præstent.*

LEX CLXX.

HEREDIS. Heres † meus Seio centum dato, primus heres non adiuit, an substitutus, si adeat, te-

nebitur? Et dubium non est ad quoscunque gradus heredis nomen pertinere[a], tum omnes quoque successores intelligi, siue Iure Ciuili, seu prætorio, siue directè, siue per fideicommissum succedant: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re, heredis appellatione cõtinebitur[b], dum vel materia fauorabilis sit, vel res eiusmodi sit naturæ, vt in singularem successorem transeat. Sed & cùm quis sibi & quibuscũque heredibus paciscitur, de particulari quoque accipiendum erit[c]. Idem si heredibus & successoribus dictum sit[d], vt *geminatio alicuius sit effectus, nec alterũ videatur superfluũ[e]. Sed in hoc quidam dissentiunt, cùm heredes de iure ciuili *: successores de prætorio intelligere possimus,[f] quod non probo: qui enim sic cõtrahit, nõ modò successiones, sed effectum cõsiderasse videtur. Adde, quòd cùm hodie eo iure prætorio ferè nunquam succedatur, non est verisimile infrequentis casus mentionem factam: nam & si heredis tantùm mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorum possessoris habitã rationem. Verior itaque prior est sententia, quam de facto consultus, Alexand. approbauit[g]. 2 3

a l. hereditatis. suprà eo.
b l. in cõuentionalibus. infrà eod.
c Roma. l. in tempus. de vsuca.
d l. fluminũ. §. j. de damn. infect.
e Ias. l. quidam. §. j. de edend.
f l. stip. ista. habere. in prin. de ver. obligation.
g cõs. cxciij. in ij.

SVMMÆ.

1 *Arrogatum liberti hereditatem arroganti quærit obliquè.*
3 *Peruenire, varia acceptio. 4. 5.*
6 *Legis, Peruenisse. sensus.*

LEX CLXXI.

PERVENISSE. Per † rogationem adoptauerat quis filium, qui cuiusdam liberti patronus erat, cauerátque, quod ad eum filium peruenisset, eo impubere defuncto, his ad quos ea res pertinere potuisset, restituturum: deinde is filius liberto suo successit, quæ hereditas ex regula iuris nec momento quidem in eius persona non cõstitit[h], sed protinus patri quæsita est: fuit dubitatum, an ad filium hereditas peruenisse diceretur? Et dixisset aliquis, nõ videri peruenisse: huiusmodi enim verbum cum effectu accipitur, & dictio Per, illi addita, perfectionem † quãdam acquisitionis denotat[i]. sed tamen in proposito casu aliud dicendum fuit, non eo so- 1 2

h l placet. de acq. heredi.
i l. qui cohcubinam. §. ij. de leg. iij.

eo solùm argumẽto, quòd etiam si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hereditas restituenda erat, quia ipsius filij respectu, non autem patris delata videretur[a], sed hac etiam ratione, quia verba stipula-
3 tionis hoc inferunt: peruenisse enim † ad me dicitur, quod per me ad alium peruenit, dum ille iure meo nitatur, vt superiùs à nobis expositum est. Idem si culpa mea peruenerit. Exempli causa: Constitutũ est, vt præfectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se peruenerit: si aliquid peruenerit, quamuis ampliùs non habeat, vt quia per iniuriam amisit, nihilominus
4 tenebitur[b]. Alibi † quoque proditum est, id solùm peruenisse videri, quod deductis expensis superest, ídque in vẽditore hereditatis[c], qui, quod ad se peruenit, tradere tenetur, responsum est. Dubitatum quoque extat,
5 an, peruenire † verbum in substitutionibus directum sit, an solùm fideicommissi vires habeat? & non esse directum frequentius traditum est[d], nisi additum esset, vt eo ipso perueniat, vel pleno iure, vel libere: huiusmodi enim verba eius sunt effectus, vt heredis manus
6 expectanda non sit. Sanè † hoc in contextu adnotanda est constructionis forma, qua Iuriscõsultus acquisitam à liberto hereditatem. id est, de liberto dixit. sicut cùm nos à quæstoribus acquisiuisse mãcipium dicimus, hoc est, lucrifecisse, vel comparasse. Accursius cõstructionis huius nouitate motus, ὑπόθεσιν, seu facti speciem aliam fingit: quam adeò non probo, vt eã referre distædeat.

a l. sed si plures. §. in arrogato. suprà de vulgar.

b Paul. Cle. j. §. Cæterũ. de priuileg.

c l. ij. §. j. de heredi. ven.

d Mod. l. centurio. in fi. suprà de vulg.

SVMMÆ.

1 *Libertis libertas contineri.*
2 *Libertorum species.*
4 *Manumißionis vindicta forma.*

LEX CLXXII.

LIBERTATI. Solebant testatores vestiaria, vel cibaria libertis libertabúsque suis relinquere[e], quod & de iuribus sepulchrorum obseruatum fuisse, ex quam-
1 plurimis inscriptionibus constat. Pone † testatorem solùm mẽtionem libertorum fecisse, existimat Vlpianus etiam de libertabus accipiendum: quod etiã in fideicõ-

e l. iiij. de alim. leg.

a l. cùm pater. §. cùm inter. de legat. ij.

b titul. j. de stat. homin.

* Sũt qui legãt in ecclesia, quorum lectio nunquã placuit eo sensu.

missis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quòd masculinum semper sub se fœmininum complectitur[a], vt superiùs tractauimus. Tres † autem libertorũ fuisse species Caius instit. lib. j.[b] tradit. Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ conditionis, alios esse Dedititios. Ciues sunt, qui his tribus modis, id est, testamento, aut in æde* sacra, aut ante consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut cõuiuij adhibitione manumittuntur. Dedititii verò sunt, qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publicè pro criminibus cæsi sunt: aut in quorum facie vel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impressa sunt, & ita impressa, vt deleri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertorum ideo Ciues Roman. meliorem statum habent, quia & testamẽta facere possunt, & ex testamento quibuscunque personis succedere: nã Latini & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt vllatenus vindicare: tametsi Latini certis rebus priuilegia Ciuiũ Rom. libertorum cõsequi possunt: Dedititii verò nulla ratione possunt ad Ciuium Rom. libertorum beneficiũ peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum ab ipsis aut testamẽto, aut in æde sacra, aut ante consulem manumittuntur, Ciuium Roman. priuilegia consequuntur: hæc Caius. Quæ verba referre placuit, quod Iustinianus[c], qui has differẽtias sustulit, nimis concisè, & suspensa (vt dicitur) manu, eas declarauit, tametsi ad multorum in iure veteri locorum interpretationem pertinerent[d]. Nam cùm de * manumissis vindicta mentionem reperimus, Ciues Rom. intelligimus: eo enim † modo ante consulem, seu, quod idẽ est, proconsulẽ, vel prætorem manumittebantur, fiebántque ciues Rom. nisi aliter conuentum esset[e]. Persius:

Vindicta postquam meus à prætore recessi.

Hinc Corn. Tac. lib. XIII. eos tradit, qui vindicta manumissi non essent, aliquo velut seruitutis vinculo teneri. Ausonius in Grypho:

Triplex libertas, capitísque minutio triplex.

Meminit & Boetius in Topica M. Ciceronis.

c in §. vltim. Institut. de liber.

d l. qui Romæ. §. Flauius. de ver. obliga.

e l. j. suprà il lo. C. de La. lib. tol.

Margin numbers: 2 (beside "Tres † autem"), 3 (beside "de * manumissis"), 4 (beside "eo enim † modo").

SVM-

SVMMÆ.

1 *Collegæ, officii eiusdem viri.*
4 *Collegiorum genera, horúmque præfecti, & iura. 5.*
6 *Maior pars, inuno pacto eligit: ex causis diuersum. 7.*
8 *Maior pars, duæ partes ciuitæ.*

LEX CLXXIII.

COLLEGARVM. Collegas Iurisperiti nostrates eos propriè dici opinantur, qui simul habitant, quasi vnà se colligant: cui sententiæ veterum autoritas ad-
1 uersatur, † à quibus proditum est, ab eligẽdo collegas dictos, quasi in idẽ munus coelectos diceremus: quod & Iurisconsultus hîc sentit, cùm eiusdem esse potestatis ait, sicut erant consules, prætores, tribuni plebis, & similes. Quapropter And. Siculi rationem non approbauerim[a], ecclesiam collegiatam (vt ipse ait) negantis, a Barb. cons. xvij. in j.
2 quoniam eius *Canonici simul non habitarent: nã hoc nil referre verius est, dum aliter de eorum iure cõstet: sufficítque, si eligere actorem consueuerunt[b], & sigillo b Abb. ca. à communi vti, aliáque eiusmodi facere, quæ vniuersita nobis. de iur.
3 tum propria sunt. Eadem ratione † collegia dicuntur, in patro. quibus, qui dent nomen, eliguntur, dum pauciores tri
4 bus non sint[c]. Sic † & collegium doctorum dicimus, c l. Neratius. sic & nauiculariorum, sic cæterorum artificum. Fuit & supra eod. collegium olim poetarum. Soléntque sic aliquos sibi præficere, vt plurimùm duumuiros, quos voce parum Latina Abbates vocamus. Sũt & qui vnicũ rectorẽ habeãt, sunt & qui nullũ: nec enim vt collegiũ dicatur, necessarium est aliquẽ ei præfici[d]: imò eo casu congre- d Innoc. c. cũ gandi collegii, referẽdíque ius ad eum pertinebit, qui nõ. de preb.
5 in albo prior antiquiórque sit[e]. Posse autem † eos colle- e l. fi. de alb. gas de his, quæ ad artem suam pertinent, costituere, scrib. séque vicissim illis decretis alligare, euidentissimi iu f l. fin. C. de ris est, dum tamẽ aliis præiudiciũ nullum inferant[f]: vt iur. om. indi. si monopoliũ sapiãt, vel ambitiosa sint. Vnde cũ semel constituissent, ne qui sacris initiatus esset admitteretur: responsum est, decretum non valere. Quod tamen in collegio iudicum, quale Mediolani est, non censetur seruãdum: nec enim huiusmodi decreto libertas eccle-

ſiaſtica imminuitur, cùm iure quoque Canonico à ciuilibus iudiciis abſtinere eos honeſtas ſuadeat [a]. Sed nunquid conſtituere poſſint, vt aliquis non recipiatur, niſi omnibus conſentientibus? Et licet † conſtitu- 6
tio ex ſe valeat, præſertim ſi iuramentum acceſſerit, putauerim tamen, qui à maiore parte admiſſus ſit, iure admiſſum videri. Nec enim legem ſibi imponere potuerunt, à qua recedere non poſſint, tametſi periuri efficiantur [b]. Id enim in collegiis maior pars poteſt [c], quod totus ordo [d]. Et hoc maximè adnotandum aduerſus eos eſt, qui ſinguli plurima promittunt, munificóſque ſe exhibēt, cùm vniuerſi eius legis prætextu nihil extricent, fidémque violent. Si † tamen à princi 7
pe eiuſmodi conſtitutio confirmata eſſet, non diffiteor omnem conſenſum neceſſarium eſſe [e]. Sed quam maiorem † partem eſſe dicemus? & receptum eſt, duas 8
partes ex tribus neceſſariò requiri: ſi tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati ſint, & quia non aduenerint contumaces habiti in his, qui paruerint, ſolis ius vniuerſitatis * reſidet, tametſi minima pars ad- 9
ſit. Secùs, ſi à collegis ſimpliciter fuerint vocati, vt quia collegium præfectis careat, vel præfecti iuriſdictionem non habeant [f]. Et ita ego cenſeo, repugnantiúmque ſententias concilio.

a c.ij.de clericis vel mon.
b c.dilecto. de præbend.
c l. quod maior. ad municip.
d B l.l.fin. C.de autor. præſt.
e Gl.c.vbi. verb. ſingulis. de elect. in vj.
f Dec.c.cùm omnes.de cōſtit.

SVMMÆ.

1 *Abſentis procurator caueat.*
2 *Abeſt qui in continentiis non eſt.*

§. QVI EXTRA. Abſentium † procuratores rem ra- 1
tam haberi [g], aut iudicatum ſolui ſatiſdare debent, præſentis non debent. Quæritur † ergo quis abeſſe di- 2
catur. Et Iuriſconſultus reſpondet, eum abeſſe, qui extra continentia vrbis eſt, id eſt, ſuburbia, & quatenus ſe vrbs continet. Vulgati codices continentiam fœmi nino genere ſcriptum habent, ſed ratio Latini ſermonis hoc non patitur: neutro itaque genere pronuntiãdum eſt. Sane verbum id, abeſſe, variis modis in iure accipi ſuprà [h] oſtendimus, vt minimè operæpretium ſit ea, quæ diximus, repetere: tametſi & infrà iuriſcon ſultus de eodem nonnihil ſcribat.

g Gl.l.præſens.de procur.
h l.mulieris.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Venditionis tempus in qualitate spectari: sed & præteritum. 3.*

2 *Fur desinit esse, si id dominus se id voluisse dixerit.*

LEX CLXXIIII.

1 ALIVD EST PROMITTERE. Qui vendit † mancipium, tenetur id præstare [a], eum furto, noxáq; solutum: quæ verba hoc significant, vt tempore, quo venditur, solutus sit. Vnde quamuis aliquando furtum fecerit, si tamen ea noxa sit liberatus, redhibitioni locus non est. At qui furem non esse dicit, de moribus dixisse videtur, & ideo hoc præstare debet, quòd nunquam furtum commiserit [b]. Sed & si ipsi venditori quandoque furatus fuerit, non dubitatur quin ex sti-
2 pulatione emptori succurratur [c]. Sed finge † venditorem, vt iudicium euitet, adserere, nullum furtum sibi à seruo vnquam factum fuisse, sed seruum se volente accepisse, & propter familiaritatem, quam cum seruo dominus habuit, forte credendum ei videretur, cùm traditum sit, admitti eam excusationem, qua dominus rei, vt furem liberet, sua sponte rem ablatam attestatur [d], si ex amicitia, vel familiaritate, quam cum domino is, qui furti reus est, habebat, verisimile id sit. Qua
3 ratione † depræsnsi in concubitu, & adulterij accusati, se excusant, si coniugium contraxisse asseuerent, eorumque affirmatio verisimilis sit [e]. Sed in proposita quæstione eam assertionem emptori non obesse existimauerim: cùm enim integritatem morum, & propositi, id est, voluntatis serui pollicitus venditor se præstiturum videatur, non sufficit, si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi & hoc probetur credidisse seruum, qui abstulit, se voluntate domini auferre.

a l. j. in prin. de ædil.

b l. quod si nolit. §. j. eo. titul.

c l. furtum. eod. tit.

d Bart. l. inter. §. rectè. de fur.

e Gl. l. pen. C. de fideiuss. Felin. c. j. de præscr.

SVMMÆ.

1 *Fraudat reddens quandoque.*

3 *Vim facit, qui debitum sine iudice extorquet.*

4 *Stipulationum genera.*

LEX CLXXV.

FACIENDI. Quæ in fraudem creditorum facta essent, restitui prætor iubet [a]. Finge † in fraudem cre- 1
ditorum illud quod sub conditione, vel in diem debebam, me creditori ante tempus reddidisse, an creditoribus consuletur? Et indubitati iuris est consuli, † fa- 2
ctum enim dicitur, quod est redditum. Quapropter & cùm prætor, si quid metus causa factum affirmaretur, auxilium pollicitus esset [b], D. Marcus edicto † declara- 3
uit, id quoque factum videri, cùm per metum sibi rem suam, non adito iudice, aliquis debitorem reddere cõpulisset. sane cùm stipulationes [c] aliæ † in facto, aliæ in 4
dando consistant, ea quæ de reddendo est, si actum sit, vt in continenti reddatur [d], magis facti quàm dationis existimatur [e]: tametsi & negari nõ possit, verbum facere * tam generale esse, vt & dationem comprændat, quod infrà suo loco dicemus: qui enim dat, procul dubio aliquid facit. 5

a l. omnes in fine. quæ in fraud. cred.

b l. extat. quod met.

c l. ij. sup. à de verb. obl.

d l. si pœnã. de verb. obl.

e Bal. l. cùm allegas. de vsur. C.

SVMMÆ.

1 *Solutionis mandatum egrediens non liberat.*

LEX CLXXVI.

SOLVTIONIS. Quid solutionis, liberationis, satisdationis, satisfactionísque verbo contineatur, superius à nobis traditum est. Hîc solùm admonendi sumus, procuratorem qui solutioni † recipiendæ con- 1
stitutus sit, si delegationem aliámve satisfactionẽ recipiat, debitorem non liberare: vt enim solutionis verbo verum sit omnem satisfactionem accipi, tamẽ cùm aliud pro alio, inuito creditore, præstari non possit, qui mandat, vt solutio recipiatur, mandasse id intelligitur, vt in specie debita recipiatur: & ideo absque domini consensu, procurator reum debendi liberare non potuit, ídque Alexand. [f] in facti quæstione respondit, quod & nos probamus. Dum ergo hîc omnem satisfactionem contineri dicitur, subinferendum est [g], quam tamen creditor acceptare voluit. Addit Bartol. quoties lex * pecuniam solui vult, de alia satisfactione in- 2
telligi

f Consil. xcv. in iij.

g l. Item liberatur. in fi. quib. mod. pign.

telligi non posse, quod à nobis superius explicatum
3 est. illud constat *procuratorem ad recipiendum solutionem constitutum, si confiteatur se recepisse, debitorem non liberari, nisi vera de numeratione aliter cõstaret: idque frequentius receptum est: quoniam si de numeratione non appareat, qui confitetur, donare videtur: at huiusmodi mandato non est existimandum id actum, vt donare liceat [a]. Fuere tamen, qui hoc in articulo dissentirent, quorum sententia hæc mihi videtur ratione defendi posse: nam cur non ea fit interpretatio, vt de donando mandatum videatur, ratio illa prodita est. quòd qui donat, perdit, rémque suam prodigit: quod in nostro casu non est, cùm possit dominus aduersus procuratorem agere vt rationes reddat, restituatque, quod se recepisse cõfessus est, quòd si soluendo procurator non sit, æquius est, vt domino id imputetur, qui huiusmodi procuratorem elegit, quàm creditori, qui bonam fidem sequutus ei satisfecit, & apocham recepit. Et satis durum videtur ad debitorem id pertinere, vt probare debeat verã numerationem interuenisse, vt sic in domini facultate sit procuratorem eligendo, duriorem debitoris conditionem facere. Et forte verior hæc opinio est, nisi quòd vt in cæteris rebus, sic in iure numerantur plerunque sententiæ, non ponderantur.

a Bar. l. ij. in fi. si cert. pet.

SVMMÆ.

1 *Cauillari, vocis acceptio multiplex.*
2 *Cauillamur varié.*
3 *Legis, Natura, sensus, & emendatio.*
6 *Cauillari aduocato non licere.*

LEX CLXXVII.

1 NATVRA. Cauillari † variis in iure modis accipitur. Cauillatur, qui calumniose agit: cauillatur, qui breuiter & falsè aduersarium sermone captat, aut irridet: cauillatur, qui sciens, vt suam sententiam tueatur, falsa prodit. Specialius verò, & (vt ita dicam) ἐμφαλικωτέρως, cauillari dicitur, qui eo adsumpto quod euidenter verum est, dissimiliter, acceptis terminis,

quod falsum est, infert. Id †tribus modis fieri Aristo 2
teles in Elenchis tradit: aut enim argumentum in ma
teria peccat, aut in forma, aut in vtroque. In materia,
vt si dicam: Quæ in nullius bonis sunt, occupanti con
ceduntur: res sacræ in nullius bonis sunt, ergo occu-
panti conceduntur. Is autem syllogismus propriè σοφι-
στικὸς appellatur, de quo Accursius † Iuriscõsultum hîc 3
intellexisse existimat, cui & ipse assentior. In forma,
vt: Omnis seruus in potestate est, filiusfamiliàs est in
potestate, ergo filiusfamil. seruus est. noménque huic
argumento παραλογισμὸς est. In vtroque peccat, cùm di
cimus, Quilibet seruus pro mortuo habetur: nemo a-
lieni iuris est, qui seruus non sit: qui igitur alieni iuris
non est, pro mortuo non habetur. Sed hæc latiùs ab A-
ristotele eiúsque interpretibus accipienda sunt. Quo-
modo † autem cauillatio Græcè appellatur, Iuriscon- 4
sultus hîc ostendit: sed in vulgatis codicibus vox illa
deficit. Fuere igitur qui διαβολὴν reponendum existi-
mauerunt. eam sic definiendam Lucianus arbitratus
est, vt sit criminatio ἐκ τῆς ἐπηρείας, id est, nocumento
orta, cum reo nihil sciente, nedum ad cõtradicendum
non admisso, soli delatori fides adhibetur. Qua ex de-
finitione apparet, eam vocem hoc in loco non esse re-
ponendam: hic enim non de calumnia agitur, sed de so
phistico argumento. Antiqui codices hîc γοητείαν ha-
bent, & infrà de regulis iuris, vbi idem responsum le-
gitur, σόφισμα, quę lectio vtraque conuenit, posteriór-
que plus mihi arridet, quæ magis specialiter rem expri
mit, quandoquidem γοητεία pro quacunque fraude vi-
detur posse accipi. Apud antiquiores tamen sophista-
rum nomen honestum fuit, & qui philosophiæ Docto
res erant, vulgò sophistæ dicebantur, ídque ex Philo-
strato, & M. Victorino palàm est: suspicórque propter
malos eorum mores, nominis quoque dignitatem cõ
uersam: nam & Plutarchus grauis autor, à maiorum
institutis eos degenerasse ostendit, & pro philoso-
phis, planos, sycophãtásque quosdam fuisse. Sanè hinc
apparet, ex breuissima mutatione veritatem obnubi-
lari: vnde proditum est, mutato * facto, etiam ius mu- 5
tari: nec ideo Iuriscõsultum reprændi posse, qui varia
re pon-

responderit, cùm aliquantulum mutatæ sibi facti species essent propositæ: ex facto enim ius oritur, quo va
6 riato, & ipsum variari necesse est. Sed † an huiusmodi cauillationibus vti aduocatum deceat? & graui viro cō uenit nunquam vti [a]: nec enim debet quis de victoria magis, quam de veritate esse solicitus: quoniam id vitium (vt Cicero inquit) maximè contra prudentiā est. Sed recentiores plerique ambitione præcipites, omnes disciplinas puerilibus hisce nugis peruertêre: & cùm paucis veritatem explicare possent, per argumenta & oppositiones, artem in verborū contentionem deduxere. Sic magno Reipub. Christianæ detrimento Theologi, sic & Philosophi, sic deniq; & legum interpretes fecere: receptissimúmque apud omnes est, licere aduocato bonam causam falsis rationibus tueri, & fraude fraudem trudere. Imò pro consilio proditum est, plurimas semper rationes iudicibus afferendas, verísque falsas immiscendas, cùm indocti plerique, qui iusto argumento fidem non adhibuerunt, futili moueantur. Sed & nescio cuius Pontificis factum laudatur, qui nocenti impunitatem promiserat, vt delicti confessionē extorqueret. Huiusmodi ego dolum probare non possum: nec ex simili confessione damnari reū debere arbitror, cùm ea fiducia fateri potuerit, vt quamprimùm litium carcerísve molestiam euitaret, cùm crederet fore vt sibi fidem iudex seruaret: nisi ergo spe huiusmodi defectus reus, priorem confessionem ratam habeat, liberabitur: atque ita Imola & Dec. scripserunt [b], licet in contrariam sententiam frequentius itum sit, pro qua apud Græcos extat hic Æschyli senarius,

Ἀπάτης δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός.

A fraude iusta nec Deus quidem abstinet.

a xxiij. q. ij. Dominus.

b l. ea est. infrà tit. j.

SVMMÆ.

1 *Pecuniam variè sumi.*

LEX CLXXVIII.

PECVNIAE VERBVM. Pecuniam dictam esse à pecu receptum est, quòd in pecoribus omnis vete-
1 rum census esset: hincque tractum est, vt † appellatio

a l.fi.de cõstit.pec.

pecuniæ [a], cùm latissimè accipitur, ad omnem censum referatur, quo sensu & species, & corpora & iura quoque continentur: in fauorabilibúsque propius est, vt ita intelligamus. Plinius tamen pecuniam pro numis simpliciter accipit, quòd pecudũ nota antiquitus moneta signaretur: qui sensus in materia odiosa probabilior est [b], hócque & vulgarem loquendi vsum secuti plerique tradiderunt. quòd si subiectum argumentum nec omnino fauorabile [c], nec odiosum sit, mediam viã deligemus, pecuniámque ad id, quod in numerato est referemus [d]. idémque si pondere, vel mensura consistat, vt in legatis, & contractibus: nisi aliud ex coniectura voluntatis appareat, vel ratio legis æquè in corporibus procedat, atque in quantitate [e].

b l.sed Iulianus. §. mutui.ad Maced.
c l.si verò.in fi.sol.matr.
d Bart.l.talis.de leg.j.
e l.j. & seq. de calum.

SVMMÆ.

2 *Euictionem in hereditate cessare.*
3 *Fideicommissario fructus reddendi. 5.*
4 *Hereditatis augmenta.*

§ HEREDITAS. Ipsum * ius est, personam defuncti 1
referens, ideóq; ab ipsis rebus hereditariis differt: † vn- 2
de, qui hereditatem vendit [f], rebus hereditariis euictis, nihil præstat. ἀνχορισικῶς tamen suprà dixi pecuniam ipsam hereditariam, hereditatis nomine accipi posse.

f l.ij.in princip.de here. ven.

DECESSIONEM. Id est, diminutionem †. plerun 3
que enim accidit, vt diminuatur hereditas, quo casu grauatus restituere, si tantum ex fructibus percepit, restituere eos compellitur, quatenus decessit hereditas, vt Celsus, & Mætianus scribunt [g].

g l.si is qui cccc.ad Tre.

VEL. Id est † etiam fructibus Augetur enim & aliis 4
modis, vt partu ancillarum [h], itémque pensionibus: interéstque hoc scire, vt omne heres habeat: nam & fideicommissario huiusmodi fructus restituendi sunt: nec distinguitur, coactus heres † an spõtè adierit: pars 5
enim hereditatis sunt, nihílque à cæteris rebus hereditariis differunt [i]. Sed quid si iacente hereditate seminatum est, & ea adita ab herede fructus percepti? & existimauerim eatenus computandum, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, vendi potuisset. Et

h l.ancillarum.de pet. her.
i l.ita tamẽ. §. j.ad Treb. vbi Alex.

Et ita accipi, quod vulgò dicitur in lege falcidia fructus pendentes hereditatis esse [a], quódque alibi traditur, hosce fructus filium sibi in legitimam iure naturæ debitam imputare [b]: licet alij aliter.

a l. in lege. ad l. falcid.
b l. in fideicommissariam. ad Trebell. vbi Alex.

SVMMÆ.

2 *Actionum omnium formula.*
3 *Actionum præparatoria.*
4 *Actionis à prætore dandæ forma.*
5 *Sportularum origo.*
7 *Legis actionem ad executionem referri.*
8 *Actionum genera.*
9 *Remedia ad res consequendas extraordinaria. interdictum & officium iudicis.*
11 *Fideicommissa ordinariè peti.*

§. ACTIONIS. Iure gentium olim actiones nullæ erant, sed manu regia controuersię dirimebantur: deinde in XII. Tabulis actiones* repertæ sunt, & certis verborum formulis conclusæ, quas à Pontificib. litigaturi accipiebant: qui formulā malè concepisset, causa cadebat. Huiusmodi autem quæstiones in hoc genere, vt Quintil. lib. III. ait, versabantur, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hũc, an hoc tempore agere liceat: quas nunc dilatorias, declinatoriásque exceptiones appellamus. Hæ formulæ ex natura actionum variæ
2 erant. In petitione† fundi, huiusmodíque rei immobilis, hæc ex parte vendicantis verba recepta fuisse traditum est: Fundus qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est: eũ ego ex iure meũ esse aio: ibi ego te ex iure manu consertũ voco. Cui is, à quo vendicabatur, sic præscribebat: Vnde tu me ex iure manu consertũ vocasti, inde ego te reuoco. Quorum verborum Cicero in oratione pro Muræna meminit, vímq; eorum lib. vlt. cap. IX. A. Gellius explicat. Rei verò mouentis vendicatio sic fiebat, apud magistratum populi Rom. vel prætorem, vel præsidem. Is qui vendicat, in iudicio rẽ exhibitã tenens dicebat: Hanc ego rem ex iure Quiritiũ meã esse aio. Cui aduersarius: At ego eã cõtrà vendico. Quòd si aduersarius contrà non vendicabat, sed actui adsentiebatur, cessio in iure dicebatur [c]: fiebátque vt

c l. j. §. i. de rei vend.

plurimum, cùm filium quis adoptionis cauſa vendica-
ret: imaginaria enim hæc vendicatio obſeruabatur,
prætórque vendicanti addicebat, ídque legis actio vo-
cabatur: cuius rei lib. Inſtit. II. Caius eſt autor. † Actio- 3
nis in perſonam verba erant in vſu, Aio te mihi dare
oportere[a], itémque oportere facere, quorum Val. Pro-
bus in libello de præſcriptis notis meminit. Harum a-
ctionum † præparatoriæ erant interrogationes, & vin 4
diciæ. Interrogatio ſic fiebat: Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. Id
eſt, Quando te in iure conſpicio, poſtulo an te facias
autorem. Vindiciæ erant ius poſſeſſionis, quo diſce-
ptabatur pendente iudicio, penes vtrum res, quæ ven
dicabatur, deberet remanere: ſic dictæ, vt Pedianus ait,
quòd qui in his obtineret, vindicem, id eſt, prędem da
re deberet, nil in re poſſeſſa deterius interim facturũ.
Pompo.[b] Cùm animaduertiſſet, inquit, Virginius Ap.
Claud. vindicias filiæ ſuæ à ſe abiudicaſſe, & ei, qui in
ſeruitute ab eo ſuppoſitam petierat, addixiſſe. Quæ
verba adduxi, quoniã in vulgatis codicibus corrupta
circumferuntur. Cæterùm propoſita formula, Prætor
de ea † primùm cognoſcebat, vt an formula vel actio- 5
ne actor excidiſſet, perſpiceret, vt ſic actionem, quod
Vlpianus quoque[c] vſurpat, eximeret: ſi verò negotio
conueniens[d], iuſtáque ea formula videretur, actionem
dabat, quam quoniã certis verbis partes petebant, im
petrare dicebantur. Interrogabat enim, an ſibi de ea re
iudicandi poteſtatem facerent, ipſíque ſe facere reſpon
debant: ſicq́ue iudicium accipiebatur, id eſt, lis cõteſta-
batur: deponebántque in æde ſacra ſportulã, in qua pe
cunia erat, quam, qui viciſſet, lucrabatur: ea pecunia ſa
cramentum dicebatur. Inde eſt apud M. Varronem, &
Ciceronem, Sacramẽto vincere. Et quia deinde cœptũ
eſt † ex huiuſmodi ære iudicibus honoraria perſolui, 6
ſportulæ iudicum inde nomen traxerunt. Erant & qui
re ipſa non deponerent, ſed ſimpliciter ſponderẽt: vn-
de ductum, vt ſponſione contendere dicerentur, tra-
ctabantúrque huiuſmodi ſacramenta, & ſponſiones, vt
ego arbitror, ſponte partium: inuiti verò compellebã-
tur vadimonium facere, id eſt, ſub certa pœna ſe iudi-
cio ſtaturos promittere. Id etiam vadari dicitur, quòd
vide-

a l. verbum oportere. ſuprà eod. & §. ſic itaque. de act.

b l. ii. de ori. iur.

c l. ſed & ſi. §. ait. ſuprà ex quib. cau. maio.

d l. i. C. de for.

videlicet ea de cauſa, qui multæ fidei poſſeſſor non e-
rat, vadem, id eſt, fideiuſſorem dare tenebatur. Supere-
7 rat †poſtremò legis actio, cùm prætor negotium defi-
niebat: id tribus verbis explicatur, *Do, Dico, Addico*. Pri
mum ad actiones, quibus rem dari petimus: ſecũdum
ad facta, vel rei vendicationem: vltimum ad executio-
nes pertinet ſicut & adiudico. Cùm igitur lex de ma-
giſtratu, apud quem legis actio eſt, verba facit, de or-
dinario iudice intelligit [a], qui, non ſolùm iudicare, ſed
etiam exequi poſſit. Idémque eſt cùm de eo meminit,
cui adiudicatio data ſit, vt ſuprà vidimus [b]. Sanè actio-
8 num †variæ ſunt ſpecies: non enim in rem, aut in per-
ſonam tantùm ſunt, ſed etiam mixtæ, quibus vtrũque
perſequimur [c]: qualis eſt familiæ erciſcundæ formula:
ſicut & perſonales in rem ſcriptæ, vt quæ ad exhiben
dum datur [d], omniáque ferè interdicta: licet enim in
perſonam ſint, tamen ratione rei competunt [e]. Dicun-
9 tur autem †interdicta, quaſi interim dicta: cùm enim
poſſeſſionem reſpiciant, totam litem non perimunt,
quin de dominio quæri poſſit. Quapropter & præiudi
cia quandoque appellantur. Interdicere autem apud
veteres id ſignificat, quod interim dicere. Cicero in
Rhetoricis ad Heren. lib. II. cap. XI. Verùm puériles ho
rum opiniones rectiſſimis rationibus, cùm voles, re-
fellemus: impræſentiarum hoc interdicere non alienũ
fuit [f]. Eſt & officij iudicis imploratio quam Perſecu-
tionem propriè vocamus [g], ſoláque æquitate ſugge
rente, conceditur, & ideo extraordinarium eſt iudiciũ.
Pertinet autem ad mixti imperij cauſas, ſicut Accuſa-
tio ad meri [h], Actio ſimpliciter ad nudam iuriſdictio-
nem: ſic res iudicata executioni mãdatur: ſic de damno
infecto cauetur [i], tutores conſtituuntur, iudices dan-
tur, decretum ſemel iterúmque interponitur: ſic & fi-
deicommiſſa olim effectum habebant, licet hodie Iuſti
niani conſtitutione actio conceſſa ſit tam perſonalis,
10 quàm hypothecaria [k]: Addit Angelus [l] *officium quo-
que iudicis competere, quod in executionibus exerce
ri ſolet: quoniam ſi in teſtamento non cancellato nec
abolito ſcripta ſint, executionẽ in promptu habeãt [m]:
cui ego aſſentior, licet alij contrà, quorum ſententia

a l. iiii. de adopt.
b l. aliud. ſuprà eodem.
c §. quædã. Inſtit. de act.
d l. iii. §. eſt autẽ. & §. fin. ad exhib.
e l. i. §. interdicta. de interd.
f l. actionis. ſuprà de act.
g l. actionis. ſuprà eod.
h l. imperiũ. de iur. omn. iud.
i l. iubent. eod. tit.
k l. i. C. cõ. de leg.
l Ang. §. fin. in authẽ. de here. & falc.
m Mod. l. fi. C. de edict. diui Adriani

hoc iure verior esset. Sunt & qui hoc † iure fideicommissa ordinariè per actionem peti crediderint: nam plerunque ex fideicommisso rem peti, agi, vendicari, in ipsis digestis reperitur. Accedit his, quod Vlpianus [a] scribit, per omnia exæquata esse legata fideicõmissis, videturque crebrior hæc esse sententia, cui tamen nos minimè assentimur: nec enim Vlpianus è conuerso dicit fideicommissa legatis exæquari, vt sicut ordinario iure legata petũtur, ita & fideicommissa peti necessariò fateamur: adnotauimúsque plerisque in locis, verba illa, peti, agi, vendicari, ad officium iudicis referri: qua de re Paradoxorum lib. II. cap. x. diffusius disputauimus: sentítque nobiscum [b] Petrus, Cinus, Baldus, Imola, Raphael, & quandoque idem asseruit Bartolus cum Accursio. 11

a l. i. de le. i.

b l. etiã. C. de compens.

SVMMÆ.

1 *Debere ad omnes actiones pertinet.*

2 *Remissione ius amitti, ex causis contrà.*

§. Hoc verbum. Verbum † debere si ad omnes omnino actiones refertur, proculdubio etiam eam, quæ in rem est, comprændet: quam sententiam veriorem esse, etiam suprà testatus sum [c], & Accursius hîc probat: atque ideo consequens est, vt lex municipalis aliquid aduersus eum, † qui quod sibi debetur petere negligit, constituens, etiã de eo intelligatur, qui vendicare rem suam nolit [d], licet aliqui dissentiant. Qua ratione etiam arbitror, si quis liberationem ab eo, quod sibi debetur, legauerit, etiam legata videri, quæ vendicari potuissent, nisi † cùm probatur testatorem hoc non egisse, vt donaret, sed quia verè redditas sibi rationes existimabat [e]: tunc enim ne furtum committere quisquam tutor impunè possit, propius est, vt in rem actio heredi detur. Sed & si quis vetet rationem reposci, clarum est his verbis non esse rei suæ dominium remissum [f]. Sed num is, qui id, quod Titius debet, fide sua esse iussit, promisisse etiam videbitur, * quod officio iudicis accessoriè debetur, quales in contractibus bonæ fidei sunt vsuræ? Et non teneri verius est, nisi in omnem casum promiserit [g]. 1 2 3 4

c l. creditores. suprà eo.

d Bald. Ias. Instit. de act. in princ.

e Bal. l. cum necessitaté. C. de fideic. l. pactum. C. de coll. q. xii.

f l. fi. §. pen. de lib. leg.

g l. quæro. ff. loc.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Quanti verbum variè accipi. 2. 3.*
5 *Esse dicuntur probata.*
6 *Iudicandi forma.*

LEX CLXXIX.

1 INTER HAEC VERBA. Hæc † verba, quanti ea
res est, ad veram rei, de qua agitur, æstimationem
referuntur[a], non etiam ad id quod interest: illud enim
2 plerunque rei pretium excedit. Quandoque † tamen e-
tiam id quod interest continent: verbi gratia, in magi-
stratum qui damni infecti caueri non curauerit, lex,
quanti ea res est, actionem dat[b]: eius enim culpa
non minus damnum rei, quàm accessiones quoque re-
spicit: vnde meritò omnis vtilitas actori reponenda
est, quoniam ea res, id est, detrimentum de quo agitur,
tanti est. Sed & hæc clausula ad eam, quæ petita est,
quantitatem quandoque refertur[c], licet veritas æsti-
mationis alia sit, vt quidam sentiunt[d]: quod tamen
ipse omnino non probo, intelligimúsque quanti ea res
3 est, scilicet, quæ petita est[e]. Refertur † & quando-
que ad pœnam, vt cùm quis stipulatur, si dolus malus
non aberit, quanti ea res erit dare spondes[f]? Est & alia
clausula huic similis In quantum iudici æquum vide-
bitur[g], quę sine dubio id, quod interest, continet. Hinc
autem notandum est, non differre quanti est, vel quan
4 ti esse adparet: id enim esse dicimus, *quod probatum
5 est. Vnde † in iudiciis id verum esse proditum est[h], non
quod ex se simpliciter verum est, sed quod ex actis ve-
6 rum esse probatur. Qua ratione infertur, † debere
iudicem[i] secundum acta iudicare, non secundum con
scientiam suam: nisi is legibus solutus sit, vt princeps,
vel qui absque actorum confessione ius dicere possit,
vel exploratissimum habeat, nihílque penitus dubi-
tet, quin veritas aliter se habeat, quàm probatum fue-
rit: tunc enim principem admonere debet, cùm proba-
biliter dubitet, illúdque exequetur, quod sibi respon-
sum fuerit[k]. Crediderim & posse eum munere iudicãdi
absolui, si sibi nõ liquere iurauerit: cũ enim per cõscien

a l. arbitrio. suprà de dol. l. prætor. ij. vi bon. rapt.
b l. iiij. §. in eũ de damn. infec.
c l. fi. suprà si quis ius dic.
d l. iij. in fin. qui sati. cog.
e l. hæc verba infrà eod.
f l. nouissima. iud. sol.
g l. fin. de var. cog.
h l. fina. de probat.
i l. illicitas. §. veritas. de offi. præfec.
k §. fin. in auth. de iud.

tiam suam probationes infirmentur, non iniuria quid agere debeat, dubitare potest: & ideo more maiorum iurabit N. L. id est, non liquere [a]. Quod & Aul. Gel. cùm iudex à prætore allectus esset, se in casu non æquè dubio fecisse autor est, libro decimo quarto, capite secundo.

a l. Pomponius. de re iud.

SVMMÆ.

1 *Tugurium variè accipi. 5.*
6 *Tugurij etymon.*

LEX CLXXX.

TVGVRII. Tugurium † rustica est casa, à tegendo dictum, quòd videlicet maximum in eo vsum præstet, quòd ab aeris iniuria, & pluuiis nos tegat: propter fragilitatem enim cratium, nec à frigore satis defenditur, nec calore, neque admodum à furibus, effractoribúsve tutum est. Hìncque apparet, † debere quascunque res ab eo potiùs denominari, quod sibi specialius est, quàm quòd cum aliis commune habeat. Sic stipulatio potiùs * à verborum firmitate, quàm à consensu nomen sumpsit [b]. Sic hominem negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cùm id omnibus animantibus commune sit: † nam & ab eo, quod potentius est, vnumquodque denominari debet: potentius autem id censetur, quòd magis specialiter conuenit [c]. Sanè † videtur Iurisconsultus tugurium accipere pro quacunque domo rustica: quod ita simpliciter verum non est: quæ enim parietibus & tegulis lateritiis constat, tugurium non est: igitur de gurgutiolo intelligendum est, quod vel arundine, vel vlua palustri, stramentísve, vel etiam (vt Vergilius scribit) cespite contectum sit, cuius parietes viminei, luto, vel huiusmodi materia crustati sint. Videtúrque priùs † dictum esse tegurium à tegulo, quasi tegularium: non autem à tecto, vt vulgati hic habent codices. Plin. Tegulo aquaticarum arundinum domos suas septemtrionales populi operiunt. Hunc in modum domunculas suas habebant Aphri, quas Vergil. mapalia, Iuuenalis attegias vocat.

[Margin numbers 1–6 beside the text; sidenotes:]
b l. j. in prin. de ver. obli.
c l. quæritur. de stat. hom.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Pertinet, latè patere, variéque censeri.*
3 *Libellum quoquo iure eleuari.*
4 *Pertinet, directum, ac obliquum est.*

LEX CLXXXI.

1 VERBVM ILLVD, PERTINERE. Verbum † pertinere, latissimam habet significationem: siue enim res aliqua ad me iure dominij, siue etiam iure possessionis tantùm spectet, pertinere dicitur: idem si iure pignoris, sed & si nullo iure pertineat, sed pertinere possit, idem dicendum est. Quare si quis mihi
2 Stichum dare promiserit, quo casu sola * personali actione conueniri potest, verè potero dicere Stichum ad me pertinere. Quapropter dicuntur articuli ad causam pertinere, qui quoquo modo vel leuissimè adminiculentur [a], atque ideo admittendi sunt. Sed & qui quamcunque in libello rem petit, cum his quæ ad eam pertinent, petiisse intelligetur quicquid ad eam spectat, seu ex iuris communis, vel municipalis forma [b], seu ex consuetudine, seu per se, seu per alium [c]. Vnde qui fundum cum his, quę ad fundum pertinent, vendidit, ius quoque incidendi nemoris pro illius fundi vsu vendidisse intelligetur [d], si ex domini consuetudine id nemus in hoc deputatum erat: atque id Socino placuit. Sed & si Rom. Pontifex episcopo concedit, quæcunque ad legatos pertinent, ea quoque tribuisse videbitur, quæ speciali priuilegio legati consequuntur, vt Decius respondit [e], & mihi placet: quoniam id beneficium tanquam fauorabile interpretatione adiuuandum est. Cæterùm dubitari
3 potest, cùm is, † qui furti accusat, debeat adserere in libello, an res ablata iure proprietatis vel quasi dominij ad se spectet: si simpliciter ad se pertinere dicat, an causam obtinere possit? Et quidam negant, propter eius verbi incertitudinem [f]. At ipse aio: debet enim ad iuris dispositionem referri, vt de eo intelligatur, quod sustinendæ intentioni necessarium erat [g]. Illud non omittēdum, id verbum in substitutionibus commune

a Bald. c. iii extrà de resti.
b Doct. c. cū ad sedem. de rest. spol.
c Glo. c. fi. de elect. in vi.
d Socin. l. i. de reb. dub.
e Consil. cxxviii.
f Soc. consil. viii.
g l. si quis intentione. de iud.

esse, & tam ad directam, quàm fideicommissariam substitutionem referri[a], ídque frequentiùs proditum est.

a l. licet. C. de pact.

SVMMÆ.

1 *Peculij varia acceptio, & genera.* 4.
3 *Legem, Paterfamiliâs explanari.*

LEX CLXXXII.

PATERFAMILIAS. Peculium † lata significatione pro patrimonio omni accipitur[b]: ea quoque pecunia, quam repositam quis in subitos casus habet, peculium dicitur. Quapropter Proculus se audisse rusticos senes refert, adserentes pecuniam sine * peculio fragilē esse[c]. Sed hoc sensu minimè id responsum intelligi potest. Est † & peculium, de quo hic Iurisconsultus loquitur, quod nisi his, qui in aliena potestate sunt, quæritur: & cùm extra potestatem mittuntur, ampliùs peculium non est [d]. In † filiusfamiliâs profectitium dicitur, quod propter patrem habent: Aduentitium, quod aliunde: Castrense, quod militibus acquiritur: Quasi Castrense, his qui priuilegia militum habent, quales sunt sacerdotes, & aduocati. Habent & serui peculium, quod illis dominus administrandum permittit; vnde etiam *exercitoria, institoriáque actio prodita est: alioquin proprium nihil habere possunt serui[e], præterquàm si quid cōniuentibus oculis domini acquirant [f], vel ex dimenso suo, vel aliunde. Iure tamen * gentium non ambigo seruum bona habere posse: quod in Hebraica Regum historia cap. IX. & capit. XVI. probatur. Vnde si paulò opulentiores essent, ad munera quoque publica eligebantur, quod ab Aristotele lib. Politicorum IIII. cap. XV. proditum est. Nam & eo iure dominis sine legitima prole decedentibus, succedebant, vt ἐν τοῖς βιβλίοις Geneseos cap. XV. habetur: & ideo Cornel. Tacitus non multùm à liberis apud Germanos differre eos tradidit. Vnde † non dubito, seruum naturaliter possidere [g]: licet ciuiliter secùs sit [h]. Nec mihi placet quorundam sententia, duplex ius gentium distinguentium, vt ex antiquiore serui sibi acquirent, ex posteriore non acquirerent, sed pro

Margin numbers: 1 2 3 4 5 6 7

b l. cogi. ad Trebel.
c l. chorus. de legat. iij.
d l. fin. C. de inoff. test.
e l. rectè. suprà ex quib. caus. ma.
f l. iiij. de manumiss.
g l. quod seruus de acq. poss.
h Bar. l. si id quod. de cōdict. indeb.

nihilo reputarentur: hæc enim distinctio iure probari non potest, & lex expressim iure ciuili incapaces eos esse [a], non autem gentium dicit: mecúmque Archidiac. & Aret senserunt [b].

a l. quod attinet. infrà titul. j.
b l. j. de acquir. possess.

SVMMÆ.

1 *Tabernæ materia, & vsus.*
2 *Etymologiæ vis, & inefficacia.*
5 *Etymologizandi forma.*
6 *Etymologiæ, & allusionis discrimen.*
8 *Allusionis vsus, & damnatio.*

LEX CLXXXIII.

1 TABERNAE. Taberna † dicta est, quòd tabulis (vt Festus interpretatur) conficeretur, non quòd tantummodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis non conficiatur, vel claudatur, taberna dici potest. Et hinc adparet, argumentum ab Etymologia,
2 etiam negatiuè adsumendo, non valere. In † quo articulo inextricabiliter ferè disputatum est. Sed hanc rem ego sic finire soleo. Cùm etymologia vim definitionis habet, quam κατ' ἀντίλεξιν Victorinus appellat, argumentum, & adfirmatiuè & negatiuè concludit: vt
3 donatio, est doni datio, exceptio,* est actionis exclusio: instrumentum, quod instruit causam [c]. Appellarunt autem veteres id genus non etymologiam, sed aduerbium. Cùm verò etymologia naturam suam seruat, argumentum adfirmatiuè non est efficax: cùm enim generalius id sit, vnde fit deductio, quàm ipsum quod deducitur [d], posita aliqua generis parte, non sequitur, eam speciem, de qua agimus, poni: vnde qui dicit, de meo fit tuum, non ideo concludit esse mutuum. Negatiuè verò efficax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet species remouetur. exempli causa: Fur à ferendo, id est, contrectando dicitur: verum erit, si dicamus, res non fuit contrectata, igitur in eo furtum factum non est [e]: & id pro regula proditum est: Quæ hanc exceptionem patitur, vt nõ procedat, cùm ratio inuentionis vocabuli aliud inducit. Quid enĩ, si quid inductũ est ab eo, quod fieri deberet?

c l. j. suprà de fide instr.
d l. si quid. §. inter. de leg iij.
e l. j. de acquir. poss.

Non sequitur, si id minus fiat, nomen non competere. Tutores dicti sunt, quòd pupillum tueri debēt: ídque ex eorum definitione à Seruio tradita apparet: Monachi, quòd solitarij esse deberent: non consequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, non esse tutorem: nec asſiduum in frequentibus locis, non esse monachum. Quod & in Pontifice, & Augusto ex recentium interpretatione dicendum est: iandiu enim est, cùm nec Pontifices ad vitam æternam nobis pontem faciunt, nec augent imperium Augusti. Quid item, si ab eo, quod olim & frequentius obseruabatur, nomen deductum sit? vt nuptiæ, quòd in his solerent obnubi capita [a]: tametsi non obnubantur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ. Sic taberna prius dicta, quòd ex tabulis fieret: vnde etiam si alio modo conficiatur, nihilominus seruat nomen. Sic monasterium *nomen retinet, etiam si à monachis de- 4
relictum sit [b]. Putarem tamen in dubiis † propius esse, 5
vt arbitremur, ab eo, quod de substantia impræsentiarum sit [c], fieri deriuationem, quàm ab eo, quòd esse deberet, vel olim fuerit. Et ideo consequens erit, Caret molis, ergo non est molendinum, vt Baldus scripsit [d]. Item non inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuentario describendum non est [e], vt Bartolus existimauit, & hæc in etymologia procedunt, quam veriloquium Cicero appellat. In allusione † verò aliud est: hæc enim nec- 6
ad substantiam rei, nec ad deriuationem omnino respicit, sed ad solius vocis similitudinem refertur: vt, possesſio quasi positio, magistri quòd monstrent, furtum quasi furuum, testamentum testatio mentis, sacellum sacra cella, interdictum inter duos dictum: vera enim possesſionis *etymologia est, à sedibus: magistri, quòd 7
curam magis cæteris præstare debeat: furis à Græco φῶρ, quæ vox ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, auferendo, contrectandóque deducitur, testamenti sacellíque à simplici testatione, & sacro, interdicti, quasi interim dicti, vt suprà ostendimus. Vnde † consequens est, vt cum allusio ad 8
similitudinem vocum solùm referatur, argumētum ab ea non sit iustum, nisi similitudini nominis similitudo quoque rationis accedat. Damnātur plerisque huiusmodi

a Institut. de pat. pot. in prin.
b c. cùm dilectus. de cō su.
c Abb. c. j. in fin. de iudic.
d Bald. c. j. §. si quid. de cōtr. inuesti.
e l. tutor. de admin. tuto.

modi allusiones, vt à Donato Fabióque Quintil. lib. j. Sed & Hieronymus quadam epistola interpretem Lucæ damnat, qui alludit in verbis, friget in sensu. Videtur allusio esse, quam Græci, vt Martianus inquit, παρίσον vocant, vel παρονομασίαν, id est, adnominationem.

SVMMÆ.

1 *Tabernam variè accipi. 3.*

LEX CLXXXIIII.

INDE. Contubernales.) † Aedificia antiquorum solis tabulis constabant, claudebantúrque: vnde taberna generaliter potest accipi pro omni habitatione: & tabernaculo. Inde & contubernales, qui simul habitant. Vsus tamen posteriorum obtinuit, vt tabernam simpliciter dicamus, in qua merces venduntur. Sicque Catullus dixisse videtur, Salax taberna vósque contubernales, A pileatis nona fratribus pila. Sic & M. Cicero
2 † tabernarios accepit pro his, qui negociationes in tabernis faciunt, dum inquit: Opifices & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatis, quid est negocij
3 concitare? Addit Nonius † Marcellus, tempestate sua tabernas appellari solitas vinarias, quod & vulgò nunc
4 obtinet. In re militari contubernales[a] dicuntur, * qui in iisdem tabernaculis seu tentoriis militant. Hinc & contubernium. Sanè quod in Quiritibus matrimoniũ
5 est, in seruis * contubernium quandoque appellatur[b].

a l. rem. §. i. commod.

b l. liberorũ. infrà eo.

SVMMÆ.

1 *Legati & pignoris in taberna discrimen.*
2 *Tabernæ cauponiæ cedunt loci instrumenta.*
4 *Legem Liberorum. de legatis iij. & l. instructam. conciliari.*

LEX CLXXXV.

1 INSTRVCTAM. Qui † tabernam vẽdit, vel etiam legat, de loco ipso intellexisse videtur[c], non de instrumento vel mercibus: qui verò pignerat[d], etiam merces pignerasse intelligitur: nullum enim inde detrimentum debitori affertur, cùm nõ ideo plus debeat. Idém-

c l. qui tabernas. de contrahẽ. empt.

d l. qui tabernam. de pigno.

que si quis de taberna pannaria seu pannorum contrahat[a], videntur enim merces causa demõstrationis adiectæ. Quòd si tabernam† cum instrumento dicit, non 2
continueri institores Paulus respondit[b]: sunt enim illi negotiationis ipsius, non autem loci instrumenta: vnde * tabernæ cauponiæ instrumento legato, loci tan 3
tùm instrumenta præstabitur, vt doliaria vasa, vectiones, ancones, calices, trullæ, quæ circa ahenum solent traiici, congiaria, sextaria Nec †obstat, quòd instructã 4
tabernam hìc Vlpianus appellet, quæ nõ solùm rebus, sed etiam hominibus ad negotiationẽ parata est: quia quamuis taberna hominibus instructa dici possit[c], nõ tamen institores ipsi tabernæ instrumenta propriè sunt, nisi cùm tabernam pro vniuersitate iurium ipsius negotiationis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat: de cæteris igitur seruis accipiendum hìc est, cùm eiusmodi est negotiationis genus, vt sine operis non consistat[d].

a Bar. l. cùm pater. §. mensæ. de leg. ij.
b l. tabernæ. de fund. inst.
c l. librorum. §. sed si bibliothecam. de legat. iij.
d l. cùm quæritur. de fun. instruct.

SVMMÆ.

1 *Commendare, verbi multiplex acceptio.*
3 *Commendatarij officium & potestas.*
4 *Commendationis generalis inefficacia.*

LEX CLXXXVI.

COMMENDARE. Cõmendare† variis modis in iure accipitur. Cõmẽdamus amicum, quẽ laudibus, 1
vt charior alicui sit prosequimur. Cõmendamus*rem, 2
quam deponimus: vnde qui centum tibi commendat, vsuras exigere non potest: id enim notissimos depositi terminos excederet. Commendat[e] & Roman. Pontifex sacerdotia, †cùm administratorem generalem a- 3
licuius opulenti templi aliquem constituit, censetúrque is liberam habere procurationem, modo nimirum reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex sacrorum fructibus οἱ ἐκκλησιαστικοί luxuriarentur. Commendat etiam qui custodiam mandat. Sanè verbis † generalibus 4
facta commendatio[f] non obligat[g], & testatur qui libertum suum heredi commendat, non ideo alimenta legasse existimatur. Sed & si Seium tibi commendem, iubeámque

e c. nemo. de elect.
f Bart. l. Lucius. de fideiuss.
g l. fideicõ. §. j. de leg. iij.

iubeámque ei plenam fidem adhiberi,non tamen meo periculo illi credes,cùm aliquid persuadere tibi voluerit[a],quod ad suam vtilitatem vel honorem pertineat, vt si se constitutum à me procuratorem dicat.

a l. final. C. quod cũ eo.

SVMMÆ.

1 *Exigere,multipliciter sumi.*
2 *Exactum de soluto quouis modo accipi.*
5 *Vsumfructum,alio exigente dotem,finiri.*

LEX CLXXXVII.

1 VERBVM EXACTAE. Exigere † variè accipitur: exigit qui extrà agit, id est expellit: inde exacti reges vrbe Roma Pomponio[b]. Exigit, qui requirit, qui perficit,qui iniustè petit. [c]Sed stricta significatione propriè exegisse dicitur[d], qui id recepit, quod instituta actione petebat: vnde exigere ab inuito acci-
2 pitur. Iurisconsultus tamen latius id verbum patêre existimauit,† & exactam pecuniam intelligit,quæ persoluta est: siue enim volens, siue inuitus debitor dederit, nòn est dubium dici eum soluisse. Sed & exegisse dicitur, cui per delegationem satisfactum est, cùm delegationẽ vicem solutionis habere receptũ sit[e]: hincque arbitror in dubiis hũc sensum admittendum
3 esse, vt exegisse dicamus, * etiam quod sponte debitor obtulit, cùm alioquin inuitum potuissemus cogere: vnde qui procurator ad exigendum constitutus est, etiam præsente domino voluntariam solutionem recipere poterit[f], ídque crebrius probatum est. Sed an mulier, cui vsus fructus à marito legatus est,donec dotem non exegerit,si alteri actiones cedat, legato excludetur[g]? Et non excludi verius est: qui enim cèdit,
4 non * ideo exigit:quòd si cessionarius † ipse exegerit,
5 putauerim vsumfructum amplius non deberi:nõ enim à testatore heredem in tantum voluisse grauari credẽdum est:atqui ideo vsumfructum legauit,quia interim dotem heres possidebat.Sibi igitur imputet mulier,ex cuius facto conditio defecit[h].

b l.ij.de origi.iur.
c x.q.ii.quia. Archi.
d l.fideicom. §. si rem.de leg.iij.
e l.quamuis. §.interdum. ad Velleian.
f l.non solũ. sol. matrim.
g Bar. auth. quod locũ. in fine. C.si mu.sec.nup.
h l. qui per alium. infrà tit.j. Bart. l. amplius. in fi.rẽ rat.hab.

SVMMÆ.

1 *Habere variè accipi.*
2 *Posſidere & habere diſſident.*
3 *Habere licere formulæ ſenſus & vis.*
5 *Stipulatio, habere licere, indiuidua.*

LEX CLXXXVIII.

HABERE. Habere † generale verbum, quod & ad ius 1
dominij, & ad poſſeſsionem refertur, qui etiam
de facto detinet, vt ſeruus habere dicitur[a]. Cornelius
Fronto, in libro, quem de verborum differentiis ſcri-
pſit, Habere, inquit, † poteſt etiam fur, nequam: poſsi- 2
det nemo, niſi qui aut relictæ, aut donatæ, aut emptæ
rei dominus eſt: ita in habente onus, in poſsidente v-
ſus eſt. Quibus verbis à iure antiquo proditam differẽ
tiam declarare videtur, non autem id iuris quòd hodie
receptũ eſt[b]. Solebant † autem in vẽditionibus empto- 3
ri promitti habere licere: quæ verba cùm ex ſe dupli-
cem habeant intellectum, in hoc contractu alterũ tan-
tummodo recipiunt, vt videlicet emptori liceat ſine
interpellatione obtinere: in eo enim contractu de iure
dominij actum non videtur[c]: quoniam verior eſt eo-
rum ſententia, qui non teneri ad dominij tranſlatio-
nem * venditorem exiſtimauerunt, & ideo tradendo li- 4
berari, quod & Iuriſconſultus hic ſentit[d], & nos quan
doque diſputando demonſtrauimus[e], licet in contra-
riam partem frequentius itum ſit. Sanè hæc † ſtipula- 5
tio, habere licere, diuiſionem non recipit[f]: accedit e-
nim contractui venditionis, qui pro parte valere non
debet: vnde ſi rei diuiduæ accederet, aliud dicendum eſ
ſet: quod plerique probant[g].

a l. ſtipulat. iſta. §. hi qui. de ver. obli.
b ſuprà eod. l. quæſtio.
c l. ſi ita. de contr. empt.
d l. ſi ſtipul. de vſu.
e l. j. C. de eo quod inter.
f l. cũ ex cauſa. de verbo. oblig.
g l. iii. ſuprà de verb. obl.

SVMMÆ.

1 *Cauendi forma.*
2 *Repromittens cautioni non ſatis facit.*
3 *Legis Sancimus. C. de verborum ſignificatione, ſenſus.*

§. CAVTVM. Siue † fideiuſſores quis dederit, ſiue pigno 1
ra, cauiſſe dicitur. verbum enim cauere, idẽ ſignificat,
quod ſecurũ facere. Is autẽ ſecurus eſt cui vel pigno-
re, vel fideiuſſione conſultum eſt. Et ideo † quoties lex 2
ea cauſa

ea causa caueri postulat, quòd securiorem reddere creditorem velit, existimarem simplicem repromissionẽ, quæ per stipulationem fieri solet non sufficere: si verò eum, quem adhuc debitorem esse non constat, cauere velit, secus est: quoniam Iustinianus sanxit[a] cautionis nomine, vel ἀσφαλείας (ita enim ille scripsit, licet in vul-
3 gatis codicibus Græca vox, † quæ securitatem significat, deficiat) nudam promissionẽ significari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per stipulationẽ iuri suo cõsuluit. Quòd si is debitor pauper suspectúsve sit, sola stipulatio non sufficeret[b]: nõ enim securus creditor esset: qua de re superius[c] à nobis latius disputatum est.

a l. sancim[9]. C. de verbo. significatio.
b l. penul. de peti. heredit.
c l. satisdatio nis.

SVMMÆ.

1 *Facere non opor. variè sumi.*
2 *Facti esse iuris & legis abnutiua. 6 .in naturali sensu cõtrà.*

LEX CLXXXIX.

1 FACERE. Promisit † aliquis non facere[d], quo minus domo mihi locata frui possim: habent ea verba duplicem significationem. Altera est, vt abstineat ab omni facto, per quod vsus meus impediretur. Altera est, vt etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex vulgari scriptura sensus elicitur. Alij tamen codices, facere oportere, absque negatione scriptum habent: qua
2 ex lectione colligitur, facti * appellatione, etiam ne
3 fiat, contineri. In quo † tractatu sic distinguendum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his, quæ iuris sunt, differunt, & propriè obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cùm enim in dando non consistat,
4 consequens est, vt facti sit[e]. Aut in † naturalem sensum id verbum accipimus, & qui non facit, propriè facere nõ dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequitur, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi non vendicabit[f], qui conspirationẽ sciens, non reuelat, ídque receptius est: punietur enim mitiùs: & hoc ex proprio sensu dicẽdum est: nam ex interpretatione legis aliquando vltra vim ver
5 bi aliud respõdemus. Vnde fraudem * facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligentiã amit-

d l. si fund[9]. loca.
e l. ii. suprà de verb. obl.
f l. i. & ii. ad legem Põp.

GG

tit, vel rem pro derelicto habet[a]. Cæterùm † cùm in lege de eo fit mentio, qui contrà facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim affirmatiua est, qui negligit aduersus eã facere dicitur[b]: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit, aduersus eam negligendo nõ facimus, sed faciendo tantùm. Híncque apparet, si à testatore ei heredi pœna constituatur, qui aliqua in re aduersus testamẽtum fecerit, pœnam committi, si legata soluere heres neglexerit, ídque indubitati iuris opinor, tametsi quidam aliter existimauerint[c]. 1

a l. iiij. suprà quæ in frau. credi.

b l. si quis maior. C. de transact.

c Alexan. l. vbi. §. qui id quod. de verbor. oblig at.

SVMMÆ.

1 *Prouincialem ciuem, aut incolam dici.*

2 *Legis, Prouincialis sensus. verior. 3.*

5 *Clarigationem in originarijs alibi degentibus cessare.*

LEX CXC.

PRouinciales. Vario † modo videtur accipi prouincialem posse: & qui origine incolatúque ex prouincia est, is omnino absque vlla dubitatione prouincialis est: sed & qui in prouincia domicilium habent, id nominis sortiuntur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quamuis patria Alexandrinus esset, vt Suidas scribit: Agrippinẽses quoque apud Cornelium Tacitũ libro xx. deductis, inquiunt, olim alienigenis, & nobiscum per connubia sociatis, quíque mox prouenire, hæc patria est: vt minimè dubitari oporteat, ex iure domicilij patriam acquiri, & id propriè, licet aliqui dissentiant. Qui verò † in prouincia orti sunt, & alibi domicilium habent, sentit Iurisconsultus ex recentiorũ sententia non esse prouinciales: quod interpretatur Iaco. Oldra. Alberic. ex communi loquẽdi vsu. Sed ipse † prouinciales esse magis sentio, ne minus natiuitas, quàm domicilium possit: deceptíque in eo sunt interpretes quòd oriundum, existimauerũt idem significare quod ortum, cùm suprà ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorum suorum, nõ respectu suæ. Quamuis igitur origine patris * filius sequatur[d], non tamen eius patriæ nomine censetur, cùm aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit: & ita nostræ opinioni responsi huius verba non obstabunt.

1 (beside line 1), 2 (beside "tiant. Qui verò"), 3 (beside "Oldra."), 4 (beside "respectu suæ")

d l. assumptio. ad municip.

bũt. Accursius Bartolúsque dictionem, dũtaxat in verbis Iurisconsulti subaudiunt, quam & aliqui ipsi contextui inseruerunt, nec exemplo caret, vt ita subaudiamus, quod à nobis suprà demonstratum est[a]. Et ex his infertur, appellatione Florentinorum, non solùm eos contineri, qui Florentiæ originarij incolæque sunt, sed etiam quia altero tantùm iure nituntur. Recipit tamen id ex materiæ qualitate aliquam restrictionem.
5 Finge concessum aduersus Florentinos † ius prænsionis (clarigationem veteres dixere) iniquum esset eos, qui Florentiæ non habitant, nec munera subeunt, cõprændi, tametsi inde orti proponãtur[b]: cùm enim Reipublicæ munera ibi non subeant, nõ debent in eas pœnas indicere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogãtur, quales sunt eiusmodi prænsiones, manuúmq; inie-
6 ctiones. Sed † an idem est, siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit[c]? & idem esse communiter traditum est, nisi quòd illa verba, de prouincia, aliquanto magis ad originem, quàm ad domicilium referuntur[d].

a in l. annicu lus. suprà eo.

b Alex. in rubri. fol. mat. vbi dixi.

c c. j. de spõ.

d l. j. in fi. de tutoribus & curat. dat.

SVMMÆ.

1 *Repudiamus futura, non transacta.*
2 *Diuortij, & repudij mutuus vsus.*

LEX CXCI.

1 INTER DIVORTIVM. Repudiare † generale verbum est, quod propriè ad ius quærendum refertur: quæsita enim propriè non repudiantur: atque hinc dicimus
2 hereditatem delatam repudiari. Hinc † etiam repudium dicitur, cùm futuri matrimonij sponsalia dirimũ-
3 tur. Diuortiũ verò * non nisi inter coniuges[e]: quamuis pinguiore minerua putẽ etiam de spõsis dici posse: qua ratione & P. Vergilius diuortia aquarũ dixit: nec ety-
4 mologia * omnino repugnaret cùm etiã discedãt spõsi, in diuersásq; eãt partes. Nõ diffiteor tamẽ ἐμφατικωτέρως in cõiugibus dici: cũ enim cõiuncti prius fuerint, misso repudio, verè in diuersas partes eunt. Est & apud Vlpia
5 num[f] fribusculum[g], dictio * à me nusquam alibi lecta, cùm propter iram subitariam & breuem coniuges re-

e l. inter stuprum. §. j. suprà eodem.

f P. Fl. Frisuusculum.

g l. cùm hic. §. si diuortium. de donat. inter vir.

cedunt, non tamen diuortunt, sed cessante fribusculo, & quiescente ira, reuertuntur.

SVMMÆ.

1 *Plus de modico dici.*
2 *Plurisualentiæ donatio ad modicum referenda.*
6 *Plus possedisse de modico dici & præualere.*
7 *Plus in testibus vitiat.*
10 *Plus arbitrarium: arbitrique modus* 11.

LEX CXCII.

HAEC ADIECTIO. Hæc adiectio, † plurísve, quæ 1
solet numero certo adiici, ad modicam summam refertur: quod & dicendum est, cùm quis plus minus dicit[a], quam clausulam duabus notis. P. M. antiqui scribere solebant. Hincque argumentari † possumus, eum 2
qui veræ æstimationis nescius fundum centum aureis vendat, & si plus valet, illud reliquum donare se asserit, non intelligi donasse, nisi cùm aliquid modicum plus valet[b]. Quapropter si multò pluris * res vendita 3
valeat, poterit contractus rescindi.. Sed & si me * vltra 4
iusti pretij dimidium deceptum, vel rem eius pretij, quod accepi, duplo plurísque valere probauero, cōtractus rescindetur: quoniam quicquid illud est, quod dimidium* excedit, tametsi modicum & incertum, suffi 5
cit vt contractus rescindatur[c]. Qua ratione in interdicto retinēdæ, † si cæteris probationibus paribus, alter 6
litigantium se tanto tempore, quanto aduersarius intendit, possedisse, plúsque probauerit, obtinere debebit: sufficit enim etiam tempus incertum, vt longiore possessione vsus videatur, & ex eo aduersarium superet[d]. In † testimoniis verò hæc adiectio nullius est ef- 7
fectus[e], quoties de certa quantitate adfirmare testes debent: si enim incertum adferunt, pro superuacuo habetur, quoniam * probationes necessariò concludere 8
debent[f]: ídque crebrius receptum est, nisi testem iudex rursus interroget vt certius testimonium perhibeat, & de quanta summa senserit, declaret[g]. Et hæc non* solùm in hac dictione obseruāda sunt, sed etiā in 9
præpositionibus vltra, citra, circiter, penè locum sibi vendicant,

a l. publica. in fi. de pos.

b Bar. in l. si quis cū aliter. de verb. oblig.

c l. i. C. de rescind. ven.

d c. licet causam. de proba.

e Iason l. & si post. l. si quis cautio.

f c. in præsentia. de proba.

g §. illud. in authent. de test.

vendicant, & ſi quæ aliæ ſimiles, quæ tamen ex ſubie-
10 cta materia aliter atque aliter accipiuntur[a]. Vnde † in
his cùm certa ſignificatio afferri non poſſit, arbitrio iu
dicis erit deferendum[b], cuius partes etiam in eo ver-
ſabuntur, vt cõſtituat, quæ minuſcula ſumma ſit, quã-
doquidem in iure pro modica ſumma quandoque duo
aurei accipiuntur[c], quandoque quarta pars eius de
quo agitur[d], quandoque quod intra ſextam eſt, vt
cùm ab arbitro nos læſos dicimus[e], quandoque quod
minus centum aureis eſt: huiuſmodíque lites ideo bre
uiores ſunt[f]: quandoque quod x. libras non excedit[g].
11 Ex † qualitate igitur perſonarum ius dicentis religio
quid conſtituendum ſit, diſcernet: nam & pauperi vi-
ro maximum erit, quod locupleti & aſſiduo modicũ.
Sanè in antiquis quibuſdam codicibus aliter, quàm in
vulgatis reſponſi huius verba concepta ſunt, hoc ſcili-
cet modo: Hæc adiectio, pluríſve. non infinitam pecu-
niam cõtinet, ſed modicam: vt taxatio hęc ſolidorum
decem, pluríſve ad minùtalem ſummam refertur.

a iii. q. vii. qui fine.
b l.i. ſuprà de iure deli.
c l. idem. ſuprà de dolo.
d l. ſi quis in ſuo. infrà de inoffi. teſta.
e l. ſocietatem. §. arbitrorum. vbi Barto. ſuprà pro ſo.
f Bar. in authen. niſi. C. de ſenté. paſ.
g l. ſed & ſi. §. i. ſuprà de iudic.

SVMMÆ.

1 *Quanti, eſt pretij nota.*
3 *Aeſtimanda cauſa, modúſve.*
4 *Intereſſe multiplex.*

LEX CXCIII.

1 HAEC VERBA, QVANTI. Verbum † eſſe, ad ve-
ritatem refertur. Vnde ſi prætor quãti ea res ſit,
2 actionem * det, de ea quantitate quæ veram æſtima-
mationem complectatur, intelligemus, non autem de
eo, quod præterea intereſt. & cùm de re danda agitur,
facilimè cognoſcitur, quanti ea res ſit: ſed cùm ideo
datur actio, quia aliter quàm debeat, fiat, difficilius ra-
tio initur: quoniam pleraque facta in promptu æſti-
3 mari nequeunt, & ideo conſultius † tunc eſt, certam
pœnam comprændere: quod in prætoriis ſtipulatio-
nibus obſeruãdum Venuleius[h] inquit, alioqui ex qua-
litate negotij diſcernemus, quanti æſtimatio ducenda
ſit. Finge ius dicenti me non paruiſſe[i], in eo cõdemna-

h l. final. de præto. ſtipu.
i l. i. in fin. ſi quis ius dic.

bor, quòd, habita ratione iudicis & mea, æquum videbitur, vt quo grauior & dignior est iudex, vel contẽptus iniquior, eò grauius, & in maiorẽ quantitatem puniar: nõ autem eius quod interest, tali casu ratio ducetur. Tripliciter † autem nostra interest, singulariter, 4
communiter, & ex conuentione: quæ qui apertiùs dignoscere velit, is eum librum legat, quem de eo, quod interest, scripsi: nec vlterius hoc in responso à nobis elucubrandum est, cùm in eiusdem argumenti lege[a] suprà explicata sint, quæ ad rem pertinere visa sunt.

a l. quinque pedum. C. fi. regu.

SVMMÆ.

1 *Muneris & doni discrimen. versus. 3.*
3 *Munera ex re nominari Græcè & Latinè.*
4 *Xenium variè accipi.*
5 *Legis, Inter. sensus.*

LEX CXCIIII.

INTER DONVM Quid † inter munus, & donum 1
interesset, non Iurisconsulti tantùm, sed & Grammatici plerunque dubitauêre, aliis opinantibus dona ad Deos pertinere, vt Seruio, & Donato: aliis ad homines etiam, quibus à potentiore donatur, vt cùm pauperibus diuites, Imperator militibus donat, quod Cornelio Frontoni placuit. Sed † verior est Iuriscon 2
sultorum interpretatio, vt donum latiore significatione accipiatur, quàm munus: esse enim munus quod ex necessitate officij, iustáve aliqua causa præstatur, vt cùm patrono donatur qui nuptias contraxerit, vel qui filium sustulerit. Terentius in Phorm. Nam herilem filium eius duxisse audio vxorem, ei credo munus hoc corraditur. Et rursus: Porrò autem ferietur alio munere, vbi hera pepererit: Porro alio autem, vbi erit puero natalis dies. Erat enim hæc veterum consuetudo: vnde & ΣΩΤΗΡΙ nostro recens nato, Magi reges aurum, thus, myrrham obtulerũt. Súntque hæc munera quæ nuptiarũ & natalitia hîc dicuntur, Græcis ἐπαύλια γενεθλίδια. Apud † eos enim variis ex causis, varia mu 3
nerum nomina habentur, ob inuentionem εὕρετρον, ob redẽptionẽ rei amissæ[b] λύτρον, ob nuntiũ μήνυτρον, ob victoriam

b l. falsus. §. plerique. de fur.

ctoriam νικητήριον, ob certamen ἔπαθλον, ei qui nos duxerit ἡγεμόσυνον, qui ſono demulſerit προσαύλιον, qui nutrierit θρέπτρον, vel τρόφημα, qui medium ſe vel interpretē pro nobis geſſerit [a], ἑρμηνευτικὸν, qui rem mihi meā attulerit σῶστρον. Arbitror & φυτίον dici poſſe emphyteuticā penſionem, ſeu mercedem meliorationis quæ pro plātis penditur: vnde vulgus corruptæ Fictum dicit, vt quod in prædiis vrbanis eſt ἐνοίκιον, in ruſticis ſit φυτίον, videtúrque vtrunque Latinè dici poſſe Colonarium. Eſt & Cœnacularium Vlpiano [b], pro penſione quam inquilini pro conducto cœnaculo ſoluunt. Cœnaticū verò Sportulam ſignificat, quam cœnæ nomine extorquebant à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præſtantur, Soteria, vel Iatrea dicuntur: quæ præceptori, Didactra, vel Didaſcalia, Latinè Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliquid ferenti, Comiſtra: beneficio, Chariſteria: quo exemplo & Latini quod iudicibus datur, Sportulas vocāt: quod Iuriſconſultis, Honorarium: quod militibus, Stipendium: quandoque & ſolatium, Græci & obſonium dicunt, Lucæ in Euangelio: vnde & Iſelaſticorum obſonia Plinio x. in epiſt. quod extra ordinem exercitui, Donatiuū: plebi, Congiarium: quod Reipublicę pro ſolo occupato, Solariū: quod magiſtratui pro ſupellectile, cæteríſque ad commeandum neceſſariis, Vaſariū: quod vbi commeauerit, pro præmio geſti honoris, Salariū: quod nutricibus in mercedem, Nutriciū: quod Nautis, Naulum: quod prǽconi, Præconium, Plauto in Menech. quod aduocatis, vel amicis, Strena: quod principi in nouæ dignitatis honorem, Coronarium: quod Commentarienſi ob diligentis cuſtodiæ ſignificationem, Carceraticum [c]: quod Reipublicæ ob cloacarum purgationem, Cloacarium: quod abſenti vt alcre ſe poſſit, Viaticum: quod vt quis ſingulis diebus ſe alat, Diarium: quod pro calceis impenditur, Calciarum: pro veſtitu, Veſtiarium: ídque genus ſimilia.
4 Eſt & Xenium † propriè munus, quod hoſpitibus datur, ſed in iurc pro munuſculis accipitur, quæ iudicibus ſolent, ad eorum gratiam aucupandam mitti [d], de quo extat prouerbium, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. Teſtatur Plinius Cæcilius

a l. fin. ſuprà de proxen.

b l. ſolutum. in fin. de pig. act.

c l. pen. de bon. dam.

d l. ſolent. §. pen. de offic. proconſul.

quadam epistola in causis dicendis se omni dono,munere,xeniis abstinuisse quæ verba à Iurisconsulti nostri distinctione non dissident. Xenicon verò apud Aristophanem pro militari nutrititio accipitur, quod Corinthij aduenis militibus pendebant.Laurentius tamen Valla etiam cum causa donum dici existimauit,Iurisconsultósque insectatur,quòd pugnantia simul scripsisse videantur: sed hanc ego litem infrà dirimam. Quòd †autem hìc dicitur, interesse inter hæc verba, 5
hoc quod inter genus & speciem: non aliud significat,quàm sicut latior est generis quàm speciei significatio,ita esse latiorem doni notationem quàm muneris:nec enim propriè donum genus est. Similiter & alibi scriptum est, Plebs à populo differt, quod species à genere,quòd videlicet latius populi nomen pertineat [a].

a §.plebs.Instit.de iur.natur.

SVMMÆ.

1 *Fœmineum mari extensiuè inesse:in pœnis contrà.3.*
2 *Extensionis latitudo.*

LEX CXCV.

PRONVNTIATIO. Sub †masculino nomine con- 1
tineri fœmininum, non ex proprietate sermonis est,sed ex extensione:quod verbum,porrigitur,hìc ostendit:quia tamen †extensio hæc communi vsu rece- 2
pta est [b],in quacunque ferè materia regula hæc obseruabitur, nisi cùm aliam loquentis intentionem esse apparebit, vt quia diuersa ratio diuersum ius suadeat:
†quapropter si filij exulum lege lata extra vrbem ex- 3
pellendi sunt, de filiabus actum non videbitur: propter enim *sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi 4
imminet [c],qua de re à nobis latiùs suprà tractatũ est [d].

b Bald.c.ad audientiã.de rescrip.

c Bal.l.quæcunque. de ser.f g.

d l.j suprà.

SVMMÆ.

2 *Familiam personarum variè sumi.5.16.*
3 *Lex xij.Tab.explicatur.*
4 *Familiæ dignoscendæ modus:idque ex re.*
6 *Potestatem in alios variè censeri.*
7 *§.Familiæ.sensus.13.23.25.*

8 *Fa-*

8 *Familiæ sunt mulieres qualibet: in pœnis contrà.*
9 *Familiam ex re protendi, & restringi.*
11 *Domini acceptiones.*
12 *Paterfamiliâs dicitur etiam sine prole.*
15 *Emancipatos in familia & agnatione esse.*
17 *Tempus mortis in proximitate censenda spectandū, quandoque contrà.*
18 *Familiæ inesse legitimos.*
19 *Seruientium familiam variè accipi.*
21 *Familiæ delicto præfectos non, nisi ex causis teneri.*
22 *Familiæ insunt quiuis.*
24 *Familiam ex re accipi.*

1 §. FAMILIAE. Familia * ad res & personas refertur
2 † cùm de personis intelligitur, quinque modis potest accipi. Primò, vt certas personas, putà libertum contineat. Secundò, vt corpus quoddam, cuius caput iure proprio membra subiecta habet, vt filiorum, nepotum, pronepotúmque soboles, qui in patrisfam. potestate sunt. Tertiò, corpus in quo non præeminet alicuius potestas, sed communi omnes iure vtuntur, vt agnati inter se. Quartò, seruientium turba, qui vetustissimus huius vocis significatus est: antiqui enim, famuli, seruum dicebant: vnde Famulari verbum, à quo familia. Quintò, nec ad ius proprium, nec ad commune, neque ad seruos refertur, sed ad originem, & memoriam: vt cùm dicimus, Hic est ex Iulia familia, id est, originem à Iulio traxit.

DIDVCITVR, DIVIDITVR. Quo verbo sæpe vtitur M. Fabius in libris Institut. Oratoriarum.

FAMILIAM, ID EST, HEREDITATEM. Ci-
3 cero † ad Herennium libro Rhetoricorum primo, cap. xxvj. verba legis xij. tabularum sic concipit: PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA PECVNIAVE SVA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO: SI INTESTATVS MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM GENTILIVMQVE
4 ESTO. Sed † quomodo dignoscimus, de rebus, an personis actum sit? Et proditum est, cùm familiæ relinquitur, de personis actum censeri [a]: cùm à testatore de familia disponitur, tunc de rebus agi. Nec enim possu-

a Bar. l. fin. C. eod.

mus tunc de perſonis intelligere, quę cùm liberæ ſint, ad nullius diſpoſitionem pertinent. Ego arbitror, & cùm de familia diſponitur, de famulitio ſeruorúmve choro actum videri: obſoleuit enim ex communi vſu illa, quæ in xij. tabulis eſt ſignificatio. Quapropter de ea in dubio accipiendum non eſt, niſi cùm aliqua nos in hoc coniectura adigit, vt quia teſtator rogat heredem, vt familiam ſuam reſtituat. ſi enim de ſeruitio intelligeretur, nō erat opus heredem rogare in eo, quod directè legari potuit [a].

a l. nā quod. in fine. ad Trebel.

Ex ea familia. Accurſius verba legis ſic adſcribit: Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona veniant. Intelligítque de bonorum poſſeſſione, quæ patrono in liberti bonis datur [b]: qui ſenſus non quadrat, quoniam huiuſmodi bonorum poſſeſſio ex edicto prætoris deſcendit: at hîc de duodecim tabularum lege agitur. Ipſe igitur aliter ſentio, & opinor verba legis hæc fuiſſe: Ex ea familia, vnde Titius miſſus manu eſt, in eam familiam adſcribatur. Liberti enim nomine, ſeu (vt ita loquar) parentela patroni cenſebantur, vt in Diſpunctionibus docuimus, accipitúrque tunc †familia pro ſingularibus ipſorum perſonis: nec 5
enim communia cum cæteris cognationis iura habēt, nec aut ſerui, aut domus habitatores ſunt: meritò igitur hæc ſignificatio à cæteris diſtinguenda fuit.

b §. quinto. inſtit. de bonor. poſſeſſ.

Ivre proprio. Perſonæ †ſubiectę natura ſunt, 6
id eſt, æquitate naturali, vxor marito, gener, nurúſq;, ſocero, denique quilibet familiaris domino. Filii verò & nepotes, cæteríque deinceps qui in poteſtate ſunt, etiam iure ciuili ſubiiciuntur [c].

c l. in ſuis. de lib. & poſth.

Matremfam. Videtur †hîc probari, vxorem in 7
familia viri eſſe [d]: habet enim maritus dominium, id eſt, quandam præeminētiam in illam. Quapropter †le- 8
gato facto familiæ etiam vxor admittetur [e]: quod & in vidua obſeruandum eſt: iuris enim interpretatione adhuc in matrimonio eſſe exiſtimatur. In odioſis tamen fortè aliud obſeruandum eſſet. Et ideo ſi quis in exilium cum familia mittatur, vxor ea lege non tenebitur: ídque Oldradus & Albericus probant.

d l. quicunque. C. de re milit.
e d. l. fin.

Neptes et deinceps. Hîc †conſtat familiæ 9
appel-

appellationem vltra quartum gradum in descendentibus intelligi: in prohibitione autem alienationis heredi facta, vt res in familia perpetuò remaneant [a], Iustinianus sanxit, vltra quartum gradum descendentium prohibitionem non extendi: cuius rationem alij viderint. Illud constat in fideicommisso familiæ vsque ad decimum gradum agnatos admitti: quoniam gradatim instar successionis quæ ab intestato defertur, vocantur: in fideicommisso verò quod duobus antiquioribus de domo relictum sit, cùm non sanguinis coniunctio, sed solùm familiæ nomen in testatoris consideratione fuisse videatur, etiam decimi gradus vlteriores non excludi, quidam senserunt [b].

a In auth. de rest. fideic.

b Dec. cōsi. cccxxj. in fi.

10 Domo. Quandoque tamen *domus pro familia accipitur, ídque præsertim in vulgari sermone: videtúrque μετωνυμικῶς continens pro contento poni [c]: quapropter propriè de his, qui vnà habitant, intelligitur [d].

c l. penul. de test.

d l. cū vnus. de alim. leg.

11 Dominium. Id est †præeminētiam. Alioqui alio sensu dominium est ius perfectè disponendi de re sua corporali [e]. Sanè qui solo huiusmodi præeminentiæ iure etiam principibus subsunt, in eos delinquendo, perduellionis crimine non notantur [f].

e Bartol. l. si quis vi. §. differentia. de acquir.

f Clem. pastoralis. §. denique. de re iudic.

12 Sed et ivs. Vt quis †paterfamiliâs dicatur, satis est, vt familiæ suæ dominus sit: quoniam hæc vox non solùm in eis locum habet, qui verè patres sunt, filiósque habent, sed etiam in eis qui sine prole sunt, dū iura in domo sua habeant, quæ cæteri patresfam.

13 Qvotqvot capita. De suis †heredibus intelligendum: quia qui in aliorum potestate recidunt, familias non habent.

Emancipatvs. Extra patris familiam emancipati sunt, vt hîc traditur, alioqui propriam familiam non haberent: quod hoc iure maximè procedit, quo emancipati agnationem non seruant [g]: sed cùm hodie
14 *instar suorum redacta sint [h], putauerim †in fauorabi-
15 libus eos contineri, siue de familia lex verba faciat, siue de agnatione [i]. Quod in legibus quoque municipalibus obseruandum esse arbitror, quibus agnati masculi cæteros excludunt: non enim in his vinculum patriæ potestatis in animaduersione est, sed id solùm,

g l. tutelas. de cap. dim.

h l. meminimus. C. de leg. hered.

i d. l. fin. & l. qui se patris. C. vnde lib.

quòd cognomen familiæ, eiúsque insignia seruent [a]:
quod etiam emancipatis conuenit, licet aliis aliter vi-
sum sit [b].

AGNATORVM. Accipitur † ergo familia etiam 16
pro agnatione: quod dubium esse non debet, cùm hu-
ius vocabuli significationem Iustinianus in cognatis
quoque, cæterísque propinquis acceperit: quod ideo
esse ab eo constitutum arbitror: quoniam agnatis co-
gnatos æquales in successionibus fecerat. Cùm igitur
familiæ testator relinquit, qui proximiores † in gra- 17
du tempore testamenti, vel mortis erant, admittendi
sunt [c]: quippe illi propriè agnati sunt. Qui verò post
eius mortem concepti sunt [d], cùm agnati non sint,
non admitterentur, nisi aliter de voluntate testatoris
appareat: velut in fideicommisso conditionali: cùm
enim dies tempore existentis conditionis cedat, eos
admittemus qui tunc in familia proximiore gradu e-
runt [e]. Vnde fit, vt, prohibita heredi alienatione extra fa-
miliã, illi censeantur vocati, qui propinquiores ipsi he
redi supererunt, cùm alienabitur, tametsi alij extent
ipsi testatori coniunctiores: ídque quamuis doctissi-
mis quibusdam reclamantibus [f], receptius apud re-
centiores videtur, quoniam de manu heredis fideicom
missum accipitur. Sed in directis substitutionibus,
cùm ab ipso testatore continenter hereditas defera-
tur, eius proximiores censentur vocati [g]. Sed & si
quis velit fundum in familia remanere, satis coniici-
tur, mortuis his quibus fideicommissum restitutum
est, eorum propinquiores deinde admitti, licet post te-
statoris supremum diem natos [h]. Sed quid si cuilibet
ex familia relictum sit? & promiscuè in obseruato gra-
du quicunque admittentur [i], dum intra decimum
gradum sint, vt etiam Paul. Castr. respondit [k]. Quid
item si simpliciter quis iussus est fundum in familiam
relinquere? Et posse eum, quem velit de familia elige-
re, idem respondit [l]. Quid rursus, si familiæ alicuius
extranei, cùm illi iam fato functus esset, reliquero?
Et admitti eius descendentes omnes æqualiter pleris-
que visum est [m].

EX EADEM DOMO ET GENTE. Sed nun-
quid

a Bal. in l. fi. C. de emancip. lib.
b Dec. consi. xiij.
c l. cùm ita. §. fin. de leg. ij.
d l. Titius. de suis & leg.
e Io. Andr. rubr. de testamen. in Spec.
f Soci. in l. si cognatis. suprà de reb. dub.
g l. fin. C. de instit. & sub.
h Com. d. §. fin.
i l. vnum. de leg. ij.
k Pau. consi. ccclxxxij. nota. in j.
l Cõs. xxxij. proprietari' in i. l. voluntas. C. de fideicom.
m Bar. d. l. si cognatis. in fine.

18 quid † filius illegitimus ex familia erit? & cum agnatus non sit, non erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus: genus enim hîc pro agnatione sumitur: vnde Gentiles agnati. Sed cùm hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes contineri sanxerit [a], qui ab eodem sanguine proficiscuntur, cognatósque etiam admiserit, dubitandum non est, quin naturales hoc casu ex familia censeantur: quod aliter in spuriis est, quoniam illorum patrem incertum lex exist.mat, odióque insectatur.

a d. l. fin.

19 Servientium. Non de seruis † solùm intelligendum est, sed etiam de quibuscunque famulantibus, & operam suam in id, quod demonstratum est, præstantibus. Sic in edicto familia publicanorum accipitur [b]. Sic & quid raptum, vel vi factum, cum familia dicitur [c]. Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, resarcire venditori voluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæve suæ deterior factus est [d]. Sed 20 cùm in prædictis † casibus dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quoque idem generaliter constituemus? Et non obligari dicendum est [e]. Quapropter liberabitur, si seruum pro noxa det, nisi eum delinquenti consensisse constet, quod ex coniecturis quoque deprændetur, vt quia consultus de delicto tacuit, vel cùm posset, non prohibuit [f]. Sed & nobiles, qui in famulitium suum sicarios, lenones, ídque genus improbos retinent, ex eorum delictis, arbitratu iudicis puniendi sunt [g]: præsumuntur enim eorū conditionem notam habuisse, nec eis licuit detestabiles hosce domi habere [h], & fauoribus prosequi: & ideo etiam si dolo careant, culpa non carent. Caupones 21 quoque * & nautas pro familia sua teneri constat [i], si damnum in re commissum est, cuius custodiam præstare debuerunt. Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cauponis vulneratum, quid erit? Et si in diuersorio, dum cauponum curæ confidit, affectus est, putarim dominum obligari, damnúmque ab eo emendandum, alioquin cauponem absoluendum [k].

b l. j. §. familiæ. de publi.
c l. ii. §. hæc actio. vi bon. rapt.
d l. i. l. addes etiã. de ædil.
e l. ii. suprà de noxal.
f c. Petrus. de homicid.
g Cl. ne in agro. §. porrò. de statu monac.
h c. constitutis. de test.
i l. i. suprà naut. caup.
k z. Ias. l. i. C. de ser. fug.

22 Filii. Siue † in potestate, siue sui iuris sint, siue vnà cum patre habitent, siue separatim: eadémque

interpretatio in ædilitio edicto capitur [a].

a l. quod si nolit. §. idem de ædil. edi.

Vltimi. Retrò computando. † Et hæc vltima significatio intelligitur, cùm propter antiquitatem originis, gentiles isti nullo gradu se contingunt: sic enim hoc casu ab agnatione differret familia, & ita cæteri interpretes sentiunt. 23

Sed * cùm in hoc responso tot familiæ significationes proditæ sint, quomodo cognoscemus, de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror diiudicandum esse, vt in relictis familiæ, constitutionem [b] Iustiniani seruemus: si lex captum à familia prætoris certa pecunia condemnet, de seruientibus, iuréq; officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur [c]. Si pistor panem coquere Titio, eiúsque familiæ promisit [d], de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamil. curæ domui suæ tantùm prouidisse, vt quibusdam videtur [e]. Quem sensum & accipere lex debet, quæ ciuem cogit cum familia sua in vrbe habitare. Idem est dicendum, cùm lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit [f]. 24

b d. l. fin.
c Rayn. d. l. ædiles.
d l. tria onera. de excu. tu.
e Cepol. de ser. vrb. c. 50.
f l. ij. C. de episc. & cler.

Mvlier. Caput † id est, principium. Refertur autem hoc ad vltimam familiæ significationem: in viris enim familiæ nomen per omnem descendentium seriem durat. Vnde Ascanius, qui Iulus dictus est, Iuliæ familiæ primus auctor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorum Nero vltimus fuit. At mulierum filij earum nomina non seruant, sed patrum suorum: vnde in eis nulla familiæ origo propagatur, sed cum eis extinguitur. 25

SVMMÆ.

1 *Familiæ etymon, eique præfectos inesse.*

3 *Collegijs præfectos inesse.*

LEX CXCVI.

Familiae. Cùm † familia à famulando, id est, seruiendo deducatur, vt suprà ostendimus, non videbatur eius appellatione posse dominum contineri, tanquam etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hîc censuit: quoniam nomina hæc collectiua, vel vniuer- 1

vniuersitatem, non membris solùm, sed & capite constant, ideo illud quoque comprændere debent. Sic ap-
2 pellatione militum, * Imperator [a] · appellatione populi, Senatus continebitur [b]. Qua ratione cùm cu-
8 riam dicimus, † etiam de cardinalibus [c]: cùm monachos, de Abbate [d]: cùm capitulum, de Decano quoque intelligemus [e]. Sic & scholasticorum nomine, rector admittetur: nam & episcopus, qui studiorum causa in Academia sit, nihilominus scholasticus dicetur, idque Baldus tradit [f].

a l. j. de test. mil.
b §. plebs. instit. de iur. nat.
c Oldr. his.
d c. fin. de simo.
e c. quia. §. j. de concess.
f In procem. decret.

SVMMÆ.

1 *Filij patrem, nisi ex causis sequuntur.*

§. FOEMINARVM. Hoc regulariter proditum est,
1 vt filij † legitimi patris familiam sequantur, non matris: nisi specialiter aliud indultum sit [g], vt Iliensibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priuilegio competit, vt ex alienigenis & eorum mulieribus nati, matris originem sequantur. Ex hácque regula traditum est, no-
2 bilis matris * filium non idcirco nobilem esse: quoniam ex patre solùm deducitur nobilitas: vnde nec gentilitia matris insignia filio gerere concessum est: nec præter principem quisquam constituere posset, vt originem matris filij sequerentur [h]: quoniam, ne id ab aliquo decernatur, lege expressim prohibitum est. Et id in legitima prole sibi locum vendicat: alioquin spurij, cæteríque illegitimi ventrem sequuntur [i]. Sic & natus pendente status controuersia cum matre, euentum litis maternæ sequetur: quod in eis non seruatur, qui ante litem motam nati sunt [k].

g l. j. ad mun.
h l. exemplo C. de decur.
i l. cùm legitimæ. suprà de stat. hom.
k l. fi. C. de lib. cau.

SVMMÆ.

1 *Deferendi rei forma, & effectus.*
3 *L. Indicasse. sensus.*
4 *Indicare variè accipi.*

LEX CXCVII.

1 INDICASSE. Deferre † reum, idem est, quod postularet [l], id est, corā iudice nocentem nominare, &

l l. deferre. de iure fisc.

vt cognitionem suscipiat petere. Fiebat autem id libello, cui subscribere necesse habebat, qui detulisset, vt si obtinuisset, præmiis adficeretur: & si succubuisset, ex Turpiliano Senatusconsulto puniretur. Hoc peractio disputabatur, an suscipienda cognitio esset, de indiciisque cognoscebatur: id erat arguere reum, id est, demonstrare, & ex argumentis probare, ab eo commissum crimen. Quòd si subesse legitimas coniecturas iudex vidisset [a], vlteriùs procedendum esse interloquebatur, sicque eius nomen, qui delatus* erat, 2 inter reos recipiebatur [b]: tum iudex oratores, aduocatósve admittebat, qui vnà cum partibus continuis orationibus de causa disputabant, túmque propriè accusare dicebantur, & hinc Accusator, inde reus esse. Si reus conuictus esset, præmium accusatori decernebatur quarta pars bonorum rei, vt in crimine læsæ maiestatis, Corne. Tacitus libro IIII. autor est: Silio, inquit, condemnato, M. Lepidus quartam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit. Igitur ostendit † Iurisconsultus indicare 3 reum id significare, cùm non solùm delatus, argutúsque reus, sed & accusatus conuictúsque esset. Quapropter cùm ei præmium debeatur, qui famosi libelli auctorem indicauerit, vt constitutioni locus sit, reum oportet esse conuictum [c]. Et quæ diximus † ex stri 4 cta significatione procedunt: nam latius quandoque ea verba accipiuntur: & arguisse quoque non videtur, nisi & qui conuicerit. Vnde cùm ex Senatusconsulto libertas pro præmio seruo debeatur, qui cædem domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostenderit [d], & damnari fecerit. Sic & in quibusdam constitutionibus responsum à prudentibus est, cùm præmia his decernerentur, qui impietatis reos arguerent [e]: id enim verbum generaliter pro ostendere demonstraréque accipitur, vt in carmine Vergiliano: Degeneres animos timor arguit.

a l. Senatus. in fin. eod. tit.
b Bartol. l. is qui reus. de pub. iud.
c l. lex Corn. in fi. de iniu.
d l. si quis in graui. §. si ex stip. ad Silla.
e Alber. l. i. C. quib. ex cau. ser. pro præt.

SVMMÆ.

1 *Seruitutum genera & denominatio.*
2 *Legis, Vrbana. sensus.*

3. *Sta-*

3 *Stabula variè accipi.*
4 *Legis, in eo in quibus causis pignus. sensus.*
5 *Pretorij acceptio varia.*
6 *Villarum species, & vsus.*
7 *Prædium materia & vsu dignosci. huius effectus.*
8 *Horti vrbanine sint an rustici vsu dignosci.*

LEX CXCVIII.

1 VRBANA. Seruitutum † aliæ sunt vrbanæ, aliæ rusticæ: quæ sic nomen sumunt, quod prædio vrbano, vel rustico debeantur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem ipsam, sed prædium cui debetur [a]. Vnde quamuis via censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, vt ad domum meam ire agere possim, verius est vrbanam seruitutem tunc esse, quoniam vrbano prædio debetur.
2 Quæ † autem sint vrbana prædia, sic explicat Iurisconsultus, vt sint omnia ædificia habitandi causa facta, vbicunque sint, siue in vrbe, siue extra vrbem, in vicis villísve, & conciliabulis: vrbanũ enim prædium materia, non locus facit.

a l. pecoris. & l. seq. de seruit. rust.

3 STABVLA. Diuersoria, & † quas tabernas vocamus, veteres stabula appellarunt. Sed & hæc vox pro septis accipitur, quibus iumenta vel greges stabulantur. In priore significatu hîc capienda est, quod arguunt subsequentia verba: túmque certissimum est, vrbanum prædium stabulum esse. In posteriore sensu
4 videtur accepisse Neratius [b], cùm † numero vrbanorum non esse, quoniam à cæteris ædificiis separata sint, scripsit. Cùm enim non pro hominum habitatione, sed pro pecorum, quæ in rei rusticæ fructu sunt, commoditate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur, tametsi ædificiis constent.

b l. eo iure. suprà in qui. caus. pig.

MERITORIA. Mereri est mercede operam præstare: vnde loca meritoria, quæ mercede locantur, fortè viatoribus, vel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta, meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, ídque genus similia.

5 PRAETORIA. Prætorium domus † imperatoria est, quòd quemcunque militum imperatorem, antiqui

a l. officium. in fin. suprà de re militari. prætorem dicebant [a]. Sic & principia, pro Principis tabernaculo accipiuntur Vegetio. Cœpit tamē prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfamil. ruri habitat. Tripartito enim villa diuiditur.
Prima † vrbana, quam dominus ipse ad inhabitandum 6
b l. plenum. de vsu & hab. sumit [b]: ea & prætorium dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrentino, & Iurisconsultis. Altera
c l. videamus locati. rustica, quam villici operæque rusticæ incolunt [c]. Tertia fructuaria, in quam fructus deuehuntur: vnde & à vehendo villa dicta autor Columella.

MATERIA. Quid † ergo si quis tugurium, vel 7
casam ex stramentis ædificet? Et si pro vsu hominis sit vrbanum esse prædium receptum est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, non magis poterit,
d l. plerique. de in ius voc. quàm ex domo [d]. Si verò boum, pecorúmque habitationi præparata sit, aliud est, nisi domui coniuncta vel proxima sit: nam tunc vrbani ædificij pars censebitur [e].
e Cepoll. c. xj. de ser.

HORTOS. Cùm horti † propter amœnitatem vr- 8
bani prædij, cui contigui sunt, comparentur, æquum est vrbanis eis contineri: quòd si plurimum in reditu sint, id est, principaliter propter rusticos reditus constituti, secus est. Quid enim si olitoribus locentur, vel vineas includunt? arguitur inde mens patrisfamil. non minus vtilitatis, vt fructus vendat, quàm amœnitatis causa, eos colentis.

OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, vt Accursius existimauit.

SVMMÆ.

1 *Abesse variè sumi.* 5. 6.
3 *Citari domi, quandoque satis esse.*
4 *Legem, Absentem. explicari.*

LEX CXCIX.

ABSENTEM. Abesse † quis dicitur variis modis: 1
sunt enim qui ex causa necessaria probabili q; absunt, vt milites [f]: qui ex probabili tantùm, vt qui studiorum causa peregrè agunt: qui necessariò tantùm, vt relegati: sunt & qui sponte, vt mercatores. Accipitur autem absentia variis modis, vt suprà à nobis anno-

f l. si. de rest. in integ.

annotatum est. Hoc verò in responso is traditur abesse, qui extra vrbis continentia est. Quapropter cùm lex velit in iudiciis ordinariis [a], sub ipsum causæ initium reum coràm & in faciem, nisi absens sit, citari :
2 non valebit citatio * ad domum facta, nisi proponatur & probetur reum extra continentia vrbis fuisse [b], vel nisi latitet, vt hîc dicitur : postquam verò semel in iudicium venerit, sufficiet si denuntietur domum [c].
3 Sed † & in causis, quæ celeritatem requirunt, vt quia periculosa sit mora [d], satis erit etiam à principio libellum vocationis domum deferre [e]: dicetúrque tunc
4 abesse, qui in iure non est. Quod autem † hîc subiicitur, abesse non videri, qui ab hostibus captus est, eam habet ex veterum interpretum sententia rationem [f], quia capti ab hostibus pro mortuis habentur : in quo
5 ipse dubito, quoniam etiam, qui mortui † sunt, ab
6 esse dicuntur. Verius † igitur est, absentem secundum subiectam materiam accipi : & cùm hîc respectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hostibus, neque tanquam absens vocari, citatione in domum suam delata, sed eius successor vocandus erit. In capto verò à latronibus aliud est, licet ei propter iustam causam prætor succurrat [g].

a §. si verò etiã. in auth. de exhib. reis.
b l. Fulcini⁹. §. illud. ex quib. caus. in poss.
c l. & post. de iudic.
d c. causam. de dolo.
e l. iiij. §. abesse. de dam. infec.
f l. mulieris. suprà eo.
g l. succurritur. suprà ex quib. cau. maior.

SVMMÆ.

1 *Noxam variè accipi.*
3 *Homines iuxta leges disponere censeri.*

LEX CC.

1 HAEC STIPVLATIO. Licet † noxæ appellatione omne delictum contineri verum sit [h], cùm tamen emptor mancipij à venditore stipulatur noxis solutum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum censetur. Cuius rei illa est ratio, quoniam ædiles, qui constituerant, quibus casibus redhibitioni locus sit [i], noxam ab huiusmodi fraude
2 distinxerant. Vnde creditur * contrahentes verba sua secundum legis sensum de ea re loquentis intellexisse : qua ratione adfirmandum videtur, generalis verbi significationem restringendam esse, vt secun-

h l. plebs. §. fin. ss. frà eo.
i l. j. l. quis sit. §. quod aiunt. de ædil. edic.

dum legis dispositionem contractum censeatur. † Sic, 3
qui posteris, & successoribus hereditatem relinquit,
masculos fœminis prætulisse existimandus est, quan-
do ex lege municipali præferebantur [a]. Sic heres, qui
legata generaliter soluere promittit [b], deducta falcidia
promisisse intelligitur: quod hanc quoque rationem
habet: cùm enim huiusmodi cautio ex necessitate
præstetur, non videtur vlteriùs cautum, quàm quate-
nus ex legis iussione cauendum fuerat: quod & in
huius responsi specie dicendum est, alioquin * verba 4
contrahentium generalia, satiùs est generaliter accipi [c].

a But. consil. ij. de cõtest.
b l. fi. C. ad legẽ Falcid.
c Glos. l. si prior. solut. matr.

PVBLICAM EXECVTIONEM. De quibus deli-
ctis suprà habetur sub rubrica, de publicis iudiciis.
Crimen quoque * famosi libelli publici iudicij est [d], 5
quam rem Corn. Tacit lib. hist. 1. sic exequitur: Legem
maiestatis Tiberius reduxerat, cui nomen apud vete-
res idem: sed alia in iudicium veniebant, si quis pro-
ditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique
male gesta Repub. maiestatem populi Rom. minuisset,
facta arguebantur, dicta impunè erant. Primus Au-
gustus cognitionem de famosis libellis specie legis
eius tractauit, commotus Cassij Seueri libidine, qua
viros, fœminásque illustres procacibus scriptis diffa-
mauerat. Quæ verba referre placuit, vt ambigere de-
sinerent Doct. quomodo crimen illud publicum sit,
quod tamẽ intractu [p]ublicarum iudiciorum non con-
numeretur [e]: apparet enim sub lege maiestatis conti-
neri, cùm ad eius exemplum iudicetur [f].

d l. quod Senatus. de iniur.
e l. j. de pub. iud.
f l. famosi. in fi. ad leg. Iuliam maiest.

SVMMÆ.

1 *Filio vlteriores vtriusque sexus contineri: ex causis contrà. 3.*
2 *Nominati potiores.*
5 *Auum patre in odiosis non contineri: ex re diuersum.*

LEX CCI.

IVSTA. Sicuti † filius etiam filiam continet, ita & 1
nepotem, eadémque ratione opinor & neptem:
cúmque conformes esse has regulas Iurisconsultus hîc
ostendat, consequens est, vt sicut masculinum non ni-
si per interpretationem fœmininum sexum continet,
ita &

ita & filius ad nepotem ex sermonis proprietate non referatur, sed tantummodò ex interpretatione, per quam ex similitudine rationis fit extensio: & ita communiter receptum est. Hincque† si testator filiis Titij, & eius descendentibus fundum per fideicommissum relinquat, si aliqui filij supersint, prius admittentur[a], tanquam sub illo nomine, filiis, censeantur nominatim vocati: nec cum eis vnà nepotes Titij, ex aliis filiis præmortuis succedent, illi enim sub nomine descendentium, potiùs quàm filiorum comprænden-tur: quippe appellatio filiorum non nisi per extensionem, descendentium verò etiam propriè ad eos refertur. Donec ergo supersunt filij, qui priùs nominati sunt, non erit locus cæteris descendetibus posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt[b]. Idémque dicendũ in ea specie, cùm † existentibus filiis, fœminæ à successione repellantur: censebitur enim filias fœminas exclusas: quoniam sub dictione, filiis, per quam vocarentur, non nisi per interpretationem continentur: at sub verbo fœminæ, per quod excluduntur, propriè habentut.

2 (margin, at "muniter receptum est")
3 (margin, at "cendũ in ea specie")

a l. cùm ita. §. fin. de leg. ij.

b Dec. cons. j. in fine.

PATRIS NOMINE. Sicut filij nomine nepos, sic & patris * auus continetur: quod generaliter verum est, nisi cùm materia odiosa est: & non omnino tantum rationis est in auo, quantum in patre. Hinc † lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam vxorem ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[c], non videtur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quò magis ille gradu distat, eò minùs artis infamia descendentes adficit. Eadem quoque patri concedens, vt deprænsam in adulterio filiam occidere possit, tantum iuris auo dedisse non videbitur[d], ad cuius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem. Sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus[e], ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionem restrictiuam auus excludetur? Et ex subiecta materia faciendam interpretationem plerique senserunt, & in dubio casu propius est vt non excludatur: nam & lex contra veteris

4 (margin, at "& patris * auus")
5 (margin, at "tum rationis est")

c l. lege Iulia. de ritu nupt.

d l. patri. l. supra de adul.

e Bar. l. liberorum. in fi.

iuris regulas, ſoli matri & auiæ tutelam defert [a]. & tamen. frequentiùs proditum eſt, proauiam non excludi [b].

a Authen. vt matri & auiæ

b Mod. in l. Gallus. §. inſtituens. de lib. & poſth.

SVMMÆ.

1 *Funeris ampliabiles ſumptus: hodie contrà. 4.*

LEX CCII.

CVM IN TESTAMENTO. Cùm † teſtator certam ſummam in funere erogari mandat, poteſt & 1
plus expendi: in maiore * enim ſumma etiam minor 2
continetur: quòd ſi eam ſummam duntaxat conſumi
voluit, adhuc idem eſt: videtur * enim taxationem ad- 3
ditam, vt ei, qui grauatus eſſet, conſuleret. Vnde licitum eſt, fauori ſuo renunciare, & quicquid vlterius velit, impẽdere. Quod hodie fortè aliter † eſſet obſer- 4
uandum, cùm plerunque accidat, vt prudentes teſtatores mandent ſe duobus tantùm cereis, totidémque presbyteris præſentibus ſepeliri: propter enim auaritiam quorundam ſacerdotum coërcendam, ita præcepiſſe videntur, qui contra Chriſtianæ legis ſimplicitatem, mille ſtrophas inuenerunt, vnde hoc nomine pecunias extorquerent. Quid enim ipſi propter pallia, propter cruces, propter æris campani ſonitus, propter denique ſacræ humationis, vel defodiendi cœmeterij ius remiſerunt, quod aliquo colore poſſent exigere? ad hæc, candelas, cantores, ſandapilarios, parochos, pannos? Quid de his controuerſiis dicam, quæ ad quartam canonicam pertinent? vt ſi quid ſponte loco ſepulchri legatum eſt, ex neceſſitate legis contra voluntatem teſtatoris pars deducatur [c]. Cùm igitur in propoſita ſpecie, non tam vt heredi conſuleret teſtator, ita mandaſſe videatur quàm vt auaritiæ ſimonicóque ambitui ſacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec reſponſum hoc Alpheni obſeruandum. Illud conſtat executorem, cui ſepulchri cura mandata ſit, ſi præter iuſſum plus impenderit, nulla actione ab herede conſequi poſſe [d]: quòd ſi minore pretio induſtria
ſua mãdato defunctus eſt, heredi quod ſupereſt * profi- 5
cere [e]: tametſi enim non poſſe minùs, quàm iuſſum ſit impendi

c c. j. de ſepul.

d l. qui aliena. §. j. de neg. geſt.

e l. Lucius. §. j. de leg. ij.

impēdi hîc dicatur, si tamen per industriam, vel quia apud artificem quis gratia valeat, aliáve ratione minore pretio quis id consequetur, quod secundum communem æstimationem designata à testatore pecunia fuisset censendum, satisfecisse mandato videbitur, accrescétque hereditati illud lucrum, vt Dinus, Albericúsque prodiderunt. Quid si vltra modum facultatis suæ iusserit quis sumptum fieri? Et hanc voluntatem non esse sequendam, recepti iuris est.[a]

a l. & si quis. §. quid ergo. de relig.

SVMMÆ.

2 *Domicilium fortunis dici.*
3 *Sedes variè accipi.*
4 *Legis, In lege. sensus. 5.*
7 *Seruorum genera, & officia.*

LEX CCIII.

IN LEGE CENSORIA. Solebant cēsores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibāt, quibus statuebatur, quatenus vectigal exigendum esset. Cùm igitur in lege censoria portus Siciliæ cautum esset, ne pro seruis quos quis domum pro vsu suo duceret, vectigal solueretur, fuit apud Alphenum dubitatum, quomodo eiusmodi verba accipienda essent.

1 PORTORIVM. Id † est, vectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen sumpsit: sic & portorium, quòd pro his mercibus, quæ in portu sunt, detur: cuius exactor & manceps Portitor appellatur antiquis auctoribus.

2 DOMVM. Vbi igitur † domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur: vt satis non sit, quòd aliquo in loco quis habitet, animo fortè recedendi, sed necessarium est domicilium esse constitutum, id est, rerum suarum summam ibi esse: frequentiúsque à patrefamiliàs incoli.

3 SEDES. Id est † habitationem perpetuam. Vergilius: Nec verò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes. Et rursus: Priusquam sedibus ossa quierint. Potes etiā intelligere agros, seu fundos: vnde possessio non à pedibus, vt vulgò legitur[b], sed à dictione pos: vnde fit impos & cōpos, & potis: itéq; à sedib⁹ dicta est. Hinc capere se-

b l. j. de acq. possession.

des, mutare sedes, occupare sedes, & similia apud veteres exempla. Ille ergo possidet, qui sedere, id est, sedē ponere potis est: à sessitando Galli etiamnū vulgò continuare possessionem saisire vocant.

4 MAGNAM DVBITATIONEM. Et † ratio dubitationis esse poterat, tum quia cùm de vsu loquimur[a], generaliter accipimus, ita vt familia quoque ipsa vti possit: tum etiā quia iure communi de his quæ patresfamiliàs ad vsum proprium reuehunt, vectigal nō soluitur[b]. Vnde vt lex censoria aliquid induceret, debuisset latior interpretatio sumi. Accedit his, quòd sicut in dubiis quæstionibus aduersus fiscum facilius respondendum est[c], ita & aduersus publicanos qui causam à fisco habent. Et certe negari non potest, quin aduersus proprietatem verbi ex hac interpretatione fiat restrictio.

a l. ij. & iij. suprà de vsu & habit.

b l. vniuersa li. C. de vectigal.

c l. nō puto. de iure fisc.

5 VICTVS SVI. Ratio decisionis est † quia immunitas ei concedebatur, qui domum pro vsu suo duceret: quibus verbis apparet, non illud consideratū fuisse, quod vsui domino quoquo modo esse posset, sed quod vsui in domo esset: id autem est, quod victus patrisfamiliàs causa habetur, vt serui, qui ad domini personam tuendam, eiúsque cultum pertinent. Nō igitur 6 nouum est, ex præcedentibus * verbis subsequentia coarctari Satísque priuata portus Siciliæ lex operabitur, cùm iure communi etiam de seruis, quos ibi vsuarios quis duxit, vectigal pendatur: licet aliud sit in cæteris rebus[d]. Vnde communiter receptum est, si lex triticum extra territorium asportari vetet, qui pro suo vsu ducat, non censeri prohibitum[e]. Addunt plerique, iuramento eius, qui asportat, stare publicanum debere[f]: quod intellexerim, dum nullæ sint ex aduerso cōiecturæ[g].

d l. fi. §. quoties. de publica.

e Bar. l. cætera §. ij. de legat. j.

f Clem. fin. de censib.

g l. j. C. de lit. & itin. custo. lib. xij.

7 DISPENSATORES. Qui sint † hi serui, sicut & insularij, & villici, à nobis suprà expositum est.

ATRIENSES. Horum summa erat autoritas, quòd domini negotia procurarent, res venales distraherēt, debita exigerent, & in alios seruos non parum iuris vsurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci potest: arbitror & alimenta cæteris seruis diuidere solitos, & inde

inde ab atrio nomen sumpsisse: constat enim in atrio sportulas cibariáve distribui.

TEXTORES. Serui à texendo dicti.

OPERARII Qui ruri operabantur: vnde & antiquis auctoribus simpliciter operæ appellantur. Affirmat M. Cicero ab operis Clodianis Milonem insidias passum fuisse.

TOLERARET. Id est, sustentaret: nouus modus loquendi. Cæs. equos tolerari, cætera iumenta interiisse. Sic & Tacitus tolerare vitam, Græci διάγειν dicunt.

VECTORES. Solebāt veteres vel lecticis deuehi vel curribus: inde serui vectores dicti, quo genere lecticarij, agasones, mulionésque sunt, quos tamen vsu suo habent.

CVBICVLARII. Qui cubicula vel ad limina assident.

ADMINISTRATORES. Ministri ipsius patrisfamil. in mensa: sic enim propriè ministrare accipimus, à manibus ducto sermone.

SVMMÆ.

1 *Pueros variè sumi.*

2 *Aetatum varia obseruatio. 3. 4. 5. verior. 6.*

LEX CCIIII.

1 PVERI. Explicatur † hîc triplex pueri significatio. Prima est, cùm seruos pueros appellamus, cuiuscũque ætatis sint. Sic Persius:

I puer, & strigiles Crispini ad balnea defer.

Qui sermo in vulgari idiomate etiã hodie est in vsu. Altera est, cùm contrario puellæ nomine vtimur, vt videlicet sexum discernamus: tametsi dubium non est pueris legatis[a], etiam puellas contineri: qua de re suprà dictum fuit. Tertia est, qua ætatem indicamus: vnde propria significatione cùm puerum dicimus, impuberē intelligemus. id est, qui quatuordecim annos non expleuerit. Accipitur tamen aliquando aliter ex subiecta materia: vnde cùm prætor à postulando pueritiam excusauit[b], excusatus censebitur, qui decem & septem annos nondum compleuit. sed & legatis vsque ad pubertatem alimentis[c], donec ad decimumoctauum an-

a l. seruis. §. si pueris. de legat. iij.

b l. j. §. pueritiam. de posthu.

c l. mella. de alimen. le.

num quis peruenerit, debebuntur: quod propter alimentorum fauorem constitutum est, & rationem habet: ante enim eam ætatem, vt plurimum videmus nõ sufficere pueris suam ipsorum artem, vel industriam, vt se alant: meritò interpretatio in id tempus proferẽda fuit. nam & tunc plenæ pubertatis esse incipiunt[a]. Accipitur & in sacris literis pleniore significatiõe hæc vox, vt apud Esaiam: Maledictus puer centum annorum[b]. Sed hoc ἀναφορικῶς accipiendum est, id est, per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates distinguantur, varia fuit apud veteres sententia. Nam † Macrobius gradus omnes humanæ vitæ septenario numero diuidit: Bis septem annis pueritia perficitur, incipítque pubertas: Post ter septẽ genas flore iuuenta vestit, idémque annus finem in lõgum crescẽdi facit: post quater septem in latum quoque crescere desinimus: Quinquies septenio viriũ incrementum absoluitur: Sexta hebdomas ante collectũ robur conseruát: A sexta in septimam fit occulta paulatim diminutio: Septima totius hominis maturitatẽ adfert, etiam animi: Decima vitæ metam præscribit. At Seruius † Tullus rex Romanorum cùm classes censum faciendi gratia instituerer, Pueros existimauit, qui minores essent annis septemdecim: abinde vsque ad annũ quadragesimumsextum, iuuenes, & militiæ idoneos: qui supra eum annum erant seniores. ídque ex Tuberonis historia Aul. Gellius libro x. refert. Aristoteles verò † in Politicis, corporis vigorem post annum trigesimũ sextũ minui putat, animi verò post duodequinquagesimum. Sed † M. Varro, cui propemodum cõsentiunt Arabes medici, quinque ætatis gradus commemorat: Pueritiam ad quintumdecimum: Adolescentiã, ad trigesimum annum: Iuuẽtutem ad quadragesimum quintum, Virilitatem, ad sexagesimum, qui vlterius viuendo progrediuntur, Seniores esse. Cæterùm prudentius † existimasse Iurisconsulti nobis videntur, qui infantiam ad septimum vsque annũ acceperunt[c]: Pubertatem, seu Adolescẽtiam, à quartodecimo initium sumere, vigesimoquinto perfici: Iuuentutem inde appellari, cui certus terminus non sit constitutus, sed ex habitu

2 3 4 5 6 (marginal numbers beside lines: 2 at "res sententia. Nam † Macrobius"; 3 at "Seruius † Tullus"; 4 at "verò † in Politicis"; 5 at "Sed † M. Varro"; 6 at "tius † existimasse")

a l. arrogato. §. non tantùm. de ado.
b ij. q. vij. Paulus.
c l. j. §. j de admi. tut. l. j. de minor.

bitu corporum, & consuetudine eum, ad cuius notionem pertinet, existimaturū: vt qui adhuc inter seniores numerari non cœpit, pro iuuene habeatur: atque ita Marcellus respondit[a]. Eodem modo & de Senecta iudicādum, nisi quòd ab oneribus personalibus maiores quinque & quinquaginta annis tanquam senes excusantur[b]: à tutela verò & cura, qui supra septuaginta annos vixere. Existimauit Bartolus, qui verum dixit, de adulto intelligere: perinde ac si eadem sit conditio, cùm vir factus erit, vel cùm adultus erit: sed hanc ego sententiam Dispunctionum lib. iiij. cap xij. confutaui.

a l. non astiter. suprà de leg. 1.

b l. final. C. qui ætatem

SVMMÆ.

1 *Pomum latè patere.*
2 *Vuarum genera, & vsus.*
4 *Contractus ex re censendi.*

LEX CCV.

1 QVI FVNDVM. Appellatione † pomi omnis fructus edendi causa paratus, continetur, non ita si ad potum pertineat, Et dubium in hoc casu faciebat, quoniam pomum dupliciter accipi potest, speciali significatione, qua mâla intelligimus, itémque generali. Videbatur autem potiùs specialiter capiendum, tum
2 quia verba * in casibus dubiis sunt potius secundum speciem, quàm secundum genus interpretanda[c], tum quia cùm exceptio hæc à venditore facta fuerit[d], æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertiùs dicere. Adde quòd indefinitè prolatus fuit huiusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio propriè vniuersali nō æquipollet[e]. Sed tamen aliud Paulo visum est: non enim aliter, quàm in vniuersum, exceptio illa indefinita intelligi potest, alioquin nullius effectus esset: nec in specie de mâlo tantummodo fuit accipiendum, cùm non minùs propriè nuces: cæteríque fructus, pomi nomine comprændantur, quàm mâla, licet hodie in vulgari vsu loquentiū aliud sit. Non ergo tam ambigua est pactio, vt quid actū sit, ītelligi nequeat: vnde verbis stadū est,

c l. hoc legatum. de leg. iii.

d l. veteribus. de pact.

e Bartol. l. si pluribus. de leg. ii.

est, nec contra venditorem interpretatio sumenda.

Dvracinas et pvrpvreas. Ostendit Iu-
risconsultus †eas vuas, quas non vini causa habemus, 3
sed esus, poma dici posse: eas Græci τρωξίμους, quasi co-
mestibiles dicas, appellant: atque ita in antiquis est co
dicibus. Sunt autem duracinæ, vuæ duriores, quæ
propter firmitatem etiam contra frigora durarent, &
ideo seruarentur. sunt qui earum species esse Venicu-
las, & Numesianas credant. Purpureas verò appellasse
Iurisconsultus eas videtur, quæ in ollis condirentur:
quoniam cùm adhuc rubescunt, ante videlicet perfe-
ctam maturitatem, decerpi debent, vt Cato præcipit:
qua ratione etiam omphacium fit Dioscoridi, vuæ vi-
delicet μήπω περκαζούσης, id est, nondum nigrescentis,
vt ego interpretor. Potest & hîc intelligi de vitis syl-
uestris, quam Græci τὴν ἄμπελον ἀγρίαν vocant, vuis: hæ
enim πυῤῥοί, id est, ruffi coloris sunt, vel vt Plinius in-
quit, cocco similes. Sunt & satiuæ aliquæ purpureæ,
esui aptissimæ, quas Græcas in Prouincia Massiliensi
vulgò appellant. Ouidius Metamorphoseos libro viij.
non vuas, sed vites ipsas purpureas appellat:

Et de purpureis collectæ vitibus vuæ.

Meminit & Plinius libro xiiij. cap. iij. & iiij.

Generis. Vuarum quæ esui seruantur, quásque
aliqui suburbanas vocant, hæ species ab autoribus
proditæ sunt: Præcoquæ, quas & Lagoas, quasi Lepo
rarias dicunt: Duracinæ, Purpureæ, Digitales, Rhodię,
Libycæ, Cerauniæ, Stephanitę, Tripedianæ, Vnciarię,
Cydoniæ: & ex his aliquæ etiam vinis conficiendis v-
sui esse possunt. Vnde † si venditor edules esse asserat, 4
emptor verò tanquam vinarias ad se pertinere conten
dat, putarem id, quod verisimiliter actum est, obseruā-
dum, & ex pretio fundi, vuarúmque quantitate æsti-
mandum, quid contrahentes senserint in re verò pla-
nè dubia contra venditorem pronunciandum.

Recepta. Id est, excepta. Inde receptitius ser-
uus, quem mulier de dote excipit, vt Gellius inter-
pretatur. Est etiam recipere, * præstaturum promit- 5
tere, quod Græci ἀναδέχεσθαι dicunt, & vterque sen-
sus hîc quadrat.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Vinariorum vasorum genera, & vsus, & dimensiones.*
2 *Seriarum vsus.*
3 *Torcular soli vino proprium.*

LEX CCVI.

VINARIA. Varia sunt apud veteres vasorum nomina, quibus vina imponebantur: Et in † primis
1 ea erant, quæ conficiundo musto vsui habebantur, & torculari cōiuncta erant, vnde Torcularia dicta sunt. Eo perfecto, in dolia & serias inferebatur, in quibus deferuesceret: erant hæc vasa maiora, & capacia, & nō minus quàm Culeum, id est, vicenas amphoras conti-
2 nebant: videtúrque serias † figulini fuisse operis, nec solebant ea de cellis vinariis asportari, licet alij quoque vsui esse possent, quàm vino cōtinendo: vbi deferbuisset, quod promercale effici volebant, vt meliùs inueterasceret, in minora vasa, & certæ mensuræ diffundebatur: consueuerántque patresfamiliâs illud sic diffusum vendere [a]. Ea vasa erant amphoræ, vel vrnalia, aut cadi: dicta sunt vrnalia quòd vrnam continerent: hæc est mensura sextariorum vigintiquatuor. Est autem sextarius quinædenæ vnciæ, sic dictus, quòd sexta sit pars congij. Sextarij sedecim conficiunt modium, modios sex cōtinet medimnus: at amphora idem est quod quadrantal, quia pedem quadratum recipiat: id duarū vrnarum pondus est, sicut cadus vel metreta trium. Diffundebatur etiam quandoque in cupas vel cupulas, quæ & ipsa vasa modica erant, sed non certæ men-
3 suræ, vt arbitror [b]. Quæsitum † igitur fuit, quæ propriè vinaria vasa essent: & ea solùm Vlpianus respōdit, quæ torcularia sunt: dolia enim, & seriæ, & amphoræ, etiam in alium vsum, quàm vini habentur: vt si tritico, vel pecunia impleantur. Sic Horatius, amphoram mellis: Persius, argenti seriam dixit: Cicero quadrantal tritici. Et hæc ex proprietate verbi locum sibi vendicant. Sed si legatum sit vinum, vel venditum, amphoræ & cadi debebuntur [c]: quoniam ea non solent loco amoueri, sed patribusfamiliâs remanent. Sic a-

a l. vinum. de tri. leg.

b l. iij. eo. titul.

c d. l. iij. & vj.

pud Terentium Chremes vir locuples: Relcui, inquit, dolia omnia, omnes ferias. At Horatius se empto vino vti ostendens, Torquatum vocat, vt secum vina bibat, Tauro iterum consule diffusa.

Possit. Si tamen vini solùm causa eis paterfamiliâs semper est vsus [a], vinariorum vasorum numero erunt, vt veteres probauêre. Idem si in eum tantummodo vsum comparata fuisse huiusmodi vasa constet. Sed hæc interpretatio*ex mente, nõ ex verbis descen- 4
dit: Iuriscõsultus autem hîc de vi verborum disputat.

a Iacob. & Alb. hîc.

SVMMÆ.

2 *Mercatorem non esse qui principaliter non negotiatur causa quæstus.*
4 *Mercator, eius negotiationis albo inscriptus.*
5 *Negotiatorum genera.*
6 *Artificum genera.*
9 *Lege non tenetur per alium exercens.*
10 *Vilia exercentium incommoda.*
11 *Vilibus connumerati.*
12 *Sordidorum genera, & officia.*
13 *Mercenarij, viles, sed non omnes.*

LEX CCVII.

Mercis. Mercator est, *qui negotiationis exer 1
cendæ, quæstúsque faciendi causa merces emit, vt vendat. Quapropter qui † semel emit pannos, vt 2
venderet, mercator non est: quia in eo deficit exercitium. Idémque & cùm quis possessiones conducit, & locat: hæ enim merces non sunt [b]. Sed & cùm quis triticum, vinum, oleum, in agris suis collectum vendit, non ideo mercator est. non enim ab alio emit, vt vendat [c]. Vsurarij quoque mercatores non sunt. quia pecunia in merce non est: imò si quis sit mercator, & fœnus etiam exerceat, mercatorum priuilegiis non fruetur. quoniam non est verisimile, legislatorem tã improbo homini quicquam voluisse indulgere. Cæterùm & qui amplum patrimonium habens, in re modica negotiatur, licet eius respectu mercator sit, non tamen huiusmodi priuilegio fruetur [d]. Cùm enim quilibet ab eo nomen

b l. mercis. suprà eod.

c Bart. l. legatis. de legat. iij.

d l. semper. §. negotiatores. de iure im. mun.

3 nomen*ſortiatur, quod principaliter agit, nõ videtur lex mercatorem accepiſſe, qui principaliter non ſit, & ampliorem partem ſubſtantiæ in mercimoniis non habeat. In qua tamen quæſtione, quæ ratio legis ſit, in primis
4 attendemus [a]: & ſi citra fraudem † in album mercatorum quis fuerit aſſumptus, eiúſq; negotiationis ſe profiteatur, mercator propriè exiſtimandus erit, tametſi non magnam fortunarum ſuarum partem in quæſtum
5 deduxerit [b]. Venalitiarij ſunt, † qui quæſtus cauſa venalitiarum rerum negotiationem exercent. Sunt autem venalitiæ res, quæ in vſum indigentium venales propoſitæ ſunt. Quapropter qui ipſi à mercatoribus minutatim emunt, vt rurſus vendant, venalitiarij ſunt: hos vulgò reuenditores appellamus. Sic & Propolæ & Annonarij, quíque à ruſticis eſculenta emunt, vt deinde vendant, venalitiarij ſunt. Mangones quoque venalitiarij ſunt, quoniam venalitia id eſt, ſeruos venales expoſitos ipſi emere præoccupant, vt cariùs vendant. Cùm enim mercis nomẽ in huiuſmodi ſeruis locum non habeat [c], tametſi mercis loco ſint, cõſequens eſt, vt ſaltem venalitij appellatione cenſeantur. Dicuntur autem mangones, quòd homines agant in manũ,
6 id eſt, poteſtatem. Artifices ſunt, † qui rem à ſe in aliam formam elaboratam vendunt [d], quales ſunt cerdones, fabri, pelliones, ſutores, textores, ſarcinatores, fullones, bractearij, mercis enim appellatio ad hos nõ pertinet [e]: quod & in pigmentariis dicendũ eſt, qui ipſi medicamenta conficiunt, & contuſas ſpecies minutatim vendunt: nam magnarij negotiatores, qui trans mare ad ſe deuehi ſpecies curant, verè, &, vt ita dicam, ἐμπορικωτέρως
7 mercatores ſunt. Sed quid ſi *vtrunque aliquis faciat, vt quia trans mare negotietur, & etiam domi pharmaca conficiat officiníſque aſſideat? Et mercatorem eſſe dicendum eſt, ſi id principalius agit [f]. Quid item ſi ipſe non exerceat, ſed inſtitorum ſeruorúmque opera vtatur? Et ſi nullo modo ipſe negotium tractet,
8 verius eſt*mercatorem, vel artificem non eſſe: ſed ſi aliquando non ſolùm rationes excutiat, ſed & ipſe negotiũ curet, aliud eſſet. Illud non negauerim, leges quæ reſpectu exercitij, propter vtilitatem aliquem notant,

a Bal. in rub. C. de conſti. pecun.

b l. ſi quid. in fine de ædil. edic.

c l. ſeruos. in fi. de leg. iii.

d lxxxviii. diſt. eiiciens.

e l. i. §. i. de tribu.

f l. legatis. §. ſi vnus. de leg. iii.

a argu. l. iij. §. si pr curator. qui satisdat. cog.

b l. humilé. vbi Albe. de inceft. nupt. l. quæ adult. C. de adul.

c Com. c. j. de vita cler. sn vj.

in eo non procedere, qui per alios artem exerceat [a], licet ipse rationes deinde à seruis exigat. Sic tabernaria, †licet inter viles & abiectas personas connumeretur, 9
si tamen per alios solùm exerceat, vilis non censebitur [b]. Sic & clericus, qui præsens ipse eam artem non exercet [c], vti tabernarius non notabitur. Tradit Philostratus in sophistarum vitis, lege fuisse prohibitum, ne quis artifex, seu, vt ille inquit, τῶν βαναύσων καὶ ἀπὸ τῶν ἐργαζω, statuam in Olympiis habere posset: quo argumento Isocratis Rhetoris patrem Theodorum ostendit instrumenta musica non confecisse, cùm ipsius statua in Olympiis conspiceretur. Potuit igitur nō ipse quidem confecisse, sed aliorum opera in eo artificio vsus esse. Sic & Aristoteles in tertio Politicorum †accipien 10
dus est, dum in bene instructis ciuitatibus tradit, à ciuium consilio excludi τὰς βαναύσας, id est, ipsos vilium artium operarios: poterũt ergo eorum domini admitti, si ipsi non operentur: in qua tamen re vrbis ipsius consuetudo obseruabitur, an eos quoque, qui his imperant, inter viles & mechanicos habeat. Eiusmodi legem apud Hebræos quoque fuisse, ostenditur Ecclesiastici c. xxxviii. vbi de pigmentariis, pictoribus, fusoribus architectis, fabris, & figulis verba faciens, In ecclesiam, inquit, non transilient, & super cathedram iudicis non sedebunt. Constat †autem iure ciuili non 11
venalitiarios & artifices solùm, sed etiam mercatores inter inhonoratas personas censeri [d]. Quapropter lex trapezitas id est, mensarios, gemmarúmque & argenti, & vestium distractores, omnésque apothecarios, & quibuscunque ergasteriis adhærentes, à dignitatibus & militia submouet. Sed hodie aliud dicendum videtur: non enim ea est in prouinciis populi Romani opulentia, diuitiarúmque copia, quæ olim florente Imperio, fuit, & ideo mercatores passim inter viles non habentur: & cùm huiusmodi artium negotiationúmque auctoritas, & honor ab ipsius populi existimatione dependeat, ea exercitia sordida interpretabimur, quæ ex vrbis consuetudine pro sordidis habentur [e]: ea verò honesta, quæ ab honestis communi sententia personis geruntur. videtúrque communem vrbiũ in Italia opinio-

d l. si cohortalis. C. de cohort. lib. xii.

e Bar. l. i. C. de dignit.

opinionem ab eo non recedere, quod M. Cicero Offi-
12 ciorum libr. j. cenſuit: is illiberales † & ſordidos quæſtus eorum eſſe ſcripſit, qui in hominum odia incurrunt, vt portitorum (hi ſunt qui vectigalia portibus inſidentes exigunt, & magnariis publicanis ſubſeruiunt) & fœneratorum, itémque eorum, quorum opera, non quorum artes emuntur. In quo genere etiam ſunt opifices, qui in rebus ſordidis verſantur, & maximè qui voluptati & gulæ ſubſeruiunt, vt cetarij, lanij, coci, fartores, piſcatores. Sed & vnguentarij eodẽ pertinent, quos vrbe expulſos à Lacedæmoniis, autor eſt Seneca Naturalium quæſtionũ libr. iiij. Hi myropolæ Græcis dicuntur, effœminandorũ animorum artifices. Saltatores quoque in eadem cauſa ſunt: ſed & mercatores tenues, ſicut & venalitiarij, qui à mercatoribus emunt, vt ſtatim vendant (vulgò retaliatores dicuntur) ſordidi ſunt, quòd videlicet lucrũ mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis definitione apparet egregios pictores & ſtatuarios viles non cenſeri, ſicut nec copioſos mercatores. Sed an literator pędagogus vilis ſit? Et
13 non eſſe arbitrarer: † profitetur enim ſtudia liberalia: quòd ſi menſtrua mercede in domo aliena conductus deſeruiat, Luciani teſtimonio, in libello cui titulum fecit, περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων, tanquam indecori muneris affectator, reiiciendus eſt. Eos quoque qui rem alicuius priuatã adminiſtrant (vulgò Factores vocamus) veluti indecores à perfectiſſimatus dignitate leges repellunt [a]: huiuſmodi enim procurationem ſuſcipientes tanquam immemores libertatis, & generis, lex notat [b]. Sed quid de Scriba, aut Tabellione cenſebimus? Et cùm eis merces hodie, non tam pro opera, quàm pro induſtria & publico auctoramento conſtituta ſit, non videntur pro ignobilibus habendi, ídque ex Ciceronis diffinitione: licet conſtitutionibus Cæſarũ aliud cautum ſit [c] Scribit Æmilius Probus apud Graios honorificentius eſſe Scribarum officium, quàm apud Romanos: hi enim mercenarios exiſtimãt: at Græci ad id munus neminem admittunt, niſi honeſtis natalibus, fidéque & induſtria cognitum, quòd neceſſe ſit eos omnium conſiliorum eſſe participes: quem morem e-

a l. j. C. de perfec. dign. lib. xii.
b l. ſi quis procur. C. de decur.
c l. vniuerſos. C. de decur.

tiamnum seruari vbique constat. Quid rursus de Præcone dicemus? & M. Cicero epist. lib. vj. ex auctoritate Balbi Iurisconsulti ignobile munus arbitrari videtur, vnde vetari eum in decurionibus esse [a], ad Leptam scripsit: quam sententiam & nos probamus: nõ enim simpliciter hic musicam profitetur, sed voce & clamore populum alloquitur. Iuuena.

a l. eos. suprà de decu.

Quondam hi cornicines, & municipalis arenæ
Perpetui comites, notaque per oppida buccæ.

SVMMÆ.

1 *Bona de vniuersis censeri.*
2 *Legem, Bonorum. restringi.*
5 *Bonis legatis debitum non compensari.*
6 *Bona doti data debitis subiacere:*
7 *Hereditatis & bonorum discrimen.* 8.
9 *Legitimam debitis non subiacere.*
12 *Institui pro legitima ex quota posse.*

LEX CCVIII.

BONORVM. Cùm † bonorum appellatio ad successionem refertur, pro hereditate capitur, seu iure vniuersali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplum accipi potest, cùm quis bonorum possessionem petit, vel bona sua Titio restitui mandat [b]: declarauimúsque suprà, quando id locum habeat, vt censeatur appellatione bonorum de vniuersitate agi: regulariter enim eo sermone æs alienum non significari constat, in eóque ab hereditate nõ modico interuallo differũt bona: túmque hoc Iurisconsulti † respon- 2
sum non procedit, quod quibusdam exemplis explicari potest. Finge centum filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam, quam restituere pater tenebatur, petere poterit? Et cùm huiusmodi dos * æs alienum sit, constat nõ 3
prohiberi [c]. Idémque in emphyteuticis bonis, quæ ex forma initi cõtractus necessariò ad filios heredes pertinerent [d]: quòd si prohibita esset de hereditate petere, aliud constitueretur. tametsi enim vt quodlibet æs alienum debeantur, non est dubium * hereditatis ap- 4
pella-

b l. iij. de bono. poss. l. nã quod. in fi. ad Treb.

c Barto. l. at iurisiurand. in fi. de ope. lib.

d Ias. authẽ. vnde. C. de inofficioso testam.

5 pellatione æs alienum contineri. Finge rursus † maritum vxori de bonis suis centum legasse, an compensare voluisse credemus, quod vxori debebat [a]? Et negant plerique: cùm enim ea verba hoc velint, vt æs alienum priùs deducatur, restituendū erit vxori omne debitum, deinde eo amplius legatum præstandū. Qua
6 † ratione si mulier ære alieno oppressa, bona sua in dotem dat, etiam in detrimentum mariti creditores exequentur: quoniam id actū videtur, vt id solùm, quod
7 ære illo deducto superest, sit doti [b]. In ea † quoque specie aperta inter hereditatem bonáque differentia est, quòd cùm hereditas sit vniuersitas quædam, augmentum omne illi accedit: vnde quadranti quem deduci de hereditate posse C. Falcidius cōstituit, is seruus imputabitur [c], qui in hereditate tempore mortis non erat, sed pòst fuit, vt quia ab hostibus reuersus sit. At
8 † in bonis aliud est: quapropter cùm legitima, quæ patrono debetur, non quota pars hereditatis, sed bonorum sit, quod augmentum vndecunque post tempus mortis prouenit, nihil patrono proficiet [d]. sed heredi.
9 Sed † quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur? & cùm ea quoque ex bonis præstanda sit, videtur augmenti nullam rationem ducendam [e], & ita plerisq; visum, & ex facto respondit Cur. [f] Contrà videntur sentire alij: cùm enim iure institutionis debeatur: & ideo in ipsis corporibus hereditariis accipi possit, augmentum non minus filio quàm heredibus proderit [g]:
10 nam & filius * in legitima heres est. Sed hæc ego non
11 probo, cùm clarissimi iuris sit, ex bonis, non ex * hereditate legitimā deberi: & institutio solùm requiritur [h],
12 vt honoratiore titulo filius succedat, alioquin † non posset pater in certo fundo filium pro legitima sua instituere, cùm fundus quota hereditatis pars non sit [i], & tamen constat posse: & hic enim ex corpore rerum hereditariarum est [k]. Sibi ergo imputet, qui statim fundum pro legitima non petiit. Hincque etiam conse-
13 quens est, vt cùm * legitima hæc portio non nisi deducto ære alieno debeatur, si heres moram non fecerit, quò minus deducatur, non esse compellendum vt restituat fructus, interim dum ad liquidum res per-

a Ias. authē. præterea. C. vnde vir.

b Gui. Pap. q. xlvij.

c l. serui qui. ad l. falc.

d l. si patronum. in fi. de bonis. libert.

e Ias. in authent. nouissima. C. de inoff. testa.

f Curt. consil. vlt.

g Corn. consi. cclxv. in j.

h l. Papinianus. §. quarta. de inoff.

i §. cæterùm in authen. vt cum de app.

k l. scimus. §. repletionem C. de inoffi.

ducitur perceptos [a]: quod & in ratione legis Falcidiæ obſeruamus, in qua tamen quæſtione aliter atque aliter altercatum eſt [b].

a Ang. conſ. cj. l. in fideicommiſsi. de vſur.
b Fab. d. authenti. q. ix. verſ. vii.

SVMMÆ.

1 *Coram me, etiam non intelligente fit, ex cauſis contrà. 2.*
7 *Conſilium petendum non, niſi ex cauſis expectandum.*

LEX CCIX.

Coram Titio. Coràm †, & in præſentia, idem eſt, refertúrque ad corporalem præſentiam. Vnde ſi teſtis aliquid coram Titio factum dicat, quamuis Titius non intelligeret, non ideo mendax erit, dum corporaliter adeſſet [c]. Sic & lex, quæ ſolennia teſtamenti in præſentia teſtium fieri requirit [d], nõ tamen in hoc adigit, vt intelligant, ſed ſatis eſt, vt ſciant, cui rei ſint adhibiti [e]. Ex † natura tamen rei plerunque illud coràm factum non videtur, cui intelligentia non acceſſerit [f]: vt cùm quis coram Titio facere iubetur: nam niſi, eo intelligente, fieret, huiuſmodi præceptum nullius effectus eſſet. Quid enim opus erat eius præſentiam adhibere, qui, quod agatur, non intelligat? ſi quidem aiebat Epicharmus philoſophus, mentem eam eſſe, quæ videat, non autem oculos: qui igitur animo nõ adeſt, abeſſe videtur. Sed & notarius, qui intelligentibus teſtibus conficere inſtrumenta debet, ſi ſimpliciter ſcribat, rem * coram illo & illo geſtam, niſi intellexerint, puniri poteſt: cùm enim oporteat, vt teſtes negotium percipiant, id verbum ſecundum naturam actus accipietur, vt non corpore ſolùm, ſed etiam animo præſenti eſſent: vnde ſi aliter reperiatur, tabellio ipſe reus agi poterit. Quapropter * cùm aduocatus in præſentia clientis poſitionibus Latino ſermone reſpondet, non debet notarius in actis profiteri coram cliente reſpõſum fuiſſe, niſi ſciat eum Latini ſermonis peritiam habere, vt intellexerit [g]. Sed * an in prædicta quæſtione notarius reus, crimine falſi puniri poterit? Et non putauerim, niſi doloſè egiſſe aliter probetur: vt quia, data opera, tempus obſeruauit, quo qui præſens erat, non attenderet: vel ſcienter affirmaſſe eum ſcripſit, qui ſomno

Margin numbers: 1 (Coràm †), 2 (Ex † natura), 3 (rem * coram), 4 (Quapropter *), 5 (Sed * an)

c Bartol. l. i. in fi. de aut. tuto.
d l. ſi vnus. C. de teſta.
e l. qui teſtamento. in fi. de teſta.
f l. diem. §. coràm. de arb.
g Bald. l. i. C. de er. aduo.

ſomno allectus capite annuebat: alioquin qui præſens negotio, habitúque intendentis eſt, intellexiſſe quoque præſumitur: nec fraudi notario eſſe debet, qui præſumptionem legis ſequutus eſt [a].

INVITO. Et hoc caſu non procedit quod dici ſolet, qui poteſt inuitis *facere, multò magis & ignorantibus & abſentibus: & ratio eſt, quia vis verborum ita ſuadet. Qua † ratione & qui cum conſilio alicuius facere tenetur, ſatis eſt ſi conſilium accipiat [b], licet non ſequatur: tametſi & hoc perpetuum non ſit. Quid enim ſi expreſſim mandatum eſt, vt ſequatur? Quid ſi tacitè ex coniecturis hoc colligamus? vt quia cõſultor idem & adminiſtrationis collega ſit. Item quia is, qui requirere conſilium debet, inhabilis & idiota alioquin ſit: vt cùm lex adoleſcentibus permittit [c] ſuſpectos facere curatores, dum ex conſilio neceſſariorum id faciant [d]. Qua ratione cùm princeps cauſam difficilem & maximè controuerſi iuris cuidam legum imperito mandaſſet, vt non niſi me conſulto iudicaret: reſponſum fuit: mandatum non obſeruaſſe, qui ſimpliciter conſilium petiit, niſi & ſequutus fuerit [e]. Idémque dicendum eſt, quoties aliæ coniecturæ hoc ſuadeant, nec enim omnes numerare poſſumus.

6 (beside "let, qui poteſt inuitis")
7 (beside "ſuadet. Qua † ratione")

a Bald. l. ſi tutor. C. de peti. tutor.

b cap. cùm olim. de arb.

c l. Titium. de admi. tut.

d l. impuberibus. de ſuſ. tuto.

e Raph. Cõ. conſi. lv.

SVMMÆ.

1 *Legis, Is qui. ſenſus.*

3 *Vrbanis cedunt, quæ non diu ruri ſunt.*

LEX CCX.

1 IS QVI NATVS. Qui † in villam mittitur, vt interim nutriatur, non ideo in ruſticis ſeruis conſtituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata ſunt [f], non cenſentur ibi eſſe, ſed potius in loco, in

2 quo adeſſe conſueuerunt [g]. Quapropter * ſi quis omnem ſupellectilem, quam in vrbe habet, legauerit, ea quoque continebuntur, quę in villam miſſa ſunt eo animo, vt diutius ibi non eſſent, ſed in vrbem referrentur, vt Paulus Caſtr. reſpondit. Hincque conſequens eſt, ſeruis ruſticis legatis, eum qui in villã nutriendus miſſus eſt, non contineri [h]. Idémque arbitror, ſi omnes

f l. i. C. de verb. ſig.

g l. quæſitũ. §. fin. de leg. iii.

h l. ſeruis vrba. de leg.

serui, qui in villa sunt, legati fuerint, *quòd si dictum fuerit, qui in villa quoquo modo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret [a]. j

a Bar. l. generali. §. vxori. de vsuf. leg.

SVMMÆ.

1 *Fundi agríque discrimen, & vsus.*
3 *Aedium, & domorum differentia.*
5 *Areæ etymon, vsus, & species.*

LEX CCXI.

FVNDI. Explicat Iurisconsultus, quid fundus, quid ager sit, quid villæ, quid ædes, itémque quid area. Fundus†omnem agrum, omnéque ædificium significat[b]: quia, vt suprà vidimus, ab eo nomē sumpsit, quòd fundari super eum quæque res possit: vt minimè Iouiani Pontani sententiam probem, qui dictum opinatur, quòd fructus patrifamiliæ fundat, id est, præstet: quod & M. Varro tradidit. In formulis veterum Iurisconsultorum videtur latiorem fuisse agri, quàm fundi significationem dum ita verba concipiebant: Fundus qui in agro est, qui Sabinus vocatur. Sed fortè in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, non pro prædio: de qua significatione suo loco dicemus. Villæ * domus sunt, in quas fructus deuehuntur, quod & suprà ostendimus: vulgò tamen in Gallia villas etiam ciuitates dicunt: sed hanc significationem sermo Latinus non admittit. Ædes†vrbana sunt prædia, quę solo superficiéque constant. Est autem superficies *, omne quod supra faciem terræ est: quapropter in prædiis vrbanis parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices, superficiei adscribuntur. Latiorem esse ædiū quàm domus appellationem plerique senserūt [c]: ædes enim pro omni specie ædificij capi, etiam si nulla adsint tecta: at domum non dici, quæ adhuc contecta non sit. Sed promiscuè hæc accipi ego magis sentio, exemplo Græci sermonis: vnde apud Homerum Odyss. αἰολύματα δώματα ἔχοντες. Area, †locus sine ædificio est, ab ariditate dictus, quòd in ea fructus arescant: alij quòd solo sit nimio solis ardore arido: quidam quòd sicut ara in templis pura est, ita hæc ab ædificiis pura, nec obtecta

b l. quæstio. l. loci.

c l. j. §. deinde. de don.

Margin numbers: 1 (Fundus), 2 (Villæ), 3 (Ædes), 4 (superficies), 5 (Area).

obtecta sit: sunt & qui ab aere dictam credant. Ego priorem etymologiam probo, & aream propriè pro rustico loco interpretor [a], de quo P. Vergilius:

Area quàm primùm ingenti est æquanda cylindro.

Nec in vrbe sibi nomen vendicare arbitror, nisi μεταφορικῶς.
6 Videtur * enim quod veteres impluuium, cohortem, plateam, hypetriúmque dixerunt, vnico nomine per translationem aream appellari posse.

a l. fin. C. de seruit. in fin.

SVMMÆ.

1 *Varicum incommoda.*

2 *Præuaricatorum proditio, & pœna.*

4 *Præuaricator non est, qui iura potiora tuetur omnibus visis.*

LEX CCXII.

1 PRAEVARICATORES. Varices † noxiæ venulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescunt, & ferro adustionéque curantur: Græci ixyas vel cirsos appellant Qui eo morbo laborant, rectè ire nequeunt: inde Varicari verbum in transuersum ire significat, & præuaricari. Sunt autem † præuaricatores,
2 qui cum aduersa parte colludunt: quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati vera crimina abscondunt, & diuersam partem prodita causa adiuuāt [b]: & inde nomen traxerunt, quasi varicentur, id est in aduersam partem eant. In hos ex legibus grauis pœna constituta est [c], condemnatíque etiam infamia notantur. Labeo à varia certatione id nomen tractum aiebat: sed eius sententiæ etiam ratio syllabæ refragatur, quæ in præuaricatore quandoque producitur, cùm varius primam corripiat. Sanè existimauerunt ali-
3 qui [d], eum * aduocatum, qui visis alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cùm priori renuntiasset, præuaricatorem non esse: non enim causam prodit, qui apertè aduocaturum se negauit: quod & ipse probo, dum sciamus, qui causæ alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes transire, quoniam ea aduersariis prodens, lege Cornelia falsi coërcetur [e]. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quæstio iu-
4 ris est? Et † licere ei defendere, qui sciat iustiorem

b l. j. de præuaric.

c l. athletas. §. pen. de his qui not.

d Bar. de l. j.

e l. j. §. qui deposita. de fals.

causam habere, verius est, dum tamen honorarium, quod ab alio causæ tuendæ gratia recepit, restituat: sicque in senatu damnatum Tuscilium nominatum, Vincentinorum causæ desertorem, Plinius Cæcilius ad Valerianum scripsit.

SVMMÆ.

1 *Cedere, venireque diem dißidere.*
2 *Puri dies cesßit.*
3 *Constituti tempus.*
4 *Dotis reddendæ tempus.*
5 *Iudicati tempus.*
7 *Actiones in diem suspendi, ex causis diuersum.*
10 *Actionem suspendentia verba.*
11 *Dies ob incerta nec venit, nec cedit.*
12 *Conditionalia non deberi.*

LEX CCXIII.

CEDERE DIEM. Cedere † verbum variæ signi- 1
ficationis est: accipitur autem quandoque pro incipere in ius alicuius venire, vnde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in responso, cùm incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non possit. Venit verò dies, quando perfectè pertinet, vt quia & obligatio & actio efficaciter & verè orta est. Referuntur autem hîc exempla stipulationis puræ, & quæ in diem, itémque eius quam sub conditione concipimus. Videndum igitur est specialiter de singulis. In
† prima specie quando debetur purè, & cessit, & venit 2
dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, suspenditur tamen actionis exercitium [a], ἐν πλάτει, & modico tempore, arbitratu iudicis [b]: non enim creditor statim cum sacco venire debet [c]. Aliquibus † tamen casi 3
bus id tempus quale sit, expressum est: in constituto, vt ante decimum diem non conueniatur [d]: in dote,
† quæ cùm olim annua, bima, trima die deberetur, ho 4
die post annum soluenda est [e]: in re iudicata, † cuius 5
olim xxx. dies iusti ex leg. XII. tab erãt, vt Aulus Gellius scribit, hodie verò ei executioni quadrimestris dilatio indulta est [f]: posséque qui pro tribunali sedet, huiuscemodi

a § fi. inst. de inutil. stip.
b l. 1. de iure delib.
c l. quod dicimus. de solu.
d l. pr. missor. §. i. de constit. pec.
e l. i. §. exactio. C. de rei vxo. act.
f l. fin. C. de vsu. rei iud.

cemodi terminos ex cauſa mutare [a]: ſi quis tamen huiuſmodi tempus humanitatis cauſa indultum non obſeruaret, ſed ſtatim peteret, non ideo ante diem diceretur agere, nec illi in nimiæ celeritatis pœnam duplicarentur induciæ [b] Híncque eſt, quòd in præſcriptione eius dilationis rationem non habemus [c]: vnde nec compenſationi impedimento eſt [d], neque exce-
6 ptioni, cùm videatur dolo * facere actor, qui id petit, quod poſt eum terminum reſtituere compellitur [e]:
7 & hæc communiter approbata ſunt [f]. In † ſecunda ſpecie, cùm de obligatione in diem agitur, receptior eſt opinio, ante diem & obligationem & actionem eſſe ortam, ſed obſtare exceptionem: cuius ſententiæ illa eſt ratio, quia cùm dies addita obligationis executionem reſpiciat, non debet interim eius ſubſtantia impediri [g], vnde obligatio, actióque formatur, cùm non ſoleat tempus adiectum ipſo iure effectum obligationis auferre [h]. Non procedit tamen hæc concluſio in promiſſione vſusfructus: in ea enim ante diem nec obligatio, neque actio naſcitur [i], ſiue quia cùm ad heredes vſusfructus non tranſeat, ſi antequã dies veniret, moreretur creditor, fruſtra obligatio eſſet orta: lex autem plurimum cauet, ne quicquam fruſtrà inducatur: ſiue quia vſusfructus antequam dies veniat, in rerum natura non eſt, ſed in ipſa proprietate permanet, nec operæpretium fuit ſeparatam à proprietate rationem eius haberi prius, quàm conſtaret omnino eſſe re ipſa præſtandum, vt quia & ceſſiſſet, & veniſſet dies. Non procedit rurſus in actione in rem [k]: nam in ea ante diem actio nulla oritur: tranſlatio enim dominij vel iuris in re per executionẽ legis fit, quam lex ante diem non facit: vnde huiuſmodi actio cõpetere non poteſt: vendicatio enim propter dominium in re datur. Quapropter cùm repudia-
8 tio ad dominium referatur, qui legatum * in diem ante eam diem repudiat, nihil agit [l]: adhuc enim ad eum non pertinet. Et hinc etiam conſequens eſt, vt quoties
9 ex diſpoſitione legis * tacita dies ſubauditur, ante eius
10 aduentum actio non oriatur [m]. Lex † enim quandoque perperàm agi dicit [n], quandoque peti non poſſe:

a glo. l. ij. de re iudic.
b §. hodie. in ſtit. de actio.
c l. in rebus. C. de iu. dot.
d l. ſi cum mi liti. in fin. de compenſ.
e l. ſi ſocer. §. Lucius. ff. ſol. matrim.
f Barto. in l. ita ſtipu. in j. q ſuprà de verb. oblig.
g l. ex his. C. quan. di. leg.
h l. obli. ferè. §. placet. de action. & oblig.
i l. j. in fine. quando di. leg. vſu. ced.
k l. Sempronius Attalus. de vſufr. leg.
l l. ſi ita ſcriptum. §. j. de leg. ij.
m l. interdũ. de verb. obli.
n l. iij. §. ſi quis. ij. de eo quod certo loco.

quæ verba ad actionem solùm referuntur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem non nasci crediderint [a]: quæ sententia recepta non est. Nam & in die incerta, veluti cum moriar, crebrior est eorum opinio, qui idem iuris esse opinantur, vt ante diem solùm oriatur obligatio, post diem verò actio: vnde qui ante diem soluit, non repetit [b], cùm verè interim deberet, licet agi non posset. Nec nos mouet, quòd medij temporis vtilitas incerta est: non enim hoc abesse potest, quò minus in id, quod principaliter deductū est, obligatio proueniat. Quapropter si vltra diei incertitudinem alia † quoque, quæ in promissionem deducuntur, in- 11
certa sint, vt cùm quis fructus, qui ex fundo percepti fuerint, promittit, neque obligatio, neque actio interim oritur [c]: hæc enim maxima incertitudo conditionem sapit. Idem cùm non solùm dies, sed obligationis quoque substantia post mortem confertur, tunc enim obligatio ab herede incipit [d]. Sanè & in diem, quæ multiplicandę obligationis causa additur, solet distingui, vt in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec actio competant: quoniam tacitam in se, sequentium annorum respectu, cōditionem habeant [e], in contracti bus verò cōpetat [f]: cuius rei ratio à nobis lib. Paradox.
I. cap. XVI. disputata est. In tertia specie, † quando 12
sub conditione aliquid debetur, certissimum est, neque obligationem, neque actionem vllam esse antè, quàm conditio euenerit: idémque est, siue expressa sit conditio, siue tacita, vt quæ à lege subinducatur [g], dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substantiámque rei, non autem solam executionē respiciat [h]: conditio enim quam certum est extituram, vel quæ tempus præsens respicit, propriè conditio non est, sed pro pura habetur [i].

a l. cōtinuus. §. ij. de verb. oblig. vbi Aret.
b l. sub conditione. de cond. indeb.
c l. i. de condit. & demō.
d l. i. C. vt act. ab here.
e l. si in singulos. de an. leg.
f l. si Stichū. §. i. de verb. oblig.
g l. itē quia. §. i. de pact.
h l. ita demū. in fi. de arb.
i l. si pupillus. §. i. de nou.

SVMMÆ.

1 *Aes variè accipi.* 3.

§. Æs alienvm. Vetustissimorum Romano-
rum * pecunia in ære consistebat: quoniam propter 1
eorum paupertatem, rarus illis argēti, rarior auri vsus fuit:

4 fuit: indéque æris appellatio, †pro pecunia accipi consueuit: & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerunt tamen antiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue argētea esset, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est, quæ nostra non est, sed aliis debetur: sicut æs nostrum est, quod nobis alij debent: μεταφορικῶς verò latius quoq; accipitur, vt cùm dicimus, quicquid in ære nostro est, id in tua manu esse scito: intelligitur enim, non solùm in nostris numis, sed etiam

5 omni in facultate & potestate. Trahitur† etiã quandoque latissimè ad professionem: vt cùm Iurisçon. de sophismate dialectico interrogatur, respondet, id in ære suo non esse, id est, ad professionem suam nihil attinere. Sanè notandus est hic loquendi modus, æs suum est, quod alij nobis debēt: rectius enim scriptum fuisset, æs nostrum, nisi ea verba ex aliqua lege desumpta credamus, quam hîc Iurisconsultus interpretetur, vt ἀποφαντικῶς apposita sint, vel (vt Accursius solet loqui) materialiter.

SVMMÆ.

1 §. *Lata. sensus. verior.* 2.

3 *Potentia accipiendi actus.*

6 *Imperitia crassa culpabilis.*

§. LATA CVLPA. Explicat Iurisconsultus, quid sit lata culpa, & eam ita diffinit, vt sit nimia negligentia, per quam non intelligimus, quod omnes intelli-

1 gunt: aduersus quam Doct. † nostri nouas argutias con finxerunt [a], vt & aliquid ipsi scire viderētur, quod Iurisconsultũ latuisset, fiúntque hac ratione ex interpretib. accusatores, vel potius calumniatores. Aiunt primò, nõ in negligendo solùm esse culpam, sed etiam in faciendo, cùm id fit, quod fieri non debet [b], quasi negligere etiam ad factũ non referatur, cùm aliquã rē nõ adhibita cura, sed cũ neglectu pertractamus. Aiunt iterũ, dementē vel pupillum non intelligere, quod oēs

2 intelligunt, & tamē in culpa ideo non esse. Sed† hi nõ idcirco nõ intelligũt, quia negligētiæ eorũ aliquid im-

[a] in l. quod Nerua. de posi.

[b] l. si seruum §. i. de verb. oblig.

putetur, sed quia in altero naturæ vitiũ, in altero ætatatis defectus est: nam & † cùm lex aliquid non intel- 3
ligenti imputat, de eo accipiendum videtur, qui si voluisset intelligere, potuisset. Sicut cùm negãti aliquid damni irrogat, de eo accipitur, qui consentire potuit[a]. Sicut & proprie silere solũ dicitur, qui potest loqui. Et proprie excusatur, qui potest acceptare[b]: vnde & generalis est regula, Eius est nolle, qui potest & velle[c]. Argumentantur rursus, Medicus propter imperitiam & latam culpam tenetur[d], & tamen non omnes medicinam intelligunt. Sed & hoc eadem ratione tollitur: non enim in aliis quàm medicis, ignorantia medicinæ negligentiæ imputatur: negligens enim dicitur in sua quisque conditione, & professione, non in aliena. Sub-
dunt etiam errorem iuris* latæ culpæ assignari[e], & ta 4
men pauci iurisperiti sunt. Sed hoc in pœnam ignorãtium constitutum est, cùm omnes prudentes viri, quæ ipsi ignorant, ab aliis peritioribus scrutentur: qui igitur ipse nec scit, nec peritiores consulit, in lata est culpa: nam & idem hominum genus Hesiodi carmine improbatum est: quamuis & generalis hæc dictio secundum subiectam materiam restringatur, vt de eis solùm intelligatur, qui eiusdem conditionis, vel professionis sunt[f]. Et ex hac diffinitione infertur, quòd non omnis † imperitia latæ culpæ assignatur: sed si in eo quis errat, quod communiter omnes eius artis intelligũt, est lata culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solùm leuis: si in eo, quod non nisi rarissimus quisque sciebat, vt quia excellentissimis solùm erat cognitum, leuissima videtur culpa, vt plerique senserunt. Sed quia hic tractatus iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infrà quid sententiæ nobis sit, disseremus[g].

a l. ab administratione. C. de lega.
b Abb. cons. xxij. in ij.
c l. iiij. infrà titu. j.
d l. illicitas. §. fin. de offi. præse.
e l. regula. §. pen. de iur. ignoran.
f l. i. §. ii. de ope. no. nuu.
g l. latæ. l. magna. hoc titul.

SVMMÆ.

1 *Muneris acceptio varia.*
2 *Munus moribus solis indicibile.*
5 *Moribus inscio principe quid recipi.*
5 *Vectigal præscriptibile.*
6 *Munus onus, an donum sonet, ex re dignosci.*

Legem,

7 *Legem, Inter & l. Munus. de verb. signi. conciliari.*

LEX CCXIIII.

1 MVNVS. Duplex † est muneris significatio, de qua hîc agitur: altera onus officiúmve quodcunque intelligitur, quod necessariò subimus: altera largitiones accipiuntur, quæ ex causa aliqua, nō tamen necessaria fiunt. In priore significatione quemadmodum so-
2 leat distingui, superius[a] à nobis tractatū est Illud † superest addendum, existimasse Accurs. non licere munera, quæ ad vectigalia pertinent ex sola consuetudine imponi, nisi etiam lex accesserit[b]: & ideo dum hîc dicitur, munus lege, more subiri, coniunctim accipit: sed crebrius receptum est, vt disiunctiue hæc soluta oratio accipiatur, sufficiátque alterum, siue lex iubeat, siue consuetudo, dum vetustissima, & post hominum me-
3 moriam sit: ea enim priuilegij ius habet, & qualis * nūc est, præsumitur semper retrò fuisse[c]: éstque illa firmissima præsumptio, quam vulgò iuris & de iure vocant.
4 nec † in ea consuetudine introducenda videtur principis scientiam necessariò requiri, cùm non simpliciter, sed in vniuersum iuri omnium officiat[d]. Qua ratione & aduersus Imperatorem ex tali iure poterunt pleræque Italiæ vrbes præscriptione se tueri, tametsi Imperator ignorasse se alleget: idque verius videtur, præsertim cùm ex fama satis potuerit hoc Cæsar scire, si modò res Italas curasset. Curat autem minimū, vt qui tot egregias vrbes, eius fidem implorantes, in summas calamitates incidere permittat, cùm ipse interim, vel sacrificulorum preculis, vel aliis nō æque necessariis re-
5 bus operam insumat. Sanè † aduersus vectigal, quod ad alium, quàm ad principem pertineat, non est dubium vsucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dū titulus & bona fides possessioni præscribentis accesserint[e]. Quod ad alteram muneris significationem attinet, à nobis latius suprà disputatum fuit. Illud in præsentia omittendum non est, existimasse Vallam, Martianum hîc Vlpiano aduersari[f], quòd ille tradit, doni significationē latiùs, quàm muneris patere: at hîc aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatem per-

a l. munus. suprà eod.

b l. si publicanus. §. fina. de public.

c c. super. §. i. extrà eodē.

d Imol. d. §. fi. Alex. cōsi. vi.

e Barto. d. §. fina. Barbat. consi. viii. i.

f l. inter donum. suprà eod.

tinere, donum sponte dari: rursus in hoc ventum esse, vt omne donum munus dici possit. Sed † has obiectio- 6
nes ipse sic extrico, vt munus, si generaliter accipiatur, cùm ad onera officiáve etiam pertinet, verum sit non quodcunque munus donum esse: sed si pro largitione accipiatur, tunc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, vel ex causa datur: nisi quòd in hoc ex cõmuni loquendi vsu ventum est, vt qualiscunque largitio vel donum, munus dici possit. Vlpianus † igitur ra- 7
tionem sermonis, Martianus vsum considerat.

SVMMÆ.

1 *Potestatem variè & ex re accipi. 6.*
3 *Imperij genera, & discrimen.*
5 *Potestatis in seruos origo, & vis.*

LEX CCXV.

POTESTATIS. Potestatis variæ sunt significationes, ex quib. quinque hîc connumerantur. Prima est, † cùm de magistratu dicimus, eum habere potesta- 1
tem: intelligimus enim merum imperium quod nil aliud est, quàm potestas animaduertendi in facinorosos

a l. imperiũ. de iurisdict. omn. iudicũ.
homines[a]: dicitur autem merum, quasi liberum: quoniam cùm delicta ex * varijs causis vel aggrauentur[b], 2

b l. aut facta. de pœn.
vel eleuentur, in arbitrio ius dicẽtis residet, quam potissimum pœnam irroget: quòd non est in causis pecuniarijs, in quibus certam proferre sententiam, secundum ea quæ probata sunt, debet. Vnde in his quę officio iudicis expediuntur, quoniam summo iure nõ debentur, plurimúmque in arbitrio eius cõsistunt, & tamen priuatam vtilitatem respiciunt, imperium mixtum exercetur. Merum † igitur imperiũ in inquisitio- 3
nibus, accusationibúsve cõsistit: mixtum, persecutionibus: simplex iurisdictio actionibus. Secunda significatio est in persona liberorũ, vt patriam * potestatẽ in- 4
telligamus: hoc ius proprium ciuium Romanorũ est, quoniam à lege xij. tabu. introductum: sed cum cõsti-

c l. in orbe. de stat. hom.
tutione Antonini[c], qui in orbe Romano sunt, ciues Roma. effecti sint, sequitur ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis communi-

catum

catum eſt, qui licet regibus Germanorum, quos Impe-
ratoris titulo Romani Pontifices inſigniuerunt, non
ſubſint: Romani tamẽ imperij & ipſi pars ſunt, eóque
5 iure viuũt. Tertia ſignificatio eſt in perſona † ſerui, &
ad dominium refertur: vt cùm dominus ſe ſuos ſeruos
in poteſtate habere dicit, vel de poteſtate dimittere. Id
autẽ ex iure gentiũ deſcẽdit, quo iure capti in bello, ca
pientiũ fiebat: vnde & mãcipia dicũtur. Sic Auſonius,

Capta manu, ſed miſſa manu neſciuit herile
Imperium dominæ, vult domina eſſe manus.

6 Quarta accipitur pro facultate, † quæ in præſentia &
ad manum ſit: vnde cùm lex[a], niſi dominus ſeruum pro
noxa det, cogat eum ad ſuſcipiendum iudicium, ſi mo-
dò in poteſtate ſua ſit, intelligemus poteſtatem, id eſt,
facultatem exhibendi: quid enim ſi ad aram cõfugerit?
7 Quintò* in l. Attinia in poteſtatem domini res veniſ-
ſe videtur, ſi eius vendicandæ ſibi facultas data ſit, & i-
pſe neglexerit: non enim ampliùs cenſetur, inuito do-
mino, ablata, vnde tanquã furtiua non ſit, poterit vſu-
capi. Accurſi. non ſufficere exiſtimauit, quòd dominus
rei vendicãdæ facultatem habuerit, niſi etiam appræn-
derit, vel litis æſtimationem ſit cõſecutus: quæ inter-
pretatio reſponſi huius verba nimis coarctat. Et hæ
ſunt, quas huic verbo ſignificationes Paul. refert: veri-
ſimile autẽ eſt, noluiſſe eũ plures recenſere: ſunt enim
& aliæ, veluti cùm ipſos magiſtratus ſimpliciter po-
teſtates appellamus[b], vt eſt apud Plinium & Apul. Sic
& Iuuenalis:

An Fidenarum Gabiorúmque eſſe poteſtas?

quod μετωνυμικῶς dictũ videri poteſt, cùm generaliter
poteſtas quandoque pro qualibet iuriſdictione[c] acci-
piatur: nam & quod Paul. ad Ro. dixerat, ἐξουσίαις ὑπερε-
χούσαις, Latini poteſtatib. ſublimioribus habent[d], qui-
bus omnis anima ſubdita eſſe præcipitur. Antiquio-
res tamen, cùm poteſtatem dicebãt, de maioribus ma-
giſtratib. intelligebant, qui merum imperiũ haberẽt[e].
quod & Pau. Caſt. adnotauit. Dicitur etiam Epiſcopus
8 eccleſiæ * fundos in poteſtate habere[f], id eſt, in cura
9 & adminiſtratione. Tutor † quoque in pupilli ca-
put poteſtatẽ habet[g], id eſt, authoritatem. Vnde & ali-

a l. quoties de noxal.

b l. fideiuſſor. de pign.

c l. ij. de reb. eo. c. final. de iudiciis.

d xi. q. i. magnum.

e l. eum qui. de iuriſdict. omn. iudicũ.

f c. i. de reb. eccle.

g Inſtitu. de tut. in princ.

bi sua potestate quis fecisse dicitur, quod propria autoritate fecit[a]. Sed & in edicto prætoris potestatẽ† sui 10
non facere intelligitur[b], qui sui copiam, vt conueniatur, non facit: quales sunt absentes, vel qui latitant. Illud quoque in potestate consistere existimatur, quod in actu non est, sed esse potest, quod Græci δυνάμει dicunt, quo sensu & Iulianus[c]: nam δυνάμει, inquit, qui à fideiussore petit, à reo petit.

a authen. ne defunct. in princip.
b l. iij. ex quib. cau. in pos.
c l. aduersus. de arbit.

SVMMÆ.

1 *Carcerandus est delinquens.*
3 *Inclusi, vincti interpretantur.*
4 *Vinculorum genera. 5.*

LEX CCXVI.

VERBVM. Quoties reus † in carcerem coniicitur, 1
& corporali aliqua pœna adficiendus est, in vinculis teneri debet, si de crimine cõuictus est[d]; sed & si cõuictus non fuerit, verùm grauissimum delictum commisisse arguatur, verisimiliáque extẽt indicia, in vinculis quoque causam dicere debet[e]. Merito igitur hîc dubitatum fuit, quemadmodum in vinculis quis esse intelligatur. Et quamuis in * carcere sit, nõ tamen idcir 2
co vinctus cẽsetur. In edicto tamen prætoris† quo his, 3
qui in vinculis essent, per in integrum restitutionem succurritur[f], etiam qui simpliciter inclusi sunt, continentur. Sed id ex æquitate per interpretationem extẽsum est, non ex verborum proprietate, de qua hîc agitur. Sanè varia †sunt vinculorum genera: nã & Compedes & Pedicæ, & Manicæ leguntur: tũ Catenæ, Nerui, Boiæ. Sunt autem Boiæ damnatorum torques, quasi iugum boum, vnde locus Plautinus in seruum vinctum, Boius boiam terit. Ad hęc sunt & vincula ad infamiã magis & pœnam, quàm custodiam pertinentia, vt Collaria, quibus in publico blasphemi & lenæ etiãnum alligantur, vt derisui viatoribus sint. Est & Numella ligneum instrumentum, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hócque modo impeditur: vulgò Berlinam dicunt. At Græci κυφῶνα, cuius mentio Aristophani quoque in Nubibus est. Solebant
&

d l. si confessus. de custo. reorum.
e l. diuus. eodem titul.
f l. succurritur. ex quib. caus. manu.

& mulierculæ sic notari, vt caudici siue stipiti alicui alligatæ opus facere cogerentur. Propertius:

Codicis immundi vincula sentit anus.

Iuuenalis:

Horrida quale facit residens in codice pellex.

Serui quoque in compedibus opus faciebant, ne facilè fugam possent capessere.

Idem:

Squallidus in magna fastidit compede fossor.

Inde etiam in latomiis, hoc est, lapidicinis custodiebãtur, idem & in ergastulis.

SVMMÆ.

1 *Conditionum formulæ, discrimen & vis.*

LEX CCXVII.

1 INTER ILLAM. Illa conditio †, Cùm fari poterit: citiùs venit, quàm illa, Postquam fari poterit: quoniã prima statim cùm primùm quis potest proloqui, adimpletur, at alia successiuum aliquod tẽpus designat. Oldradus primam referri ad potentiam naturalem existimauit: vnde cùm septimo anno infantium pueri exeant, sequitur vt eo tempore dies veniat: at sequens ad actum ipsum refertur. Quapropter cui legatum est, postquam fari poterit, si mutus esse perseueret, lega-

2 tum * non consequetur: & hanc interpretationem, licet hîc vacillet, tamen alibi Bartol. approbauit[a]. Mihi non placet, quia non video, cur & in priore casu non debeat expectare, donec actu fari quis possit:

3 non enim posse propriè * dicimus, quod actu facere non possumus: nec vlla est ratio, cur hæc cõiunctiua, cùm, ad potentiam solam referatur, & postquam, etiã actum respiciat. Alibi Bartol.[b] cùm, non ita expressam conditionem facere attestatus est, sicut postquam:

4 & ideo legatum Titio, cùm heres * certæ ætatis esset, non videri conditionale cùm tamen legatum, post-

5 quam certæ * ætatis erit, conditionale sit[c]. Sed hæc sententia recepta non est: vtranque enim esse conditionem hîc dicitur, nisi quòd hæc posterior aliquantò vberior est.

a l. j. de iniust. rup.

b l. si cui legetur. §. j. de verb. oblig.

c l. libertis quos. §. ab heredibus. de alim. leg.

SVMMÆ.

2 *Dies ad duos referri ex causis ad plures arbitrarios.*

§. ITA DATA. Quoniam * pluralis elocutio duorum 1
numero contenta est[a], si quis cõditionem hanc appo-
nat, †illud facito in diebus, & vlterius aliud non expri 2
mat, in duobus diebus faciendum erit: quod tamen nõ procedit, quando per errorem omissus est numerus: tũc enim ob incertitudinem vitiatur[b]. In odiosis quoque propius est, vt imperfectam sententiam existimemus[c], & huiusmodi oratio nullius sit effectus. Sed & si quis promiserit aliquid dare in diebus illis, nihil agit: videtur enim se retulisse ad communem vsum loquẽdi, quo ita solemus tempus infinitum significare, trãslatione à mysticis fidei Christianæ libris accepta, in quibus quæ vel olim fuerũt, vel post innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis esse facta, vel futura. Et ita aliqui[d] existimauerunt, licet articulus controuersus sit. Ego in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex coniecturis colligat, qua mente promissio huiusmodi facta sit.

a l. libertas. §. fin. de manu. testam.
b l. ita stipulatus. de ver. obligation.
c arg. d. §. fi.
d in l. eũ qui cal. de verb. oblig.

SVMMÆ.

1 *Facere multipliciter sonat ex rebus.*
3 *Malefactis maledicta contineri: in conuitijs contrà.*
4 *Malefici, & eorum pœna.*

LEX CCXVIII.

VERBVM FACERE. Verbum † Facere, perquam 1
generale est, & ad quæcunque facta refertur: & quandoque facere, interpretamur, id est, dare: vnde qui facere iussus est vt centum habeam[e], eam summam dare cogi potest. Quandoque significat soluere, vt cùm dicimus quasdam esse personas, à quibus exigi plus nõ potest, quàm facere possint[f]: intelligitur enim, quàm commodè soluere possint. Interdum est facere, quod numerare: vnde paria fecisse dicitur, qui pecuniam, quam acceperat, numerauit, & id quod debet, reddidit. Sic & iudicare hoc verbo continetur, vt cùm dicimus, factum eius rei esse iudicium. Sed & iter facere

e l. si heres. de legat. j.
f l. sunt qui. de re iudica.

cere dicitur, qui ambulat[a]: vnde & stipulatio, iter fieri[b]. Et hæc quidem hîc Iurisconsultus. Cæterùm aliis quoque modis accipitur, vt cùm paciscimur, ne seruum facias furem, aut fugitiuum, id est, ne ad furtum fugámve solicites: vel cùm mandat lex, vt soboles, quam censiti fecerint, non alienetur[c], declaramus fecerint, id est, procurauerint: vel cùm quis promisit damni infecti vicino: in ea enim stipulatione damnum facere intelligitur[d], id est, pati: vel cùm aliquem reum facturos nos pollicemur: id enim est, reum face-
2 re, *quod accusare[e], & indicare: sicut facere suspectum tutorem, est detegere, & iudici approbare suspicionis causas[f]. Sed finge constitutum, pœnas malefi-
3 ciorum † quæ noctu committantur, duplicari, quomodo intelligentur maleficia? Et cùm dicantur quasi malefacta, videntur non contineri, quæ dicta, scripta, consulta malè sint. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eam pœnam non incidet[g], & id frequentiùs probatur. Ego non dubito, etiam in lege pœnali malefacta dici, quæ scripta, dicta, consulta criminosè sint: cùm verba generaliter, & quatenus sermonis proprietas fert[h], tum quoque accipi debeant. Sed ne conuitia hoc casu comprændantur ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostenditur, quæ ex tenebris nocturnis, vel facilius, vel grauiore cum noxa fierent: quod in iniuriarum crimine non est. Sa-
4 nè † cùm antiqui maleficos speciali nomine incantatores intellexerint[i], huiusmodíque diuinatores, de eis potius est, vt legis verba accipiantur, cùm noctu præsertim soleant vmbras euocare, & animas responsa daturas, vt Canidia apud Horatium. Quo sensu & Exod. xxii. scriptum est: MALEFICVM NE PATIARIS VIVERE, id est, sortilegum & carminibus veneficia facientem.

a §. Cato. l. iiii. suprà de verbo. oblig.
b d. l. 1. de his qui deiec.
c l. cũ satis. de agri. libr. xj.
d l. Procul[9]. de damn. infect.
e l. si veteris. C. de fi. instr.
f l. ij. C. de vsu. pup.
g Bart. l. aut facta. de pœ.
h l. cum lege. de testa.
i rub. C. de maleficis.

SVMMÆ.

1 *Contractus actum seruandum, ex causis contrà.*
2 *Acti inter partes deprændendi modus.*
3 *Heredum pacto legatarios excludi.*
7 *Emphyteusis conducendæ forma.*

LEX CCXIX.

IN CONVENTIONIBVS Certissimi † iuris est, in cõtractibus, siue bonæ fidei siue stricti iuris sint, id in primis obseruandum, quod actum est, etiam si verba impropriè accipiantur: alioquin (nisi de voluntate constet) à verbis non recedimus. Constat † autem quãdoque expressè[a], puta ex præfationibus, vel præcedenti tractatu, quandoque tacitè[b], vt quia natura cõtractus, qualitas rei, personæ, contrahentium consuetudo, eius quod actum est, coniecturam inducant: potéstque hoc in respõso exemplum accipi: fundus enim emphyteuticarius, vel vectigalis, & ad heredem conductoris, & ad successorem particularem, nisi aliud actum sit, transferri potest. Quid ergo, si † contrahentes pacti sint, vt ad heredes transeat? Et videbatur eam pactionem propriè intelligi debere, tum ex communi regula, qua cauetur in casibus dubiis à proprietate sermonis non esse recedendum[c]: tum quia aliàs pactio esset superflua: cùm enim ex tali contractu & heredes & legatarii admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem diceremus censeri legatarios exclusos[d], nónne nullius esset momenti? quæ interpretatio fugienda est. Accedit his, quòd magna subest ratio, cur heres solùm admittendus sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detrimentum domino, qui aduersus legatarium nullam actionem personalem haberet, cùm actiones in personã, neque rem ipsam, neq; singularem successorem sequãtur[e]: de herede ergo solùm debuisset intelligi, qui ipse in personam conueniri potest. Sed tamen Papiniano aliter visum est: quoniam voluntas* contrahentium ante omnia spectanda est, etiam quòd aliud dictum sit. Voluntatis autem coniectura ex natura cõntractus colligitur. Nec enim præsumendum esse contrahentes in plus contrahere voluisse Papinianus[f] ait, quàm actio ex contractu eos cõpelleret: & licet* debeât verba intelligi, vt effectus alicuius sint, non tamen operantur, nisi secundum naturam actus: ídque & Baldus[g] & Alex.[h] respõderunt: nec probabile aliquod damnum locatori infertur, cùm nõ possit

a l. Titia. l. ita stipulat⁹. de verb. obl.
b l. semper in stip. infrà titu. j.
c l. non alter. de leg. j
d l. si quãdo. de legat. j.
e l. final. de contr. empt.
f l. iiii. suprà de vsur.
g Bald. rub. C. de cõtrahen. emp.
h Alex. cõsi. xxi. in i.

6 poſſit legatarius * propria autoritate poſſeſſio nem in
7 gredi, ſed ab ipſo introducendus ſit: quo tempore cum in dominũ agnoſcet[a], ſéque obligauit, quinquageſimámque illi, quod præmium vulgò Laudemium vocant, præſtabit. Et quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum eſt: nec enim tunc aliqua denũtiatione opus eſt, ſed ſatis eſt petitio introductionis, & ſolutio quinquageſimæ. Nec diſtinguitur, locator emphyteutici fundi ſit priuatus aliquis ciuis[b], vel reſpublica, vel eccleſia: poterit enim cõductor ius ſuum per legatum vel donationem transferre, etiã eis irrequiſitis, dum ſaluo eorum iure & citra fraudem alienet[c]: & ita crebrius approbatum eſt. Qua autem ratione vectigales agri ciuitatum locari ſolerent, ex Iulio Hygino de limitibus agrorum à nobis traditum eſt Diſpunctionũ lib. III. cap. x. Sed & quibus caſibus appellatio heredis ad ſingulares ſucceſſores pertineat, ſuprà attigimus[d].

a l. iij. C. de iure emphy.

b l. j. C. de fun. patr. libro xj.

c l. ij. C. ne rei domi.

d l. heredis. ſuprà eod.

SVMMÆ.

1 *Liberis deſcendentes omnes contineri: ex cauſis diuerſum.* 3.

4 *Filios ad vlteriores porrigi: quandoque contrà, idque ex re accipi.* 6.

5 *Nepotes fœminis filijs præferri.*

7 *Alienatio vetita nepotes teneri.*

9 *Nepotes filijs, niſi ex cauſis, contineri.* 10.

11 *Feudum ad nepotes transmitti.*

LEX CCXX.

1 LIBERORVM. Liberorum † appellatione nepotes, & pronepotes, cæteróſque deſcendentes contineri certum eſt, ídque exemplum duodecim Tabul quæ
2 primam * ſucceſſionis cauſam liberorum eſſe volebãt, & de omnibus deſcendentibus intelligebãt. Quo ſenſu & prætores in edictis acceperunt, vt cùm patroni liberos in ius ſine venia vocari prohibuerunt[e]: ſtrictè
3 tamen † hæc vox quandoque accipitur, & vſque ad trinepotem ſolùm intelligitur, & ita veteres exiſtimabant, quod Pomponius & Paulus refert[f]. Sed C. Caſſius & Vlpianus, & in hoc reſpõſo Calliſtratus latiùs per

e l. ſed & ſi. §. liberos. j. & ij. de in ius voc.

f l. Iuriſconſultus. de grad.

tinere existimauerunt, & in infinitum dici, ídque tanquam honestius meritò obtinuit. Cùm igitur nomē liberum sit collectiuum plurium graduum, qui fratrē & eius liberos instituit[a], ordine successiuo vocasse videbitur: quod non est receptum, si filios dixisset[b]: propriè enim † appellatione filij, nepotes & deinceps descen- 4
dentes non contineri verius est, sed ex interpretatione tātùm: quo in tractatu quid ipse sentiam, suprà explicaui[c]. In præsentia, quod ab aliis communiter traditum sit, recitabimus: & quadrupliciter in hoc distingui à maioribus solet: aut enim filiis prouidetur, aut grauātur, aut de eis versus alium fit mentio, aut in cōditione ponuntur. In prima specie appellatione filiorum cōprændi nepotes receptius est[d]: cùm enim actus hic fauorabilis sit, debet lata significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in legibus, siue in beneficiis principum loquamur: fit enim in his amplior interpretatio[e], licet in priuilegiis sit cōtrà. Si igitur pater filios suos instituat, etiā nepotem ex filio præmortuo instituisse videbitur: quod tamen variè acceptū est, aliquibus ideo institutū cēsentibus, quia nisi ita interpretaremur, prȩteritione testamentū rūperetur: interpretamur autē semper vt actus valeat: aliis, ne durū, absurdúmve aliquid cōsequatur, quale est cùm à parentibus filiis separarētur, vel melioris fierēt cōditionis nepotes quàm filij, ídque genus similia: aliis, quoniam dispositio in futurum confertur: cùm enim verisimiliter dubium sit, an in id tempus filij vel nepotes existāt, debet mens testatoris largiùs accipi, vt nō existentibus filiis, nepotibus prouisum videatur, vt etiā in facti quæstione cōsultus Alex.[f] respondit: quæ declarationes dubitationē nullā habent, cùm generaliter propter fauorē ea interpretatio ex Doctorū frequētiore sentētia procedat: vnde & in municipalibus statutis idem obseruatur. Finge † cautum esse[g], vt filij masculi exclusis fœmi- 5
nis succedant, nunquid nepotes etiā ipsi præferentur? Et respōsum est, præferri: ratio enim eius legis est, vt agnatis saluæ sint facultates: quæ ratio in nepotib⁹ locū habet, & tametsi in lege expressa nō sit, ab ea tamen argumentari nos posse receptius est[h]: cùm enim hoc

beneficium

a c. Raynutius. de testa.
b l. Gallus. §. j.
c l. filii. l. iusta. l. natorū. hoc titul.
d l. Lucius. de hered. instit.
e l. sed & si. §. j. de excus. tut.
f Consil. ix. in j.
g Alex. cōs. xxvij. in iii.
h l. quamuis. C. de fideicō.

beneficium à lege patri conferatur, vt fœminam excludat, debet etiam in nepotem eiusdem sexus perpetuari [a], qui in successione patris sui locū tenet, eíque subrogatur: nam & cùm filia propter fauorem filij masculi excludatur, masculo ipso superstite nepote defuncto, idem fauor durat: vnde etiam si ipsa mascula sobole relicta decederet, nihilominus frater, eiúsve filius ei soboli præferrentur: quoniam fauor propter quem ipsa exclusa fuit, non extinguitur: & sicut filia ipsa succedere non potuit, ita & ex ea nepos repellitur, vt amputata radice, rami quoque decidunt [b]. Et huius interpretationis, vti diximus, causam præstat fauor, quo cessante, interpretatio quoque non admittitur. Et 6 †ideo cùm quis tutorem filiis dedisset, nō censeri nepotibus prouisum Vlpianus respondit [c]: tum quia respectu tutorū nullus est fauor, imò onerosa est tutela: tum quia non multū inde commodi nepotibus oritur, cùm cessante testamento, de tutore illis per iudicem prouidendum sit: & ita Bartolus sentit. In sequenti specie, filiorum verbo non cōtineri nepotes certius est: vnde qui filios exheredat, nepotes exheredes fecisse non videbitur [d]: odiosum enim hoc est: quod & in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quæ ius patri facit filiā adulteram occidendi, in nepote non habet locum [e]: idémque dū prohibet Senatori filiā eius ducere, qui artem ludicrā exercuerit: poterit enim in nepotis matrimonium conuenire [f]. Nam cùm leges huiusmodi merum odium filiorū & quidem principaliter sapiāt, meritò nepotes non continebuntur. Quòd si directò odiosæ non essent, aliud respondendum fuisset, vt in Senatusconsulto quo tutor pupillam sibi vel filio suo nuptui collocare prohibetur: nam nec nepoti quidem impunè collocabit [g]. Sed quid iuris esse dicemus, cùm testator filiis alienatione bonorum interdixit, an nepotibus quoque vetitum credemus [h]? Et non videri traditum est: huiusmodi enim prohibitio odiosa est, sed hæc conclusio aliquo modo restringenda est. Pone 7 †institutos filios, & ne alienēt grauatos: si enim in verbis institutionis nepotes contineantur, cur non & in verbis prohibitionis comprændi debēt? Consentaneū

a l. Gallus. §. videndum. de liber. & posthum.

b l. si viua. C. de bo. mater.

c l. quod si nep. de test. tu.

d l. i. § quæritur. de ven. insp.

e l. patri. de adulter.

f l. lege Iul. de ritu nupt.

g l. S. consultū. de rit. nu.

h Gl. §. nos igitur. de re stit. fi.

certè est, eadem verba eandem recipere interpretationem: nec est verisimile voluisse patrem minus oneris nepotibus imponi, quàm filiis imposuerit. Et quod in hac † prohibitione diximus, in fideicommisso quoque 8
respondendum est vt fideicommisso filiis iniũcto, nepotes non contineantur[a], nisi sub iisdem verbis institutio substitutióque concepta sit: tametsi imprudeter hac in re labi mihi Decius videatur[b]. Pone rursus, verba prohibitionis, heredibus filiis institutis, in rẽ cõcepta esse: vt quia dictũ est, veto bona mea vendi: quia volo, vt ad illos & illos perueniãt: videtur enim hoc casu esse etiã nepotibus interdictũ, & ita etiam censuit Alexander[c]: quod † multò magis dicendum est, cùm ratio dispositione generalior est: vt cùm quis prohibuit alienationem filiis, quia volebat bona perpetuò in familia remanere: hoc enim casu omnes descendentes prohibiti censebuntur[d]. quod & responsum est, cùm testator fratris fidei commisisset, vt hereditatem filiis restitueret, quia mentis suæ erat, ne bona extra familiã peruenirent: petent enim fideicommissum nepotes quoque, & cæteri descendentes: & ita contrà quàm Iason responderat, ex facto iudicari vidi. In tertio casu, cùm de filiis alterius respectu disponitur, non cõprændi nepotes constat, nisi dura aliqua separatio induceretur, vt cùm quis ancillam cum filiis legat: tunc enim Papyrij Frontonis responsum, (cuius hic Callistratus meminit) attendendum est: cùm non sit verisimile, voluisse testatorem à patribus suis filios separari[e]. Idem, si aliqua alia coniectura hoc suadeat, quales sunt quas suprà retulimus, quando aliàs actus effectum non sortiretur, vel absurdum aliquid consequeretur, vel consuetudo sermonis ita suaderet, & si quæ aliæ sunt similes[f]. In vltima specie concludendum est, quoties conditio, vel causa fauorem filiorum respicit, etiam nepotes eo sermone contineri. verbi gratia, Lex dicit[g], si mater filiis tutores non petierit, ius vendicandorum bonorum non habeat: illis enim verbis etiã quæ nepotibus tutores non petierit, ab hereditate repelletur: nam actus hic filiis ipsis fauorabilis est: quòd si de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud est: vt in eo

a Dec. cons. ccxviij. ver. vltim.
b Cons. xcv.
c l. filiusfa. §. diui. j. suprà de leg. j. argu. l. peto. §. fratre. de leg. ij.
d l. pater fil. §. fundum. de lega. ij.
e l. vxorem. §. cõcubinæ. de leg. iij.
f l. alimẽta. §. libertis. de ali. leg. it.
g l. ij. §. si mater. ad Tert.

in eo exemplo, cùm lex à tutela eum excusat, qui tot filios habuerit, non enim nepotes excusationis causam præstarent, nisi lex liberorum verbo vteretur [a]: principaliter enim hoc casu de patris, non autem filiorum fauore agitur: vnde cùm filiorum fauor non vrgeat, à proprietate verborum non recedimus, quæ in conditionibus maximè attenditur, & primum locum in casibus dubiis tenet [b]. Excipiuntur tamen † aliquot casus, in quibus filiorum appellatione generaliter dicendum est, nepotes non significari. Primus est in communi loquendi vsu: ex cōsuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus: & ita sentit Accursius [c]. Sed Doctores non adducunt, nisi probaretur huiusmodi consuetudo, nec ex sermone vulgari ad Latinum probabile argumentum deduci potest [d]. Secundus casus est, quoties lex ex aliqua causa significationem eius dictionis coarctat, vt cùm fructus in quartam, quæ ex Falcidia debetur [e], non imputari, quamuis testator iusserit, lex Iustiniani præcepit, subiicítque eo præcepto nepotes non alligari. Idémque in hoc responso, cùm leges necessarium ducunt cognationum singularum nominibus vti: quia non omnibus præstitum voluerint, sed his solis, quos nominatim enumerant: vt cùm diuus Pius constituit [f], ne liberi Decurionum vsque ad pronepotes torqueri possent: vel cùm vsque ad eũ gradum concedit lex ei succedi, qui incestas nuptias contraxerit [g], & si qua similia. Tertius casus est, cùm de filio non disponitur, ea solùm ratione, quia sit filius, sed etiam respectu alicuius qualitatis ei inhærentis: nam dispositio huiusmodi ad eum non refertur, cui eà qualitas nō insit: veluti cùm lex filium spurium institui prohibuit: non enim existimabitur vetita institutio legitimi, ex filio spurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit [h]. Idem in municipalibus statutis, quæ exclusa filia, filios masculos ad successionem admittunt, non erunt admittendæ neptes, cùm qualitas masculina illis desit: quod & ab Alexandro [i] responsum est in eo, qui filium primogenitum ad fideicommissi petitionem vocauerat. Quartus casus est, cùm sub alio nomine potest censeri magis propriè nepo-

a l. ii. §. hoc autem. de excu. tuto.

b l. Mæuius de condit. & demonst.

c Glo. insti. qui test. da. tut. § fin.

d Alex. consil. xxvi.

e l. iubemus. C. ad Treb. Decius cons. lxxxvii.

f l. à diuo. C. de quæst.

g l. si quis incesti. C. incest. nupt.

h l. fin. de natu. lib.

i Cōs. cxxiii. in 1.

tes vocatos, quàm sub nomine filiorum: vt si fratri
meo, & eius filiis, & descendentibus fideicommittam:
admittuntur enim prius filij quàm nepotes [a], tanquam
priùs nominati, cùm de nepotibus potiùs verbo de-
scendentis, quàm verbo filij actum censeatur: sub illo
enim propriè, sub hoc non nisi per interpretationem
continerentur: ídque Dec. respondit [b], & mihi non di-
splicere suprà attestatus sum. Quintus casus est in cō-
tractibus: in eis enim fit interpretatio aduersus eum,
pro quo pactio concepta est [c]: & ideo si quis accipiat
emphyteuticum fundum pro se & filiis, nepotes non
admittentur [d]: & ita quamplurimis visum est, quæ
sententia apertissimè falsa est, cùm suprà traditum lé-
gerimus, eum, qui pro se & heredibus huiusmodi fun-
dum conducit, etiam legare posse: atqui magis impro-
priè appellatione heredis legatarius comprænditur [e],
quàm filij appellatione nepos. Illud receptissimum est
†clientem, cui beneficiarius fundus (feudum vocant) 11
pro se & filiis conceditur, etiam nepotibus, cæterísq;
descendentibus relinquere posse: hic enim contractus
*latissimam interpretationem propter beneficij na- 12
turam recipit [f]. Qua ratione idem & in donationibus
dicendum esset: fauorabilis enim hic contractus est.
Sextus casus est, cùm de filiis fit mentio ex proprio
corpore natis: nam videtur nepotes non contineri, &
hos præsertim, qui ex filiabus nati sunt: & sic ab ali-
quibus responsum comperi [g]. Sed in hoc opinatissimi
scriptores dissentiunt: sanguinis enim *continuatio in 13
nepte quoque est [h]: nisi igitur alia cōiectura adsit, quæ
nos in aliam partem deducat, promptius est vt pro
nepotibus pronuntiemus [i].

a l. cùm ita. §. fin. de leg. ij.
b Consi. i. in fin.
c l. veteribus. de pact.
d Ias. §. instituens. l. Gallus. de lib. & posth.
e suprà l. proxi.
f Ias. d. §. instituens.
g Guid. pap. q. ccclij.
h Alex. l. ex facto. §. fi. ad Trebel.
i d. l. Lucius.

SVMMÆ.

1 *Restitutionis in integrum vis.*
2 *Falsum tutorem variè accipi.* 3.
5 *Nullitate nomen iuris extingui: quandoque diuersum, ídque ex causis.* 11.
9 *Nullius facti nomen durare.*
12 *C. per venerabilem. explicari.*

LEX

LEX CCXXI.

1 PAVLVS. Quod † falso tutore auctore gestum est, per in integrum restitutionem emendat prætor, & quāti ea res est aduersus eum qui dolo fecit, actionem
2 dat [a]. Declarat † hîc Iurisconsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui verè tutor datus non est: vel qui datus est, sed perperàm & inutiliter, vt qui habenti alium tutorem datus est [b]: sicut & falsum testamentum dicitur, quod nullum, vel inutile
3 est: idémque in modio iniquo. Hinc † accipi argumentum potest, tutorem inutiliter datum, propriè tutorem non dici [c], & ideo adiectione illa falsi distinguitur: vnde consequens est, vt hic probetur quòd com-
4 muniter traditum est, quod nullum * est, actus nomen
5 propriè nō habere, si actus iuris ciuilis sit: qua † ratione testamentum nullum, non est propriè testamentum [d]: stipulatio nulla, non est stipulatio [e]: sententia nulla, non est sententia [f]: quod non in iudicis solùm,
6 sed & in compromissis procedit. Sic & electio * nulla,
7 non dicitur electio [g]: & cessio * perperàm facta, non habet cessionis nomen: & qui iurat se statuta obseruaturum [h], de his quæ nullo iure valent, iurasse non in-
8 telligitur. Sic & * alienasse emphyteuta non dicitur, qui venditione nulla, & non solenni distraxit. Quòd
9 si † nomina facti, non autem iuris sint, quod inutili-
10 ter actum est, propriè nomen seruat. Vnde * libellus incertus, vel citatio inutilis [k], nomen suum seruāt, licet in effectu non obligent [l]. Sic & episcopus inutilis, vel hereticus, episcopus propriè est, tametsi perinde habeatur [m] ac si non esset. Eadem ratione etiam inutilis maritus [n], nomen mariti seruat, quamuis legis interpretatione eius vxor orbata existimetur. Sanè
11 † plerunque accidit, vt etiam actus iuris sub vero nomine designentur, licet cassi & inutiles sint: quod quādoque fit enuntiationis causa, vt cùm lex matrimoniū nullum, vel diuortium simpliciter suo nomine appellat [o]: quandoque per locum qui ex affectu dicitur [p], vt cùm Titium rem suam emisse scribimus, nimirum indicantes, hoc eum egisse, vt rem emeret: quandoque

a l. j. l. nouissimè. quod fal. tut.
b §. interdū. inst. de cur.
c l. iij. de test. tut.
d l. ij. §. j. quemadmo. test. ape.
e l. i. §. sed si mihi. de ver. oblig.
f l. iiij. §. condemnatum. de re iudic.
g Bart. l. filium. de leg. præst.
h Feli. c. ex tenore. de rescrip.
i Bal. l. ij. de episc. aud. C.
k l. i. in prin. de fer.
l c. i. de præscrip.
m c. inter. de trāslat. epis.
n l. si. C. ad leg. Fal. de pla.
o l. quod Seruius. de cōd. causa da.
p l. Labeo. supra eod.

actus sustinendi causa, vt cùm iussus est quis heredi-
tarium seruum manumittere, & deinde heres esse [a]:
sufficiet enim vel de facto manumittere, vt adire pos-
sit. Sed & lex Pontificia [b]: Rex, inquit, Cæsarem † in 6
dominum non recognoscit: quod de facto interpre-
tantur plerique: hoc enim verbum magis ad factum,
quàm ad ius refertur.

a l. mulier. §. j. de cond. inst.
b c. per venerabilem. qui filii sint leg.

SVMMÆ.

1 *Pecunia corpora, & iura contineri. 2.*
3 *Pecunia est quod possidetur, quandoque diuersum.*

LEX CCXXII.

PECVNIAE NOMINE. Pecuniæ † significatio 1
nem vario modo accipi [c], suprà demonstrauimus:
& quandoque latiùs patêre, quàm vt id quod in nume-
rato est, solùm compraendat: mobilia enim & immo-
bilia complectitur, atque etiam iura, cæteràsque huius
modi res incorporales: quapropter si tibi pecuniam,
quam Titius debet, donauero, actionem quoque do-
nasse videbor [d]: hinc adparet, † pecuniæ verbũ vniuer- 2
sale esse, vt meritò Senatusconsultum Trebellianum
in eo locum habeat [e], qui pecuniam omnem restitue-
re rogatus sit: de iuribus enim actum quoque intel-
ligetur. cuius rei rationem adsignat hanc Accursius:
quia omnes res in pecuniam conuerti possunt: ídque
IIII. Ethicorum Aristoteles sensit. Sed hac ratione
etiam cùm numum dicimus, aliud quàm quod in mo-
neta est, significaremus. párque esset numi & pecuniæ
notatio [f]: quod falsum est. Verius igitur [g] quod Au-
gust. in lib. de doctrina Christiana tradit, dum, Totũ [h],
† inquit, quod homines in terra habent, quorúmque 3
domini sunt pecunia dicitur: quia antiqui quod habe-
bant, in pecoribus habebant. Sanè restringitur hæc
significatio quandoque ex subiecto argumento. Pone,
in sermone hominis illiterati & idiotæ [i], facta est
pecuniæ mẽtio, intelligemus anguste de pecunia * nu- 4
merata [k], quã & vulgares denarios vocant, cùm dena-
rius propriè sit decem asses, hoc est, argenti drachma [l].

c l. pecuniæ. suprà eod.
d Bartol. l. si seruus. §. fin. de stipu. ser.
e l. nã quod. in fi. ad Trebellia.
f l. litigatores. §. quod ait. de arbit.
g Ias. l. talis. de leg. iij.
h i. q. iii. totum.
i Bar. l. vxorem. §. legauerat. de legat. iii.
k l. j. ad Macedon.
l Card. cle. cxiui. §. porrò. cod. titul.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Culpæ dolum inesse.*
2 *Legis, Contractus. de reg. iur. sensus.*
3 *Culpam dolo accedere ex causis.*

LEX CCXXIII.

1 LATAE CVLPAE. Culpæ † nomen generale est, & dolum quoque comprændit: qui enim dolo fecit, vtique in culpa est. Vnde qui promiserit damnum præstare, quod serui mei culpa contigerit, si quid dolosè deliquerit, vt quia furtum fecerit, resarcire quo-
2 que tenebitur. Solent † tamen Iurisconsulti [a], cùm culpam non præstandam simpliciter dicunt, de leui intelligere: lata enim cùm dolo proxima sit, ferè sem-
3 per præstanda est. Dicitur autem † dolo proxima duobus modis, aut quia præsumptam in se fraudem contineat [b], vt cùm non eam diligentiam in rebus alienis quis adhibuit, quam in suis: aut quia tam supina & inexcusabilis culpa est, vt tametsi non præsumatur fraus, parum tamen ab ea distet [c]: veluti cùm quis in
4 gratiam amici negligens fuit: licet * enim gratia & nimia facilitas excuset à dolo, proxima tamen illi est. Et ideo regulariter proditum est, cùm lex aliquem do-
5 lum * præstare teneri dicit, etiam de lata culpa intelligi: quod tamen quemadmodum accipiendum sit, infrà tractabimus [d]: Quis autem huius culpæ sit finis, id est, definitio, superius disputauimus. At leuis culpa sic definiri potest, vt sit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curam non adhibet, quam cæteri patresfamiliâs solent, tametsi in suis minimè diligentior sit.

a l. contractus. 1. tit. 1.

b l quod Nerua. depo.

c l. si procuratoré. in fin. mandati.

d l. magna. hoc tit.

SVMMÆ.

1 *Amicitiæ genera & effectus. 2. 3.*
5 *Testes amicos, nisi in casibus eleuari: idque arbitrarium.*

1 §. AMICOS. Pluribus † modis accipitur amicitia: est enim quædam maxima, & penitus inherens animis inuicem se amantium, cuius multa exempla commemorat Lucianus in dialogo, qui Toxaris inscribi-

tur, quanquam Græci sic explicant σώματα ἐν δύο, ψυχὴ μία, vt eadem anima duobus in corporibus esse videatur, quòd idem vterque velit, nolitque. Alia est, quæ hîc describitur, non quidé tam ardens, sed tamen non leuiter coniuncta, & honesta cõsuetudine introducta: & de hac proditum est leges accipiendas esse, quæ causa amicitiæ aliquid indulgent [a], vel vetant prior enim illa, cum Hesiodi Erigone ad superos (opinor) recessit, & nusquam in humanis habitat. Est & alia vulgaris, qua congerrones, ídque genus socij etiamnum vulgò amicos se inuicem appellant: ea ex leui notitia contingit, & inter improbos quoque plerunque est. Sunt † autem arctissimæ illius amicitiæ causa pleraq; concessa, 2 & quicquid cognationis fauore introductum est, id omne ad huiusmodi amicos extenditur [b]: quæ enim maior potest esse coniunctio? Hinc † aliqui tradiderũt, 3 liciti eius amoris ardorem, vim clausulæ codicillaris habere [c]: aliqui reuocationé clausulæ derogatoriæ inducere: quæ in priore testamento adiecta sit [d]: aliqui in substitutione fidei commissaria simpliciter facta hoc operari, vt amici sui filij substituto * præferãtur [e]. Sunt 4 & qui sicut coniunctum, ita & amicum absque mandato ad agendum admitti crediderint [f]. Quæ omnia vera esse ego arbitror in priore illa amicitia, quæ vsque adeò nostris temporibus rara est, vt cuiusdam prodigij loco sit, si vsquam gentium reperiatur. Sed nũquid amicus ad testimonium admissus pro amico probet [g]? Et de fide diminui illi constat, & ideò ex numero testium conualescere posset, vt si, vbi aliàs duo sufficerent, tres amici reciperentur. Addunt † aliqui tam im- 5 mensam amicitiam posse deprændi, vt non solùm diminueretur, sed omnino eleuaretur [h]. Contra Bal [i] cùm amicitia virtutis & fidei nomen sit, non esse admittendũ, vt ꝓpter eã fidei minùs testi adhibeatur Sed in hoc deuentum est, vt amicitiæ causam iudex inspiciat, & si ex societate otiosa, vel non multum egregia, nec seueris viris laudata cõsuetudine prouenisse deprænderit, summámque esse, nihil eis fidat, & ita arbitretur: magna enim affectio * veritatem prorsus impedit [k]. Nec 6 refert ad amicitiam se inuicem vnquam viderint aliqui,

a l. sciendũ. §. si alicuius. suprà de legatio.

b c. requisisti. de testa.

c Bald. l. si iure. C. de testam. manumiss.

d Rom. cõs. clxxix.

e Barb. l. cũ acutissimi. C. de fideic.

f Ias. l. exigendi. C. de procur.

g l. ij. de testi.

h Felin. cap. quoties. de testib.

i Bald. l. eos. C. de testi.

k z iij. q. v. accusatores.

qui, vel id minùs, cùm fama & bonis operibus sæpius
7 accidat [a], vt inter * ignotos quoque non vulgaris dilectio exoriatur. Sanè non omnis qui parcit, amicus est [b], nec omnis qui verberat, inimicus, vt Augustinus ait.

a xxix. q. j. cap. i.
b v. q. v. c. non omnis.

SVMMÆ.

1 *Vinctum vinculis quibusuis teneri.*
3 *Custodiæ acceptio multiplex.*
4 *Carcerandi causa.*
5 *Carcerari quem posse ob æs alienum.*

LEX CCXXIIII.

1 VINCVLORVM. In * vinculis esse dicitur, quicunque vinctus est, siue publicè à magistratu, siue pri-
2 uatim, vt seruus domino. Custodia * vero † ad ius pu-
3 blicum pertinet, cùm quis in carcerem detrusus, vel
4 sub custodia magistratuum est. Potest † autem qui tribunali præest, ex qualibet leuissima suspicione eum, quem nocẽtem arbitretur, in carcerem ducere [c]: oportet tamen qualemqualem vestigationẽ præcessisse, ne iniuriam faciendi causa hoc mandasse videatur [d]: quo casu grauaretur eius opinio, licet pœnam aliquam non subeat. Solùm enim in ciuilibus receptum est, vt
5 iudex iniustè aliquem in carcere retinens, actione * iniuriarum conueniri possit [e]. Hinc apparet, cùm iudex ordinarius à captura nocentis cœpit, non excusari reum, quò minus in examine interrogatus sub sacramenti religione respondere teneatur [f], deliquerit, an non deliquerit: alioquin lex ius capiendi non concederet, si non, nisi præcedentibus indiciis, inter-
6 rogari posset. Accipitur † autem custodia pro carcere [g]: quoniam in illum rei non pœnæ causa, sed custodiendi mittuntur: vnde si effugient, custodes ipsi tenentur: quoniam lex præsumit, non posse parietes effringi [h], nec instrumenta huiusce rei causa haberi sine eorum culpa: ídque & Aretinus [i] respondit. Accipitur etiã custodia pro ipsis incarceratis apud Modestinũ [k], ídque obseruatè adnotauit Accursius. An autem ob æs alienum capi, & in carcerem detrudi quispiam possit? Peritiores negant, nisi fiscale sit nomẽ [l], cõtumaciá-

c Sali. l. nullus. C. de exhib. reis.
d Glo. c. fin. de accu. in vi. Bald. l. ii. C. de his qui lat.
e l. pe. C. qui bon. ced.
f Bar. l. Marcellus. rerũ. amot.
g l. ad cõmentariẽsem. C. de cust. reor.
h l. carceri. in fi. de cust. reor.
i Are. consil. xxxviii.
k l. custodias suprà de pu. iud.
l l. nemo. car. C. de exa. trib.

que accesserit: vel nisi aliquis iam condemnatus sit, quo casu cedendo bonis liberatur [a]. At olim lege duodecim Tabularum aliud erat, cui per desuetudinem rectè derogatum fuisse, apud Gellium Cæcilius Iurisconsultus disputat.

a l. j. C. qui bon. ced.

SVMMÆ.

1 *Venditori obseruanda.*

3 *Fugitiuum animo actúque spectari.*

6 *Minas damnationi, quæstioni ve non sufficere.*

LEX CCXXV.

FVGITIVVS. Qui † mancipia vendunt, ex edicto Ædilium curulium certiores facere emptores debent, seruus fugitiuus, an erro sit [b]. Sunt autem Errones, * hi, qui à domino recedunt, vt cùm vagati aliquandiu fuerint, reuertantur: sic apud Ouidium Sappho Phaonem appellat: 1 2

Nec vos erronem tellure admittite nostrum.

Licet eius loci interpretes grammatici id iuris verbum non perceperint. Sanè † ostendit Iurisconsultus, solam mentem propositúmque fugiendi non sufficere, vt fugitiuus quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit. 3

IACTAVERIT. Verba * enim iactatoria non obligant, & nullius effectus sunt [c]: Vnde * & si quis iactauerit, se Titium occisurum, quamuis deinde constet fuisse occisum, non tamen aduersus iactatorem illum præsumetur, vt condemnari possit, sed solùm poterit quæstioni subiici [d]. Quid si homine occiso, gloriosulus aliquis inter congerrones suos iactauerit se eius criminis auctorem? Et putauerim non sufficere id quæstioni, nisi aliæ cõiecturæ accedant, vt quia inimicus eius esset, vel alioquin percussor, & reprobæ vitæ: nam & confessio extra iudicium habita, tanti non est vt ex ea solùm torqueri quis possit [e]. 4 5

ALIAS SIGNIFICATIONE. Quantum sit respectu Dei, vt Accursius exponit. Quoniam apud Matthæum scriptum est [f]: Qui viderit mulierem & concupiuerit, iam mœchatus est in corde suo. Ego † non arbitror 6

Ethnici

b l. j. l. quis sit. de ædil. edic.
c l. fina. de hered. insti.
d l. metum. C. de his quæ vi met. cau.
e l. capite. suprà de adult.
f xxxij. q. v. qui viderit.

Ethnici scripta ab Euangelio interpretationem accipere. Satius igitur est, vt de eo loco intelligamus, quē κατὰ τὴν προσπάθειαν Hieronymus appellat Grammatici ab adfectu vocant Cicero in Aratæo carmine:

Vt quondam Orion manibus violasse Dianam.

Id est, violare appetisse. Vergilius:

Galli per dumos aderant, arcē que tenebant.

Id est, adfectabant tenere. Qua figura & adulterum, & furem, & aleatorem dicemus, qui horum criminum adfectatores fuerint.

7 ASSVMPTO ACTV. Id * est, ab actu quem facere cœperit, & per eum non stetit quò minus faceret, vt Oldradus ait.

SVMMÆ.

1 *Culpæ genus multiplex.*
2 *Testimonium incertum nullum.*
3 *Culpa lata, nisi in casibus dolus.*
6 *Culpam quamlibet contractus mutuæ gratiæ admittunt.*
7 *Doli, culpæ, præstationis concursus: ex causis alterum præstari.*
8 *Leuis & leuissimæ culpæ locus. 9.*

LEX CCXXVI.

1 MAGNA NEGLIGENTIA. Negligentia † simplex est, quam culpam leuissimam vulgò vocant. Culpa verò cùm simpliciter in lege ponitur, pro ea accipitur, quæ leuis est: id enim inter leuissimam, & latam mediū est, & hoc nisi subiecta materia repugnet.
2 Idem † in testibus, qui si culpā interuenisse in contractu profiteantur, propter incertitudinem non probant [a]: debuerunt enim declarare expressiùs, an de leuissima, leui, vel lata intelligerent: & hoc Cornæo vi-
3 sum est [b]. Magna verò, vel † lata culpa, dolus est, intellige, præsumptus. Nam vero dolo lata culpa solùm proxima est. Appellatur & quandoque in iure hæc culpa latior, ea ratione, qua comparatiuum pro positiuo scribimus [c], vt apud Vergilium:

Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes

Cùm igitur lata culpa dolus sit, consequens est, vt quælibet dispositio, qua dolum malum duntaxat præ-

[a] Alexan. l. si mora. sol. matr.
[b] Corn. consi. viij. in i.
[c] l. quod Nerua. de posi.

a l. contractus. infrà titul. j.
b l. in lege Cornelia. suprà ad legē Corne. de sicar.
c Card. c. lator. de hom.
d l. ij. §. sed & si suprà vi bo. raptorum.
e l. in actionibus. de in lit. iurando.
f §. suspectus. insti. de suspe.
g l. sed & si. §. scire. de pet. heredi.
h l. vbi. de eden.
i d. l. contractus.
k l. si merces. §. qui columnam. loca.
l §. fin. insti. pro soc.
m d. l. contractus.
n l. si vt certo. §. interdū commod.
o d. l. contractus.

stari tradatur, etiam de lata culpa intelligatur [a]. Quod ego verum esse arbitror, præterquam in lege Corn. de sicarijs [b]: qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit, non illius legis pœna, sed leuius punitur. Quo exemplo responsum est, cùm ex statuto pœna mortis homicidæ irrogatur [c], nisi quis se defendendo occiderit, nihilominùs eum quoque non contineri, qui lata culpa, non autem dolo deliquerat: ídque receptissimum est. Addunt alij idem esse generaliter, vbi agitur de pœna etiam pecuniaria, & lex mentionem expressam doli facit: tunc enim non sufficere latam culpam [d]. Quapropter vt iuramentum in litem deferatur aduersus eum, qui in culpa lata solùm est, obtineri nequit [e]. Idem in eo dicendum, qui sententia iudicis infamia notatur [f]: hoc enim in solius doli vltionem concessum fuit. Sed & qui in lata* culpa est, verè 4
malæ fidei non est [g]: at qui in dolo est, ipse est malæ fidei.* Quapropter & in integrum restitutio hoc casu 5
non conceditur [h], quam tamen & maximè negligentes solent impetrare. Sanè quemadmodum in contractibus culpa præstanda sit, longa est disputatio, quæ tamen paucis finiri sic potest, vt distinguamus, aut vtriusque causa ineantur contractus, an dantis tantùm, an accipientis. In priore casu † non solùm lata, sed & 6
leuis culpa præstanda est: quod in venditione pignore, dote, emphyteusi, locatione, societate dicendum est [i], nisi res locata friabilis sit, & quæ facilimè frangitur [k]: tunc enim & leuissima culpa præstabitur. Sed & si quis socium negligentiorem adsumpserit, sibi imputet: non enim quicquam præstabit, dum in suis rebus diligentior non sit [l]. Sequentis † speciei contra- 7
ctus solum dolum & latam culpam recipiunt [m]. Quapropter qui depositum accepit, leuis culpæ non damnabitur: cùm enim sua gratia contractus initus non sit, sed aliena, æquum visum est vt solum dolum, seu latam culpam præstaret. Qua ratione si contra naturam commodati [n], gratia commodantis solius contrahatur, leuis culpa non oberit. Non tamen hæc † per- 8
petua sunt: nam in mandato etiam leuis culpa quandoque præstabitur [o], vt cùm res de qua mandatum est,

medio-

mediocrem diligentiam requirit. præstabitur & leuissima, cùm natura negotij exactissimam industriam postulat, vt in procuratore ad lites [a], & præfecto Liburnicarum: qui enim huiusmodi mandatum suscipit, se actui mandato idoneum penitus profiteri videtur: & ita Alex. respondit [b]. Negotiorum quoque gestor, leuis culpæ nomine conuenietur: cùm enim se spontè offerat, mediocrem diligentiam præstare debet [c]. In tutelæ quoque contractu, quo minoribus magis succursum esset, leuis culpæ nomine agi posse placuit, nisi in exactione nominum cessatum esset [d], vel in prædiorum emptione captio fuerit: tunc enim solum lata culpa gestũ resarciet [e]. Sed & tutorũ heredes ex lata culpa solùm cõuenientur [f]. In ultimo casu receptũ est, etiam
9 leuissimæ culpæ rationem reddendam, vnde commodatarius sic condemnabitur: cùm enim ob eius gratiam contractus initus sit, debuit diligentissimus esse [g]: ne beneficium commodanti damnosum fiat. Quod & in contraria actione depositi & mandati eadem ratione receptum est [h]. In precario tamen, solùm latæ culpæ periculum subeundum est: sibi enim imputet dominus, qui statim precarium non reuocet [i], si accipientis diligentiam suspectam habeat: nam postquam reuocauerit, si mora facta fuerit, de leuissima quoque iudicium reddetur [k].

a l. i procur. C. mand.
b l. Alex. cõsi. xlj. in iij.
c l. tutori. C. de neg. gest.
d l. ij. C. arb. tut.
e l. tutor per. §. ij. de admin. tut.
f l. j. C. de hered. tut.
g §. item is insti. quib. mod. re.
h l. si seruus. §. iustiss. de furtis.
i l. quæsitum. §. illud. de precar.
k d. §. ex hoc. & §. seruitu.

SVMMÆ.

1 *Edictum vnde legitimi, explicari.*
2 *Heres proximus in edicto intelligendus. ex causis etiam remotior.*
5 *Substitutus coniuncto potior.*
6 *L. Ex illa. sensus.*

LEX CCXXVII.

1 EX ILLA. Verba† edicti vnde legitimi à prætore vocantur [l], sunt, EVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET, BONORVM POSSESSOREM FACIAM. Quibus verbis is agnatus cui iure ciuili hereditas delata

l j. vnde leg.

esset, ad bonorum possessionem à prætore admittitur. Vnde cum † eius agnati heres, aut non æquè proximo, aut nullo penitus gradu eum, qui intestatus mortuus est, contingat, meritò à bonorum possessione reiicitur, sicut & ab hereditate repelleretur. Sicque verbum illud, heredis, in edicto prætoris ad proximum tantùm refertur. In casibus tamen, in quibus ius agnoscendæ bonorum poss. ad heredem trãsmittitur, videretur heredem quoque heredis contineri [a]: vt cùm intra terminum deliberandi legitimus heres moritur [b], nisi tunc eum hoc edicto non vocari, sed aliarum constitutionum extensione dixeris, quod magis probo. Alius est etiam casus, quo proximus tantùm heres intelligitur, in illa videlicet substitutione: Quisquis mihi heres erit, Titio filio meo, si pupillus moriatur, heres esto. Cuius rei illa est ratio quòd substitutionis * pupillaris spes ad heredem non transmittitur [c]. quapropter si iuri accrescendi coniuncta sit, aliud esset: cùm enim ius * accrescendi non personam, sed rem respiciat, heredi quoque heredis portio accrescit [d]. Et † ideo in proposita substitutionis specie, si pupilli coheredem adiisse proponatur, deinde pupillum mortuum, eius quoq; hereditas illi necessariò accrescet [e]: quod procedit etiam si ante pupillum coheres iste decesserit: qui enim ei succedet, pupillo quoque succedet, ne diuersum ius inter ipsum & eius auctorem inducatur: absurdum quippe esset, primum heredem potuisse cogi, eius verò successorem non posse, & melioris fieri cõditionis, idque in pupilli damnum, cuius interest ex testamento, quod ei facit pater, adiri hereditatem [f]. Vnde cùm de fauore eius agatur, hereditas eadem cum paterna censetur [g], & altera alteri accrescit, tametsi verè duæ hereditates sint. Quod autem subiicitur, † hac substitutione scriptum heredem solùm comprændi, hoc significat, vt nec per filiumfamiliàs pater, nec per seruum dominus admittatur, non enim illis adfectus fuisse testator videtur, sed eis solùm quos nominatim scripserat, cùm domini vel patris spes in huiusmodi acquisitione incerta sit. Quid enim si ante quæsitam hereditatem filius vel seruus de manu

Margin numbers: 2 (Vnde cum †), 3 (tutionis *), 4 (esset: cùm enim ius *), 5 (Et † ideo), 6 (subiicitur, †).

a l. emancipata. C. qui adm.
b l. eum antiquioribus. C. de iure delib.
c l. sed si plures. de vulg.
d l. si ex pluribus. de suis & leg.
e l. qui patri. de acqui. he.
f l. si pupillus. de acqui.
g l. Papinianus. §. sed nec impuberis. de inoff. test.

de manu exeat [a]? Quid si nullis minis, nullis precibus compelli possint, vt adeant? Sed de hoc latius suprà à nobis tractatum est [b].

a l. cùm proponas. C. de hered. inst.
b l. sciendū. suprà. eod.

SVMMÆ.

1 *Vrbium conditio varia.*
2 *Coloniarum & municipum discrimē, ius, vsúsve promiscuus.*
3 *Municipiis faciendi modi.*

LEX CCXXVIII.

1 MVNICIPES. Vrbium † quæ Romano imperio subiiciebantur, varia fuit conditio: vt enim stipendiarias & fœderatas omittamus, earum quæ ius ciuitatis Romanæ habebant, aliæ coloniæ, aliæ muni-
2 cipia dicebantur. Coloniæ † erant, in quas ciues Romani habitatum deducti erant, agérque eis assignatus: solebant autem deduci veterani, & pro diutinorum laborum mercede, vnde senectutem tolerarēt, iugera bina accipiebant. Causa deductionis erat, vel infrequentia vrbium, vel pœna, qua veteres coloni malè de Republica meriti, mulctabantur. Hæ Coloniæ tanquam quædam vrbis Romanæ effigies, paruáque simulachra erant: metropolis enim suæ legibus necessitatibúsque adstringebantur, & ideo magis obnoxiæ, quàm municipia, licet propter auctoritatem amplitudinémque Pop. Romani maiore in honore essent: vnde & in præmium ius Colonicum quibusdam prouincialibus quandoque tributum fuit, vt Berytensibus, & Ælio
3 politanis [c]. Municipes † igitur aliquanto melioris erant conditionis, quòd videlicet suis legibus, suísque moribus viuerent, & nihilominus ciues Rom. essent, honorésque in vrbe Romana capesserent, & sicut cæteri suffragiorum ius haberent, vnde & nomen sum pserunt, ab eo videlicet, quòd honorarij muneris capaces essent, licet onerum necessitatibus non adstringerentur, vt libro. XVI. Aul. Gel. diffusiùs explicat: atque ita intelligenda sunt Vlpiani verba, dum propriè municipes appelari tradit [d], qui in ciuitatē Romanam adscripti sunt, vt munera nobiscum faciant. Sed nunc abusiuè municipes dicuntur, suæ cuiusque ciuitatis

c l. j. de censib.
d l. ad municip.

ciues. Vnde Puteoli, & Capua, licet Coloniæ Romanorum essent, tamen καταχρηστικῶς municipia nuncupabantur, & earum vrbium ciues se vicissim communicipes appellant. Conciuem enim Latinam vocem non esse, plerique arbitrantur, exemplo Græci sermonis συμπολίτης. Fiunt autem municipes aut natiuitate, siue origine, vt quia ab eo municipio aliquis originem ducit. Idem si pater eius: paternam enim patriam sequi filios legitimos receptum est [a]. Aut manumissione: quoniam liberti patroni sui patriam acquirunt [b]: vnde manumissi hodie ciues Romani fiunt. Aut adoptione, vt quia alienigena à patre Florentino adoptatus sit, fiet enim municeps Florentinus. Quo exemplo receptũ est, vt Monachus, vel Canonicus, vel Rector, eius * vrbis municeps censeatur, in qua iure sacerdotij necessariò residet. Quod & de milite fatẽdum est [c]. 4
Illud non prætereundum, P. Mario, L. Asiano consulibus factum fuisse Senatusconsultum, ne simulata adoptio in vlla parte publici muneris iuuaret: censérique simulatum, cùm beneficia sortiti, statim emittunt manu, quos adoptauere, vt Corn. Tacitus lib. xv. scribit. Allectione quoque creantur municipes, cùm Respublica aliquem eligit [d], & in ciuem adsumit. Quòd si actum sit, vt qui allectus est, ab omnibus sit muneribus immunis, non ideo tamen minus municeps est, nisi etiam ab honoribus excludatur: tunc enim abusiuè municeps dicetur.

a l. adsumptio. ad munici.
b l. j. C. de lat. lib. tol.
c l. municeps §. fin. eod. tit.
d l. ciues. C. de incol.

SVMMÆ.

1 *Agere, verbi composita & differentia horum.*
2 *Transigere variè sumi.*
4 *Litis finitæ exceptio multiplex.*

LEX CCXXIX.

TRANSACTA. Agit, † qui in iudicio prosequitur id, quod sibi debetur. Ab hoc verbo deducuntur exigere, peragere, transigere. Exigit, qui quod iudicio prosecutus est recipit. Peragit qui obtinet: vnde peregisse reum dicitur, qui damnauit. Transigit, † qui actionem sibi competentem [e], siue instituta, siue instituenda 1 2

e l. j. de trãs.

stituenda sit, aliquo accepto causa concordiæ omittit. Hæcque transactionis vera & stricta est significatio: generaliter tamen etiam accipitur pro quocúque actu quo concordia inducatur, vel ab obligatione recedatur[a], vel ad finem aliquid ducatur. Vnde transigere æstatem Plinius dixit; sic & transigere æuum, transigere diem dicimus. Igitur in Senatusconsulto, quo transacta finitáve rata maneant[b], cautum est: transacta generaliter accipiemus, etiam quæ sine controuersia facta sunt. Cur autem specialiter potiùs vox hæc accipiatur, dubitari potest: an quòd particula, ve, subdisiunctiuæ vim habet, & eodem sensu intelligendam ostendit, quo & finita intelligitur? an quòd nulla est ra-
3 tio, cur magis in specie accipiatur? Nec enim * solùm rata esse debent, quæ iusta transactione sopita sunt, sed & quæcunque alio modo finem habuerunt. Qua-
4 propter † vulgò dicimus[c], litis finitæ exceptionem, si, ne vlterius procedatur, opposita fuerit, contestationem impedire. Sunt autem huiusmodi exceptiones nō hæ tantùm, quæ hîc enumeratæ sunt, rei videlicet iudicatæ, vel transactæ, vel vsucaptæ, sed etiam multæ aliç: vnde generaliter proditum est, quamcunque exceptionem peremptoriam, qua euidenter & incontinenti constare possit, non potuisse reum in ius vocari, litis contestationem impedire[d]: veluti, quoties constat actionem nullam actori competere, vt quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitióve sit[e]. Idem si agētis nihil intersit, vel in criminalibus accusationibus ex exceptione obiecta factum impunibile reddatur[f], ídque protinus appareat. Nam recepti iuris est, nul-
5 lam exceptionem, etiam rei * iudicatæ, litis contestationem & causæ statum impedire, nisi statim probari possit, ídque se facturum reus recipiat. Quæ enim altiorem indaginem requirunt, post iudicium acceptum reseruantur[g].

a l.i. de pact.
b l.j. in fi. ad Tertul.
c c.j. de lit. conte. in vj.
d Bart. l. eleganter. §. si quis pot. de cond. indeb.
e l. mater. de inof. testam.
f l. si seruus. C. de his qui ad eccle.
g Bar. l. nam postea. de iureiur.

SVMMÆ.

2 *Legis, Vt sunt. sensus.*
3 *Præscriptionis definitæ origo.*
4 *Vsucapiens quærit verum dominium.*

LEX CCXXX.

VT SVNT. Enumerantur † hic tres exceptiones, 1
quæ litis conteſtationem impediunt, ſi à reo ſint oppoſitæ, quia litigare ſe velle neget: tanquam res minimè dubia ſit, quam finitam eſſe iam conſtet. Quòd ſi ſimpliciter ſe non debere aſſerat, litémque conteſtetur, tunc in vim peremptoriarum obiicientur, cognoſcétque iudex, & diffinitiuè pronuntiabit Sanè † an- 2
notandus eſt loquendi modus, dum Iuriſconſultus finita intelligit, quæ longioris temporis ſilentio finita ſunt: quibus verbis per vſucapionem negotium finiri ait, non autem dominium acquiri. In quo articulo à noſtratibus Doctoribus diu diſputatum fuit[a], in hócque tādem deuentum, vt vſucapione directum dominium, præſcriptione vtile ſolùm acquiratur. Eſſe autem vſucapionem in rebus mobilibus, præſcriptionem in immobilibus. Quæ ſententia omnino mihi non placet: paſſim enim veteres vſucapionem appellant, etiam immobilium rerum[b]. ídque & Iuriſconſultorum verbis, & ex xij. tabularum lege, cæteríſque auctoribus, & M. Cicerone, præſertim in Topic. probari poteſt. Præſcriptionem † verò aſſumere propriè viden- 3
tur pro exceptione ipſa, quæ ex vſucapione deſcendit: & ideo rectè, iudicio meo, definiuerunt veteres, præſcriptionem eſſe exceptionem, quæ ex temporis lapſu ſubſtantiam capit, & actioni obiicitur[c]. Licet Neoterici futilibus quibuſdam argumentis diſſentiant. Igitur per † vſucapionem acquiri verum & directum domi- 4
nium, ſiue mobiles ſint res, ſiue immobiles, ego arbitror. Et cùm dominiū ſit iuris, non eſt dubium, poſſe auctoritate legis propriè & verè transferri. Nititúrque ea ratione lex, quòd qui vſucapi rem ſuam permittit, præſtare conſenſum tranſlationi videtur[d], alioqui nec mobilium rerum vſucapio vnquam procederet, cū inuito domino cōtrectatæ res, vitio reali, id eſt, furti afficerentur: quo caſu lex Attinia vſucapionem inhibet. Cùm ergo in huiuſmodi rerum vſucapione ceſſante odio furis interpretetur lex acceſſiſſe conſenſum, meritò dubitandum non eſt, directum dominium acquiri:

a In rubri. de præſcript.

b l. iii. ſi fur. in fin. l. eum qui. de vſuca.

c xvi. q. iii. in ſumma.

d l. alienationis. ſupra eo.

quiri: in rebus autem immobilibus, cùm aduersus sciẽtem & negligentem vsu quis acquirit, eadem ratio suadet, vt idẽ credamus. In ignorante magis dubitari posset: sed tamen tum quoque propter auctoritatem legis verius est, directũ trãsferri: licet ratione naturali perspecta, quandoque dicatur vtiliter aduersum eum præscribi[a], idque eius effectus est, quòd re huiusmodi ad extranei manus delata posset naturalis dominus vẽdicatiõe vti, nec admitteretur possessor, qui ab alio vsucaptum esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius disceptare? Illud vulgò cognitum, qui
5 cum mala fide* vsuceperit, nullũ dominij ius acquisiuisset[b], sed sola exceptione defendi: cæterùm iure Pontifi. nec vsucepisse intelligitur[c].

a l. j. in fi. de aqua pluu. arcen.

b l. si quis empt. §. j. de præscri. xxx.

c cap. fin. de præscript.

SVMMÆ.

2 *Natum fingi suo quem non alterius commodo.*
3 *Lupam prægnantem capi vnicum præmium deberi.*
4 *Liberorum ius de natis solùm accipi.*
5 *Prægnantis priuilegiorum causa.*

LEX CCXXXI.

QVOD DICIMVS. Superiùs traditum fuit, eũ qui
1 in vtero est haberi pro * nato: quæ regula hîc declaratur, vt vera sit, quoties de eius vtilitate quæritur: aliis enim non prodest, nisi natus sit. Quapropter in il
2 la conditione † fideicommissi, si rex Parthorum sine liberis ex se legitimè natis decesserit, talis respublica sit heres: respondit Bald.[d] qui in vtero tempore mortis fuerit, non esse impedimento, quo minus euenisse conditio videatur: hîc enim non de ventris, sed de heredis cõmodo agitur. Quòd si is heres qui grauatus est, ipse posthumi pater sit, aliud mihi videretur: interest enim haud dubiè eius, qui in vtero est, vt pro nato habeatur, sícque paternam hereditatem locupletiorem habeat: quòd & Aretinus[e], licet alia ratione motus, pro
3 bat. Cæterùm † ex hoc responso tradunt plerique, si ei, qui lupum cœperit, aliquod præmium cõstitutum sit, venatorem à quo lupa prægnans capta fuerit, nõ vltra vnicum præmium consequi posse, etiã si deinde enixa

d Bald. l. qui in vtero. de statu homin.

e Aret. l. qui filiabus. de lega. j.

plures lupulos ediderit: hoc enim casu nō de lupulorū, sed de venatoris vtilitate agi. Quod vt verum arbitror, ita constanter negauerim, fictionem hanc in brutorum partu locum habere: solius enim hominis causa introducta est, nec æquitas vlla subest, vt in belluis eadem fingamus. Et quod diximus, in aliorum commodum, non fingi, intelligendum est, vt nec patri quidem prosit: nam † vt ius trium liberorum interim 4
habeat, haudquaquam satis est duobus natis, alium in vtero adhuc esse: ídque diuus Seuerus constituít[a].
Quocirca nec * matri quidem proderit, quæ licet prægnans puniri summo supplicio nequeat[b], & ventris 5
nomine in possessionem mittatur[c]: non tamen hoc ideo est, quia iam peperisse fingatur, sed quia qualiscunque futura est spes in lucem prodituri hominis extinguenda non fuit. Subest autem spes illa à conceptionis* die vsque ad decimum mensem: dicitúrque con- 6
ceptus infans, post infusum semen: ab eo enim tempore post decem dies dolores capitis: vertiginésque oculorum mulieri oriuntur, indicium scilicet, vt Plinius inquit, inchoati hominis: motus verò in vtero quadragesimo fit die: sícque & omnibus antiquis, & etiā Iurisconsultis conceptum accipi dubium non est: licet recenitores aliqui, solùm quadragesimo die conceptum infantem dici opinentur[d]: tunc enim infundi illi animam. Sed Physicorum celeberrimí quadragesimoquinto in maribus id fieri prodiderunt, longiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus, dum in vtero sit, propriam animam non habere vllam existimauerunt, sed matris virtute agitari. Orthodoxi auctores animam formato iam in humanam effigiem semine, à Deo creari, infundíque receperunt: quo autem tempore corpus ipsum formetur, in mediū reliquerunt: quod & nos facturi sumus, cùm id ad Iuriscon. minimè pertineat, qui, vt diximus, conceptionē ab infuso semine appellant, non à conformatione quæ in vtero fiat: quandoquidē & inter ipsos Philosophos hac de re minimè conuenit, variis Empedoclis, Asclepiadęque sententiis, quarum libro de placitis philosophorum quinto, Plutar. meminit.

a l. ij. de exc. tut.

b l. prægnantis. suprà de pœnis.

c l. j. suprà si mul. ven. nomin.

d in auth. de restitu. & ea. §. vnum.

SVM-

SVMMÆ.

1 *Delati in censum varia æstimatio.*
2 *Aureum variè æstimari.*
3 *Denarij pondus & æstimatio.*

LEX CCXXXII.

HAEC ENVNTIATIO. Quoties ita loquimur,
1 Quod in † cẽsum detulit Titius, pluris est aureorum xxx. id significare potest, non solùm quantitatem triginta aureorum in censum relatam, sed etiam tantũ rerum, seu corporum detulisse, quantum æstimatio triginta aureorum efficere potest. Superiùs † autẽ admonui in Cæsarum constitutionibus ita taxari aureum[a], vt septuaginta duo aurei librã conficiant: licet aureus, qui hodie in vsu est, minoris sit æstimationis, cùm nonaginta sex ex eis libra contineat. Vnde aliqui censuerunt, tametsi constitutũ sit, donationem vltra quingẽtos aureos, aut solidos, nisi insinuata sit[b], non valere, eã tamẽ in qua DCLXVI. nostrates aurei erogati sint, valere: & ita Ange. & Ias. visum est[c]. Nobis videtur au-
3 reum, quo hodie vtimur, ex † generali omniũ populorum consuetudine, esse veteri illi subrogatum: & ideo quæ de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrũ hunc, quãuis leuioris sit ponderis, referenda. Nam & in præsentia propter temporũ qualitates, pauperiores sunt ciues, quàm olim essent[d]: & ante eas constitutiones, cùm Romanũ floreret imperium, cõstat grauioris ponderis aureos numos signari solitos. Sunt & qui denarios aureos variæ æstimationis quoque signatos fuisse crediderint, idémque arbitrãtur denarium & numũ esse[e]. vulgarísque sermonis argumẽto vtuntur: qua in re vulgarem ipsi doctrinam planè ostendũt. Denarius
4 enim * argenteus solùm erat ponderis drachmæ, quatuórque sestertiis numis censebatur, hoc est, æris assibus decem, vnde & nomẽ sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latinè peritos, quàm vt auctorum tibicinibus sit opus: apud Græcos tamen dubium non est, auream quoque drachmam signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quãdoque [illegible] denarium appellat.

a l. quoties. C. de suscep. lib. x.

b l. sancim⁹. C. de donat.

c Iaso. l. ij. §. ex his. in fin. de verb. obl.

d §. institut. de suc. lib.

e Docto. in l. quæ extrinsecus. de verb. obligation.

SVMMÆ.

1 *Calumniandi modi. 6.*
2 *Cauillatur, qui decipit: causámve vltra ius protrahit.*
4 *Latrunculatorum abusus.*
5 *Reus non conuictus post biennium non repetendus.*

LEX CCXXXIII.

SI CALVMNIETVR *. Arbitror enuntiatiuè verba hæc posita esse, & (vt recentiores Dialectici dicunt) materialiter. Interpretatur †autem ea Iurisconf. 1
vt calumniari idem sit, quod per moras & frustrationes negotium differre, vel per fraudem alios litibus
vexare. Idémque & cauillari †dicitur: vtrunque enim 2
verbum ab antiquo verbo caluire deducitur, quod decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frustrantur, à quibus per capillos prændi videntur. Quæ autem mora calumniæ præsumptionẽ inducat, sic definiri potest, vt qui in termino accusationi prosequendæ arbitratu iudicis constituto, non adest, cauillari videatur [a]. non debet autem is terminus esse longior, quàm vt intra biennium causa expe-
diri possit: is enim est *instantiæ criminalium finis, si- 3
cut triennium in ciuilibus [b]. Et ideo bis †errant vul- 4
gares latrunculatores, qui si reũ conuincere nequeãt, eum, rebus sic stantibus, absoluunt, vt quandocunque vel minima coniectura ducti, rursus in carcerem tru-
dant. Nam, elapso †biennio, inquietari ampliùs non po 5
test: & cum accusatori statutus est terminus probationum recipiendarum causa [c], si probatum non sit, definitiuè reus est absoluendus, non autem ea forma, quã
concussores, & δημοβόροι iudices repererunt [d] Sanè †& 6
qui de re minima litem criminalem orditur, videtur non absurdè calumniator posse appellari [e]: exemplo Atheniensium, qui huiusmodi homines Sycophantas vocabant, quòd propter subreptos ficus, minimáque huiusmodi detrimenta, capitalem quæstionem excitarent. Quapropter si qui collitigant de re minima, & vicissim longas ambages, tricásque accumulant, non de vtilitate soliciti, sed vt aduersario noceant, putauerim

* in Pand. Flor. Si caluitur.

a l. qui crimen. C. de accus.

b l. i. C. vt int. cert. tẽp.

c l. properãdum. §. & si quidem. C. de iudic.

d Imol. c. i. de offic. ord.

e l. fustibus. C. de infam.

rim partes religiosi iudicis fore, vt ceu cauillatores eos reiiciat, actionémque deneget.

SVMMÆ.

1 *Votum pia promissio.*
2 *Vota variè concipi, eorúmque genera. 3. 5.*
4 *Votorum origo, & nota. 6.*

1 §. POST CALENDAS. Votum, † est alicuius faciendi, vel non faciendi, versus Deum deliberata & iusta promissio. Solebant autem veteres quamplurima vota pro principe nuncupare. Concipiebantur vota anniuersaria ob diem Imperij, cùm videlicet ad imperium princeps assumptus esset, quorum & in iure mentio habetur [a]. Imperatori Vespasiano diem Imperij fuisse Calendis Iuliis, cúmque in posterum celebratum, apud auctores traditum extat. Concipiebantur ob salutem principis à sacerdotibus & Consulibus, ídque post tertium diem Calendarum Ianuariarum, vt hîc dicitur: pertinebátque in prouinciis hæc cura ad præsides, qui commilitonibus & Prouincialibus præibant vt, Cæcilius Plin. lib. x. Epistol. est auctor. Calendis ipsis, non autem post tertium diem hæc vota suscipi Cornel. Tacitus libro quarto sentire videtur Idem Tiberium ægrè tulisse tradit, quòd Pontifices cùm pro eius incolumitate vota susciperent, iisdem diis filios quoque Germanici commendassent. Sed & libr. xvj. Traseæ ab accusatore obiectum scribit, quòd principio anni solenne iusiurandum vitaret, nuncupationibúsque voto-
2 rum *nō adesset, quamuis quindecimuirali sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, tum solitos ciues focos & choros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare. Concipiebantur & pro salute principis vota à priuatis, aliquid vouentibus, si principem superstitem reliquissent, vt in Augusto Tranquillus ostendit. Idem autor est, C. Cæsarem Caligulam plerosque huiusmodi conualescentes, tanquam impostores per ora hominum traductos, infulatósque pessimè mulctasse, quosdam etiā ad necem
3 vsque compulisse. Erant † & alia vota, quæ in quin-

[a] l. omnes. C. de feriis.

quennium, publicè nuncupabantur, habebãtúrque tũ ludi pulcherrimi, & Quinquennalia appellantur. Eorum†origo videtur ex libris Sibyllinis emanasse, quibus tradebatur, vt in difficilimis Reipublicæ temporibus ver sacrum vouerent, si ad quinquennium proximum res ita saluæ, vti tunc erant, forent: cuius rei lib. xxxij. T. Liuius meminit. Horum votorum ludorúmque Quinquennalium & Nazarius, & Mamertinus in Panegyricis mentionem fecerunt. Sunt† & Decennalia vota quorũ rationem Dion in Augusti vita sic exequitur: cùm Augustus Rempublicam restituere vellet, reclamantibus cunctis, non vltra decennium se imperaturum promisisse, quo tempore elapso, precibus adactum, in sequens decennium distulisse, atque item in aliud. Quamobrem eius successores, licet perpetuam administrationem accipiant, singulis tamen decem annis ludos voueant, quos celeberrimos faciunt, tanquam principatum tunc renouare incipiant. Hinc & vicennalia & tricennalia dicta sunt. Notantur autem in veteribus†numismatis hoc modo, VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horum meminit Trebellius in vita Galieni, & Ammianus Marcellinus, qui Constantium Imperatorem scribit Arelate tricennalia celebrasse, Theatralésque & Circenses ludos ambitioso apparatu.

4 5 6

SVMMÆ.

1 *Telum quouis modo missile.*
2 *§. Telum, emendatio.*

§. TELVM. Plectit lex [a] Cornelia eum, qui cum telo causa hominis occidendi fuerit: dubitatur†quemadmodum telum accipiendum sit: & non solùm quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manu mitti potest, Iurisconsul. ait, idque argumento ab etymologia sumpto: siquidem telum dicitur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod longè significat. Probatur idem & Græci sermonis similitudine: quod enim nos telum dicimus, illi βέλος dicũt: deducitúrque ea vox ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, id est, à iaciendo. Quamuis quod arcu mittitur, propriè ab eis τόξευμα dicatur: τόξος enim arcum significat: vnde & toxicum, 1

[a] l. j. ff. ad leg. Cornel. de sica. l. vij. C. eod.

quo-

quoniã eo sagittæ intingebantur, vt Plinius ait. Quod autem ita sit in sermone Græco, probat Iurisconsultus auctoritate Xenophontis, qui ita scribit libr. expeditionis Cyri, τοιαῦτα βέλη ὁμῶς εἶχον, λογχαὶ, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ ἰοί. Huiusmodi, inquit, tela simul ab eis habebantur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimis autem &
a sagittæ. Sic †autem emendandus hic est locus ex antiquorum codicum lectione, suspicórque eodem modo scriptum fuisse à Tribuniano in Institutionibus sub rubrica de publicis iudiciis, vbi epigramma in Xerolopho scriptum allegatur. Quamuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuisse, in quibus epigrammata scribi solerent, vt etiam Priscianus libro primo scribit: Xerolophíque mentio pro tumulo ex congestis lapidibus facto fit etiam Suidæ: tamen conuenire magis videtur, vt Xenophontis facta sit mentio, acceperítque Tribunianus eum locum à Iurisconsulto hoc responso.

SVMMÆ.

1 *Hostis mutata acceptio.*
5 *Perduello non est legato non parens.*
6 *Relegatus exiens non est perduellio.*

LEX CCXXXIIII.

1 QVOS NOS HOSTES. Hostis †apud antiquos pro peregrino accipiebatur, quòd suis legibus ita viueret, sicut nos nostris, & ideo par nobis videretur. Hostire enim æquare significat, vnde Hostimentũ æquamentũ est. Sic Plautus in Asinaria: Par pari hostimentũ datũ est, opera pro pecunia. Deinde cœpta est hæc vox in alium sensum accipi, vt videlicet perduellem significaret: nam & illi iure gentium æquali causa ad bellum procedere existimabantur: vnde quos eo bello capiebant, seruos sibi efficiebant, dominiúmque eo iure acquirebant: & licet ex sua malitia lucrari nemo debeat, captiuos tamen sibi acquirebant: quoniam nõ per malitiam aut fraudem agere, sed æqua cum Romanis causa rem gerere existimabãtur. Licet enim iure ciuili Romani præcellant, iure tamen gentium æquales cæteris

censentur. Meritò * igitur hostes publicos inimicos 2
significant: quos veteres, quia cum illis duellum, id est, bellum esset, perduelliones appellabant: ea enim dictione hi solùm indicātur, aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus noster, perduellio non est. Latrones quoque perduelliones non sunt: vnde & Cicero lib. II. Officiorum: Pirata, inquit, nō est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cùm ergo hanc vocem perduellionis adiecimus, de his indicamus, * quibuscum sit bellum. Et ita 3
ego interpretor, licet aliter Accursius intelligat. Hincque apparet, quod sit perduellionis crimen [a], nimirum cùm quis hostili animo aduersus Rempub. vel principem animatus fuit. Quapropter * non omne læsæ ma- 4
iestatis crimen, idem & perduellionis est, sed alterum altero generalius est. Sed † quid si legatus Cæsaris mihi 5
mandet, vt principi aureos centum mutuem sub pœna perduellionis, an nisi id faciam, ceu hostis plecti potero? Et puto non posse legatum statuere id perduellionis crimen esse [b], quod non sit: sicut nec in huiusmodi iussionis executionem contumacium bona publicare poterit [c], quod principi, hísque qui in summa administratione sunt, tantùm conceditur. Nec ideo, quòd extra ordinem id munus aliquibus demādatum sit, videntur in summa administratione esse: imò hac in re concussoris potius munere funguntur, tyrannicæ auaritiæ satellites, publici fures, & (quod dicitur) splen patriæ. Sed † quid si ipse princeps aliquem noua- 6
rum rerum suspectum, vrbe abscedere iubeat, certáque illi confinia constituat, vnde citra suum iussum non abscedat, ísque non paruerit, an læsæ maiestatis reus erit? Et Bal. [d] negauit, sed tantummodo arbitratu principis extra ordinem ceu sacrilegum plectendum [e].

a l. fin. ad l. Iul. maiest.

b l. famosi. vers. hoc tamen. eod. tit.

c l. i. C. ne sine iuss.

d Bal. cons. cclxxi in ii.

e l. sacrilegii. C. de diuer. resc.

SVMMÆ.

1 *Locupletis etymon.*
2 *Legis, q. qui satisd. cog. sensus.*
4 *Legatum inopibus etiam in casu nobilibus deberi.*
5 *Diues an pauper quis sit, arbitrarium.*

§. Lo-

1 §. LOCVPLES. Locupletes † antiqui locorum, id est, agrorum plenos appellabant: vnde qui ex prædiorum possessionibus diues est, is propriè est locuples [a]. Cùm
2 ergo † in edicto prætoris, qui in ius vocati sunt, fide iussorem locupletem iudicio sisti dare debeant, cum intelligemus, qui satis & idoneè habet, in rebus tamẽ immobilibus, pro magnitudine rei quæ petitur. Et
3 inde cõsequens est, vt qui pro * qualitate rei, de qua a-
4 gitur, satis nõ habet, dicatur pauper Et ideo facto † legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit heres etiam nobilis viri filiam eligere, qui licet habeat, vnde viuat, non tamen salua dignitate sua, si quicquam dotis nomine alienaret, viuere posset [b]. Scribit Corn. Tacitus Valerio Messalæ consuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtulisse Neronem in singulos annos quingẽta sestertia, quibus paupertatem innoxiam sustentaret: quæ summa nostræ pecuniæ est, duodecim millium & quingentorum aureorum Eam si qui hodie habent, omnium ditissimi existimantur, & tamen tunc Messala paupertate laborare credeba-
5 tur. In † arbitrio itaque ius dicentis erit, vt ex personarum & rerum qualitate diiudicet, quem locuple-
6 tem, quémque pauperem ducat. Vt quis * verò ab accusatione propter paupertatem reiiciatur, sufficiet si minus quàm quinquaginta aureos in bonis habeat [c]. Absurdum fortè visum est, illũ ad criminis executionem admittere, qui si aduersus edictũ eum, cui venia debetur, in ius vocaret, non haberet vnde pœnã solueret [d].

a l. ij. suprà qui satisd.

b Bald. l. si quis ad declinandã. C. de episc. & cler.

c l. nonnull. ff. de accus.

d l. fin. de in ius voc.

SVMMÆ

1 *Victu stramenta contineri: eiúsque verba.*
3 *Cibi, cibariíque discrimen.*

1 §. VERBVM VIVERE. Superius † à nobis tractatum fuit, quemadmodum appellatione victus, etiam vestimenta continentur: additur hîc etiam stramenta con-
2 tineri, quo * nomine significatur omne quod solo causa quiescendi insternitur, vt storeæ, phormiones, paleæ, & mattæ: vnde & vulgò mattaracia vocamus. Sed quod de verbo, viuere, hîc dicitur, num & in verbo, nutrire, eandem interpretationem accipiemus? & apud

a Corn. cōs. xlv. in iiij. Cornæum [a], responsum extat, idem esse. Quid si cibare dictum sit? & aliud esse arbitror, cùm constet cibum cibariáque ad esculenta solùm referri. Cibi † verò appel 3
b Archid. c. in quibus. de consec. dist. ij. latione potum quoque contineri [b], dubium non est. at Cibarium panem antiqui intellexerunt nigriorem, à quo fur excretum non esset, sicut similagineum albicantissimum, qui ex solo flore constat.

SVMMÆ.

1 *Legis, Ferri. sensus.*

2 *Portatio vetita quouis modo intelligenda, gustu dempto.*

LEX CCXXXV.

FERRI. Enarrat † Iurisconsultus differentiam inter 1
hæc verba, ferri, portari, agi: vt ferri sit proprio corpore baiulare: portari, secum cum iumento ducere. Quapropter aliqui prodiderunt, cùm lege municipali caueretur, ne quis triticū extra † territorium por- 2
taret, solùm de eo actum videri, qui cum iumento duceret: quibus tamen ipse minimè assentior: cùm enim hoc constituatur, vt vilior sit annona ciuibus, siue iumento, siue per baiulos, siue quoquo alio modo quis deferat, par est ratio: nimis enim propria & subtilis est hæc Iurisconsulti nostri interpretatio: quandoquidem & portari dicitur, quod quis suis humeris fert, vt rectè Valla annotauit ex Terentij Horatiíque carminibus, quorum alter, Mi, inquit, homo quid istuc obsecro? quò puerum portas? Alter verò, Ne forte sub ala Fasciculum portes librorum, vt rusticus agnum. Illud non diffiteor, qui gustus causa annonam absportarit, non videri aduersus eam legem fecisse: quod à nobis Dispun. libro quarto adnotatum est.

SVMMÆ.

1 *Fabrorum species, & acceptiones. 3.*

4 *Fabricam variè accipi.*

6 *Fabrorum instrumenta, & vsus.*

§. FABROS. Fabri † dicuntur manu artificium aliquod 1
facientes, éstque generale nomen: vnde ex adiectione solet distingui, vt cùm dicimus, faber lignarius, faber mura-

murarius, faber aurarius, & similia. Cæterùm * quia lege xij. tab.[a] tigni appellatione omnis materia, vnde domus confici potest, continetur, ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. Videtur † tamen in specie fabrum accipi pro lignario, seu materiario tantùm qualem Græci τέκτονα vocant, cuius vocis meminit Papinianus [b], dum licitum esse tectoni tradit, trochos, id est, rotas, extra ergasterium proponere. A fabro deducitur verbum Fabrico, vnde & Fabrica, quę
4 quidem † & ipsa generalis dictio est [c], sed in constitutionibus specialiter accipitur pro armorum factione: vnde & Fabricenses dicti: in quem sensum & fabricæ Cremonensis meminit Ammianus Marcell. lib. xv.[d] Erant & collegia fabrûm ea de causa instituta, vt quoties in vrbe aliquod incendium excitaretur, ad illud
5 compescendum accurrerent eorum † instrumenta hæc connumerat Vlpianus [e], licet corrupta sint exempla ria, Centones, funes, perticæ, scalæ, phormiones, spongiæ, hamæ, siphones, & acetum: hæc enim incendij extinguendi causa parantur. Siphonis in hunc vsum & hamæ C Plinius quadam ad Traianum epistola meminit, lib. x. itémque Iuuenalis Satyra xiiij. Dispositis prædiues hamis: & subdit: Dolia nudi non ardent Cynici: vt appareat de instrumento quod ignium causa habetur loqui, licet interpretes hoc non perceperint. Est autem Hama falcis vel sarculi species: & ita solet Græcis accipi: sed his in locis aliter videtur dicendum: nam & eo nomine vasculum ferreum significatur Hesychio: est & fabrile instrumentum, quod ab igne πυράγρον quoque vocant, Suidæ.

a l. tigni. suprà eod.

b l. pen. de vi publ.

c in auth. de armis. in princ.

d l. pe. §. pe. de iure im.

e l. quæsitū. de fun. instr.

SVMMÆ.

1 *Veneni nullum commercium.*
2 *Venenorum genera.*

LEX CCXXXVI.

1 QVI VENENVM. Venenorum † quæ solùm nocumento esse possunt [f], prohibitum est commerciū, vnde de eis nec societas, nec emptio contrahi potest: atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit [g], qui

f l. quod sæpe. §. j. de cō trah. emp.

g l. iii. de sicar.

temerè huiusmodi vendiderint, qualia †sunt cicuta, sa- 2
lamandra, aconitum, pityocampæ, buprestis, mandragora, cantharides: quorum venenorum remedia diffusè attingit Dioscorides libr. vj. Igitur quoniam in malis venenis hæc iure constituta sunt, cum quis veneni mentionem facit, explicare debet, an de istis intelligat: vox enim hæc media * est, in bonam quoque 3
partem accipi potest: nam & medicamenta venena dici possunt, quòd eo nomine omne contineatur, quod naturam eius, cui adhibitum est, mutet. Vnde Vergilius; Ille malum virus serpentibus addidit atris: vt ostenderet, esse quoque aliquod virus, quod malum nõ sit. Idem & Græci fecerunt, qui φάρμακον, id est, venenum, adiectione qualitatis distinguunt, vt Homerus in Odysseæ quarto: φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. Mixta venena quidem bona sunt, sunt plurima amara. Et alibi φάρμακον ἀνδροφόνον dixit. Sic & Hieronymus in Ruffinum, φάρμακον θανάσιμον, id est, lethale. Et his exemplis satis constat, eum, qui venenum se dedisse alicui fateatur, non tamen tanquam veneficum puniri posse, cùm de medicamento salubri intelligi possit: quod in non dissimili casu Alexan. quoque respondit [a]. Nam & Vergilius, Nec Assyrio, inquit, fucatur lana veneno, cùm de purpureæ conchæ spuma intelligeret, quæ omni nocumento caret. Hodie tamen vulgaris consuetudo admisit, vt quoties veneni mentionem *facimus, de malo intelligamus: quæ verò bona sunt, simpliciter medicamenta appellemus. 4
Quare in hominis illiterati sermone, forensibúsque hisce scribliginibus, non putarem hanc Iurisconsulti differentiam obseruandam.

a Conf. cxv. in iij.

SVMMÆ.

1 *Glandem legenti vis ne fiat.*
2 *Glans, omnis fructus.*

§. GLANDIS. Interdixerat †prætor, ne vis ei fieret, 1
qui ex agro suo in alienum agrum caducam glandem, tertio quoque die legeret: quæsitum †fuit à Prisco Ia- 2
boleno, quid glandis appellatione veniret [b]: respõsúmque est, omnes fructus contineri, exemplo Græci sermonis,

b l. j. de glã. leg.

monis, apud quos omnes arborum species vocantur ἀκρόδρυα, nimirum ἀπὸ τῆς δρυός, id est, à quercu: vnde eodem sensu & δρύκαρπα omnes arborei fructus dicuntur. Diligentissimi tamen grammaticorum aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine solùm volunt, quæ lignosi exterius fructus sunt, vt nuces, castaneæ, pistacia, mâlum punicum, & si qua similia: sicuti ὀπώρα è conuerso, quæ extrinsecus mollia sunt, vt mâla omnia: sed nobis Iurisconsulti sententia videtur verior. Et cùm semel atque iterum Latinas voces exemplo Græci sermonis hoc in responso declarari videamus, argumentum sumi potest, nobis quoque
3 licere vulgare nostrum maternúmque *idioma secundum literarum sermonem exponere: vnde cùm vernacula lingua filiolos suos se instituere testator dixisset, de nepotibus quoque, quorum pater iam decesserit,
4 actum fuisse respondi. Illud tamen *cum Alex. [a] sentio, tametsi probetur in vulgari locutione communi vsu aliter accipi legitimum filium quàm legitimatum, non tamen consequens esse, vt idem sit in sermone Latino: quod ab his præsertim annotandum est, qui vulgari loquela iudiciales interrogationes conficiunt, vt Frãci & Sequani.

a Alex. cons. ij, in j.

SVMMÆ

1 *Romanorum ordo triplex, officia, & census, & insignia.* 4. 5.
2 *Centumuirales causæ.*
3 *Centumuiralis iudicij partes.*

LEX CCXXXVII.

1 PLEBS. Tribus †ordinibus constabat populus Romanus, plebe, equite, & senatu: quamuis latiore significatione, plebis appellatione, equites quoque continerentur. Plebs munera militiæ tributáque subibat. Equites dicti, quòd ad eos equo militare pertineret. Senatus curam reipub. gerebat. In eum deligebantur à Censoribus, qui ex familiis patritiis erant, vel qui magistratus aliquos gessissent, vt bello donísque militaribus maxime illustres. Iudicia quoque aliquo tempore ad eos spectarunt, donec ad equites fuere translata, ex quibus Centumuiri delecti, ius reddebant. Oppressa

verò ab Imperatoribus republica, cùm eius curam principes tractarent, cœperunt rursus senatores in controuersiis grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legibus præscripto opus esset, iudicare. Appellabantur & à cæteris iudicibus, puta Centumuiris, decuriisque iudicum & prætore, cui ipsæ decuriæ assidebant. Sunt
autem †Centumuirales causæ, in quibus vsucapionũ, 2
tutelarum, gentilitatum, agnationum, alludionum, nexorum mancipiorum, parietum, fluminum, stillicidiorum, testamentorum iura versantur, vt libr. de Orat. 1.
Tullius scribit. Hinc †Centumuirale iudicium: quod 3
deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero, centum & octoginta iudices sederent, & in quatuor partes diuisi essent. Iudicum verò decuriæ in foro considebant, & in Prætoris erant consilio: ex his sortiebatur Prætor, qui in publicis iudiciis cognoscerent, quique ipso prætore præsidente, sententias tabellares ferrent. Assedisse se Prætori, datúmque etiam in causa pecuniaria iudicem A. Gellius testatur. Igitur ab his iudicibus prouocatio ad Senatum erat. Cœperunt & senatores à plebe ex censu discerni. Equitis
census †erant quadringenta sestertia, quæ pecunia est 4
decem ferè millium aureorum nostratium. Senatores
duplicem †eam summam possidebant, deinde etiam 5
triplicem tempore Augusti, vt Tranq. est auctor. Equitum insigne erat aureus annulus, senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: vnde & Tribunus Laticlauius in iure, id est, senatorius [a].

a l. si Rufinus. C. de test. mi.

SVMMÆ.

1 *Detestari variè sumi.*

1 §. DETESTATVM. Testari †est sententiam nostrã exponere: vnde testes dicti, quòd ea quæ de rei gestæ veritate sentiunt, in iudicium proferat. Hinc & testamentum. Cæterùm quoniam vt maior fides adhiberetur, etiã per numen aliquod affirmatio inducebatur, factum
est vt testari*pro iurare acciperemus, & precari. Vnde 2
& detestor, idem est quod deprecor & abominor: & hæc vsitatior est significatio. In iure tamen detestari, est cum testatione denuntiare, hoc est, sententiæ suæ aliquem

aliquem per denuntiationem admonere, quod & protestari dicimus.

SVMMÆ.

1 *Pignoris & hypothecæ mutuus vsus & causa.*

1 §. PIGNVS. Pignus † propriè esse id [a], cuius possessio traditur creditori, & præsertim rei mobilis, Iurisconsultus approbat, argumento etymi, tanquam à pugno dictum sit: quod & Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Institutionibus relatum est · cui sententiæ etiam Græcum exemplum succurrit: ἐνεχυράζειν enim à securitatis captione ipsi appellant, & ἐνέχυρον pignus prætorium. Marcellus tamen pignus & hypo-
2 thecam [b] solo * nominis sono differre existimauit, cuius sententiæ Valla accessit: nam constat veteres scriptores de re quoque immobili pignus dixisse, vt Terentius, Ager oppositus est pignori, ob decem minas [c]: quo modo etiam Iurisconsulti frequenter accipiunt, etiam si nulla traditio interuenerit. Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili contrahi, est enim Græca vox ἀπὸ τοῦ ὑποθέσθαι, quod est obligationi supponere [d]. Vnde & receptum est, si quis promiserit decem modios frumenti super tali fundo, videri huiusmodi verbis contractam esse hypothecam: quid enim aliud est fundum supponere obligationi? Quòd si decem modij de tali fundo promissi sint, aliud est, sola enim personalis obligatio inde nascitur.

a l. si rem. §. j. de pig. act.

b l. res hypo. suprà de pig.

c l. non solùm. §. si rem de vsucap.

d Bar. l. fundus. de ann. leg.

SVMMÆ.

1 *Noxa, noxæque discrimen.*

1 §. NOXIAE. Noxam † dixêre antiqui id quod nocet: quapropter culpa, pœna, detrimentum, noxa est. Vnde & lib XXXIII. T. Liuius, noxæ exoluere, id est, à pœna capitalis fraudis liberare, accepit. Seruus quoq;, qui cõtrà legẽ Aquiliam alicui damnũ dedit, noxa est. At noxia solummodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipit, sicut noxa. Cicero libr. III. de Legib. Noxiæ pœna par esto, vt in suo vitio quisque plectatur, vis capite, auaritia mulcta, honoris cu-

piditas ignominia. M. Manilius: Quin etiam infelix virtus & noxia felix. Plaut. in Bacchid. Sat sit, suspectus sum, cùm careo noxia. Quo sensu & in Mostellaria & in Pseudolo vsus est. Terentius quoque in Phormione: In re incipienda ad defendendam noxiam. Sed & in Eunucho & Hecyra ad eundem modum Nec noxam eos adscripsisse quisquam dixerit, cùm ratio carminis non consentiret. Quæ adducere volui, vt palàm fieret, quàm iniquo iure Iustinianum in elegantiis suis insectetur Valla, & Seruium Beroaldus, dum adiectiuè tãtùm dici noxiam opinantur, contra veterum auctoritatem. Sanè de noxa à nobis suprà quoque disputatum est.

SVMMÆ.

1 *Negationes duæ & negant, & aiunt ex re. 2. 3.*
5 *Negationis triplicis vis.*
6 *Prohibendi nota.*

LEX CCXXXVIII.

DVOBVS. Duæ † negationes affirmatiuam indu- 1
cunt, vt etiam Grammatici fatentur: cuius rei illã rationem affert Augustinus, quòd negatiuę natura sit, vt quicquid inueniat, destruat: vnde si cõsentiua præcedat, eam in negationem redigit, & contrà. Id † tamen 2
perpetuum non est: quid enim si ad maiorem emphasim iterum negetur? vt in Euangelio: Sit sermo vester, est, est: non, non. Nam & Seruius inficiatorias duas quandoque mentem scriptoris augere ait. Quid item, si negationi addita sit dictio, quidem? vt in hoc exemplo [a], rectè dictum est non obligari, nec fideiussorem quidem. Sic & M. Cicero ad Lentulum: Neque errarent, nec aduersarij quidem. Quod & receptum est, quoties ea dictio tacite intelligitur: vnde cùm idẽ sit nemo, quod nec homo quidem, si dicamus, nemine nihil faciente [b], locus publicus damnum infert, recta est locutio, & duæ negatiuæ pro vna accipiuntur. Sic & M. Varro de vita patrum lib. III. Qua abstinentia viri mulieresque Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorum noluerit nemo accipere, perinde est atque dixisset.

a l. j. §. fin. quis ita. de verb.

b l. fluminũ. de dam. inf.

dixisset, munera eorum noluerunt accipere, nec homo quidem. Sunt qui per duodecimum modum solœcismi id accipiant: fit enim ex geminatione abeundi: vt cùm dicimus, Nihil nunquam peccaui, pro vnquam.
3 Sed † & quoties altera negatio pro vniuersali ponitur, & particulares sequuntur, negatiuæ naturā suam seruant: vt Nullas à te accepi literas: nec breues, nec prolixas. Verùm potiùs id esse ego arbitror ex vi di-
4 ctionis Nec, quæ *verbi repetitionem inducit: vnde & certum est cum duobus verbis aut positis, aut intellectis duæ negationes adduntur, consentiuam non intelligi: vt, Nec me amas, nec Titium, subauditur
5 enim, amas. Qua ratione † etiam quandoque fit, vt tres negationes non plus efficiant quàm duæ: vt cùm lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec vsucapionem, nec præscriptionem [a]: de qua re videndus est a l. j. C. de
6 Valla elegant. III. libr. Cæterùm † & quædā verba sunt ser. fug.
natura quidem sui prohibitiua, quibus si negatio addatur, non tamen absolutè permittunt, licet hoc magis inferant, quàm negent: de quibus loqui Iurisconsultum nostrum ego arbitror. exempli causa, si prætor dicat: Quo minùs scorta prostent, non veto: non enim prætor partes suas interponit, vt quicquam iuris concedat, sed non prohibet. Sunt etiam alia verba prohibitionis, tacitam quandam vim habentia, quæ idem possunt, addita vel non addita negatione: vt vereor, timeo caueo: si enim dixero, vereor ne adoptio impediatur [b], idem est ac si dixissem, b l. non solùm. §. sed videamus. de rit. nupt.
ne non impediatur. Et hæc quidem pro responsi huius interpretatione sint, cætera diffusiùs extricanda grammaticis relinquamus.

SVMMÆ.

1 *Pupillum variè accipi & effici*

2 *Emancipationis etymon, vis & forma.*

LEX CCXXXIX.

1 PVPILLVS. Pupillus † diminutiua vox est à pupo, quæ dictio puerum significat, quem Catullus poeta etiam pupulum dixit: vnde ex etymo, qui in pa-

a l. fi. de ver. oblig.
b d. l. quam Tuberonis. de pecul.

tris poteſtate eſt, pupillus dici poterit [a]. Seruus quoque impubes, hoc nomine appellabitur [b]. & hæc huius verbi latiſſima eſt ſignificatio: Iuriſconſultorum enim frequentior vſus aliter accipit, eũ ſcilicet impuberẽ, qui in patris poteſtate eſſe deſiit, aut morte, aut emãcipatione. morte, vt quia pater verè fato exceſſerit, vel in exiliũ miſſus ſit: cuius rei rationem hanc Caius Inſt. lib. 1. tit. 1. refert, quia non poteſt ciuem Romanum in poteſtate habere, homo peregrinæ conditionis effectus: vnde exilium hoc caſu idem poteſt, quod naturalis mors poſſet. Emancipatione, vt quia pater eum ſui iuris eſſe voluit, miſitque manu. Eſt enim † emancipatio, è manu traditio, introducta à lege veteri, per quãdam venditionis ſimilitudinem: quia præter naturalem patrem, alius adhibebatur, qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri vnum aut duos numos, quaſi in ſimilitudinem precij nnmerabat, quo accepto, pater illum mãcipabat, manúſque tradebat, ídque ter coram præſide vel curia fiebat, adhibitis quinque ciuibus Romanis, & Libripende, qui ſtateram tenebat, itémque alio qui Anteſtatus vocabatur: cum ſic emptum, fiduciarius deinde manumittebat: Quapropter iure antiquo manumiſſio in emancipatione propriè interueniebat: quæ omnia diffuſiùs à Caio, eo quem citauimus loco, referuntur: hodie autem huiuſmodi ſolennitates ſublatæ ſunt. 3

SVMMÆ.

1. *Hoſtis captus non necandus, quandoque contrà.*
2. *Exulem captum ne occidito.*

§. SERVORVM. Iure † gentium introductum eſt, 1 vt capti in bello efficiantur capientium: cæterùm quoniam multi hoſtili odio in captiuos deſæuiebant, cóſque trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iuſſerúntque vendi, non autem occîdi: vnde ſerui dicti * ſunt, quaſi ſeruarentur. Hínceque apparet non licere nobis hoſtem noſtrum, poſtquam captus eſt, interficere. Quod intelligunt Doct. eſſe obſeruandum, cùm intra præſidia noſtra iam deductus 2

eſt:

est: antè verò quàm deductus sit, occîdi iure poterit, cùm multa interim possent accidere [a]: quid enim si fugam capesseret? vel cum hostibus rursus congregaretur? Sed nobis videtur in ipsa acie solùm id licere, idque aduersus eos qui dedere se nolunt. Nam deditium hominem occidere, crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur: ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His
3 illud quoque consentaneum est, vt si lege † municipali exules pro hostibus publicis habeantur, impunéque occîdi possint, eum qui captus iam à familia ad quæstorem rerum capitalium ducatur, occîdi impunè non posse: cùm enim captiuus iam sit, debet seruari, non occidi, alioquin haud difficulter reperirentur, qui eum obtruncarent, ne de consciis interrogari posset, vel vt maturius ignominiæ pœnæque eximeretur.

a l. in laqueum. de acquir. rer. dom.

SVMMÆ.

1 *Incola, perpetuò habitans.*
2 *Habitandi mentem varie deprendi.*
5 *Domicilio agro retinet alibi habitans.*

1 §. INCOLA. Incola † propriè est, qui cùm aduena esset, in aliquam ciuitatem ea mente habitatum venit, vt ibi perpetuò sit, summámque rerum suarum habeat:
2 ea † mens ex variis coniecturis sumitur: qui enim venditis, quas alibi possidebat, rebus suis, in aliam vrbem cum familia demigrauit [b], verisimile est sedem in ea suam constituere velle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit [c], credibile est ibi perseueraturum, nec aliò iturum. Ex protestatione quoq; animus declaratur: vnde qui statim vbi habitare vrbẽ cœpit, velle se in ea domicilium constituere affirmat, absque mora incolatum acquirit [d]. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit,
3 quo ius ciuitatis petebat [e]. Qua ratione * etiam efficitur, vt domiciliũ pluribus in locis eodẽ tẽpore habere valeamus, si modò de animo nostro appareat. Nã & [f] reges ipsi vt plurimũ qualibet in vrbe sibi subdita domicilium habent, licet aliquod sit principalius, potissi-

b l. prædia. §. i. de fun. inst.
c l. ii. C. de incol. lib. x.
d Abb. c. fin. de paroch.
e Dec. cons. cclxxxiii.
f l. Adsumptio. §. iuris. ad municip.

múmque illud attenditur cui origo etiã accedit. Quòd si res de qua agitur, in domicilio frequentiori sit, illud
a Dec.d.cōs. præualebit[a]: duplex enim causa fortiùs alligat. Nec quicquam refert in oppido aliquo quis domiciliũ constituat, an in eius finibus vicóve, cùm vicus perinde ac
b l.qui ex vico.ad muni. pars ciuitatis sit[b]. Incolã Græci πάροικον appellãt: vnde quod in Psalmo ciiii dicitur, ἐν τῷ εἶν αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ, Hieronymus sic transtulit: Cùm essent numero breui, paucissimi & ĩcolæ eius. Quem locum Accurs. quoque adducit, & accolam legit, sed * malè: est enim accola, non qui aliquo in loco 4
domicilium cõstituit, sed qui prope aliquem locũ simpliciter habitat. Et proprie iuxta flumina sunt accolæ. vnde Cornel. Nepos accola Padi Plinio dicitur. Sed & Vergil. vij. Amnísque vadosi Accola Vulturni. Non tamen negauerim parœcũ Græcis quandoque simpliciter pro aduena dici, quẽ illi & προσήλυτον vocãt & ἄποικον. de quo infrà videbimus.

AGRVM Hinc argumentum sumi potest, eum qui in patria sua agrum domúmque habeat, si eis retentis aliò se transferat, incoláque fiat, nihilominus domicilium quoque antiquius retinere, viderı́que eum nouũ aliud domicilium acquisiuisse, non autem vetus perdidisse: & ita ex facto responsum scio.

SVMMÆ.

2 §. *Murus. explicari.* 4.

3 *Vtilitatem publicam variè censeri.*

§. MVNVS. Superius visum fuit inter cæteras muneris significationes, * munera quoque personalia contineri: quapropter hîc traditur, quemadmodũ eo sensu definiendum sit. Et est, inquit † Iurisconsultus, officium priuati hominis: quoniam solùm priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, non autẽ ipsi exequuntur. Subiicit: Ex quo cõmodum ad singulos vniuersósque ciues, rémq; eorum, scilicet publicam, peruenit. Quæ verba eã, quæ propriè vtilitas publica est. comprændunt. Nam † quatuor modis ea consideratur. Prima, cùm in vniuersum & par-

& particulariter cōmodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibúsque consistit[a]. Secūda, quæ in vniuersum cōducit, non autem singulis: vt quoties de locupletando fisco agitur[b]. Atqui optimus Imper. Traianus dicere solebat, fiscum esse veluti lienē, quòd sicut eo excrescente, artus reliqui contabescerent, ita ex priuatorum detrimento locupletaretur fiscus. Tertia est vtilitas, quæ priuata proprie est, licet ex ea consequatur etiā publica: vt cùm dicimus, publicè interesse dotes mulieribus conseruari[c], liberísque hominibus ciuitatem repleri: id enim quod cōsequitur, in vniuersum prodest. Quarta est, quoties id, quod consequitur, singulis prodest, nec in vniuersum quemlibet particulariter iuuat: vt cùm generaliter dicimus, Reipublicæ interesse, ne quis re sua abutatur[d]. Quæ omnia diffusius à recentioribus explicata cernere est[e]. Quod subditur,
4 imperio † magistratus extraordinarium, puto extraordinario, vel extra ordinem legendum: vt compelli municipes ad subeunda munera dicantur, non iure actionis, sed officio iudicis: id enim remedium est extraordinarium[f]: quam interpretationem etiam Accurs. probat. Sanè quemadmodum distinguantur munera, à nobis suprà tractatum est.

a l.j.§.hui⁹. de iust. & iu.
b l.pe. C. de primip. lib. xij.
c l.j. so. mat.
d §.pen. Inst. de his qui sunt sui.
e d.l.j.
f l cū filius. si cert. peta.

SVMMÆ.

1 *Aduenæ, & incolæ discrimen.*
2 *Aduenæ forum.*

1 §. ADVENA. Inter † aduenam & incolam hoc interest, quòd incola fixit sedem, domiciliúmque cōstituit: aduena non constituit, & ideo eum Græci ἄπεικον appellant, quasi sine lare aut domicilio. vnde qui † cum eo
2 contrahit in loco contractus agere nō potest: quia videtur tanquam eum recessuro contraxisse: domicilium igitur adire debet[g]. Dicitur autem aduena, quasi aliunde aduenιens: quapropter à Græcis προσήλυτος quoque dicitur: tametsi ea voce in Actis Apostolorum Lucas eos intellexerit, qui diuersæ sectæ nati, in ius Mosaicæ legis recepti essent. Appellant & ἀοίκους Græci elegāti epitheto Scythas, quòd domibus sint nullis: vectan-

g l.heres. §. ij. de iudic.

tur enim super curru, nullis certis sedibus. Sunt & *cō- 3
uenæ collectitij habitatores, sic dicti, quòd plures ex diuersis regionibus in vnum locum cōuenerint. Strabo συγκλύδας vocat: vnde & Conuenarū vrbs in Aquitanis. Sanè receptum est appellatione populi, eius* vr- 4
bis incolas contineri, aduenas non contineri[a].

a Feli. c. Rodulphus. de rescrip.

SVMMÆ.

1 *Decuriones, eorúmque officium, genera & origo cēsus. 7. 10.*
2 *Magistratuum municipalium genera & officia.*
3 *Duumuirûm dignitas, & munus.*
4 *Quartumuirûm officium.*
5 *Decemuirale munus.*
7 *Decurionum recipiendi forma.*

§. Decvriones. Vnicuique † ciuitati secundū mo- 1
res suos, sui magistratus sunt, qui Decuriones dicuntur, cōsilij publici gratia primùm introducti. Emanauit autem nominis origo à coloniis populi Romani, in quibus qui eas deducebant Triumuiri, decimum quenque cōsilij causa adscribebant: ex his magistratus municipales eligebantur[b]. Quorum † varia fuere mu- 2
nera[c]: & in primis Aediles, qui rem frumentariam, ponderáque & mensuras curabāt, ἀγορανόμους plerique vocant Iurisconsul. Arcadius etiam episcopos[d]. Erant Archeiotæ, qui publico archiuo præerant In scholiis Græcis traditum est, aulam locum esse, in quem fontes ducerentur, eum à iunioribus ἀρχεῖον appellari[e]. Erant & Xenoparochi, quos vox indicat præbendis hospitiis præfuisse. Nicostrategi, qui pro victoria Ducum excubarent, denuntiaréntque quid in hosti cogereretur: sic enim etymus indicat. Mastigophori, id est flagelliferi, qui athletas (seu athlothetas mauis) in certaminibus comitarētur. Telesphori vectigalium exactores, vel mancipum præfecti, vnde Telesphoria munus ipsum, Sitocomæ, Decaproti, Prostatæ, Logographi, de quibus à me alibi disputatum est. Et hi magistratus Græcorum erant. In Latinis municipiis Duumuiri: † Primi in albo describebantur: hi carceribus præ- 3
erant, publica locabant, facibus vtebantur, quod libro

b l. final. de mun.
c l. & ideo. de compens.
d d. l. fin.
e d. l. final.

Dispun

Dispũctionum iij. à nobis annotatũ est. Ad hæc, Quar-
4 tumuiri, † qui appellationum causas audiebant, in antiquis monumentis sic annotãtur, IIII VIR. AP. Sextumuiri & ipsi de his quæ ad Rempublicam pertinebant, solebant cognoscere[a]. Erãt & XVIRI STL IVD. a l. ij. §. deinde. de ori. lib.
5 id est, Decemuiri † Stlitibus iudicandis, quorum & Spartianus in Adriano meminit. Et hunc magistratum gessisse C. Cæcilium Plinium, ex duobus vetustissimis monumentis quæ Mediolani conspiciuntur, con-
6 stat. Fuere † & Augustales, quos eligi à Decurionibus solere aliàs retuli diuersus magistratus ab Alexãdrino præfecto[b], qui Augustalis & ipse dicebatur. De- b l. si quos. C. de decur. lib. x.
7 curionum † census ita vt lege municipali præcipieba-tur, varius erat. Plinius libro episto. I. Comi fuisse centum millium tradit: quæ summa est nostratis pecuniæ aureorum duorum millium & quingentorum Sole-
8 bant † autem cùm in ordinem reciperentur, binos denarios, vel huiusmodi certam quantitatẽ, singulis collegis distribuere: sed & quoties aliqua statua ædiculáve dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant[c]: ea pe- c l. spurii. de decur.
9 cunia Sportula* quoque appellatur. Et ideo iure cautum est, minores xxv. ann. Decuriones factos, sportulas accipere posse, licet suffragiũ ferre nequeant. Et hæc
10 quidem de municipalibus satis sint. In castris † quoque erant Decuriones, sic dicti, quòd denis equitibus præessent, vt Festus scribit, licet Fronto præfuisse eos turmæ dicat. Constat turma ex duobus & xxx. equitibus. Erant & in Palatina militia: vnde apud Tranquillum traditur Saturium cubiculariorum decurionem fuisse: sed de his nihil ad præsentem materiam. Quomodo autem Coloniæ deducerentur, suprà vidimus.

SVMMÆ.

1 *Vrbis condendæ forma.*
2 *Legis, Sacra. de rerum diuisione. sensus.*
4 *Vrbem, inscio principe, non condi.*

§. VRBS. Vrbs ab vrbãdo dicta est: vrbare autẽ est ara-
1 tro diffinire. Solebãt enim antiqui, † iunctis bobus, tauro, & vacca, Hetrusco ritu, in condendis vrbibus, ara-

tro sulcum facere, intra quem oppidū muniebant, ædificabātque, id religionis causa, & auspicatò fiebat, quò eius loci penates & genios magis propitios haberent: vnde intra eum circuitum non licebat sepulchra constituere[a], quòd huiusmodi feralibus contaminari sanctū municipiorum ius, polluíque vrbis Genius videbatur. Nam & cùm hostes vrbem expugnarent, in primis eos omnes euocabant Deos, vt non offenderentur, & expugnatores sacrilegij nomine exoluerent: † quod iurisconsulti euocare sacra appellant[b]. Id autem conceptis quibusdam verbis fiebat, quæ se apud Serenum Sāmonicum legisse Macrobius refert. Eadem ratione † & muri vrbium sancti appellantur[c]: vnde & iure ciuili sine Principis vel præsidis autoritate in eis aliquid committi non potest[d]: & ideo † eo iure nulli populo licitū est vrbem condere, nisi ex principis autoritate: quod in his gentibus non procedit, quæ liberæ sunt, & vacantia occupant: ille enim iure gētium reguntur[e], quo iure Romani Imperatores non præcellunt. In Pontificiis autem, recentioribúsque Canonibus, non vidētur vrbes appellari[f], nisi * quibus episcopus datus est: in antiquis enim decretis, maioribus tātummodo vrbibus episcopi constituti fuere[g]. Sed tamen hodie quamplurimæ in Germanis Sarmatísque vrbes sunt, quibus specialiter nullus sacrificulus antistes præest: hæ enim nationes, non pauca ex iure gentium adhuc retinēt, licet in sacris Christiani sint, nostrámque rem armis à Turcarum impetu egregiè, quantùm in eis est, tueantur.

a l. mortuorum. C. de relig.
b l. sacra. de rer. diuision.
c l. sanctum. eod. tit.
d Doct. l. j. §. siue. de oper. noui nuntiatio.
e l. ex hoc. de iustit. & iure.
f Bal. d. l. ex hoc.
g c. j. de priuil.

2, 3, 4, 5 (margin numbers beside lines "pugnatores sacrilegij…", "nicum legisse…", "mitti non potest…", "vrbes appellari…")

SVMMÆ.

1 *Oppidi condendi causa, & etymon varium. 2.*
3 *Oppidum, omne muris cinctum tuitionis causa.*

§. OPPIDVM. Oppidum † videtur mihi id esse, quod tanquam propugnaculum aduersus hostes constructū est, & mœnibus vallatum: id enim etymologia arguit, cùm dicatur ab ope, id est, auxilio, quòd eius causa factum sit: vnde vt plurimum condebantur oppida, vt etiam natura loci tuta essent. Vergil. secundo Georg. 1
Adde tot egregias vrbes, operúmque laborem.

Tot

Tot congesta manu præruptis oppida saxis.

Sic & Titus Liuius libr. xliiij. prohibitum Lacedæmoniorum tyranno tradit, ne quod oppidum in suo, alienóve agro conderet, quòd videlicet nollẽt Romani habere eũ, quò posset se recipere, & armis tueri. Sic & C. Cæsar commentariorum quinto: Oppidum, inquit, Britanni vocant, cùm syluas impeditas vallo, atque fossa munierunt, quò incursionis hostium vitan-
2 dæ causa conuenire consueuerunt. Sunt † tamẽ qui oppidum dictum existiment, quòd eò priuati opes suas
3 conferant. sed quod Põponius hîc ait, verius est: † quapropter siue vrbs sit, siue castrum, emporium, cõciliabulum, pagus, vicus, præfectura, burgũ, metrocomia, dum mœnibus cingantur, & ab incursu hostium tuta sint, putauerim dici propriè oppida, ídque cum cæteris nostratibus interpretibus. Laurentius enim Valla, quíque eum secuti sunt Grammatici, oppidũ omnem vrbem dici existimauerunt, præter Romam, quæ peculiari nomine vrbs vocari cœpta, fecit vt cæteræ vrbes, oppida vocarentur. Est & oppidò aduerbium, pro valde, tractúmque id est à consuetudine agricolarum, qui cùm interrogarentur, quantum messium collecturi essent, respondebant, oppido: quasi & sibi, & oppido suffecturas dicerent.

SVMMÆ.

1 *Vniuersitatis agrorum nota.*
3 *Comitatum variè sumi.*
4 *Diœcesis acceptiones, & latitudo.*
5 *Castrum vrbis legibus, nisi ex causis, regi.*
8 *Iudex loci delicti competens.*
9 *Lictorum officium.*

1 §. TERRITORIVM. Quatuor † sunt nomina eiusdem intellectus, territoriũ, comitatus, districtus, diœcesis, eorum significatio ex diffinitione hîc posita in-
2 telligitur:* & sicut territorium à terrendo, ita districtus à distringendo: & in vincula trahendo nomen à recentioribus sumpsisse videri potest, tametsi sint, qui latius patere districtum putent[a], vt hoc nomine signi

a Clem. Pastoralis. de re iudi.

ficetur, quicquid vltra territorium suum ex alieno ditioni suæ ciues addunt, vel virtute bellica partum, vel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptum videtur[a]: qua in re vix est, vt ego disputare velim, qui sciã, vocem hanc apud antiquorum neminem reperiri. Comitatus propriè † de imperatoria aula dicitur: sed quia 3
tẽpore Caroli magni, regnantibúsque Berengariis, & Othonibus, ad singulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebatur, cœpit territorium, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. Otho tamẽ Phrisingensis in Aenobarbi historia, à cõminando comitatũ dici existimat, eadem ratione qua & à terrẽdo territoriũ. Diœcesis Græca vox est, * qua administratio significatur: 4
in iure nostro pro prouincia assumitur[b]: vnde Aegyptiaca diœcesis. Sed in patrum decretis, solet ad episcoporum munus deflecti: non enim in primitiua ecclesia episcopi iudicia exercebant, sed sacra administrabant, curabántque: meritò διοίκησις, id est, procuratio distributióq; in eis propriè locum sibi vẽdicabat. Sicut ergo territoriũ dicitur, quatenus iudex ius terrẽdi habet: sic diœcesis dicitur, quatenus episcopus ius administrandi sacra habet. Accidítque in limitaneis vicis, vt nõ eiusdem sit diœceseos castrum, cuius est territorij. Sed finge aliquod castrum à principe fuisse de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorii vel comitatus dicetur? Et verius est nõ esse: cùm enim vrbis prætor, vel comes, ius terrendi eo in loco non habeat, non videtur de territorio vel comitatu amplius esse. Quapropter si constitutum sit, vt eius castri legibus deficientibus † ius commune Romanorum obseruetur, constitutiones ciuitatis, cui antè subiiciebatur, non obseruabimus. Quòd si exemptum non esset, minimè procederet, cùm ius commune Romanorum mandet, castra quæ in territorio sunt, vrbis suæ legibus coerceri: idque & Põtano visum est[c]. Idémque arbitror, si non omnino ab vrbe separatum sit, vt quia aliquo casu illi subiiciatur: adiuuatur enim origine inspecta, territoriíque nomen seruat, quod ex facto Bald. respondit[d]. Finge rursus principem castrum alicui simpliciter donasse, an territorium quoque & iurisdi-

a Aretin. cõsil. lxxvij.

b l. j. C. de priua. carc.

c Roma. cõsil. ccxviij. Socin. lxxxj.

d Bal. consil. clxxxiij. in ij.

risdictionem donasse censebitur? Et si iam exemptum à iurisdictione vrbis erat, verius est videri donatum: plenissimam enim huiusmodi munificentia interpretationem recipit[a]. Quòd si separatum nō erat, haudquaquam de iure ciuitatis verisimile est voluisse principē
6 quicquam diminuere[b]. Quid item si territorium*concesserit, an & proprietates palatiáque concessisse videbitur? Et Oldrad. non videri respondit: Territorium
7 enim † ad iurisdictionē refertur, nō ad eas possessiones, quæ dominij principalis sunt: ídq; & cæteri probāt[c].
8 Sed † quid si exercitus alicuius populi extra fines processit, & aliquis ibi deliquerit, an prætor eius populi eum puniet? Et responsum extat, ab eo puniri posse[d]: iure enim gentium, eius soli, quod quis bello captum possidet, habet dominium, iurísque dictio quæritur, vt meritò territorium suum dici possit, à terrendo, id est submouendo: solebant enim magistratus populi Ro-
9 mani in summæ potestatis signum, lictores haberet † cū fascibus, quibus mandabatur, vt turbam summouerent, vnde & summouere pro terrendi iure accipi cœptum est.

a Bartol. l. si quando. C. de bon. vac. lib. x.

b Bart. l. j. de exc. mun. li. x.

c Alber. hîc.

d Bart. hîc.

SVMMÆ.

1 *Suum de toto accipi.*
2 *Commune non, nisi in casibus, meum.*

1 §. VERBVM SVVM. Qui † fundum, Stichum, domum, huiusmodíque certam rem nominat, suámque esse affirmat, de tota re integráque specie locutus intelligi-
2 tur. Qua † ratione, quod commune est[e]: propriè meū dici non potest: nec quod de re, quæ propria alicuius sit, à lege constitutum est, in ea locum sibi vendicat, quæ partim quoque aliena sit. Id tamen perpetuum non est. Nam in indiuiduis, si plures sint insolidum domini, res illa cuiuslibet, etiam propriè, esse existimabitur[f]. Vnde communis libertus, eorum ratione quæ ad patroni honorem salutémque pertinēt[g], pro proprio habebitur: is enim honos insolidum debetur[h]. In legatis quoque, quoniam voluntas potissimum locum obtinet, idem dicemus. Vnde qui legat Stichum, qui suus erit cùm morietur, etiam le-

e c. fin. eod. tit. in vj.

f l. il lud. de ritu nup.

g l. j. §. domini. ad Sil.

h l. communis. de in ius voc.

gaſſe eum intelligetur[a]: ſi nõ ſuus, ſed communis erit, eáque pars debebitur, quę ad eum ſpectat: nec enim dubium eſt, quin illa propriè ſit ſua. Cæterùm & cùm iudex * pronuntiat fundum Titij non eſſe, intellige- 3 tur id pronuntiaſſe, vt neque illi communis ſit. Cùm enim in iudicio de veritate totius ſummæ agatur, cenſetur* iudex etiam de qualibet eius parte pronunciaſ- 4 ſe[b]: alioquin facile eſſet rem iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus dicendum eſt[c]: qui enim interrogat an fundus ſit ſuus, non ſolùm de toto, ſed & de qualibet parte interrogaſſe cenſebitur. Et ideo ſi illi reſpondeatur, ſuũ non eſſe, perinde erit, atque ſi neque ſibi communem dixiſſet. Quid ergo ſi iurauerit ſuum non eſſe. & deinde probetur communem eſſe, an punietur tanquam periurus? Et videretur non eſſe exiſtimandum periurum: vt enim crimen illud euitetur, humanitate receptum eſt[d], etiam abuſiuam verborum interpretationem admittendam. vnde cùm è duobus teſtibus alter affirmaſſet fundum à Titio * poſſideri, 5 alter verò negaſſet, concordiæ cauſa reſponſum fuit[e], de parte alterum, alterum de toto intelligendum. Meritò igitur Iuriſconſultus ambiguum* eſſe hũc caſum 6 aſſerit: & ideo debent iudices eum, qui iurauit ſuum non eſſe, compellere vt explicet, ſítne ſibi communis, ne periurium obtegere verborum inuolucro poſſit: quamuis verior ſententia ſit, etiã ſi nihil explicet, cenſeri periurum[f].

a l. ſerui. §. j. de legat. j.

b l. ſi quis eũ totũ. de execu. rei iudic.

c l. qui ſeruum. in fine. de int. actio.

d c. cùm tu. de teſti.

e Din. Bald. l. ij. C. de cõdi. inſti.

f Docto. l. j. §. ſi ſtipul. de verbo. obli.

SVMMÆ.

2 *Matrimonium diuortio, morteque ſolui.*

4 *Ablatiuos variè accipi, idque ex re. & proferri.*

LEX CCXL.

CVM QVAEREBATVR. Cùm quis ſtipulatus eſſet ſoluto matrimonio dotem ſibi reddi, fuêre qui crederent, conditionem ſtipulationis eo ſolùm caſu euenire, quo per diuortium ſolueretur, non etiam ſi morte alterius: quorum ſententiam ea ratio adiuuat, quòd cùm matrimonium * conſenſu contrahatur, 1 propriè contrario conſenſu diſſolui videtur. Qui autem

tem moritur, non existimatur dissentire, vnde & viduæ iuris interpretatione in plerisque habētur, ac si in
2 priore matrimonio adhuc essent. Sed† Imp. Titus etiā casum mortis contineri existimauit: quamobrem & quoties constante matrimonio dos petitur, vt si maritus facultatibus labatur, locum esse stipulationi videretur, cùm nullo casu dotem remanere apud maritum pronuntiauerit[a]. Sed hoc cōmuniter non admittitur, cùm solutum non sit, & beneficium repetitionis mulieri ipsi lex concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Doctores ea verba, soluto matrimonio, id est, cùm matrimonium solutum erit: indéque colli-
3 gunt,* ablatiui absoluti naturam eam esse, vt cōditio-
4 nem inducat. In quo articulo sciendum est, †ablatiuos quādoq; in vim septimi casus, vt Diomedes, Seruiúsq; docuerunt, enunciari: túncque dubium non est ad cōditionem non referri. Inducitur autem huius casus vis simpliciter in nominibus: vt cùm dicimus, te autore didici, arbitratu Seij ædificaui, saluo consensu domini alienaui, & si qua similia. Quandoque per participium proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus inspicere, præsentis, præteriti an futuri sit temporis. Quod præsentis temporis est, conditionem non inducit: vt si dixerim, rato manente pacto, pœna soluatur: item, filio præcedēte, patri permittitur quemlibet in locum nepotis adoptare: hìc enim non videtur subesse conditio. Quod tamen non procedit, cùm participium ipsum licet præsentis temporis, futuros tamē casus respicit: vt si constitutum sit, stantibus masculis fœminas à successione excludi: illa enim verba, stantibus masculis, quoniā ab eo prolata censentur[b], qui ius de ea re statuendi habet & conditionē inducunt, & dispositionem: quia non solùm fœminas sub conditione excludunt, sed ipsos masculos admittunt. Cùm participium est præteriti tēporis, obscurior est quæstio: quoniam ex adiectione verbi, potest ad omnia tempora referri. vt suprà à nobis ex P. Nigidij sententia traditum est[c]: vnde hæc verba, soluto matrimonio, generaliter accipi ex materia subiecta poterunt: siue retrò solutum sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri conditio

a Gl. l. si cōstante. solut.

b Bar. l. ij. §. fi. ad Tertul.

c in l. verbū erit. suprà eod.

est, non autem respectu præsentis præteritíve. Nam & cùm sermo Latinus præsens à passiuo verbo participiũ nullum habeat, soliti sunt veteres in eum sensum præterito vti, vt apud Vergil. Vímque addere victis, id est, qui vincebantur. Et in Geor. Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis, id est, qui vehuntur. Sic & in edicto prætoris[a], dum in eum, qui rate naue expugnata, quid rapuisse dicetur, actio cõceditur: illa verba, naue expugnata, exponuntur, id est, dum expugnatur, & præsens quoque tempus respiciunt. Sumuntur & quandoque huiusmodi participia ferè in vim nominis, vt cùm dicimus, velo leuato iudicauit, reseruato domini consensu alienauit, penum excepto vino legauit. quo casu dubium non est, dispositionem inferri, non conditionẽ: idémque iuris est, quod de vi septimi casus suprà docui. Cùm futuri tẽporis participium est, tempus potius, quàm conditio inducitur, vt in illo Lucani: Venturo Cæsare Romam, Ignauæ liquere manus: id est, cùm esset venturus. Vnde * quamuis Bart.[b] 5
eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolutis inducũtur, expressas appellet, mihi tamen videtur huiusmodi ablatiuos principalius ad tempus, quàm ad cõditionem referri. Nam & illud in confesso est, magis dispositioni eos accedere, quàm conditio expressa faciat[c]. Illud etiam constat, * quæ in Dus participia terminantur, 6
nullo modo ad conditionem, neque expressam, neque tacitã attinere, sed id significare, quod fieri oportet: vt in exẽplo Iustiniani. posterioribus secundo relinquendis: & rursus, liberis instituendis, vel exheredandis.

a l. ij. §. deinde. de incẽd.

b In l. j. vij. q. de condit. & demonstr.

c Ias. in rub. solut. matri.

SVMMÆ.

1 *Legis, In rutis, emendata inscriptio.*

3 *Ruta operi inclusa.*

4 *Operum genera.*

6 *Operum intestinorum species.*

LEX CCXLI.

IN RVTIS. Scripsit † Q. Mutius singularem librum, 1
quem inscripsit ὡρῶν, id est, horarum, vel etiam annalium: siquidem ὧροι apud Lucianum hoc sensu accipiuntur.

piuntur. Potuit & titulus operis fuisse τῶν ὅρων, per ο breue: sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionem, siue, vt M. Cicero, notationem vocat: nam & certa de aliqua re sententia ὅρος dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius responsi lemma, per ω magnum scriberetur, nimirum hoc modo: Q. Mutius lib. singulari ὥρων. vnde ab ea scriptura temere recedendum non est. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quænam ruta essent & cæsa, (sole-
2 bant enim * domuum venditores ea excipere, ne empta censerentur) & videbatur quæcũque eruta vel cæsa sunt significari: id enim voces illæ denotãt. Sed Mu-
3 tius [a] non contineri ea, † quæ terræ fixa sunt, existimauit: sed & si qua opere structili, vel tectorio cõclusa
4 sunt idem esse [b]. Dicitur † opus structile, * quod ex la-
5 pide quadrato, aut laterculis calcéque constructũ est: eáque propriè pars ædificij est, vnde & auferri nõ potest. Tectorium verò incrustatio est, siue expolitio parietũ, pluribus inductis ex arenato coriis, totidémque ex marmorato: quam rem M. Vitruuius libro vij. copiosè explicat. Durescebat autem ea species in crustas, adeò vt speculorũ modo imagines redderet, possétq; in abacorũ quoque vsum eximi: quæ tametsi vera essent, nõ tamẽ ea eximere vẽditori licet, cùm hîc diffinitum sit, rutorum cæsorúmque appellatione non cõ-
6 prændi. Sed an † intestina opera comprændantur, vt scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, ídque gen⁹ similia? Et contineri quibusdam videtur. Cùm enim ex materia arboribus cæsa constent, satis videntur ex vi verbi significari. Quid de statuis & imaginibus, quales maiorum suorũ antiqui in atriis & vestibulis conseruabant, sicut Philosophorum, doctrináque insignium hominum in bibliothecis, cæterorũ in hortis vel horreis? Et M. Cicero II. de Oratore, rutis cæsísque attribuere videtur: quapropter vendita domo, emptorem non sequerentur [c]. Quod tamen aliter ab antiquioribus obseruatum fuisse, Plin. est auctor in lib. xxxv. In foribus, inquit, & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hostiũ spoliis, quæ nec emptori refringere liceret: quæ etiã dominis mutatis, domus

a l. fundi. §. si ruta. de act. empt.
b l. sicuti. si ser. ven.
c l. Celsus. §. idem Iul. ad exhib.

ornamenta erant. Sed hæc olim fuêre: Mutij enim sententia deinde recepta est, vt ruta cæsáque ædium fundive esse non censeantur [a], nisi id scriptum sit. Sanè harum dictionum M. Cicero in Topicis quoque meminit: Solent, inquit, liberales venditores, vt cùm ædes fundúmve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedãt tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè & suo loco positum videatur. Explicuit hunc locum Budæus quoque.

a l. in vendẽdo. de cõtrahen. empt.

SVMMÆ.

1 *Artemon variè accipitur.*
2 *Legis, Malum. sensus & emendatio.*
3 *Naui instructæ legatæ cedit artemon: in scapha contrà.*

LEX CCXLII.

MALVM. Artemon †velum est addititium, dirigendæ nauis causa, cuius Iulius Pollux meminit, & 1
in actibus Apost. Lucas: ἐπάραντες τὸν ἀρτέμωνα τῇ πνεούσῃ, id est, extollentes artemonem ad auræ flatum. Deducitur à Græco verbo ἀρτάω, quod suspendere significat, & adsuere: vnde & ἄρτημα in etymologico magno pro loro paruo accipitur, cui crumena adsuitur. Est & hac similitudine artemon trochlea, quam Græci ἐπάγοντα vocant: ea ingentis oneris lapides tolluntur: cùm enim cæteræ huiusmodi machinæ duas tantummodò trochleas habeãt, ea quæ πολύσπαστος appellatur, etiam tertiã requirit, quæ addititia est, & ideo artemõ epagónque dicitur, vt Vitruuius scribit. Est & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, voluptariam vitam agere cœpit, vt apud Athenæum legi: vnde περιφόρητος. id est, circunlatitius, prouerbio quoque dictus: de quo alij aliter prodiderunt. Sed †hoc in 2
Iaboleni respõso de velo illo extraordinario accipiendum est: quod etiam Isidorus (vt tempora sua ferebãt) non prorsus malus autor, dirigendæ potius nauis causa, quàm celeritatis commendari lib. xix. tradidit. Igitur id velum tanquam addititium, non esse nauis partem hîc traditur: nam & pleræque naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles sunt. At ex recentioribus

ribus plerique, quid artemon eſſet ignorantes, temonem expoſuerunt, quod ſic vulgari voce nauis gubernaculum vocetur. Hinc variè ſe torſerunt, dum rationem nullam vident, cur illud pars nauis non ſit, cùm alibi expreſſim traditum legerint, gubernacula, malũ, antennas, quaſi membra nauis eſſe [a]. Hinc autem apparet, vendita vel legata naui, quid præſtandum ſit. Sed quid ſi quis vendat tibi lembulum, an & remos debeat? Et deberi videtur, niſi ex conſuetudine aliáve
3 ratione aliud actum conſtet. Quid † ſi nauim inſtructã quis legauerit, an artemon præſtabitur? Et licet pars nauis non ſit [b], tamen non eſt dubitandum, quin eius inſtrumentum ſit. Quod in ſcapha contrà reſponſum eſt: ſcapha enim nauis inſtrumentũ non eſt. Sanè ſciendum eſt, nauim ex vniuerſo quodam conſtare, & ideo ſingulis tabulis euictis, non videri partem euictam [c].

a l. ſcaphã. de euict.

b l. fina. de fund. inſtru.

c l. Naui. de euict.

SVMMÆ.

1 *Proiecti immißique diſcrimen, & effectus.* 4.

1 §. INTER PROIECTVM. Interpretatur † Priſcus Iabolenus quid inter proiectum & immiſſum differat: aítque immiſſum id eſſe, quod ita immitteretur, vt in alieno requieſceret, vnde & ſeruitus tigni immittendi nomen ſumpſit. Proiectum autem eſt, quod prouectum extra parietem vel ædificium, nuſquam conquieſcit: qualia ſunt meniana, & ſuggrundia [d]. Meniana (Græci orthas appellant) nomen ſumpſere (vt Accurſius ait) à mœnibus, cui tamen doctiſſimi Grammaticorum meritò aduerſantur, ex hiſtoriáque etymologiam hanc adducunt. Fuiſſe enim Menium quendam Romanum, qui cùm patrimonium obliguriſſet, domum vendidit, quam ad forum ſpectantem reliquam habebat, excepítq; ſibi vnam columnam, ex qua proiecit tigna, quò amplius podium efficeret, vnde gladia
2 torios ludos conſpiceret: híncq; exterius porrecta * æ-
3 dificia appellari cœpêre Meniana. Suggrundia * verò ſunt, quas ſuggrundas quoque vulgò dicimus, prominentes videlicet tecti partes: Græci γεῖσα vocant, & ὑπογεῖσα. Varro de re ruſt. Aues, inquit, ſubtus ſuggrundas ab initio villatico vſæ tecto. Sed & edicto prętoris

d l. pen. C. de ædi. priu.

cauebatur, ne quis in ſuggrunda, proiectóve id poſitũ haberet[a], quod alicui nocere poſſet. Extat etiã rubrica, de dãno infecto, & ſuggrũdis, & proiectionibus. Sanè non † modica iuris eſt diuerſitas, immiſſum quid, an proiectum dicatur. Nam immiſſum meo parieti, de facto mihi deiicere licet: at ſupra ædes meas proiectum, non licet, ſed lege Aquilia agendum eſt[b]. Quapropter cùm quis ex heliocamino perticas, quibus toralia, lintea, vela, ídque genus texta ſoli exiccanda ſuſtinerentur, ſupra vicini domum proiectas haberet, reſpõdi non licere propria autoritate deiicere, ſed legis actionem ſupereſſe. Non ſolùm autem in ædes alienas immiſſum proiectúmve habere non licet, ſed nec in ædes communes, niſi iure ſeruitutis, vel alia ratione id debeatur[c]. 4

a l. ſi verò. §. prætor. de his qui deie.

b l. quemadmodum. §. j. ad leg. Aqui.

c l. ſi duo. §. Labeo. vti n poſſ.

SVMMÆ.

1 *Plumbum ædibus cedere.*

2 *§. Plumbum. explicari, & emendari. 4.*

§. PLVMBVM. Solebant † veteres, quod in præſenſentia penitus non exoleuit, domos plumbo tegere, eóque tegularum loco vti, id Labeo ædificij eſſe aiebat: vnde domo vendita, & ipſum emptori accedebat, nec hac in re quicquã ambigitur: ſed qđ ſubſequitur, perquàm obſcurum eſt. Accurſ. ingenuè faſſus eſt, ſe hunc locũ non percipere. Sunt qui legãt, id quod in ripa tegẽdi cauſa poneretur, contrà eſſe: vt cẽſuerit †Labeo, id plumbum, quod flumine aduectũ in ripa adhuc eſt, tametſi ea mẽte paterfam. apportari fecerit, vt domum contegeret, non tamen ædificij eſſe. Quod quidem iure verum eſt, cùm conſtet deſtinationem rei[d], pro ipſo facto non haberi, niſi cum aut opus iam cœptum, factóque ipſi proximum eſt[e], aut in id res eſt deſtinata, quod prius fuit: vt cum tegulas, plumbúmve quis detraxit, vt reponeret: ædificij enim cẽſebuntur, cum alioquin tegulæ nondum impoſitæ, ædificij ipſius non ſint. Cæterùm hæc interpretatio antiquorũ codicum lectioni non cõgruit, in quibus apertiſsimè legitur, id quod hypæthrij tegendi cauſa poneretur, contrà eſſe. Moris fuit apud veteres, media ſpacia quæ inter

(margin numbers: 1 beside "§. PLVMBVM" line; 2 beside "pa tegẽdi" line)

d l. fundi. §. item. l. ſeq. de act. emp.

e l. librorũ. §. ſed nec cœpti. de leg. iij.

inter porticus sunt adornare, ambulationésq; eas pul-
3 cherrimis pauimentis sternere, & hypæthria, * quòd sub aperto æthere sint, appellare: vt Vitruuius lib. v. ostendit. Latinis etiam subdiuales ambulationes dicũtur, vt Plin. lib. xviij. & subdialia pauimẽta libr. xxxvj. Fieri hypæthria etiam ante templorũ vestibula cõsueuisse, autor est Zenodotus in adagiis, qui Bacchi statuam, quem Morychum Siculi dicunt, ἔξω τοῦ ναοῦ collocatam fuisse scribit, παρὰ τὴν εἴσοδον ἐν ὑπαίθρῳ, id est, extra templum, iuxta ingressus in hypæthro. Igitur hyemali tempore, ne propter gelu vel niues ea pauimenta corrumperentur, plumbo fortè vel quapiam alia materia tegebantur, quæ æstate demũ tollebatur: me-
4 ritò id non esse † ædificij Labeo sensit, cùm ad structuram non pertineat, & perpetui vsus causa non apponeretur. Aestate quoque in hypæthriis solis ardores, expansis velis defendebãt: ea vela Sabinus & Cassius[a] supellectili adscribunt (licet vulgati codices pro hypæthriis, partim in petris, partim apothecis scriptũ habeant) vnde ædificij non magis esse, quàm supellectilem constat.

a l. quæsitum §. de velis. de fun. instru.

SVMMÆ.

3 *Viduam variè accipi.* 5.
4 *Viduam stupratam non dici: huius effectus.*

1 §. VIDVAM. Viduam esse * quasi sine duitate, Antistius Labeo dixit: quoniam particula, ve, priuatiua quãdoque est, vt in vesano, vecordéque diximus: quapropter etiam quæ nunquam nupta fuit, vidua rectè appellabitur, competéntque ei cætera priuilegia, quæ viduis concessa sunt[b]. Sed hanc ego Labeonis interpretationem vix scio quantùm adprobem, non quòd A. Gellij exemplo mouear, qui & ipse quosdam eius similes deriuationes quandoque confutauit, sed quòd quacũque autoritate potiores apud me sunt rationes. Quomodo enim viduam à ve, & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in syllaba corripitur, cùm si Labeonis vera esset sententia, produci debuisset? sicut & vecors, vesanúsque producuntur. Quomodo item ab etymologia vocabuli adfirmatiuè argumẽtabimur,

b Bar. l. j. C. quando imp. int. pupil.

vt quia ſine duitate puella ſit, vidua dicatur, cum huiuſmodi argumentum non conſiſtere frequentius receptum ſit? Sed & non parum me legis Iuliæ [a] exemplum mouet, quæ viduam à virgine ſeparat, licet in vtraque ſtuprum committatur. Hieronymus quoque ad Fabiolam [b]: Vidua, inquit, eſt cuius maritus mortuus eſt. Nam & antiqui autores viduum ſimpliciter pro priuato accipiũt, vnde viduus pharetra Apollo apud Horat. Elegantior igitur ſubtiliórque Labeonis mihi videtur ſententia, quàm verior, vt meritò non niſi ex lata ſignificatione ſuſtineri eam plerique reſponderint [c]: quandoquidem & ſcientiſſimi grammaticorum ab antiquo verbo iduare, viduam dictam putant, quod ſeparare ſignificat: vnde & Diuidere verbum, & Idus dicti Macrobio. Sit igitur vidua, *quæ 2
à viro ſeparata eſt: cui ſententiæ & ceteri antiqui communíſque omnium vſus aſſentire videntur. Adqunt [d] aliqui † ita demum propriè dici viduam, ſi à 3
viro, cui ſuperſtes exiſtit, mulier facta ſit: quod ego non probo, cùm nuptias non concubitus, ſed cónſenſus faciat. Sed † quid ſi mortui viri honorem non pro- 4
curet, ſtuprúmque patiatur? Et non eſſe viduam quibuſdam videtur: quod per interpretationem admitti crediderim [e]: propter enim ſuum dedecus, eis priuilegiis indigna eſt, quibus pudicæ viduæ honeſtantur. Cæterùm † quæ inutilem maritum nacta eſt, eadem 5
interpretatione vidua cenſebitur [f]. Sed qua ratione moueri legiſlatores exiſtimabimus, vt erga viduas indulgentiores ſint? Et credibile eſt ſexus imbecillitati miſeritum fuiſſe, qui per alios regitur, vt plurimùm infidos, & dominicarum rerum negligentes. In lege pontificia illud quoque conſiderari videtur, vt præmiis viduitatis adductæ, non facilè ad ſecundas nuptias relaberentur, quas ea lex non ſatis adprobat, ſed in cœlibe lecto caſtæ eſſent: quod quò difficilius his eſt, quæ illitium Veneris expertæ ſunt, eò & commendatione dignius: ſiquidem, vt Græco prouerbio admonemur, δύσκολα τὰ καλά, quamuis hæc rara auis, vt vulgò dicitur.

a §. item lex ind. de pub. iud.

b xxxiiij. diſtin. vidua.

c In c. ex tenore. de for. competen.

d l. Maria. d. c. ex tenore.

e §. quæ verò. in authẽ. de nup.

f Gl. l. fin. C. ad leg. Fla. de plag & ibi not.

SVM-

SVMMÆ.

2 *Structuras ædibus cedere.*

3 *Aedibus cedunt exemptilia illis parata: in specularibus contrà.*

4 *Seruitute prospectus non vtimur specularibus.*

1 §. STRVCTVRAM. Fiunt* plerunque structuræ ex
2 tabulis exemptiles: † vnde dubitari potuit, an illæ ædium sint, ita vt domo vendita debeantur. & esse Labeo scripsit: cùm enim perpetuò in hunc vsum paratæ fuerint, tametsi quandoque tollantur, remanent tamẽ ædium [a], sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, vt
3 rursus reponantur, ædium permanent. Quo † argumento arbitrarer etiam telaria, vel vitraria, quibus in fenestris vtimur, licet exemptilia sint, tamen vendita domo deberi: in perpetuum enim vsum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent conuenire, nisi ei cui obturandæ specialiter effecta sunt: quod non est in cæteris operibus, quæ rutorum cæsorúmque appellatione recipiuntur. In specularibus verò, licet eundem vsum præstent [b], aliud Pegaso & Cassio visum est: cùm enim preciosiora sint, in ornamento ædium magis, quàm in instrumento habentur. Conficiebantur autem ex speculari lapide in tenuissimas crustas secto, & pellucido, cuius mentio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione & domus vsufructu legato, specularia non deberentur, quoniam in instrumento non sunt. Sed tamen Vlpiani [c] sententia receptior est, qui specularia affixa domus partem esse censuit [d], sicut & pegmata. Fuere ex recentoribus doctoribus quidam [e], specularia existimantes esse, tabulas clatris cancellísve spissioribus distinctas, quæ fenestris opponuntur, ne virgines à prætereuntibus conspici possint, vulgus Zelozias vocat. Sed hæc sententia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis specularia puros
Admittunt soles, & sine fæce diem.

4 Sed † nunquid qui in vicini domum ex fenestra iure seruitutis prospectum habet, specularia immittere possit, vnde ipse vicinum, minimè illi contrà perspi-

a l. fundi. in fi. de act. em.

b l. quæsitũ. §. itaque. de fund. instru.

c l. sed & si. de vsufruct.

d d. l. quæsitum. §. specularia.

e Cepol. in tra. de ser.

a l. j. §. illud. de aqua quot.

b l. Proculus. de dam. infect.

cuus, videat? Et non posse quidam asserebant [a] duriorem enim vicini conditionem fieri, cùm mutuus prospectus ceu à Plutonis casside, vel Gygis anulo adimeretur. contrà aliis visum: cuilibet enim in suo id facere permittendum[b], quod sibi cõducere existimauerit.

SVMMÆ.

1 *Liberum esse iussum, etiam post alios adsignatos adsignari.*
4 *Codicillorum virtus multiplex.*
5 *Codicillos secundum testamentum explicari ex causis contrà.*

LEX CCXLIII.

c l. j. de adsig. lib.

d l. ij. §. priùs. de vulg.

e l. talis. in fi. de leg. j.

f l. ij. §. codicillorum. de iure codicil.

g l. Nesennius. de exc. tut.

h l. Caio. de ali. leg.

i Deci. consi. exc.

k l. fin. ad Treb.

SCAEVOLA. Assignauerat † paterfamil. in testamento libertos suos vni ex filiis [c], deinde posteriore scriptura Titium seruum suum liberum esse iusserat: dubitari potuit, an is quoque assignatus esset, cùm de eo intellexisse non videatur testator, qui cùm assignatio scripta est, adhuc libertus non erat. Sed Scæuolæ aliud visum est: non enim * hoc in casu ordo scripturæ videtur diuersitatem iuris inducere, cùm in instrumentis quæ * ab vltimo tractu perfectionem accipiunt [d], eodem tempore censeantur acta omnia, idcircóque parum referat posteriore, an priore loco libertas data sit. Sed quid si non testamento, sed codicillis post aliquod tempus factis, libertas Titio relicta sit? Et idem esse hîc arbitror: nec enim Scæuola distinguit, qualis fuerit posterior scriptura[e]: nam & quod codicillis scriptum est, perinde † est, ac si testamẽto adnotatum esset: quoniam codicilli testamenti iam facti pars esse videntur. Alibíque traditũ est [f], & codicillos ad testamenti sensum interpretatione producendos, & vice versa testamentum ad codicillorum sententiam[g]: vnde & conditio in testamento legato addita, ex mẽte testatoris repetita in codicillis etiã trãslato legato censetur[h]: quod & Decio visum est [i] Sic & † substitutio fideicommissaria in prioribus tabulis facta, ex his declarationem sumit [k], quæ posterioribus codicillorum tabulis scripta sunt, idque nisi verba euidentissimè repugnent, vel contraria voluntas defuncti, vt hîc dicitur,

citur, possit ostendi. Sed quid, si verba quidem omnino non repugnent, sed quædam alioquin superfluant, quædam diuersa suadeant? Et Cornæus respondit[a], tum quoque codicillos secundum testamenti verba intelligendos esse, & ideo ex vniuersali substitutione in codicillis facta, non videri particulares correctas, quæ testamento scriptæ proponerentur.

a Corn. consil. xliiij. in iij.

SVMMÆ.

1 *Mulctæ & pœnæ discrimen multiplex. 4. 5.*
3 *Vsurarius manifestus in casu appellat.*
6 *Mulctam in delictis nominatis non dici ex causis contrà.*
8 *Mulctæ limitatæ ob arbitrium incertæ.*

LEX CCXLIIII.

SI QVA POENA. Scripserat Antistius Labeo, pœnam & mulctam idem esse: sed Paul. falsum id existimat, & præter cæteras, tres differentias adducit quibus probet aliud esse mulctam, aliud pœnam. Sententia tamen Labeonis, inspecta vocabuli origine, vera est. Quandoquidem suprà ex vetustissimis scriptoribus admonui, mulctam Oscum esse verbum, quo pœna significetur. Sed Paul. secundum temporum suorum consuetudinem loquendi mulctam accipit, qua inspecta, non est dubium expositionem Labeonis sustineri non posse. Connumerauimus autē superiùs[b] quamplures differentias, in horū vocabulorum significatione: nunc tria solùm attingenda sunt, quæ à Iurisconsulto referuntur. Prima est, † quòd à pœna non
1 prouocatur, à mulcta verò prouocatio est: quæ verba vario modo à Doctoribus accepta sunt. Sed Bart. intra tempus prouocandi defuncto reo pœnā deberi, mulctā verò non deberi interpretatus est. Hinc probari existi-
2 mat, * pœnæ petitionem in heredes quoque competere, mulctæ verò morte rei extingui. Quæ sententia mihi videtur non satis recepta esse: crebriùs enim traditum est à pœna non esse prouocationem: quoniam si de delicto cōstet, cùm à lege pœna imponatur, si quis prouocaret, non de facto iudicis, sed de iniqui-

b l. aliud. suprà eod.

tate legis conquereretur, & ideo admittendus nõ est: quod in mulcta non procedit, quæ ab ipso iudice dicitur, non autem à lege certo modo diffinita est. Quapropter si quis eo prætextu à pœna appellaret, quòd innoxiũ se diceret, vel quòd ex lege huiusmodi pœna adfici non posset, dubium non est, quin admittendus foret: non enim hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicentis facto disceptaretur [a]. Cui sententiæ non absimile videtur † quod traditum est, tametsi manifestus 3 vsurarius appellare prohibeatur [b], si tamen adserat se tantum fœnoris non extorsisse, ínque quantitatis modo prægrauari, prouocationi locum esse, quod Iacob. & Albert. probant. Meritò igitur cùm quis facinoris conuictus est, statim pœna à lege constituta debetur: at mulcta non prius debetur, quàm in rei iudicatæ vim sententia eius indictiua transierit. Nam & Corn. Tacitus libr. XIII. Censuit (inquit) L. Piso Consul designatus ne mulctam à Tribunis dictam quæstores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menses referrent, medio tempore contradicere liceret, déque eo Consules statuerent. Secunda † differentia est, quòd 4 pœnam quilibet iudex qui delicti cognitionẽ habeat, inferre potest, at mulctam his solis dicere licet, quibus ex lege vel mandatis principũ concessum est. Quapropter nec magistratus municipales [c], nec defensores ciuitatum, nec delegati iudicum, iurisdictionem suam per mulctæ comminationem tueri possunt. Quod & in arbitro dicendum est [d], nisi ex compromisso hæc ei potestas à partibus data sit. Tertia † differentia est, 5 quia certæ pœnæ singulorum peccatorum sunt, at mulcta incerta est, & ex arbitrio ius dicentis pendet. Vbicunque igitur delictum perpetratum speciale est, & certam pecuniæ taxationem in vltionem nõ habet, ibi propriè mulcta est: vt si quis contumax fuerit, coram tribunali irreuerenter aliquid egerit, prætorem contumeliosè compellauerit, & si qua similia: hæc enim delicta commune aliquod nomen non habẽt, sed specialiter designantur. Ea verò quæ † communi generalíve 6 nomine dicuntur, vt stuprum, furtum, falsum, peculatus, certas & à lege constitutas habent pœnas, & ideo in eis

a Bal. l. 5. C ne ex del. def

b c. quàm sit. de vsur.

c l. j. ff. si quis ius dic.

d l. non ex omnibus. de arb.

in eis mulcta propriè locum sibi non vendicat. Quò fit, vt tametsi ex lege municipali liberum arbitriũ circa pœnas delictorum prætori concessum sit, quamuis furi, vel adultero pecuniariam pœnam indicat, non tamen proprie mulctasse dici possit: quoniam huiusmodi delicta communia generaliáque sunt, at mulcta de specialibus infligitur. Quòd si certa pecunia in pœnam à lege constituta speciali alicui delicto sit, ea proprie mulcta dicetur: cum enim ante eam legem incerta esset, quamuis deinde ex constitutione ad præfinitam taxationẽ redigatur, seruat tamẽ nomen suũ: 7 verbi gratia, Si clericus frustratoriè *appellaret[a], vel procurator ab executione, arbitrio iudicis olim mulctabatur[b]: deinde constitutum est, vt 50. argenti libras solueret, an ideo minus hæc mulcta dicetur? Et propriè mulctam esse dicendum est, ídque etiam ex hoc responso probatur, licet aliter Accurs. senserit. Quod & de ea pecunia arbitror, quam fisco iudices litium protelatores exoluere coguntur[c]: mulctam enim eam lex 8 appellat, & quidem propriè. Illud constat, † cùm hodie statutum sit, quatenus mulctam dicere magistratus possunt[d]: quoniam minorem infligendi diminuendíque ius habent, adhuc incertas esse mulctas, & in eis nomen id proculdubio propriè locum habere. Et hæc iure Romano vera sunt: Athenienses enim aliter obseruasse quandoque legimus: hi mulctas in aram Διὸς σωτῆρος, id est, Iouis conseruatoris dedicabant, quas semel illatas remittere non licebat: quamuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, ídque Platonis exemplo, qui singulis delictis pecuniarias mulctas constituit. Cætera quæ ad mulctarum cognitionem pertinent, superiùs à nobis explicata sunt.

a l.ij. C. de episco. aud.
b l. ab executione. C. quo app.
c l. properãdum. §. antepenult. C. de iudic.
d l. eos. C. de mod. mul.

SVMMÆ.

2 *Statuas ædium non esse, nisi ex causa, & 3.*
4 *Tabulas pictas ædium non, nisi tectoriis insint, esse.*
7 *Diathyron variè sumi, eiúsque effectus.*
8 *Prothyri acceptiones.*

LEX CCXLV.

STATVAE. Explicat hoc responso Pomponius tres satis dubias quæstiones, quarum prior est huiusmodi, † An statuæ adfixæ basibus structilibus sint ædium. 1
In quo articulo priùs sciendum est, quid significet basis structilis. Et constat basem* esse sedem & pedamen 2
tum cuique rei sustinendæ; vnde bases vasorum Corinthiorum Iaboleno [a], bases catapultæ & columnarum M. Vitruuio. Hæ ex solido lapide quandoque fiebant, quandoque opere structili, id est, ex laterculis, calceq;.
Igitur † si quæ statuæ marmoreis basibus insiderent, 3
in confesso fuit ædium non esse, sed ratis cæsisque annumerari [b], vt suprà vidimus: & ideo vendita vel legata domo, auferri possunt. Sed si supra structiles bases collocatæ essent, tractatus magis ambiguus est: quoniã structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest: sicut ergo bases ipsæ pars ædium sunt, ita eis impositę statuæ ædibus adscribi debent: in qua tamen realiter Pomponio visum est: apponũtur enim magis causa ornatus, quàm vt ædes perficiantur. Sequens † quæstio 4
est, quid de tabulis, quas pictas antiqui catenis religabant, vel parieti, tignísve affigebant, an illæ ædium essent. Et eadem ratione non esse responsum est: ornant enim elegantioremq; reddunt domum huiusmodi tabulæ, non autem quicquam ad eius perfectionem faciunt. Quòd si in tectorio opere loco crustarũ marmorearum inde exemptarum appositæ sint [c], tunc ædium partes sunt: videntur enim tectorij ipsius perfectioni accedere, & parum refert ex marmore, vel ex tabulis pictis quod illi deest, suppleatur. Quid autem sit tectorium, superius à nobis tractatum est [d]. Hincque* pro 5
batur, ornamenta, quæ à domo separari commodè possunt, si eam ob rem nihil perfectioni domus deest, ædium non esse, & ideo ædibus venditis vel legatis non deberi. Sanè hoc loco antiquorum codicum varia est scriptura: quidam enim habent, Aut similiter quæ cohærent lignis: alii, lichnis, alij tignis. In vltima quæstione dubitari potuit, an prothyron * ædium sit: & 6
responsum est, esse. Sed in hoc non modica est difficul-

tas

a l. heres. §. pen. de leg. iij.

b l. in rutis. hoc tit.

c l. fundi. §. ii. de act. empt.

d d. l. in rutis.

tas explicare quid sibi prothyron velit. Et Græcus sermo indicat aliquid significare quod ante ianuam vel ostium sit, à græca præpositione πρὸ, & dictione θύρα. qua ratione & Hyperthyron dicimus, quod superliminare quidam vocant. sicut Pseudotyron posticum. Hypothyron hiantiam cauitatémve ianuæ, Diathyron
7 †quod per eam ponitur: qualis est in ianuis, quam vulgò posterulã vocamus, in ostiis verò, quàm vulgò buxulam appellant. & ex tabulis conficitur, ad arcenda, dum valuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit & quãdoque vice tabularum appositis tapetibus, vel peripetasmatis, huiusmodíq; velamine est & Dithyrô, quod Biualuium dicere possumus: vnde Aristoteles de animalibus quarto, genus quoddam ostracôn appellat dithyra, quasi bifores testas: quæ vox etiam posterulæ conuenire potest, quasi sit διπλῆ θύρα, vnde & dithyron Græci pro eo quod duplicatum est, vsurpant, vt Hesychius & Suidas tradit. Philostratus quoque in vitis Sophistarum auctor est, Secundum rhetorem ab aliquibus ἐπίθυρον fuisse cognominatum, quod fabri esset filius.
8 Igitur †Græci prothyron vocant, quod Latini Vestibulum dicunt: vnde Pindarus in Olympiis Corinthum Peloponnesi prothyron appellat, quasi portam vel fauces dicas. Sed & Posidippus in epigrammate, ἐν προθύροις, inquit, θῆκε διδασκαλίων, videtúrque accepisse pro statuariorum pergula, in qua publicè ante ianuam spectanda opera proponebantur. Hieronymus verò in Ezechielem, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat, limen portæ transtulit: frequentior tamen interpretatio est, vt vestibulum significet. Sed in hunc sensum hîc accipi ego non arbitror, non quod me moueat Ælij Galli Iurisconsulti auctoritas, quem refert A. Gellius scripsisse libro de significatione verborum, quæ ad ius ciuile pertinent, secundo, vestibulum partem ædium non esse: sed quia non video cur hoc sensu Pomponius, & Labeo Græca magis dictione, quàm Latina, & quidem vsitatiore, vti debuerint, præsertim cùm indubitatum sit (vt ego sentio) vestibulum, tametsi extra ianuam domus sit, ædibus tamen adscribi, & ceu earum membrum existimari. Arbitror igitur

hac voce posterulam vel buxulam ipsam significari: interdum enim ea, vt hîc dicitur, in ædibus fit: nam M. Vitruuius auctor est, quæ Græci diathyra, vel, vt alij magis probant, dithyra dicunt, à Latinis prothyra appellari. Papinianus quoque [a], Prothyron domus, inquit, si velamen est, instrumento domus continetur. Quibus verbis apertè indicatur, non posse nos de vestibulo intelligere, sed potiùs de stragulis aliquibus pictis: quādoquidem Iul. Pollux lib. x. inter ianitoris instrumenta, prothyra quoque commemorare videtur παμποίκιλα, id est, multifariam variegata. Distinguendum igitur est, vt buxula, si ex tabulis similíve materia confecta sit, pars ædium censeatur, sicut & posterula: si ex velamine huiusmodíque aulæis, non pars, sed instrumentum sit domus.

a l. quæsitū. §. Papinianus. de fund. instr.

SVMMÆ.

1 *Legis, Apud sensus 7.*

4 *Furiosus ex causis ab esse non dicitur.*

LEX CCXLVII.

APVD LABEONEM. Scripsit Labeo πιθανῶν, id est, verisimilium libros octo: in hoc opere definiuit, quid sit exhibere. Et id esse arbitratus est quod eius de quo agitur præsentiam præstare. Quam definitionem à Pomponio hîc reprobari communi calculo receptū est, ídque duobus argumentis. Nam † qui in iudicio ho 1
minem sistit, præstat eius, de quo agitur, præsentiam, & tamen aliud est sistere, aliud exhibere. Rursus, furiosus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur, & tamen eorum præsentia non videtur præstari: loco enim absentium habentur. Posset tamen Labeonis sententia defendi, si eum, qui hominem sistit, etiam exhibere dicamus, vt exhibendi verbum generalius * sit: est e 2
nim exhibere [b], extra secretum habere, nec simpliciter verum est furiosi, infantis, muti præsentiam nullam esse, sed pro absentibus haberi: quoniam * præsentia pro- 3
priè ad corpus refertur: nec dubiū est corpore eos præsentes, licet lex plerunque propter sensus imbecillitatem abesse eos interpretetur. Quapropter † quosdam 4
casus

b l. j. §. ait prætor. de lib. ho. exhi.

casus reperire est, quibus furiosus pro absente non ha-
betur, vt cum de perseuerantia, nō autem de nouo con
sensu agitur [a]. Itémque cum hoc non tractatur, vt con
sentiat, sed satis est ne contradicat: cuius rei exemplum
est in muliere furiosa [b], de cuius dote pater agit, nec
de ratihabitione cauet. Nam & generaliter furiosorū
5 *consensus est nullus, & tamen absentes per procura-
6 torem consentire possunt [c]. Quapropter *si quis fu-
riosi præsentiam præstare promiserit, non valere sti-
pulationem minime cum Accursio senserim [d], sed po
tiùs corpore, & de facto exhibendum esse. Illud non
diffiteor, si post stipulationem in furorem inciderit,
promissori competere exceptionem [e]. Cùm enim de
sani hominis præsentia agitur, non videntur partes vo
luisse exhiberi casu, quo propter dementiam impedi-
7 retur. Et †quod de muto hîc dicitur, de eo, qui natura-
liter mutus sit, accipiendum est: huiusmodi enim &
surdi sunt, vnde quid sententiæ intellectúsve habeāt,
exponere nequeunt, ídque in casu est, vt infantibus &
furiosis similes existimentur: alioquin qui simpliciter
8 mutus est, *omnes contractus facere potest, excepta sti
pulatione, quonsam expressio verborum in ea neces-
sariò requiritur.

a l. patre qui sunt sui vel. ali. iur.
b l. ij. §. fin. sol. matr.
c l. ij. de pro cur.
d l. stipu. i-sta. §. hi qui. de verb. oblig.
e l. ij. §. si quis. si quis caut.

SVMMÆ.

2 *Restituendi forma. & 4.*
5 *Leges hoc titulo variè repetitæ.*
6 *Iuris studiosum interpretibus egere.*

1 §. RESTITVIT. *Restituere, [f] est rem †in ea conditio
2 ne, quæ retrò fuit, præstare. Non ergo sufficit corpus
ipsum, puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa
3 præstetur. Res autem *dictio est vniuersalis, quę acces-
4 siones fructúsve continet. Sed & in ea †conditione est
restituenda, in qua olim erat, vt si causa vsucapionis
suberat, ea quoque reddatur. Sed quoniam non semper
accessiones & fructus vel causa redditur, sed aliter atq;
aliter solet distingui, ideo hæc restitutio omnis in iu-
ris interpretatione versatur, de qua re superius à no-
5 bis tractatum est. Sunt enim †hoc sub titulo quatuor

f arg. not. l. j. C. de sent. pas.

eiusdem sensus ad hanc materiam pertinentia responsa, vt non possim non mirari, cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano centones hos legum conficiendi curam assumpserunt, quasi alia noua magísque necessaria deessent. Scribat † Iustinianus quantum velit, glorietúrque suos hosce libros causarum negotiorúmque decisionibus satis esse, res ipsa planè reclamat, nemóque ciuilis professionis eruditus est, qui apertissimè non videat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas, nisi omnino Oedipus is sit, ex harum legum sylua decidere nemo vnus possit: vt planè sine Bartolo, aliísque quibusdam interpretibus, ius nostrum non consistere affirmare ausim. Quid enim, si bonarum literarum cognitionem excipies, illi acutissime non excogitarunt, aut clarissimè non docuerunt, vt nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iurisconsultorum opera extarent, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent, Accursij, & qui post eum scripserunt, minime necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit conceptam animi indignationem hactenus prompsisse, ne crabronum aculeos irritasse videar. 6

***

FINIS.

RERVM

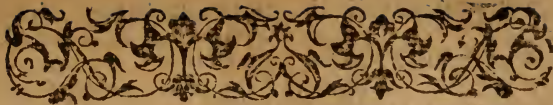

RERVM, AC VOCVM MEMORABILIVM, QVÆ IN HOC ALCIATI DE VERBORVM SIGNIFICAtione Opere continentur, Index locupletissimus:

*In quo elementum a, libros, vel, si mâlis, Tractatum: b, verò Commentarios significat: prior numerus paginam, alter autem rerum summas his astericis †, *, notatas, designat.*

A

Ager

Athletæ

famil

LEGVM ALIQVOT
SENSVS, ET RESTITVTIO,

Ex libris Digestorum.

EX TITVLO DE VERB. SIGNIFIC. DIGESTIS.

EX CODICE.

Nego

O

Pater-

possess

teſtis

FINIS.

EX LIBRO L. DIGESTORVM.

DE VERBORVM significatione.

TIT. VI.

VLPIANVS libro primo ad Edictum.

ERBVM hoc *Si quis*, tam masculos, quàm fœminas complectitur.

II. PAVLVS libro primo ad Edictum.

VRbis appellatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius pa-
1 tet. Cuiusque * diei maior pars est horarum * *Gell.li.*
septem primarum diei, non supremarum. *3.ca.2.*

III. VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

ITinere faciendo viginti milia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda, vt si post hanc dinumerationem minus quàm viginti milia supersint, integrum diem occupent. veluti * viginti vnum milia sunt passus, biduum eis * *aliàs, si vig.*

attribuetur. quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conueniat. Eius, qui apud 1
* quia, in vulg. hoſtes deceſſit, dici hereditas non poteſt, qui * ſeruus deceſſit.

IIII. PAVLVS libro primo ad Edictum.

* pecuniæ. NOminis * appellatione rem ſignificari Proculus ait.

V. IDEM libro ſecundo ad Edictum.

REi appellatio latior eſt quàm pecuniæ: quæ etiam ea quæ extra computationem patrimonij noſtri ſunt, continet: cùm pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio
* legato. ſunt. Opere locato *, conducto: his verbis 1
Labeo ſignificari ait id opus quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, non ἔργον, id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

VI. VLPIANVS libro tertio ad Edictum.

NOminis, & rei appellatio ad omnem contractum, & obligationem pertinet. Ver- 1
bum *Ex legibus*, ſic accipiendum eſt, tam ex legum ſententia quàm ex verbis.

VII. PAVLVS libro ſecundo ad Edictum.

SPonſio appellatur non ſolùm quæ per ſpon-
* aliàs, ſponſi. ſus * interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſioque.

VIII. IDEM libro tertio ad Edictum.

VErbum *Oportebit*, tam præſens quàm futurum tempus ſignificat. Actionis verbo non continetur exceptio.

IX. VLPIANVS libro quinto ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum notat, verbo *Perisse* * & scissum, & fractum contineri, & vi raptum. *rapuisse.

X. IDEM libro sexto ad Edictum.

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel iure ciuili sine vlla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel exordinario *, siue purè, siue in diem, vel sub conditione. quòd si natura debeatur, non sunt loco creditorum. sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur. *extraordinario.

XI. GAIVS libro primo ad Edictum prouinciale.

CReditorum appellatione non hi tantùm accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes quibus ex qualibet causa debetur.

XII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum.

VT * si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio * vllo debetur. sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. quòd si ex populari causa, ante litis contestationẽ rectè dicetur creditoris loco nõ esse, posteà esse. **In vul. incip.* Si cui. * contractu.

1 Minus soluit, qui tardius soluit, nam & tempore minus soluitur.

XIII. IDEM libro septimo ad Edictum.

MVlieris apppellatione etiã virgo viripotẽs cõtinetur. Res abesse vidẽtur, vt Sabinus

ait, & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet, forma mutata est. & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam plerumque plus est in manus pretio, quàm in re. Desinere autem abesse res tunc videtur, cùm sic redit in potestatem, ne amittere eius possessionem possimus: ob hoc quòd furto pridem subtracta est. Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

XIIII. PAVLVS libro septimo ad Edictum.

LAbeo & Sabinus existimãt, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit, rectè dicitur res abesse, etiam si posteà id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse cui pretium abest. Rem amisisse 1
videtur, qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet.

XV. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

BOna ciuitatis abusiuè publica dicta sunt: Sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

XVI. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale.

EVm qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus: nam publica

publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: ciuitates enim priuatorum loco habentur.

XVII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

INter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis vsibus destinata sunt: sed si qua sunt ciuitatium velut bona. sed peculia seruorum ciuitatium proculdubio publica ha-
1 bentur. Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & picariarum.*

* piscariarum.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

MVnus tribus modis dicitur: vno donum, & inde munera dici dari, mittíve. altero onus, quod cum remittatur, vacationem militiæ munerísque præstat. inde immunitatem appellari. tertio officium: vnde munera militaria, & quosdam milites munificos vocari. igitur municipes dici, quòd munera ciuilia capiant.

XIX. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

LAbeo libro primo Prætoris vrbani definit quòd quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum esse, siue verbis, siue re quid agatur: vt in stipulatione, vel numeratione. Contractum autem vltro citróque obligationem, quòd Græci συνάλλαγμα vocant, veluti emptio-

nem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. Geſtum rem ſignificare ſine verbis factam.

XX. IDEM libro duodecimo ad Edictum.

VErba, *contraxerunt*, *geſſerunt*, non pertinent ad teſtandi ius.

XXI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

PRinceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

XXII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale.

PLus eſt in reſtitutione, quàm in exhibitione. nam exhibere eſt præſentiam corporis præbere. reſtituere eſt etiam poſſeſſorem facere, fructúſque reddere. pleraque prætereà reſtitutionis verbo continentur.

XXXIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum,

REi appellatione & cauſæ & iura continentur.

XXXIIII. GAIVS libro ſexto ad Edictum prouinciale.

Cice. in Topic. NIhil eſt aliud hereditas, quàm ſucceſſio in vniuerſum ius quod defunctus habuit.

XXXV. PAVLVS libro vicenſimoprimo ad Edictum.

REctè dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cum vſusfructus alienus eſt: quia

vſuſ-

vsusfructus non dominii pars,*sed seruitus sit: vt via & iter. nec falso dici, totum meum esse, cuius non potest vlla pars dici alterius esse. hoc & Iulianus, & est verius. Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari. nam quod pro diuiso*nostrum sit, id nō partem, sed totum esse. Seruius non inelegāter partis appellatione vtrunque significari.

* *in multis casibus contra l. 4. §. de vsu fru.*

* *indiuiso.*

XXVI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

PArtum non esse partem rei furtiuæ, Scæuola libro vndecimo quæstionum scribit.

XXVII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum.

AGer est locus, qui sine villa est.

1 Stipendium à stipe appellatum est, quòd per stipes, id est modica æra colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. & sanè appellatur ab intributione*tributum: vel ex eo quòd militibus tribuatur.

* contributiōe.

XXVIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum.

ALienationis verbum etiam vsucapionem continet: vix est enim, vt non videatur alienare qui patitur vsucapi. Eum*quoque alienare dicitur qui non vtendo amisit seruitutes. Qui occasione adquirendi non vtitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut opinione intra certum tempus datā non amplectitur. Oratio quæ neque coniunctionem neque

* is.

diſiunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel diſiuncta, vel coniuncta accipitur.

XXIX. IDEM libro ſexagenſimo ſexto ad Edictum.

COniunctionem enim nonnunquam pro diſiunctione accipi Labeo ait: vt in illa ſtipulatione, *Mihi heredíque meo, te heredémque tuum.*

XXX. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum prouinciale.

SYlua cædua eſt (vt quidam putant) quæ in
hoc habetur, vt cæderetur. Seruius eam
eſſe, quæ ſucciſa, rurſus ex ſtirpibus, aut radici-
bus renaſcitur. Stipula illecta eſt ſpicæ in meſſe 1
deiectæ, nec dum lectæ, quas ruſtici cùm vaca-
uerint* colligunt. Noualis eſt terra præciſa, 2
quæ anno ceſſauit, quam Græci νέακιν* vocant.
Integra autem eſt, in quam nondum dominus
paſcendi gratia pecus immiſit. Glans caduca eſt, 3
quæ ex arbore cecidit. Paſcua ſylua eſt, quæ pa-
ſtui pecudum deſtinata eſt.

*Alciatus leg. j. occauerint. * νέασιν. *Baſil.*

XXXI. VLPIANVS libro octauo decimo ad Edictum.

PRatum eſt, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus eſt: ex eo dictum, quòd paratum ſit ad fructum capiendum.

Varr. lib. 4. ling.

XXXII. PAVLVS libro vicenſimo quarto ad Edictum.

MInus ſolutum intelligitur, etiam ſi nihil eſſet ſolutum.

XXXIII. VLPIANVS libro vicenſimo primo ad Edictum.

PAlàm eſt coram pluribus.

XXXIIII. PAVLVS libro vicenſimo quarto ad Edictum.

ACtionis verbo, etiam perſecutio continetur.

XXXV. IDEM libro ſeptimodecimo ad Edictum.

REſtituere autem is intelligitur, qui ſimul & cauſam actori reddit, quamuis habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicij accepti tempore res ei reddita fuiſſet. id eſt & vſucapionis cauſam, & fructuum*. *fructũ.

XXXVI VLPIANVS libro vicenſimo ad Edictum.

LItis nomen omnem actionem ſignificat, ſiue in rem ſiue in perſonam ſit.

XXXVII. PAVLVS libro vicenſimo ſexto ad Edictum.

VErbum *oportere* non ad facultatem iudicis pertinet qui poteſt vel pluris vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur.

XXXVIII. VLPIANVS libro vicenſimo quinto ad Edictum.

OStenſum Labeo definit, omne contra naturam cuiuſque rei genitum, factúmque. duo genera autem ſunt oſtentorum: vnum, quotiens quid contra naturam naſcitur, tribus manibus fortè aut pedibus, aut qua alia parte corporis quæ naturę cõtraria eſt. alterũ, cum quid prodigioſum videtur quæ Græci *φαντάσματα* vocãt.

XXXIX. PAVLVS libro quinquagensimotertio ad Edictum.

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione vti solebant. Bona intelligun- 1
tur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

Detestari est absenti denuntiare. 2

Incertus possessor est, quem ignoramus. 3

XL. VLPIANVS libro quinquagensimo sexto.

Detestatio est denuntiatio facta cum testatione. Serui appellatio etiam ad ancillam 1
refertur. Familiæ appellatione liberi quoque con 2
tinentur. Vnicus seruus familiæ appellatione non continetur. ne duo quidem familiam faciunt.

XLI. GAIVS libro vicensimo primo ad Edictum prouinciale.

Armorum* appellatio non vtique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

* *vide Nouel.* 85.

XLII. VLPIANVS libro quingensimo septimo ad Edictum.

Probrum, & opprobrium id * est, probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis. vt puta furtum, adulterium, natura turpe est. enimuerò tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more ciuitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

* idem.

XLIII. IDEM libro quinquagensimo octauo ad Edictum.

VErbo *victus* continẽtur quæ esui potuique cultuique corporis, quæque ad viuendum homini necessaria sunt. vestẽ quoque victus habere vicem Labeo ait.

XLIIII. GAIVS libro vicensimo secundo ad Edictum prouinciale.

ET cetera*, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur. * *in vul. incip. cetera.*

XLV. VLPIANVS libro quinquagensimo octauo ad Edictum.

IN stratum omne vestimentũ contineri, quod iniiciãtur Labeo ait. neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium περίστρωμα. In victum* ergo vestem accipiemus, nõ stragula: in stratu omnem stragulam vestem. * victũ.

XLVI. IDEM libro quinquagensimo nono ad Edictum.

PRonuntiatũ, & statutum idẽ potest. promiscuè enim & pronuntiasse, & statuisse solemus dicere eos qui ius habent cognoscendi. Matrẽ familias accipere debemus eam, quæ nõ inhoneste vixit. matrẽ enim familias à ceteris fœminis mores discernunt, atque separant, proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua: ingenua sit, an libertina. nã neque nuptiæ, neque natales faciũt matremfamilias, sed boni mores.

XLVII PAVLVS libro quinquagensimo sexto ad Edictum.

LIberationis verbum eandẽ vim habet, quam solutionis.

XLVIII. GAIVS libro ad Edictum prætoris urbani titulo qui neque sequantur neque ducantur.*

* *In vul. initium legis est.*

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis leuatus sit, manibus tamen tenetur. ac ne eum quidem intellegimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

XLIX. VLPIANVS libro quinquagensimo nono ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis aut ciuilis est. naturaliter bona ex eo dicuntur, quòd beant, hoc est beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est non solùm quæ dominij nostri sunt: sed & si bona fide à nobis possideātur, vel superficiaria sint. Aequè bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. nā hæc omnia in bonis esse videntur.

L. IDEM libro sexagensimo primo ad Edictum.

Nvrus appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda est.

LI. GAIVS libro vicensimo tertio ad Edictum prouinciale.

Appellatione parentis non tantùm pater, sed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & auia, & proauia.

LII. VLPIANVS libro sexagensimo primo ad Edictum.

Patroni appellatione & patrona continetur.

LIII.

LIII. PAVLVS libro quinquagensimo nono ad Edictum.

SAepe ita comparatum est, vt coniuncta pro disiunctis accipiantur, & disiuncta pro coniunctis, interdum soluta pro separatis. nam cùm dicitur apud veteres *Adgnatorum, * gentiliúmque* pro separatione accipitur. at cum dicitur *super pecuniæ tutelæve suæ,* tutor separatim sine pecunia dari non potest. & cum dicimus *quod dedi aut donaui*, vtraque continemus: cum verò dicimus *quod eum dare facere oportet,* quoduis eorum sufficit probare: cum vero dicit Prætor *si donum, munus, operas redemerit,* si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse. ex re ergo pro coniunctis habentur. si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur. Item dubitatum, illa verba *ope, consilio,* quemadmodum accipiēda sunt: sententiæ coniungentium, aut separantium. sed verius est (quod & Labeo ait) separatim accipiēda: quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit. sic enim alij condici potest, alij non potest. & sanè post veterum authoritatem eò peruentum est, vt nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

**Gētiles qui dicūtur, Cic. in Topic. in loco à definitione.*

LIIII. VLPIANVS libro sexagensimo secundo ad Edictum.

COnditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent vt competat.

LV. PAVLVS libro ſextodecimo breuis Edicti.

CReditor autem is eſt, qui exceptione perpetua ſummoueri non poteſt; qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt condicionali creditori.

LVI. VLPIANVS libro ſexageſimo ſecundo ad Edictum.

COgnoſcere inſtrumenta, eſt relegere, & recognoſcere. diſpungere eſt conferre accepta & data. Liberorum appellatione continen- 1
tur non tantùm qui ſunt in poteſtate: ſed omnes qui ſui iuris ſunt, ſiue virilis, ſiue fœminini ſexus ſunt, éx ve fœminini ſexus* deſcendentes.

*fœminino ſexu.

LVII. PAVLVS libro quinquageſimo nono ad Edictum.

CVi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quàm ceteri diligentiam & ſolicitudinem rebus quibus præſunt, debent, hi magiſtri appellantur, quinetiam ipſi magiſtratus per deriuationem à magiſtris cognominantur. vnde etiã cuiuſlibet diſciplinæ præceptores magiſtros appellari à monendo, vel monſtrando. Perſe- 1
qui videtur & qui ſatis accepit.

LVIII. GAIVS libro viceſimo quarto ad Edictum prouinciale.

LIcet inter geſta & facta videtur quædam eſſe ſubtilis differentia: attamen καταχρηςικῶς nihil inter factum & geſtum intereſt. Paternos 1
libertos rectè videmur dicere noſtros libertos, liberorum libertos non rectè noſtros libertos dicimus.

LIX.

LIX. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

POrtus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eáque nihilo minus statio est conclusa, atque munita. inde angiportum dictum est.

LX. IDEM libro sexagensimo nono ad Edictum.

LOcus est nõ fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est. & plerũque sine villa locum accipimus. ceterum adeò opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, vt & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. non etiam magnitudo locũ à fundo separat, sed nostra affectio. & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus. necnõ & fundus locus constitui potest. nam si cũ alij adiunxerimus fundo, locus
1 fundi efficietur. Loci appellationem non solùm ad rustica, verùm ad vrbana quoque prædia pertinere Labeo scribit. sed fundus quidem suos habet fines: locus verò latere potest, quatenus determinetur, & definietur. * — * definiatur.

LXI. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

SAtisfactionis appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

LXII. GAIVS libro vicensimo sexto ad Edictum prouinciale.

TIgni appellatione in lege duodecim Tabularum omne genus materiæ, ex qua æ-

dificia conſtant, ſignificatur.

LXIII. VLPIANVS libro ſeptuagenſimo primo ad Edictum.

PEnes te amplius eſt, quàm *apud te*. nam apud te eſt, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te eſt, quod quodam modo poſſidetur.

LVIIII. PAVLVS libro ſexagenſimo ſeptimo ad Edictum.

INteſtatus eſt non tantùm qui teſtamentū non fecit, ſed etiam cuius ex teſtamento hereditas adita non eſt.

LXV. VLPIANVS ſeptuagenſimo ſecundo ad Edictum.

HEredis appellatio non ſolùm ad proximum heredem, ſed & ad vlteriores refertur. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

LXVI. IDEM libro ſeptuagenſimo quarto ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles tantùm pertinet.

LXVII. IDEM libro ſeptuagenſimo ſexto ad Edictum.

ALienatum non propriè dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditum tamen rectè dicetur. Donationis verbum ſim- 1
pliciter loquēdo omnem donationem comprændiſſe videtur, ſiue mortis cauſa, ſiue non mortis cauſa fuerit.

LXVIII.

LXVIII. IDEM libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum.

ILla verba *arbitratu Lucii Titii fieri*, ius ſignificant & in ſeruum non cadunt.

LXIX. IDEM libro ſeptuageſimo octauo ad Edictum.

HAec verba *cui rei dolus malus aberit. abfuerit*, generaliter compraendunt omnem dolum, quicumque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio eſt interpoſita.

LXX. PAVLVS libro ſeptuageſimo tertio ad Edictum.

SCiendum eſt, heredem etiam per multas ſucceſſiones accipi. nam paucis ſpeciebus heredis appellatio proximum continet: veluti in ſubſtitutione impuberis, *quiſquis mihi heres erit, idem filio heres eſto*: vbi heredis heres non continetur, quia incertus item eſt. in lege Aelia Sentia filius heres proximus poteſt libertum paternum vt ingratum accuſare, non etiam ſi heredi heres exſtiterit. idem dicitur in operarum exactione, vt filius heres exigere poſſit, non eſt ſucceſſione
1 effectus. Verba hæc *is ad quem ea res pertinet*, ſic intelliguntur, vt qui in vniuerſum dominium vel iure ciuili vel iure prætorio ſuccedit, contineatur.

LXXI. VLPIANVS libro ſeptuageſimo nono ad Edictum.

ALiud eſt capere, aliud accipere. capere, cum effectu accipitur. accipere, & ſi quis non* accipit vt habeat. ideóque non videtur quis capere quod erit reſtituturus. ſicut perueniſſe pro- * ſic.

priè illud dicitur quod eſt remanſurum. Hæc verba *his rebus rectè præſtari*, hoc ſignificant, ne quid periculum vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

LXXII. PAVLVS libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum.

APpellatione rei pars etiam continetur.

LXXIII. VLPIANVS libro octuageſimo ad Edictum.

HAec verba in ſtipulatione poſita, *eam rem rectè reſtitui*, fructus continēt. *rectè* enim verbum pro viri boni arbitrio eſt.

LXXIIII. PAVLVS libro ſecundo ad Edictum ædilium curulium.

SIgnatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

LXXV. IDEM libro quinquageſimo ad Edictum.

REſtituere videtur, qui id reſtituit, quod habiturus eſſet actor, ſi controuerſia ei facta non eſſet.

LXXVI. IDEM libro quinquageſimo primo ad Edictum.

DEdiſſe intelligendus eſt etiam is, qui permutauit, vel compenſauit.

LXXVII. IDEM libro quadrageſimo nono ad Edictum.

FRugem pro reditu appellari, nō ſolùm quod frumentis, aut leguminibus, verùm & quod ex vino, ſiluis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus ſcribit, fruges omnes eſſe quibus homo veſcatur, falſum eſſe: non enim carnem

nem, aut aues, feráſve, aut poma fruges dici. frumentum autem id eſſe, quod ariſta ſe teneat, rectè Gallum defi niſſe: lupinum verò & fabam fruges potius dici: quia non ariſta, ſed ſiliqua continentur. quæ Seruius apud Alfenum in frumento contineri putat.

LXXVIII. PAVLVS libro tertio ad Plautium.

INterdum proprietatem quoque verbum poſſeſſionis ſignificat: ſicut in eo qui poſſeſſiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt.

LXXIX. IDEM libro ſexto ad Plautium.

IMpenſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit. Vtiles impenſas eſſe Falcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem eſſe non ſinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur. ſicuti arbuſti paſtinatione vltra quàm neceſſe fuerat; item doctrinam puerorum. quorum nomine onerati mulierem ignorantem vel inuitam non oportet: ne cogatu fundo, aut mancipiis carere. in his impenſis & piſtrinum & horreum inſulæ dotali adiectum plerunque dicemus. Voluptariæ ſunt, quæ ſpeciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent. vt ſunt viridia, & aquæ ſalientes, incruſtationes, loricationes, picturæ.

LXXX. IDEM libro nono ad Plautium.

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim Tabularum.

LXXXI. IDEM libro decimo ad Plautium.

CVm prætor dicat, vt opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis vtilitas actoris continetur.

LXXXII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium.

VErbum *amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. sicuti ex cõtrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

LXXIII. IAVOLENVS libro quinto ex Plautio.

PRopriè bona dici non possunt, quæ plus incommodi quàm commodi habent.

LXXXIIII. PAVLVS libro secundo ad Vitellium.

FIlij appellatione omnes liberos intellegimus.

LXXXV. MARCELLVS libro primo Digestorum.

NEratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis sequendum est.

LXXXVI. CELSVS libro quinto Digestorum.

QVid aliud sunt iura prædiorum, quàm prędia qualiter se habentia? vt bonitas, salubritas, amplitudo?

LXXXVII. MARCELLVS libro duodecimo Digestorum.

VT Alfenus ait, vrbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma est etiam qua continenti

nenti ædificia eſſent.nam Romam non muro tenus exiſtimari,ex conſuetudine quotidiana poſſe intelligi,cùm diceremus Romam nos ire, etiam ſi extra vrbem habitaremus.

LXXXVIII. CELSVS libro octauodecimo Digeſtorum.

TAntum* quiſque pecuniæ relinquit,quantũ ex bonis eius refici poteſt.ſic dicimus,cẽties aureorũ habere,qui tantũ in prædiis, ceteriſque ſimilibus rebus habeat.nõ idẽ eſt in fundo alieno legato, quanquã is hereditaria pecuniã parari poteſt.neque quiſquam eum qui pecuniã numeratã habet,habere dicit quidquid ex ea parari poteſt.

* *in vulg. incip.* Propemodũ:

LXXXIX. POMPONIVS libro ſexto ad Sabinum.

BOues magis armentorum quàm iumentorum generis* appellantur. 1 Hoc ſermone *dum nupta erit*, primæ nuptiæ ſignificantur. 2 Inter edere,& reddi rationes,multum intereſt. nec is qui edere iuſſus ſit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur,etiã ſi quod reliquum ſit apud eum,non ſoluat.

*nomine.

XC. VLPIANVS libro viceſimo ſeptimo ad Sabinum.

QVi vti optimæ maximæque ſunt ædes tradit,non hoc dicit, ſeruitutem illis deberi: ſed illud ſolùm,ipſas ædes liberas eſſe,hoc eſt,nulli ſeruire.

XCI. PAVLVS libro ſecundo Fideicommiſſorum.

MEorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum eſt.

XCII. IDEM libro septimo Quæstionum.

PRoximus est, cui nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur.

XCIII. CELSVS libro nonodecimo Digestorum.

MOuentium, item mobilium appellatione idem significamus. si tamen apparet, defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa mouerent, mouentia vocasse. quod verum est.

XCIIII. IDEM libro vicensimo Digestorum.

VErbum reddendi quanquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

XCV. MARCELLVS libro quartodecimo Digestorum.

Potest reliquorum appellatio & vniuersos significare.

XCVI. CELSVS libro vicensimo quinto Digestorum.

LItus est quousque maximus fluctus à mari peruenit. idque Marcum Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse. Prædia 1 dicimus aliquorum esse, non vtique communiter habentium ea: sed vel alio aliud habente.

XCVII. IDEM libro trigensimo secundo Digestorum.

CVm stipulamur, *quanta pecunia ex hereditate Titii ad te peruenerit*: res ipsas quæ peruenerunt, non pretia earum spectare videmur.

XCVIII.

XCVIII. IDEM libro trigensimo nono Digestorum.

CVm bissextum Kalendis est, nihil refert, vtrum priore, an posteriore die quis natus sit: & deinceps sextum Kalendas eius natalis dies est. nam id biduum pro vno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior. ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bissextum Kalendis est, priorē diem natalem habet. Cato putat mensem intercalarem addititium esse. omnésque eius dies pro momento temporis obseruat, extremóque diei mensis Februarij attribuit Quintus Mucius. mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

XCIX. VLPIANVS libro primo de Officio consulis.

NOtionem accipere possumus, & cognitionem & iurisdictionem.
1 Continentes prouincias accipere debemus eas, quæ Italiæ iunctæ sunt: vt puta Galliam. sed & prouinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia diuiditur.

2 Instrumentorum appellatione quæ comprendantur, perquàm difficile erit separare. quæ enim propriè sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus, si in præsentiam personæ quæ instruere possit, dilatio petatur. putà qui actum gessit, licet in seruitute, vel qui actor fuit constitutus: putem videri instruent oumcausa peti dilationem.

C. IDEM libro ſecundo de officio conſulis.

SPecioſas accipere debemus clariſſimas perſonas vtriuſque ſexus. item eorum, quæ ornamentis ſenatoriis vtuntur.

CI. MODESTINVS libro nono Differentiarum.

INter ſtuprum, & adulterium hoc intereſſe quidam putant, quòd adulterium in nuptam, ſtuprum in viduam committitur. ſed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter vtitur.

Diuortium inter virum, & vxorem fieri dici- 1
tur: repudium verò ſponſæ remitti videtur. quod
& in vxoris perſonam non abſurdè cadit. Ve- 2
rum eſt morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, vitium verò perpetuum corporis impedimentum. veluti ſi talum excuſſit. nam &
luſcus vtique vitioſus eſt. Seruis legatis etiam 3
ancillas deberi qnidam putant: quaſi commune nomen vtrumque ſexum contineat.

CII. IDEM libro ſeptimo Regularum.

DErogatur legi, aut abrogatur. derogatur legi, cùm pars detrahitur. abrogatur legi, cũ prorſus tollitur.

CIII. IDEM libro octauo Regularum.

LIcet capitalis Latinè loquentibus omnis cauſa exiſtimationis videatur, tamen appellatio capitalis, mortis, vel amiſſionis ciuitatis intelligenda eſt.

CIIII.

CIIII. IDEM libro ſecundo excuſationum.

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

CV. IDEM libro vndecimo Reſponſorum.

MOdeſtinus reſpondit, his verbis *Libertis libertabúſque meis*, libertum libertæ teſtatoris non contineri.

CVI. IDEM libro ſingulari de Præſcriptionibus.

DImiſſoriæ literæ dicuntur, quę vulgo apoſtoli dicuntur. dimiſſoriæ autem dictæ, quòd cauſa ad eum qui appellatus eſt, dimittitur.

CVII. IDEM libro tertio Pandectarum.

ADſignare libertum hoc eſt, teſtificari cuius ex liberis libertum eum eſſe voluit.

CVIII. IDEM libro quarto Pandectarum.

DEbitor intelligatur is,à quo inuito exigi pecunia poteſt.

CIX. IDEM libro quinto Pandectarum.

BOnæ fidei emptor eſſe videtur, qui ignorauit eam rem alienam eſſe : aut putauit eum qui vendidit,ius vendendi habere,putà procuratorem,aut tutorem eſſe.

CX. IDEM libro ſexto Pandectarum.

SEqueſter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuerſia eſt, depoſuerunt:

dictus ab eo, quòd occurrenti, aut quaſi ſequenti eos qui contendunt, committitur.

CXI. IAVOLENVS libro ſexto ex Caſſio.

CEnſeri eſt conſtituere, & præcipere. vnde etiam dicere ſolemus, cenſeo hoc facias: & ſemet aliquid cenſuiſſe. inde cenſoris nomen videtur eſſe tractum.

CXII. IDEM libro vndecimo ex Caſſio.

*quatenus. LItus publicum eſt eatenus, qua * maxime fluctus exæſtuat. idémque iuris eſt in lacu, niſi is totus priuatus eſt.

CXIII. IDEM libro quartodecimo ex Caſſio.

MOrbus ſonticus eſt, qui cuique rei nocet.

CXIIII. IDEM libro quintodecimo ex Caſſio.

SOluendo eſſe nemo intellegitur, niſi qui ſolidum poteſt ſoluere.

CXV. IDEM libro quarto Epiſtularum.

QVæſtio eſt, fundus à poſſeſſione vel agro vel prædio quid diſtet. Fundus eſt omne, quidquid ſolo tenetur. ager eſt, ſi ſpecies fundi ad vſum hominis comparatur. Poſſeſſio ab agro iuris proprietate diſtat. quidquid enim apprændimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem appellamus. poſſeſſio ergo vſus, ager proprietas loci eſt. Prædium vtriuſque ſuprascriptæ

scriptæ * generale nomen est. nam & ager, & * rei. possessio huius appellationis species sunt.

CXVI. IDEM libro septimo Epistularum.

*Visquis mihi alius filii * filiúsve heres sit,* * filius filiúve. Labeo non videri filiam contineri: Proculus contrà. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondi, non dubito quin Labeonis sententia vera non sit.

CXVII. IDEM libro nono Epistularum.

NOn potest videri minus soluisse is, in*quem *aduersus. amplioris summæ actio non competit.

CXVIII. POMPONIVS libro secundo ad Quintum Mucium.

HOstes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publicè bellū decreuimus. ceteri latrones, aut prædones sunt.

CXIX. IDEM libro tertio ad Quintum Mucium.

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem. iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

CXX. IDEM libro quinto ad Quintum Mucium.

VErbis legis duodecim Tabularum his, *uti legassit suæ rei, ita ius esto,* latissima potestas tributa videtur & heredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. sed in interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

CXXI. IDEM libro ſexto ad Quintum Mucium.

Vſura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non eſt: quia non ex ipſo corpore ſed ex alia cauſa eſt, id eſt noua obligatione.

CXXII. IDEM libro octauo ad Quintum Mucium.

SEruius ait, ſi ita ſcriptum ſit, *filio, filiiſque meis hoſce tutores do*, maſculis dumtaxat tutores datos: quoniam ſingulari caſu hoc, filio, ad pluralem videatur tranſiſſe, continentem eundem ſexum quem ſingularis prior poſitus habuiſſet. ſed hoc facti non iuris habet quæſtionem: poteſt enim fieri, vt ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde pleniùs omnibus liberis proſpexiſſe in tutore dando voluerit. quod magis rationabile eſſe videtur.

CXXIII. IDEM. libro vicenſimo ſexto ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* interdum etiam præteritum, nec ſolùm futurum tempus demonſtrat. quod eſt nobis neceſſarium ſcire, & cum codicilli ita confirmati teſtamēto fuerint, *quod in codicillis ſcriptum erit*, vtrúmne futuri tēporis demonſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. quemadmodum autem hoc verbum *eſt* non ſolùm præſens, ſed & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit* non ſolùm futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus demonſtrat. nam cùm dicimus, *Lucius Titius ſolutus eſt ab obligatione*: &

præ-

præteritum,& præsens significamus. sicut hoc, *Lucius Titius alligatus est*.& idem fit,cũ ita loquimur,*Troia capta est*.non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo,sed ad præteritum.

CXXIIII. PROCVLVS. libro secundo Epistularum.

HAec verba *ille aut ille*,non solũ disiunctiua, sed etiam subdisiunctiuæ orationis sunt.disiunctiuum est,veluti cum dicimus, *aut dies aut nox est*, quorum posito altero, necesse est tolli alterum.item sublato altero poni alterum.ita simili figuratione verbũ potest esse subdisiunctiuum.Subdisiunctiui autem genera sunt duo: vnum,cùm expositis finibus ita non potest vterque esse, vt possit neuter esse. veluti cùm dicimus, *aut sedet aut ambulat*. nam vt nemo potest vtrumque simul facere, ita aliquis potest neutrum, veluti is qui accumbit. Alterius generis est,cùm ex propositis finibus ita non potest neuter esse,vt possit vtrumque esse. veluti cùm dicimus,*omne animal aut facit,aut patitur*. nullum est enim quod nec faciat nec patiatur: at potest simul & facere,& pati.

CXXV. IDEM libro quinto Epistularum.

NEpos proculo suo salutem.ab eo qui ita dotem promisit,*cùm commodum erit,dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*,putásne protinus nuptiis factis dotem peti posse?quid si ita promisisset, *cùm potuero doti erunt*? quòd si aliquam vim habeat posterior obligatio, *possit* verbum quo-

modo interpretaris? vtrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: cùm dotem quis ita promiſit, *cùm potuero doti tibi erunt centum*: exiſtimo ad id quod actum eſt, interpretationem redigẽdam eſſe. nã qui ambiguè loquitur, id loquitur, quod ex his quæ ſignificãtur, ſenſit. propius eſt tamẽ, vt hoc eum ſenſiſſe exiſtimem: deducto ære alieno potero. poteſt etiam illa accipi ſignificatio, cùm ſalua dignitate mea potero. quæ interpretatio eà magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, *cũ cõmodũ erit*. hoc eſt cũ ſine incõmodo meo potero.

CXXVI. IDEM libro ſexto Epiſtularum.

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *vti optimus maximúſque eſſet*, & adieci, ius fundi deterius factũ non eſſe per dominũ: præſtabitur. amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi prior pars, qua ſcriptũ eſt, *vti optimus maximúſque ſit*, liberũ eſſe ſignificat. eóque ſi poſterior pars adiecta nõ eſſet liberũ præſtare deberẽ. tamẽ inferiore parte ſatis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præſtare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum non eſſe.

CXXVII. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus.

VEſtis appellatione tam virilis, quàm muliebris, & ſcænica, etiam ſi tragica aut citharœdica, ſit, continetur,

CXXVIII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

SPadonum generalis appellatio eſt. quo nomine tã hi qui natura ſpadones ſunt, itẽ thlibiæ, thlaſiæ:

thlasiæ:sed & si quòd aliud genus spadonum est, continentur.

CXXIX. PAVLVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mortui nascũtur, neque nati neque procreati videntur: quia nunquã liberi appellari potuerunt.

CXXX. VLPIANVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

LEge obuenire hereditatem non impropriè quis dixerit, & eam quæ ex testamento defertur: quia lege duodecim Tabularum testamentariæ hereditates confirmantur.

CXXXI. IDEM libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ALiud fraus est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest, pœna sine fraude esse non potest. pœua est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

1 Inter multam autem & pœnam multùm interest: cùm pœna generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio: multa specialis peccati, cuius animaduersio hodie pecuniaria est pœna autem non tantùm pecuniaria, verùm capitis & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit, pœna nõ irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est. quinimo multa ibi dicitur, vbi specialis pœna nõ est imposita. Item multam is dicere potest, cui iudicatio* data est. magistratus solos, & præsides

* adiudicatio.

prouinciarum poſſe multã dicere mandatis permiſſum eſt. pœnam autem vnuſquiſque inrogare poteſt, cui huius criminis ſiue delicti exſecutio competit.

CXXXII. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. & conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat: *Ante diem decimum Kalendarum, Poſt diem decimum Kalendarum*. neque vtro enim ſermone vndecim dies ſignificantur. Falſum eſt eam periiſſe, cui mortuę filius exſectus eſt.

CXXXIII. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis ſic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat: ipſe quoque dies, quo quis mortuus eſt, numeratur.

CXXXIIII. PAVLVS libro ſecundo ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus non ſtatim vt natus eſt, ſed trecenſimo ſexageſimoquinto die dicitur, incipiente planè, non exacto die: quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus.

CXXXV. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

**Ex leg. Romuli. Hal. l. 3. C. de poſthum hered.*

QVæret aliquis, ſi portentoſum, vel monſtroſum, *vel debilẽ mulier ediderit, vel qualẽ viſu, vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quàm hominis partum. an quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat. & magis eſt, vt hæc quoque parẽtibus proſint.

sint. nec enim est quod eis imputetur, quæ qualiter potuerunt, statutis obtẽperauerunt. neque id, quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet.

CXXXVI. IDEM libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quàm ex filia editorum, cetera rúmque maritos contineri, manifestum est.

CXXXVII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

TEr enixa videtur etiam, quæ trigeminos pepererit.

CXXXVIII. IDEM. libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

HEreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

CXXXIX. VLPIANVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam.

AEdificia Romæ fieri etiam ea vidétur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant. Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummauit, vt iam in vsu esse possit.

CXL. PAVLVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

CEpisse quis intellegitur, quamuis alii adquisiit.

CXLI. VLPIANVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam ea mulier, cùm moreretur, creditur filium habere, quæ exciso vtero edere possit. necnon etiam alio casu mulier potest habere fi-

lium, quem mortis tempore non habuit: vt puta eum qui ab hoſtibus remeauit.

CXLII. PAVLVS libro ſexto ad legem Iuliam & Papiam.

TRiplici modo coniunctio intelligitur: aut enim re per ſe coniunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantùm. nec dubiũ eſt, quin coniuncti ſint, quos & nominum, & rei complexus iungit: veluti *Titius, & Mæuius ex parte dimidia heredes ſunto.* vel ita, *Titius Mæuiúſque heredes ſunto.* vel, *Titius cùm Mæuio ex parte dimidia heredes ſunto.* videamus autem ne etiã ſi hos articulos detrahas *&, que, cum*, interdum tamen coniunctos accipi oporteat. veluti, *Lucius Titius, Publius Mæuius ex parte dimidia heredes ſunto*, vel ita, *Publius Mæuius, Lucius Titius heredes ſunto. Sempronius ex parte dimidia heres eſto.* vt Titius & Mæuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres eſto. Seius ex parte, qua Lucium & Titium heredem inſtitui, heres eſto. Sempronius ex parte dimidia heres eſto.* Iulianus dubitari poſſe, tres ſemiſſes facti ſint, an Titius in eundem ſemiſſem cũ Gaio Seio inſtitutus ſit. ſed eo quòd Sempronius quoque ex parte dimidia ſcriptus eſt, veriſimilius eſſe, in eundem ſemiſſem duos coactos, & coniunctim heredes ſcriptos eſſe.

CXLIII. VLPIANVS libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

ID apud ſe quis habere videtur, de quo habet actionem. habetur enim, quod peti poteſt.

CXLIIII

CXLIIII. PAVLVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

LIbro memorialium Massurius* scribit, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cùm vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat: quam nunc vero nomine amicam, paulò honestiore cōcubinam appellari. Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, pellicē* nunc vulgò vocari, quæ cùm eo, cui vxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ vxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Græci vocant.

* *In vulg. incip.* Massurius.

**Gellius li. 4. c. 3.*

CXLV. VLPIANVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

VIrilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

CXLVI. TERENTIVS CLEMENS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

SOceri & socrus appellatione auū quoque & auiam vxoris vel mariti cōtineri respōdetur.

CXLVII. IDEM libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

QVi in continētibus vrbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

CXLVIII. GAIVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

NOn est sine liberis, cui vnus filius, vnáve filia est hæc enim enuntiatio *habet liberos nō habet liberos* semper pluratiuo numero profertur: sicut & pugillares, & codicilli.

CXLIX. IDEM libro 10 *ad legē Iuliā & Papiā.*

NAm quē sine liberis esse dicere non possumus, hūc necesse est dicam⁹ liberos habere.

CL. IDEM libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

SI ita à te stipulatus fuero, *quãto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero cósecutus, totum debeas quod Titius debuerit.

CLI. TERENTIVS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

DElata hereditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

CLII. GAIVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

HOminis appellatione tam fœminã, quàm masculum contineri, non dubitatur.

CLIII. TERENTIVS CLEMENS libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam.

INtellegendus est mortis tempore fuisse, qui in vtero relictus est.

CLIIII. MACER libro primo ad legem vicensimam.

MIlle passus non à miliario vrbis, sed à continentibus ædificiis numerandi sunt.

CLV. LICINNIVS RVFINVS libro septimo Regularum.

PRoximi appellatione etiam ille continetur, qui solus est.

CLVI. IDEM libro decimo Regularum.

MAiore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mẽsibus possederit: si modò aduersarius eius aut paucioribus diebus aut nullis* possederit.

* nullius.

CLVII. AELIVS GALLVS libro primo de verborum, quæ ad ius pertinent significatione.

PAries est, siue murus, siue maceria est: Item via est, siue semita, siue iter est.

CLVIII. CELSVS libro vicensimo quinto Digestorum.

IN vsu iuris frequenter vti nos Cascellius ait singulari appellatione, cùm plura generis eiusdem significare vellemus: nam multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cauere, *si ea res secundum me heredémve meum iudicata erit.* & rursus, *quod ob eam rem te heredémve tuum.* nẽpe æquè si plures heredes sint, continentur stipulatione.

CLIX. VLPIANVS libro primo ad Sabinum.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

CLX. IDEM libro secundo ad Sabinum.

CEterorũ & reliquorũ appellatione etiã omnes continẽtur, vt Marcellus dixit circa eũ, cui optio serui legata est, ceteri Sẽpronio. nã tentat, si nõ optet, omnes ad Sẽpronium pertinere.

CLXI. IDEM libro septimo ad Sabinum.

NOn est pupillus, qui in vtero est.

CLXII. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum.

IN vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, heres substituitur, rectè substitutus

etiam vnico intelligitur: exemplo duodecim Tabularum, ex quibus proximus adgnatus & solus habetur. Si quis ita in testaméto scripserit *si quid* 1
filio meo acciderit, Damas seruus meus liber esto: mortuo filio Damas liber erit. licet enim accidát & viuis, sed vulgi sermone etiam mors significatur.

CLXIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

ILla verba, *optimus maximúsque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. sic & circa edictum prætoris supræmæ tabulæ habentur & solæ. Pueri 1
appellatione etiam puella significatur. nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græcè παιδίον communiter appellatur.

CLXIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum.

NOmen filiarum & in postumam cadere, quæstionis non est. quamuis postumæ non cadere in eam, quæ iã in rebus humanis sit, certũ

* portionis.

sit. Partionis*nomen non semper dimidium si- 1
gnificat: sed prout est adiectum. potest enim iuberi aliquis & maximam partiri: posse & vicensimam, & tertiã, & prout libuerit. sed si non fuerit portió adiecta, dimidia pars debetur. Ha- 2
bere, sicut peruenire, cum effectu accipiendum est.

CLXV. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

VEnisse ad heredẽ nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

CLXVI.

CLXVI. IDEM libro sexto ad Sabinum.

VRbana familia & rustica non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispēsator non esse seruorum vrbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, nō multum abest à vilico. insularius autem vrbanorum numero est. videndū tamen est, ipse dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis
1 apparebit. Pernoctare extra vrbem intellegendus est, qui nulla parte noctis in vrbe est. *per* enim totam noctem significat.

CLXVII. VLPIANVS libro vicensimo quinto ad Sabinum.

CArbonum appellatione materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, vtrùm ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur. sulphurata quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem. ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione compræn sa, nisi hæc fuit voluntas. idem & de nucleis oliuarum, sed & de balanis est, vel si qui alij nuclei. de pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

CLXVIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

PAli & perticæ in numerū materiæ redigendi sunt: & ideo lignorū appellatione non continentur.

CLXIX. IDEM libro quinto ad Sabinum.

NOn tantùm in traditionibus, ſed & in emptionibus, & ſtipulationibus, & teſtamentis adiectio hæc *vti optimus maximúſque eſt*, hoc ſignificat: vt liberum præſtetur prædium, non vt etiam ſeruitutes ei debeantur.

CLXX. VLPIANVS libro trigenſimo tertio ad Sabinum.

HEredis appellatione omnes ſignificari ſucceſſores credendum eſt, etſi verbis non ſint expreſſi.

CLXXI. POMPONIVS libro ſextodecimo ad Sabinum.

PEruenisſe ad te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenerit. vt in hereditate à liberto per patronum filium familias patri eius adoptiuo adquiſita reſponſum eſt.

CLXXII. VLPIANVS libro trigenſimo octauo ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

CLXXIII. IDEM libro trigenſimo nono ad Sabinum.

COllegarum appellatione hi cõtinentur, qui
ſunt eiuſdem poteſtatis. Qui extra con- 1
tinentia vrbis eſt, abeſt. ceterùm vſque ad continentia, non abeſſe videbitur.

CLXXIIII. IDEM libro quadragenſimo ſecundo ad Sabinum.

ALiud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxáque ſolutum. qui enim dicit furem

rem non esse, de hominis proposito loquitur. qui furtis, noxáque solutum, nemini esse furti obligatu·· promittit.

CLXXV. POMPONIVS libro vicensimo secundo ad Sabinum.

FAciendi, verbo, reddendi etiam causa continetur.

CLXXVI. VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Sabinum.

SOlutionis, verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. soluere dicimus eum qui fecit quod facere promisit.

CLXXVII. IDEM libro quadragensimo septimo ad Sabinum.

NAtura cauillationis, quam Græci σωριτὴν *appellauerunt, hæc est, vt ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

** Alcia. hic & li. 2. præter. legit σόφισμα.*

CLXXVIII. IDEM libro quadragensimo nono ad Sabinum.

PEcuniæ verbum, non solùm numeratam pecuniam complectitur: verùm omnem omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contine-
1 ri, nemo est, qui ambigat. Hereditas iuris nomen est, quod & accessionem, & decessionem in se recipit. hereditas autem vel maximè fructi-
2 bus augetur. Actionis, verbum, & speciale est, & generale: nam omnis actio dicitur, siue in personam siue in rem sit petitio. sed plerunque

actiones perſonales ſolemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actionis ſignificari videntur. perſecutionis verbo, extraordinarias perſecutiones puto contineri: vt puta fideicommiſſorum, & ſi quæ aliæ ſunt, quæ non habent iuris ordinarij exſecutionem. Hoc verbum, *debuit*, omnem omnino actionem comprændere intelligitur, ſiue ciuilis, ſiue honoraria, ſiue fideicommiſſi fuit perſecutio. 3

CLXXIX. IDEM libro quinquagenſimo primo ad Sabinum.

INter hæc verba, *quanti ea res erit*, vel, *quanti eam rem eſſe paret*, nihil intereſt: in vtraque enim clauſula placet veram rei æſtimationem fieri.

CLXXX. POMPONIVS libro trigenſimo ad Sabinum.

TVgurij appellatione omne ędificium, quòd ruſticæ magis cuſtodiæ conuenit, quàm vrbanis ædibus, ſignificatur. Ofilius ait tugurium à tecto tanquam tegularium, eſſe dictum, vt toga quòd ea tegamur.

CLXXXI. IDEM libro trigenſimo quinto ad Sabinum.

VErbum illud *pertinere*, latiſſimè patet. nam & eis rebus petendis aptum eſt, quæ dominij noſtri ſint: & eis, quas iure aliquo poſſideamus, quamuis non ſint noſtri dominij. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorū cauſa ſint, ſed eſſe poſſint.

CLXXXII.

CLXXXII. VLPIANVS libro vicensimo septimo ad Edictum.

PAterfamilias liber peculium non potest habere, quemadmodum nec seruus bona.

CLXXXIII. IDEM libro vicensimo octauo ad Edictum.

TAbernæ appellatio declarat omne vtile ad habitandum ædificium, non ex eo, quòd tabulis clauditur.

CLXXXIIII. PAVLVS libro trigensimo ad Edictum.

INdeta bernacula, & contubernales dicti sunt.

CLXXXV. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Edictum.

INstructam autem tabernam sic accipiemus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat.

CLXXXVI. IDEM libro trigensimo ad Edictum.

COmmendare nihil aliud est, quàm deponere.

CLXXXVII. IDEM libro trigensimo secundo ad Edictum.

VErbum, *exactæ pecuniæ*, non solùm ad solutionem referendum est: verùm etiam ad delegationem.

CLXXXVIII. PAVLVS libro trigensimo tertio ad Edictum.

HAbere duobus modis dicitur: altero, iure dominij: altero, obtinere sine interpellatione. id, quod quis emerit. Cautum intellegitur, siue personis siue rebus cautum sit.

CLXXXIX. IDEM libro trigenſimo quarto ad Edictum.

FAcere oportere & hanc ſignificationem habet, vt abſtineat quis ab eo facto quod contra conuentionem fieret,& curaret ne fiat.

CXC. VLPIANVS libro trigenſimo quarto ad Edictum.

PRouinciales eos accipere debemus, qui in prouincia domicilium habent: non eos,qui ex prouincia oriundi ſunt.

CXCI. PAVLVS libro trigenſimo quinto ad Edictum.

INter diuortium & repudiũ hoc intereſt,quòd repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non rectè autem ſponſa diuortiſſe dicitur. quod diuortium ex eo dictum eſt,quòd in diuerſas partes eunt,qui diſcedunt.

CXCII. VLPIANVS libro trigenſimo ſeptimo ad Edictum.

HAec adiectio,*Pluríſve*,non infinitam pecuniam cõtinet,ſed modicam: vt taxatio hæc *Solidos decem pluríſve* ad minutulam ſummam referatur.

CXCIII. IDEM libro trigenſimo octauo ad Edictum.

HAec verba , *Quanti eam rem paret eſſe*, non ad quod intereſt: ſed ad rei æſtimationem referuntur.

CXCIIII. VLPIANVS libro quadragenſimo tertio ad Edictum.

INter donum & munus hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem. nam genus eſſe donum

Labeo

Labeo à donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum causa, vtputa natalicium, nuptalicium.

CXCV. IDEM libro quadragensimo sexto ad Edictum.

PRonuntiatio sermonis in sexu masculino ad vtrumque sexum plerunque porrigitur.

1 *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem variè accepta est: nam & in res & in personas diducitur. in res, vtputa in lege duodecim Tabularum his verbis, *Adgnatus proximus familiam habeto.* ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cùm de patrono & liberto loquitur lex: *Ex ea familia*, inquit, *in eam familiam.* & hîc de singularibus personis legem loqui constat. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum, aut communi vniuersæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures personas quæ sunt sub vnius potestate, aut natura, aut iure subiectæ. vtputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quíque deinceps vicem eorum sequuntur, vtputa nepotes, & neptes, & deinceps. pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. rectéque hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. non enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus: & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrumfamiliarum

nomen ſubeunt. idémque eueniet & in eo qui emancipatus eſt: nam & hic ſui iuris effectus propriam familiam habet. Communi iure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etſi, patrefamilias mortuo, ſinguli ſingulas familias habent: tamen omnes qui ſub vnius poteſtate fuerunt, rectè eiuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi ſunt. Ser- uitutium * quoque ſolemus appellare familias, vt in edicto prætoris oſtendimus ſub titulo de furtis, vbi prætor loquitur de familia publicanorum. ſed ibi non omnes ſerui, ſed corpus quoddam ſeruorũ demonſtratur huius rei cauſa paratum, hoc eſt vectigalis cauſa. alia autẽ parte edicti omnes ſerui continentur, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. item redhibitoria, ſi deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius. & interdicto vnde vi familiæ appellatio omnes ſeruos comptændit. ſed & filij continentur. Item appellatur familia plurium perſonarum quæ ab eiuſdem vltimi genitoris ſanguine proficiſcuntur. ſicuti dicimus familiam Iuliam, quaſi à fonte quodam memoriæ. mulier autem familiæ ſuæ & caput & finis eſt.

* Seruiẽtium.

CXCVI. GAIVS libro ſextodecimo ad Edictum prouinciale.

FAmiliæ appellatione & ipſe princeps familiæ continetur. Fœminarum liberos in familia earum non eſſe, palàm eſt: quia qui naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur.

CXCVII.

CXCVII. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum.

INdicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse.

CXCVIII IDEM libro secundo de Omnibus tribunalibus.

VRbana prædia omnia ædificia accipimus, non solùm ea quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel si prætoria voluptati tantùm deseruientia. quia vrbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortus * quoque si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit vrbanorum appellatione cõtineri. planè si plurimum horti in reditu sunt, vinearij fortè, vel etiam olitorij, magis hæc non sunt vrbana. * hortos

CXCIX. IDEM libro octauo de Omnibus tribunalibus.

ABsentem accipere debemus eum, qui non est eo loci, in quo loco petitur. non enim trans mare absentem desideramus. & si fortè extra continentia vrbis sit, abest. ceterùm vsque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet. Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est: sed qui à latronibus detinetur.

CC. IVLIANVS libro secundo Digestorum.

HAec stipulatio *noxis solutum præstari*, non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coërcitionem capitalem habent.

CCI. IDEM libro octogeſimo primo Digeſtorum.

IVſta interpretatione recipiendum eſt, vt appellatione filij, ſicuti filiamfamilias contineri ſæpe reſpondimus, ita & nepos videatur comprændi, & patris nomine auus quoque demonſtrari intelligatur.

CCII. ALPHENVS VARVS libro ſecundo Digeſtorum.

CVm in teſtamento ſcriptum eſſet, vt heres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum conſumeret: non licet minus conſumere. ſi amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra teſtamentum facere videtur.

CCIII. IDEM libro ſeptimo Digeſtorum.

IN lege cenſoria portus Siciliæ ita ſcriptum erat, *Seruos quos * domo quis ducet ſuo vſu, pro his portorium ne dato*. quærebatur, ſi quis à Sicilia ſeruos Romam mitteret fundi inſtruendi cauſa: vtrum pro his hominis portorium dare deberet, nécne. reſpondi duas eſſe in hac ſcriptura quæſtiones: primam, quid eſſet *domum* ducere: alteram, quid eſſet *ſuo vſu* ducere. Igitur quæri ſoleret, vtrum vbi quiſque habitaret, ſiue in prouincia, ſiue in Italia, an duntaxat in ſua cuiuſque patria domus eſſe rectè dicetur. ſed de ea re conſtitutum eſſe, eam domum vnicuique noſtrûm debere exiſtimari, vbi quiſque ſedes & tabulas haberet, ſuarúmque rerum conſtitutionem feciſſet. Quid autem eſſet *vſu ſuo*, magnam habuiſſe dubitationem. & magis placet, quòd vi-

*domũ.

ctus

ctus cui * causa paratum est, tantùm contineri. * sui.
Itémque de seruis eadem ratione quæri, qui eorum vsus sui causa parati essent: vtrum dispensatores, insularij, vilici, atrienses, textores, operarij quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique seruos, quos quisq; emisset vt ipse haberet, atq; eis ad aliquã rem vteretur, neq; ideo emisset, vt venderet. Et sibi videri eos demũ vsus sui causa patrẽfamiliàs habere, qui ad eius corpus tuendũ, atq; ipsius cultũ præpositi, destinatiq; essent. quo in genere iunctores *, cubicularij, coci, ministratores, atque alij qui ad eiusmodi vsum parati essent, numerarentur. *vectores, victores.

CCIIII. PAVLVS libro secundo epitomarum Alfeni.

PVeri appellatio tres significationes habet: vnã, cũ omnes seruos pueros appellaremus: alterã, cũ puerũ cõtrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cũ ætatẽ puerilẽ demonstraremus.

CCV. IDEM libro quarto Epitomarum Alfeni.

QVi fundum vendidit, pomum recepit. nuces, & ficos, & vuas dũtaxat duracinas, & purpureas, & quæ eius generis essent, quas nos vini causa haberemus, quas Græci τρώξιμους appellarent, recepta videri.

CCVI. IVLIANVS libro sexto ex Minicio.

VInaria vasa propriè vasa torcularia esse placet. dolia autem & serias tandiu in ea

causa esse, quandiu vinum haberent. cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium vsum transferri possent. veluti si frumẽtum in his addatur. eandẽ causam amphorarum esse: vt cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

CCVII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum.

MErcis appellatione homines non contineri Mela ait. & ob eam rem mangones non mercatores, sed venalitiarios appellari ait, & rectè.

CCVIII. IDEM libro quarto Quæstionum.

BOnorum appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, & nõn singulas res demonstrat.

CCIX. FLORENTINVS libro decimo Institutionum.

COram Titio aliquid facere iussus non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & inuito eo rectè fit quod iussum est.

CCX. MARCIANVS libro septimo Institutionum.

IS qui natus est ex mancipiis vrbanis, & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituetur.

CCXI.

CXI. FLORENTINVS libro octauo Institutionum.

FVndi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur. sed in vsu vrbana ædificia, ædes: rustica, villæ dicuntur. Locus verò sine ædificio, in vrbe area, rure autem ager appellatur. idémque ager cum ædificio, fundus dicitur.

CCXII. VLPIANVS libro primo de Adulteriis.

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

CCXIII. IDEM libro primo Regularum.

CEdere diem significat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi purè quis stipulatus fuerit, & cessit, & venit dies, vbi in diem cessit dies, sed nondum venit. vbi sub conditione, neque cessit neque venit dies, pendente
1 adhuc conditione. Aes alienum * est, quod **Home.*
nos aliis debemus. æs suum est, quod alij nobis *Odyss.21.*
2 debent. Lata culpa est nimia neglegentia, id est, non intellegere quod omnes intellegunt.

CCXIIII. MARCIANVS libro primo Publicorum iudiciorum.

MVnus propriè est, quod necessariè obimus, lege, more, imperióve eius qui iubēdi habet potestatē. Dona autē propriè sunt, quæ nulla necessitate iuris, officij, sed sponte præstantur.

quæ ſi non præſtentur, nulla repræhenſio eſt. & ſi præſtentur, plerumque laus ineſt. ſed in ſumma in hoc ventum eſt, vt nō quodcumque munus, id & donum accipiatur. at quod donum fuerit, id munus rectè dicatur.

CCXV. PAVLVS libro ſingulari ad legem Fuſiam Caniniam.

POteſtatis verbo plura ſignificantur. in perſona magiſtratuum, imperium. in perſona liberorum, patria poteſtas. in perſona ſerui, dominium. at cùm agimus de noxæ deditione cum eo qui ſeruum non defendit, præſentis corporis copiam, facultatémque ſignificamus. In lege Atinia * in poteſtatem domini rem furtiuam veniſſe videri, & ſi eius vindicandæ poteſtatem habuerit, Sabinus & Caſſius aiunt.

* *Cicero 3. in verrem Gell. li.* 17. *c.* 7.

CCXVI. VLPIANVS libro primo ad legem Aeliam Sentiam.

VErum eſt eum qui in carcere cluſus eſt, non videri neque vinctum neque in vinculis eſſe, niſi corpori eius vincula ſint adhibita.

CCXVII. IAVOLENVS libro primo ex poſterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *cùm fari potuerit*, & *poſtquam fari potuerit*, multum intereſt. nam poſteriorem ſcripturam vberiorem eſſe conſtat: at *cùm fari potuerit*, arctiorem, & id tantummodò tempus ſignificari, quo primùm fari poſſit.

Item ita data conditione, *illud facito in diebus*, 1 ſi nihil prætereà fuiſſet adiectum: in biduo conditionem impleri oportet.

CCXVIII.

CCXVIII. PAPINIANUS libro vicensimo septimo Quæstionum.

VErbum *Facere* omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

CCXIX. IDEM libro secundo Responsorum.

IN conuentionibus contrahentium voluntatem potius quàm verba spectari placuit.

1 Cùm igitur ea lege fundum vectigalem municipes locauerint, vt ad heredem eius qui suscepit, pertineret: ius heredũ ad legatarium quoque transferri potuit.

CCXX. CALLISRATUS libro secundo Quæstionum.

LIberorum appellatione nepotes, & pronepotes, ceterique qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularũ cõprændit. toties enim leges necessariũ ducũnt cognationẽ singulorum nominibus vti, veluti *filii*, *nepotes*, *pronepotes*, ceterorúmve qui ex his descendunt, quotiens non omnibus qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At vbi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprænduntur. Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum vilico & contubernali eius & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter

habeat. filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere. Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotẽ suum heredem reliquit. Præter hæc omnia natura nos quoque decet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto vxores ducunt: filiorum appellatione omnes qui ex nobis descendunt, contineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quàm filij, appellare. etenim idcirco filios filiásve concepimus *, atque edimus, vt ex prole eorum earúmve diuturnitatis nobis memoriã in æuum relinquamus.

*concipimus.

CCXXI. PAVLVS libro decimo Responsorum.

PAulus respondit, falsum tutorem eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est, siue non. sicut falsum testamentum, quod testamentum non est. & modius iniquus, qui modius non est.

CCXXII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum.

PEcuniæ nomine non solùm numerata pecunia: sed omnes res tam soli quàm mobiles, & tam corpora quàm iura continentur.

CCXXIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum.

LAtæ culpæ finis est, non intellegere id quod omnes intellegunt. Amicos appellare debemus, non leui notitia coniunctos: sed quibus fuerint iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

CCXXIIII.

CCXXIIII. VENVLEIVS libro septimo Stipulationum.

VInculorum appellatione vel priuata vel publica vincula significantur. custodiæ verò tantùm publicam custodiam.

CCXXV. TRYPHONINVS libro primo Disputationum.

FVgitiuus est, non is qui solùm consilium fugiẽdi à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit: sed qui ipso facto fugæ initium mẽte deduxerit. nam & furem, adulterum, aleatorem, quãquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere posset: vt etiam is qui nunquã alienã rem inuito domino subtraxerit, nunquã alienam matrẽfamilias corruperit, si modò eius mentis sit, vt occasione data id committurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina adsumpto actu intelligi. & ideo fugitiuum quoque, & erronem non secundum propositionem solam sed cum aliquo actu intelligi constat.

CCXXVI. PAVLVS libro primo Manualium.

MAgna neglegentia culpa est. magna culpa dolus est.

CCXXVII. IDEM libro secundo Manualium.

EX illa parte edicti, *tum quem ei heredem esse oportet*, heredis heredibus bonorum possessio non defertur. Item substitutione his verbis, *quisquis mihi heres eris*, proximus heres tantùm significatur. imò non tantùm proximus heres, sed etiam scriptus.

CCXXVIII. IDEM libro ſingulari de Cognitionibus.

MVncipes intelligendi ſunt & qui in eodem muncipio nati ſunt.

CCXXIX. IDEM libro ſingulari de Tacitis fideicommiſſis.

TRāſacta finitáve intellegere debemus non ſolùm quibus controuerſia fuit, ſed etiam quæ ſine controuerſia ſint poſſeſſa.

CCXXX. IDEM libro ſingulari ad Senatuſconſultum Orficianum.

VT ſunt iudicio terminata, tranſactione compoſita, lõgioris temporis ſilẽtio finita.

CCXXXI. IDEM libro ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum.

QVod dicimus eum qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe, tunc verum eſt, cum de ipſius iure quæritur. aliis autẽ non prodeſt niſi natus.

CCXXXII. GAIVS libro primo de verborum obligationibus.

HAec enunciatio, *quæ ſunt pluris aureorum triginta*, ſimul & quantitatis & æſtimationis ſignificatiua eſt.

CCXXIII IDEM libro primo ad legem duodecim tabularum.

SI *calluitur* & moretur, & fruſtretur.* inde & calumniatores appellati ſunt, quia per fraudem & fruſtrationem alios vexarent litibus. inde & cauillatio dicta eſt. Poſt Kalendas Ia- 1
nuarias die tertio pro ſalute principis vota ſuſcipiuntur. Telũ vulgò quidem id appellatur, quod 2
ab

* calũnietur. *al.* cauilletur. *Rectior eſt Flor. id eſt, fruſtretur.*

ab arcu mittitur. sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, vt & lapis & lignum & ferrum hoc nomine contineatur. dictúmque ab eo, quod in longinquum mittitur, Græca voce figuratum, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. & hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. eóque nomine vulgò quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed nō minus omne significatur, quod (cùm) mittitur manu ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. admonet nos Ξενοφῶν. nam ita scribit: καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο λογχαὶ, τοξεύματα, σφενδόναι: πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. & id quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur. *Lib. 5. Expedit Cyri.*

CCXXXIIII. IDEM libro secundo ad legem duodecim tabularum.

QVos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionē indicantes cū quibus bellum esset.
1 Locuples est, qui satis idoneè habet pro magnitu
2 dine rei, quam actor restituendā esse petit. Verbum viuere quidam putant ad cibum pertinere. sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & vestimēta stramenta contineri. sine his enim viuere neminem posse.

CCXXXV. IDEM libro tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri propriè dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea quæ quis iumento secum
1 ducit. agi ea quæ animalia sunt. Fabros tignari os

dicimus non eos dumtaxat qui tigna dolarent: sed omnes qui ædificarent.

CCXXXVI. IDEM libro quarto ad legem duodecim tabularum.

QVi venenum dicit, adiicere debet vtrùm malum, an bonum. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturã eius, cui adhibitum esset, mutat. cum id quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quàm quæ nocent, hoc nomine continentur. vnde adiectione alterius, nomine distĩctio* fit admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus nam sic ait,

** distinctionem fieri.*

Odyss. 4. 3. & 10.

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

Glandis appellatione omnis fructus continetur vt Iauolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborũ species ἀκρόδρυα appellantur.

CCXXXVII. IDEM libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DVobus negatiuis verbis quasi permittit lex magis quàm prohibuit. idque etiã Seruius animaduertit

CCXXXVIII. IDEM libro sexto ad legem duodecim tabularum.

PLebs est ceteri ciues sine senatoribus. Detestatũ est testatione denuntiatum. Pignus appellatum à pugno: quia res quæ pignori dătur, manu traduntur. vnde etiam videri potest verũ esse, quidam putant pignus propriè rei mobilis 1

con-

constitui.

2 Noxiæ appellatione omne delictũ continetur.

CCXXXIX. *POMPONIVS libro singulari Enchiridii.*

PVpillus est, qui cùm impubes est, desiit in patris potestate esse aut morte aut emancipatione. Seruorũ appellatio ex eo fluxit, quòd imperatores nostri captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solẽt. Incola est, qui in aliqua regione domicilium suum contulit. quem Græci πάροικον appellãt. nec tantùm hi qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum habent, vt in eum se
3 quasi in aliquam sedem recipiant. Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo cómodum ad singulos vniuersósque ciues rémque eorum imperio magistratus extraordinarium per-
4 uenit. Aduena est, quẽ Græci ἄποικον appellant.
5 Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quòd initio cũ coloniæ deducerentur, decima pars eorũ qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi
6 solita sit. Vrbs ab vrbo appellata est. vrbare est aratro definire. & Varus ait, vrbum appellari curuaturã aratri, quod in vrbe cõdenda adhiberi
7 solet. Oppidũ ab ope dicitur, quòd eius rei causa *
8 mœnia* sint constituta. Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis. quod ab eo dictum quidã aiunt, quòd magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est summouendi ius habet. Verbum *suum* ambiguum est, vtrum de toto, an de parte significat. & ideo qui

* Homer. Odyss. 11.

iuret ſuum non eſſe, adiicere debet, neque ſibi communem eſſe.

CCXL. PAVLVS ex libris ſex libro primò Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum.

CVm quærebatur, an verbum *ſoluto matrimonio, dotem reddi*, non tantũ diuortium, ſed & mortem cõtineret, hoc eſt an de hoc quoque caſu contrahentes ſentiant: & multi putabant hoc ſenſiſſe, & quibuſdam aliis contrà videbatur: ſecundum hoc motus Imperator pronuntiauit, id actum eo pacto, vt nullo caſu remaneret dos apud maritum.

CCXLI. QVINTVS MVCIVS SCAEVOLA libro ſingulari ὅρων.

IN rutis cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæque opere ſtructili, tectoriòve non continentur.

CCXLII. IAVOLENVS libro ſecundò ex Poſterioribus Labeonis.

MAlum nauis eſſe partem, artemonem autem non eſſe; Labeo ait: quia pleræque naues ſine malo inutiles eſſent. ideóque pars nauis habetur. artemo autem magis adiectamento, quàm pars nauis eſt. Inter proiectum & im- 1
miſſum hoc intereſſe ait Labeo; quòd proiectũ eſſet id quod ita proueheretur, vt nuſquam requieſceret: qualia mæniana & ſuggrunda* eſſent. immiſſum autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requieſceret: veluti tigna, trabes quæ immitterentur. Plumbum quod tegulis poneretur, ædi- 2
ficij eſſe ait Labeo, ſed id quod hypethri * tegẽdi cauſa

*ſuggrũdæ.

**al.* hypethriou.

3 causa poneretur, contrà esse. Viduam non solùm eam quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo. quia vidua sic dicta est quasi vecors, vesanus, qui sine corde aut sanitate esset.
4 similiter viduam dictā esse, sine duitate. Straturam loci alicuius ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ędium esse ait Labeo: quoniam perpetui vsus paratæ essent. neque ad rem pertinere, quòd interim tollerentur.

CCXLIII. SCAEVOLA libro octanodecimo Digestorum.

SCæuola respondit: semper acceptum est, vt libertorum appellatione etiam hi contineri intellegantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur; nisi manifestè is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

CCXLIIII. LABEO libro quarto pithanon à Paulo epitomatorum.

SI qua pœna est, multa est, si qua multa est, pœna est. Paulus: vtrũque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quòd de pœna prouocatio non est: simul atque enim victus quis est eius maleficij, cuius pœna est statuta statim ea debetur. At multæ prouocatio est: nec antè debetur, quàm aut non est prouocatum, aut prouocator victus est. nec aliter quàm si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: multæ contrà. quia eius iudicis pote-

ſtas eſt, quantam dicat, niſi cum lege eſt conſtitutum, quantam dicat.

CCXLV. POMPONIVS libro decimo Epiſtularum.

STatuæ adfixæ baſibus ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem adfixę, aut ſi ſimiliter cohęrẽt lychni, non ſunt ædiũ: ornatus enim ædium cauſa parantur, non quo ędes perficiantur. Idem Labeo ait, prothyrũ quod in ædibus (iterum*qui*) fieri ſolet, ædium eſt.

*interdum.

CCXLVI. IDEM libro ſextodecimo Epiſtularum.

* *vide hîc Baſilic.*

* libris.

APud Labeonem* pithanon ita ſcriptum eſt exhibet, qui præſtat eius de quo agitur pręſentiam. nam etiam qui ſiſtit, præſtat eius de quo agitur præſtantiam, nec tamen eum exhibet. & qui mutum aut furioſum aut infantem exhibet, non poteſt videri eius præſtare præſentiam: nemo enim ex eo genere præſens ſatis aptè appellari poteſt. Reſtituit non tantùm qui ſolum 1
corpus, ſed etiam qui omnem rem, cõditionémque reddita cauſa præſtet. & tota reſtitutio iuris eſt interpretatio.

FINIS.

GRAECA VERBA IIS CAPITIBVS INTERIECTA, LATINE REDDITA.

***

Ἀποτέλεσμα. effectum.

ἔργον. opus.

συνάλλαγμα. contractus.

νέακιν. noualem agrum.

φαντάσματα. viſiones quodammodo prodigioſæ.

περίστρωμα. inſtratum.

καταχρηστικῶς. abuſiuè.

ἡ τὸν τέκνων &c. natorum appellatio etiam ad nepotes extenditur.

παλλακὴν. pellicem.

παιδίον. puer & puella.

σωρίτην. acerualem ſyllogiſmum.

τρώξιμους. comeſtibiles.

ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. ab eo quod eſt longè.

βέλος. telum.

ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. ab emittendo.

ξενοφῶν. Xenophon.

καὶ τὰ βέλη,&c. tela ſimul ferebantur, haſtæ, ſagittæ,fundæ,plurimi etiam lapides.

τόξευμα. ſagitta.

φάρμακον. venenum.

φάρμακα,&c. Noxia permixtim, neque non bona multa venena. Venena multa quidem bona mixta,multa autem noxia.

ἀκρόδρυα. fructus arborei, quòd è summis arboribus demantur.
πάροικον. accolam.
ἄποικον. colonum, qui priores sedes deseruerit.

FINIS.